LISA SCOTTOLINE

DRAGOSTE ETERNĂ

O poveste pasionantă
despre prietenie, loialitate
și eroism nestăvilit.
— PAM JENOFF

LITERA

blue MOON

LISA SCOTTOLINE
DRAGOSTE ETERNĂ
O poveste pasionantă despre prietenie, loialitate și eroism nestăvilit.
— PAM JENOFF
LITERA
blue MOON

blue
MOON

LISA SCOTTOLINE

DRAGOSTE ETERNĂ

Traducere din limba engleză și note
ANA MARIA GONȚEA

LITERA
București

Eternal

Lisa Scottoline

Copyright © 2021 by Smart Blonde LLC.

Toate drepturile rezervate

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Dragoste eternă

Lisa Scottoline

Copyright © 2021 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactor: Dragoș Ghițulete

Corector: Păunița Ana

Copertă: Bell Studio

Tehnoredactare și prepress: Laura Carîp

Seria de ficțiune a Editurii Litera este coordonată

de Cristina Vidrașcu Sturza.

ISBN 978-606-33-8143-0

ISBN EPUB 978-606-33-8194-2

Cu toată dragostea, minunatei mele fiice, Francesca

PERSONAJE

FAMILIA D'ORFEO DIN TRASTEVERE
Ludovico, tatăl
Serafina, mama
Elisabetta, fiica
Rico și Gnocchi, pisicile neastâmpărate

FAMILIA SIMONE DIN GHETOU
Massimo, tatăl
Gemma, mama
Rosa, fiica
Alessandro „Sandro“, fiul
Cornelia Rossi, bonă și menajeră
David Jacobs, prietenul Rosei

FAMILIA TERRIZZI, DE PE INSULA TIBERINA
Giuseppe „Beppe“, tatăl
Maria, mama
Emedio, fiul cel mare, preot
Aldo, fiul mijlociu
Marco, fiul cel mai mic

ALTE PERSONAJE
Giuseppina „Nonna“ Servano, bunica familiei și proprietara Casei Servano
Paolo, fiul ei
Sofia, soția acestuia
Commendatore Buonacorso, ofițer fascist
Comandante Spada, ofițer fascist pensionar
Carmine Vecchio, bătăuș fascist
Stefano Pretianni, bătăuș fascist
Rolf Stratten, aghiotant nazist

Profesorul Tullio Levi-Civita,
matematician
Ugo Foà, președinte al organizației comunității evreiești din Roma
Dante Almansi, președinte al Uniunii Comunităților Evreiești din Italia
Locotenent-colonel Herbert Kappler, ofițerul cel mai înalt în grad al Schutzstaffel, sau SS, din Roma
Baronul Ernst von Weizsäcker, ambasadorul german la Vatican

Omnia vincit amor.
Dragostea învinge totul.
VIRGILIU

PROLOG

ELISABETTA

Mai 1957

Elisabetta păstrase secretul timp de treisprezece ani, dar venise vremea să-i spună fiului ei cine a fost tatăl lui. Inițial a vrut să aștepte până când el ar fi fost suficient de mare, însă acum nu mai dorea să aștepte. Băiatul avea dreptul să cunoască adevărul și ea nu se simțise niciodată confortabil din cauză că trebuia să păstreze secretul. Devenise din ce în ce mai greu cu timpul, asemenea unei pungi de alimente cărate de-a lungul unei străzi, apoi de-a lungul celei de-a doua, dar la cea de-a treia trebuia lăsată jos.

Stătea în dreptul chiuvetei de la bucătărie. Termina de băut cafeaua, iar apartamentul era tăcut și liniștit, deoarece fiul ei era plecat să joace fotbal. Se pregătea pentru conversație, realizând că va trebui să retrăiască cele mai rele zile din viața ei și chiar din istoria țării ei, din moment ce tinerețea ei inclusese *ventennio*, perioada de 20 de ani aflată sub conducerea lui Mussolini și un război care lăsase Italia într-o completă dezordine și confuzie, perioadă pe parcursul căreia binele devenise rău, iar răul devenise puternic.

Ochii Elisabettei s-au umplut de lacrimi, dar a clipit pentru a le îndepărta. Spera să-și poată face fiul să înțeleagă de ce nu îi spusese până acum. Descoperirea l-ar putea șoca, cu atât mai mult cu cât nu bănuia nimic. Semăna atât de mult cu ea, era ca și cum biologia tatălui lui se exprima în personalitatea sa, mai degrabă decât în trăsăturile feței.

Privirea ei s-a abătut spre fereastra de deasupra chiuvetei. Privea către o amintire întipărită în memoria ei, de la Trastevere la Vatican, un palimpsest unic al Romei, care se adăugase la sine însuși încă de la începutul

civilizației occidentale, straturi peste straturi de marmură de travertin, arcuri de cărămidă, turnulețe medievale cu creneluri și acoperișuri de țiglă roșie ale caselor cu fațade de chihlimbar și ocru. Cupolele bisericilor au punctat scena atemporală, intercalate cu palmieri, chiparoși și pini umbrelă. Deasupra tuturor se înalță bazilica Sfântul Petru, cu domul său iconic aurit de soarele italian.

Elisabetta s-a retras din starea de reverie și și-a pus ceașca de cafea în chiuvetă. Fiul ei urma să se întoarcă acasă în orice moment. Bucătăria se umpluse de aroma de lasagna, mâncarea lui preferată. O făcuse pentru că urma să audă o poveste dificilă, dar pe care trebuia să o cunoască. Una pe care ea trebuia să i-o spună.

A auzit ușa de la intrare deschizându-se, iar el a intrat în apartament, lăsându-și jos mingea de fotbal. Ea s-a pregătit:

– *Ciao, amore!*

– Mamă, mâncăm lasagna?

– Da! Vino în bucătărie, te rog!

PARTEA ÎNTÂI

Lăsați pe toată lumea atunci să aibă dreptul
Să spună această poveste în felul său.

Ignazio Silone, *Fontamara* (1930)

Cel Unic rămâne, cei mulți se schimbă și trec;
Lumina cerului strălucește pentru totdeauna, umbrele pământului zboară;
Viața, ca o cupolă de sticlă multicoloră,
Pătează strălucirea albă a Eternității,
Până când Moartea o calcă în picioare și o sfărâmă. Moarte,
Dacă vrei să fii alături de ceea ce cauți!
Du-te acolo unde totul a fugit! Cerul de azur al Romei,
Florile, ruinele, statuile, muzica, cuvintele sunt slabe.
Gloria pe care o transmit cu adevărul potrivit să o spună.

Percy Bysshe Shelley, *Adonais* (1821)

Capitolul 1

ELISABETTA

Mai 1937

Elisabetta era hotărâtă. Marco Terrizzi va fi primul cu care se va săruta.

Îl privea cum făcea trucuri cu bicicleta lângă râu, mergând pe roata din spate, cu capul dat pe spate de râs, cu dinții albi pe fața bronzată. Părul lui des și negru dat cu pomadă strălucea în soare, iar picioarele îi erau musculoase pe sub pantalonii scurți și largi ai uniformei. Pedala cu bucurie și putere, atingând o grație masculină. Marco Terrizzi avea *sprezzatura*, un farmec rar și fără efort care îl făcea irezistibil.

Elisabetta nu-și putea lua ochii de la el și nici ceilalți nu puteau. Crescuseră împreună, dar undeva pe parcurs, el trecuse de la copilărie la bărbăție, de la Marco la *Marco*. Nu exista nici o îndoială că era teribil de chipeș. Avea ochi mari, de culoarea maro a unui nuc, un nas puternic, un maxilar pătrat și un gât lat, marcat de un măr al lui Adam proeminent. Era cel mai popular băiat din clasa lor și totul la el părea mai viu decât la toți ceilalți. Chiar și acum, soarele îl scălda în aur, de parcă natura însăși l-ar fi aurit.

Elisabetta s-a întrebat cum ar fi să-l sărute. A presupus că ar fi excitant, chiar delicios, ca și cum ar mușca dintr-o roșie coaptă și ar lăsa sucul să îi curgă pe bărbie. Nu sărutase niciodată un băiat, deși avea deja cincisprezece ani, iar noaptea exersa sărutul pe pernă. Pisica ei tigrată, Rico, cu care dormea, se obișnuise cu rutina ei, deoarece pisicile suportă prostia fetelor tinere.

Elisabetta habar nu avea cum să-l facă pe Marco să o considere mai mult decât o prietenă. De obicei, îi reușea ceea ce își propunea, obținând note bune și altele, dar asta era diferit. Era prea directă pentru a flirta. Îi lipseau șiretlicurile feminine. Fusese un *maschiaccio*, o băiețoasă în copilărie, și

așa devenise apropiată de Marco. Încerca să devină mai feminină, dar încă nu purta sutien. Mama ei spunea că nu are nevoie de unul, dar celelalte fete râdeau de ea, șușotind în spatele mâinilor.

– Elisabetta, ajutor, mă înec!

Marco a alergat spre râu, iar ea era pe punctul de a-l striga, dar s-a oprit. Citise într-o rubrică de sfaturi feminine că refuzul de a le acorda bărbaților atenția pe care o doreau îi înnebunea de dorință, așa că l-a ignorat, în timp ce celelalte fete îi răspundeau.

– Marco, nu! a strigat Livia.

– Marco, ai grijă! a oftat Angela.

Băieții au așteptat să vadă dacă se va întâmpla vreo nenorocire cu Marco, dar acesta a întors ghidonul, îndepărtându-se de marginea râului. Au râs și s-au întors la manualele lor, împrăștiate pe iarbă. Formațiunea de tineret a partidului își făcea temele pentru acasă, venind de la întâlnirea Balilla. Purtau cu toții uniforme, băieții aveau cămăși negre și pantaloni scurți gri, iar fetele cămăși albe de muselină și fuste negre.

Acest loc liniștit de pe malul râului, chiar la nord de Ponte Palatino, devenise un loc de întâlnire pentru colegii ei de clasă după ore, deși Elisabetta stătea de obicei cu Marco sau Sandro, separat de celelalte fete. Cumva, pierduse șansa de a deveni prietena lor, iar acum era prea târziu, pentru că îi respingeau propunerile. Poate că o judecaseră ca preferând băieții, ceea ce nu era adevărat, iar ei i-ar fi plăcut să aibă o prietenă bună. Oricare ar fi fost motivul, Angela și celelalte fete o țineau la distanță, iar ea încercase să nu lase asta să se vadă.

– Uite, Betta! a strigat din nou Marco, folosind porecla ei din copilărie.

– Folosește-mi numele în mod corespunzător! a strigat Elisabetta, din spatele ziarului ei.

Prefera numele complet, deoarece spera să devină jurnalistă într-o zi. Își exersa semnătura și noaptea. De Elisabetta D'Orfeo.

– Elisabetta! Marco a venit îndată, alunecând până la o oprire pe iarbă. Urcă-te pe ghidonul meu. Hai să facem o plimbare.

– Nu, citesc.

Elisabetta și-a ascuns zâmbetul în spatele ziarului. Angela s-a ridicat, ștergându-și iarba de pe fustă.

– Marco, vin eu, ia-mă!

– Bine!

Marco i-a întins mâna. Angela s-a urcat pe ghidonul lui și cei doi au plecat împreună.

Elisabetta și-a coborât ziarul, întrebându-se dacă nu cumva rubrica de sfaturi feminine se înșelase. Dacă îl voia pe Marco, trebuia să-l atragă în alt mod. Simțea că e destul de drăguță, acum că mai crescuse, după spusele mamei sale. Ochii ei mari și rotunzi erau de un maro-verzui, iar părul ei până la umeri era de un brunet bogat, ondulat și abundent. Nasul îi era puternic, dar proporțional cu pometii proeminenți, iar buzele îi erau pline. Problema ei era *bocca grande*, gura mare, care se dovedea a fi un dezavantaj atunci când venea vorba de băieți, de profesorul ei de latină și de proasta aia bătrână de la chioșcul de ziare.

Elisabetta s-a sprijinit pe coate, inspirând mirosurile Tibrului, apa acestuia de un jad lăptos cu valuri acoperite de o spumă de fildeș. Lebedele zgâriau suprafața pentru a bea ceva, cicadele răcneau și libelulele bâzâiau. Tufele de oleandri roz, pinii umbrelă și palmierii se aliniau pe malul râului, iar oaza naturală era protejată de agitația orașului prin ziduri de piatră gri.

Privirea Elisabettei găsise Ponte Rotto în mijlocul râului, o priveliște bizară. Cu secole în urmă, podul de piatră legase malurile râului, dar timpul îl redusese la un singur arc care se ridica din apă, fără să ducă nicăieri. Romanii îl numeau podul rupt, dar ea credea că era un supraviețuitor, care stătea în picioare în ciuda intemperiilor și a Tibrului însuși, care îi trimitea liane de culoare verde-negru pe margini, ca și cum ar fi încercat să-l tragă sub apă.

Dincolo de Ponte Rotto se afla insula Tiberina, singura insulă de pe râu, suficient de mare pentru a cuprinde Basilica di San Bartolomeo all'Isola, cu clopotnița sa de cărămidă decolorată, biserica San Giovanni Calibita și spitalul Ospedale Fatebenefratelli, cu rândurile sale de ferestre cu jaluzele verzi. Vizavi de spital se afla barul GiroSport, pe care familia lui Marco îl deținea și deasupra căruia aceasta locuia. Elisabetta locuia la doar câteva străzi distanță de el, în Trastevere, cartierul boem pe care ea și tatăl ei îl adorau. Din păcate, mama ei încetase să mai iubească ceva.

Atunci Elisabetta l-a văzut pe Sandro Simone care se îndrepta spre ea și spre ceilalți. Sandro era celălalt cel mai bun prieten al ei, dar și al lui Marco, căci cei trei formau un trio încă din copilărie. Sandro mergea cu pasul său săltat, iar buclele de un maro-deschis îi fluturau pe fața lungă și slabă. Era chipeș în felul lui, cu trăsături mai rafinate decât ale lui Marco și

cu o constituție asemănătoare unui creion ascuțit, subțire, dar puternic, așa cum un cablu de sârmă susține un pod modern.

– *Ciao*, Elisabetta!

Sandro a ajuns în dreptul ei. I-a zâmbit și și-a dat jos fesul. Și-a șters sudoarea de pe frunte, și-a dat jos rucsacul și s-a așezat. Ochii lui, de o culoare azurie strălucitoare, cu gene lungi ca niște copertine, s-au îngustat în lumina soarelui. Nasul îi era lung și acvilin, iar buzele îi erau gravate fin pe față. Sandro locuia pe malul estic al râului, în cartierul evreiesc, numit ghetou, și pe parcursul copilăriei lor, Elisabetta, Sandro și Marco călătoriseră înainte și înapoi pe o axă din Trastevere până la insula Tiberina și ghetou, mergând cu bicicleta, jucând fotbal și, în general, comportându-se ca și cum Roma ar fi fost terenul lor de joacă privat.

– *Ciao*, Sandro.

Elisabetta a zâmbit, bucuroasă să-l vadă.

– M-am oprit să iau o gustare pentru noi. Ia una.

Sandro a scos o pungă de hârtie din rucsac și i-a deschis partea superioară, eliberând aroma delicioasă de *supplì*, crochete din orez cu sos de roșii și mozzarella.

– *Grazie!*

Elisabetta a luat un *supplì* și a mușcat din el. Învelișul era moale, sosul de roșii perfect sărat, iar mozzarella era suficient de fierbinte încât să i se topească pe limbă.

– Unde e Marco? Am adus și pentru el.

– A plecat cu Angela.

– Păcat. Sandro a mestecat un *supplì* și a aruncat o privire la ziarul ei. Ce citești?

– Nimic. Elisabetta adora să citească ziarul, dar editorialiștii ei favoriți dispăruseră și bănuia că fuseseră concediați. Benito Mussolini și fasciștii se aflau la putere de cincisprezece ani, iar cenzura devenise la ordinea zilei. Toate articolele sunt la fel, sunt despre cât de grozav este guvernul sau reproduc afișe ridicole, ca acesta.

– Lasă-mă să văd.

Sandro și-a șters mâinile pe un șervețel.

– Poftim! Elisabetta i-a arătat o fotografie a unei țărănci italiene în rochie tradițională, ținând câte un copil cu fiecare mână. I-a citit legenda. Femeia fascistă ideală este făcută pentru a naște copii, a tricota și a coase, în timp

ce bărbații muncesc sau pleacă la război. Este propagandă, nu știre, și oricum, nu toate femeile sunt la fel.

– Bineînțeles că nu sunt. Ziarul nu are întotdeauna dreptate.

– Nu, nu are.

Elisabetta s-a gândit la rubrica de sfaturi feminine. Marco și Angela încă nu se întorseseră.

– Nu lăsa asta să te deranjeze.

– Dar așa este.

Elisabetta nu era de acord cu fasciștii, deși nu discutase despre asta cu nimeni altcineva în afară de Sandro și de Marco. Cei care vorbeau împotriva guvernului puteau fi arestați și trimiși în *confino*, exil, departe de casele lor. Informatorii erau din abundență în Roma, chiar și în Trastevere, și nu conta că familia Elisabettei nu era parte a nici unui partid, deoarece artiștii erau automat de stânga.

– Nu-ți place să ți se spună ce să faci.

– Cui îi place? Ție îți place?

– Nu, dar eu nu o pun atât de mult la inimă ca tine. Sandro s-a aplecat. Ghici ce, am vești uimitoare. Am fost acceptat la un stagiu cu profesorul Levi-Civita la La Sapienza.

– *Davvero?* a întrebat Elisabetta, uimită. Tu, un elev de liceu? La universitate?

– Da, va fi un studiu independent, a zâmbit Sandro cu mândrie.

– Felicitări!

Elisabetta s-a simțit încântată pentru el. Era un geniu în matematică, iar talentul său supranatural era evident încă din școala primară, așa că nu ar fi trebuit să fie surprinsă că va fi la La Sapienza, campusul din oraș al Universității din Roma.

– Și acest profesor este cel despre care vorbești mereu, nu-i așa? Levi-Civita?

– Da, și abia aștept să îl cunosc. Este unul dintre cei mai mari matematicieni ai timpului nostru. El a dezvoltat calculul tensorial, pe care Einstein l-a folosit în teoria relativității. De fapt, tocmai s-a întors de la întâlnirea cu el din America.

– Ce minunat! Cum s-a întâmplat asta? Pentru tine?

– Profesoara Longhi m-a recomandat și am așteptat să aflu. Doar ce am fost pe la spital ca să-i spun mamei mele.

– Trebuie să fie foarte mândră.

Elisabetta o admira pe mama lui Sandro, care era una dintre puținele femei doctor de care auzise vreodată, obstetrician la Ospedale Fatebenefratelli.

– Este, dar a fost surprinsă că nu i-am spus că am fost luat în considerare.

– Și eu sunt. De ce nu ne-ai spus?

Elisabetta se referea la ea și la Marco.

– Nu doream să știi dacă nu aș fi reușit.

– O, Sandro! Elisabetta a simțit un val de afecțiune pentru el. Tu nu dai greș niciodată, iar Levi-Civita este norocos că te are. Într-o zi vei fi un matematician celebru.

Sandro a zâmbit.

– Și tu vei fi o jurnalistă celebră.

– Ha!

Elisabetta nu știa ce va deveni Marco, dar a respins acest gând.

– Cum poți să citești în lumina soarelui? Sandro a privit cu ochii întredeschiși la ziarul ei. Este atât de multă lumină.

– Este, știu.

– Permite-mi.

Sandro i-a luat pagina de ziar din mână și s-a ridicat în picioare.

– Nu, dă-mi-o înapoi!

Elisabetta s-a ridicat, întinzând mâna, dar Sandro s-a întors, făcând ceva cu ziarul.

– Sunt doar necrologurile.

– Îmi plac necrologurile.

Elisabetta citea întotdeauna necrologurile, deoarece fiecare dintre ele era o poveste de viață minunată, cu excepția finalurilor.

– *Ecco.* Sandro i-a întins o pălărie din ziar împăturit, apoi i-a pus-o pe cap. Asta va ține soarele departe de ochii tăi.

– *Grazie.*

Elisabetta a zâmbit, încântată, și deodată Sandro a sărutat-o. Ea s-a trezit sărutându-l și ea, gustând sosul cald de roșii de pe buzele lui, până când el s-a îndepărtat, zâmbindu-i, cu o nouă strălucire în ochi, care o deruta. Tocmai se hotărâse că Marco va fi primul ei sărut.

– Sandro, de ce ai făcut asta?

Elisabetta a aruncat o privire în jur, întrebându-se dacă ceilalți îl văzuseră. Colegii ei de clasă erau aplecați asupra temelor lor și, deși Marco se apropia cu Angela pe ghidon, era prea departe.

Sandro a zâmbit.

– Nu este evident de ce?

– Dar nu m-ai mai sărutat niciodată.

– Nu am mai sărutat pe nimeni până acum.

Elisabetta s-a simțit emoționată.

– Și de ce eu? De ce acum?

Sandro a râs.

– Cine pune astfel de întrebări? Doar tu!

– Dar am crezut că suntem doar prieteni.

– Suntem? Eu... a început să spună Sandro, dar Marco i-a întrerupt, strigând de la distanță.

– *Ciao*, Sandro!

– *Ciao*, Marco! a strigat Sandro, făcând cu mâna.

Elisabetta a clipit, iar momentul dintre ea și Sandro a dispărut atât de repede încât a simțit nevoia să se întrebe dacă s-a întâmplat vreodată.

Capitolul 2

MARCO

Mai 1937

Marco a pedalat spre casă de la râu pe Lungotevere dei Pierleoni, bulevardul larg care se întindea de-a lungul laturii de est a acestuia. Soarele se scufundase în spatele copacilor, aruncând raze arse prin orașul care se animase zgomotos odată cu încheierea zilei de lucru. Mașinile claxonau, șoferii înjurau, iar gazele de eșapament pluteau prin aer. Trotuarele erau pline de oameni, iar oamenii de afaceri se grăbeau să prindă tramvaiele.

Marco a accelerat, preocupat de Elisabetta. Era îndrăgostit de ea, dar ea îl trata ca pe un amic, așa cum făcea întotdeauna. Nici măcar nu i-a păsat când el a luat-o pe Angela cu bicicleta. Se simțea nedumerit, ceea ce nu i se întâmpla niciodată cu fetele. Putea să aleagă pe altcineva, dar o voia pe Elisabetta. Era frumoasă, ceea ce era un motiv suficient, însă îi plăcea și pasiunea ei, puterea ei, focul ei. Avea opinii despre orice și, deși inteligența ei era superioară, îl trata ca și cum ar fi fost la fel de inteligent. Marco nu s-ar fi oprit în fața a nimic pentru a o cuceri. Era captivul iubirii.

Își amintea cum îl văzuse pe Sandro lângă râu, stând ciudat de aproape de ea, ca și cum ar fi avut o discuție grozavă sau chiar împărtășind un secret. Neliniștea îl rodea pe Marco și a simțit o urmă de invidie față de legătura pe care o aveau Sandro și Elisabetta, căci vorbeau mereu despre cărți sau altele asemenea. Dar Marco știa că Sandro și Elisabetta erau doar prieteni, iar Sandro nu avea nici un fel de experiență cu femeile.

Marco a virat pe Ponte Fabricio, iar anvelopele sale au alunecat pe travertinul uzat. Era cea mai veche pasarelă din Roma, cu ziduri pe ambele părți și, din moment ce făcea legătura cu insula Tiberina, era, în esență, strada pe care locuia el. S-a ferit de oamenii de afaceri și a ocolit ușor o pisică ce a sărit în fața lui. A ajuns în vârful pantei line și a văzut că tatăl

său, Beppe, nu stătea în fața barului familiei, barul GiroSport, așa cum făcea de obicei. Asta însemna că Marco întârziase la cină.

A accelerat până la poalele podului, a trecut de bar și a virat spre intrarea laterală a acestuia, în Piazza San Bartolomeo all'Isola. A sărit de pe bicicletă, a strecurat-o în rastel, apoi a zburat spre interiorul barului aglomerat. S-a strecurat la etaj, și-a aruncat rucsacul și a intrat într-o bucătărie atât de mică încât o singură oală cu apă clocotită o putea umple de aburi. Pe perete atârnau fotografii înrămate cu tatăl său în Giro d'Italia și un calendar cu Learco Guerra, marele ciclist italian. Pe un mic raft se aflau o fotografie înrămată a papei Pius al XI-lea, un crucifix din palmier uscat și o statuie din ipsos a Fecioarei. Mama lui Marco îl venera pe Hristos; tatăl său venera ciclismul.

– *Ciao*, tuturor!

Marco și-a sărutat cei doi frați mai mari, pe Emedio și Aldo, apoi pe tatăl său, în timp ce se așezau la masă.

– Marco!

Emedio a zâmbit, arătând ca o versiune mai tânără a tatălui lor. Amândoi aveau părul creț, șaten-închis, o frunte proeminentă și sprâncene groase peste ochii întunecați ca de cărbune, amplasați deasupra unor nasuri largi și guri plate. Tatăl lui Marco avea încă constituția musculoasă a unui ciclist profesionist, cu pielea veșnic bronzată și cu buza superioară marcată de o cicatrice obținută în urma unui atac al lupilor în regiunea agricolă muntoasă din Abruzzo, unde crescuse. Povestea spune că tatăl lui Marco, în vârstă de numai zece ani la acea vreme, supraveghea oile familiei când lupul a atacat, dar băiatul s-a luptat cu animalul, punându-l la pământ, iar apoi l-a alungat. Cei care îl cunosc pe Beppe Terrizzi nu s-ar îndoi de veridicitatea poveștii.

– *Ehi, fratello.*

Aldo a zâmbit în felul lui cu buzele strânse, stânjenit din cauza dinților, care erau strâmbi în față. Semăna cu partea de familie Castelicchi, cu un temperament mai liniștit, cu ochii apropiați și cu o despicătură caracteristică în bărbie. Aldo era cel mai scund dintre fiii Terrizzi, dar îi plăcea ciclismul și încă mai avea pe el tricoul alb și pantalonii scurți de biciclist. Dacă mama lor își dorea ca el să se schimbe pentru cină, nu o spunea niciodată. Toată lumea știa cine conducea gospodăria, și nu era ea.

– Mamă, arată delicios. *Brava!*

Marco a sărutat-o în timp ce ea turna sos *pomodoro* cu bucăți albicioase de carne de crab pe un platou de spaghete pentru primul fel de mâncare. Gheare portocalii și strălucitoare se înfigeau în pulpa roșiatică, cu cleștele lor zimțat, iar aroma unică de roșii cu miros de pește îl făcea să saliveze.

– *Ciao!*

Mama lui i-a zâmbit, cu ochii ei mici, căprui-deschis și calzi. Aburul ieșea din chiuvetă, ondulând șuvițele întunecate care îi scăpaseră din împletitura lungă, iar ea avea un nas turtit, un zâmbet larg și fața sinceră și deschisă a unei fete de la țară. Părinții lui Marco erau *contadini*, din familii de țărani, și crescuseră în case cu capre și găini. Se căsătoriseră și se mutaseră în Roma, unde tatăl său își transformase celebritatea în ciclism în barul GiroSport. Cafeneaua era frecventată de angajații spitalului, de localnici și de fanii ciclismului, numiți *tifosi*, pentru că erau la fel de nebuni precum cei afectați de tifos.

– Stai jos, fiule.

Tatăl său i-a făcut semn din capul mesei.

– Poftiți, băieți.

Mama lui a așezat platoul cu spaghete lângă tatăl lui Marco, l-a servit mai întâi pe el, apoi pe ceilalți. Și-au spus rugăciunea la masă și toată lumea a mâncat repede, cu excepția lui Marco, care a savurat fiecare îmbucătură în timp ce tatăl său îl chestiona pe Aldo despre timpii de antrenament. Emedio rămăsese în afara bătăii pustii, după ce scăpase de o carieră de ciclist, luând calea preoției. Marco nu ar fi putut face niciodată un asemenea sacrificiu, deoarece avea o datorie față de populația feminină. Și, într-o zi, față de Elisabetta.

Mama sa a apelat la Emedio, care lucra la Oficiul Sfântului Scaun.

– Ce vești? Orice?

– Ați auzit de enciclica germană despre Duminica Floriilor?

– Nu, ce este?

– *Mit Brennender Sorge*. Înseamnă „cu o anxietate arzătoare“ în limba germană. Papa a emis o scrisoare care a fost distribuită la aproape treizeci de mii de biserici germane, un mesaj direct către catolicii germani. Emedio s-a aplecat. Cardinalul Pacelli a ajutat la compunerea ei, dar vă spun asta în mod confidențial.

Mama lui și-a tras degetul arătător peste buze ca pe un fermoar, iar ochii i-au sclipit. Pentru ea, bârfele de la Vatican erau cele mai bune bârfe.

– Enciclica a fost citită de preoții parohiali germani în fața congregațiilor lor, fără a anunța pe nimeni în prealabil. Vă puteți imagina, toate aceste biserici și nimeni nu a spus nimic? A fost tipărită și distribuită în cel mai mare secret.

– De ce în secret? Mama lui s-a încruntat. Este cuvântul Sfântului nostru Părinte.

– Reitera învățătura sa că germanii catolici ar trebui să-l urmeze pe Dumnezeu, nu pe Hitler. Ca urmare, Hitler a trimis Gestapoul să-i aresteze pe cei care au tipărit și au distribuit enciclica.

– Ce groaznic!

Tatăl său i-a aruncat o privire lui Emedio.

– Fără politică la masă.

Emedio a tăcut, iar mama lor și-a strâns buzele. Tatăl său era un fascist de prim rang, ceea ce înseamnă că se alăturase în anul 1919, chiar înainte de Marșul asupra Romei din 1922, când regele l-a numit pe Mussolini prim-ministru. Tradițional din fire, tatăl său credea că partidul ar fi fost bun pentru micii afaceriști, dar și că ar fi adus legea și ordinea în Italia.

Tatăl său și-a dres vocea.

– Acum, așa cum spuneam, acesta va fi un an important pentru Giro și știu cine va câștiga tricoul roz. Prevăd că Bartali va fi iar victorios.

Aldo a dat din cap aprobator.

– Sunt de acord, deși pun un pariu secundar pe Bini. Și pe Olmo, care a fost atât de rapid în Milano–San Remo.

– Nu, greșit. Tatăl său a sorbit din vin. Milano–San Remo este o joacă de copii. Și Del Cancia a câștigat, oricum. Îți vei pierde banii, Aldo.

– Indiferent cine câștigă, nu ar trebui să poarte tricoul roz. Gândește-te la asta. Roz?

Aldo a chicotit, iar Marco mai auzise asta înainte. Mussolini declarase că rozul era o culoare efeminată, derutându-i pe fasciști și pe *tifosi* deopotrivă.

Tatăl său l-a luat în derâdere.

– Nu culoarea tricoului este importantă. Realizarea este tot ce contează. Nu-i așa, Marco?

– Da, tată.

– Marco, știi, mă aflam la fereastră în seara asta și mă uitam la tine când ai virat pe pod. Ai întârziat la cină.

– Îmi pare rău, tată.

– Nu asta vreau să spun. Tatăl său și-a sprijinit antebrațele voluminoase pe masă, cu privirea din nou intensă. Ai pedalat foarte bine. Ți-ai păstrat linia. Ai prins chiar și viteză. M-ai surprins.

Marco nu l-a întrerupt, simțind un nod în stomac.

– Am văzut și eu ce s-a întâmplat cu pisica. Ți-a ieșit în cale, dar nu ai pierdut nici măcar o fracțiune de secundă. E timpul să te antrenezi serios. Imaginează-ți ce poți face cu tipul meu de antrenament, fiule. Ai putea purta *maglia rosa* într-o bună zi. Ai putea câștiga Giro, prima cursă din toată Italia. Ți-ai putea ocupa locul în istoria ciclismului.

– Tată, nu sunt atât de bun, a spus Marco, pentru că era ultimul lucru pe care și-l dorea.

– Cred că poți fi. E în sângele tău.

Aldo s-a încruntat.

– Tată, cum rămâne cu mine? Mă antrenez din greu.

Tatăl lor s-a întors spre Aldo.

– Ți-am spus, nu-ți dezvolți mușchii care ar trebui. Nu devii mai rapid. Probabil că nu muncești suficient de mult.

– Încerc.

– Continuă, atunci. Dovedește-mi că mă înșel. Oricum, doi sunt mai buni decât unul. Vă puteți antrena împreună. Privirea tatălui său s-a întors spre Marco. Fiule, în seara asta, începi. Ai înțeles?

– Da, tată, a răspuns Marco, care nu avea de ales.

Capitolul 3

SANDRO

Mai 1937

Mai târziu, Sandro stătea singur la masa din sufragerie. Aerul nopții pătrundea pe fereastră, iar candelabrul de cristal arunca o lumină blândă asupra caietului său. Familia lui tocmai luase cina, iar el ar fi trebuit să lucreze, dar gândul îi era doar la Elisabetta. Nu înțelegea cum te poți gândi la altceva când ești îndrăgostit. Se mira că oamenii făceau asta, în fiecare zi. Nu mai simțise nimic atât de intens în viața lui. Intelectul îi permitea să gândească atât de mult, dar poate că până acum simțise prea puțin.

Nu se putea opri să nu se gândească la momentul în care o sărutase, lângă râu. Apropierea emoționantă a trupului ei, mai aproape de el ca niciodată. Îi plăcea totul la ea, mai ales felul în care îl privea. Pe măsură ce abilitățile sale intelectuale ieșeau în evidență, toată lumea începuse să-l trateze diferit, fie mai bine, fie mai rău; profesorii îl adorau, dar colegii de clasă îl considerau ciudat. Elisabetta nu făcea parte din nici unul dintre aceste grupuri. Îl plăcuse de la început pentru sufletul lui și astfel putea fi el însuși cu ea.

Privirea lui Sandro s-a abătut spre fereastră. Familia Simone locuia într-una dintre casele care se întindeau de-a lungul elegantei Piazza Mattei, în partea de nord a ghetoului. Apartamentul lor se afla la etajul al treilea, colț cu rafinatul Palazzo Costaguti, iar el își putea vedea vecinii prin ferestrele lor. Giovanni Rotoli își făcea temele la masă, iar la etajul de sub el, soții Narduno, un cuplu mai în vârstă, citeau același ziar. Ghetoul era, de obicei, liniștit noaptea, iar singurul sunet care se auzea era apa care bolborosea în Fontana delle Tartarughe de mai jos, fântâna țestoaselor.

Lui Sandro îi plăcea să trăiască în ghetou, care era cea mai veche comunitate evreiască din civilizația occidentală. Comunitatea fusese creată

cu aproape două mii de ani în urmă, când Ierusalimul căzuse în mâinile împăratului Titus, care jefuise Templul și îi adusese pe evrei înapoi în Roma ca sclavi. Cucerirea fusese comemorată la marele Arc al lui Titus din Forumul Roman, pe care cei care nu erau evrei îl vedeau ca pe un arc maiestuos, dar pe care mulți evrei îl considerau un jug simbolic. Ghetoul fusese creat în anul 1555, iar papa Paul al IV-lea ordonase să fie construite ziduri care să înconjoare cartierul, cu uși care se încuiau noaptea și cu gărzi care patrulau, pentru care comunitatea trebuia să plătească. Erau mii de evrei în Roma la acea vreme și erau obligați să poarte insigne galbene și să trăiască în ghetou, înghesuiți în aproximativ 130 de case de-a lungul a doar câtorva străzi, care se întindeau pe mai puțin de trei hectare, adică șapte acri. Era considerat cel mai puțin dorit cartier din Roma, situat pe un teren jos care se inunda în fiecare iarnă din cauza Tibrului, aducând malarie și alte boli. Străzile sale erau înguste și întunecate, permițând puțină lumină sau circulație a aerului. La capete erau construite biserici, iar evreii erau forțați să asculte predici care puneau presiune asupra lor pentru a se converti.

Zidurile ghetoului fuseseră dărâmate în anul 1888, după ce Roma fusese absorbită de noua națiune Italia, în anul 1870, iar evreilor li se permisese să vină și să plece. Ghetoul fusese curățat, iar în jurul Tibrului fusese construit un dig pentru a preveni inundațiile. O sinagogă frumoasă, Tempio Maggiore, fusese sfințită în anul 1904, și aceasta avea o cupolă pătrată care o deosebea de sutele de biserici cu cupole rotunde. Unii spuseseră că sinagoga fusese proiectată pentru a fi cea mai înaltă clădire din Roma, deoarece bazilica Sfântul Petru se afla, din punct de vedere tehnic, în Vatican și devenise casa spirituală a comunității. Mulți evrei romani încă mai locuiau în ghetou, deși cei cu posibilități financiare se mutaseră. Casa lui Sandro aparținea familiei tatălui său de generații întregi, așa că soții Simone nici nu visau să plece, deși aveau o situație mult mai bună decât vecinii lor.

Gândurile lui Sandro au fost întrerupte de discuțiile din bucătărie, unde sora lui, Rosa, și mama începuseră să se certe. Tatăl său, Massimo, se afla în birou, iar Sandro l-a auzit închizând ușa. Rosa, interpretă la ambasada britanică, se putea certa în cinci limbi. Deodată, sora lui a țâșnit din bucătărie, netezindu-și părul în șuvițele sale întunecate și lucioase. Era o frumusețe, cu ochi căprui și ageri, un nas drept și buze care păreau pline,

mai ales când se ruja. Era cu zece ani mai mare decât Sandro și se îmbrăca întotdeauna elegant, iar în seara asta alesese un costum albastru cu o curea îngustă.

Privirea supărată a Rosei l-a întâlnit pe Sandro la masă.

– Mă scoate din minți!- Ce s-a întâmplat?

– Vreau să merg la Londra. Rosa s-a apropiat și s-a așezat. Mi-am luat liber și îmi cheltuiesc banii mei, dar ea spune că nu pot merge. Sunt o persoană adultă și pot să iau propriile decizii.

– Dacă ești o persoană adultă, de ce să ceri voie?

Rosa a ezitat.

– Dacă mă duc, se va supăra.

– Îi va trece. Întotdeauna vă iertați una pe cealaltă.

– Poate că ai dreptate.

– Știu că am.

Rosa i-a privit notițele.

– La ce lucrezi? Aș putea să înțeleg?

– Nu. Sandro s-a întrebat dacă Rosa ar putea avea un sfat pentru el în legătură cu Elisabetta. Să-ți spun adevărul, nu prea reușesc să fac mare lucru. Sunt îndrăgostit.

– Ești prea tânăr pentru a fi îndrăgostit.

– Ești prea bătrână ca să ceri permisiunea.

Rosa a râs.

– Dar tu pari atât de serios. Nu pari fericit.

– Ce este mai serios decât dragostea?

Sandro nu a adăugat că Elisabetta era o fată de luat în serios. Se îndoia că sora lui ar fi înțeles, întrucât hobby-ul ei era cinismul.

– Bine, de cine ești îndrăgostit?

– De Elisabetta.

Lui Sandro îi plăcea să-i rostească numele.

– Ești prieten cu ea și cu Marco de parcă ați fi cei trei muschetari. O tratezi ca pe unul dintre băieți. Rosa s-a uitat la el ca și cum ar fi fost nebun. Crezi că femeilor le place asta, geniule?

Sandro nu credea că cineva putea fi un geniu în materie de femei, cu excepția lui Marco.

– Deci, ce vrei să spui? Ai vreun sfat?

– Bineînțeles. Rosa s-a deplasat mai aproape. Începe prin a-i spune că îți place părul sau rochia ei și că arată bine. Asta va oferi o bază, iar ea va fi mai interesată de tine. Nu-i spune totul deodată. Fă-o în câteva zile. Dă-i timp iubirii să se manifeste.

– O faci să sune ca și cum ar fi magie.

– Este, într-un fel. Și adu-i un cadou. Ce-i place?

– Ziarele.

– Mă referam la ceva romantic, cum ar fi flori.

– Cărțile sunt romantice. Îi place să citească.

Rosa și-a dat ochii peste cap.

– Bine, o carte. Apoi, după ce ai făcut aceste lucruri, spune-i că o iubești și sărut-o.

Sandro nu-și dăduse seama că trebuia să aducă daruri, *apoi* să o sărute. Evident, existau niște pași ca într-o demonstrație matematică, iar el îi făcuse în afara ordinii firești. Se simțea prost, o senzație care nu-i plăcea.

– Și dacă mă vede doar ca pe un prieten?

– Fii optimist. Sentimentele tale sunt diferite. Poate că și ale ei.

– Și dacă îi place altcineva?

Rosa a zâmbit cu căldură.

– Asta nu este posibil. Cine poate fi mai bun decât tine?

– Marco.

– O, nu! Zâmbetul Rosei s-a estompat. Și Marco o place?

– Marco e mai bun, nu-i așa?

Rosa a izbucnit în râs.

– Nu, am glumit!

– Serios?

– Serios.

Sandro nu a crezut-o, dar nu a mai întrebat.

Capitolul 4

MARCO

Mai 1937

Noapte era răcoroasă, iar Marco pedala mult în urma fratelui său, Aldo, care se întorcea pe Lungotevere Aventino. Traficul aglomera bulevardul, iar Marco nu știa de ce fratele său mergea înaintea lui. Crescuseră antrenându-se după metoda convențională, făcând cu rândul în tirajul celuilalt pentru a economisi energie. Respirația lui Marco devenise neregulată, iar coapsele îi ardeau. Dacă îl durea pe el, trebuia să fie și mai rău pentru Aldo.

Marco a accelerat și l-a ajuns din urmă.

– Aldo, încetinește!

– Nu!

Aldo pedala ca un nebun. Transpirația îi curgea pe față și îi uda tricoul.

– Ce-i cu tine? Oprește-te!

– Lasă-mă în pace!

Aldo a accelerat, la fel și Marco. Zburau, unul lângă celălalt, sângele întrecându-se cu sânge. Marco a reușit să pună o mână pe antebrațul lui Aldo și ambele biciclete s-au clătinat nebunește, dar Marco era biciclistul mai puternic și și-a menținut încleștarea pe antebrațul lui Aldo, obligându-l astfel să încetinească. Mașinile treceau în viteză pe lângă ei, în timp ce cele două biciclete au derapat până la o oprire bruscă, una lângă alta.

– Ce s-a întâmplat? a strigat Marco, furios.

S-a aplecat în față, gâfâind, iar gura lui avea gust de gaze de eșapament.

– Nu vreau să pedalez cu tine!

Ochii lui Aldo au sclipit de furie în faruri.

– Pentru că așa a zis tata? Nu e vina mea! Nu vreau să concurez!

– Toată lumea știe asta în afară de el!

– Așa că nu da vina pe mine!

Aldo a expirat greu.

– Marco, ascultă, nu am vrut să-ți spun asta, dar eu nu prea mă antrenez noaptea. Doar mă prefac. De aceea nu devin mai rapid.

– Ce vrei să spui?

Marco a fost luat prin surprindere.

– Eu mă duc în altă parte, iar tu îmi strici totul. Nu pot să merg cu tine noaptea.

– Despre ce vorbești? Unde te duci?

Aldo a ezitat.

– Există o femeie.

– Tu, domnul Timid? Marco a izbucnit într-un râs plin de uimire. Bravo, Aldo! Ai fost singur prea mult timp, frate!

Privirea lui Aldo nu s-a luminat.

– Este căsătorită.

– Căsătorită? a repetat Marco, îngrijorat.

Aldo mai avusese inima frântă și înainte, fiind un tip prea rezervat pentru a insista, iar singurele lui iubiri rămăseseră neîmpărtășite. Drept urmare, putea fi naiv când venea vorba de sexul opus și existau o mulțime de soți cu inimi geloase.

– Nu mai spune. I-ar ucide pe mama și pe tata.

– De acord.

Marco a dat din cap aprobator, cunoscându-și mama. Nu existau destule slujbe de nouă zile în lume.

– De cât timp te vezi cu ea?

– De aproximativ șase luni. Am întâlnit-o din întâmplare, pe stradă. Soțul ei lucrează în tura de noapte, așa că este singurul moment în care mă poate vedea.

– O iubești?

– La nebunie. Mă doare să nu fiu cu ea tot timpul, dar nu pot să nu o iubesc.

Marco simțea același lucru pentru Elisabetta. Făcea parte din întreaga lui existență și, dacă ar fi trebuit să precizeze momentul exact în care se îndrăgostise de ea, ar fi fost când avea doar 11 ani. Ea îi căzuse în brațe în timp ce jucau fotbal, iar căldura neașteptată a atingerii ei îi străbătuse corpul ca o descărcare electrică.

Aldo s-a întors pe șaua bicicletei lui.

– Mă duc să o văd. Ne întâlnim la pod la zece și jumătate. Vom merge acasă împreună, fără ca nimeni să se prindă. La revedere!

– La revedere!

Marco a simțit un amestec de mândrie și îngrijorare privindu-l pe Aldo până când a pierdut din ochi tricoul alb.

Capitolul 5

ALDO

Mai 1937

Aldo l-a lăsat pe Marco și a pedalat în grabă pe Via dei Cerchi, surprins că îl convinsese pe fratele său mai mic de poveste. Nu știa să mintă, pentru că nu avusese niciodată nimic despre care să mintă, până acum. Știa că Marco va accepta povestea pentru că dragostea romantică îl motiva pe fratele său mai mic. Dar Aldo era propria sa persoană și, deși nu avusese noroc cu femeile, credea că dragostea venea în multe forme. Iubirea față de Dumnezeu, iubirea față de țară. Era mai complex decât știa oricine din familia sa. Își trasa propriul curs în viață, iar miza devenea din ce în ce mai mare pentru el, în moduri pe care nu și le-ar fi putut imagina niciodată. Trecuse de punctul fără întoarcere.

Și-a coborât umerii și a pedalat spre sud, spre periferia liniștită a orașului. Traficul s-a diminuat, iar copacii și iarba și-au făcut apariția, apoi au devenit abundente. Noaptea devenea tot mai întunecată, deoarece nu existau faruri stradale și era prea puțină lumină ambientală, iar sudoarea i se răcise pe frunte. A tras o gură de aer care mirosea a iarbă, a fân și a bălegar. A trecut pe lângă Circo Massimo, pustiu la acea oră, și și-a păstrat viteza pe lângă ruinele Terme di Caracalla, cu umbrele lor hulpave în întuneric.

A ajuns pe Via Appia Antica, cea mai veche rută a acestui oraș antic. Era mai puțin trafic, dar cu toate acestea era periculos să pedaleze aici pentru că trebuia să se ferească să nu-și prindă cauciucurile între pietricele, iar drumul era îngust, făcut pentru pietoni, cai și care. Crengile copacilor se întindeau deasupra capului, iar el se străduia să vadă în întuneric. Odată cu trecerea timpului, luminile se pierdeau cu totul. Dacă nu ar fi fost lumina lunii, Aldo nu ar fi putut să vadă încotro se îndrepta.

Tricoul îi era îmbibat, coapsele îi ardeau, iar inima îi bătea cu putere. Și-a păstrat ritmul, chiar dacă vântul sufla mai puternic aici, iar altitudinea era mai mare. A ajuns la o pășune vastă, deschisă, în apropierea unei cariere de *pozzolana*, o rocă vulcanică, și a pedalat în grabă pe un drum de pământ. A zărit o prăpastie invadată de vegetație, marcată de un copac singuratic. Era locul stabilit.

A pedalat până acolo, a sărit de pe bicicletă și a luat lanterna din rucsacul de sub șa. A dat la o parte lianele și s-a uitat la celelalte biciclete care zăceau camuflate pe jos. Și-a lăsat bicicleta alături de ele și a acoperit-o cu frunze, o precauție excesivă în această zonă rurală, dar nu putea risca. A mers treizeci de pași spre sud, luminând drumul până la un loc unde mai multe liane fuseseră folosite ca acoperire. Le-a dat la o parte, dezvăluind un tunel suficient de mare pentru a-l găzdui.

S-a ghemuit într-o poziție de alergător și s-a strecurat în tunel, apoi a acoperit intrarea în spatele său. Și-a folosit lanterna pentru a lumina drumul. Tunelul era format din pământ pe toate laturile, făcând legătura cu vechile catacombe ale primilor creștini, un cimitir subteran care acoperea sute de mii de morminte, o adevărată *necropolă*, orașul morților. Unele dintre intrări erau cunoscute, dar altele nu, ceea ce făcea din catacombe locul de întâlnire perfect.

Aldo s-a târât prin tunel, coborând din ce în ce mai jos. A ajuns în partea de jos a criptei și s-a trezit într-un hol îngust, cu o podea înghesuită. Aerul era mai rece aici, răcorindu-i pielea în tricoul umed, iar el și-a făcut semnul crucii pe piept, din respect pentru acest loc sacru. Pereții de pe ambele părți conțineau *loculi*, nișe dreptunghiulare în trepte săpate în *tufo*, o rocă vulcanică de culoare roșie-cenușie. Erau stivuite de la podea până la tavan, un coridor burdușit cu rămășițele primilor creștini, care fuseseră învelite în cearșafuri, închise în spatele *loculus* și apoi sigilate în interiorul mormântului cu var. Ici și colo, a zărit mormintele mai mici ale unor copii.

Aldo a înaintat printr-un labirint deosebit de rece. Își lua viața în propriile mâini. La nouăsprezece ani, era suficient de mare pentru a-și urma inima, chiar dacă aceasta îl ducea într-un tunel întunecat. Se alăturase unei celule de antifasciști zeloși care se opuneau regimului și, ca atare, deveniseră dușmani ai statului. Informatorii abundau, iar poliția secretă a lui Mussolini, OVRA, era cunoscută pentru faptul că îi aresta, tortura și ucidea pe antifasciști.

Aldo încercase să fie fiul pe care tatăl său și-l dorea, un biciclist și un fascist, dar avusese îndoieli în legătură cu partidul încă din primele zile ale acestuia. Când era mai tânăr, în timp ce mergea cu tatăl său la o cursă, văzuseră un cizmar bătut în stradă pentru că făcuse o glumă despre un membru al Cămășilor Negre. Tatăl său spusese că bărbatul era un „element huliganic“ al partidului, dar crima îl făcuse pe Aldo să se întrebe dacă huliganii erau excepția sau regula.

Observase că manualele școlare se schimbaseră, publicând doar propagandă, iar la radio se puteau auzi toate discursurile lui Mussolini. Partidul cânta mândria patriotică a Romei, *Romanità*, și a Italiei, *Italianità*, dar și asta îl deranja pe Aldo. El nu credea că o rasă era superioară celorlalte, ci mai degrabă că toți oamenii erau copiii lui Dumnezeu, iubiți în ochii Lui. Aldo împărtășea credința profundă a mamei sale, așa că a fost îngrozit să vadă cum fasciștii îl urmau pe Mussolini ca și cum ar fi fost însuși Hristos, numindu-l *Il Duce* și înlocuind cele zece porunci cu cele zece decaloguri. Nici un muritor nu putea să-l șteargă pe Dumnezeu din inima și din sufletul lui Aldo. Asistase la ascensiunea lui Mussolini, simțindu-se pe zi ce trecea tot mai asuprit, inima îi devenise grea și simțea că își trăiește viața cu capul plecat, până când și-a dat seama că trebuie să se ridice și să lupte pentru țara pe care o iubea.

A continuat să meargă și, pe măsură ce se apropia de ceilalți, le auzea vocile răsunând, un amestec de dialecte, căci veneau din toate părțile Romei și din împrejurimile ei. Se întâlneau de vreo șase luni, dar își schimbau locurile de întâlnire în caz că erau supravegheați.

Aldo a grăbit pasul, mânat de un scop precis, și s-a îndreptat spre lumina de la capătul holului.

Capitolul 6

ELISABETTA

Iunie 1937

Soarele dimineții se întrezărea prin obloane, dar Elisabetta era deja trează și își îmbrățișa motanul Rico. Fața lui era perfect proporțională, cu un nas nu prea lung, ochi verzi ca Tibrul și o gură care din când în când lăsa să se întrevadă câte un dinte, ca dovadă a ferocității sale. Un excelent mâncător de șoareci, Rico o mușca ocazional, deși fără răutate. În rest, accepta afecțiunea pe care ea o revărsa asupra lui, întrucât se considera cel mai important lucru din lumea ei și poate din întreaga Italie.

Elisabetta s-a dat jos din pat și și-a lăsat cămașa de noapte să alunece de pe trup, oprindu-se să măsoare creșterea sânilor ei, cuprinzându-i ca și cum mâinile ar fi fost niște cântare. Îi simțea plăcuți și moi și erau mai grei, ceea ce o mulțumea. Își amintea când îi simțise ca niște măsline sub pielea ei, dar crescuseră ca niște caise, apoi lămâi și, în cele din urmă, mandarine. Cu siguranță că erau suficient de mari pentru a justifica un sutien.

S-a îmbrăcat în uniformă, apoi a deschis obloanele, respirând parfumul natural al iasomiei care umplea pereții. Fereastra ei dădea spre partea din spate a casei lor, care oferea o priveliște asupra unor mici grădini înțesate cu ghivece cu plante, flori și ierburi aromatice. Îi plăceau florile și își dorea o grădină, pentru ca Rico să poată mesteca pătrunjel.

Cerul era senin, iar soarele răsărea pe malul estic al râului, deasupra ghetoului. Elisabetta știa că Sandro se va trezi și el și se întreba dacă se gândea la ea după acel sărut. În mod ciudat, nimic nu mai părea diferit între ei de atunci. Marco fusese și el ca de obicei, dar se arătase mai interesat de Angela decât de ea. Elisabetta s-a întrebat dacă chiar merita să se obosească pentru băieți.

A ieșit din dormitor și s-a repezit în bucătărie, cu Rico pe urmele ei, cu coada ținută ca un semn de exclamare, căci toate pisicile au în repertoriul lor semne de punctuație. Pisoiul a sărit spre masă în timp ce ea s-a dus la frigider, un obiect moștenit după ce bătrânul de la etaj murise. A găsit o cutie de sardine și a pus cu furculița niște pește pe o farfurie, zdrobind carnea cenușie și uleioasă și oasele fragile.

A început să pregătească cafeaua, a luat *fette biscottate*, pâine coaptă de două ori, și le-a pus în farfurii. A mâncat în timp ce Rico torcea și mesteca. Se auzea ca niște haine pe o placă de spălat. Cafeaua a început să fiarbă, iar ea a închis aragazul și a turnat puțin lichid pentru mama și tatăl ei.

– Mamă, cafeaua! a strigat Elisabetta, iar mama ei a intrat grăbită în bucătărie, fiind în drum spre orele de canto pe care le preda.

Serafina avea o față în formă de inimă, cu ochi de un albastru-deschis remarcabil, un nas neobișnuit de fin, pomeți înalți și o gură mică. Buclele ei maro caramel fuseseră pieptănate într-o coadă nu foarte bine strânsă, iar rochia ei transparentă se agăța de formele ei voluptuoase. Avea frumusețea uluitoare a modelului pentru artiști; așa îl cunoscuse pe tatăl Elisabettei, când a pozat pentru clasa lui de pictură. Se purta ca o femeie conștientă de efectul pe care îl avea asupra bărbaților, deși în ultima vreme era îngrijorată de apariția ridurilor. Petrecea ore întregi cu o cârpă rece la colțurile gurii, în speranța de a le împiedica să-și facă apariția. Iar nefericirea ei față de viața lor de familie era palpabilă, de parcă ar fi devenit un membru al familiei.

– Bună dimineața!

Elisabetta i-a întins cafeaua mamei sale.

Mama ei a băut-o, strângând din ochi.

– O, e fierbinte!

– Mamă, chiar cred că am nevoie de un sutien. Putem să...

– Nu, ți-am spus, nu ai nevoie de unul. Nu mă mai întreba. Când eram de vârsta ta, sânii mei erau de două ori mai mari decât ai tăi.

Fața Elisabettei ardea. Sânii mamei sale erau ca niște grepfruturi, dar nu asta era ideea.

– Totuși, ai mei sunt destul de mari.

– Am spus că nu. Ești prea mică. Sutienele sunt pentru femei, nu pentru fete.

– Sunt singura fată din clasa mea care nu are unul.

– Nu se poate.

Mama ei a luat-o în derâdere, lăsându-și cafeaua jos.

– Sunt. Văd prin cămășile lor, iar ele văd prin ale mele. Mă tachinează.

– Ignoră-le. Nu ai nevoie de ele. Femeile sunt niște creaturi geloase.

Mama ei a luat *o fetta biscottata* și s-a dus la scaun după poșetă, dar Elisabetta a urmat-o.

– Mamă, te rog, sunt destul de mare. Nici măcar nu trebuie să mi-l cumperi. Pun pariu că pot coase unul singură, dacă mă lași să-mi păstrez salariul. Profesoara de cusut spune că bumbacul costă...

– *Basta!* Am întârziat.

Mama ei a deschis ușa și a plecat, închizând-o în urma ei.

Elisabetta și-a scuturat dezamăgirea, a luat cafeaua și *fetta biscottata* a tatălui ei și s-a dus în sufragerie, unde acesta dormea pe canapea. Avea fața lungă și zveltă, nebărbierită, părul răvășit, de un șaten-închis. O sticlă de vin goală se odihnea între degetele lui diforme, care se vindecaseră necorespunzător după un accident de bicicletă pe când Elisabetta era doar un copil. Accidentul îi pusese capăt carierei de pictor și îi marcase astfel începutul carierei de bețiv. Acuarelele sale vibrante de Trastevere acopereau pereții apartamentului lor, capturând farmecul cartierului, dar și misterul acestuia, cu aleile sale mici care dispăreau în întuneric. Era aproape de neconceput pentru Elisabetta că tatăl ei le pictase, având în vedere starea lui actuală, dar ele îi arătau culorile care îi luminau sufletul.

– Tată, bună dimineața, trezește-te!

Elisabetta a așezat micul dejun pe o măsuță laterală.

– O, mă doare capul! Tatăl ei și-a deschis ochii, de un maro însângerat, și a schițat un zâmbet. Ce drăguță ești! Te iubesc atât de mult, draga mea.

– Și eu te iubesc.

Elisabetta vorbea serios, chiar dacă mama ei îi spunea tatălui ei că este un *ubriacone*, un bețiv. Părinții ei obișnuiau să se certe, dar chiar și asta încetase și mama ei se îndepărtase de el. Elisabetta înțelegea nefericirea mamei sale, dar nu o împărtășea. Tatăl ei încercase de multe ori să se lase de băutură și se ura pentru că nu reușise. Nu putea să-l învinovățească atunci când el se învinovățea atât de aspru și știa că o iubește. Vinul face ca oamenii să spună adevărul, iar cuvintele tatălui ei pentru ea erau întotdeauna tandre.

Tatăl ei i-a mângâiat obrazul.

– Draga mea Betta, ești fericită? Ești?

– Sunt, tată. Poftim, ia niște cafea.

Elisabetta l-a ajutat să ducă ceașca la buze.

– Delicios. Tatăl ei s-a ridicat pe canapea. Asta mă ajută cu durerea de cap. Ce m-aș face fără fata mea? Inima ta e la fel de fioroasă ca a unui leu. Ascultă-mă bine, asta e ceea ce contează în viață.

– Sunt sigură.

Elisabetta a zâmbit, pentru că auzise asta de multe ori.

– Spune-mi, ai primit ziarul? Ce mai face golanul ăla acum? Parade și marșuri? Arme și cuțite? Idioții ăia îl urmează ca niște oi! Dar el este lupul!

– Șșșșttt, tata!

Elisabetta se temea că trecătorii ar putea auzi, întrucât apartamentul lor se afla la parter și fereastra era deschisă.

– Este o zi frumoasă? Poate voi picta *al fresco*. Tatăl ei a închis din nou ochii. Voi picta ceva minunat, știu asta. Simt furnicături în degete. Cum freamătă după pensulă.

– Odihnește-te! Elisabetta mai auzise asta înainte. Uneori se întreba dacă o spunea în beneficiul ei sau dacă chiar știa că nu a mai pictat de ani întregi. I-a sărutat obrazul grizonant, apoi s-a ridicat cu sticla de vin goală. Trebuie să mă duc la școală. La revedere, pentru moment!

– Bineînțeles, la revedere, fata mea dragă, lumina mea specială, te iubesc atât de mult!

– Și eu te iubesc, tată.

– Adu-mi o sticlă înainte de a pleca, vrei, draga mea?

Capitolul 7

MARCO

Iunie 1937

Marco privea cum se învârteau firele de praf într-un fascicul de soare, în timp ce colegii lui de clasă își scoteau eseurile din ghiozdane. Sala de clasă era sufocantă, mică și lipsită de orice alt decor în afară de steagul italian, un crucifix mare din lemn și portretele regelui Vittorio Emanuele al III-lea și al lui Il Duce. O pancartă purta crezul partidului, *CREDERE, OBBEDIRE, COMBATTERE* – crede, ascultă, luptă. În clasa lui mai erau alți treizeci de elevi, printre care Elisabetta și Sandro, toți îmbrăcați în uniforme.

Profesoara lor, *professoressa* Longhi, era o femeie mai în vârstă, cu ochelari groși și părul cărunt strâns în coc, cu talie groasă în rochia ei închisă la culoare, care purta emblema tricoloră. Le-a făcut semn să cânte *Giovinezza*, imnul partidului, iar clasa s-a ridicat cu jumătate de inimă, obosită de rutină la acest sfârșit de an școlar. Ea nu i-a mustrat, iar Marco bănuia că se alăturase partidului doar pentru a-și păstra locul de muncă, deoarece o văzuse ocazional cum își dădea ochii peste cap la manualele lor. Gluma standard era că unii profesori se alăturau PNF, Partito Nazionale Fascista, dar alții se alăturau *Per Necessità Famigliare*, doar pentru a-și întreține familia. În secret, el se simțea la fel, fascist din cauza tatălui său, și era singura cale pe care o cunoștea. În sufletul său, el credea în dragoste, nu în politică.

Marco a început să cânte împreună cu colegii săi, cu voce tare pentru a o face pe Elisabetta să râdă:

Vitejia războinicilor voștri,
Virtutea pionierilor voștri,
Viziunea lui Alighieri,
Astăzi strălucește în fiecare inimă.

Marco s-a întors să vadă dacă Elisabetta râdea, dar în schimb se uita la Sandro, a cărui bancă era aproape de intrare. Fața ei avea o expresie ciudată, una pe care Marco nu o mai văzuse până atunci, iar el îi văzuse toate expresiile. Își ridica sprânceana dreaptă când asculta, se încrunta când citea ziarul și își încrețea podul nasului când râdea cu poftă. Putea chiar să aibă o privire visătoare, ca atunci când se uita la un film. În mod ciudat, se uita așa acum, la Sandro.

Marco se simțea nedumerit, amintindu-și de după-amiaza în care îi văzuse pe Sandro și pe Elisabetta stând aproape de râu. Dacă se întâmplase ceva între ei? Deveniseră mai mult decât prieteni? Nici unul dintre ei nu-i spusese acest lucru, dar nici el nu le spusese despre propriile sentimente. Marco nu-și putea imagina să concureze cu Sandro pentru Elisabetta și era de neconceput ca vreo fată, chiar și ea, să se pună între ei.

– Elevi, vă rog să vă ocupați locurile, a spus *professoressa* Longhi după ce s-a terminat cântecul. Să începem! Scoateți-vă eseurile!

Marco s-a așezat, și-a luat eseul din rucsac și a ascuns foaia pentru ca nimeni să nu-i vadă scrisul de mână. Literele sale erau mari și deformate, de parcă ar fi fost scrise de un elev mult mai mic. Profesorii lui credeau că era neglijent sau nepăsător, dar adevărul era mai rău. Scrisul și cititul erau o luptă pentru el, chiar și la vârsta lui. Colegii lui de clasă puteau citi cu ușurință, chiar și cu voce tare, dar de fiecare dată când se uita pe o pagină, cuvintele îi apăreau ca o colecție de mâzgăluri fără sens și trebuia să le deslușească sensul din context sau din ceea ce spuneau profesorii. Nu recunoștea nici unul dintre cuvinte, cu excepția celor care se repetau, cum ar fi Mussolini, iar Marco începuse să se teamă că pur și simplu se născuse prost, ceea ce îl rușina. Notele lui erau din ce în ce mai mici, iar anul trecut, unul dintre profesori o convocase pe mama lui, spunându-i că trebuie să învețe mai mult. Mama lui îl cicălise și se rugase la Sfântul Toma de Aquino și la Sfântul Iosif din Cupertino, dar Marco știa că i-ar fi fost mai bine cu Sfântul Iuda Tadeu, patronul cauzelor pierdute.

– Bine, dragi elevi, să începem. Cine dorește să citească eseul cu voce tare?

Marco a ridicat mâna, conform uneia dintre stratagemele pe care le deprinsese pentru a-și ascunde deficiența. Se oferea voluntar să citească, în loc să aștepte să fie chemat, astfel încât să poată controla momentul în care vorbește. Apoi se prefăcea că-și citește eseul cu voce tare, făcându-și ochii

să se miște de colo-colo, așa cum făceau ceilalți, dar el pur și simplu vorbea despre subiectul temei. Marco avea o memorie excelentă, fiind capabil să își amintească tot ce spusese profesorul, deci reținuse informațiile, și îi plăcea atenția, așa că era un vorbitor amuzant. Nici unul dintre colegii săi de clasă nu-i ghicise secretul, până acum. Dar, în fiecare zi, își făcea griji că regele clasei va deveni bufonul ei.

Tema era să scrie un eseu intitulat „Măreția lui Mussolini din punctul meu de vedere unic", iar *professoressa* Longhi le explicase că tema trebuia să fie un eseu personal, mai degrabă decât un tratat generic care umplea noile manuale școlare, care îl portretiza pe Il Duce comandând mulțimi imense, trăgând cu pistolul, recoltând grâu cu pieptul gol, pilotând un avion cu ochelari de protecție, sărind peste obstacole călare, înotând, făcând drumeții și chiar jucându-se cu un pui de leu.

– Marco, a spus *professoressa* Longhi, vino să-ți citești eseul. Sandro, tu îl vei citi pe al tău, după Marco.

Marco s-a ridicat și a mers în fața clasei, apoi *professoressa* Longhi a înclinat capul, ca și cum s-ar fi gândit de două ori.

– Marco, ce-ar fi să facem ceva diferit de data asta? De ce să nu schimbăm? Tu citești eseul lui Sandro și, Sandro, tu îl citești pe al lui Marco.

– Nu, un moment, a spus Marco, cu gura uscată, dar era prea târziu, pentru că Sandro venea în fața clasei.

– Marco, aici. Sandro i-a înmânat eseul lui Marco. Dă-mi eseul tău.

– L-am scris în grabă, de aceea este dezordonat. Marco i-a înmânat eseul lui Sandro.

– Este perfect, scris cu pasiune și vigoare.

Sandro a zâmbit, iar Marco și-a dat seama că Sandro îl acoperea.

Professoressa Longhi a făcut un semn de la catedra ei.

– Marco, te rog să începi. Citește-ne eseul lui Sandro.

– Bine.

Marco s-a uitat fix la tema lui Sandro, uimit. Recunoștea câteva cuvinte, dar nu putea începe să citească eseul, care era scris cu scrisul îngrijit al celui mai bun prieten al său. Inima lui Marco a început să bată cu putere și a înghițit în sec. A ridicat privirea și a văzut-o pe Elisabetta privindu-l cu un zâmbet dulce și plin de așteptări. Nu ar fi putut suporta reacția ei dacă ar fi aflat că nici măcar nu știa să citească. Îi plăceau ziarele și cărțile și atunci

nu s-ar fi îndrăgostit niciodată de el. I-ar fi milă de el, iar el s-ar simți umilit în fața ei.

– Marco? a spus Sandro, dintr-odată. Îți voi citi eu mai întâi eseul, dacă nu te deranjează.

– Sigur. Marco a dat din cap, cu obrajii în flăcări.

Sandro și-a dres vocea.

– După cum știe toată lumea, mă interesează ciclismul și îl văd pe Mussolini în acest fel. Asemenea unui ciclist care trebuie să-și păstreze echilibrul, indiferent de teren, liderul nostru ghidează Italia...

Marco a ascultat cu uimire, iar Sandro a reușit să descifreze o parte din scrisul oribil al lui Marco și a inventat restul pe parcurs, dând naștere unor idei despre ciclism și Mussolini la care Marco nu s-ar fi gândit. Numai un prieten care îl cunoștea atât de bine putea realiza o asemenea ispravă, iar clasa a ascultat până la sfârșit, apoi a aplaudat.

Professoressa Longhi a dat din cap.

– Marco, eseul a fost fascinant! Acum, Marco, vrei să-l citești pe cel al lui Sandro?

– Cu siguranță. Marco și-a dat seama că și el ar putea să inventeze. Benito Mussolini excelează în literatură, dar mai ales, în ceea ce privește matematica. Matematica necesită respectarea logică a unor reguli, la fel ca și fascismul însuși... Marco a continuat, mișcându-și ochii înainte și înapoi, iar Sandro a dat din cap ca și cum Marco ar fi citit exact ceea ce scrisese el. Marco a terminat eseul și a făcut o plecăciune, iar toată lumea a aplaudat din nou.

– *Bravi*, băieți! *Professoressa* Longhi radia. Sandro, aceasta este cea mai atentă analiză pe care am auzit-o vreodată!

Băieții s-au întors unul lângă altul, în băncile lor.

Elisabetta le-a zâmbit amândurora, iar Marco s-a așezat, liniștit. Trebuie să se fi înșelat și sigur nu s-a întâmplat nimic între ea și Sandro în ziua aceea, lângă râu.

Capitolul 8

SANDRO

Iunie 1937

Sandro a oftat, așezându-se lângă mama sa. Noaptea se instalase dincolo de fereastră, iar masa pentru cină fusese pusă cu cele mai bune porțelanuri, tacâmuri de argint și pahare de cristal. Sora lui avea un nou iubit în Londra și îl aducea la cină în seara asta, dar întârziau, la fel ca și tatăl lui Sandro, Massimo. Mama lui era supărată, pentru că, așa cum spunea mereu, întârzierea era permisă doar copiilor născuți după data indicată pentru naștere.

Mama lui, Gemma, era o femeie elegantă, îmbrăcată în seara aceasta într-o haină de in gri, cu un colier de perle și cercei asortați. Își purta părul cărunt pe spate, într-o răsucire elegantă, iar ochii ei erau gri-albăstrui și se ascundeau în spatele ochelarilor de oțel, care se odihneau pe nasul ei lung. Fața ei era și ea lungă, dar într-un mod rafinat, cu un gât ca un tablou de Modigliani. Era obosită după o zi lungă petrecută la spital, iar Sandro era mândru că avea o mamă care era și doctor, deși vecinii vorbeau pe la spate despre ea, pentru că nu stătea acasă ca o adevărată mamă.

Mirosul de scoici prăjite și cartofi prăjiți venea din bucătărie, unde menajera lor, Cornelia Rossi, pregătea masa.

– Mamă, putem mânca? a întrebat Sandro.- Bineînțeles că nu. Îi vom aștepta pe ceilalți.

– *Dottoressa*, nu mai pot ține cald primul fel de mâncare. Cornelia, o văduvă de vreo 60 de ani, cu un temperament vesel, a intrat în sufragerie cu un platou. Fusese bona lui Sandro, dar rămăsese ca menajeră, iar el o iubea ca pe o a doua mamă. Ochii ei cu pleoape căzute erau întunecați, nasul larg, iar zâmbetul ei, omniprezent.

– Înțeleg, mulțumesc! Mama lui Sandro a dat din cap. Vom privi cum se răcește.

Cornelia a așezat platoul pe masă.

– *Buon appetito*! Sandro, am făcut *olive all'Ascolana*.

– Mulțumesc! a spus Sandro. Cornelia era din Ascoli Piceno, iar specialitatea ei era felul de mâncare caracteristic acestui oraș, măsline pane umplute cu carne de miel, vită, brânză, legume și condimente. Mamă, te rog, pot să încep?

– Doar una.

Sandro a băgat în gură o măslină prăjită, iar aceasta a explodat, plină de gust, pe limba lui. Pâinea era subțire, aurie și crocantă, iar umplutura de carne avea o dulceață caldă și picantă.

– Delicios, Cornelia.

– Da, *grazie*!

Mama lui Sandro a întins mâna după o măslină.

– Cu plăcere!

Cornelia a zâmbit, apoi a ieșit din cameră.

Gemma s-a întors spre Sandro.

– Deci, cum a fost la școală astăzi?

– Bine și am primit o nouă temă de la Enzo, asistentul lui Levi-Civita.

– Bine. Mama lui a mestecat gânditor. Îți place?

– Da, dar este dificil.

– Poți s-o faci. Mama lui a zâmbit. L-ai cunoscut deja pe Levi-Civita?

– Nu. E mereu ocupat în biroul lui.

– Poate ar trebui să te prezinți. Sunt sigură că i-ar plăcea să cunoască un tânăr atât de strălucit.

Sandro a chicotit.

– Levi-Civita a găsit o dată o eroare pe care Einstein o făcuse în calculele sale, în lucrarea *Entwurf*. Chiar crezi că i-ar plăcea să întâlnească un elev destul de capabil de la un *liceo* local?

Mama lui a râs.

– Ai putea fi următorul Levi-Civita. Te-ai gândit vreodată la asta?

– Poate, în visurile mele.

Sandro nu glumea, pentru că el visase despre asta.

– Trebuie să crezi în tine. Levi-Civita te-a ales pe tine, nu-i așa?

– De asemenea, a ales o mulțime de elevi din toată lumea.

– Totuși, sunt mândră de tine. Mama lui i-a atins brațul. Știu că ai impresia că te cicălesc, dar nu mă înțelege greșit. Te îndemn să mergi înainte nu pentru ambiția ta personală, ci pentru ceva mai important. Dumnezeu ți-a dat un dar magnific, capacitățile tale intelectuale, și a făcut-o cu un motiv. Acel motiv este ca tu să-l descoperi și să-l urmărești.

Sandro a clipit surprins, nu o auzise niciodată pe mama lui vorbind în felul acesta, iar el îi știa toate prelegerile. Nu a avut un răspuns imediat, dar conversația a fost întreruptă de deschiderea ușii apartamentului; era tatăl lui Sandro. Massimo Simone era mai în vârstă decât majoritatea taților colegilor de clasă ai lui Sandro, iar părul său, rar și negru cu șuvițe argintii, părea răvășit de vânt. Era așa scund încât la școală i se spunea Minimo, astfel că își căutase refugiul în studii, ceea ce îl condusese la profesia de avocat în drept fiscal. Tatăl lui Sandro povestea mereu această întâmplare pentru a arăta că un dezavantaj poate fi transformat în avantaj.

– *Buona sera, sposa e giovanotto*. Tatăl său și-a dat jos pălăria, cu ochii săi întunecați și vioi în spatele ochelarilor bifocali. Îmi pare rău că am întârziat, dar întâlnirea de la sinagogă s-a prelungit. Tatăl său s-a apropiat și a sărutat-o pe mama sa. Ghici cine este noul consilier general al Consiliului?

– Nu tu, nu-i așa? a întrebat mama, cu o dezaprobare îngăduitoare.

– Ba da, chiar eu. Poate că voi reuși să devin cineva.

Tatăl său s-a așezat, făcându-i cu ochiul.

– Dar tu ești deja foarte ocupat, Massimo.

– Poate, dar este important și este nevoie de mine.

– E minunat, tată.

Sandro era fericit pentru tatăl său. Comunitatea evreiască din Roma era condusă de un consiliu format din cincisprezece bărbați numiți consilieri, care erau, de asemenea, responsabili de administrarea activităților, de plata facturilor și de informațiile privind recensământul. Tatăl său îi sfătuise neoficial în probleme juridice, petrecând din ce în ce mai mult timp la sinagogă, așa că era plăcut să i se recunoască rolul, chiar dacă mama lui Sandro avea probabil dreptate în privința programului său.

Ușa s-a deschis din nou și, în sfârșit, Rosa a intrat la brațul unui bărbat înalt și roșcat, cu ochi albaștri strălucitori, un zâmbet frumos și pistrui. Purta un costum închis la culoare, de croitorie englezească, iar Rosa părea binedispusă, într-o rochie neagră pe care o păstra pentru ocazii deosebite.

– Mamă, tată, a spus ea, îmi pare rău că am întârziat! El este David Jacobs. Tocmai a început să lucreze la ambasadă.

– Bine ai venit în casa noastră, David!

Tatăl său s-a ridicat și i-a strâns mâna tânărului.

– *Signor* Simone, vă mulțumesc că m-ați primit! David s-a întors către mama lui Sandro cu un gest de bună creștere. *Dottoressa* Simone, vă mulțumesc și dumneavoastră!

– Bine ați venit și vă rog să luați loc. Pot să vă servesc? Mâncarea se răcește.

Mama lui Sandro i-a aruncat o privire Rosei, dar Rosa nu a ținut cont, trăgând un scaun pentru David. Lui Sandro i s-a părut că avea o fire amabilă, deși italiana lui părea învățată în școală, ceea ce putea fi iertat. S-au așezat amândoi la locurile lor, iar Rosa i-a făcut cu ochiul lui Sandro. Acesta a fost încântat să vadă strălucirea din ochii ei, dar s-a simțit puțin mâhnit. Nu-și adunase curajul pentru a-i face Elisabettei un cadou, pierzând orice avânt pe care îl căpătase de pe urma sărutului lor de la râu.

Tatăl său a rostit o rugăciune în timpul mesei și a ridicat un pahar de vin.

– Rosa, în seara asta este o ocazie specială. Nu numai că avem un oaspete la masă, dar am fost ales membru în Consiliu. Să închinăm pentru norocul Italiei, sub conducerea mea și a lui Mussolini.

Rosa a râs.

– *Bravo*, tată!

– Asta da, surpriză, a spus David.

Tatăl lui Sandro a clipit, iar Rosa i-a aruncat lui David o privire de avertisment. A urmat o tăcere, iar ei și-au sorbit vinul într-o stânjeneală de moment. Mama lui Sandro a început să-i servească pe toți, dar David s-a întors spre tatăl lui Sandro.

– *Signor* Simone, vă cer scuze. Comentariul meu nu a sunat așa cum am vrut. Ceea ce am vrut să spun a fost că sunt surprins că puteți fi evreu și un fascist atât de înfocat.

– Mulțumesc pentru scuze, dar nu sunt necesare. Tatăl lui Sandro a zâmbit plăcut. În ceea ce privește confuzia ta, multe familii evreiești sunt fasciste și mândre de acest fapt. Ca o chestiune statistică, evreii se alătură partidului în aceeași proporție ca și cei ce nu sunt evrei.

David a strâns din buze.

– Surpriza mea se datorează antisemitismului flagrant al lui Adolf Hitler, în Germania. Nu vă îngrijorează asta, ca evreu?

– Ba da, dar național-socialismul nu are nimic de-a face cu noi. Noi suntem fasciști italieni, iar în fascismul italian nu există antisemitism. Il Duce a fost la putere cu mult timp înainte ca Hitler să apară pe scenă, nu invers. Hitler îl imită pe Mussolini, nu invers.

– Totuși, Hitler este cancelarul Germaniei.

Rosa și-a schimbat poziția pe scaun, iar Sandro s-a întrebat dacă nu cumva încerca să-l lovească pe David sub masă, așa cum îi făcea lui când era mic.

Tatăl său și-a dres vocea.

– Dar asta nu are nici o legătură. Germania este Germania, iar Italia este Italia. I-am învins pe germani în Marele Război. Eu însumi am servit ca ofițer de armată, în Infanteria douăzeci și nouă piemonteză, și mulți veterani evrei fac parte din partidul nostru. Ne doream un lider puternic, iar economia a crescut sub Mussolini. El a simplificat legile noastre fiscale bizantine, iar firma mea este mai solidă ca niciodată. Reprezint mulți oameni de afaceri mici și toți o duc mai bine. Tatăl său și-a ridicat furculița. Un important bancher evreu, Ettore Ovazza, încurajează mai mulți evrei să devină fasciști. S-ar putea să călătoresc la Torino pentru a-l vedea, în noua mea funcție.

Mama lui a intervenit:

– Serios, Massimo? Când?

David s-a încruntat.

– *Signor* Simone, întrebarea nu este cum vă vedeți dumneavoastră, ci cum vă văd alții.

Rosa și-a schimbat din nou poziția pe scaun, iar de data aceasta Sandro l-a zărit pe David tresărind.

Tatăl său și-a înclinat capul.

– Pot să vă spun că semenii noștri italieni ne văd ca pe niște evrei italieni, ceea ce și suntem. Familia Simone se numără printre cei mai romani dintre romani, iar strămoșii familiei noastre au venit la Roma nu numai înainte de Hristos, ci și înainte de distrugerea Templului. Tatăl său și-a sprijinit brațele pe masă. Evreii au fost asimilați complet aici, după cum o arată procentul căsătoriilor mixte, aproximativ 50%. Un fost prim-ministru, Luigi

Luzzatti, era evreu, la fel și un fost primar al Romei, Ernesto Nathan. Aș putea continua la nesfârșit, enumerând cetățeni și lideri evrei proeminenți.

Sandro mai auzise acest discurs. Tatăl său ținea o evidență a evreilor de succes, ca și cum ar fi ținut scorul pentru echipa gazdă.

– Sunt de acord cu soțul meu, a intervenit mama lui.

– Mulțumesc, dragă! Tatăl său a afișat un mic zâmbet. O victorie rară.

Toată lumea a râs, relaxând atmosfera, iar mama lui a sorbit din vin.

– David, nu am simțit niciodată antipatie la spital, deși este asociat cu Biserica. Colegii mei au aceeași părere.

Tatăl său a adăugat:

– Iar Mussolini nu este antisemit. El are o amantă evreică.

– Massimo, te rog!

Mama i-a aruncat o privire lui Sandro, care știa deja ce este o amantă, dar tatăl a continuat.

– Locuiește cu ea și cu fiica ei. Așa mi-a spus Ovazza, îl cunoaște personal pe Mussolini, nu-i așa că e interesant?

Mama lui și-a dat ochii peste cap.

– Tot nu te duci la Torino. Nu ai timp.

David a dat din cap aprobator.

– Atunci mă corectez. În calitate de evreu, nu subestimez niciodată antisemitismul...

– David, să trecem la subiecte mai plăcute, l-a întrerupt Rosa. De ce nu le spui părinților mei despre familia ta din Gloucestershire? Sunt sigură că le-ar plăcea să audă despre asta!

Capitolul 9

ELISABETTA

Iulie 1937

După școală, Elisabetta s-a schimbat în rochia ei în carouri albastre și albe pentru slujba de chelneriță, iar Rico o privea din pat, cu ochii îngustați de resentimente. Nu avusese timp să îi acorde atenție, deoarece trebuia să termine treburile casnice și să pregătească cina pentru tatăl ei, care se dusese la culcare.

– Îmi pare rău, Rico.

Elisabetta l-a scărpinat, dar el nu a iertat-o suficient cât să toarcă. A ieșit din dormitor exact când mama ei a venit acasă cu prietena ei, Giulia Martorano, pe care Elisabetta o adora. Giulia era la fel de caldă și de exuberantă pe cât era mama ei de rece și de acră, iar Elisabetta se întreba mereu de ce Giulia rămăsese prietenă cu mama ei, care o trata rău, tolerând-o mai degrabă decât bucurându-se de compania ei. Giulia avea ochi mari și căprui, obraji plinuți și un zâmbet supradimensionat, cu fața încadrată de bucle negre lucioase. Hainele ei erau dintr-o paletă pe care numai o profesoară de artă ar fi purtat-o cu succes; o bluză cu flori roz și roșii, asortată cu o fustă voluminoasă verde-smarald și un colier lung de mărgele *millefiori*.

Elisabetta le-a întâmpinat în bucătărie.

– *Ciao*, mamă, Giulia!

– *Ciao!*

Mama ei arăta de obicei încântătoare într-o rochie albă care îi scotea în evidență silueta, iar ea și-a lăsat poșeta jos cu un oftat greu. Elisabetta știa că mama ei dorea să fie întrebată ce s-a întâmplat și tocmai era pe punctul de a o face, când Giulia a cuprins-o într-o îmbrățișare.

– Ce mai face fata mea?

Giulia a sărutat-o, iar Elisabetta a sărutat-o și ea.

– Sunt bine, mulțumesc!

Giulia radia.

– Ești tot mai frumoasă pe zi ce trece și mi-a plăcut mult eseul pe care l-ai scris. Mama ta mi l-a dat să îl citesc.

– O, ce frumos!

Elisabetta a savurat laudele. Scrisese un eseu intitulat „Despre necesitatea pisicilor“, sperând să îl trimită la un ziar și să obțină un stagiu de practică. Ideea îi venise de la Sandro și a vrut să încerce, chiar dacă nu scrisese niciodată nimic în afara școlii, cu excepția unor scrisori către editor, pe care ziarele nu le publicau. Ar fi vrut să scrie despre un subiect mai important, cum ar fi drepturile femeilor, dar observase că puținele jurnaliste scriau doar despre viața domestică, sfaturi pentru gospodărie sau sfaturi de înfrumusețare. În plus, pisicile erau importante, cel puțin pentru ea.

– Nu știam că ești o scriitoare atât de bună, dragă. Eseul tău a fost foarte inteligent, iar vocea ta de autor este originală.

– Nu spui asta pentru că mă cunoști, nu-i așa?

– Deloc.

Giulia i-a mângâiat brațul.

– Crezi că e suficient de bun pentru a fi publicat?

– Absolut. S-ar putea chiar să te plătească.

– Asta nu contează pentru mine. Aș fi mândră...

– Ar trebui să conteze. Mama ei a întrerupt-o de pe scaunul pe care stătea, frecându-și picioarele. Avem nevoie de bani. Fii o fire practică.

– Sunt, mamă.

– Nu, nu ești. Îți pierzi timpul la școală.

Elisabetta nu a vrut să se certe din nou în legătură cu școala. Îi plăcea să învețe și voia să rămână până la absolvire.

– Nu vei fi niciodată jurnalistă, Elisabetta. Nu se angajează fete. Oricum, nu se plătește la fel ca o slujbă de chelneriță.

– Dar nu vreau să fiu chelneriță toată viața, iar banii nu sunt totul.

– Ăsta e tatăl tău bun de nimic care vorbește.

Elisabetta s-a înroșit, rușinată când mama ei îl denigra pe tatăl ei, mai ales în fața altcuiva. Mama ei era supărată că tatăl ei nu le întreținea familia, chiar dacă Elisabetta muncea mai mult decât mama ei. Banii ei de chelneriță, nu cei de la mama ei care cânta *les sons*, erau cei care plăteau

chiria. Dar mama ei își dorise să devină cântăreață de operă, iar pierderea acestei șanse o amărâse.

Giulia a aplanat momentul stânjenitor, căutând în poșetă și înmânându-i eseul Elisabettei.

– Poftim! Succes! Numai să nu-l oferi lui *Il Tevere* sau *Il Popolo*. Fasciștilor nu le pasă de punctul de vedere al unei femei. Sau de pisici.

– Mulțumesc! Elisabetta s-a întors spre mama ei. Mamă, ce părere ai despre asta?

– Nu am citit-o. Ți-am spus că am fost prea ocupată. I-ai dat de mâncare tatălui tău?

– Da, e în pat.

– Bineînțeles. Mama ei a suspinat din nou cu greutate. Nu trebuie să ajungi la restaurant?

– O, da! Elisabetta și-a luat poșeta și a pus articolul înăuntru. Ar fi mai bine să plec. La revedere!

Mama ei a dat din cap aprobator, frecându-și în continuare picioarele.

– La revedere, dragă! Giulia a sărutat obrazul Elisabettei. Sper să ne revedem curând.

– Și eu.

Elisabetta a ieșit din casă și s-a luminat la față, întrucât era imposibil să rămâi posomorât mergând prin Trastevere. Îi plăcea cartierul ei, cu casele lui mici și fațadele frumoase și pastelate, precum și fiecare casă unică, cu un balcon din fier forjat acoperit de iederă sau un mic altar închinat Fecioarei, incrustat în fațadă, sau o fereastră plină de luminițe festive și colorate. Se simțea mai liberă aici decât în Roma propriu-zisă și, deoarece clădirile aveau mai puține etaje, se vedea mai mult cerul. Amurgul era ca o urmă de albastru transparent, cu stelele strălucind în spate, așteptând șansa de a străluci.

Elisabetta a trecut pe lângă Basilica di Santa Maria din Trastevere, cu arcadele sale grațioase luminate, luminând minunata cornișă și mozaicurile aurite. Clădirile mai înalte înconjurau piața pietruită, iar cuplurile se țineau de mână sau se sărutau pe treptele fântânii. Toată lumea socializa seara în timpul *passeggiata*, etalându-și cele mai frumoase haine. Fetele se plimbau în speranța de a fi văzute, iar băieții făceau tot posibilul să le facă pe plac.

Elisabetta se gândea la Marco și la Sandro când își săruta perna, dar după ce experimentase sărutul real cu Sandro, nici măcar imaginația ei vie nu

reușise să transforme uscăciunea țesăturii de bumbac în căldura și moliciunea remarcabile ale gurii unui băiat. Dar Sandro nu mai încercase să o sărute din nou, iar Marco fusese acaparat de Angela și de celelalte fete, care toate flirtau cu el. Între timp, tachinările legate de faptul că Elisabetta nu avea sutien se intensificaseră, iar Angela începuse să-i spună *Centesimi*, bănuți de cupru, susținând că sfârcurile i se vedeau prin cămașă. Acum, Elisabetta își ținea tot timpul cărțile sau ghiozdanul pe piept.

A luat-o la stânga, șerpuind pe străzile înguste, apropiindu-se de restaurantul Casa Servano. Localul nu era prea arătos din exterior, o casă veche modernizată, cu o ușă urâtă din lemn maroniu, încastrată într-o fațadă de stuc gri crăpat și o singură fereastră. Nu era afișat nici un semn, nici un meniu, iar Casa Servano nu era frecventată de nimeni, cu excepția localnicilor, care știau că servește cele mai bune paste de casă din Roma. De când lucra aici, Elisabetta aflase de ce.

A ajuns la restaurant și a intrat în sala de mese, care era goală pentru că restaurantul nu era încă deschis. La parterul casei încăpeau doar zece mese, iar în dreapta se afla un bar cu taburete. Tavanul era din tablă ștanțată, iar pereții din stuc alb erau împodobiți cu fotografii ale familiei Servano, care deținea localul de generații. În centrul fiecărei fotografii se afla Nonna Servano, *matriarca*.

– *Ciao*, Elisabetta!

Paolo, fiul Nonnei, a zâmbit de la bar, unde usca paharele de vin. Era scund și slab, chel chiar și la cei patruzeci de ani ai săi, dar cu o fire prietenoasă, care i se potrivea de minune ca manager și barman.

– *Ciao*, Paolo! Ei bine, în ce stare e, bună sau rea?

– Bună. Deci, eu spun *agnolotti*.

– Eu zic *tortellini*.

Jocul lor era să ghicească ce fel de paste urma să facă Nonna în acea seară. Când era binedispusă, făcea *pasta ripiena*, care erau paste umplute, cum ar fi *ravioli, tortellini* și *caramelle*, la fel de festive ca un cadou învelit cu aluat proaspăt. Când era prost dispusă, făcea paste ușor de preparat, cum ar fi *spaghetti*, *bigoli* și *tagliatelle*. Clienții care erau suficient de norocoși să prindă o masă la Casa Servano mâncau orice paste făcute de Nonna, pentru că, așa cum spunea adesea, „doar pilotul pilotează avionul“.

Elisabetta a ajuns în bucătărie și a împins ușa batantă, fiind întâmpinată de arome delicioase. Soția lui Paolo, Sofia, lucra la un cazan, fierbând încet

sosul gros de roșii cu carne, condimentat cu busuioc proaspăt, frunze de dafin, ceapă și usturoi. Vărul lui Paolo, Vito, alegea usturoiul, vărul Nino fileta bibanul de mare, iar vărul de-al doilea, Giovanni, scobea măduva fierbinte dintr-un os. Aburul ieșea dintr-o oală uriașă, plină cu apă clocotită, iar sinusurile erau întotdeauna desfundate în bucătărie.

Elisabetta i-a salutat și s-a dus în cămară, unde Nonna Servano pregătea pastele, pe un scaun cu spătar înalt la o masă de lemn, cu o prezență atât de regală, încât transformase cămara într-o sală a tronului. Capul ei micuț avea forma unui ou de prepeliță, iar părul alb și fin era strâns într-un coc slab. Ochelarii cu rame de oțel îi stăteau pe un nas în formă de cioc, iar cataracta începuse să îi afecteze irisul întunecat. Ridurile îi curgeau pe obraji și radiau de pe buzele ei subțiri, strânse ca un elastic de cauciuc, în timp ce lucra. Purta o rochie neagră tradițională, un colier de aur cu un crucifix filigranat și cercei din picături de coral care îi întindeau lobul urechilor. Nonna era firavă, dar nu era deloc slabă, și avea doar un metru și jumătate, dar nu părea mică. Arăta mai bătrână decât cei șaizeci și șapte de ani pe care îi avea, dar vârsta nu-i diminuase facultățile mintale. Dimpotrivă, ea susținea că i le ascuțise și nimeni nu îndrăznea să o contrazică.

– *Ciao*, Nonna. Ce fel de paste faci?

Elisabetta a sărutat-o pe obraji, pe care îi simțea moi ca făina cernută.

– *Cappelletti*. Stai jos, fată. Mă enervezi când stai în picioare ca un felinar.

Elisabetta s-a așezat. Așadar, Nonna era binedispusă, dar nici Elisabetta, nici Paolo nu ghiciseră corect. Deasupra mesei de lemn, pe un praf subțire de făină, zăceau foi plate de aluat, galbene cu gălbenușuri de ou, iar una dintre foi fusese crestată în pătrate cu un cuțit, care se odihnea lângă un făcăleț din lemn plin de făină, suficient de lung pentru a servi drept baston. O grămadă de ricotta picantă se odihnea în centrul fiecărui pătrat, așteptând să fie modelată de degetele Nonnei, încă agile în ciuda artritei.

– *Guarda*, a spus Nonna. Privește. Nonna a luat pătratul de aluat și l-a îndoit în triunghi. Ai grijă ca marginile să nu se potrivească. Lasă puțin la bază, apoi presează-le împreună și unește-le. A apăsat ușor pe aluat cu vârful degetelor, lăsând cele mai slabe urme. Vezi?

– Da.

Elisabetta învățase, urmărind-o pe Nonna, că existau multe tipuri diferite de paste și de sosuri. Sosul marinara pulpos era servit cu tipurile mai scurte,

care erau de obicei făcute în fabrică. *Fatto a mano*, pastele de casă, nu erau niciodată servite cu *aglio e olio*, ulei și usturoi, deoarece pastele absorbeau prea mult ulei. Sosurile de roșii mai ușoare și *brodo*, bulionul, erau cele mai bune pentru *cavatelli* și *radiatori* crestate, deoarece reținеau sosul, iar puțin era suficient.

– Acum le împăturesc.

Nonna a apucat triunghiul de unul dintre colțurile de pe latura lungă, apoi a apucat celălalt capăt cu mâna stângă. Ținându-l între degetul mare și arătător și, cu triunghiul orientat spre ea, și-a strecurat degetul arătător drept în jurul părții din spate a triunghiului și a împins partea de jos în sus. Cu un singur gest de expert, a adus cele două colțuri împreună, ciupindu-le și formând astfel un cerc perfect rotund de paste umplute, cu un triunghi micuț în vârf, care semăna cu un mic capac, un *cappelletto*.

– Nonna, așa împăturesc eu șervețelele, nu-i așa?

Elisabetta și-a adus aminte de Sandro, care îi făcuse o pălărie din ziarul ei, pe malul Tibrului.

– Nu, deloc. Nu erai atentă. Nu pot să mă opresc din muncă pentru a explica totul. Pastele se vor întări. Nonna a mai luat un pătrat. Am ceva important de discutat cu tine. Ți-am făcut o mare favoare. Am rugat un oaspete foarte special să ia masa cu noi.

– Cine?

– Viitorul tău.

– Ce vrei să spui?

Elisabetta se obișnuise cu astfel de declarații mistice, ca și cum Nonna ar fi fost *strega*, vrăjitoarea, din Casa Servano.

– Moro Gualeschi, un nume pe care, fără îndoială, îl vei recunoaște.

– Bineînțeles că da! Elisabetta îl adora pe Gualeschi, pe care îl citea în fiecare zi. Scrie pentru ziarele de stânga. De unde îl cunoști?

– Îi cunosc pe toți. Sau, mai degrabă, toată lumea mă cunoaște pe mine. Nonna continua să împăturească pastele. „De stânga, de dreapta, de centru, nu contează. Politica vine și pleacă. Știi ce rămâne?

– Dragostea?

– Nu, pastele. Eu spun *sapore, sapere*, a gusta înseamnă a ști. Nu mă poți cunoaște fără să guști din pastele mele. Nu poți cunoaște Trastevere fără să guști din pastele noastre. La fel, Gualeschi preferă pastele umplute, așa că

știu că este un om cu poftă de mâncare, unul care savurează viața. M-am gândit să fac *cappellacci dei briganti* în seara asta pentru el.

– De ce?

– *Cappellacci dei briganti* este o pălărie cu boruri largi care se ridică, așa cum purtau *briganti* după Unificare. Nu am făcut-o, pentru că Gualeschi nu ar fi înțeles gluma. Comuniștilor le lipsește umorul.

Nonna a împăturit încă o bucată de paste cu vârful degetelor sale pline de făină, iar *cappelletti* galbeni s-au aliniat în fața ei, așteptându-i comanda.

În clipa următoare, ușa s-a deschis larg și Paolo și-a băgat capul în bucătărie.

– Mamă, a spus el, este aici.

Elisabetta a sărit în sus.

– Gualeschi este *acolo* acum? Pot să-l întâlnesc?

– Trebuie.

– Mulțumesc! a strigat Elisabetta.

– Nu mă face de râs. Privirea ochilor cu pleoape căzute a Nonnei s-a întors spre lateral. Apropo, ai nevoie de un sutien.

Elisabetta s-a înroșit.

– Încerc...

– *Ascolta*, i-am spus lui Gualeschi că ai scris un articol și a fost de acord să-l citească.

– Articolul meu? De unde știi despre articolul meu?

– Tot timpul vorbești despre el. Crezi că sunt surdă? Trimite-i-l lui.

– Îl am la mine, în poșetă.

– Atunci arată-i-l.

– Chiar crezi că ar trebui să o fac?

– Tocmai am spus că ar trebui. Nonna a șters făina de pe vârful degetelor. I-am spus că ești o scriitoare magnifică.

– Dar nu ai citit-o. Și dacă nu e bună?

– *Ai citit* ce tipăresc ei? Nonna a mai ciupit un *cappelletto*. I-am spus să te angajeze imediat. Oamenii se întreabă mereu ce gândesc tinerii. În mod eronat, după părerea mea, dar asta e. A șters făina de pe degetele noduroase. Du-te să-l întâlnești. Nu mai continua așa cum faci tu. Treci la subiect. Ești prea vorbăreață.

– Mulțumesc, mulțumesc! Elisabetta și-a recuperat articolul și s-a îndreptat spre ușa bucătăriei. Stai, cum arată?

– Ca un *rigatone*.

Elisabetta s-a grăbit, a intrat pe ușa bucătăriei și a aruncat o privire în jur. Mai multe mese erau ocupate de cupluri, dar lângă ușă se afla un bărbat brunet, singur, cu ochelari grei, scund și lat. Un *rigatone*, într-adevăr.

S-a îndreptat spre masa lui Gualeschi. Inima îi bătea mai tare și și-a dat seama că ar putea face primul pas spre a scrie pentru un ziar adevărat. S-a întrebat dacă își va aminti de această zi și dacă va povesti despre ea ca despre o întâmplare amuzantă, stând la o masă cu colegii ei jurnaliști. Dacă Sandro putea avea un viitor strălucit, atunci poate că și ea putea avea.

Începând chiar din acest minut.

A ajuns la masa lui Gualeschi.

– *Signor* Gualeschi, numele meu este Elisabetta D'Orfeo și vă admir foarte mult scrisul. Citesc ce scrieți în fiecare zi, iar articolul dumneavoastră de ieri a fost deosebit de interesant. Și-a amintit de sfatul Nonnei de a nu vorbi prea mult. Îmi pare rău, vorbesc prea mult, știu. Doar că am atât de multe gânduri.

– Niciodată nu poți greși dacă lauzi un scriitor pentru ceea ce scrie.

Gualeschi a clipit cu amuzament în spatele ochelarilor.

– Dar toată lumea trebuie să vă laude, tot timpul.

– Nu suficient de mult pentru a mă mulțumi sau cu suficientă specificitate. Mama crede că apartamentul meu este prea mare, dar eu îl umplu cu ego-ul meu. Gualeschi a chicotit. În orice caz, vă mulțumesc pentru laudele dumneavoastră amabile. Înțeleg că ați scris un material pentru a fi prezentat. Îl puteți trimite în atenția mea la ziar.

– De fapt, îl am la mine.

Elisabetta i-a întins eseul, iar Gualeschi l-a acceptat cu un zâmbet.

– Excelent. Îl voi citi în timpul mesei și putem discuta după aceea, dacă ai un moment liber.

– Mi-ar plăcea foarte mult.

Dintr-odată, ușa restaurantului s-a deschis și s-a trântit de perete, zdruncinând fotografiile înrămate. În picioare, în pragul ușii se afla tatăl Elisabettei, atât de beat încât trebuia să se sprijine cu mâna de perete pentru a nu cădea.

– Tată.

Fața Elisabettei s-a aprins. Gualeschi a făcut o grimasă, retrăgându-se, în timp ce tatăl ei se îndrepta spre ea.

– Betta, draga mea, uită-te la tine! Am venit să văd dacă ai câteva *lire* pentru mine. Ai?

Elisabetta s-a simțit umilită în fața lui Gualeschi.

– Tată, nu, te rog.

– Îmi trebuie doar cât pentru un pahar de vin roșu sau poate îmi poți oferi unul, din partea casei?

Tatăl ei s-a uitat în jur, poticnindu-se, iar persoanele de la mese s-au întors să-l privească. Tatăl ei s-a împiedicat, iar Elisabetta și-a deschis brațele exact când el a căzut în ele, o greutate deosebită care a dezechilibrat-o.

– O, nu!

Elisabetta se zbătea să rămână în picioare, iar Gualeschi a sărit în picioare și l-a luat de braț pe tatăl ei.

– Permiteți-mi, a spus jurnalistul, lăsând baltă eseul.

– Betta mea este atât de drăguță, atât de deșteaptă și o iubesc atât de mult, este îngerul meu drag.

Tatăl ei a mormăit, neștiutor, apoi a început să tușească.

Elisabetta și-a dat seama ce urma să se întâmple.

În clipa următoare, tatăl ei a vomitat pe ea și pe Gualeschi.

Și pe eseul ei, care zăcea uitat pe podea.

Capitolul 10

MARCO

Iulie 1937

Marco pedala pe Lungotevere Aventino, sub un cer întunecat, după ce Aldo plecase să se întâlnească cu prietena lui secretă. Luna plină era rotundă ca o roată de bicicletă, iar lămpile străluceau pe toată lungimea Tibrului. O briză pescărească sufla dinspre apă, iar sunetele ei grăbite îl liniștea.

A zărit o *gelateria* și s-a îndreptat spre ea, apoi s-a dat jos de pe bicicletă și s-a dus înăuntru. Câțiva oameni stăteau la coadă, iar locul luminat puternic mirosea a fructe reci, zahăr și frișcă proaspătă. O vitrină din aluminiu strălucitor domina magazinul, iar în spatele ei două fete drăguțe ofereau cupe de *gelato*.

Marco a privit peste grămezile de *pistacchio* verde, *cioccolato* maro intens și galbenul fericit al *ananasului*. Fiecare avea un semn scris de mână pe care nu putea să-l citească, dar nu avea nevoie să o facă și nu se putea decide niciodată care aromă. Preferata lui actuală era *nocciola*, aroma de alune, iar înainte de asta fusese *fiordilatte*, făcută din frișcă. Elisabetta iubea aroma de *cioccolato* la cornet și nu se schimbase niciodată.

– Cu ce vă putem ajuta? au întrebat la unison vânzătoarele, când Marco a ajuns la tejghea.

– Da, nu mă pot decide ce aromă să aleg.

– Doar alege una. Vânzătoarea a zâmbit șiret. Amândouă plecăm la ora 23.00.

Cealaltă vânzătoare s-a înroșit.

– Teresa!

– Este o ofertă foarte generoasă. Marco a zâmbit, dar nu a fost tentat. A luat-o ca pe un semn de maturitate sau poate că își pierduse mințile. Cu

toate acestea, și-a ales înghețata în onoarea Elisabettei. Vreau două cupe de *ciccolato*, într-un cornet.

Cu *gelato* în mână, Marco a plătit și a plecat. Și-a lins desertul, care avea un gust cremos și dulce, apoi s-a urcat pe bicicletă, conducând cu o mână. *Gelato* a început să se topească, așa că a căutat un loc unde să oprească. S-a trezit în *centro storico*, cea mai veche parte a orașului, lângă Forumul Roman de pe Via dell'Impero, care era în curs de extindere pentru a pune în valoare ruinele, conform planului lui Mussolini. Zona era în curs de excavare, evitată de cea mai mare parte a traficului, ceea ce însemna că va fi liniște, așa că a mers în acea direcție.

A ajuns la un gard de lemn care era mai mult o sugestie decât o barieră, ca majoritatea celor din oraș. S-a dat jos de pe bicicletă, a rezemat-o de gard, apoi s-a urcat printr-o deschizătură și a căutat un loc unde să se așeze. Șantierul de excavare era o groapă gigantică în formă de pătrat și întărită pe toate laturile de ziduri de sprijin din scânduri de lemn. Pe fundul gropii se afla o podea de marmură alb-cenușie, care strălucea în lumina lunii.

Marco s-a ridicat în picioare și a mâncat în timp ce ochii i se adaptau la întuneric. Trecuse de multe ori prin acest cartier, dar nu fusese niciodată excavat, iar acest lucru îl intriga. A observat o frânghie întinsă peste traversele de cale ferată, care servea drept scară spre partea de jos, așa că și-a terminat *gelato,* s-a dus acolo și a coborât. Mirosul bogat de pământ îi umplea nările, iar aerul se răcea pe măsură ce se adâncea. Sunetele orașului se retrăgeau în depărtare, în timp ce zidurile învăluiau locul în tăcere.

Marco s-a apropiat de partea inferioară, unde podeaua de marmură părea să colecteze lumina lumii și să o reflecte, creând o ceață spectrală care plutea ca fantomele anticilor. S-a minunat de acest fenomen, iar părul i s-a ridicat pe ceafă când a ajuns jos, stând în strălucirea blândă a luminii din jurul său.

Se plimba de-a lungul podelei, printre secțiuni masive de coloane care zăceau pe laturi, unele cu florete sculptate în marmură și altele cu fragmente de litere. Și-a trecut mâna de-a lungul suprafeței grunjoase și a scanat secțiunile sparte. Marco nu putea să citească latina mai bine decât italiana, dar pentru prima dată, acest lucru nu l-a deranjat. Și-a înfipt degetul într-una dintre litere pentru a-i măsura adâncimea, iar marmura îi ajungea până la prima articulație.

Și-a retras mâna, copleșit de uimire. Știa dintotdeauna că există o Romă subterană, un oraș sub orașul însuși, fiindcă învățase mult la școală despre asta și văzuse artefacte prin tot orașul, la întâmplare. Dar faptul că se afla aici în seara asta a făcut ca acest lucru să devină real pentru el într-un mod în care nu mai fusese niciodată înainte. A înțeles în sfârșit semnificația ei și a simțit cum îi crește moralul. Strămoșii săi au sculptat aceste litere, au cioplit aceste coloane și au construit această splendoare. Nu știa să citească la fel de bine ca și colegii săi de clasă, dar acum știa că posedă o inteligență nativă, deoarece descindea din acești străbuni.

A fost fiul lui Lazio. Al Romei. Și a stat în picioare, scăldat în strălucirea lunii, pentru foarte mult timp.

Capitolul 11

ALDO

Iulie 1937

În partea opusă a orașului, Aldo se grăbea să coboare pe holul friguros al catacombei și a ajuns la un *cubiculo*, o cameră mică în care se afla o criptă de familie. Acolo, antifasciștii s-au așezat pe podea în jurul câtorva lumânări aprinse, a unor sticle de Chianti și a unor bucăți de pâine. Bărbații erau de toate vârstele, formele și mărimile, dar fiecare chip avea o expresie la fel de tensionată. Fiecare dintre ei știa că își asumă un risc mortal prin prezența sa aici, atât de mult încât, din motive de securitate, nu-și dezvăluiau adevăratele identități nici măcar între ei, ci foloseau *nomi di battaglia*, porecle de luptă. Numele se bazau pe aspectul sau comportamentul lor, cum ar fi Ochi de Gândac, Obrajii Dolofani, Dinte Spart, Mâncătorul de Mere și Fumătorul de Pipă sau altele mai puțin evidente, cum ar fi Vorbitorul de Franceză și Țarul.

Aldo se numea Signor Silenzio, iar liderul lor se numea Uno, autoproclamat și autointitulat. Aldo nu știa nimic despre el, dar a presupus, după comportamentul și vocabularul lui Uno, că era un intelectual cu un trecut privilegiat. Uno era înalt și slab, cu ochi căprui și gânditori în spatele ochelarilor cu rame de baga, iar nasul fin era înfipt într-o față netedă, cu pomeți înalți și buze mici. Italiana lui era fără dialect, deși inflexiunea sa aducea a zona Milano pentru Aldo, care auzise o inflexiune similară de la clienții milanezi de la bar. Aceasta îl făcea pe Aldo să se simtă inferior din punct de vedere geografic față de Uno, căci snobii spuneau adesea că Roma era doar un oraș mediteraneean, dar Milano era un oraș european.

– *Ciao*, Signor Silenzio!

Uno s-a ridicat repede, strângându-i mâna. Restul bărbaților i s-au alăturat, salutându-l pe Aldo.

– Poftiți, Signor Silenzio! Soția lui Uno, pe care o numeau Silvia, a zâmbit și i-a dat o sticlă de vin. Era singura femeie din celula antifascistă, iar Aldo se simțea timid în preajma ei, cum i se întâmpla cu majoritatea femeilor, mai ales pentru că era frumoasă. Purta o rochie purpurie cu o croială fină, iar ochii ei de un albastru strălucitor și părul blond și drept evocau o moștenire din nordul Italiei. Aldo presupunea că și ea era milaneză, dar vorbea puțin. Uno era cel care vorbea tot timpul.

– *Grazie*!

Aldo s-a așezat pe podeaua rece și tare a criptei.

Uno a rămas în picioare, cu fața abia luminată de lumina lumânării de dedesubt și cu umbra lui alungită pe peretele criptei.

– Acum că suntem cu toții aici, voi începe prin a spune că aceasta este cea mai importantă întâlnire de până acum. După cum știți, până acum ne-am angajat doar în acte de sabotaj împotriva regimului, tipărind și distribuind pliante pentru a-i convinge pe alții de meritele cauzei noastre sau deteriorând mașini, provizii și alte echipamente. Cu toate acestea, am ajuns să consider aceste acțiuni ca fiind vandalism și ticăloșie, fără însemnătate. Am făcut noi planuri. În această seară, doresc să le anunț.

– Da, a fost o ticăloșie în cel mai fericit caz! a strigat Gură Mare, iar Ochi de Gândac și Țarul au schimbat priviri semnificative, apoi au dat din cap aprobator. Aldo nu era sigur că era de acord cu Uno, întrucât acesta distribuise pliante, și chiar și asta îl neliniștea. Riscase să fie arestat dacă era prins, iar tatăl său l-ar fi ucis.

Uno a făcut o pauză.

– Oameni buni, suntem pe cale să ne întărim rezistența. Suntem gata să ne intensificăm eforturile. Este timpul să facem următorul pas, unul care să execute obiectivul nostru de a elibera Italia de sub tirania fascismului. Am decis să o numesc Operațiunea Prima Lovitură.

Bărbații păreau serioși și se mișcau înainte, iar Aldo a detectat un curent subteran periculos printre ei, unul care îl îngrijora de ceva vreme. El era cel mai nou membru al găștii, fiind recrutat de Dinte Spart după o întâlnire întâmplătoare pe stradă, dar începuse să își dea seama că Uno și mulți alții erau mai militanți în opiniile lor. Aldo luă o înghițitură de Chianti, sperând să-și liniștească temerile.

Uno s-a îndreptat.

– Acum, propun să ne intensificăm eforturile. Știm că *fascio*, biroul local al partidului fascist, se află sub comanda comandantului Spada. Am motive să cred că Spada a decis să se retragă și se vorbește despre o petrecere de pensionare pentru el. În principiu, aceasta este programată să aibă loc la restaurantul Bella Donna, la colțul dinspre sediul Palazzo Braschi.

Emoția i-a cuprins pe bărbați, iar Gură Mare a strigat:

– De unde știi toate astea, Uno? Sunt informații de încredere?

– Da, sunt, a răspuns Uno, apoi s-a încruntat. Dar nu pot divulga cum le-am aflat, pentru siguranța ta. Acum, după cum spuneam, cei mai importanți șefi din partid vor participa la petrecerea de pensionare, ceea ce ne oferă o oportunitate de care trebuie să profităm. Propun să atacăm în acea seară și să-i doborâm pe toți deodată.

– *Bravo*!

Gura Mare a aclamat, iar ceilalți au izbucnit în acord, o eliberare colectivă de presiune, ca o supapă de abur.

Aldo nu li s-a alăturat, iar stomacul i s-a strâns. Operațiunea Prima Lovitură presupunea o crimă, pur și simplu. Crima era un păcat de moarte. El nu fusese niciodată violent. Nu voia să o facă și nu știa dacă ar fi putut. A mai luat o înghițitură de vin, dar nu l-a ajutat.

Uno i-a liniștit, iar expresia lui s-a întunecat.

– Știu că pare mult timp de acum încolo, dar va fi nevoie de mult timp pentru a pregăti Operațiunea Prima Lovitură. Suntem douăzeci și unu de oameni, iar până atunci sper că vom fi mai mulți. Suntem mai mult decât pregătiți pentru această provocare și voi dezvălui detaliile planului meu la momentul potrivit. Vom atribui sarcini, vom face exerciții cu arme și vom repeta fiecare detaliu. Vom face tot posibilul să reușim și să ne asigurăm propria siguranță. Scopul nostru este victoria fără a pierde nici măcar un singur om. Sunteți de acord, oameni buni?

– De acord! a strigat din nou Gură Mare, iar toți, cu excepția lui Aldo, i s-au alăturat.

Uno a dat din cap aprobator, zâmbind.

– Mă bucur să vă aud spunând asta. Nu judec nici un om care nu vrea să meargă înainte. Noi acceptăm opiniile diferite, spre deosebire de dușmanii noștri. Oameni buni, există cineva care nu este de acord? Dacă da, vă rog să o spuneți, și vom discuta în mod rațional.

– Suntem cu toții de acord! a strigat Gură Mare, iar ceilalți au strigat că sunt de acord și au dat din mâini, agitând aerul atât de mult încât flăcările s-au clătinat în vârful lumânărilor.

Uno a ridicat un deget.

– Excelent, dar vreau să vă ascult pe fiecare în parte. Unanimitatea este importantă, pentru că în această seară formăm un pact sacru. Gură Mare, ești de acord?

– Da! Eu spun da!

– Bine. Ochi de Gândac? Uno s-a întors către Ochi de Gândac, care a răspuns afirmativ, apoi Uno a mers în cerc, întrebând fiecare om, și fiecare a fost de acord.

Aldo devenea din ce în ce mai agitat pe măsură ce i se apropia rândul. Crima era împotriva a tot ceea ce fusese învățat și se temea pentru sufletul său etern. Fusese un băiat de altar, iar fratele său, Emedio, era preot. Aldo credea în credința sa din toată inima și mergea la slujbă în fiecare dimineață cu mama sa. Nu-și putea imagina uciderea unei ființe umane.

Uno l-a privit din ochi.

– Signor Silenzio? Ești de acord?

Aldo a ezitat.

– Uno, aceasta este o evoluție semnificativă pentru noi, nu crezi?

– Da, dar nu ești de acord cu mine?

– Ei bine, am fost luat prin surprindere. Încerc să mă decid.

– Te rog frumos să ne spui ce gândești.

Uno a zâmbit, iar Aldo a devenit conștient că toată lumea se întorcea spre el, așa că și-a înăbușit emoțiile și și-a spus părerea.

– Uno, eu cred în cauza noastră, dar sunt un om credincios. Crima este un păcat de moarte. Este împotriva poruncii „Să nu ucizi“. Îl iubesc pe Dumnezeu și îi urmez cuvântul.

Uno a clipit, iar bărbații s-au dat înapoi, încruntându-se.

Gură Mare a șuierat:

– Lașule!

Uno și-a îndreptat capul spre Gură Mare și s-a încruntat către el.

– Fără injurii. Lasă-l să vorbească.

Gură Mare s-a încruntat ca răspuns.

– Nu sunt un laș, a spus Aldo, recunoscător că liderul îl apărase. Dar distribuirea de pamflete este una, iar crima este cu totul altceva.

Bărbații au înțepenit, iar Aldo a simțit că vorbele lui le dădeau de gândit.

Uno a dat din cap gânditor.

– Signor Silenzio, îți respect convingerile religioase, așa cum facem cu toții, căci și noi suntem credincioși. Cu toate acestea, Biserica ne învață că uciderea nu este un păcat dacă este necesară într-un război drept. Exact în asta suntem implicați, un război drept împotriva fascismului. Uno și-a păstrat tonul blând, deloc argumentativ, și i-a privit pe bărbații din cerc. În fiecare zi, Mussolini și regimul său îi asupresc pe concetățenii noștri și duc iubita noastră țară mai departe pe calea războiului. Cu toate acestea, războaiele lui nu sunt juste, nu-i așa? Etiopia nu a fost un război drept. Mai rău, știm cu toții că a folosit gaz otrăvitor asupra acelor biete suflete, iar asta este o atrocitate. Scopul său este moartea și distrugerea tuturor celor care nu îl urmează.

Bărbații au dat din cap, dar nu l-au întrerupt pe Uno.

– Gândiți-vă la nenumăratele vieți pe care le vom salva și la pierderile umane pe care le vom preveni dacă vom întreprinde Operațiunea Prima Lovitură. *Fascio* local susține partidul din orașul nostru. Palazzo Braschi este, fără îndoială, cel mai important birou local al partidului din țară. Vă puteți imagina ce bine vom face dacă vom tăia capul acestui șarpe? Ar putea exista un război mai drept?

Aldo s-a gândit la asta, sfâșiat. Creierul său îi spunea că Uno ar putea avea dreptate, dar credința sa îi spunea că uciderea era cel mai grav dintre păcate. Ar fi vrut să se roage pentru a se gândi la această problemă și să contemple. Nu fusese niciodată atât de confuz și nu-i plăcea să fie cel ciudat, singurul care se certa cu Uno. Ceilalți antifasciști își îngustaseră ochii spre el, chiar și Dinte Rupt. Aldo le simțea judecata și se temea că îl vor considera neloial, așa că a cedat presiunii momentului. Nu era nici momentul, nici locul pentru o criză de conștiință.

– Uno, bine, atunci, îți înțeleg viziunea, a reușit să spună Aldo.

– Te-am convins de justețea cauzei noastre?

– Da, absolut.

Uno radia.

– Atunci începem, ca unul singur.

– *Bravo!*

Toată lumea a aplaudat, cu fețele pline de emoție și cu mâinile din nou în aer.

Uno a ridicat un deget arătător, reducându-i la tăcere.

– Acum putem începe. Primul nostru pas este să obținem suficiente arme. Am localizat o sursă de pistoale în Orvieto, dar nu voi dezvălui detaliile. Au arme și sunt dispuși să le vândă. Noi avem banii și voi stabili întâlnirea în lunile următoare.

O altă undă de emoție a săgetat bărbații, dar Aldo a simțit că situația scapă de sub control. N-ar fi trebuit să accepte niciodată. Încă nu-și putea imagina cum ar fi putut să îndrepte o armă spre pieptul unei alte ființe umane. În mod ironic, grupul de tineret fascist, Balilla, fusese cel care îl învățase să folosească o armă. Era un trăgător groaznic.

Uno a continuat:

– Voi preda banii atunci când va fi sigur să o fac. Cu toate acestea, nu pot obține armele în același timp. Dacă aș fi reținut, fasciștii ar avea dovada că am cumpărat arme în schimbul unor bani, o tranzacție ilegală. Așa că trebuie să împărțim tranzacția în doi pași. Banii merg separat de arme.

– Bine gândit, Uno.

Gură Mare a dat din cap aprobator. Aldo se întreba cât costau armele și de unde făcea Uno rost de bani, dar nimeni nu a întrebat.

– Așadar, oameni buni, după ce am dat banii, avem nevoie de cineva care să meargă în Orvieto și să ia armele. Uno i-a scrutat pe bărbați și, deși fața îi era în umbră, lumina lumânărilor sclipea pe ochelarii lui fini. Oricine va face acest lucru, va căra armele. Dacă veți fi prinși, veți fi arestați. Și nu puteți călători cu trenul până la Orvieto, pentru că poliția ne urmărește. Cel mai bine ar fi să mergeți cu bicicleta. Este o distanță destul de mare, așa că avem nevoie de un atlet, de un biciclist. Cine va merge pentru noi?

Bărbații au început să se uite unii la alții, apoi toate fețele s-au îndreptat spre Aldo.

Uno s-a întors ultimul spre Aldo, apoi a zâmbit într-un mod fratern.

– Signor Silenzio, vii la întâlnirile noastre în haine de ciclism și ai cea mai bună bicicletă. Ești tânăr și foarte în formă. Ești, din întâmplare, un ciclist amator?

– Da.

Inima lui Aldo bătea atât de tare încât nu se mai auzea vorbind. Ajunsese într-o poziție teribilă. Simțea că trebuia să-și dovedească loialitatea după obiecția sa anterioară, iar argumentul lui Uno în favoarea lui îl sâcâia. Cauza lor era dreaptă.

– Signor Silenzio, când va veni timpul, vei lua armele?

Lui Aldo i se uscase gura, iar gândurile i se precipitau. Poate că asta era ca un război, un război corect. Poate că *era* timpul să acționeze. Poate că trebuia să facă un pas înainte, ca și ceilalți bărbați. Se alăturase lor din dragoste de țară. Trebuia să fie suficient de curajos să lupte, așa cum o făcuse tatăl său în Marele Război. La urma urmei, Aldo era un fiu al lui Lazio. Al Romei.

– Da, mă ofer voluntar, a răspuns el, după o clipă. Pentru Italia.

Capitolul 12

ELISABETTA

Iulie 1937

Elisabetta se îndrepta spre Piazza di Santa Maria din Trastevere, cu tatăl ei sprijinit pe ea, cu rochia stropită de vomă. I se făcea rău când își amintea dezgustul de pe fața lui Gualeschi și știa acum că nu va lucra niciodată pentru ziar. Se simțea deznădăjduită din cauza șansei pe care o pierduse și se simțea rușinată că toată lumea de la restaurant știa despre tatăl ei.

Nu se simțise niciodată atât de furioasă pe el, dar în același timp se simțea vinovată pentru furia ei. Oamenii umpleau piața, bucurându-se de noaptea de vară, și se uitau în jur, vorbind în spatele mâinilor. A zărit câțiva dintre colegii ei de clasă și și-a ferit fața, sperând că nu o vedeau. Slavă Domnului că Marco și Sandro nu erau prin preajmă. Ar fi fost îngrozitor să o vadă așa.

Elisabetta și tatăl ei au părăsit piața și s-au alăturat mulțimii de pe stradă, unde oamenii intrau și ieșeau din magazine sau stăteau la mesele din fața restaurantelor. Persoanele de la mese se întorceau când ea și tatăl ei treceau cu greu pe lângă ei. Și-a zărit casa de la colț, cu fațada de un galben-lămâie și bolta de glicină aflată deasupra ușii din față, lângă un corp de iluminat din alamă. Era atât de pitorească încât turiștii o fotografiau adesea, iar în seara asta un grup se poza în fața ușii ei.

Elisabetta s-a apropiat împreună cu tatăl ei, iar turiștii s-au întors să îi privească, arătând cu degetul și sporovăind. Ea nu putea înțelege ce spuneau, dar putea ghici. Și-a tras tatăl până la ușa lor din față, unde a bâjbâit pentru a deschide clanța, l-a ajutat să intre în holul de la intrare și a închis ușa.

L-a dus până la ușa apartamentului lor, apoi l-a lăsat încet pe podea. El s-a așezat cu spatele la perete, adormind. Ar fi fost prea greu pentru ea să îl

mute fără ajutorul mamei sale. A descuiat ușa și a intrat în apartament, dar bucătăria era goală, așa că mama ei trebuie să se fi dus la culcare. Rico s-a ridicat de pe pervazul ferestrei chircit, cu coada încolăcită într-un semn de întrebare.

– Mamă, am nevoie de ajutor cu tata!

Elisabetta s-a dus în dormitor, iar mama ei a apărut în prag îmbrăcată în cea mai bună rochie neagră, complet machiată.

– De ce ai venit acasă așa devreme?

– Tata a venit la restaurant. Elisabetta a observat o valiză pe pat. Pleci undeva?

– Da. Mama ei s-a întors și a luat valiza. Plec.

– Ce? a întrebat Elisabetta, confuză. Unde?

– Asta nu e treaba ta. Mama ei a înțepenit, ferindu-și ochii. Trebuie să plec. Nu mai pot sta aici.

– Despre ce vorbești? Unde te duci?

Elisabetta a zărit gramofonul mamei sale în carcasa de lemn lustruit, așezat lângă pat. Era bunul cel mai de preț al mamei ei.

– Plec.

– Pleci? De acasă? Pentru *totdeauna*? Elisabetta a dat din cap în mod dezaprobator, cu neîncredere. Dar nu se poate!

– Trebuie să o fac. Mai am o ultimă șansă și vreau să profit de ea. Mama ei a luat valiza și gramofonul, apoi a intrat în bucătărie.

– Ce vrei să spui? Elisabetta s-a repezit după ea, foarte afectată. Unde te duci?

– I-am dat tatălui tău cei mai buni ani ai mei. Am terminat. Gata. Mama ei și-a luat poșeta și a plecat. Dacă ești deșteaptă, vei învăța din greșeala mea. Căsătorește-te bine.

– Mamă!

Elisabetta a prins brațul mamei sale, dar aceasta s-a tras cu putere, aproape scăpând gramofonul.

– Elisabetta, lasă-mă să plec.

– Dar nu poți să pleci pur și simplu!

– Ba da, pot. M-am hotărât.

Mama ei s-a uitat cu dispreț la tatăl ei.

– E soțul tău!

– Am făcut destule pentru el.

– Dar cum rămâne cu mine? Lacrimi de angoasă au umplut ochii Elisabettei. Nu poți să *mă* părăsești.

– Îmi pare rău, dar trebuie să o fac. Poți să ai grijă de tine. Ești o femeie tânără acum. Tu mi-ai spus asta.

– Ce? Când?

Elisabetta își frământa creierii, cu gândurile în dezordine. Ce voia să spună mama ei? Era vorba de sutien? Plecase din cauza sutienului?

– La revedere! Mama ei s-a întors și s-a grăbit prin holul de la intrare, dar Elisabetta a urmat-o, a apucat-o din nou de braț și a întors-o cu fața spre ea.

– Mamă, nu mă iubești?

– Ba da.

– Dar nu suficient pentru a rămâne?

Privirea mamei ei a împietrit, iar buzele ei parcă păreau pecetluite.

Elisabetta a izbucnit în lacrimi. Și-a eliberat strânsoarea. Brațul ei a căzut în lateral. Mama ei s-a întors cu spatele și a plecat, fără să mai spună nimic.

Capitolul 13

MARCO

25 iulie 1937

Marco și Aldo lucrau în spatele tejghelei într-o zi importantă la barul GiroSport, care era plin cu clienții obișnuiți, Sandro și tatăl său, Massimo, oficiali ai partidelor minore și *tifosi*. Ultima etapă a Turului Franței tocmai se încheia, iar la radio se auzea sosirea la linia de final. Toată lumea asculta, ținându-și respirația, iar prezentatorul a strigat că Roger Lapebie, un francez, a trecut primul linia de sosire, câștigând astfel cursa. Concurentul italian, Mario Vicini, a sosit al doilea.

Marco și toți ceilalți au izbucnit în înjurături.

– *Dio, no!*

– *Non possibile!*

– *Mamma mia!*

Clienții s-au prăbușit pe scaunele lor și au privit fix în vinul lor.

– Beppe, cum s-a întâmplat asta? i-a strigat un bărbat tatălui lui Marco. Era rândul lui Bartali să câștige! Au trișat, nu-i așa?

– Absolut! Tatăl său s-a încruntat, stând printre mese. În primul rând, Bartali ar fi trebuit să câștige. A câștigat Giro anul trecut. A fost turul lui, toată lumea este de acord. Dar după etapa a opta, rana lui a devenit prea mult pentru el. S-a luptat, dar nu și-a putut menține avansul. Acesta a fost sfârșitul pentru Bartali, dar *nu a fost* sfârșitul pentru Italia, nu-i așa?

– Nu, nu, nu a fost sfârșitul!

– A apărut un nou erou, Mario Vicini!

– Primul său tur, niciodată în Giro, corect, Beppe?

– *Esatto!* Tatăl lui Marco a dat din cap aprobator. Imaginați-vă că Mario Vicini, din Emilia-Romagna, intră în Turul Franței, dar nu e membru al nici

unei echipe. Își dovedește valoarea, etapă după etapă. Termină pe locul *doi* în clasamentul general. Tatăl său a ridicat paharul. Un toast pentru Vicini!

– *A Vicini!* a strigat toată lumea, închinându-se.

Tatăl său a dat din cap aprobator.

– Vicini ar fi trebuit să câștige, dar Lapebie a trișat în timpul etapelor montane.

– Da, Lapebie a trișat!

– Am auzit că spectatorii l-au împins pe dealuri!

– Și eu am auzit asta! Judecătorii l-au penalizat pentru asta!

– Dar Lapebie a spus că nu a vrut ca ei să facă asta! Au făcut-o de bunăvoie!

– Dați-mi voie să clarific această problemă, din punct de vedere juridic, interveni Massimo, de pe scaunul său de lângă Sandro. Lapebie a primit ajutor de pe margine. În calitate de avocat, vă voi spune că a fost ilegal și că Lapebie ar fi trebuit să fie descalificat.

– Un punct de vedere excelent, *signor* Simone! a spus un oficial de partid de la aceeași masă, pe care Marco nu-l mai văzuse niciodată aici.

– Lapebie a fost și el o victimă! a strigat cineva. Am auzit că i-au tăiat ghidonul!

Dar toți ceilalți au dezaprobat în cor, spunându-i clientului că nu numai că a greșit, dar a fost și neloial, poate chiar un trădător. Clientul a ripostat, ceilalți s-au alăturat urletelor, iar Marco a simțit că starea de spirit devine volatilă, așa cum alcoolul și înfrângerea făceau un mariaj prost.

Marco a ridicat un pahar de vin roșu.

– Oameni buni, propun un toast! Pentru Italia!

– Pentru Italia!

Toată lumea s-a alăturat, ridicând paharul.

Marco a continuat să vorbească:

– Prieteni, Italia nu a fost jefuită astăzi, nu după părerea mea! Avem atâtea comori aici, mai ales la Roma! Comori pe care nimeni nu ni le poate lua vreodată!

– *Bravo*, Marco! i-a strigat Massimo, iar Sandro a zâmbit.

Marco începuse să devină interesat de subiect, chiar dacă Aldo se uita la el ca la un nebun.

– La urma urmei, cui îi pasă cine câștigă Turul Franței? Nu e vorba de Giro d'Italia! Noi nu suntem francezi, suntem italieni!

Clienții au izbucnit în discuții vesele.

– Da, avem propria noastră cursă!

– Giro este mai dificil și mai corect!

– Italienii nu trișează! Noi avem inimă!

– Da și avem atât de multe comori în acest oraș uimitor! Marco s-a gândit la priveliștile antice pe care le văzuse atunci când pedala noaptea. Trecem pe lângă ele în fiecare zi, dar cât de des le vedem cu adevărat? Le apreciem cu adevărat?

Aprobarea a răsunat din sală.

Marco a făcut un gest spre ușa deschisă.

– De exemplu, chiar în fața acestui bar se află Ponte Fabricio. O pasarelă construită de vechii romani, încă în uz! Noi am moștenit-o din timpuri străvechi, chiar înainte de Hristos însuși! O astfel de minune este dreptul nostru din naștere!

Clienții au dat din cap aprobator și au aplaudat.

– Și Columna lui Traian, care se înalță spre cer! Ați examinat vreodată cu adevărat figurinele sale? Ele spun o poveste! Cineva *a sculptat* aceste figuri! Știți cine? Romanii! *Noi, romanii*! a exclamat Marco, hrănindu-se cu entuziasmul clienților. Ce zici de Colosseum, cea mai mare arenă din întreaga lume! Ați observat perfecțiunea designului său? Ca un mare bol de cer roman!

– E adevărat!

– Marco a devenit un tânăr strălucit!

– Și un patriot!

– Și un excelent ciclist, am auzit!

Marco radia.

– Iată care este punctul meu de vedere, oameni buni! Orașul nostru a fost aici înaintea restului lumii! Noi am fost primii în ceea ce contează! Nu o cursă prostească de biciclete, ci civilizația occidentală!

Toată lumea a aplaudat, chiar și Aldo.

Marco a recunoscut aplauzele, apoi l-a zărit pe tatăl său, făcându-i semn din spatele sălii, cu o expresie sumbră. Marco și-a croit drum printre clienți, apoi a intrat pe hol, unde tatăl său l-a dus în depozit, închizând ușa.

– Marco, faci mișto de o cursă de biciclete? O numești prostească? Ăsta e un lucru pe care îl facem noi! Tatăl său i-a dat o palmă peste cap. Am

terminat al douăzecilea în Giro d'Italia, trebuie să-ți reamintesc? A fost cea mai măreață zi din viața mea!

– Tată! Marco s-a simțit ca pișcat. Încercam doar să ajut!

Dintr-odată, ușa s-a deschis, iar Massimo stătea zâmbind în prag, făcându-i un gest oficialului de partid care se afla lângă el.

– Beppe, scuză-mă. Permite-mi să ți-l prezint pe *Commendatore* Buonacorso, care este comandantul *fascio* local. A vrut să vă cunoască.

– *Piacere*, *Commendatore* Buonacorso, a spus tatăl său, întinzând o mână.

– *Piacere*, Beppe. Te rog, spune-mi Romano.

Buonacorso i-a strâns mâna tatălui său, afișând un zâmbet de politician. Ochii îi erau mici și negri-maro, mustața în formă de creion îi strălucea de ulei, iar nasul îi era din păcate bulbucat. Avea o înălțime medie, o statură rezonabilă și era îngrijit impecabil, cu pliurile uniformei apretate.

– Romano, cărui fapt îi datorez plăcerea acestei prezentări?

– Fiul tău, Marco, este un tânăr impresionant. Pot să vorbesc cu amândoi?

Capitolul 14

SANDRO

August 1937

Sandro abia aștepta să înceapă prelegerea profesorului Levi-Civita. Sala de lectură era cea mai mare din La Sapienza, plină de profesori și personal de la departamentele de matematică și fizică, chiar și în timpul verii. Era mândru că stătea alături de Enzo și de elevii absolvenți. Totul era mult mai matur decât în liceu, iar el se număra printre cei mai străluciți matematicieni și fizicieni ai timpului său. Pentru prima dată, Sandro nu era deloc cea mai deșteaptă persoană din încăpere, iar noțiunea îl electriza. Mai avea atât de multe de învățat, iar ei îl puteau învăța. Într-o zi, avea să aducă o contribuție proprie la matematica italiană. Și-a dat seama că mama lui avusese dreptate în această privință și acum știa la ce se referise. Dumnezeu îi dăduse darul său cu un motiv anume. Poate că motivul era să ofere multe țării sale.

Profesorul Levi-Civita a apărut din partea laterală a scenei și s-a îndreptat spre pupitru, iar publicul a izbucnit în aplauze. Sandro era fermecat de comportamentul și înfățișarea lui Levi-Civita, după ce nu-l văzuse pe marele matematician decât o dată sau de două ori în persoană. Levi-Civita a zâmbit cu modestie, apoi a ajustat microfonul în jos, deoarece avea o statură remarcabil de scundă, poate un metru și jumătate. Avea părul subțire și argintiu, fața îi era ca un oval mic, iar ochii îi sclipeau în spatele ochelarilor rotunzi. Purta un costum de modă veche, cu revere largi, dungi ușoare, gulerul ridicat și o eșarfă din mătase.

Levi-Civita a început să vorbească, cu o voce calmă și blândă, astfel încât publicul trebuia să se aplece în față, iar Sandro asculta, vrăjit. Abia înțelegea uneori, dar atenția îi rămânea fixată pe profesor și nu lua notițe, pentru că prefera să se concentreze. Levi-Civita a întors o tablă și a început

să mâzgălească calcule în timp ce vorbea. Mintea lui Sandro lucra febril, încât s-a simțit amețit când prelegerea s-a încheiat și profesorul Levi-Civita a făcut o plecăciune de modă veche.

Sandro a sărit în picioare și a aplaudat, iar publicul l-a aplaudat în picioare pe Levi-Civita timp de cincisprezece minute, după care profesorii și demnitarii s-au îndreptat spre scenă. Elevii au început să iasă pe rând, inundând culoarele spre ieșiri, dar Sandro nu se grăbea, dorea să rămână în sală, să guste experiența cât mai mult timp posibil.

– Sandro, pe aici.

Enzo i-a atins brațul.

– Bine, a spus Sandro cu reticență și l-a urmat pe Enzo până la o intrare laterală, apoi a auzit pe cineva spunând:

– Să fiu al naibii dacă voi aplauda un evreu murdar.

Sandro s-a oprit. S-a întors să vadă cine ar fi putut spune așa ceva, dar mulțimea se mișca. Doi elevi care păreau suficient de mari pentru a fi absolvenți stăteau cel mai aproape de el și a simțit că ei erau cel mai probabil vinovați.

– Ce-ai spus? i-a întrebat el.

– Nimic, a răspuns acesta, cu o aparentă nonșalanță.

Celălalt a ridicat din umeri.

– Cineva tocmai l-a numit pe profesorul Levi-Civita „un evreu murdar“. Insulta s-a închegat pe limba lui Sandro. Furia îl îmbărbăta, chiar dacă era mai tânăr decât ei. Tu ai fost acela?

Elevul absolvent a dat din cap dezaprobator.

– Nu am spus nimic.

– Sandro, las-o baltă.

Enzo l-a tras în față.

– Nu. Sandro a rămas cu ochii pe elevii absolvenți. Dacă nu ai spus-o, ai auzit-o? Trebuie să fi auzit.

– Nici noi nu am auzit nimic.

Elevii s-au grăbit spre stânga, iar simțul de corectitudine al lui Sandro l-a împiedicat să-i acuze mai departe, pentru că nu putea fi sigur. A scrutat audiența erudită și bine îmbrăcată, îngrozit că unul dintre ei ar fi putut rosti acea insultă. Dacă Sandro se întrebase vreodată cum arată un antisemit, acum își dăduse seama că aceștia arătau ca toată lumea.

– Haide!

Enzo l-a condus afară din auditoriu și au ajuns în holul de la intrare, unde elevii curgeau în jurul lor, părăsind clădirea.

Sandro nu putea să renunțe.

– Enzo, n-ai auzit?

Enzo și-a verificat ceasul.

– Trebuie să ajung acasă, iar tu trebuie să-ți îndeplinești următoarea misiune.

– Nu te surprinde?

Enzo a ridicat din umeri.

– Nu în zilele astea. Oricum, profesorul se consideră agnostic, iar soția lui este catolică.

– Și? Nu asta e ideea. Sandro nu se gândise niciodată la faptul că Levi-Civita era evreu. Acum credea că profesorul era evreu, după numele său.

– Pe aici, hai să vorbim între patru ochi. Enzo l-a luat pe Sandro de braț și l-a condus spre peretele lateral. E vorba de politica lui.

– A profesorului? Cine știe măcar ce politică face?

– Profesorilor universitari li s-a cerut să semneze un jurământ de loialitate față de fascism, în urmă cu șase ani. Dacă nu o făceau, erau concediați. Enzo vorbea în șoaptă. Doar doisprezece din douăsprezece mii au refuzat să semneze. Vito Volterra, cel mai în vârstă, a fost unul dintre ei. Volterra era membru al parlamentului, socialist, așa că, desigur, nu putea să semneze. Ca urmare, a fost concediat.

– Ce legătură are asta cu Levi-Civita?

– Se zvonește că a scris o scrisoare universității în care susținea că matematica nu este politică și că nu a considerat necesar să își declare convingerile politice. Am auzit că a provocat o mare agitație și, în cele din urmă, a semnat jurământul doar pentru că nu voia să fie concediat.

– Dar are dreptate. Politica nu are nimic de-a face cu matematica. Concluzia evidentă este că este agnostic în religie și politică. Este o poziție consecventă.

– Cu toate acestea, există suspiciunea că înclină spre stânga, iar trecutul său este împotriva lui. Oamenii știu că, în anul 1925, a semnat scrisoarea lui Benedetto Croce de protest împotriva fascismului, care a fost publicată în ziar.

– Și? Sandro știa despre infama scrisoare de la tatăl său, care nu era de acord. Sute de profesori universitari, jurnaliști și artiști au semnat acea

scrisoare. Nu e ca și cum Levi-Civita ar fi fost singurul.

– Îți spun doar că fasciștii nu-l admiră pe profesor la fel de mult ca tine și ca mine.

Sandro nu știa ce să spună, având în vedere că el însuși era fascist.

– Dar ce legătură are asta cu faptul că este evreu?

– Majoritatea evreilor sunt antifasciști, nu-i așa?

– Nu, nu toți, a ripostat Sandro, apoi a ezitat.

Era pe punctul de a dezvălui că era evreu și fascist, dar s-a oprit. Nu știa dacă Enzo era fascist, dar presupunea că era. A presupus, de asemenea, că Enzo nu era evreu, din moment ce Enzo nu reacționase la insulte. Sandro presupunea că mai existau și alți elevi și profesori evrei la Catedra de matematică, dar nu se gândise niciodată la asta. Dintr-odată, a putut vedea cum politica și religia se puteau amesteca, în ciuda lipsei lor de legătură logică.

– Trebuie să plec. Următoarea ta temă este în cutia poștală. Ne vedem mai târziu.

Enzo s-a grăbit să iasă pe ușa din față.

Sandro s-a întors pe hol și a luat-o la stânga în camera de corespondență, care era o mică încăpere pătrată, căptușită din podea până în tavan cu cutii poștale din lemn. Fiecare dintre ele avea o mică fereastră de sticlă și numele membrului facultății pe o plăcuță. A deschis cutia poștală a lui Enzo, a recuperat plicul cu tema sa și a băgat-o în rucsac. Tocmai se pregătea să părăsească sala de corespondență când s-a oprit.

Sandro a scanat plăcuțele de pe cutiile poștale, citind numele membrilor facultății, și a găsit-o pe cea pe care o căuta. Și-a scos caietul și creionul din rucsac, a rupt o pagină și a scris:

Domnule profesor Levi-Civita,

Poate părea o exagerare din partea mea să vă scriu, dar m-am simțit obligat să o fac. Am asistat la prelegerea dumneavoastră, iar dumneavoastră și dragostea dumneavoastră față de matematică îmi oferiți inspirație. Sunteți un adevărat geniu și, în mod evident, un gentleman amabil și admirabil. Este o onoare să lucrez pentru dumneavoastră, chiar și în umila mea calitate, deoarece sunt doar un elev de liceu care îi raportează lui Enzo Vigonito. Rămân servitorul dumneavoastră devotat.

Alessandro Simone

Sandro a împăturit biletul, l-a pus în cutia poștală și a plecat.

Capitolul 15

MARCO

August 1937

Soarele de vară era fierbinte, făcând ca țesătura neagră și groasă a cămășii lui Marco să îl mănânce și să îl îngreuneze, dar trebuia să poarte uniforma Balilla pentru interviul de la *fascio*, partidul fascist local. În acea zi, în depozitul de la bar, *Commendatore* Buonacorso îl rugase să candideze pentru un post de asistent, iar tatăl lui Marco se năpustise asupra șansei ca fiul său să lucreze pentru partid. Marco fusese intrigat de slujbă, chiar dacă știa că va fi doar un *portaborse*, un purtător de serviete. Nu era un politician din fire, așa că nu era interesat în mod deosebit să servească fascismul, dar știa că slujba trebuia să fie mai bine plătită decât munca la bar.

Marco s-a grăbit prin agitata Piazza Navona până la Palazzo Braschi, sediul *fascio* care se afla în ceea ce fusese cândva vila maiestuoasă a familiei aristocratice Braschi. Marele *palazzo* ancora partea de sud a pieței și se înălța cu câteva etaje, cu o fațadă încântătoare din pietre mari de culoare gri și, în partea de jos, cărămizi înguste, de culoarea chihlimbarului. Intrarea sa boltită era o curte marcată de arcuri grațioase în față și în spate, suficient de mare pentru a găzdui trăsuri trase de cai de modă veche.

Marco nu mai fusese niciodată înăuntru și s-a apropiat de intrarea flancată de gărzi înarmate, cu o oarecare teamă. El și gărzile au făcut un schimb de saluturi fasciste, apoi a mers mai departe spre o altă pereche de gărzi care flancau o intrare cu o ușă de sticlă și au făcut un alt schimb de saluturi. Gărzile i-au reținut numele, l-au condus la un birou unde s-a înregistrat, apoi i-au spus să urce la ultimul etaj. S-a simțit vag intimidat în timp ce urca pe o scară magnifică din marmură gri, iar fiecare palier era incrustat cu triunghiuri de marmură neagră încadrate de marmură caldă de culoare aurie.

Aproape că s-a împiedicat uitându-se la cupola masivă a tavanului, decorată cu florete mari, în vârful căreia se afla un oculus, un ochi circular spre cer, care părea să-l privească.

A ajuns la ultimul etaj și s-a apropiat de un alt birou de recepție, situat într-o încăpere mică, cu o podea de marmură multicoloră și un tavan acoperit cu frize cu lei, îngeri, zei și zeițe romane. În cele din urmă, a fost condus într-o încăpere mare, dominată de un birou lustruit, sculptat, acoperit cu teancuri de hârtii ordonate. *Commendatore* Buonacorso se afla în spatele biroului, iar alături de el se aflau alți doi ofițeri, unul mai tânăr și unul mai în vârstă.

– Duce, a spus Marco, salutând.

Buonacorso a salutat și s-a apropiat de el, întinzându-i o mână în uniforma sa întunecată, cu zâmbetul său imprevizibil.

– Pe loc repaus, Terrizzi. Te rog să faci cunoștință cu ceilalți ofițeri. A făcut un gest sugestiv. În stânga ta se află comandantul Spada, iar în dreapta, comandantul Terranova. Domnilor, acesta este tânărul Marco Terrizzi.

– Terrizzi, a spus comandantul Spada cu rigiditate.

Era chel, cu o față adânc ridată, sprâncene cenușii care trebuiau tunse și un păr scurt și cărunt care se ridica ca o perie. Avea un comportament irascibil, iar spatele îi era curbat ca un crevete gătit.

– Bine ai venit, Terrizzi!

Comandantul Terranova a întins o mână, pe care Marco a strâns-o. Avea ochii mari, de un maro-deschis, cu un nas puternic, buze pline și părul șaten cu bucle groase și ondulate. Avea o constituție robustă, tensionând nasturii uniformei, iar felul său de a fi era relaxat și benign, cu un zâmbet ușor, în ciuda dinților din față inegali.

– Te rog, Marco, ia loc. Buonacorso a făcut un gest către scaunele elegante de vizavi de birou.

– Mulțumesc!

Marco s-a așezat, la fel și Buonacorso și ceilalți.

Buonacorso a dat din cap.

– Marco, le-am povestit acestor domni despre mândria pe care o simți de a fi roman, așa cum te-ai exprimat la barul tatălui tău. În plus, am vorbit cu căpitanul Finestra de la unitatea ta Balilla, iar el ne-a relatat că ești extrem

de popular printre colegii tăi și remarcabil de atletic. Te interesează să lucrezi pentru noi, Marco?

– Da, bineînțeles.

Marco se simțea onorat că Buonacorso îi vorbea într-un mod atât de respectuos.

– Asta, dacă întrunești cerințele, Terrizzi, a intervenit Spada, încruntat. Am avut multe, multe ajutoare în timpul petrecut aici. Nici unul nu s-a ridicat la standardele mele. Chiar și cei care se descurcă bine în Balilla nu iau doctrina noastră atât de în serios pe cât ar trebui. Probabil că îi cunoști pe unii dintre ei.

– Da.

Marco *era* unul dintre aceștia, după ce trecuse în glumă prin majoritatea exercițiilor lor paramilitare.

Buonacorso a dat din cap aprobator.

– După cum subliniază comandantul Spada, nu toată lumea este la înălțime. Nu am nici o idee de ce nu atragem mai mulți tineri ca tine. Ai vreo idee în această privință?

Marco știa cum se simțea pe dinăuntru.

– Cred că ni se cere să învățăm doctrina fascistă la școală, așa că uneori elevii o consideră doar o altă temă.

– O observație bună. Sunt sigur că tatăl tău te-a inspirat, nu-i așa?

– Da, a răspuns Marco, deși tatăl său vorbea mai mult despre ciclism decât despre politică.

Spada a intervenit din nou:

– Este o banalitate. Să vedem cât de multe știi cu adevărat, Terrizzi. Cunoști decalogul?

– Da.

Spada și-a încrucișat brațele.

– Recită-l atunci.

Marco nu a ezitat. Decalogul tânărului fascist era un set de zece precepte fasciste inspirate din cele zece porunci, iar el le memorase după ce le auzise de atâtea ori, la școală și la ședințele Balilla. A început:

– Numărul unu. Dumnezeu și Patria. Toate celelalte afecțiuni, toate celelalte îndatoriri vin după aceea. Numărul doi. Cel care nu este gata să se dăruiască trup și suflet Patriei și să îl servească fără îndoială pe Il Duce nu merită să poarte Cămașa Neagră, deoarece fascismul evită credința călduță

și jumătățile de măsură. Numărul trei... Marco a continuat până când a terminat o recitare perfectă.

Buonacorso a zâmbit.

– *Bravo!*

Terranova a dat din cap aprobator.

– Sunt de acord.

Dar Spada nu a făcut decât să-și îngusteze ochii cu pleoape căzute.

– Hmm! Cuvintele astea înseamnă ceva pentru tine, băiete? Sau sunt doar ceva ce regurgitezi?

– Ele înseamnă totul pentru mine. Marco știa ce voiau să audă și și-a dat seama că putea citi oamenii, chiar dacă nu putea citi cărți. Știu cât de mult a făcut fascismul pentru Italia și, în special, interesul pe care îl arată pentru tineri ca mine. Cred că este important să înțelegem că nu toată lumea are un tată ca al meu, unul care să își facă timp să îi învețe, să le modeleze mintea și să le construiască caracterul.

Buonacorso a dat din cap aprobator.

– Așa este.

Spada s-a aplecat, încruntat.

– Deci, ce vrei să spui, băiete?

Marco a înghițit în sec.

– Ceea ce vreau să spun este că fascismul poate acționa ca un tată pentru astfel de băieți, astfel încât aceștia să devină buni fasciști. Partidul nostru îi poate învăța pe acești băieți cum fascismul va construi o Italie mai puternică, în felul în care Il Duce este un tată pentru țara noastră.

Buonacorso radia.

– Marco, le-am spus că ești un tânăr remarcabil și ai dovedit-o. Nu-i așa, domnilor?

– Sunt de acord.

Terranova a zâmbit.

– Poate. Spada și-a încrețit buza superioară. Depinde de tine, Romano. Oricum, nu va lucra pentru mine. Eu sunt pe cale să plec.

Buonacorso s-a întors spre Marco.

– Ai primit postul, fiule.

– Mulțumesc, foarte mult!

Marco a simțit cum i se dilată pieptul, ca și cum ar fi luat note bune.

– Vei veni în fiecare zi până când începe școala, apoi după-amiaza. Vei îndeplini sarcini și altele asemenea și mă vei însoți ca asistent.

– Sună minunat.

Marco a simțit că se deschidea o nouă lume în fața lui, una care conta mai mult decât școala. Una în care ar putea reuși.

– Bineînțeles, vei fi plătit.

– Mulțumesc! a spus Marco cu un nou fel de mândrie și și-au strâns mâna cu toții, pecetluind înțelegerea.

Capitolul 16

ELISABETTA

Septembrie 1937

Elisabetta se îmbrăca pentru prima zi de școală, întorcându-se încoace și încolo în fața oglinzii, privindu-și reflexia în fusta închisă la culoare și sutienul nou-nouț. Se dovedea a fi o dezamăgire. Avea o festonare frumoasă în partea de sus, dar cupele aveau forma unor conuri din manualele de geometrie. Nu a putut să le umple până la vârfurile ascuțite, așa că s-au încrețit ca niște mici sprâncene încruntate. Vânzătoarea o asigurase că îi vine bine, așa că Elisabetta nu putea decât să tragă concluzia că sânii ei nu îi veneau bine. Și-ar fi dorit să aibă pe cineva pe care să întrebe despre astfel de chestiuni, dar mama ei nu se mai întorsese acasă.

– Rico, ce părere ai? a întrebat ea, iar Rico a privit-o cu o simpatie mută.

Elisabetta s-a întors la reflexia ei și s-a gândit să umple cupele cu șosete, dar asta nu ar fi făcut decât să înrăutățească lucrurile. Și-a pus cămașa albă a uniformei Balilla și a încheiat-o la nasturi, observând cu ușurare că pe dedesubt se vedea conturul sutienului, ca o dovadă a achiziției acestuia. Bumbacul alb și rigid al sutienului era suficient de gros pentru a-i masca sfârcurile, așa că poate că celelalte fete urmau să își țină gura închisă. A terminat de îmbrăcat, i-a hrănit pe Rico și pe tatăl ei și i-a sărutat pe amândoi de la revedere.

Și-a luat rucsacul, a ieșit din apartament și a pășit în soare pe strada aglomerată și zgomotoasă, plină de oameni de afaceri și elevi entuziasmați în uniformele lor. Briza purta foșnetul blând al toamnei, care o revigora, iar ea aștepta cu nerăbdare școala, cursurile ei și să-i vadă pe Marco și Sandro cu mai multă regularitate. Se văzuseră din când în când de-a lungul verii, dar nu se întâmplase nimic între ei trei, decât în imaginația ei. I se părea că trecuse o veșnicie de când Sandro o sărutase și se întreba dacă romantismul

venea întotdeauna în accese și porniri. Spera ca noul ei sutien să schimbe lucrurile.

S-a îndreptat de-a lungul străzilor pline de oleandri roz și albi care înfloreau în ghivece de lut și de bolți verzi de iederă înclinate sub greutatea noilor ramuri. Stucul cald auriu, portocaliu și roz al caselor dezvăluia pete de cărămidă dedesubt, ceea ce le făcea și mai fermecătoare pentru ea. Băcănia și magazinul de brânzeturi se deschideau pentru noua zi, obloanele lor metalice se ridicau cu zgomot. Un băiat de la ziare a aruncat ziarele în fața tutungeriei cu un *pocnet*. Elisabetta nu cumpăra ziare și nu mai scrisese nimic de la dezastrul cu Gualeschi, care nu se mai întorsese la restaurant. Nonna lăsase baltă chestiunea, iar Paolo o privea cu ochi plini de milă, ceea ce o făcea să se simtă și mai rău.

A ajuns la *liceo*, o cutie de stuc gri, înconjurată de un zid jos de piatră, amplasat într-o piață mică și pietruită, *largo*. Elevii au umplut *largo*, sporovăind înainte de primul clopoțel.

– Elisabetta, a strigat Marco din spatele ei, iar ea s-a întors și l-a văzut venind pe bicicletă. A sărit de pe ea zâmbind, la fel de chipeș ca întotdeauna în uniforma lui neagră, deși părea să fi devenit mai puternic. Părul îi strălucea întunecat, plin cu briantină, iar bronzul i se adâncise, ceea ce îi făcea zâmbetul și mai orbitor.

– *Ciao!*

Marco a sărutat-o pe ambii obraji, mirosind a pomadă, iar Elisabetta a simțit cum se animă. Marco a zâmbit peste umărul ei.

– Și uite, iată-l pe Sandro al nostru! *Ciao*, frate!

– *Ciao, amici!*

Sandro a coborât de pe bicicletă și s-a întors spre Elisabetta, sărutând-o pe ambii obraji.

Spre deosebire de Marco, Sandro mirosea a săpun tare, iar ea nu se putea hotărî care miros o atrăgea mai mult. Fața lui Sandro devenise mai lungă și mai slabă, punându-i în evidență ochii albaștri inteligenți, iar umerii i se lărgiseră, umplându-i uniforma.

– Hei, a spus Sandro, hai să ne întâlnim după școală, lângă râu.

Marco a dat din cap.

– Bună idee. Elisabetta, trebuie să lucrezi?

– Mai târziu, a răspuns fericită Elisabetta. Voi fi acolo.

Sandro i-a atins umărul.

– Îți voi aduce *supplì*, ca data trecută. Îți amintești ziua aceea?

– Da, a răspuns Elisabetta, surprinsă.

– În ce zi? a întrebat Marco, dar Sandro nu a răspuns, și chiar atunci a sunat clopoțelul pentru începerea școlii.

Întrebarea a rămas fără răspuns în timp ce cei trei prieteni s-au lăsat purtați în clădire.

După școală, Elisabetta s-a așezat pe iarba moale de pe malul râului, în locul în care se adunau întotdeauna colegii ei de clasă. Nimic nu se schimbase în acel loc, iar Ponte Rotto stătea acolo unde fusese de secole, cu Tibrul curgând într-un verde jad în jurul arcului supraviețuitor al podului. Manualul ei de latină stătea deschis în fața ei, dar nu-și făcea temele, iar pagina era prea luminoasă pentru a o citi în soare. Și-ar fi dorit o pălărie de hârtie, dar nu avea nici un ziar și oricum Sandro nu era încă aici.

Între timp, Marco se dădea mare pe bicicletă pentru Angela, iar Elisabetta a simțit că încearcă să o facă geloasă. Dacă era așa, funcționa, iar ea se simțea pierdută fără rubrica ei de sfaturi feminine. Ceilalți băieți se jucau cu mingea, iar fetele bârfeau în grupul lor, fără să o includă încă pe ea. Dar nu o tachinau, așa că era un progres.

Elisabetta l-a zărit pe Sandro care se grăbea spre ea, cu o pungă de hârtie maro. Părea să conțină *supplì*, dar nu voia să-și facă speranțe. Începuse să înțeleagă că acorda prea multă importanță unor chestiuni la care băieții nu se gândeau de două ori, ceea ce ducea la o neliniște generalizată în privința romantismului. A încercat să și-o scoată din minte.

– *Ciao*! l-a strigat ea, în timp ce se apropia.

– Am adus *supplì*, a spus Sandro, așezându-se lângă ea.

A deschis punga, a scos *supplì* în hârtie cerată și i-a întins unul cu un șervețel.

– Mulțumesc!

Elisabetta a acceptat *supplì*-ul, cu învelișul său cald, cu vârful degetelor. Se simțea fericită, dar încerca să nu se simtă prea fericită. A luat o mușcătură, care avea un gust de brânză și de umplutură.

Între timp, Sandro își mesteca *supplì*-ul, care îi lăsa uleiul de măsline strălucind pe buze, iar ea se trezi observându-i din nou gura. Se întreba dacă o va săruta din nou, deoarece stătea incontestabil de aproape, șoldul lui

atingându-i-l pe al ei, ceea ce îi transmitea un fior prin corp, deși încerca să poarte o conversație normală.

– Deci, îți place La Sapienza?

Sandro a ridicat din umeri.

– Îmi fac temele și le predau, dar nu mă contactează nimeni să-mi spună dacă mă descurc bine sau rău.

– Știu ce vrei să spui. La restaurant e la fel.

Sandro și-a mestecat *supplì*-ul.

– Sunt atât de delicioase! Este posibil ca mâncarea să te facă să te simți bine?

– Bineînțeles.

– Adică, mâncarea și o compania excelentă.

Sandro a zâmbit spre ea.

– Așa simt și eu. Cu toate astea, a încercat să nu se emoționeze.

– Unde ți-e ziarul? Sandro a înclinat capul. Mi-e dor de opiniile tale despre știrile zilei.

– Gata cu ziarele. Totul este propagandă și mă enervează prea tare.

Elisabetta fusese prea jenată ca să-i spună despre eseul ei și despre Gualeschi.

– Zilele astea citesc numai cărți. Mai ales cele scrise de Grazia Deledda, este o autoare minunată.

– Am auzit de ea, dar nu am citit nimic scris de ea. Despre ce scrie?

– Familii și iubire. Oamenii spun că sunt cărți pentru femei, dar eu nu sunt de acord.

– Nici eu. Mă interesează astfel de lucruri.

– Învăț atât de multe citind cărțile ei.

Elisabettei îi plăcea acest subiect, deoarece și lui Sandro îi plăcea să citească. Din păcate, a murit de curând, iar ultima ei carte, *Cosima*, a fost publicată după moartea ei. A câștigat Premiul Nobel pentru Literatură, știai asta? A fost prima femeie italiană care a câștigat.

– Și tu vei fi a doua?

– Ha!

Elisabetta s-a înroșit.

El a ridicat din nou din umeri.

– Ar trebui să scrii un roman. Pun pariu că poți s-o faci.

– Chiar crezi asta? Nu e cumva prea mult pentru a spera?

– Deloc. Sandro a zâmbit. Poți să scrii tot ce vrei tu. Eu am încredere în tine. Ce spun părinții tăi?

Elisabetta a ezitat.

– Hm, ei bine, tata ar spune că ar trebui să încerc, iar mama, ei bine, a plecat vara aceasta. A spus că nu era fericită și că nu vrea să rămână.

– O, nu! Fața lui Sandro era mută de uimire și i-a atins umărul. Îmi pare atât de rău, ce s-a întâmplat? Părinții tăi s-au certat?

– Nu, nu chiar, a spus doar că trebuie să plece.

Elisabetta nu voia să-i explice despre băutura tatălui ei, căci îi era rușine. Se îndoia că Sandro ar fi înțeles, din moment ce familia lui era atât de respectabilă, cu un tată avocat și o mamă doctor și nimeni nu era bețiv. Elisabetta ajunsese să înțeleagă că familia ei era din clasa inferioară, lucru pe care nu-l realizase pe deplin înainte de plecarea mamei sale.

– Când se va întoarce?

– Nu cred că o va face.

Sandro s-a încruntat într-un mod simpatic.

– Sunt sigur că o va face.

– Nu, nu o va face.

Elisabetta își dădea seama din expresia lui fără viclenie că nu putea concepe ca o mamă să-și părăsească propria familie, pentru că mama lui nu ar fi făcut-o niciodată.

– De unde știi?

Elisabetta și-a dat seama de unde știa și asta i-a frânt inima din nou.

– Și-a luat gramofonul și asta era ceea ce iubea cel mai mult pe lume.

– Deci, cum te descurci? a întrebat Sandro, nedumerit.

– Bine, a răspuns Elisabetta, simțind o durere adâncă în piept.

Nu-și dăduse seama cât de supărată era până în acel moment și se trezise că-și amintește de momentul în care mama ei ieșise pe ușă ca și cum s-ar fi întâmplat chiar acum. Lacrimile i-au umplut ochii, dar a clipit pentru a le îndepărta.

– Hei, ai grijă!

Marco a trecut pe bicicletă. Zâmbetul lui a dispărut când a văzut-o pe Elisabetta supărată.

– Betta, ce s-a întâmplat?

Elisabetta și-a șters ochii, pentru că nu era deloc așa cum își imaginase că va decurge această zi.

Sandro a răspuns în locul ei:

– Mama ei a plecat astă-vară.

– Nu!

Ochii lui Marco s-au aprins de indignare, iar sprâncenele sale grele s-au ridicat în sus.

– Ce fel de mamă... Asta e o rușine!

Elisabetta a tresărit.

– Hai să nu vorbim despre asta.

– Nu ar trebui să verși nici o lacrimă pentru ea, nici măcar o singură lacrimă! Marco s-a aplecat, a luat-o pe Elisabetta de braț și a ridicat-o în picioare. Haide, vii cu mine! Urcă-te pe ghidon! Ai nevoie să te înveselești!

– Nu, Marco.

Sandro s-a ridicat și a luat celălalt braț al Elisabettei, trăgând-o înapoi.

– Este supărată și nu este momentul potrivit.

– Marco, mi-e frică să mă așez pe ghidon.

Elisabetta era trasă în direcții opuse de Sandro și de Marco, dar nu în modul în care spera ea.

– *Boh*! Marco le-a făcut semn să plece. Sandro, trebuie să o înveselim! Elisabetta, dacă ți-e frică de ghidon, ia loc pe șa! Nu voi accepta un refuz! A ridicat-o pe Elisabetta, a pus-o pe scaun și, înainte ca ea sau Sandro să-l oprească, a sărit pe pedale și a plecat cu ea.

– Pune-ți brațele în jurul meu!

– Marco, mergi încet.

Mâinile Elisabettei au ajuns în jurul taliei lui în timp ce se îndepărtau cu rapiditate.

– Mai strâns! Marco a pedalat mai repede, iar ei au prins viteză, gonind de-a lungul râului. Iată-ne, mergem spre cer!

Elisabetta se ținea acum mai bine, strângându-l pe Marco de la spate. Brusca intimitate o făcea să amețească, iar ea se simțea mai ușoară și mai liberă, cu vântul zburându-i prin păr. O povară s-a ridicat de pe umerii ei, una pe care nu-și dăduse seama că o purta, și a făcut-o să se simtă mai bine. Au trecut în viteză pe lângă apă, cu copacii trecând pe lângă ei, cu păsările zburând și cu soarele deasupra capului. A experimentat cum era să nu se simtă rușinată, ci pur și simplu să-și trăiască viața sau mai bine zis, viața oricărei alte tinere care provenea din familii respectabile și avea sânii bine conturați.

– Abia așteptam să te urc pe bicicleta asta! a strigat Marco, râzând, iar Elisabetta s-a înroșit de fericire.

A aruncat o privire în spate ca să-l vadă pe Sandro în depărtare, acoperindu-și ochii cu mâna. Simțea că o doare inima pentru că îl lăsa în urmă, dar în același timp se lăsă purtată de Marco, de emoția lui și de a ei.

Capitolul 17

MARCO

Septembrie 1937

Mulțimea a luat cu asalt gara Termini, muzica răsuna, iar steagurile și bannerele fluturau. Mussolini urma să sosească în Roma în orice moment, după ce petrecuse o săptămână cu Hitler în Berlin. Adunări, parade și discursuri fuseseră programate în tot orașul pentru a sărbători întoarcerea sa. Doar demnitarii, oficialii și cei mai importanți militari de la Palazzo Venezia, șeful guvernului național și *fascio* fuseseră autorizați să se afle în interiorul gării, pentru a-l întâmpina pe Mussolini imediat ce acesta ar fi sosit. Toți oamenii așteptau să-l zărească pe Il Duce, cu excepția lui Marco, care se îngrijea de Comandante Spada chiar în spatele mulțimii, alături de *Commendatore* Buonacorso și de *Comandante* Terranova.

– Poftiți, domnule!

Marco a scos capacul sticlei și a turnat apă într-un pahar pentru Spada, care se hotărâse că îi era sete. Marco se trezise că era îndatorat bătrânului, deoarece lista de nevoi a lui Spada nu se termina niciodată, iar cele ale lui Buonacorso erau relativ puține. Spada îi punea la încercare răbdarea lui Marco de fiecare dată, cerându-i espresso fierbinte, ceai mediu rece și biscuiți calzi, proaspăt făcuți de dimineață.

Spada a privit cu coada ochiului sticla.

– Băiete, apa asta este minerală, așa cum am cerut?

– Da, domnule, este minerală.

Marco a ridicat sticla pentru a i-o arăta, dar Spada s-a încruntat.

– Doar nu te aștepți să văd această etichetă în această lumină? Cu ochii mei.

– Îmi pare rău, domnule!

– Știi doar că apa minerală îmi îmbunătățește digestia.

– Da, domnule.

Marco și-a mascat repulsia, deoarece după ce Spada își bea apa minerală, avea obiceiul să emită un râgâit fetid.

– Grăbește-te, băiete! Abia pot să înghit, am gâtul foarte uscat.

– Poftiți!

Marco i-a întins paharul bătrânului, care l-a luat, dar nu a băut.

– Ești sigur că acest pahar este curat, băiete? Detest paharele prăfuite.

– Da, sunt sigur.

– Praful este ultimul lucru de care am nevoie în gât acum.

– Înțeleg, domnule. Paharul nu are praf în interior.

– L-ai șters mai întâi?

– Da, bineînțeles, a spus Marco, dar era o minciună.

Spada a sorbit în cele din urmă niște apă, iar Marco s-a consolat știind că bătrânul era gata să se pensioneze. Marco număra zilele până atunci, iar *fascio* plănuia să-i organizeze lui Spada o petrecere de pensionare la un restaurant local. Marco abia aștepta să sărbătorească toată noaptea.

Buonacorso s-a întors spre Terranova.

– Cred că excursia lui Il Duce a fost un succes răsunător, nu-i așa? Relatările din ziare au fost favorabile, iar fotografiile au fost și mai bune.

– Sunt întru totul de acord, a răspuns Terranova, zâmbind.

– Nu știu ce să spun. Spada a adulmecat, ținând în mână paharul cu apă. Niciodată nu-mi vor plăcea nemții, iar ei nu ne vor plăcea niciodată pe noi. Ne privesc ca pe niște oameni inferiori. Nu am încredere în ei.

Buonacorso i-a făcut semn să plece cu o fluturare de mână.

– Dar a fost o vizită de aproape o săptămână, Spada. Asta e ceva fără precedent. Parade, tururi și marele discurs pe Stadionul Olimpic. Un milion de spectatori, în ciuda ploii. Il Duce a vorbit în germană, nu-i așa că e incredibil?

– Și totuși, și-au bătut joc de accentul lui, ticăloșii ăia. În loc să strige Il Duce, au strigat *Il Dusche*. Înseamnă „duș“ în limba germană și ploua la acel moment. Spada a rânjit. Cât de mult detest limba germană! Tot acel clănțănit îmi dă dureri de cap. Slavă Domnului că nu mai aud atât de bine ca înainte.

– Nu fi atât de contrariat, Spada. Fii deschis la minte.

– Prea târziu. Național-socialiștii imită tot ceea ce facem noi. Grupul de tineret, ministerul propagandei, noi am făcut totul primii. Ei ne imită. Așa a

fost de la început. Hitler a copiat Marșul asupra Romei pentru puciul său nesimțit de la Beer Hall și tot ce a făcut a fost să fie aruncat în închisoare. Ne-au furat și salutul antic roman pentru *Sieg Heil* al lor.

– Iar noi le furăm pasul de gâscă și îl numim *paso romano*, a chicotit Buonacorso. Oricum, Il Duce este mult prea inteligent pentru Hitler. Il Duce are mai multă forță în degetul mic decât are Hitler în tot corpul. Agresiunea lui Il Duce în Etiopia este motivul pentru care am câștigat acel război. Îi va folosi pe naziști pentru a servi scopurilor noastre, veți vedea.

– Să sperăm că da, a ripostat Spada, iar Marco a clasat-o mintal.

Lucrând aici, a învățat atât de multe despre partid, a cunoscut oficiali importanți și a memorat fiecare nume, fapt și cifră. Reușise chiar să își ascundă incapacitatea de a citi atunci când i se ceruse să organizeze un sistem de dosare pentru facturile aparținând *fascio*. Nu putea să citească facturile sau numele furnizorilor, dar putea să le potrivească după culoare și aspect. Nu fusese niciodată însărcinat să ia notițe, deoarece șeful său angajase o secretară pentru astfel de scopuri, o roșcată care nu era nici pe departe la fel de frumoasă ca Elisabetta.

Marco ar fi vrut să și-o scoată pe Elisabetta din minte, dar nu putea. Încercase să o ademenească prin gelozie, când ar fi trebuit să fie mai direct. Se tot aștepta ca ea să se arunce în brațele lui, așa cum făcuseră Angela și celelalte fete, dar nu se întâmpla asta. Poate că trebuia să fie mai agresiv, ca Il Duce cu Etiopia, și să-și poarte costumul ca într-o campanie, în război.

Nu avea s-o câștige dacă nu se străduia mai mult.

Era timpul să înceapă.

Capitolul 18

ALDO

Octombrie 1937

Aldo își ascundea angoasa, în timp ce stătea cu spatele la peretele friguros al criptei. Abia putea să asculte în timp ce Uno și ceilalți vorbeau, discutând detaliile Operațiunii Prima Lovitură. Nu făcuse altceva, în ultimele luni, decât să se îngrijoreze în legătură cu atacul de la petrecerea de pensionare a lui Spada, căci, într-o răsturnare de situație înfiorătoare, Marco obținuse o slujbă la *fascio*, lucrând pentru șefii partidului, ceea ce îl punea direct în pericol.

Aldo încercase să-și dea seama ce să facă, dar nu găsise nici un răspuns. Se zvârcolea și se răsucea, noapte de noapte. În unele zile abia putea să-și țină mâncarea în stomac și pierdea în greutate. Tatăl său îi spunea să mănânce mai mult ficat, mama sa era îngrijorată că este bolnav, iar Marco credea că este bolnav de dragoste, crezând încă că avea o relație amoroasă secretă. Între timp, în fiecare seară, la cină, fratele său își delecta familia cu povești amuzante despre irascibilul Spada și ceilalți de la *fascio*, ceea ce îl făcea pe Aldo să fie din ce în ce mai temător. Încercase să-l convingă pe Marco să renunțe la slujbă, spunând că era plictisitor să fii *portaborse*, dar nu funcționase. Lui Marco îi plăcea salariul, iar Aldo simțea că stima de sine a fratelui său creștea cu noua lui slujbă, în mod alarmant.

Aldo ura faptul că convingerile sale politice erau diametral opuse celor ale fratelui său mai mic, pe lângă cele ale tatălui său, dar asta era cea mai mică dintre preocupările sale, având în vedere că însăși viața lui Marco era pusă în pericol de Operațiunea Prima Lovitură. Aldo se ruga în fiecare dimineață la slujbă pentru ca Dumnezeu să-i arate o cale de ieșire din această situație sau să-i trimită un semn, dar până acum nu apăruse nimic.

Aldo își analizase opțiunile, dar acestea nu existau. Nu-i putea dezvălui lui Marco că el însuși e un antifascist, de teamă să nu-și compromită fratele. Nu putea nici să renunțe la antifasciști, pentru că atunci ar fi fost în imposibilitatea de a afla detaliile Operațiunii Prima Lovitură. Cu cât știa mai multe, cu atât mai bine putea să-l protejeze pe Marco atunci când va veni momentul. Antifasciștii nu aveau nici o idee despre conflictul său interior, căci nici unul dintre ei nu cunoștea numele sau identitățile reale ale celorlalți, așa că nu știau că fratele său lucra pentru *fascio*.

– Toată lumea, liniște, spusese Uno. Rămânem la numărătoarea inversă pentru Operațiunea Prima Lovitură la petrecerea de pensionare a lui Spada. Am făcut progrese de când ne-am întâlnit ultima dată. Acum vă pot anunța că am livrat deja banii pentru cumpărarea armelor. Așadar, am îndeplinit primul pas.

Gândul îl făcu pe Aldo să se simtă rău la stomac. Era cu un pas mai aproape de călătoria lui spre Orvieto. Se angajase să ridice armele care i-ar fi putut ucide propriul frate. Simțea cum fața i se scurge de sânge și știa că trebuie să arate ca o fantomă în criptă. Nu credea că a observat nimeni, căci în general nu-l observau, și erau atât de entuziasmați de anunțul lui Uno.

Numai Gură Mare a strigat:

– Și dacă ne înșală?

– Nu vom fi înșelați, vă promit asta. Cunosc personal grupurile noastre din Orvieto și garantez pentru ei. Acum, în ceea ce privește momentul, a trebuit să așteptăm până în septembrie din cauza călătoriei lui Mussolini la Berlin. După cum știți, pentru că a luat trenul de la Roma, traseul era protejat de armată, OVRA și Cămășile Negre. Era prea periculos să-l trimitem pe Signor Silenzio în nord, la Orvieto.

Antifasciștii au răspuns:

– Mussolini a făcut-o doar pentru propagandă! Erau mai multe imagini decât oameni!

Uno a dat din cap dezaprobator.

– Adevărat. Vizita lui Mussolini a fost un spectacol de teatru, dar crește instabilitatea. Pericolul crește pe scena mondială, odată cu înțelegerea dintre germani și japonezi împotriva rușilor.

– *Vaffanculo!* a înjurat cineva.

Uno a chicotit.

– Sunt de acord, prietene. Cu toate acestea, oameni buni, am luat o altă decizie. Chiar dacă Mussolini s-a întors, cred că ar trebui să amânăm să îl trimitem pe Signor Silenzio după armele noastre.

Aldo a trimis o rugăciune de mulțumire, întrebându-se dacă acesta era semnul de la Dumnezeu pe care îl aștepta. Întârzierea îi dădea mai mult timp să se gândească la o soluție pentru a ieși din situație, iar el simțea o amânare temporară. Și-a lipit pe față o expresie dezamăgită, pentru a nu trezi suspiciuni și pentru a se alinia dezaprobării oamenilor din jurul său.

– De ce să așteptăm? a strigat Gură Mare, iar ceilalți i s-au alăturat:

– De ce? Avem nevoie de armele noastre! Avem nevoie de timp pentru a ne antrena și a face exerciții cu ele! Tirul meu nu mai este ce a fost!

Uno a strâns din buze.

– Pune lucrurile în perspectivă și în context. Mussolini a semnat acordul, iar Italia este oficial aliată cu Germania. Mussolini și Hitler se erijează în apărători ai valorilor occidentale împotriva amenințării sovieticilor. Noi știm mai bine.

– Ei sunt amenințarea! a strigat țarul. Nu bolșevismul!

Uno a dat din cap.

– Fraților, avem nevoie ca situația să se calmeze înainte ca Signor Silenzio să poată călători.

Uno și-a îndreptat privirea cu ochelari către Aldo.

– Signor Silenzio, știu că ești gata să pleci, dar nu ți-aș risca niciodată siguranța în mod nejustificat. Înțelegi raționamentul meu?

– Da, Uno, l-a asigurat Aldo, mascându-și ușurarea. Sunt de acord cu tine. Este mai bine să fim prudenți acum, pentru a ne asigura succesul mai târziu.

– Exact. Uno s-a încruntat. Apropo, arăți de parcă ai slăbit. Rămâi puternic, ne bazăm pe tine.

Uno s-a întors spre ceilalți.

– Acum, în ceea ce privește petrecerea de pensionare a lui Spada, am informații suplimentare. Petrecerea este una oficială, așa că nu vor fi prezenți membri ai familiilor șefilor, nici măcar ai lui Spada. Consider că aceasta este o veste bună și la fel veți face și voi. Nu vrem să avem pe mâini sângele nevestelor și al copiilor. Sunt interzise.

– Bine, bine! au răspuns bărbații. Noi nu suntem animale, ca ei!

Aldo și-a mascat reacția. Prezența membrilor familiei era interzisă pentru alții, dar nu și pentru el. Dacă atacul decurgea conform planului, ar fi fost complice la uciderea propriului său frate. Nu putea permite niciodată să se întâmple așa ceva.

Uno a continuat:

– Știu din surse sigure că Spada este văduv, iar singura lui fiică este înstrăinată de el. Din câte am înțeles, bătrânul este chiar mai egoist decât majoritatea fasciștilor.

Bărbații chicotiră, iar Aldo știa exact cât de egoist era Spada, din poveștile fratelui său.

Gura Mare a pufnit.

– Atunci merită ceea ce urmează să i se întâmple! Toți o merită! Fiecare dintre ei va primi ceea ce merită!

Aldo a tresărit. Mai avea o ultimă speranță, așa că s-a forțat să întrebe.

– Uno, ce ofițeri crezi că vor fi acolo?

– Toți, căci Spada este cel mai învârstă. Sunt o organizație cu mulți șefi, așa că sunt o mulțime de șefi. Buonacorso, Terranova, DeNovo și Medaglio vor fi acolo, cu siguranță. Buonacorso este ținta noastră principală, deoarece este steaua în ascensiune, gata să îl înlocuiască pe Spada. El este viitorul *fascio*.

Informația a confirmat cele mai mari temeri ale lui Aldo, deși nu și-a lăsat expresia să îl trădeze. Dacă Buonacorso era acolo, era și Marco. Aldo nu mai avea timp. Trebuia să se asigure cumva că Marco nu va păți nimic. Nu putea decât să se roage ca Marco să renunțe până atunci. Aldo avea să continue să încerce să-l convingă.

Uno s-a îndreptat.

– Evenimentele au luat o turnură periculoasă. Trebuie să acționăm cu mai mare prudență. Forțele se aliniază împotriva noastră, așa că noi trebuie să ne aliniem împotriva lor! Oameni, uniți-vă!

– Uniți-vă! Uniți-vă! Uniți-vă! au scandat toți, bătând din picioare.

Aldo li s-a alăturat, ascunzându-și disperarea.

Capitolul 19

SANDRO

Decembrie 1937

Sandro nu fusese niciodată la un miting fascist pe timp de noapte, iar amploarea spectacolului l-a uimit. Se zvonea că aproape o sută de mii de oameni au inundat Piazza Venezia, iar întunericul învăluia mulțimea cu excepția unui reflector care mătura de colo-colo. Cămășile Negre înarmate stăteau în formație, ca niște umbre întunecate cu eșarfe albe, iar soldații cântau la tobe, fluturau bannere și ridicau steaguri fasciste.

Bărbați, femei și copii au umplut toate spațiile disponibile din fața clădirilor, stând în picioare pe garduri și agățați de piedestalurile stâlpilor de iluminat. Aceștia au împânzit giganticul Vittoriano, monumentul iluminat al lui Vittorio Emanuele al II-lea, realizat din marmură albă de Brescian și Palazzo Venezia, un edificiu medieval impunător care era sediul guvernului italian. Mussolini însuși urma să vorbească de la balconul maiestuos al palatului, anunțând retragerea Italiei din Liga Națiunilor. Tatăl său credea că decizia era justificată, având în vedere că Liga impusese sancțiuni nedrepte Italiei pentru războiul din Etiopia.

Toată lumea aștepta umăr la umăr în paltoanele lor grele, scandând:

– Duce! Duce! Duce! Vocile numeroase care strigau la unison tunau în urechile lui Sandro, iar el scanda împreună cu ei, devenind din ce în ce mai emoționat. Venise în piață împreună cu tatăl său și cu câțiva mai înalți funcționari din Consiliu, dar îi pierduse din vedere. Marco era și el la miting, cu șeful său și cu ceilalți șefi din *fascio*, dar Sandro nu-l văzuse nici pe el.

Dintr-odată, Mussolini a intrat în lumina reflectoarelor de la balcon, iar Sandro a simțit o undă de electricitate care i-a străbătut tot organismul. Abia dacă îl putea vedea pe Il Duce de la această distanță, dar îi cunoștea

trăsăturile lui Mussolini la fel de bine ca și pe ale lui, din manuale, ziare, jurnale, afișe, de pe bani și de pe monedele tribut pe care tatăl său le colecționa, în plicuri transparente. Trăsăturile lui Il Duce erau de-a dreptul teatrale; o privire feroce, întunecată, sub o frunte proeminentă, sprâncene expresive, un nas puternic, o gură mare și îndrăzneață și bărbia iconică, cu o falcă la fel de fioroasă ca a unui buldog.

Mulțimea a scandat mai tare, a fluturat bannere, steaguri, șepci și fesuri. Sandro s-a simțit cuprins de entuziasm până când Il Duce i-a redus la tăcere, începându-și discursul.

– Cămăși Negre! a urlat Mussolini, cu vocea amplificată prin difuzoare. Decizia istorică pe care Marele Consiliu a aclamat-o și pe care voi ați salutat-o cu aclamațiile voastre foarte entuziaste nu mai putea fi amânată! Timp de ani mulți și lungi am încercat să oferim lumii spectacolul unei răbdări nemaiauzite! Nu am uitat și nu vom uita niciodată rușinoasa tentativă de sugrumare economică a poporului italian comisă la Geneva!

Mulțimea a răcnit în indignare colectivă, iar Sandro a strigat împreună cu ei.

Mussolini și-a ridicat mâinile.

– Și cineva ar fi crezut că la un moment dat Liga Națiunilor ar fi făcut un gest de remediere! Nu a făcut acest lucru! Nu a vrut să facă acest lucru! Bunele intenții ale unor guverne au fost înecate de îndată ce delegații lor au intrat în contact cu acel mediu mortal care este Sanhedrinul de la Geneva, manevrat de forțe oculte întunecate, ostile Italiei și revoluției noastre!

Sandro s-a dezumflat, căci cuvântul *Sanhedrin* însemna un tribunal evreiesc din Ierusalim. Nu-l mai auzise niciodată pe Il Duce spunând așa ceva, sugerând că evreii erau o forță ostilă. Sandro a privit mulțimea care striga în întuneric și nimeni, în afară de el, nu reacționa la această referire. Toate privirile rămăseseră fixate spre balcon, idolatrizându-l pe Il Duce.

Mussolini și-a ridicat mâinile, întinzându-le.

– În astfel de condiții, prezența noastră în sălile de la Geneva nu mai era posibilă! Ne ofensa doctrina, stilul, temperamentul nostru de soldați! Se apropia ora în care era necesar să alegem cu privire la această dilemă! Ori înăuntru, ori afară. Înăuntru?

– Nu! a strigat mulțimea, dar acum Sandro nu i s-a alăturat.

Mussolini a întrebat:

– Afară?

– *Sì!* a răcnit mulțimea, iar Sandro a privit în jur la fețele din întuneric, fiecare contorsionată de un fel de bucurie furioasă, cu buzele trase înapoi pentru a-și expune dinții, ca niște câini mârâind.

Mussolini și-a continuat discursul, dar Sandro îl vedea pe Il Duce și mulțimea cu alți ochi. Își amintea de prelegerea lui Levi-Civita, când cineva îl numise pe profesor „evreu murdar", cu venin în glas. Sandro nu simțise niciodată că faptul de a fi evreu îl deosebea de compatrioții săi italieni, dar se întreba dacă nu cumva se înșelase.

Mussolini își termina discursul, dar Sandro își pierduse entuziasmul. Toată lumea din jurul lui striga, furioasă și sfidătoare, o demonstrație masivă de forță, putere și emoție colectivă care obișnuia să-l atragă. Simțea un curent subtil de pericol, că aceeași mulțime febrilă se putea întoarce împotriva lui.

– Tată! a strigat Sandro, deși știa că mulțimea îi va îneca vocea. A căutat-o pe cea a tatălui său printre capete, dar nu a reușit să o găsească. Casa sa era la doar douăzeci de minute de mers pe jos. S-a îndepărtat de Palazzo Venezia, s-a strecurat înapoi prin mulțime și a plecat.

În urma mitingului, Sandro s-a așezat la masa din sufragerie, cu hârtiile întinse în fața lui. Ar fi trebuit să lucreze, dar era îngrijorat pentru tatăl său. Sandro nu știa dacă Rosa plecase, dar își făcea și el griji pentru ea. Mama lui era la spital, iar Cornelia plecase acasă.

Fereastra era închisă, dar Sandro s-a uitat afară și a văzut cum oamenii inundă Piazza Mattei, îndreptându-se spre casă după miting. Unii erau locuitori ai ghetoului, alții erau în trecere, iar Cămășile Negre gălăgioase se împiedicau în grupuri, bând din sticle de vin.

Sandro a auzit voci pe scări, vocea tatălui său și a Rosei. S-a întors spre ușă, iar ei au intrat în apartament, certându-se.

– Rosa, ascultă-mă. Nu ai toate răspunsurile.

Tatăl său și-a dat jos pălăria și haina, dar Rosa și-a lăsat haina de lână roșie pe ea.

– Tată, știu despre ce vorbesc. Cum te pot convinge?

– Să-l convingi de ce anume? Sandro s-a ridicat în picioare. Rosa, ai fost și tu în Piazza Venezia?

– Da. Ochii frumoși ai Rosei s-au aprins de furie. M-am dus cu David și cu prietena mea, Olinda Miller, de la ambasadă. A fost îngrozitor.

– Nu, nu a fost. Tatăl său a luat-o în derâdere. Trebuie să fii atât de *melodrammatica*, dragă?

Sandro a venit la ei.

– Și mie mi s-a părut neliniștitor. Ce a spus Mussolini despre Sanhedrinul din Geneva, nu-i așa?

– Da, a afirmat Rosa, dar și întregul discurs. Italia este o paria de când am atacat Etiopia, atât de mult încât Liga Națiunilor ne-a sancționat, iar soluția lui Mussolini este să ne retragem? Ce urmează, să ne retragem din lumea civilizată? Și ne luptăm să distrugem democrația în Spania!

Tatăl său s-a încruntat.

– Rosa, ești prea influențată de britanicul ăla al tău. Te rog să-i amintești că lordul Chamberlain are o legătură cu Mussolini și Hitler.

– Nu toată lumea de la ambasadă este de acord cu Chamberlain, iar David crede că liniștea este o abordare greșită.

Sandro a intervenit:

– Tată, și eu sunt îngrijorat.

– Nu-ți face griji. Expresia tatălui său s-a înmuiat. Analizezi cuvintele prea atent. Pur și simplu nu poți face asta cu discursurile lui Il Duce. Vorbea cu multă emotivitate, așa cum îi este tipic. Nimeni nu mă poate convinge că Il Duce este un antisemit. Nu este. Se duce acasă la o amantă evreică.

Rosa părea îndurerată.

– Îi cauți scuze. Îi ești mai loial lui decât îți este el ție. Pentru noi.

– Nu. El este loial comunității evreiești, patrioților, veteranilor și eu sunt toate aceste lucruri. A fost un lider puternic în tot acest timp, din 1922.

– Tată, privește înainte, nu înapoi. Uită-te unde mergem. Am auzit un zvon că Hitler vine la Roma, în primăvara anului viitor.

– Și?

– Și nu e bine. Nu mă asculți, iar eu vă spun ție și mamei de luni de zile. E timpul.

– Timpul pentru ce? a intervenit Sandro, confuz. Despre ce vorbești, Rosa?

– Nu răspunde. Tatăl lui Sandro și-a ridicat mâna, reducând-o la tăcere. Nu trebuie să-ți faci griji pentru fratele tău.

Rosa și-a îndreptat privirea către Sandro.

– Sandro, ești destul de mare ca să știi. Le-am spus tatei și mamei că încep să cred că ar trebui să emigrăm.

– *Să emigrăm?* a repetat Sandro, neîncrezător. Adică să părăsim Italia? Să părăsim Roma?

– Vezi? Tatăl său și-a ridicat brațele. Acum îl superi pe fratele tău pentru nimic.

– Aceasta este casa noastră.

Sandro se gândea la Elisabetta, Marco, La Sapienza, Levi-Civita. Viața lui era aici, în Roma, și așa fusese întotdeauna.

Rosa s-a uitat direct la el.

– David crede că există o amenințare reală pentru evreii care rămân aici. Nu este singurul care crede asta. Evreii părăsesc Germania și Polonia, emigrează în Marea Britanie, Elveția, Statele Unite ale Americii, chiar și în Palestina. Există o organizație care îi ajută. Ochii ei s-au micșorat, iar Sandro a simțit cum îl cuprinde o realizare îngrozitoare.

– *Pleci* din Roma, Rosa?

Rosa a dat din cap aprobator.

– Va dura luni, poate chiar un an până la finalizare, dar David crede că îmi poate găsi o slujbă la o organizație umanitară din Londra. Te poate duce și pe tine la Londra, și pe tine, și pe mama și pe tata. Am încercat să-i conving să plece. Trebuie să decidă acum.

Sandro și-a dat seama că asta se întâmplase pe la spatele lui.

– Asta e o nebunie. Nu vreau să plec și nu vreau ca tu să ne părăsești. Noi suntem familia ta.

– Știu asta, de aceea încerc să te conving...

Tatăl său a întrerupt-o.

– Rosa, eu și mama ta nu avem nevoie de copiii noștri ca să ne spună ce să facem. Fascismul nu va deveni antisemit. Refugiații evrei fug în Italia de peste tot, căutând siguranță. De ce ar face asta dacă nu ar fi în siguranță aici?

– Ei fac aceeași greșeală ca și tine, tată.

– Nu, exagerezi. Ești influențată de David. Noi trăim aici. Suntem romani, de generații și generații.

Rosa a dat din cap dezaprobator.

– Nu poți lăsa istoria să te tragă înapoi.

– Istoria nu mă trage înapoi. Mă trage în *sus*. Îmi dă putere, la fel ca țara și religia mea. Toate aceste lucruri fac parte dintr-un întreg. Fac parte din mine, dar și din familia noastră.

– Tată, ești atât de frustrant. Rosa s-a întors, și-a luat poșeta și s-a îndreptat spre ușă. Mă duc la David. Mă întorc mai târziu.

– Rosa, așteaptă! Sandro a alergat la ușă, a ieșit în fugă pe hol și a coborât grăbit scările după ea. Nu putem să mai vorbim despre asta?

– Mai târziu! Rosa a ajuns pe palier și a plecat pe ușa din față.

Sandro a ajuns la etajul din față, a fugit afară și s-a trezit în Piazza Mattei, în mijlocul unui grup de Cămăși Negre, beți, cu râsetele lor zgomotoase. Se înghesuiau la frumoasa fântână cu țestoase, iluminarea acesteia luminându-le fețele de jos în sus, exagerând umbrele de pe trăsăturile lor ca niște măști la carnaval.

Sandro a căutat-o pe Rosa, dar un membru al Cămășilor Negre în stare de ebrietate l-a bruscat, apoi unul dintre ei a început să urineze în fântână.

Sandro s-a învârtit în jurul său, clătinându-se. Sora lui părăsea Roma, familia lui se destrăma, iar țara lui își pierdea mințile.

S-a întors și a fugit în casă.

Capitolul 20

ELISABETTA

Ianuarie 1938

Cina de la Casa Servano era în plină desfășurare, iar Elisabetta a ieșit din bucătărie cu o carafă de vin roșu, a servit cuplul aflat la o masă rezemată de peretele din apropiere și a scanat sala de mese. Privirea ei s-a oprit la o masă din cealaltă parte a camerei, unde, spre surprinderea ei, stătea Sandro. El a zărit-o în același moment, schițând un zâmbet, iar ea a simțit un val de fericire. Habar n-avea ce căuta el aici, dar era neobișnuit de bine îmbrăcat, cu un pulover albastru frumos, cu o jachetă, o eșarfă largă de culoare închisă și pantaloni, ca un adevărat student universitar.

Elisabetta s-a dus către el.

– Sandro, ce faci aici?

– Mi-e foame. Sandro s-a întors spre ea.

– Serios? a întrebat Elisabetta, prefăcându-se suspicioasă.

– Ei bine, am vrut să te văd singură și, cum lucrezi atât de mult, am venit aici. Sandro a scos din rucsacul său un cadou învelit în hârtie argintie și i l-a prezentat. Ți-am adus un cadou.

– Ce drăguț! Pentru ce?

– Ca să te fac fericită. Mai trebuie să existe vreun alt motiv?

– O, Sandro, a spus Elisabetta, simțind un mic fior. A desfăcut hârtia, încântată să găsească un exemplar al romanului *Cosima* scris de Grazia Deledda. O, Doamne, este exact ceea ce îmi doream!

– Știu, așa ai spus. Acum du-te la pagina treizeci și șapte.

Elisabetta a răsfoit cartea și înăuntru se afla un fluturaș de la Catedra de literatură de la La Sapienza, pe care l-a citit repede.

– Ce este asta? Un anunț despre o conferință despre Deledda?

– M-am gândit că am putea merge împreună.

– *Davvero?* a întrebat Elisabetta, cu inima plină de exaltare. Sandro o invita la prima ei întâlnire adevărată. Ar fi minunat.

Zâmbetul lui Sandro s-a lărgit, dar Elisabetta a fost distrasă de strigătele care veneau dinspre stradă, care se auzeau ca și cum cineva o striga pe nume. S-a încordat, temându-se că era din nou tatăl ei, iar cei care luau cina s-au întors spre zgomot. Cuplul mai în vârstă de la masa de lângă fereastră se uita afară, iar Paolo s-a grăbit spre ei.

Elisabetta s-a dus la fereastră pentru a vedea o priveliște atât de romantică încât ar fi putut fi dintr-un film de modă veche. Marco stătea în stradă, în uniforma sa întunecată, ținând în mână un buchet de trandafiri roșii. Ea îl putea vedea clar în lumina străzii, iar el i-a întâlnit privirea, i-a zâmbit orbitor, apoi s-a lăsat în genunchi ca într-o serenadă tradițională, ca la carte. A izbucnit în „Chitarra Romana“, un cântec popular de dragoste despre o tânără din Trastevere:

Sub o mantie de stele
îmi apare frumoasa Romă

Elisabetta a tresărit, uimită. Marco cânta bine și cu sinceritate, nu ca atunci când făcea pe clovnul la școală, iar ea nu se putea abține să nu creadă că repetase. Nu visase niciodată că el sau orice alt băiat îi va cânta o serenadă, dar momentul era teribil. Își petrecuse luni întregi întrebându-se dacă vreunul dintre băieți ar putea să o privească într-un mod mai intim, iar amândoi își arătaseră intențiile în aceeași seară.

Emoția s-a răspândit prin restaurant, iar clienții au comentat între ei:

– Ce tânăr chipeș! Îi cântă chelneriței! De ce nu mi-ai cântat niciodată o serenadă, dragă?

Afară, trecătorii se opreau să-l privească pe Marco, care și-a deschis brațele și a cântat următorul vers din toți plămânii, lăsând-o pe Elisabetta roșie de fericire, dar și confuză. Tocmai acceptase o întâlnire cu Sandro, dar iată-l pe Marco, făcând un gest romantic grandios.

Cu coada ochiului, Elisabetta l-a văzut pe Sandro părăsindu-și masa și alăturându-se clienților din spatele ei, chiar în momentul în care Marco își încheia serenada. S-a plimbat spre restaurant cu buchetul său și, când a deschis ușa, clienții au izbucnit în aplauze. Marco le-a mulțumit cu o scurtă mișcare din cap, dar privirea lui s-a concentrat doar asupra Elisabettei.

– Vin din partea casei! a strigat Paolo, alimentat de acel moment, iar clienții au aplaudat, întorcându-se la mesele lor.

Marco s-a îndreptat spre ea, cu ochii lui negri strălucind. S-a înclinat și i-a prezentat trandafirii roșii.

– Aceștia sunt pentru tine.

– Mulțumesc! Elisabetta a acceptat trandafirii, agitată și emoționată, respirând parfumul lor dulce.

Sandro a pășit lângă ea, chicotind.

– A fost un spectacol pe cinste, prietene.

Marco a izbucnit în râs.

– *Ei*, ce faci aici?

Sandro a ridicat din umeri, zâmbind.

– Cântecul tău nu a fost groaznic.

– Mulțumesc! Marco s-a înclinat din nou. Elisabetta, aș vrea să te invit la cină, la o întâlnire ca lumea. Ai vrea să vii cu mine, în următoarea seară liberă de la serviciu?

– O, Doamne! a lăsat Elisabetta să-i scape, prinsă fiind între cei doi. Cei doi băieți zâmbeau de parcă li s-ar fi părut amuzant, dar ea se simțea complet stânjenită, ținând în mână cartea lui Sandro și buchetul lui Marco. Singurul lucru care era mai rău decât să nu fie nici un băiat interesat de ea era să fie amândoi interesați de ea. I s-a părut că o idilă cu Marco sau cu Sandro nu era lipsită de riscuri. Dacă unul dintre ei îi frângea inima sau dacă ea frângea inima unuia dintre ei, le-ar fi pierdut prietenia. În mod inevitabil avea să piardă pe unul dintre ei și avea să aleagă pe unul dintre ei. Sau ar putea cumva să-i piardă pe amândoi? Nu anticipase că situația va fi atât de complicată.

Sandro a chicotit din nou.

– Marco, poate iese cu tine după ce iese cu mine.

– Sau înainte, a ripostat Marco.

Sandro a ridicat din umeri.

– Oricum ar fi, o fată trebuie să mănânce.

– Da, bine, Marco, a răspuns Elisabetta, confuză.

Între timp, Paolo i-a făcut semn să se întoarcă la muncă, ceea ce însemna că trebuie să se întoarcă la muncă, iar Elisabetta s-a întors spre Marco și Sandro.

– Mulțumesc foarte mult, amândurora! Trebuie să plec.

După ce Marco și Sandro au plecat, Elisabetta a fugit din bucătărie, iar Nonna i-a făcut semn să intre în cămară, unde stătea să facă ultima porție de paste, cu degetele ei noduroase și pudrate cu făină. În seara asta serviseră *spaghetti alia chitarra*, care se făceau pe o *chitarra*, o chitară de paste, un set de fire de calibru fin înșirate pe un cadru de lemn. Aluatul era negru, cu cerneală de sepie, și presărat cu făină. Numai cunoscătorii adorau pastele cu cerneală de sepie, dar numai cunoscătorii mâncau la Casa Servano.

– Da, Nonna? a întrebat Elisabetta, apropiindu-se.

– Ce s-a întâmplat în restaurantul meu? Doi băieți au venit să te curteze? Nonna a întins o foaie plată de aluat peste firele de *chitarra*. Ia loc.

Elisabetta s-a supus.

– Îmi pare rău, nu știam că vin, nu aveam idee...

– Îți plac băieții ăștia?

– Da, îmi plac, îi cunosc pe amândoi foarte bine și amândoi sunt minunați. Unul este mai serios, altul este mai aventuros și...

– Te rog, ajunge. De ce trebuie să vorbești atât de mult?

– Îmi pare rău! Elisabetta a încercat să se calmeze, dar nu a putut. Nu mă pot hotărî pe care să îl aleg.

– Ce spune mama ta?

Elisabetta a ezitat. Îi fusese prea rușine să îi spună Nonnei despre mama ei, mai ales de la acea noapte îngrozitoare cu tatăl ei.

– Ei bine, a plecat. A plecat.

– Ce? Nonna și-a ridicat privirea, cu o încruntare aprigă în spatele ochelarilor. Mama ta *te-a părăsit*? Elisabetta, de ce nu mi-ai spus?

Elisabetta nu a avut un răspuns imediat.

– Sunt bine. Tatăl meu este acasă.

Nonna a pufnit din nas.

– Ce mai faci?

– Să nu vorbim despre asta acum.

– Dar de ce mi-ai ascuns asta? Nu știi că te pot ajuta? Nonna și-a strâns buzele, făcând ridurile să se încrețească și mai mult. Atunci ai nevoie de sfatul meu în legătură cu acești băieți, nu-i așa? Nu alege pe nici unul dintre ei. Întâlnește-te cu amândoi.

– Nu pot. Sunt cei mai buni prieteni.

– Și? Nonna a tăvălit aluatul cu un făcăleț din lemn, apăsând firele. Din nou, și? Nonna a rostogolit făcălețul pe aluat până când acesta s-a lăsat tăiat

de fire, apoi a căzut în șuvițe pe fundul cadrului de lemn. Ești nemăritată, nu-i așa? De ce să te prefaci că ești căsătorită când nu ești?

– Dar nu vreau să-i rănesc pe nici unul dintre ei.

– Elisabetta, ține minte cuvintele mele. Ochii cu pleoape căzute ai Nonnei i-au întâlnit pe a ei. Nu mai este ca pe vremea mea. Eu aveam șaisprezece ani când m-am căsătorit. Din fericire pentru mine, soțul meu a înțeles că sunt liberă. Căsnicia noastră a funcționat din acest motiv. Rămâi liberă. Păstrează-ți independența. Din punct de vedere mintal. A arătat spre tâmpla ei, lăsând o amprentă slabă în făină. Ia-ți viața în mâini, ca pe un aluat. Formeaz-o așa cum vrei tu să fie. Alege un băiat doar atunci când ești pregătită. Nici măcar cu un minut înainte.

– Cum să aleg între ei?

– Inima ta știe deja care este dragostea adevărată și îți va spune secretul ei atunci când vei fi gata să asculți.

Nonna a ridicat cadrul de fire de pe *chitarra*, dezvăluind pastele perfecte cu cerneală de sepie așezate în tava de lemn de jos.

– Serios?

– Te îndoiești de mine? Nonna a separat firele negre de spaghete cu unghia ei curbată. Acum, spune-mi despre acești doi băieți și, te rog, nu vorbi foarte mult. Compune-ți gândurile, apoi vorbește.

– Cel care a venit cu cartea se numește Sandro, este foarte drăguț și foarte inteligent. Avem discuții minunate și este un bun ascultător.

– *De asta* ai nevoie. Nonna a strâmbat din nas. Se trage dintr-o familie bună?

– Da.

– Numele de familie?

– Simone.

– Mama lui este doamna doctor?

– Da.

– Foarte frumos. Dar celălalt, care se crede Enrico Caruso?

Elisabetta a zâmbit.

– Marco. Tatăl lui deține barul de pe insula Tiberina.

– Barul GiroSport? Tatăl lui este Beppe Terrizzi?

Elisabetta a detectat o răceală în starea de spirit a Nonnei.

– Ce s-a întâmplat?

– Terrizzi nu e pentru tine.

– De ce?

– Elisabetta, a spus Nonna cu o duritate rară. Ține minte ce-ți spun. Și întoarce-te la muncă.

Capitolul 21

MARCO

Ianuarie 1938

Marco a părăsit Casa Servano împreună cu Sandro, ajungând să țină pasul la fel în timp ce mergeau prin Trastevere. Era o noapte rece, dar barurile și restaurantele erau pline, iar strada era plină de familii, cupluri și turiști. Marco nu știa ce să spună, având în vedere că atât el, cât și Sandro începuseră în mod evident să o curteze pe Elisabetta, chiar în aceeași seară. Îl făcea să se simtă inconfortabil, iar Sandro nu-i spusese nici un cuvânt despre intențiile sale.

În mod cinstit, nici Marco nu-i spusese lui Sandro, așa că nu era în măsură să-l învinovățească. Evident, situația trebuia să fie rezolvată.

– Ei bine. Marco a ridicat din umeri. Nu mă așteptam să te văd acolo.

– Eu nu mă așteptam să te văd *pe tine* acolo.

Sandro a râs, iar Marco i s-a alăturat. Umorul părea să elibereze tensiunea dintre ei, iar Marco s-a simțit din nou el însuși.

Sandro s-a uitat spre el.

– Deci, înțeleg că sentimentele noastre pentru Elisabetta s-au intensificat.

Marco a dat din cap.

– Amândoi avem gusturi excelente.

– Dar tot momentul ales e cel nepotrivit.

Marco a observat că Sandro era mai bine îmbrăcat decât de obicei.

– Măcar ai făcut baie.

Sandro a zâmbit.

– Da.

– Și o eșarfă elegantă?

– Se poartă la La Sapienza.

– Am presupus. Foarte frumos.

– Îți mulțumesc! Dar eu nu am cântat, ca tine. O serenadă, dintre toate lucrurile!

– Știu, sunt mai direct în aceste zile. Din păcate, nu am avut o chitară. Ar fi trebuit să am, din moment ce cântecul este despre o chitară.

– Da, dar ai adus flori. A fost o mișcare bună.

– A, dar i-ai dat o carte. Adoră cărțile. Marco s-a înroșit, știind că nu putea concura la acel nivel cu Sandro. Marco era curios în legătură cu cartea, dar nu a vrut să întrebe. Așadar, o curtezi pe Elisabetta acum? Asta trebuie să înțeleg?

– Da, și tu o faci, nu? Chiar dacă nu ești în ton?

– Cum îndrăznești? Marco a chicotit. Am cântat minunat.

Sandro a dat din cap.

– Exact ca o pisică de stradă.

Marco s-a dat înapoi într-un simulacru de ofensă.

– Eu cânt cu *gusto*.

– Faci totul cu *gusto*.

– Exact! Asta e ceea ce e atât de grozav la mine! Marco și-a ridicat mâinile în sus, exultând comic, apoi a devenit brusc serios. Dar ce vom face, frate? Suntem cei mai buni prieteni și vrem aceeași fată.

– Ce e de făcut? a spus Sandro ridicând din umeri.

– Este evident. Marco i-a aruncat o privire șireată. Trebuie să îți îndrepți atenția către altceva. Elisabetta este ocupată.

Sandro a chicotit.

– Îmi pare rău, dar nu. Inima mea este a ei.

– Chiar nu poți să-i faci curte altcuiva, Sandro?

– Nu mă interesează nici o altă fată. Doar Elisabetta.

– De când?

Sandro a ridicat din umeri.

Marco a întrebat:

– Ai sărutat-o lângă râu în ziua aceea?

– Da, și m-a sărutat și ea. Sandro a făcut cu ochiul. Haide, dar cum rămâne cu tine, Marco? De ce nu faci curte alteia? Poți să-ți alegi. Angela este înnebunită după tine. Toate sunt. Sunt *înnebunite*.

– Elisabetta este cea pe care o vreau. Îți sugerez să te dai la o parte înainte de a te face și mai mult de rușine.

Ochii lui Sandro s-au mărit teatral.

– Eu?

– Da, sacrifică-te pe altarul iubirii. Așa ești tu. Marco a aplaudat. *Bravo*, nobile Sandro!

– Vrei să fii *tu* cel care îi spune că am luat decizia în locul ei?

– O observație excelentă.

Au mers împreună, în liniște pentru o clipă, până când Sandro a vorbit.

– Prietenia noastră este suficient de puternică pentru a rezista unui test, nu crezi?

Marco s-a gândit bine, căci era o întrebare serioasă.

– Absolut, a răspuns el, după o clipă.

– Nu mă deranjează o competiție amicală, pe tine te deranjează?

– Nu. Dacă trebuie să concurez pentru Elisabetta, așa să fie. Ești demn de ea. Dacă nu voi fi eu, aș vrea să fii tu.

– Și eu simt la fel. Fie ca cel mai bun să câștige.

Sandro i-a întins mâna, iar Marco i-a strâns-o ferm, apoi a zâmbit.

– Știi că mă va alege pe mine. Cum ar putea să nu o facă?

– Incredibil. Sandro a chicotit. Tocmai mă gândeam la același lucru. La mine.

Marco a zâmbit.

– Știi, avem atât de multe în comun, încât ar trebui să fim prieteni.

– De acord!

Sandro și-a pus un braț în jurul lui și au mers împreună spre casă.

Capitolul 22

ELISABETTA

Ianuarie 1938

Elisabetta îl aștepta pe Marco, verificându-și reflexia într-o fereastră. Arăta destul de drăguță în paltonul ei de pânză albastru-închis și una dintre cele mai bune rochii ale sale, asortată cu pantofi maro. Avea pe buze un ruj roșiatic împrumutat de la soția lui Paolo, Sophia, care o făcea să se simtă matură. Își ondulase părul și chiar folosise un parfum franțuzesc pe care mama ei îl lăsase în urmă, numit Habanita. Parfumul o făcea să fie puțin tristă, dar a respins acest gând.

Piazza Navona era plină de viață, cu mai multă lume decât în Trastevere. Elisabetta nu vizitase niciodată Roma propriu-zisă și uitase cât de aglomerată, incitantă și cosmopolită era viața pe această parte a Tibrului. Femeile purtau pălării de pâslă la modă, cu pene lungi, iar bărbații aveau costume atât de bine croite încât păreau că se născuseră în ele. A auzit o mulțime de limbi străine, ceea ce îi amintea că orașul ei natal era o capitală de renume mondial, și s-a întrebat dacă ar putea trăi vreodată pe această parte a râului, printre cei din clasa superioară. Ar avea nevoie de o haină și de pantofi mai buni, cu siguranță. Ar trebui să-și modeleze viața ca pe un aluat, așa cum îi spusese Nonna, dar Elisabetta nu știa dacă acest lucru era realist. Nu-și putea permite să renunțe la meseria de chelneriță, așa că nu știa cum și-ar putea permite să fie altceva decât chelneriță.

– Elisabetta!

Marco se îndrepta spre ea în uniforma lui neagră, atât de chipeș încât celelalte fete se uitau la el când trecea pe lângă el.

– *Buona sera!* a strigat Elisabetta, iar inima ei a luat-o la trap.

– Arăți superb!

Marco a ajuns în dreptul ei, atrăgând-o spre el și sărutând-o pe ambii obraji, mai aproape decât de obicei. Ea a simțit mirosul unei colonii pe care o mai folosise.

– Mulțumesc!

– Nu-i așa că e grozav? Marco și-a deschis brațele, de parcă Piazza Navona îi aparținea. Îmi place aici.

– O, este foarte interesant! Nu am văzut niciodată atâtea blănuri.

– Câte au fost?

– Paisprezece.

Marco a zâmbit.

– Chiar ai numărat?

– Da.

Marco a chicotit.

– Lasă-mă să-ți arăt Palazzo Braschi, apoi putem merge la cină.

Marco i-a luat mâna ca și cum ar fi fost cel mai firesc lucru din lume. Au mers împreună până la palat, care arăta elegant, cu fațada de piatră de un chihlimbar cald și ferestrele înalte care străluceau din interior. Gărzile în uniformă cu arme lungi flancau arcul grațios al intrării, vag incongruente în acest cadru curtenitor.

– Îți poți imagina cum e să trăiești aici? O familie nobilă a făcut-o, dar acum este sediul nostru. Vei fi uimită când vei vedea interiorul.

– Ești sigur că e în regulă, la ora asta?

– Nu-ți face griji, ești cu mine. Marco i-a salutat pe cei doi gardieni. Giuseppe, Tino, faceți cunoștință cu Elisabetta. Nu-i așa că e frumoasă?

– *Certo*, a răspuns primul gardian, salutând la rândul său, iar al doilea a spus:

– Ești un om norocos.

– Asta știu.

Marco a trecut cu Elisabetta pe lângă ei într-o sală impresionantă, cu o frumoasă intrare de sticlă și încă doi gardieni în uniformă care l-au salutat pe Marco, iar el le-a întors salutul. Domnilor, faceți cunoștință cu frumoasa mea Elisabetta. Puteți să vă uitați, dar nu o atingeți.

– *Buona sera*, Elisabetta! a spus un gardian, iar celălalt l-a împins pe Marco într-un mod jucăuș.

Marco l-a împins înapoi.

– Dă-te din calea mea, îmi duc fata la ultimul etaj.

– *Ma dai!* a pufnit al doilea gardian. Dacă vrei să o impresionezi, du-o la cină, nu la birou.

– Glumești, bătrâne? a ripostat Marco. Ultima ta întâlnire a fost în Roma antică. Ai dus-o la Colosseum!

Au râs cu toții, iar Marco a condus-o spre o scară mare de marmură. Au urcat, iar el a arătat statuile sculptate de pe fiecare palier, detaliile fine ale mulurilor de marmură și frumoasele florete din tavanul mare cu cupolă, cu oculusul său indigo asupra nopții întunecate.

– Nu-i așa că e un loc minunat?

– Da, dar avem voie să urcăm?

– Ți-am spus, da, absolut. Șefii au plecat azi. Au ajuns la ultimul etaj, iar Marco a condus-o spre o anticameră mare, pe dreapta, unde Elisabetta a admirat podelele strălucitoare cu marmură, frizele pictate și tavanele boltite, deși, în opinia ei, steagurile fasciste și multitudinea de poze ale lui Mussolini îi răpeau din eleganță. Nu mai fusese niciodată în interiorul unei vile atât de mari și nu-și putea imagina că întregul loc aparținuse cândva unei singure familii.

– *Ciao*, Marco!

Un gardian a salutat de lângă un birou cu un arc grațios ca intrare.

– *Ciao*, Benedetto. Te rog, fă cunoștință cu frumoasa Elisabetta! Îi arăt biroul lui Buonacorso.

Gardianul le-a deschis ușa.

– Intrați, *Commendatore* Terrizzi!

– În sfârșit, respectul pe care îl merit!

Marco a chicotit, conducând-o pe Elisabetta în interiorul unui birou mare, cu un birou masiv din mahon sculptat, flancat de steagul italian. Peisaje în ulei în rame aurite se aliniau pe pereții de ipsos între aplice de bronz, iar picturi murale ornamentate cu peisaje rurale acopereau tavanul cu casete. În partea cealaltă se aflau portretele regelui Vittorio Emanuele al III-lea și al lui Mussolini, atârnate între uși cu geamuri de sticlă din podea până în tavan.

Elisabetta a auzit ușa închizându-se în spatele lor cu un sunet metalic solid. Erau singuri, împreună.

– Ai plănuit asta? a întrebat ea.

– Bineînțeles, nu sunt un amator. Expresia lui a devenit serioasă, iar Elisabetta s-a întrebat dacă era pe cale să o sărute, dar în următorul minut a

condus-o spre birou.

– Trebuie să stai pe scaunul șefului meu. Marco a scos scaunul de birou, care avea perne din piele roșie lucioasă. Poftim, ia loc și pretinde că ești *Commendatore* Buonacorso.

Elisabetta s-a așezat la biroul strălucitor din lemn lustruit, care era complet gol, cu excepția a două telefoane, a unui set de stilouri de lux emailate și a unui ceas de aur.

– Dă-mi un ordin, ca șef al meu. Marco s-a așezat vizavi de ea, prefăcându-se că ia notițe pe un carnețel imaginar. Sunt gata să mă supun.

Elisabetta a chicotit.

– Bine. Ce zici de: „Poartă-te frumos“.

– Nu, niciodată. Marco s-a prefăcut că-și aruncă carnețelul în aer, apoi a sărit de pe scaun, a înconjurat biroul și a dus-o de mână până la ușile cu panouri de sticlă, pe care le-a deschis într-un balcon care înconjura exteriorul clădirii, cu vedere spre Piazza Navona.

– Urmează-mă!

– Marco, serios?

Elisabetta a ezitat în prag. Balconul avea o podea de gresie și o balustradă largă din marmură albă, dar era atât de sus.

– Nu îți faceți griji. Priveliștea de aici este uimitoare. Vezi? Marco a condus-o pe balcon, iar Elisabetta a mers cu grijă până la balustradă și s-a uitat peste vârful acesteia. Oamenii din piața de dedesubt erau mici siluete în jurul celor trei fântâni frumoase, cu apa lor verde strălucind cu lumini decorative. Obeliscul egiptean se înălța în centrul pieței, iar lămpile care străluceau de la baza lui îi scoteau în evidență sculpturile în basorelief. Clădiri magnifice cu patru și cinci etaje se întindeau de-a lungul pieței, fiecare dintre ele având restaurante la primul etaj și zone de relaxare în aer liber. În stânga ei se afla masiva biserică Sant'Agnese in Agone, cu cupola sa ornamentată și cu turlele laterale, strălucind alb ca luna în noaptea întunecată. Elisabetta avea impresia că Roma se afla chiar la picioarele ei.

– Nu-i așa că e minunat?

Marco s-a aplecat în față și și-a sprijinit antebrațele pe balustradă.

– Chiar este, a răspuns Elisabetta, cu respirația tăiată, fie datorită lui Marco, fie datorită experienței, nu era sigură, și este posibil să nu fi contat.

– Mă bucur că ești aici, *cara*.

Marco i-a atins brațul, zâmbindu-i, iar ea a putut vedea pe chipul lui frumos atât băiețelul care fusese, cât și tânărul care devenise, așa cum fusese în fața ei, în tot acest timp.

Din impuls, Elisabetta s-a aplecat spre el și l-a sărutat, realizând prea târziu că nu știa cum să inițieze un sărut. Pur și simplu și-a pus gura pe cea a lui Marco, iar gura lui s-a simțit brusc ca și cum ar fi fost a ei, caldă și moale și ușor deschisă, astfel încât îi putea inhala chiar respirația. Se simțea transportată, până într-un loc necunoscut și, din nou, nu părea să conteze, dar a ametit-o, apoi Marco a prins viață. A luat-o în brațe și a sărutat-o cu experiență, așa a simțit, căci știa că nu era virgin, iar acest lucru a încântat-o. I-a urmat exemplul, sărutându-l și ea, și a simțit o emoție pe care nu o mai simțise niciodată, sărutându-l pe acest bărbat chipeș în acest loc frumos, undeva deasupra orașului magic, nebun și haotic care le dăduse naștere amândurora.

– Ai încredere în mine?

Marco a murmurat, eliberând-o din îmbrățișarea lor, iar Elisabetta s-a simțit ametită, ceea ce a presupus că trebuia să aibă legătură cu sărutul.

– Da, de ce?

– Privește-mă.

Marco s-a urcat pe balustradă, apoi s-a ridicat în picioare în vârf.

– Marco, nu! a oftat Elisabetta, deși Marco se cățăra pe lucruri încă de când erau copii.

Nu existase gard pe care să nu fi vrut să-l escaladeze, nu existase ramură joasă pe care să nu fi sărit să o atingă. Partea de sus a balustradei era suficient de lată pentru a-i încăpea picioarele unul lângă altul, dar nu mult mai lată. Putea să cadă în Piazza Navona dacă se clătina, căci în spatele lui nu era nimic altceva decât întunericul nopții, iar deasupra, stelele.

Dar Marco zâmbea, cu curbura pometilor luminată de lumina ambientală. A întins mâna, cu degetele întinse.

– Urcă cu mine.

– Nu, e periculos!

– Te rog?

– Nu, nu pot.

– Este suficient de lată. Nici măcar nu trebuie să te chinui să-ți mențiii echilibrul. Eu o fac tot timpul.

– Da? Ce spune șeful tău?

– Nu o fac când este el prin preajmă, bineînțeles. Haide, urcă.

– Cum se simte? a întrebat Elisabetta, apropiindu-se de el.

O parte din ea voia să experimenteze senzația, iar altă parte voia să uite totul sau poate să îl sărute din nou.

– Trebuie să afli singură.

Marco își ținea mâna deschisă spre ea, iar Elisabetta s-a gândit la acea zi în care o pusese pe scaunul bicicletei și o înveselise. De data aceasta era mai respectuos față de dorințele ei, iar Elisabetta a simțit că îi răspunde la fel și și-a pus mâna în cea a lui Marco.

– Acum pune cealaltă mână pe balustradă, urcă-te și ridică-te încet.

– O faci să pară ușor.

Elisabetta a simțit cum inima începe să îi bată cu putere, dar nu știa dacă era fericită, îngrozită sau ambele.

– Este și tu poți face asta. Poți face orice. Marco părea nenatural de calm. Ești cea mai curajoasă fată pe care o cunosc. Nimic nu te oprește.

– Marco...

Elisabetta nu știa cum să termine propoziția și, înainte de a-și putea folosi judecata, și-a pus mâna liberă pe balustradă, i-a simțit piatra solidă sub palmă și a urcat în poziție ghemuită.

– *Brava*. Uită-te la mine și ridică-te în picioare. Nu te uita în jos. Uită-te la ochii mei.

Elisabetta și-a ridicat privirea spre Marco, care se uita în jos la ea, ținând-o de vârful degetelor. Ochii lui erau atât de întunecați și de calzi, ca niște cărbuni încinși, iar ea s-a ridicat încet, văzând curba zâmbetului lui. A simțit că îi zâmbea și ea la rândul ei când a ajuns în picioare, și s-au privit în ochi, ținându-se ușor de vârful degetelor, păstrându-și împreună echilibrul pe balustrada de deasupra Piazzei Navona.

– Cum te simți, *cara*? a întrebat-o Marco.

– Nu știu.

Inima Elisabettei se umpluse de atâtea emoții pe care nu le putea descifra, mai ales nu la o asemenea înălțime.

– Îți voi spune ce simt eu.

– Ce?

– Iubire, i-a răspuns Marco, sărutând-o.

Capitolul 23

ELISABETTA

Februarie 1938

Elisabetta s-a așezat lângă Sandro și a așteptat să înceapă prelegerea Deledda. Se simțea complet nelalocul ei în La Sapienza, printre profesorii și studenții universitari care umpleau sala de lectură, care avea un tavan boltit ca o biserică. Purta același palton, aceeași rochie, aceiași pantofi și același parfum ca și la întâlnirea cu Marco, iar Sofia îi dăduse rujul roșu. Totuși, era una dintre puținele femei prezente, iar celelalte arătau ca niște profesoare, cu ochelari cu rame negre, cu lorniete de chihlimbar și serviete în formă de acordeon. Una corecta lucrări dactilografiate folosind un creion roșu, iar alta citea un roman gros; toate păreau atât de bine educate, încât Elisabetta a simțit că i se scufundă inima, întrebându-se dacă nu cumva asta era ceea ce se va apropia cel mai mult de o educație universitară.

– E totul în regulă? a întrebat Sandro, uitându-se în jur.

– Este intimidant.

– Relaxează-te.

Sandro și-a așezat mâna peste a ei. Un calm a cuprins-o la atingerea lui și și-a dat seama că era un lucru foarte plăcut să își odihnească mâna peste a ei, ca un acoperiș deasupra capului ei.

O liniște s-a așternut în public când profesorul Oreste Lucci, subțire și cu ochelari de soare într-un costum închis la culoare, s-a îndreptat spre pupitru.

– Doamnelor și domnilor, vă mulțumesc! Subiectul prelegerii noastre este Grazia Deledda, laureată a Premiului Nobel pentru Literatură, care a murit înainte de publicarea cărții *Cosima*. Deși am pierdut-o pe Deledda, avem această lectură minunată, complexă și chiar tulburătoare.

Elisabetta a tresărit, căci iubise cartea *Cosima*, fiind surprinsă să constate că era aproape autobiografică.

Dr. Lucci a continuat:

– Studiile literare despre *Cosima* nu au fost încă scrise, deoarece publicarea sa este atât de recentă. Preferința mea în această seară este să nu mă concentrez asupra intrigii romanului, în care o fată își găsește vocea pentru a deveni o romancieră celebră. La urma urmei, această intrigă pedestră nu este ceea ce face ca acest roman să fie special.

Elisabetta a clipit. Nu i se părea că intriga era plictisitoare. Era exact ceea ce făcuse ca romanul să îi vorbească.

– În schimb, aș vrea să mă concentrez asupra familiei cu probleme din centrul romanului *Cosima*. Profesorul Lucci și-a ajustat ochelarii. Cosima este condusă de frații ei, tiranul Andrea și alcoolicul Santus. Romanul ilustrează cea mai modernă dintre maladii și arată cum distruge familia, o desfigurează dincolo de recunoaștere.

Elisabetta a înțepenit, gândindu-se la tatăl ei.

– Deledda ne arată cum băutura lui Santus îi otrăvește viața Cosimei și, deși doctorul spune că alcoolismul este o boală, Santus mi se pare un egoist. Dragostea lui pentru familia sa este cel puțin dubioasă. Îi pasă doar de el însuși.

Elisabetta a simțit cum i se strânge pieptul. Nu credea că tatăl ei era egoist și știa că o iubea. Se gândea la mama ei, care nu o iubise îndeajuns pentru a rămâne.

– Amintiți-vă scena în care Santus experimentează *delirium tremens*. Este palid și tremură incontrolabil, cu „ochii mari cu o strălucire metalică“. Își imaginează că ucigașii se ascund sub pat. Crede că pereții mișună de șerpi. Această descriere este revoluționară prin realismul ei.

Elisabetta și-a amintit scena, fiind îngrozită de acuratețea ei. Tatăl ei încercase de multe ori să se lase de băutură, iar ea îl ținuse în brațe în timp ce el tremura, având halucinații cu demoni, spirite rele și fasciști care veneau să îl ucidă. Într-o noapte, el delirase atât de tare încât ea se temuse că își pierduse mințile. Amintirea îi aducea lacrimi în ochi, chiar și acum.

A sărit de pe scaun și s-a îndreptat spre rând. L-a auzit pe Sandro în spatele ei, dar a continuat să meargă. Capetele s-au întors când a ajuns pe culoar, dar ea s-a grăbit să iasă din sală. A alergat prin holul de intrare și s-a strecurat printre uși, ajungând în cele din urmă la treptele de afară. A coborât în grabă pe scări, inspirând aerul de noapte.

– Elisabetta, ce s-a întâmplat?

Sandro a venit în fugă în spatele ei, punând un braț în jurul ei.

– Îmi pare rău, nu am putut rămâne. Elisabetta și-a șters ochii. Sper că nu te-am făcut de râs.

– Deloc, ce este? Haide să ne așezăm.

Sandro a ghidat-o spre o zonă de ședere, în afara drumului de mers, cu garduri vii de o parte și de alta.

Elisabetta a încercat să se liniștească în timp ce s-au așezat pe o bancă, iar Sandro i-a frecat spatele.

– Ce te-a supărat? Am fost eu de vină?

– Nu, nu tu, nu e nimic.

Elisabetta nu voia să-l deranjeze cu tatăl ei bețiv sau cu mama ei fugară.

– Știu, cartea este supărătoare în unele părți. Asta este? Și eu am simțit la fel. A trebuit să o las jos după scena descrisă de profesor.

– Ai citit cartea *Cosima*?

– Bineînțeles. Știam că mergem la curs. Nu puteam vorbi despre ea dacă nu o citeam, iar eu voiam să citesc ce citeai tu.

– A fost foarte frumos din partea ta.

Elisabetta și-a șters din nou ochii, calmându-se.

– Mi-am imaginat că sunt Antonino, tânărul strălucitor și chipeș de care Cosima se îndrăgostește. Sandro a zâmbit. Deși Cosima spune că este prea implicat în „studiile sale eterne“. Când am citit asta, m-am gândit: „O, nu, asta crede Elisabetta despre mine?“

– Nu! i-a răspuns Elisabetta zâmbind. Nu cred asta despre tine. Antonino este inteligent și înțeleg de ce Cosima a fost atrasă de el.

– Asta e bine. Sandro i-a întins mâna. Știam că o să-ți placă romanul. Îți amintești când spunea că îi place „magia“ cuvintelor?

– Da. Elisabetta și-a amintit această parte, care îi atinsese o coardă sensibilă. S-a mirat că Sandro o cunoștea atât de bine, iar un val de afecțiune pentru el a cuprins-o. Mâna ei era caldă în mâna lui și nu dorea să și-o ia.

– Și când Deledda spune că Cosima are în ea un instinct de amazoană? Și tu ai asta. Acea putere. Întotdeauna ai avut-o. Deci, ce te-a deranjat, ce te-a supărat? Ceva legat de Santus? Expresia lui Sandro s-a înmuiat. E din cauza tatălui tău?

– Știi despre el?

Elisabetta s-a simțit umilită. Fața i s-a încălzit, iar lacrimile i-au năvălit din nou în ochi. Ar fi trebuit să-și închipuie că el știe despre tatăl ei.

– Elisabetta, ascultă. Sandro a ținut-o aproape. Nu trebuie să te simți prost din cauza tatălui tău. Nu cred că Santus a fost egoist, așa cum a spus profesorul.

– Crezi că profesorul a greșit?

– Ei bine, eu nu sunt de acord cu el. Eu pot citi cartea pentru mine, iar tu poți să o citești pentru tine. Putem să o interpretăm cum dorim. Mie mi s-a părut că portretul lui Deledda e mai fidel vieții reale.

– Și eu am făcut asta. Deledda a spus că Santus avea „o inimă bună și blândă“ și că era „primul care era deosebit de nefericit din cauza viciului său“. Exact așa este tatăl meu. Elisabetta și-a dat seama că era prima dată când vorbea despre tatăl ei, cu oricine. Se simte groaznic pentru că bea atât de mult și știu că mă iubește.

– Sunt sigur că așa simte. Sandro i-a mai strâns o dată mâna. Așa că hai să nu ne întoarcem în sala de lectură. Am învățat destul pentru o singură noapte.

– Bine, a răspuns Elisabetta, ușurată. Dar ce ai învățat?

– *Beh*, întotdeauna am preferat matematica în locul literaturii, deoarece matematica este absolută, iar literatura este subiectivă. Sandro a privit în altă parte, spre stele. Credeam că subiectivitatea este un lucru rău, până în seara asta. Dar acum, cred că este un lucru bun.

– Cum așa?

Elisabetta și-a sprijinit capul pe umărul lui, simțind căldura gâtului lui și vibrația din gât în timp ce vorbea. Îi plăcea sunetul vocii lui, care avea o moliciune și o savoare unice. Nu știa dacă era posibil să preferi o voce în locul tuturor celorlalte, dar urechile ei se acordau la vocea lui Sandro ca la muzică.

– Faptul că interpretarea romanului este subiectivă lasă loc cititorului să îl analizeze. Oferă un spațiu pentru ca cititorul să gândească pentru el însuși, lăsând astfel deschisă posibilitatea unui adevăr mai înalt, mai universal. Nu am învățat asta de la profesor, ci de la tine.

– Nu, nu poate fi adevărat.

– Nu te-aș minți niciodată. Îmi place să vorbesc cu tine.

– Și mie îmi place să vorbesc cu tine.

Elisabetta s-a ghemuit lângă el, dorindu-și să poată rămâne aici pentru totdeauna, confortabil pe o bancă, ei doi vorbind sub o urmă de stele albe pe un cer negru. Sandro devenise o parte din această lume, un campus vast de săli de lectură, biblioteci și săli de clasă pe care nu le va vedea niciodată, profesori pe care nu-i va întâlni niciodată și manuale pe care nu le va deschide niciodată, dar când era cu el, simțea că se integrează.

– Nimic despre familiile noastre nu mai contează. Sandro s-a deplasat să o privească, cu fruntea încruntându-i-se. Contează doar cine suntem noi. Ei sunt trecutul, iar noi suntem viitorul.

Elisabetta a clipit, inima i-a crescut în piept.

– Tu și cu mine avem viețile noastre și putem să ne creăm orice viață dorim. Și într-o zi putem face una împreună, dacă vrei. Sandro a privit-o în ochi cu aceeași monedă, iar zâmbetul lui a devenit serios. Știu că am fost prieteni, dar eu m-am îndrăgostit de tine.

– Da? a întrebat Elisabetta, cu respirația tăiată.

Sandro a sărutat-o cu blândețe, iar Elisabetta a simțit căldura gurii lui pe a ei, așa cum o simțise în acea zi lângă râu. Și-a dat seama că Sandro săruta diferit de Marco, mai încet și poate cu mai puțină experiență, dar când îl săruta și ea pe Sandro, putea simți ce gândea el, ca și cum cei doi comunicau, purtând o conversație fără cuvinte.

Elisabetta iubea sentimentul, înțelegând că nu toate săruturile erau la fel, ci unice cu fiecare bărbat, și ea simțea cum Sandro îi răspundea la întrebări prin sărutul său, afirmând că se îndrăgostise de ea, iar ideea a umplut-o de fericire, la fel ca și pe Marco, care îi spusese deasupra Piazzei Navona.

Elisabetta nu știa dacă îl iubea pe Sandro, pe Marco sau pe amândoi, astfel că și-a permis să simtă ce simțea, sperând că într-o bună zi inima ei îi va mărturisi secretul.

Până atunci, se săruta.

Capitolul 24

MARCO

Martie 1938

Marco a trecut pe sub bolta de deasupra ușii de la intrare a Elisabettei și a intrat în holul de la intrare al casei acesteia. Ea spusese că va fi acasă, așa că s-a gândit să treacă pe acolo și să o surprindă cu un buchet de trandafiri. A bătut la ușa apartamentului ei, care a fost deschisă de tatăl ei. Ludovico D'Orfeo a clipit somnoros, ca și cum tocmai fusese trezit, dezbrăcat până la brâu în pantaloni căzuți. Avea părul unsuros și barba netunsă. Marco nu-l văzuse niciodată prea mult, deși bănuise întotdeauna că omul avea probleme cu băutura.

– Marco! Tatăl ei l-a privit încruntat, nesigur pe picioarele lui. Ce vrei?

– *Buona sera*, *signor* D'Orfeo. Scuzați-mă că vă deranjez...

– Flori? Pentru ce?

Marco putea să simtă mirosul de vin care venea dinspre bărbat.

– Sunt pentru Elisabetta. Este ea...

– Nu, nu e aici! Tatăl ei a explodat, înfuriat. I-a smuls buchetul lui Marco și a aruncat florile pe podea, unde unele s-au rupt, petalele lor împrăștiindu-se.

– *Signor* D'Orfeo, ce faceți?

– I-o tragi fiicei mele?

– Domnule, nu!

Marco a dat înapoi, șocat.

– Nu mă minți! I-o tragi?

– Nu, vă jur!

– Atunci de ce îi aduci flori?

– O iubesc.

– Nu! Nu, nu, nu, nu! a strigat tatăl ei, practic scuipând. Tu *nu* o iubești pe Elisabetta! *Nu ai voie* să o iubești! Nu voi permite acest lucru! Niciodată!

– De ce spuneți asta, domnule? Marco habar nu avea de ce nu-l plăcea bărbatul. Vă asigur că intențiile mele sunt onorabile.

– Nu-mi vorbi mie despre onoare! Familia Terrizzi nu are onoare! Tatăl tău s-a culcat cu soția mea, știai asta?

Marco a oftat. Era imposibil, căci părinții lui abia dacă îi cunoșteau pe cei ai Elisabettei. Nu avea nici o idee de ce tatăl ei ar fi spus un lucru atât de îngrozitor.

– Da, crede-mă, tatăl tău i-a tras-o soției mele! Toată lumea o știe, în afară de tine și de fiica mea! Marele Beppe Terrizzi nu este omul cinstit care pretinde că este! Poate că sunt un bețiv, dar sunt un om cinstit! Nu un ticălos!

– Asta nu e... posibil, a bâiguit Marco, înăbușit.

– O, ba este! Tatăl tău, el mi-a distrus soția! Nu a mai fost niciodată la fel! A avut amanți unul după altul! A fost începutul sfârșitului pentru mine! Pentru familia mea!

Marco s-a îndepărtat.

– Tatăl meu nu i-ar fi fost niciodată infidel mamei mele.

– Familia Terrizzi mi-a ruinat soția, dar tu nu-mi vei ruina fiica! Ieși din casa mea! Pleacă! Să nu îndrăznești să-i spui Elisabettei sau te voi sugruma cu propriile mele mâini! Tatăl ei îi arătă mâinile noduroase lui Marco. Încă funcționează! Nu te îndoi de asta! Să nu o mai vezi niciodată!

Marco s-a întors și a ieșit rapid pe ușă.

PARTEA A DOUA

Roma este orașul ecourilor, orașul iluziilor și orașul dorințelor.

Giotto di Bondone

Roma este punctul nostru de plecare și de referință. Este simbolul nostru sau, dacă doriți, mitul nostru. Visăm Italia romană, adică înțeleaptă, puternică, disciplinată și imperială. O mare parte din ceea ce a fost spiritul nemuritor al Romei se ridică din nou în fascism: fasciile sunt romane; organizarea noastră de luptă este romană; mândria și curajul nostru sunt romane: *Civis Romanus sum.*

Benito Mussolini, 22 aprilie 1922,
Opera Omnia 18, 160–161

Capitolul 25

MARCO

Martie 1938

Marco a pedalat frenetic departe de casa Elisabettei. Transpirația îi curgea pe corp, iar el accelera pe lângă mașini de parcă și-ar fi pierdut mințile. Nu putea fi adevărat că tatăl său fusese infidel. Marco pedala spre nord, spre cartierul Borgo, chiar în afara zidurilor Vaticanului, unde locuia fratele său, Emedio. Fiul cel mare, Emedio, fusese întotdeauna confidentul mamei sale, având cel mai matur și mai responsabil temperament dintre băieții Terrizzi. Cu toții credeau că se născuse preot, mai degrabă decât că simțise chemarea asta mai târziu, iar Marco miza pe faptul că Emedio ar fi știut adevărul.

Gândurile i se derulau cu rapiditate, căutând cu disperare explicații. Ceea ce spusese tatăl Elisabettei trebuie să fi fost doar un delir de beției. Delirul îi afecta pe cei care beau, Marco știa de la clienții obișnuiți de la bar. Consumau pahar după pahar, chiar și dimineața, comandând uneori câte două deodată. Trebuia să fie faptul că tatăl Elisabettei avea creierul amețit, îmbibat cu vin, pentru că Marco știa că tatăl său era un om cinstit, un om moral și eroul său. Îl admira pe tatăl său din atât de multe motive, pentru că devenise unul dintre cei mai buni cicliști din țară, pentru că luptase atât de curajos pe frontul Isonzo, pentru că reușise să aibă succes și pentru că asigurase o afacere pentru întreaga lor familie.

Picioarele lui Marco se agitau cu viteză maximă, iar gândurile i se învălmășeau. Știa că părinții lui aveau o relație bazată pe iubire, văzuse acest lucru. Îi surprindea furându-și sărutări sau îl vedea pe tatăl său strângând fundul mamei sale. Simțea căldura pământeană dintre ei și chiar îi auzea noaptea făcând dragoste. Lucrau ca parteneri, tatăl său în fața barului și mama sa în bucătărie, sprijinindu-se unul pe celălalt în toate

privințele. El a crezut întotdeauna că mariajul lor era genul de căsnicie pe care l-ar fi avut cu Elisabetta.

Marco a intrat cu viteză în cartierul lui Emedio, care era mărginit de case bine întreținute și de copaci înverziți. Preoți în mantii negre și călugărițe în veșminte negre sau albastre se plimbau în grupuri de-a lungul trotuarului, căci cartierul atrăgea angajați și clerici de la Vatican. Amurgul cădea încet, aducând cu el o liniște deplină, deși Marco simțea orice altceva.

A coborât pe Via Bonifacio VIII și a văzut că luminile erau aprinse la fereastra din fața casei lui Emedio. A traversat intersecția până la apartamentul lui Emedio, unde a sărit de pe bicicletă și a strigat la fereastră. În clipa următoare, fratele său a scos capul afară, sprijinindu-se de pervaz cu un zâmbet.

– Cobor imediat, a strigat Emedio. Tocmai ieșeam.

– Grăbește-te!

Marco a încercat să se potolească, dar era imposibil și, de îndată ce Emedio a apărut pe ușa din față, s-a lansat într-o relatare febrilă a poveștii, povestind fiecare detaliu înainte ca ei să se fi mișcat din pragul ușii. Emedio asculta, cu o expresie tipic atentă, iar când Marco a terminat, s-a uitat direct în ochii mari și întunecați ai fratelui său, care semănau atât de mult cu cei ai tatălui lor.

– Emedio, nu poate fi adevărat, nu-i așa?

– Frate, trebuie să te calmezi.

– Trebuie să-mi spui că nu e adevărat!

– Relaxează-te.

Emedio a încercat să-și pună mâinile pe brațele lui Marco, dar Marco s-a smuls din strânsoare.

– Emedio!

– Hai să ne plimbăm și să vorbim, atunci. Am nevoie de țigări și aș prefera ca vecinii mei să nu audă mai mult decât au auzit deja.

Emedio a început să meargă, iar Marco i s-a alăturat, pedalându-și bicicleta lângă el.

– Ei bine?

– Este adevărat.

Marco a simțit-o ca pe o lovitură în piept. S-a oprit în loc.

– Nu-mi vine să cred. De unde știi tu?

– Mama mi-a spus.

Marco a simțit un val de simpatie pentru mama sa.

– Cum a aflat?

– I-a prins în pat.

– Nu! a oftat Marco, îngrozit. Avea atât de multe întrebări. Când s-a întâmplat asta? De unde se cunoșteau?

– Să mergem, Marco. Emedio și-a reluat mersul, cu capul în jos și cu mâinile împreunate la spate. Marginea de la mantaua lui neagră sărea în față la fiecare pas. S-a întâmplat când erai copil, dar nu știu mai mult. Ea nu a vrut să vorbească despre asta, iar eu nu am vrut să o presez.

– Nu-mi vine să cred. Marco și-a trecut mâna prin păr. Mergea alături de fratele său, dar nu se simțise niciodată atât de singur. Tata știe că tu știi?

– Nu, și nu am vorbit niciodată despre asta. Am trecut de la a fi fiul lui la reperul lui moral. Mi-a mărturisit cu ani în urmă, spunând că amândoi au lăsat totul în urmă.

– Aldo știe?

– Nu și să nu-i spui. Mama vrea să fie așa. E în trecut.

– De ce nu mi-ai spus?

– Din același motiv, și știam că vei avea o reacție puternică.

Marco s-a enervat peste măsură.

– E normal, nu crezi?

– Da, dar este imprevizibil. Oricum, erai mai tânăr atunci.

– Dar tata se consideră deasupra noastră! Se comportă ca și cum ar fi perfect, fără defecte!

– Și acum știi mai bine, așa că trebuie să accepți asta. Emedio s-a uitat spre el, cu ochii săi sinceri. Nu ești naiv. Știi că bărbații căsătoriți se mai uită la alte femei.

– Dar nu și tatăl nostru! Ne-a înșelat *mama*! Marco a dat din pumn. Ar trebui să-i spun că știu! Ar trebui să i-o arunc în față!

– Te rog, nu. Emedio a făcut o grimasă, în timp ce treceau pe sub un copac. Nu vei face decât să o rănești pe mama. Las-o baltă.

Marco a simțit că Emedio avea dreptate.

– Dar cum ar putea mama să treacă peste așa ceva? De ce l-a iertat?

– Credința ei.

– Este credința răspunsul la toate? a ripostat Marco, din reflex.

– Da, exact, a răspuns Emedio, amuzat. Pentru ce mi-am dedicat viața? Credința este răspunsul la orice. Credința în Dumnezeu, în dragoste, în

iertare.

– *Basta!* Marco a ridicat mâna. De ce nu ești supărat în numele ei? Părinte Terrizzi, nu există limite pentru un părinte care se pretinde a fi un minunat familist? Care se pretinde a fi un bun fascist, care respectă legea și ordinea?

– Părintele nostru este în ceruri. Părintele meu muritor conduce un bar. Este o ființă umană care face greșeli. Iar fascismul nu este o garanție a corectitudinii morale. Dimpotrivă.

– O, așa este! Marco s-a supărat. Am uitat că ne urăști acum.

– Eu nu urăsc pe nimeni. Emedio a virat pe Via di Porta Cavalleggeri, o arteră principală străjuită de birouri și magazine. Poate că Mussolini crede că războiul înseamnă putere, dar eu știu altceva. Orice creștin știe asta. A făcut un gest spre bazilica Sfântul Petru. Uite, nu este cea mai frumoasă priveliște?

Marco a privit cupola luminată a Sfântului Petru, care emana o strălucire caldă de fildeș pe un cer întunecat, sub o lună albă și rotundă ca o ostie de împărtășanie. În orice altă seară, ar fi găsit priveliștea reconfortantă, dar nu și în seara asta. În seara asta, nimic nu-l ajuta.

– Marco, eu mă închin Prințului Păcii, deci nu sunt fascist.

– Și eu îl venerez pe Prințul Războiului?

– Să nu discutăm politică atunci când am nevoie de o țigară. Emedio și-a strâns buzele. Și cum rămâne cu Elisabetta?

– Care-i treaba cu ea? Ea nu știe despre tata și mama ei și nu am de gând să-i spun, dacă la asta te referi.

– Nu asta am vrut să spun. Am vrut să spun că nu vei continua să te vezi cu ea, nu-i așa?

– Ba da.

Emedio s-a oprit.

– Nu se poate, Marco. Poți fi prieten cu ea, dar atât.

Marco s-a oprit și el.

– Dar eu o iubesc.

Emedio s-a încruntat.

– Ți-o poți imagina pe Elisabetta la masa noastră la prânzul de duminică? Cum crezi că s-ar simți mama servind-o pe fiica amantei soțului ei? Gândește-te și la tata. Mama spune că Elisabetta îi amintește de mama ei. Nu merge.

– Tata merită ceea ce primește! Lui Marco i s-a strâns stomacul. O iubesc și suntem prieteni dintotdeauna.

– Dar acum că știi adevărul, nu mai puteți fi împreună.

– Nu pot renunța la ea. Marco știa că este adevărat, chiar dacă înțelegea obiecția lui Emedio. Și totuși, de ce ne-au lăsat să fim prieteni? De ce au permis asta?

– Ați fost colegi de clasă și nu aveam ce face. Au crezut că, dacă intervin, vă veți dori și mai mult unul pe celălalt. Tonul lui Emedio s-a înmuiat. Uite, sunteți tineri. Poți avea orice fată vrei. Nu poți să-mi spui că ea contează atât de mult pentru tine.

– Ba da.

– Cât de departe ați ajuns?

– Tu mă întrebi asta, frate? Marco s-a simțit jignit. Nu am ajuns atât de departe.

– Tu? Să aștepți o femeie? Emedio a ridicat o sprânceană întunecată. Nu te cred.

Starea de spirit a lui Marco s-a înrăutățit.

– Am tot dreptul să fiu cu Elisabetta.

– Nu este vorba de ceea ce poți face, ci de ceea ce *ar trebui* să faci. Renunță la ea.

– Nu o voi face. Știi, Sandro o vrea și el. Poți să fii împotriva mea. Te face asta să te simți mai bine?

Fruntea lui Emedio s-a liniștit.

– Lasă-l pe Sandro să o ia. Ar fi bun pentru ea.

– *Eu aș fi* bun pentru ea! De ce crezi că eu nu sunt? Marco s-a încordat. Încă mă vezi ca pe fratele tău mai mic, dar trebuie să te mai uiți o dată. Acum lucrez pentru partid, iar ei mă respectă. Îi cunosc pe toți oamenii de sus de la Palazzo Braschi. Urc în ierarhie.

Emedio a strâns din buze.

– Iartă-mă dacă nu salut.

– Ai grijă ce faci acum.

Marco a regretat cuvintele imediat ce i-au părăsit buzele.

Emedio s-a încruntat.

– Asta a fost partea ta întunecată care vorbea.

– Eu nu am o parte întunecată.

– Toată lumea are. Pierzi vocea lui Dumnezeu lucrând pentru *fascio*.

Marco nu a vrut să mai audă nimic. Și-a luat bicicleta și a plecat.

– La revedere!

– Marco, așteaptă!

Dar Marco a sărit pe bicicletă și a plecat. A prins viteză, fără să-i pese încotro se îndreaptă. Tot ceea ce știa despre familia lui era fals. Lumea lui fusese spulberată și nu știa pe cine să creadă, dacă nu-l putea crede pe tatăl său.

Capitolul 26

SANDRO

Aprilie 1938

Sandro a deschis ușa și și-a găsit familia pregătindu-se pentru *seder*, fiind prima noapte de Pesah. Venise de la La Sapienza cu vești minunate, bucuros să le poată împărtăși într-o noapte specială, cu Rosa acasă. Masa din sufragerie era așezată cu cele mai bune porțelanuri, pahare și argintărie, iar mama lui poziționase o vază de flori ca piesă centrală. La radio se auzea încet un concert de vioară Vivaldi.

– Pesah fericit, Sandro! a spus tatăl său în timp ce-și îndrepta cravata în oglindă.

Rosa și David l-au salutat și ei, așezând vinul pe bufet.

– Pesah fericit tuturor!

Sandro și-a agățat rucsacul în cuierul pentru haine, apoi și-a sărutat tatăl și sora, care era îmbrăcată într-un costum de un albastru-închis care scotea în evidență roșeața lucioasă a părului ei. Era machiată și avea un parfum floral pe care îl folosea din ce în ce mai des.

– Miroși mai bine ca de obicei, a spus Sandro, tachinând-o.

– Tu miroși mai rău, a ripostat Rosa, zâmbind.

– Sandro, mă bucur să te văd. David i-a strâns mâna, iar lui Sandro i-a plăcut, deși costumul lui de tweed maro era mai sufocant decât ar purta orice roman, mai ales primăvara.

Mama lui Sandro l-a îmbrățișat, fiind îmbrăcată într-un costum gri, cu colier de perle și cercei cu perle, iar părul îi era răsucit foarte șic. Cornelia a intrat în sufragerie cu un platou de argint cu *haroset*, un piure de curmale, stafide, portocale și smochine – începutul tradițional al mesei de Pesah, servit pentru a reprezenta cărămizile și mortarul folosite de sclavii evrei.

– Arată delicios, Cornelia!

Cornelia a primit complimentul său cu o încuviințare din cap. Avem lasagna de legume și miel și *pesce in carpione*, așa cum îți place.

– Minunat! Adunați-vă cu toții, am ceva să vă arăt. Sandro a scos plicul din buzunarul jachetei, roșu de fericire. Este o scrisoare de la profesorul Levi-Civita. I-am scris și mi-a răspuns. Priviți.

– Să vedem asta. Tatăl său s-a grăbit să vină, iar mama, sora sa, David și Cornelia s-au adunat în jurul lui.

Sandro a citit scrisoarea cu voce tare:

– „Dragă Alessandro, îți mulțumesc pentru biletul tău! Ți-am văzut lucrările și sunt superbe. Ești o mare promisiune pentru viitorul matematicii italiene. Aș dori să-ți ofer un loc de muncă în directa mea subordine după absolvirea *liceo*. Sper să te întâlnesc de îndată ce programul meu îmi va permite și voi rămâne în contact. Cele mai bune salutări, Levi-Civita.“

Tatăl său l-a mângâiat pe spate pe Sandro.

– Felicitări! Ce emoționant, fiule! Ești pe drumul cel bun!

– Ce minunat! Mama lui și-a împreunat mâinile de încântare. Sunt atât de mândră de tine, Sandro! Ți-am spus eu!

– Genial! a spus David, zâmbind.

– *Bravissimo!* a strigat Cornelia.

Rosa a strâmbat din nas.

– Dar trebuie să vă spunem acum domnul Viitor al Matematicii Italiene?

– Ha! Sandro a zâmbit, punând scrisoarea în buzunarul de la piept. Încearcă doctorul Viitor al Matematicii Italiene!

Au râs cu toții, mai ales mama lui.

– Sandro, a spus ea, noii clienți ai tatălui tău, familia Ferrara, vin în seara asta. Te superi dacă le spunem despre oferta ta de muncă?

– Te poate opri cineva? a răspuns Sandro și toți au râs din nou.

– Cei din familia Ferrara vor fi foarte impresionați. O vor aduce pe fiica lor, Rachele. Este de vârsta ta și este o elevă excelentă, așa că aveți asta în comun.

– Fiule, i-am văzut poza. Tatăl său a făcut cu ochiul în spatele ochelarilor. E o adevărată frumusețe.

Sandro și-a dat seama că părinții lui se jucau de-a pețitorii. Nu-i plăcea să-i dezamăgească, dar nu putea fi de acord.

– Mamă, tată, nu vreau să cunosc o fată.

– Nu fi timid, a spus mama lui, cu un zâmbet încurajator. Ești destul de matur și foarte eligibil, cu un viitor strălucit în fața ta.

Tatăl său a dat din cap aprobator.

– Are dreptate, Sandro. Nu am vrut niciodată ca abilitățile tale, oricât de prodigioase ar fi, să te împiedice să ai o viață normală. Muncești din greu, dar este timpul să socializezi cu sexul opus. Ești îndreptățit să ai o familie într-o bună zi.

Sandro a ezitat.

– Dar eu mă văd deja cu cineva. Elisabetta.

Tatăl său s-a încruntat.

– D'Orfeo?

Mama lui a clipit.

– Dar este o prietenă veche. Adică o fată de care ai putea fi interesat din punct de vedere sentimental.

Tatăl său a dat din cap aprobator.

– Tatăl lui Rachele are o fabrică de ceramică ce merge destul de bine. Locuiesc în suburbii și sunt o familie drăguță.

Sandro a simțit cum i se strânge pieptul. Voia să le facă pe plac părinților săi, dar de data aceasta nu putea.

– Îmi pare rău, dar nu mă interesează nimeni în afară de Elisabetta.

Zâmbetul mamei sale a început să se estompeze.

– Când s-a întâmplat asta?

– Sandro, habar n-aveam, a adăugat tatăl său, nedumerit. Întotdeauna am crezut că tu și Elisabetta sunteți doar prieteni.

– Am devenit mai mult. Sentimentele mele pentru ea...

– Dar ea nu este evreică, l-a întrerupt tatăl său, fără menajamente.

– Corect. Mama lui a dat din cap aprobator, iar cerceii ei de perle se legănau. Sandro, nu poți deveni serios cu o femeie care nu e evreică.

– De ce nu pot? a întrebat Sandro, provocând o reacție imediată.

Tatăl său a dat înapoi, iar mama și-a strâns buzele. Rosa a rămas tăcută, iar David a privit în jos. Atmosfera de sărbătoare a dispărut, iar Cornelia a fugit în bucătărie. Viorile lui Vivaldi au continuat să cânte, fără să liniștească pe nimeni.

– Sandro, nu se poate așa ceva. Sprâncenele tatălui său s-au înclinat nefericit în jos. Iudaismul este important pentru noi. Ai fost crescut cum se cuvine în credința noastră. Și tu simți la fel, nu-i așa?

Sandro nu se gândise prea mult la religia Elisabettei până în acest moment. El se concentrase pe încercarea de a-i cuceri inima. Ei bine, desigur, faptul că sunt evreu este important pentru mine.

– Atunci de ce nu ai căutat o fată evreică? a intervenit mama lui, încruntată.

– Nu căutam deloc o fată. Ceea ce s-a întâmplat a fost că într-o zi... de fapt, s-a întâmplat în ziua în care am obținut stagiul de practică la Levi-Civita, eram cu Elisabetta la râu și mi-am dat seama că am sentimente pentru ea. Am știut pentru că atunci când am primit vestea bună despre profesor, ea este cea căreia voiam să-i spun, după ce ți-am spus ție, mamă.

Încruntarea mamei sale a rămas la locul ei.

– Dar nu poți avea sentimente pentru o fată evreică?

– Presupun că pot, dar nu asta s-a întâmplat. Pentru mine nu contează dacă Elisabetta este evreică sau nu. Ea este Elisabetta și asta este tot ce contează. Restul se va rezolva de la sine.

– Când? a ripostat tatăl său.

– Cum? a adăugat mama lui.

– Nu știu, a răspuns Sandro, îndurerat. Tot ce știu este că m-am îndrăgostit de ea.

– Ce?

Ochii tatălui său s-au aprins.

– Serios? Mama lui a tresărit. O iubești? Nu poți s-o iubești!

Rosa a intervenit, atingând brațul tatălui lor.

– Tată, nu ai de ce să faci o problemă din asta acum. Nu e ca și cum Sandro se va căsători cu prima fată la care se gândește serios.

– Nu sunt de acord, a răbufnit tatăl său. Îl cunoști pe Sandro. Este un tânăr serios. Câte fete crezi că va curta înainte de a se liniști?

Mama lui a ridicat o sprânceană.

– Rosa, nu ai auzit ce tocmai a spus fratele tău? Ce se întâmplă dacă se căsătorește cu Elisabetta?

Sandro a fost recunoscător pentru încercarea de ajutor a Rosei, dar nu a făcut decât să înrăutățească situația. Discuția despre căsătorie îl depășea, dar nu putea spune că *nu* dorea să se căsătorească cu Elisabetta.

Tatăl său s-a uitat la el.

– Fiule, dacă te căsătorești cu Elisabetta, copiii tăi nu vor fi evrei decât dacă ea se convertește. Este dispusă să se convertească?

Lui Sandro i s-a uscat gura.

– Nu știu, nu am discutat încă și...

– Copiii tăi trebuie să fie evrei. Mama ta și cu mine vrem nepoți evrei. Știi cât de important este neamul nostru. Familia noastră are o istorie aici. Noi *suntem* istorie aici.

Rosa s-a întors spre tatăl lor.

– Dar, tată, Elisabetta este o fată drăguță și mulți evrei se căsătoresc cu cei care nu sunt evrei. Ai subliniat acest lucru prima dată când am luat cina cu David, îți amintești?

Tatăl său a dat înapoi.

– Vorbeam despre un concept abstract, nu cu privire la propriul meu fiu.

Sandro s-a simțit dezorientat. Tatăl său era întotdeauna atât de rațional, dar asta nu avea nici o logică.

– De ce ar trebui ca rezultatul să fie diferit? Nu ar trebui să depindă de faptul că sunt eu.

– Noi, evreii, nu ar trebui să ne căsătorim cu cei care nu sunt evrei mai des decât o facem. Numărul nostru este destul de mic. Tatăl său și-a strâns buzele. Fiule, îți interzicem să o vezi pe Elisabetta.

Mama lui s-a îndreptat.

– Tatăl tău are dreptate. Poți fi prieten cu ea, dar nu vom permite mai mult decât atât.

Sandro a întâlnit ochii Rosei și au făcut un schimb de priviri. S-a întrebat dacă ea își amintea ce îi spusese odată, că a cere permisiunea nu se potrivește cu a fi adult.

– Mamă, tată, îmi pare rău că vă supăr, dar voi continua să mă văd cu Elisabetta.

Dintr-odată s-a auzit un zgomot de pălăvrăgeală venind dinspre scara din fața apartamentului și toți s-au întors consternați spre ușă.

– Pesah fericit! a strigat o voce, peste zgomotul bătăilor. Este familia Ferrara.

Capitolul 27

MARCO

Aprilie 1938

Marco stătea în birou, așteptându-l pe directorul școlii, *preside* Livorno. Cele două secretare mai în vârstă, Edda și Natalina, stăteau la birourile lor, tastând atât de repede pe mașinile lor de scris negre, încât tastele se auzeau ca o fuziune. Sala de așteptare era dotată cu aceeași mobilă veche din lemn, teancuri de dosare și panouri de afișaj dezordonate ca orice altă cameră din școală, precum și aceleași steaguri italiene și fotografii înrămate cu regele Vittorio Emanuele al III-lea și cu Mussolini. Lumina soarelui se străduia să își facă loc prin ferestrele murdare, iar aerul mirosea a fum de țigară.

Marco s-a agitat în lemnul neted al scaunului. Regele, Mussolini, și *preside* Livorno l-au dus cu gândul la tatăl său, pe care nu mai reușise să-l privească în ochi de când aflase de infidelitatea sa. Îl făcuse să se simtă nefericit și sleit, legat de nimic și admirând și mai puțin. Se simțea, în esență, fără tată, fără lider și, oricât ar fi încercat să dea un sens acestei revelații, nu reușea. Nu l-a ajutat nici faptul că nu putea discuta cu nimeni despre asta, fiindcă era supărat pe Emedio, îi era interzis să-i spună lui Aldo și era prea jenat ca să-i spună lui Sandro.

Clopoțelul a sunat zgomotos, semnalând sfârșitul zilei de școală. Clădirea a izbucnit cu discuțiile, râsetele și strigătele a sute de elevi, atât de puternice încât au trecut prin pereții biroului. Marco a aruncat o privire pe ușă, care avea o fereastră în jumătatea superioară, și o hoardă de elevi se îngrămădea pe hol pentru a părăsi școala. Deodată, a zărit-o pe Elisabetta mergând pe hol cu Sandro.

Marco a sărit în picioare, nerăbdător. Nu voia să le dea șansa de a fi singuri împreună, căci la școală el și Sandro se întreceau mereu pentru timpul ei. Elisabetta începuse să lucreze după-amiaza, la fel ca Marco

pentru *fascio* și Sandro la La Sapienza, așa că zilele lor lipsite de griji de pe malul râului nu mai existau.

Preside Livorno a ieșit din biroul său, ținând în mână o țigară cu scrumul căzut.

– Marco...

– Domnule! Sunt gata, hai să ne întâlnim.

Marco a sărit în picioare, s-a grăbit să intre în birou și s-a așezat pe un scaun în fața biroului directorului, care era acoperit cu teancuri de hârtii, dosare școlare, caiete și o scrumieră care se revărsa. În spatele biroului se afla un raft gros pe care se aflau cărți și fotografii ale familiei lui *preside* Livorno cu un ponei maro și alb. Fumul începătoșa aerul.

Preside Livorno a închis ușa și și-a stins țigara în timp ce se așeza pe scaunul său. Părul alb îi flutura de o parte și de alta a capului, iar ochelarii grei se aflau în vârful nasului său de șoim, amplificându-i ochii întunecați, cu pleoape căzute. Era bătrân și slab, pierdut într-un costum de gabardină uzat, cu o emblemă tricoloră la rever.

– *Preside* Livorno, sper că nu va dura mult. Marco a vrut să-i ajungă din urmă pe Elisabetta și Sandro. Am întârziat la serviciu.

– Ce slujbă e asta? a întrebat *preside* Livorno, cu vocea răgușită.

– Lucrez după școală pentru *fascio*. Sunt asistentul lui *Commendatore* Buonacorso.

– *Commendatore* Nu-Contează va trebui să aștepte. *Preside* Livorno și-a împreunat mâinile deasupra unui dosar gros. Marco, ți-am revăzut dosarul academic și sunt îngrijorat. Notele tale sunt în scădere de multă vreme. Consensul printre profesorii tăi este că nu ai muncit suficient de mult. Temele tale sunt neglijente și nu sunt corectate.

Marco auzise asta de multe ori înainte și nu știa de câte ori ar putea să o audă din nou.

– Important este că mulți dintre profesorii tăi au observat că abilitatea ta de a citi este mult în urma clasei tale. Trecând în revistă unele dintre temele tale recente, am îndoieli cu privire la faptul că, de fapt, știi să citești.

Pieptul lui Marco s-a strâns. Se simțea expus, prins. Fața i s-a încins de rușine.

– Aceste chestiuni ar fi trebuit să fie abordate cu ceva timp în urmă, dar nu pot vorbi despre ceea ce s-a întâmplat înainte de vremea mea. Cred că rapoartele anterioare au analizat incorect problema. După părerea mea, ar

putea exista o explicație fiziologică, așa că am redactat o scrisoare pe care să o duci acasă părinților tăi.

Preside Livorno a deschis dosarul, a scos o foaie de hârtie și a trecut-o peste birou.

– De ce vreți să le dau asta părinților mei?

Marco a aruncat o privire la scrisoare, dar nu a reușit să o citească, ceea ce l-a făcut să se întrebe dacă nu cumva era un fel de test.

– Este nevoie de semnătura lor. Aș dori ca ei să fie de acord să consulți un neurolog, pentru o evaluare.

– Un neurolog? a întrebat Marco, îngrozit. Nu crezuse că se putea simți mai rău decât se simțea deja în legătură cu școala, dar, în mod evident, era posibil. Nu este un doctor pentru creier?

– Ei bine, da, într-un fel...

– Nu este nimic în neregulă cu creierul meu. Poate că nu sunt la fel de inteligent ca ceilalți, dar creierul meu este normal.

– Nu m-ai înțeles bine. *Preside* Livorno și-a ridicat ochelarii grei, agitat. Nu spun că e ceva în neregulă cu creierul tău. Dimpotrivă, mulți dintre profesorii tăi remarcă faptul că memoria ta este excelentă, că rezolvi problemele în mod eficient și că ai o inteligență deosebită. Neurologul pe care ți-l propun are expertiză într-un domeniu relativ nou, cel al dizabilităților educaționale...

Doar pentru că cineva nu știe să citească nu înseamnă că e ceva în neregulă cu creierul lui. Marco a sărit în picioare, umilit.

– Pot să merg mai repede decât oricine altcineva pe care îl cunosc, dar nu e nimic în neregulă cu picioarele oamenilor care merg mai încet, nu-i așa?

– Nu, nu, nu asta am spus.

– Ba da! Pe de o parte, sunt isteț, dar pe de altă parte, creierul meu este handicapat. Care dintre ele este? Cum pot să rezolv problemele în mod eficient cu un creier anormal?

– Marco, ia loc și lasă-mă să-ți explic. Mă tem că nu vei reuși la școală decât dacă...

– Nu! Marco și-a aruncat rucsacul pe umăr. Fac o treabă excelentă pentru *fascio*. Am organizat întregul sistem de arhivare a facturilor noastre. Mă ocup de rapoarte în fiecare zi. Mi se încredințează comunicări confidențiale. Sunt cel mai tânăr asistent de la Palazzo Braschi. Nimeni altcineva de la școală nu mai are acest post, știați asta?

– Marco, sunt sigur că...

– Și să nu credeți că nu am observat atitudinea dumneavoastră față de șeful meu. Marco și-a regăsit echilibrul emoțional, cu furie. Sunteți norocos că nu-i spun lui *Commendatore* Buonacorso despre dumneavoastră. Vă trădați guvernul cu aceste vorbe lipsite de respect, domnule.

Preside Livorno a pălit, ceea ce l-a îmbărbătat pe Marco. Pe loc, a luat o decizie.

– Păstrați-vă scrisoarea, domnule. Să nu îndrăzniți să o trimiteți părinților mei. O vor găsi la fel de jignitoare ca și mine. Am terminat cu școala. Am renunțat.

– Ce?

Ochii lui *preside* Livorno s-au rotunjit în semn de alarmă.

Marco s-a îndreptat spre ușă, în momentul în care *preside* Livorno s-a ridicat de pe scaun.

– Fiule, nu vrei să spui asta...

– La revedere!

Marco a părăsit biroul și s-a grăbit spre ieșire. S-a alăturat celor care părăseau școala, cu inima bătându-i cu putere de adrenalină. Nu fusese niciodată atât de jenat. I-a mulțumit lui Dumnezeu că nimeni altcineva nu auzise ce-i spusese *preside* Livorno. S-a întrebat dacă secretarele știau, apoi și-a dat seama că una dintre ele trebuie să fi dactilografiat scrisoarea.

Lacrimile i-au năvălit în ochi, dar le-a îndepărtat, clipind. Și-a înăbușit emoțiile și a cercetat curtea școlii în căutarea Elisabettei și a lui Sandro. Bicicleta lui Sandro dispăruse, iar Elisabetta mergea întotdeauna pe jos la școală, așa că Marco a presupus că Sandro o însoțea până la restaurant.

Marco s-a repezit la bicicletă, s-a urcat pe ea și a pedalat de la școală. Și-a dat seama că era ultima dată când mai făcea asta și a încercat să privească partea bună a lucrurilor. Nu mai trebuia să se îngrijoreze că Elisabetta, Sandro sau oricare dintre colegii săi de clasă își vor da seama că abia știa să citească. Nu mai trebuia să dezvolte strategii pentru a se preface. Toate jocurile se terminaseră, iar el privea cu nerăbdare spre viitor. Era liber.

A traversat Trastevere și i-a zărit pe Elisabetta și pe Sandro la o stradă mai în față, vorbind în fața magazinului de brânzeturi. Marco era pe punctul de a-i striga, dar s-a oprit. Acum că renunțase la școală, avea să piardă ocazia de a o vedea pe Elisabetta în fiecare zi. Sandro ar fi câștigat automat teren cu ea.

Marco a pedalat spre ei, cu mintea agitată.

– Elisabetta, Sandro!

Sandro s-a întors cu un zâmbet, la fel și Elisabetta. Era superbă într-o rochie galbenă nouă, arătând ca soarele însuși, stând lângă un ghiveci înalt de lut cu flori gura-leului roz, albe și galbene.

– Ce te-a reținut la *preside* Livorno? a întrebat ea, înclinându-și capul.

Marco a încetinit viteza bicicletei și a reușit să rânjească, ca să salveze aparențele.

– Ghici ce, am renunțat la școală.

– *Ce?* Ochii frumoși ai Elisabettei s-au aprins. Vrei să spui, pentru totdeauna?

Sandro s-a încruntat.

– Ești sigur? De ce? Cum s-a întâmplat asta?

Marco s-a dat jos de pe bicicletă, cu zâmbetul pe față.

– M-a chemat în birou pentru a vorbi despre munca mea, iar eu am început să-i spun cât de mult îmi place meseria mea. Cu cât vorbeam mai mult despre asta, cu atât mai mult am început să-mi dau seama că îmi plăcea mai mult decât școala.

Elisabetta a clipit.

– Dar asta nu înseamnă că ar trebui să renunți, nu-i așa?

Sandro a dat din cap aprobator.

– Corect, și suntem atât de aproape de absolvire.

Marco a ridicat din umeri, dar s-a simțit atins. Elisabetta părea îngrijorată pentru el, iar Sandro, cel mai bun prieten și rivalul său pentru afecțiunea ei, era sincer îngrijorat. Îi venea să îi îmbrățișeze, dar trebuia să clarifice această chestiune.

– Știu, dar nu vreau să aștept până la absolvire. Să renunț acum are sens pentru mine. Câștig bani buni lucrând pentru *fascio*, iar dacă lucrez mai multe ore, pot câștiga și mai mult. Munca este viitorul meu și de ce nu ar trebui ca viitorul meu să înceapă astăzi?

Elisabetta a dat din cap aprobator, înțelegătoare.

– Înțeleg perfect. Încerc să rămân până la absolvire, dar s-ar putea să nu meargă.

Sandro i-a întâlnit privirea.

– Dar, Marco, ce va spune tatăl tău?

Marco a simțit că în piept îi arde furia, la adresa tatălui său.

– Îi voi explica, dar, sincer, nu-mi pasă. Mă maturizez și trebuie să iau propriile mele decizii. Ai înțeles?

– Absolut. Expresia lui Sandro s-a întunecat. În ultima vreme, m-am gândit la același lucru. Nu putem face întotdeauna ceea ce spun părinții noștri. Trebuie să facem ceea ce credem noi că este corect, indiferent de ce spun ei. Suntem adulți.

Marco s-a simțit validat, deși surprins, deoarece Sandro nu se abătea niciodată de la ce doreau părinții săi. Elisabetta a rămas tăcută, iar Marco și-a dat seama că ea era un adult de mult timp, în sensul că trebuia să se întrețină pe ea, precum și pe tatăl ei bețiv, fără mamă. I-a părut rău pentru ea și a iubit-o cu atât mai mult.

Sandro și-a verificat ceasul.

– Am întârziat, trebuie să mă duc la muncă.

– Și eu.

Elisabetta a dat din cap aprobator.

Marco s-a uitat de la Elisabetta la Sandro și apoi înapoi. Poate că părăsirea școlii l-ar fi ajutat să o cucerească, deoarece ar fi putut să o întrețină mai repede decât Sandro. Nu a spus-o, pentru că nu voia să-i rănească sentimentele lui Sandro. Nu era ușor să iubești aceeași femeie cu cel mai bun prieten al tău.

Iar Marco avea sentimentul că va fi din ce în ce mai greu.

Capitolul 28

ELISABETTA

19 iulie 1938

Elisabetta a venit grăbită din bucătărie cu un platou de *fettuccine alla romana*, paste cu cârnați, costiță și sos *pomodoro*. Tava se simțea fierbinte pe antebrațul ei, dar nu avea voie să se grăbească în Il Cacciatore, cel mai elegant restaurant din Trastevere. Tocmai începuse să lucreze în ture suplimentare aici, de când Casa Servano și Nonna o ajutaseră să obțină slujba, lucru pentru care Elisabetta era recunoscătoare, deoarece salariul era mai bun și putea să aducă acasă resturi pentru tatăl ei și pentru Rico.

A traversat sala de mese plină, unde lucrau alte șase chelnerițe, un mic grup de ospătari și un somelier. Discuțiile umpleau aerul, la fel ca și zgomotul farfuriilor și al tacâmurilor de argint, amestecate cu aromele de *braciola* friptă, o specialitate a casei. Avea să facă bani astăzi, deoarece Italia tocmai câștigase Cupa Mondială și Roma sărbătorea. Mâncarea de la Il Cacciatore era excelentă, deși la un preț exagerat, iar sala de mese era decorată la perfecție, cu cele mai fine fețe de masă albe și vaze cu floarea-soarelui proaspete. Lumina soarelui se revărsa prin ferestrele sale mari din față, mărginite la exterior de glicine care făceau o ramă frumoasă.

– Aici sunt pastele dumneavoastră, domnule. *Buon appetito!*

Elisabetta l-a servit pe un bărbat aflat la o masă cu soția și cei doi fii mici.

– Mulțumesc! a spus el, dând din cap.

– Pot să vă mai aduc ceva? a întrebat Elisabetta, așezând tava pe o tejghea laterală.

– Nu, mulțumesc! a răspuns tatăl, iar Elisabetta și-a verificat mesele pentru a vedea dacă mai avea cineva nevoie de ceva. A zărit un grup de șase persoane care se așezau la una dintre mesele ei de lângă fereastră și, în clipa următoare, și-a dat seama că era vorba de Sandro cu părinții lui și de

un alt cuplu – cu o fiică drăguță cam de vârsta lor. Sandro îi zâmbea fetei, chipul lui frumos, plin de viață, iar fata îi zâmbea înapoi.

Inima Elisabettei s-a întristat. Nu-i spusese nimic despre cină și nu știa că ea lucra astăzi aici. Nu-i trecuse prin cap că el ar putea fi interesat de o altă fată, dar poate că era. Ar fi putut deveni nerăbdător, așteptând ca ea să se decidă între el și Marco. Dar el spusese că o iubea, iar ea nu-l cunoscuse niciodată altfel decât un om de cuvânt.

Elisabetta a tras de timp, nedorind să îi servească. Sandro s-a așezat lângă fată și a stat de vorbă cu ea. Avea ochii căprui, părul negru, strălucitor, și o rochie albastră cu o croială făcută la comandă. Familiile sărbătoriseră victoria de la Cupa Mondială, îmbrăcate frumos, purtând eșarfele albastre ale echipei Azzurri. Ca grup, arătau sofisticat, bine îmbrăcați și respectabili.

Managerul restaurantului i-a făcut semn Elisabettei, indicându-i să servească masa lui Sandro. Aceasta s-a pregătit, și-a scos carnețelul din buzunarul șorțului și s-a îndreptat spre el.

– Bună ziua, bine ați venit la Il Cacciatore! a spus Elisabetta, cu un zâmbet profesional.

Soții Simone își citeau meniurile, iar tatăl din celălalt cuplu, așezat în capul mesei, și-a ridicat privirea.

– Mulțumesc, sărbătorim victoria Italiei! Este o victorie consecutivă pentru noi! Ce zi pentru Azzurri și pentru Cămășile Negre, nu?

– Da, ce zi! Elisabetta s-a forțat să zâmbească. Pot să vă aduc niște apă? Plată sau minerală?

– Am dori o sticlă din cel mai bun *prosecco* al dumneavoastră! Suntem norocoși să trăim în aceeași perioadă cu Meazza!

– Îl trimit imediat pe somelier.

Elisabetta s-a uitat la Sandro, care avea capul plecat, citind meniul. Între timp, *signor* Simone și *dottoressa* Simone o recunoscuseră, cu expresii nefericit surprinse.

Signor Simone a zâmbit forțat.

– Elisabetta, ce plăcere să te văd!

Dottoressa Simone a zâmbit, la fel de forțat.

– Da, aceștia sunt prietenii noștri, familia Ferrara.

Sandro și-a ridicat privirea, zâmbind apoi.

– Elisabetta? Nu mă așteptam să te văd aici!

Evident că nu, se gândi Elisabetta.

– Mă bucur să te văd.

Signor Ferrara s-a uitat la el.

– O, Sandro, o cunoști pe chelneriță?

Elisabetta și-a ținut respirația. Nu știa cum va răspunde Sandro. Și-ar fi dorit să poată fugi în bucătărie.

Signor Simone a intervenit:

– Da, ea este Elisabetta D'Orfeo. Este o colegă de clasă a lui Sandro.

Dottoressa Simone a dat din cap aprobator.

– Elisabetta a crescut cu Sandro, un prieten din copilărie.

– Mamă, tată, nu e chiar așa. Sandro și-a îndreptat atenția către *signor* Ferrara cu un zâmbet șiret. Elisabetta este mult mai mult decât o colegă de joacă din copilărie. Sunt îndrăgostit de ea și sper că într-o zi va fi iubita mea.

Elisabetta a râs, iar un val de fericire i-a străbătut tot corpul. Sandro era minunat că îi luase apărarea atât de public, când ar fi putut cu ușurință să ignore situația. I-a întâlnit ochii albaștri strălucitori, simțind forța legăturii dintre ei.

– Elisabetta, permite-mi să te prezint, a gesticulat Sandro. Îi cunoști pe părinții mei, iar oaspeții noștri sunt clienții tatălui meu, familia Ferrara și fiica lor, Rachele.

– Îmi pare foarte bine să vă cunosc, a spus Elisabetta familiei Ferrara.

– Elisabetta, îmi pare foarte bine să te cunosc.

Signor Ferrara a dat din cap politicos.

– Da, foarte frumos, a adăugat *signora* Ferrara.

– *Ciao*, Elisabetta!

Rachele a zâmbit cu dulceață.

– *Ciao!* a spus Elisabetta, înțelegătoare.

– Mă bucur că am lămurit asta!

Sandro i-a făcut cu ochiul.

– Fac eu cinste cu prosecco, a spus Elisabetta, într-o nouă stare de sărbătoare.

Capitolul 29

MARCO

14 iulie 1938

Soarele dimineții pătrundea prin arcada de piatră de la Palazzo Braschi, iar Marco a ridicat cutia grea și a dus-o în holul de intrare, transpirat de la efort. Uniforma lui de lână îl tortura în căldură, iar el se ocupa de toate sarcinile grele la serviciu, fiind cel mai tânăr și cel mai puternic. Șefii erau plecați astăzi, iar gardienii Giuseppe și Tino citeau ziarul, cu capetele aplecate și cu ciucurii negri ai fesurilor care le cădeau în față.

– Marco, ai văzut articolul ăsta? l-a întrebat Giuseppe.

Tino a clătinat din cap, citind.

– *Madonna,* asta e o veste importantă!

– Ce? Marco a așezat cutia pe o stivă lângă lift, într-un mic hol din spatele recepției.

– Uite!

Giuseppe a ridicat prima pagină, dar Marco și-a ferit ochii, pentru că nu putea citi nici un cuvânt.

– Citește-o cu voce tare ca să pot continua să lucrez, vrei?

– Bine. Este o scrisoare numită „Manifestul oamenilor de știință rasiști" și este semnată de 42 de oameni de știință. La început, spune lucruri evidente, cum ar fi „rasele umane există", apoi, în paragraful șase, spune: „Există o rasă italiană pură". Giuseppe a continuat să citească cu voce tare. Apoi spune că există o „legătură de rudenie de sânge pur care îi unește pe italienii de astăzi cu generațiile care, timp de milenii, au populat Italia. Această străveche puritate a sângelui este cea mai mare măsură a nobleței națiunii italiene.

– *È vero.*

Marco a luat o altă cutie.

– *Viva l'Italia!*

Tino a ridicat un pumn.

Giuseppe a continuat:

– Concepția rasismului în Italia trebuie să fie în esență italiană și cu o tendință nordică ariană. Acest lucru nu înseamnă însă că teoriile rasismului german ar trebui să fie introduse neschimbate în Italia...

Tino a ridicat o sprânceană.

– Bineînțeles că nu. Hitler *își dorește* să fie Duce.

Marco a așezat cutia pe stivă. Nu-l plăcea pe Hitler, deși ținea asta pentru sine, mai ales de la mitingul din Piazza Venezia. Se vorbise tot mai des despre război la locul de muncă, dar nimeni nu știa dacă Italia va alege partea Germaniei sau a Marii Britanii. În ciuda vizitei lui Hitler la Roma, Italia semnase un acord cu Marea Britanie, în aprilie. Toată lumea de la Palazzo Braschi își ținea răsuflarea pentru a vedea în ce direcție va merge Italia, iar Marco simțea că această țară era ca Elisabetta, încercând să aleagă între doi pretendenți.

Giuseppe și-a dres vocea.

– Iată care este marea veste. În „Manifestul oamenilor de știință rasiști" se spune la paragraful nouă: „Evreii nu fac parte din rasa italiană".

– Ce? Marco nu înțelegea ce auzea. S-a oprit din trasul cutiilor. Probabil că ai citit greșit. Bineînțeles că evreii fac parte din rasa italiană. Sunt evrei italieni.

– Nu mai sunt. Tino a ridicat o sprânceană. Așa scrie, chiar aici, în manifest. Aceasta trebuie să fie poziția partidului, începând de astăzi. Acest manifest nu ar fi fost publicat fără aprobarea marilor șefi de la Palazzo Venezia.

– Dar nu se poate. Marco a făcut un pas înapoi. Il Duce nu ar face așa ceva. Evreii au fost întotdeauna considerați italieni. Niciodată nu a fost altfel.

– Lucrurile se schimbă, Marco. Tino i-a aruncat o privire de avertizare. Asta încearcă să-ți spună Giuseppe.

Giuseppe s-a încruntat spre ziar.

– Stai puțin, aproape am terminat articolul. Scrie: „Evreii reprezintă singura populație care nu a fost niciodată asimilată în Italia pentru că, din punctul de vedere al rasei, nu este europeană, fiind complet diferită de elementele care i-au creat pe italieni.

– Dar asta nu este adevărat. Marco s-a simțit ca lovit. Știa că Sandro va fi îngrozit când va citi ziarul. Evreii nu sunt diferiți de noi. Ei s-au născut în Italia. Sunt italieni și europeni. Cel mai bun prieten al meu este evreu.

– Marco, ajunge. Tino și-a coborât vocea. Păstrează asta pentru tine de acum încolo, *capisce*?

– Are dreptate, Marco.

Giuseppe și-a ridicat privirea, cu buzele strânse.

– Bine, ajunge cu politica. Marco și-a ascuns emoțiile, din prudență. Ce-ar fi să mă duc să aduc niște *biscotti*? Cunosc o brutărie grozavă. E la o distanță mică de aici. Ce părere ai?

– Bună idee! a răspuns Tino, dând din cap aprobator.

Giuseppe s-a luminat.

– Sunt de acord.

– Mă duc să-mi iau bicicleta, a spus Marco și a plecat.

Marco a venit la Sandro cu o duzină de *biscotti* cu anason în rucsac, folosind drept scuză această sarcină. Ghetoul se afla la o plimbare scurtă de Palazzo Braschi și spera să-l prindă pe Sandro înainte de a pleca spre La Sapienza. A intrat în ghetou prin partea de nord, mai aproape de casa lui Sandro. Cauciucurile lui au scrâșnit pe pavajele pietruite când a ajuns în Piazza Mattei, unde un grup de bărbați discutau despre manifest, cu ziarele în mână. I-a recunoscut pe bătrânul *signor* Narduno și pe *Ingegnere* Rotoli, care erau atât de supărați încât abia l-au observat.

Marco i-a compătimit. Îl dezorienta gândul că, printr-o simplă mâzgălitură cu pixul, niște așa-ziși oameni de știință în materie de rasă vor decide în mod arbitrar că evreii italieni nu vor mai fi considerați italieni. Nu putea decât să spere că Il Duce va dezminți manifestul în zilele următoare.

A coborât de pe bicicletă și a privit spre casa lui Sandro, cu fațada bine întreținută, de o nuanță ocru, iar obloanele de un verde-închis convențional. Era una dintre cele mai frumoase case care se întindea de-a lungul acestei piațete liniștite și rafinate, care vara era confortabil de umbrită, iar în centrul ei se afla eleganta Fontana delle Tartarughe, o fântână care avea patru țestoase cocoțate în vârful bolului de marmură albă. Apa țâșnea din gurile lor, fiind încă alimentate de un apeduct roman antic, Acqua Vergine, iar jetul său răcoros încețoșa aerul.

– Sandro!

Marco a strigat spre fereastra deschisă, așa cum făcea întotdeauna, iar chipul lui Sandro a apărut la vedere.

– Cobor imediat!

Marco și-a sprijinit bicicleta de perete și, după câteva minute, Sandro a ieșit din casă, îmbrăcat pentru La Sapienza într-o cămașă albă și pantaloni cafenii, cu pantofi de piele. S-au salutat călduros, apoi Marco l-a întrebat:

– Ai timp să ne întâlnim și să vorbim? M-am furișat de la serviciu ca să te văd.

– Sigur.

Sandro i-a făcut semn să se îndrepte spre fântână și s-au așezat împreună pe margine, un alt lucru pe care îl făceau întotdeauna.

– Poftim, ia niște *biscotti*.

Marco a luat cutia din rucsac și a deschis-o, eliberând mirosul proaspăt de anason copt. I-a înmânat un *biscotto* lui Sandro.

– Ai văzut manifestul din ziar?

– Da, este șocant. Insultător. Sandro s-a încruntat, strâmbându-și buzele. Sunt italian, indiferent de ce spun ei.

– Bineînțeles că ești.

Marco era pe punctul de a lua un *biscotto*, dar și-a pierdut pofta de mâncare. Îl durea să-l vadă pe Sandro suferind.

– Nu există nici un fundament științific. Nu se bazează deloc pe fapte.

– Știu, și nu are sens. Nu pot suporta ca acest lucru să ți se întâmple ție și familiei tale sau nimănui din ghetou. Trebuie să cred că va fi discreditat.

Sandro a expirat încet.

– Tatăl meu crede că așa va fi. El spune că este propagandă pură, dar eu sunt îngrijorat că Mussolini seamănă tot mai mult cu Hitler.

– Nu poate fi ca el. Marco simțea că această noțiune îl dezgustă. *Noi* nu putem fi ca el.

– Tatăl meu spune că manifestul nu se referă la evreii fasciști. El ne vede ca pe o excepție.

– Dar manifestul nu spune asta, nu-i așa?

– Nu, dar tatăl meu spune că nu are putere de lege. Știi cum este el, caută explicația rațională. Îi place să vadă partea pozitivă în toate și să spere la ce e mai bun.

Sandro a dat din cap dezaprobator, ronțăind din *biscotto*.

– Deci, ce putem face?

– Nimic.

Sandro s-a uitat în altă parte, mestecând, iar Marco s-a simțit groaznic pentru el.

– Va fi discreditat. Ești italian și asta e tot ce trebuie să știi.

– Este... antisemitism.

Sandro a tăcut, cuvântul a căzut între ei cu o greutate proprie. Marco i-a simțit gravitatea, chiar dacă nu era evreu.

– Exact așa este. Dacă voi auzi ceva nou despre asta la serviciu, te voi anunța.

– Mulțumesc!

Sandro a suspinat.

– Cum e la La Sapienza?

– Minunat și ca o provocare. Învăț ceva nou în fiecare zi.

Marco a dat din cap dezaprobator.

– Iar în ceea ce privește romantismul, suntem într-un impas. Elisabetta încă nu a decis pe cine să aleagă.

Sandro a rontăit din *biscotto*.

– Nu o putem forța. Este atât de ocupată, cu multe pe umeri.

– Adevărat. Îmi pare rău pentru ea.

– Și mie la fel. Sandro s-a uitat în depărtare, terminându-și *biscotto*-ul. Mă gândesc la ea tot timpul.

– Și eu la fel. Marco și-a dat ochii peste cap. Nu va trece. Uneori îmi doresc să treacă.

– Și eu simt la fel. Nu mă concentrez atât de bine pe cât ar trebui la serviciu.

– Știu ce vrei să spui și când pedalez noaptea, trag cu ochiul pe fereastra restaurantului, încercând să o zăresc. E patetic.

Sandro a zâmbit.

– Și încă nu te întâlnești cu nimeni altcineva? Nu te tentează nici o altă fată?

Marco i-a răspuns zâmbind:

– Nici una. Trăiesc ca un preot. Sunt al doilea părinte Terrizzi.

Sandro a râs.

– Uită-te la noi, bolnavi din dragoste. Suferim pentru aceeași femeie.

– *Mah!* a spus Marco frustrat.

– Ar fi bine să plec. Sandro s-a ridicat, legănându-și rucsacul pe umăr. Mi-a făcut plăcere să te văd.

– Și mie.

Marco s-a ridicat în picioare, îmbrățișându-l pe Sandro de rămas-bun. Nu i se mai părea amuzant faptul că erau în competiție pentru aceeași femeie și, pentru prima dată, Marco și-a dat seama că, indiferent pe care dintre ei îl alegea Elisabetta, el avea să piardă.

Pentru că el îl iubea și pe Sandro.

Capitolul 30

ELISABETTA

August 1938

– Tată, trezește-te!

Elisabetta a așezat cafeaua tatălui ei lângă canapea, apoi l-a sărutat pe obraz. Simțea că are nevoie de o baie, iar el purta aceleași haine de câteva zile, în ciuda protestelor ei. Devenise teribil de slab, iar fața lui nebărbierită avea o nuanță gălbuie, deoarece fusese diagnosticat cu *cirrosi epatica*, ciroză hepatică. Doctorul îi ordonase să nu mai bea, iar din acea zi ea refuzase să-i mai aducă o sticlă. Din nefericire, rezultatul fusese că el ieșea noaptea la băutură.

– Tată, uite aici cafeaua ta.

Elisabetta l-a mângâiat pe braț.

– Eh? Tatăl ei s-a agitat, iar pleoapele i s-au deschis. Privirea lui însângerată i-a găsit fața, dar nu era focalizată. Era frumoasă... felul în care arăta... ochii ei, de un albastru perfect...

– Tată, trezește-te.

Elisabetta s-a gândit că ar putea să doarmă cu ochii deschiși, ca într-un vis treaz.

– Era nevinovată și totuși... înțeleaptă... grațioasă și frumoasă... el iubea femeile, cele mai frumoase femei...

– Despre ce vorbești?

Elisabetta începuse să se îngrijoreze serios. Tatăl ei se uita la ea, dar nu o vedea. Nu se purta niciodată așa, nici măcar atunci când se trezea beat.

– Uită-te la ea, sunt albaștri... cunoscătoare, dar inocentă. ...și albastrul, este culoarea adevărului însuși...

– Tată, trezește-te.

Elisabetta l-a împins ușor.

– Numai Rafael putea să o facă... și *Madona de pe pajiște*... magistrală... *sfumato*, un exemplu perfect...

Elisabetta și-a dat seama că vorbea despre pictorul Rafael și despre *sfumato*, tehnica de estompare a umbrelor dintr-un tablou. Era unul dintre subiectele sale preferate, dar nu știa de ce vorbea despre asta acum. Ea a simțit că ceva era grav în neregulă și, exact când a avut acest gând, tatăl ei și-a dat ochii peste cap și și-a lăsat capul într-o parte.

– Tată! Elisabetta l-a scuturat, frenetică. Trezește-te! Trezește-te!

– Sunt bine, a mormăit el, cu pleoapele fluturându-i din nou.

– Să-l chem pe doctorul Pastore?

– Nu, nu.

Tatăl ei i-a făcut un semn slab cu mâna, dar nu a revenit la starea de alertă completă. Niciodată nu arătase atât de bolnav, paloarea lui trecuse de la galben la gri, iar Elisabetta a luat o decizie.

– Tată, mă duc să-l chem pe doctor. Mă întorc imediat.

Elisabetta a sărit în picioare și a ieșit în grabă din cameră. Nu voia să-și asume nici un risc, iar cabinetul medicului era la doar câteva străzi distanță.

A zburat pe ușa apartamentului. A alergat pe stradă cât de repede a putut, cu inima în gât. Bărbații s-au dat la o parte din calea ei, femeile i-au făcut loc, iar copiii s-au agățat de fustele mamelor lor.

Elisabetta și-a dat seama că părea nebună, dar nu-i păsa. A continuat să alerge, iar respirația îi devenise neregulată. Cabinetul medicului se afla într-o casă mică de cărămidă în față, cu mușcate roz în jardinierele de la fereastră. O bicicletă a virat în calea ei, dar ea a sărit în lateral, s-a grăbit spre cabinetul doctorului și a deschis ușa. Doi bărbați din sala de așteptare și-au ridicat privirea din ziarele lor, speriați.

Recepționerul de la ghișeu s-a încruntat.

– Ce faci...

– Unde este doctorul Pastore? Elisabetta s-a grăbit spre biroul ei. Tatăl meu are nevoie de ajutor...

– Îmi pare rău, doctorul Pastore este cu un pacient.

– Nu pot aștepta.

Elisabetta a trecut în fugă pe lângă ea spre sala de examinare de la capătul holului, unde a deschis cu putere ușa și l-a găsit pe doctorul Pastore, un om scund, chel și cu ochelari, alături de un bărbat mai în vârstă, care stătea pe masa de examinare, îmbrăcat în hainele lui.

– Elisabetta?

Doctorul Pastore s-a dat un pas înapoi, descumpănit.

– Domnule doctor Pastore, trebuie să veniți!

– Ce crezi că faci?

– Tatăl meu s-a trezit și nu mai vorbește logic! Trebuie să veniți imediat!

– Nu, trebuie să pleci imediat. Doctorul Pastore și-a ridicat mâinile. Nu vezi că sunt cu cineva? Nu ar trebui să fii aici.

– Dar e ceva cu adevărat în neregulă, îmi dau seama! Vă rog, el nu poate aștepta!

Elisabetta l-a apucat de braț pe doctorul Pastore, dar acesta și l-a smuls din strânsoare, iar pacientul său s-a îndepărtat de ea pe masă.

– Da, poate. Controlează-te. Boala lui progresează încet. Va avea crize din când în când, deoarece amoniacul i se poate acumula în corp, alterându-i starea mintală ca urmare a cirozei decompensate. Nu este nimic care să te alarmeze. Acum, te rog să pleci.

– Trebuie să veniți cu mine! Este o urgență!

– Nu, nu este.

– Ba da, este!

– Du-te acasă, iar eu voi fi acolo la prânz. Ai văzut, am pacienți care mă așteaptă.

– Nu, acum!

Elisabetta a simțit cum o asistentă apare în spatele ei.

Doctorul Pastore a oftat greu.

– Bine. De îndată ce termin cu acest pacient, voi veni. Asta e tot ce pot face. Acum, pleacă sau te voi da eu afară.

– Mulțumesc, dar grăbiți-vă!

Elisabetta s-a întors și a zburat pe lângă asistenta cu privire dezaprobatoare, apoi a ieșit în fugă din cabinet și a ieșit din casa doctorului. A luat-o la dreapta când a ajuns pe strada pietruită și a alergat spre casă cât de repede a putut, împingând ușa de la intrare.

– Tată! Elisabetta a luat-o la fugă prin bucătărie și s-a întors în sufragerie, unde tatăl ei zăcea pe canapea, întorcându-se pe o parte. Tată, doctorul va fi aici foarte curând. Vreau să se uite la tine.

– Sunt bine, Elisabetta.

Tatăl ei a deschis ochii, dar, spre surprinderea ei, aceștia erau umeziți de lacrimi.

– Tată, te doare ceva?

– Nu, nu.

– Ce este? De ce plângi?

– Fiica mea dragă, micuța mea, te iubesc.

– Și eu te iubesc. Elisabetta a putut vedea că privirea lui se conectase cu a ei, deși paloarea lui era încă ciudat de cenușie. Ea a făcut un gest către cafeaua lui, care se răcea. Vrei cafeaua ta? Sau ceva de mâncare?

– Nu, eu... nu mă simt prea bine.

Tatăl ei a închis ochii, iar Elisabetta l-a îmbrățișat, ținându-l aproape, ca și cum l-ar fi forțat să rămână cu ea, acționând instinctiv, în urma unei temeri negrăite de ce era mai rău.

– Doctorul va veni aici imediat. Vei fi bine.

– Elisabetta, îmi pare atât de rău că am fost un tată atât de groaznic. Știi asta, nu-i așa?

Elisabettei i s-a încordat gâtul de emoție.

– Nu spune asta. Ești un tată minunat.

– Nu, nu sunt și vreau să mă ierți. Spune-mi că o faci.

– Ce vrei să spui? a întrebat Elisabetta, uimită. De ce ai nevoie să auzi așa ceva?

– Da și te rog să-mi spui că mă ierți, draga mea. Mă simt atât de rău și vreau să plec, trebuie să plec și trebuie să aud că mă ierți. Vrei?

Elisabetta a simțit cum lacrimile îi inundă ochii, într-un moment pe care nu-l putea recunoaște nici măcar pentru ea însăși, în care tatăl ei părea că îi cere permisiunea de a părăsi acest pământ.

– Tată, nu pot să-ți răspund. Nu vreau să pleci.

– Betta, te rog, spune-mi că mă ierți și dă-mi drumul.

Tatăl ei i-a atins brațul, iar Elisabetta a început să plângă, dându-și seama de alegerea îngrozitoare pe care i-o dădea și știind că nu exista decât un singur răspuns, chiar dacă era ultimul lucru din lume pe care și-l dorea, căci tatăl ei era tot ce-i mai rămăsese.

– Tată, dacă e ceva de iertat, te iert.

Expresia lui s-a schimbat instantaneu. Încrâncenarea din fruntea lui a dispărut, iar buzele i s-au curbat într-un zâmbet pe care ea nu-l mai văzuse de ani întregi. Pleoapele lui au fluturat, iar ochii lui s-au deschis și i-au întâlnit direct privirea, plini de o dragoste pe care ea o putea simți până în măduva oaselor.

– Tată, nu mă lăsa singură.

Privirea senină a tatălui ei a întâlnit-o pe cea îngrozită a ei, iar lumina din el s-a stins, până când tot ce a văzut în irisurile lui întunecate a fost reflexia inimii ei sfâșiate și a știut că îl eliberase, chiar dacă nu putea suporta faptul că nu mai era.

– Tată!

Elisabetta l-a scuturat, încercând să-l trezească, dar nu s-a întâmplat nimic. Zăcea cu capul într-o parte, cu gâtul căzut ca și cum ar fi fost întins. Fiecare mușchi al feței i s-a relaxat. Gura îi atârna deschisă, cu maxilarul dezgolit. Brațul stâng i-a căzut peste marginea canapelei.

Elisabetta a izbucnit în lacrimi de durere, iar plânsul i-a cuprins trupul. L-a strâns în brațe și i-a simțit sufletul părăsindu-i trupul, înălțându-se în rai, acolo unde îi era locul, acolo unde urma să trăiască într-un rai de albastru-Rafael.

Capitolul 31

ELISABETTA

August 1938

Soarele după-amiezii bătea cu putere, uscat și apăsător, iar Elisabetta stătea moleșită la mormântul tatălui ei, în timp ce preotul local ținea slujba. Cimitirul Verano era vechi de aproape nouăsprezece secole, unul dintre cele mai frumoase cimitire din lume, un cadru artistic potrivit pentru ca el să fie înmormântat. Lângă mormântul său se afla o statuie de marmură sculptată a unui înger în repaus, pe piatra de mormânt a unei anumite familii DiGiulio. Simțea că i-ar fi plăcut asta.

Piatra lui de mormânt era mică și din marmură gri, pentru că nu-și putuse permite mai mult. Mausoleele ornamentate ale familiei se aflau într-o altă secțiune, dar tatăl ei era înmormântat printre morminte mai umile, dintre care unele aveau pietre funerare mari și curbate, cu portrete emailate ale celor decedați. În perioada sa de glorie, tatăl ei ar fi pictat portrete mult mai bune.

Capul îi atârna, iar rochia neagră îi venea prost, fiindcă era una pe care mama ei o lăsase în urmă. Toată dimineața sperase că mama ei va apărea ca prin minune la biserică sau la cimitir, după ce citise în ziar despre moartea tatălui ei. Dar acest lucru nu s-a întâmplat, iar Elisabetta s-a simțit naivă pentru că nutrise o speranță atât de deșartă.

Plânsese mult timp, după care își recăpătase echilibrul emoțional de la moartea tatălui ei, ocupându-se cu trimiterea de anunțuri, comandând flori și aranjând slujba cu preotul și înmormântarea cu firma de pompe funebre. Își folosise economiile pentru a-și înmormânta tatăl, dar nu fusese suficient, așa că fondul pentru nevoiași contribuise, iar firma de pompe funebre îi acordase un credit parțial, ceea ce fusese amabil.

Marco stătea în dreapta ei, iar Sandro în stânga ei, iar ea se simțea emoționată că veniseră amândoi. Marco își luase liber de la serviciu, sumbru în uniforma lui neagră, iar Sandro era în jacheta și pantalonii lui închiși la culoare, ajungând cu întârziere la La Sapienza. Nonna stătea în spatele lor, cu fiul ei, Paolo, și soția lui, Sofia, iar singurii care mai erau în doliu erau câțiva amici de pahar soioși ai tatălui ei. Nu se putea abține să nu nutrească resentimente față de ei pentru că îi încurajaseră consumul de alcool, lucrând împotriva eforturilor ei chiar și după ce fusese diagnosticat.

Preotul a terminat rugăciunea, toată lumea s-a închinat, iar Elisabetta și-a dat seama că venise momentul să-și ia rămas-bun de la tatăl ei. Lacrimile i-au încețoșat vederea, deși și-a păstrat calmul și i-a spus cât de mult îl iubea și cât de mult îl va iubi mereu.

– Dumnezeu să fie cu tine! a spus preotul, mergând spre ea în timp ce-și încheia breviarul, iar Elisabetta i-a mulțumit, recunoscătoare că acceptase să oficieze, deși mergeau rar la slujbă.

– Nonna, îți mulțumesc că ai venit!

Elisabetta a îmbrățișat-o, simțind cum Nonna o îmbrățișează strâns la rândul ei, strânsoarea ei fiind surprinzător de puternică, iar când Elisabetta s-a îndepărtat, ochii Nonnei străluceau.

– Condoleanțele mele!

Nonna și-a șters umezeala de sub ochelari cu batista.

– Mulțumesc și eu, Paolo și Sofia!

Paolo a dat din cap.

– Te rog să nu eziți să-ți iei câteva zile libere.

– Nu, sunt bine. Pot să vin mâine.

Elisabetta avea nevoie de bani, dar nu voia să spună asta în fața tuturor.

– Bine, atunci. Nonna și-a țuguiat buzele, iar Elisabetta a știut că înțelegea. După ce Nonna și familia Servano au plecat, Elisabetta s-a dus la prietenii de pahar ai tatălui ei și le-a mulțumit că au venit, din respect pentru tatăl ei.

– Elisabetta, ne pare atât de rău.

Marco a luat-o de braț.

– Da, așa este.

Sandro i-a luat celălalt braț.

– Mulțumesc amândurora! a spus Elisabetta stânjenită. Erau drăguți, dar concurau pentru a o consola, ceea ce o făcea să se simtă vinovată. Voi fi

bine. Nu trebuie să te duci la muncă?

Marco a strâns-o ușor de braț.

– Din păcate, da.

Sandro a răspuns:

– Nu știu, nu încă.

Marco s-a uitat la Sandro.

– Ai grijă de ea, da? Nu ar trebui să fie singură.

– Da, bineînțeles.

Sandro a dat din cap, iar Marco a sărutat-o pe Elisabetta pe obraz, apoi a plecat.

Elisabetta stătea cu Sandro pe o bancă la cimitir, la umbra unui pin umbrelă. Pietre funerare, monumente și mausolee îi înconjurau, strânse în rânduri printre tufe albe de oleandri, chiparoși și palmieri. Aleile dintre morminte erau formate din pietricele galbene, iar ici și colo o șopârlă mică și verde sărea în soare, apoi scăpa pe sub un tufiș.

Lacrimile i se terminaseră în sfârșit și se simțea amorțită de durere. Sandro a rămas și el tăcut. Mormântul tatălui ei era la câteva rânduri distanță și nu se putea hotărî să-l părăsească încă. Nu știa cum să se despartă de el. Trebuia să plece pur și simplu?

Elisabetta și-a șters fața cu batista.

– Îmi pare rău că te-am făcut să aștepți, Sandro. Poți să pleci dacă ai nevoie.

– Nu, sunt bine.

– Nu a fost un tată perfect, știu asta.

– Puțini sunt.

– Al tău este, a spus Elisabetta. Este avocat, un om important. Toată lumea îl admiră.

– E adevărat, sunt norocos că el este tatăl meu. Dar nu este perfect. Sandro a făcut o pauză. Ce vei face acum, pe cont propriu? Pot să te ajut? Orice ai nevoie...

– Nu, m-am gândit la asta. Mă voi muta, deoarece chiria reprezintă cea mai mare parte a cheltuielilor noastre – scuze, a cheltuielilor *mele* lunare – și am nevoie doar de un dormitor.

– Vei sta în Trastevere, desigur.

– Da. Am căutat prin jur, dar până acum nici un proprietar nu-l dorește pe Rico.

– Nu poți să-l lași în urmă. E băiatul tău.

– Așa este.

– Poate că într-o zi voi fi eu băiatul tău, nu? Mă mulțumesc cu locul doi, dar nu cu locul trei.

Sandro a zâmbit, iar Elisabetta știa că se referea la Marco, dar s-a simțit din nou stânjenită și a vrut să schimbe subiectul.

– Sandro, de ce spui asta despre tatăl tău, că nu e perfect? Este eroul tău, nu-i așa?

– Eroul meu? Sandro și-a strâns buzele, gândindu-se la asta. Nu, nu chiar. Îl iubesc și îl admir, dar nu pot spune că este eroul meu. Am unul, totuși.

– Profesorul atunci. Levi-Civita.

– Nu, nici el.

– Atunci cine?

– Tu, Elisabetta. Ești eroina mea.

– Eu? Sunt *chelneriță*.

Elisabetta și-a ridicat privirea să vadă dacă glumește, dar expresia lui era sinceră.

– Nu te vezi pe tine însăți ca fiind specială, dar ești. Faci ceea ce trebuie făcut, indiferent de situație. Ai continuat să faci după ce mama ta a plecat și vei continua să faci și după tatăl tău. Nu cunosc pe nimeni care să facă asta, în afară de tine. Doar pe tine.

Elisabetta simțea că i se usucă gura, neștiind ce să spună, dar nu putea să nege puterea cuvintelor lui și nici faptul că o făceau să se simtă mai puternică, chiar și în cea mai proastă zi din viața ei.

Capitolul 32

ELISABETTA

August 1938

În seara aceea, Elisabetta a stat la masa din bucătărie și l-a privit pe Rico cum mănâncă, încă îmbrăcată în rochia neagră de la înmormântare. Mestecatul gutural al pisicii era singurul sunet în apartamentul gol, iar ea simțea absența tatălui ei, căci fusese o companie bună, chiar dacă nu era treaz. Nu mai avea pe nimeni de care să aibă grijă acum, în afară de Rico.

Cineva a bătut la ușă, iar sunetul a surprins-o. S-a ridicat, a traversat bucătăria și a deschis ușa, fiind surprinsă să-l găsească pe Marco acolo, zâmbindu-i în uniformă.

– Marco?

– Elisabetta, vino cu mine.

– Ce? Unde?

– Hai! Să mergem.

Marco a luat-o de mână și a condus-o afară din apartament, apoi spre stradă, care era aproape blocată de un elegant *coupe* decapotabil și negru, cu o grilă cromată strălucitoare, cu secțiuni curbe deasupra fiecărei roți care ajungeau într-un punct dramatic și cu mai mult crom strălucitor pe laterale.

– Cunoști mașina asta? a întrebat Elisabetta, uimită.

– Da, aparține șefului meu. Marco s-a îndreptat spre portiera din partea pasagerului, deschizând-o pentru ea cu un gest de eleganță. Nu-i așa că e frumoasă? Este o Lancia Astura, proiectată de Pinin Farina. Intră, te duc la o plimbare.

– *Tu* conduci?

– Ei m-au învățat. Este ușor.

– Dar trebuie să ai 21 de ani. Trebuie să ai un permis de conducere. Este contrar legii.

– Elisabetta, *noi* suntem legea. Acum, te rog, urcă.

Marco a făcut un gest către portiera deschisă a pasagerului, iar ea s-a apropiat de mașină și a urcat înăuntru cu reticență, absorbind mirosul bogat de piele al scaunelor. Nu se urcase într-o mașină decât de câteva ori, pentru că în oraș nu era nevoie de una. Privirea ei s-a minunat de bordul acesteia și de cadranele și butoanele sale misterioase.

– Iată-ne! Marco s-a strecurat pe scaunul șoferului și a închis portiera. A pornit motorul, iar mașina a început să se deplaseze pe străzile înguste. Șefului meu îi plac mașinile, iar aceasta este una dintre cele trei pe care le deține. Eu mă ocup de repararea și întreținerea lor. Se spune că Il Duce preferă Alfa Romeo, iar cele mai multe dintre aceste mașini sedan sunt folosite pentru treburi oficiale, dar aceasta este o bijuterie. Este singura *decapotabilă*.

– Șeful tău știe că o ai?

– Este plecat din oraș.

Marco a zâmbit în timp ce mergea înainte, dar Elisabetta s-a simțit stânjenită de faptul că era atât de vizibilă, pentru că nu fusese niciodată într-o *decapotabilă*. Simțea că este lipsă de respect că acest lucru se întâmpla în ziua în care își îngropase tatăl și spera ca vecinii să nu o vadă.

– Toată lumea se uită la noi.

– Sunt geloși.

Marco a ridicat din umeri.

– Nu, ei cred că faci parte din guvern.

– Fac parte. Marco a aruncat o privire, cu o expresie blândă. Ai avut o zi grea astăzi și ai nevoie de o diversiune. O să urc pe Lungotevere și putem merge repede.

– Nu vreau să merg repede.

– Poate că încă nu știi asta. Marco a zâmbit, iar mașina a prins viteză, virând pe Lungotevere Sanzio. Mâinile ei au zburat automat spre păr, sperând să îl țină la locul lui. El s-a alăturat liniei de trafic, oprind la un semafor roșu, apoi s-a întors spre ea. Va fi mai distractiv acum și o să-ți placă senzația de vânt.

– Nu ne vom putea auzi vorbind.

– E adevărat, dar sunt lucruri pe care nu le poți face când vorbești.

Marco s-a aplecat spre ea, dându-i un pupic pe buze.

Elisabetta a dat din cap dezaprobator spre el.

– Ar fi trebuit să știu.

– Dar nu ai făcut-o. Tu nu știi totul, *cara*. Știu unele lucruri pe care tu nu le știi și ți le voi arăta. Nu ar fi un mod minunat de a trăi?

Elisabetta a rămas plăcut impresionată. Nu se așteptase să audă cuvinte de dragoste într-o mașină deschisă, dar Marco putea fi spontan în acest fel. Viața cu el *era* un fel de aventură, iar el îi ridica moralul, de fiecare dată.

Semaforul s-a făcut verde, iar mașina a fugit spre înainte. Au ieșit rapid din Trastevere și, în scurt timp, s-a trezit că se bucura de călătorie. Motorul mare răsuna în timp ce călătoreau spre sud, iar ea a renunțat la a-și netezi părul, lăsându-l să i se înfășoare în jurul feței într-un mod nebunesc. Și-a dat seama că, după o zi sfâșietoare, se simțea bine să-și golească capul și să treacă ca un vârtej pe lângă luminile și umbrele clădirilor frumoase, ale ruinelor antice și ale birourilor municipale impunătoare. Au ieșit în viteză din oraș, iar ea s-a supus planului lui Marco, neavând nici unul al ei, cu excepția faptului că trebuia să supraviețuiască zilei în care își îngropase tatăl.

Clădirile au făcut loc câmpurilor, iar mirosurile s-au schimbat de la vapori de motorină la aer curat și gunoi de grajd pământesc, natural și bun. Și-a sprijinit capul pe spate pe scaunele capitonate din piele și a privit cerul nopții în timp ce conduceau pe drumurile de țară, iar împrejurimile erau la fel de întunecate ca și cerul, iar în jurul ei era o negură moale.

Mașina a luat-o la goană în noapte, iar Elisabetta a avut senzația că ea și Marco se avântă împreună prin spațiu și timp. Lacrimile îi veneau în ochi. S-a gândit la tatăl ei și s-a întrebat unde se află acum, poate în drum spre cer, suspendat ca și ea în timp și spațiu. Și-a dorit să-l mai vadă măcar o singură dată.

Marco a încetinit mașina și a tras pe marginea drumului, dar Elisabetta nu știa de ce. S-a uitat spre el, așteptându-se să îl găsească zâmbind, exaltat de aventura lor. În schimb, în lumina de pe bordul mașinii, a putut vedea că părea abătut, iar ochii lui mari străluceau.

– Marco, ce s-a întâmplat?

– Îmi pare rău că tatăl tău a murit. Nu-mi pot imagina cât de tristă ești, dar știu că trebuie să fii îngrijorată de atâtea lucruri, mai ales de bani. Nu-i așa?

– Mulțumesc, dar știu ce am de făcut.

– Elisabetta, nu trebuie să faci asta singură. Te iubesc și te voi ajuta. Îți voi da toți banii de care ai nevoie. Orice ca să-ți fac viața mai ușoară.

Elisabetta s-a simțit emoționată.

– Marco, nu am nevoie de banii tăi.

– Am vrut să știi că nu trebuie să mai faci nimic singură, niciodată. Nu mai ești singură, atât timp cât trăiesc eu.

Elisabetta a simțit că inima îi răspunde, căci sentimentul o mângâia chiar în ziua în care se simțea mai singură ca niciodată. S-a aplecat spre el și l-a sărutat ușor pe buze, iar el a sărutat-o la rândul lui, mai deplin, iar ea s-a simțit pierdută în sărutul lui așa cum se întâmpla întotdeauna cu el, în timp ce tandrețea lui o răpunea. În clipa următoare, el a eliberat-o din îmbrățișarea lui, dându-i o șuviță de păr pe spate.

– Acum, e rândul tău. Marco s-a dat jos de pe scaunul șoferului, a deschis portiera mașinii și i-a făcut semn să coboare din mașină. Haide, treci pe scaunul șoferului.

Elisabetta a dat înapoi.

– Marco, ești nebun? Nu știu să conduc.

– Este ușor. Idioții o fac în fiecare zi.

– Nu acest idiot.

– Uite, acesta este locul perfect pentru a învăța. Marco a făcut un gest spre drumul de țară, o linie întunecată care se întindea în noapte. Nu există alte mașini și tot ce trebuie să faci este să mergi drept.

– Marco, nu.

– Elisabetta, ce ți-am spus? Poți să faci orice. Haide!

Marco s-a grăbit spre partea pasagerului și a deschis portiera, unde, în ciuda obiecțiilor ei, a ridicat-o de pe scaun, a condus-o până la scaunul șoferului și a închis portiera.

– Marco, nu pot să conduc.

Elisabetta și-a pus mâinile pe volan.

– Ba da, poți. Te voi ajuta. Marco a sărit înăuntru, pe scaunul pasagerului, și a aterizat cu un mic mârâit, apoi au izbucnit amândoi în râs.

– Ești nebun!

– Tu nu ești suficient de nebună. Simte podeaua cu picioarele. Există o pedală de accelerație în dreapta și o pedală de ambreiaj în stânga.

Elisabetta a bâjbâit după pedale, apoi și-a așezat picioarele pe ele.

– Bine.

– *Brava!* Acum apasă cu piciorul drept în jos pentru a porni, iar cu piciorul stâng apasă pentru a acționa ambreiajul.

– În același timp?

– Da, dar când îți voi spune eu. Piciorul drept jos, piciorul stâng sus. Eu fac restul.

– Care e restul?

– Schimbătorul de viteze. Nu-ți face griji pentru asta.

– Totuși, pare greu.

– Doar la început. Te vei obișnui.

– Deci, acum?

– Da. Acum.

Elisabetta a apăsat un picior în jos și celălalt în sus. Mașina a făcut câteva sărituri, s-a clătinat, apoi s-a oprit, motorul țipând ca în agonie.

– O, nu! Am stricat-o?

– Nu. Marco a chicotit. Încearcă din nou. Ești gata? Acum.

Elisabetta a încercat din nou, dar s-a întâmplat a doua oară, ceea ce a zdruncinat-o, dar și îndârjit-o.

– Din nou!

– Bine. Acum.

Elisabetta a încercat din nou și, deși mașina a înaintat cu smucituri și motorul a scârțâit, de data aceasta nu s-a oprit.

– O, uite! A funcționat?

– Continuă să mergi, apasă mai mult pe accelerație!

Marco a vorbit mai tare pentru a se face auzit peste motor.

– Nu mai apăs pe ambreiaj?

– Nu până nu spun eu!

Elisabetta a accelerat, a strâns volanul și a încercat să conducă drept. Farurile mașinii străluceau ca niște conuri de lumină în întuneric, iar ea nu a îndrăznit să se uite în stânga sau în dreapta, concentrată pe condusul ei. Mașina a accelerat, iar senzația lină a mișcării a făcut-o să zâmbească, apoi motorul a scâncit într-un ton mai ridicat, ca o pisică pe care o calci pe coadă.

– Ambreiaj din nou! Acum!

Elisabetta nu a înțeles.

– Ambreiajul este deja ridicat!

– Apasă în jos și în sus! Acum!

Elisabetta a făcut acest lucru și trebuie să fi funcționat, pentru că mașina a zbughit-o în față și au început astfel să meargă mai repede.

– Am reușit! a strigat ea, emoționată.

– Mai multă accelerație!

– Unde mergem?

– Înainte!

– Este sigur?

– Bineînțeles că nu!

Elisabetta a râs și a accelerat mai mult, apoi și mai mult, apăsând pedala de ambreiaj când Marco îi zicea să o facă. Au zburat pe șosea, împroșcând pietrișul și pământul, iar ea s-a simțit încântată de senzația de viteză și de putere la comanda ei.

A început să chicotească, alergând cu o decapotabilă mare și neagră spre un loc pe care nu-l cunoștea deloc. Simțea că asta era viața ei acum, în sensul că știa doar ce era în spatele ei și nu avea nici o idee despre ce o aștepta. A accelerat și mai mult mașina, simțindu-se cu adevărat stăpână pe situație, o femeie liberă din Roma, iar pentru toate acestea trebuia să-i mulțumească lui Marco.

A luat-o la goană, mașina tremurând sub ea. Era posibil să se fi îndrăgostit atât de el, cât și de Sandro? Și dacă era așa, cum ar fi putut să aleagă?

Elisabetta a continuat să conducă, spre viitor.

Capitolul 33

SANDRO

5 septembrie 1938

Sandro și-a strecurat bicicleta în suportul aglomerat din curtea școlii. Era prima zi de școală și toți elevii erau afară, adunați în grupuri. De obicei, ar fi sporovăit, ar fi râs și s-ar fi prostit, dar acum erau tăcuți și păreau neobișnuit de liniștiți. Elisabetta era în prim-planul gândurilor sale. A scrutat mulțimea în căutarea ei, dar nu era încă aici.

Și-a văzut colegii de clasă, Carlo, Ezio și Vittorio stând în cerc și uitându-se la o foaie de hârtie și s-a apropiat de ei.

– *Ciao*! a spus el, bucuros să-i vadă. Cum au fost verile voastre?

Cei trei și-au ridicat privirea de pe foaia de hârtie, cu expresii uimite, și nici unul dintre ei nu a oferit un răspuns.

– Ce s-a întâmplat? a întrebat Sandro, nedumerit.

Carlo s-a încruntat.

– Guvernul a adoptat niște „legi privind rasele“ sau ce-or fi astea.

– Legi privind rasele? a întrebat Sandro, nedumerit. Ce înseamnă asta?

– Noi nu înțelegem. Ezio și-a strâns buzele. Este oribil. Înseamnă că evreii sunt dați afară din școală. Atât profesorii evrei, cât și elevii evrei.

– Glumești?

Sandro nu a înțeles. Nu era amuzant.

– Nu, nu este o glumă. *Preside* Livorno va vorbi despre asta curând. Ne-au dat tuturor o înștiințare. Poftim, uită-te! Vittorio i-a întins o foaie de hârtie. Prima parte se referă la profesori.

Sandro a luat foaia de hârtie, iar titlul acesteia era „Măsuri de apărare a rasei în școlile fasciste“. A citit primul paragraf:

Articolul 1

Funcția de profesor în școlile de stat sau controlate de stat, de orice tip sau nivel și în cele nestatale ale căror studii sunt recunoscute legal, nu poate fi acordată persoanelor de rasă evreiască, chiar dacă au obținut postul prin concurs de stat înainte de prezentul ordin; nici nu li se pot acorda posturi de asistenți universitari și nici nu pot obține o calificare de profesor universitar.

Sandro și-a ridicat privirea, afectat.

– Nu mai pot exista profesori evrei? E o nebunie! Ce se întâmplă cu ei?

Carlo a dat din cap dezaprobator.

– Credem că sunt concediați.

Ezio a rămas uimit.

– *Professoressa* Longhi plânge. Toți profesorii sunt supărați. Nici unul dintre noi nu știe ce se întâmplă sau de ce.

– O, nu! Sandro a continuat să citească, îngrozit:

Articolul 2

Elevii de rasă evreiască nu pot fi înscriși în școli de nici un tip sau nivel ale căror studii sunt recunoscute legal.

Sandro a oftat, neîncrezător. A citit fraza de două ori. Dacă nu ar fi văzut-o tipărită în alb și negru, nu ar fi crezut niciodată că este posibil.

– Nu înțeleg. Sunt deja înscris la școală. Este adevărat? Asta e o lege acum? Nu am voie să merg?

– Cred că da, a murmurat Carlo. Nu știu de ce fac asta. Nu a fost niciodată așa. Este greșit să îi alegi pe evrei, fără nici un motiv.

– Nu se poate să fie adevărat! Sandro avea un milion de gânduri în același timp. Sunt evreu, deci nu mai pot merge la școală? Ce să fac? Aceasta este școala mea! Eu aici vin! Anul ăsta termin! Asta înseamnă că nu mai absolv? Sunt dat afară din propria mea școală?

– Nici noi nu știm. Vittorio s-a încruntat. Îmi pare foarte rău, Sandro. Poate că *preside* Livorno îți va explica. Nu are nici un sens pentru noi.

– Doamne!

Lui Sandro nu-i venea să creadă că se întâmpla așa ceva. Voia să meargă la La Sapienza pentru a obține o diplomă de licență și una de masterat în matematică. Voia să învețe tot ce putea, apoi să predea și să publice lucrări. Voia *să contribuie*, precum profesorul Levi-Civita. Avea obiective, dar nu putea atinge nici unul dacă nu reușea să termine liceul. Dintr-odată, nu mai avea nici un viitor.

S-a uitat în jur cu neîncredere. Privirea lui nefericită i-a căutat pe ceilalți elevi evrei, deși a trebuit să facă o pauză înainte de a-și aminti cine era evreu și cine nu era. Pur și simplu nu a contat niciodată pentru el sau pentru nimeni altcineva din școală. Nu avea nici o idee de ce conta acum. Le-a zărit pe Giulia și pe Carlotta, pe care le cunoștea de la sinagogă, iar lacrimile le pătau obrajii în timp ce citeau foaia de hârtie.

Și-a întors atenția asupra foii, încercând să-și adune gândurile. Ezio și Carlo au tăcut, iar Sandro a citit articolul 3, care spunea că profesorii evrei erau suspendați, iar apoi articolul 4, care spunea:

Articolul 4

Membrii academiilor, institutelor și asociațiilor științifice, literare și artistice care sunt de rasă evreiască vor înceta să facă parte din aceste instituții începând cu data de 16 octombrie 1938, XVI.

Mintea lui Sandro se frământa. Profesorul Levi-Civita era evreu, iar dacă profesorii evrei nu mai puteau preda, asta însemna că și profesorul era suspendat. Era de neconceput. Era o nebunie. Sandro trebuia să se ducă la La Sapienza după orele de școală astăzi. Nu știa dacă profesorul Levi-Civita sau dacă vreunul dintre ceilalți profesori evrei va fi acolo sau dacă elevi evrei vor fi acolo.

Dintr-odată, elevii au început niște discuții aprinse, întorcându-se spre intrarea în școală, iar *preside* Livorno a apărut, cu profesorii grupați în spatele lui. Părul său alb și strălucitor flutura în vânt, iar privirea îi era solemnă în spatele ochelarilor. Era îmbrăcat în costumul său din trei piese. Toți profesorii erau tulburați, se agățau unii de alții, iar mulți dintre ei aveau ochii umflați de parcă ar fi plâns.

– Dragi elevi! *Preside* Livorno a făcut un semn. Vă rog, am nevoie de atenția voastră!

Sandro a simțit că cineva îi atinge brațul. S-a uitat și a văzut-o pe Elisabetta. Fără nici un cuvânt, ea l-a luat de mână, părând să aibă inima frântă pentru el.

Preside Livorno a făcut salutul fascist, pe care toată lumea i l-a întors, apoi a început să vorbească.

– Dragi elevi, ați primit deja o copie a acestei noi legi, *Regio Decreto* numărul 1390. Este un decret regal. Îmi pare foarte rău să vă spun că, în

conformitate cu această lege, elevii evrei nu mai au voie să meargă la școală aici. În plus, profesorii evrei nu mai au voie să predea aici.

– *Preside* Livorno, asta nu e bine! a strigat Sandro, supărat. Această lege este greșită! Nu puteți face asta!

Alți elevi au strigat:

– Nu e corect!

– Da, este greșit!

– Pot să facă asta?

– De ce fac asta?

– Aceasta este școala mea!

– Ar trebui să refuzați să faceți asta, *preside* Livorno!

– Vă rog, liniștiți-vă! *Preside* Livorno a făcut din nou semn să se facă liniște. Am fost instruiți să nu ne dăm cu părerea cu privire la această lege, așa că nu o vom face. Am fost instruiți să veghem la aplicarea ei, așa că trebuie să o facem. Am fost informați că elevilor evrei li se va permite să își formeze propriile școli, pe care le pot frecventa alături de alți elevi evrei.

Sandro a strigat din nou:

– Adică *să ne facem* propriile școli? Cum facem asta, *preside* Livorno? E nedrept!

Fața lui *preside* Livorno s-a întristat.

– Sandro, ni s-a spus că ar putea exista o finanțare pentru comunitatea evreiască, în acest sens. Din nou, ne pare foarte rău.

– Dar cum pot absolvi? a ripostat Sandro.

Alți elevi au intervenit, ca un ecou al îngrijorării lui Sandro.

Ochii lui *preside* Livorno s-au micșorat în spatele ochelarilor.

– Cele mai sincere scuze ale mele. Mă tem că nu pot spune mai mult. Nu am de ales în această chestiune, conform acestei legi.

Clopoțelul a sunat, semnalând că vor începe cursurile, dar nimeni nu s-a mișcat. Sandro a încremenit, neștiind dacă să rămână sau să plece. Era școala lui și fusese atât de încântat de începerea anului școlar. Ultimul an înainte de absolvire. Timpul petrecut cu Elisabetta.

Preside Livorno a strigat:

– Elevi, intrați, școala este pe cale să înceapă. Tuturor elevilor noștri evrei, vă dorim mult noroc în viitoarele voastre activități. Toți ceilalți, vă rugăm să intrați în clădire repede.

Sandro a aruncat o privire în timp ce Carlo, Ezio, Vittorio și ceilalți colegi de clasă se îndreptau spre clădire.

Elisabetta l-a îmbrățișat.

– Sandro, îmi pare atât de rău!

– Nu pot face asta, nu-i așa?

– Eu... nu știu.

Sandro i-a dat drumul.

– Du-te! a spus el încet. Trebuie să te duci înăuntru.

– Nu, vreau să rămân cu tine.

– Te rog, pleacă.

– Rămân cu tine. Elisabetta l-a luat de mână, dar Sandro i-a atins umărul, liniștind-o.

– Ascultă, ne vedem mai târziu.

A sunat clopoțelul final, iar *preside* Livorno s-a întors către elevi.

– Pentru cei care au voie, vă rog să intrați. Am fost instruiți să respectăm orele de curs. Nu trebuie să începem mai târziu decât este necesar.

Sandro a încercat să absoarbă șocul.

– Serios, du-te înăuntru. Vreau să mă duc la La Sapienza să văd ce se întâmplă cu profesorul. A sărutat-o pe obraz. Ne vedem când voi putea.

– Bineînțeles.

Sandro a privit-o pe Elisabetta întorcându-se cu reticență, mergând spre intrare cu ceilalți elevi care nu erau evrei, apoi a aruncat o privire înapoi către el. Vedea cât de mult suferea pentru el, așa că a mimat o față curajoasă și i-a făcut semn cu mâna de rămas-bun. Ea a urcat treptele spre școală în mijlocul mulțimii, iar curtea școlii s-a golit de toată lumea, cu excepția elevilor evrei, Carlotta, Malka, Giulia și alții ale căror nume nu le știa, înlăcrimați și confuzi.

Ușile școlii s-au închis, iar Sandro a rămas mut de uimire afară, printre ceilalți elevi evrei. Zgomotul și pălăvrăgeala se auzeau de la ferestrele deschise ale școlii, iar el știa că toată lumea urma să se înghesuie în sălile de clasă, fiind pe punctul de a cânta *Giovinezza*. O cânta și el în fiecare zi, dar astăzi, fascismul îl exclusese de la școala lui și de toți cei pe care îi cunoștea, inclusiv fata pe care o iubea.

– Ce facem acum?

Giulia se apropie, ștergându-și ochii.

– Nu știu, dar trebuie să plec.

Sandro s-a grăbit spre bicicletă.

Sandro a pedalat pe străzi, mai repede decât o făcuse vreodată. Ora de vârf a dimineții era în plină desfășurare și era tot ce putea face pentru a se feri din calea mașinilor, a tramvaielor și a altor biciclete. Toată lumea se grăbea să ajungă la serviciu sau la școală, fără să țină seama de bulversarea din viața evreilor din Roma. A ajuns la La Sapienza în timp record, a virat pe pista de asfalt care trecea prin centrul campusului și s-a alăturat celorlalți elevi care pedalau bicicletele și celor care mergeau pe jos în grup. A trecut pe lângă noua clădire administrativă, un edificiu masiv care fusese construit sub conducerea lui Mussolini, pe care Sandro îl vedea cu alți ochi. Designul său monolitic obișnuia să-l impresioneze, dar astăzi îl intimida.

A virat pe aleea care ducea spre clădirea rotundă și ultramodernă care adăpostea Catedra de matematică, iar o mulțime de elevi se aflau pe iarba din față. A sărit de pe bicicletă exact la timp pentru a vedea un șir de studenți, devastați și dezorientați, ieșind din clădirea de matematică cu lucrurile lor.

Sandro s-a simțit ca lovit, asistând consternat la scenă. Lângă el se afla un student corpolent, care părea și el supărat, iar Sandro s-a întors spre el.

– Scuză-mă, este din cauza noii legi?

– Da, studenții evrei au fost dați afară în această dimineață. Profesorii evrei au primit scrisori de concediere, deci sunt concediați. Programul cursurilor este un haos. Nimeni nu știe ce să facă. Este șocant.

– Cum rămâne cu Levi-Civita? A plecat deja, știi?

– Levi-Civita? Ai cursuri cu Levi-Civita? Ochii negri ai studentului s-au luminat cu o nouă privire. Eu sunt Franco Dutolo.

Sandro s-a prezentat, strângându-i mâna.

– Ce curs ai cu Levi-Civita?

– Nici un curs, un studiu independent.

– Nu l-am văzut încă, dar abia am ajuns aici. Sunt pe o listă de așteptare pentru seminarul lui, sau eram. M-am transferat de la Universitatea din Padova. Levi-Civita a predat acolo ani la rând. Toată lumea îl iubea. Îi lua pe studenți în excursii prin Alpi. Franco s-a întors și a privit scena, clătinând din cap. Asta e dezgustător. Este bigotism. Nu m-aș fi gândit niciodată că se poate întâmpla așa ceva, iar oamenii spun că va decima

Catedra de matematică. Profesorii Volterra și Castelnuova au plecat deja. Îți vine să crezi sau nu, unii dintre studenți râdeau.

Sandro a dat înapoi, îngrozit.

– Am auzit că profesorul Enriques a încercat să intre în bibliotecă, dar nu l-au lăsat. Ochii lui Franco s-au aprins de indignare. L-au dat afară. Unul dintre cei mai buni matematicieni ai secolului.

– Este groaznic.

Sandro a privit asistenții absolvenți trecând pe lângă el, unii părând amorțiți, mulți plângând.

– Îți poți imagina că asta se întâmplă în universitățile din toată țara. Padova. Bologna. Torino. Ferrara. Milano.

– Trebuie să intru.

– Nu, ne-au spus să nu o facem. Ne-au spus să așteptăm afară.

Dar Sandro nu mai voia să respecte regulile. Și-a dus bicicleta până la intrare, și-a făcut loc prin mulțime și s-a grăbit să intre în clădire, cu inima în gât. În holul zgomotos domnea haosul, iar studenții se agitau peste tot, sporovăind și plângând. Personalul se îmbrățișa, iar profesorii își ștergeau lacrimile.

Sandro a luat-o la dreapta, îndreptându-se spre biroul profesorului Levi-Civita, mânat să îl vadă pentru ultima oară, să își ia rămas-bun și să îi mulțumească. Și-a croit drum printre mulțimea de pe hol și l-a zărit pe Enzo stând în fața biroului profesorului.

– Enzo!

Sandro s-a grăbit, dar ușa profesorului era deschisă, iar biroul său gol.

Ochii lui Enzo străluceau.

– Tocmai l-ai ratat. Îmi pare foarte rău. Știam că vei veni. Speram să ajungi la timp.

Sandro a simțit cum i se îngroașă gâtul și toate emoțiile pe care și le reprimase îl ajungeau din urmă. Îi venea să cedeze și să plângă, nu numai pentru el, ci și pentru profesor și pentru toți ceilalți.

– Îmi pare foarte rău pentru această... lege. Enzo a strâmbat din nas. Evident, mă dezgustă. Este discriminare și ar trebui să fie anulată, dar știu că asta nu te ajută acum. Ai fost un elev strălucit. Eu am învățat de la tine, nu invers.

– Mulțumesc! a spus Sandro, înghițind în sec, căci cuvintele frumoase îi scoteau tristețea în evidență. Cum a fost profesorul? Era supărat?

– Da, dar a ținut capul sus. Acesta este un coșmar. Îi pierdem pe toți.

– Unde s-a dus?

Sandro se străduia să-și păstreze calmul.

– Nu știu. Toată lumea se agită. Nimeni nu înțelege această nouă lege. Enzo și-a frecat fața. Se zvonește că va afecta aproape o sută de profesori din toată țara. Este atât de stupid și de greșit și nu va face decât să afecteze negativ Italia. Îi vom pierde pe cei mai buni. Ce sens are asta?

Sandro nu avea nici un răspuns. Trebuia să părăsească La Sapienza chiar acum, pentru a nu se mai întoarce niciodată. Nu va mai avea niciodată șansa de a lucra pentru Levi-Civita. Nu va preda niciodată aici și nici nu va contribui la domeniul matematicii.

– Vei fi bine?

– Are vreo importanță? a răspuns Sandro, fără menajamente.

Capitolul 34

ELISABETTA

5 septembrie 1938

După școală, Elisabetta a intrat în bucătăria aburindă de la Casa Servano și și-a agățat poșeta în fața cămării, unde Nonna stătea la masă. Patru rânduri dolofane de aluat moale stăteau prăfuite cu făină, iar capul argintiu al bătrânei era aplecat în timp ce tăia o linie în secțiuni mici, lăsând un rând de pernuțe mici de paste.

Elisabetta a presupus că Nonna făcea *gnocchi*, dar Paolo nu fusese la bar să joace jocul ghicitului, iar ea oricum nu avea chef. Își făcuse griji toată ziua, iar școala fusese îngrozitoare, cu toți elevii, profesorii, personalul de la administrație supărați și furioși.

– *Ciao*, Nonna. Elisabetta a trecut să o sărute pe Nonna pe obraji, respirând mirosuri familiare de făină și apă de trandafiri. Ai auzit ce s-a întâmplat astăzi, cu evreii?

– Ce crezi, că trăiesc într-o peșteră? Mussolini se întoarce împotriva evreilor, făcând Trastevere să plângă! Îi dă afară pe copii din școlile lor! Profesorii rămân fără slujbe! Omul ăsta e un monstru, un flagel! Acum tu! Nonna și-a ridicat privirea de la lucru, cu gura strânsă. Ia loc!

– Eu? Și Mussolini?

Elisabetta s-a așezat, nedumerită.

– Ăsta nu e ziarul meu?

Nonna a făcut un gest spre ziarul de ieri, așezat pe celălalt scaun.

– Da.

– Sunt supărată pe tine.

– De ce?

Nonna și-a apăsat degetul arătător și cel mijlociu pe una dintre pernuțele moi de paste, a făcut o gropiță în centru, apoi a făcut-o să alunece pe făină

cu o mișcare abilă a unghiilor.

– Ai scris pe ziarul meu?

Elisabetta încercuise câteva camere de închiriat.

– Presupun că da, da. Îmi pare rău.

– Cauți un loc unde să stai?

– Da.

– Nu te-ai gândit să mă întrebi? Nonna a mai rulat o bucată de paste. Nu-ți dai seama cât de jignită mă simt? Nu te-ai gândit că aș avea o cameră pentru tine? Nu știi că sunt o femeie cu bani? Nu știi că am o proprietate? Am o cameră foarte frumoasă într-una dintre clădirile mele. Are chiar și o baie.

– Pentru mine?

– Bineînțeles că pentru tine!

Nonna s-a încruntat, exasperată.

Elisabetta nu a înțeles. Suna ca o ofertă, dacă nu ar fi fost vorba de felul de a fi al Nonnei.

– Ei bine, îți mulțumesc, atunci. Cât costă chiria?

Nonna a ridicat brusc capul, iar ochii ei cu pleoape căzute au început să se aprindă în spatele ochelarilor.

– Elisabetta, ce fel de femeie crezi că sunt?

Elisabetta s-a simțit copleșită.

– O cameră, pe gratis? Nu pot să accept o asemenea generozitate.

– Atunci te voi concedia. Ia-ți la revedere de la Casa Servano și de la mine.

– Nu! s-a grăbit Elisabetta să spună, confuză.

– Vrei să spui „da“. Ce s-a întâmplat cu tine? Nu poți să spui „da“?

– Da! a răspuns Elisabetta, recunoscătoare că a fost îndemnată. Nu era o conversație, ci un câmp minat. Mulțumesc! Unde este camera?

– Via Fiorata 28.

Elisabetta a clipit.

– Acolo locuiești, nu-i așa?

– Da, ți-am spus, e a mea. Nu mă asculți?

Nonna a tăvălit un alt *gnocchi* prin făină. Eu sunt la parter. Tu vei fi la etaj, cu propria ta baie.

– Minunat, mulțumesc!

Elisabetta a simțit cum o cuprinde ușurarea ca o baie caldă, dar Nonna o privea cu înfocare, cu un cuțit în mână.

– Există o singură problemă. Pisica ta proastă.

– De unde știi despre pisica mea?

Elisabetta a înghițit în sec. Nu l-ar fi lăsat niciodată pe Rico pe stradă. Mai degrabă ar fi renunțat la camera liberă.

– Nu știi că te văd adunând resturi de pește? Sau că te aud vorbind despre cât de deștept este? Cât de chipeș? Cât de afectuos?

– Pot să-l aduc?

– Urinează prin casă?

– Nu.

Nonna s-a uitat la ea, hotărându-se.

– Deci, da.

Elisabetta a îmbrățișat-o.

– Dar dacă urinează prin casă, a spus Nonna, îi voi tăia *gnocchi*.

Capitolul 35

SANDRO

5 septembrie 1938

– Rosa!

Sandro și-a ridicat privirea din caietul său, bucuros să o vadă pe sora lui mai mare intrând în apartament. Se mutase în propria locuință cu niște colegi de cameră și nu venea prea des acasă. A venit în sufragerie, lăsându-și poșeta, și l-a îmbrățișat. Purta costumul ei bronzat la modă, cu părul prins în coc, iar el a simțit adierea ușoară a parfumului ei floral.

– Am auzit ce s-a întâmplat la școală, Sandro. Îmi pare foarte rău!

– Mulțumesc! S-a întâmplat și la La Sapienza. Levi-Civita a plecat. Am ajuns prea târziu ca să-mi iau rămas-bun.

– O, nu! Trebuie să fii atât de trist.

– Încerc să nu fiu. Sandro a vorbit din inimă. Încerc să rămân pe drumul cel bun.

– Nu poți să rămâi pe drumul cel bun când propriul tău guvern te face să deraiezi. Rosa s-a încruntat cu părere de rău. Mussolini s-a întors împotriva noastră. Manifestul și legile privind rasele arată că nu-i mai vrea pe evrei în Italia. Ne va face viața atât de grea încât vom pleca.

– Dar de ce? De ce acum, după atât timp?

– Este ceea ce ne-a îngrijorat pe mine și pe David. Mussolini alege să fie de partea lui Hitler, iar dacă Hitler este împotriva evreilor, la fel este și Mussolini. Rosa i-a atins cu tandrețe brațul. Știu că îl iubești pe tata, și eu la fel, dar nu știe ceea ce văd eu la ambasadă.

Sandro s-a simțit sfâșiat.

– Dar el cunoaște oameni din partid și citește ziarele.

– Citește doar ziarele fasciste, iar toți prietenii săi cei mai apropiați sunt fasciști. Ei merg cu Mussolini, indiferent de situație. Rosa l-a strâns de braț.

Oricum, doar pentru că tata crede ceva, nu înseamnă că și tu trebuie să crezi la fel. Fascismul este acum dușmanul nostru. Evreii ar trebui să părăsească partidul, după ziua de azi. Legile privind rasele sunt picătura care a umplut paharul. Te-au dat afară din școală. E revoltător!

– Tata spune că este ceva temporar.

– Se înșală. Sandro, trebuie să gândești singur.

– Rosa!

Mama lui a intrat în cameră și a sărutat-o pe Rosa pe ambii obraji, urmată de tatăl său.

– Ce surpriză plăcută! Tatăl său a întins brațele pentru a o îmbrățișa pe Rosa, dar Sandro a detectat efortul din zâmbetul părinților săi. Toată seara vorbiseră retrași în biroul tatălui său.

Rosa i-a sărutat pe amândoi.

– Ce zi teribilă! Sunt îngrozită.

– Ca și noi, a spus mama, cu un ton controlat. Dar tatăl tău lucrează deja la soluții. Rămâi să mănânci, nu-i așa?

Sandro a intervenit:

– Este cina mea de consolare, Rosa. Cornelia mi-a promis ceva prăjit.

Rosa a chicotit, un sunet vesel în mijlocul tensiunii.

– Mi-ar plăcea să rămân.

– Bine, ia loc, și eu aduc un alt tacâm.

Mama lui s-a întors și a plecat spre bucătărie.

– Da, stați jos, amândoi. Tatăl său a trecut la masă, a luat paharul de vin, a turnat puțin și i l-a oferit Rosei. Ce-ai mai făcut?

– Bine, până astăzi. Rosa a acceptat vinul și s-a așezat. Tată, cum rămâne cu legile privind rasele? Despre ce vorbește mama, soluții?

– Trebuie să ne păstrăm luciditatea și să mergem înainte. Există o prevedere pentru ca școlile evreiești să fie înființate cu finanțare guvernamentală.

– Dar ce părere ai acum despre partid? Tu, dintre toți oamenii, care ești atât de loial, trebuie să fi fost șocat. Este o schimbare de direcție, nu-i așa?

– Așa cum i-am spus lui Sandro, sunt șocat de promulgarea legilor privind rasele. Totuși, de atunci, am avut timp să studiez legea, să mă consult cu membrii Consiliului și să dau câteva telefoane.

Rosa s-a încruntat.

– Este îngrozitor, nimic nu poate schimba asta, tată.

– Consiliul analizează deja posibilitatea de a închiria un spațiu în care să țină cursuri, iar membrii comunității se oferă voluntari pentru a preda. Cu siguranță avem o mulțime de profesori și profesioniști care ne pot ajuta.

– Dar... a început Rosa, însă tatăl său a ridicat o mână.

– Profesorii evrei care au fost strămutați astăzi au sunat la sinagogă, căutându-și de lucru, iar noi facem o listă pentru a vedea câți putem angaja. Am sugerat să o luăm pe *professoressa* Longhi, profesoara de matematică a lui Sandro. Sandro poate ajuta la predarea aritmeticii elevilor mai mici. Întotdeauna și-a dorit să predea, așa că poate putem privi acest lucru ca pe o oportunitate.

– O *oportunitate*? a repetat Rosa, cu o dezaprobare nedisimulată.

Mama sa a reintrat în cameră cu tacâmurile, a așezat o farfurie și tacâmurile de argint în fața Rosei, apoi s-a așezat.

– Da, a răspuns ferm tatăl său. În mod evident, este o situație proastă, dar trebuie să facem tot ce este mai bun din ea. Nu există nici un motiv pentru ca Sandro și ceilalți să piardă timp, deoarece vor fi încă eligibili pentru a susține examenul de stat la sfârșitul anului. Dacă vor trece, vor absolvi.

– Deci, asta a fost prevăzut?

– Da. Ceea ce contează cel mai mult este ca nevoile academice ale elevilor să fie satisfăcute. Tatăl său l-a bătut pe umăr. Evident, aceasta nu este o problemă doar pentru liceul lui Sandro. Există primele estimări potrivit cărora sunt afectați aproximativ șase mii de elevi evrei, o sută șaptezeci de profesori de liceu și o sută de profesori universitari. Așa că ne vom adapta și vom merge mai departe. La urma urmei, supraviețuirea este ceea ce noi, evreii, facem cel mai bine.

– Bine spus, dragă, a zis mama lui, când Cornelia a intrat în sufragerie cu o farfurie de *carciofi alia giudia*, anghinare prăjită, o specialitate evreiască.

Lui Sandro i s-au aprins ochii.

– *Bravissima*, Cornelia!

– Doar pentru tine. Cornelia a zâmbit în timp ce așeza platoul, iar anghinarele prăjite arătau delicios. Pesmetul ușor strălucea cu ulei de măsline și lămâie și era presărat cu fulgi grosieri de sare de mare. Tatăl său a rostit o rugăciune deasupra mâncării, iar Sandro a smuls o bucată de anghinare, luând o mușcătură.

– Mmm, sunt oficial consolat.

– Bine.

Cornelia l-a bătut pe umăr și s-a întors în bucătărie.

Rosa și-a dres vocea.

– Am ceva de spus tuturor, chiar dacă această noapte este deja una dificilă. Aș putea la fel de bine să nu mă mai ascund. Mi-a fost confirmat postul la o agenție umanitară internațională și totul este în regulă. Voi emigra cu David și totul este pregătit. Îmi pare rău că trebuie să vă spun în seara asta, dar plec la sfârșitul săptămânii.

Sandro s-a simțit uimit și trist. Nu crezuse niciodată că ea va merge până la capăt. Nu știa ce să spună. Se simțea ca o lovitură, dar avea să păstreze asta pentru el.

– Atât de curând?

Mama și-a dus mâna la gură.

Fața tatălui său, plină de riduri, era mută de uimire.

– E brusc, nu-i așa?

– Nu chiar, a răspuns Rosa, pe un ton mai moale. Am așteptat să vină confirmarea. Nu vreau să plec fără voi toți, dar mi-e teamă să rămân. Mi-e teamă pentru voi dacă rămâneți.

– Vom fi bine, a spus tatăl ei în liniște. Noi locuim aici. Lucrăm aici.

– Trebuie să rămânem, Rosa, a adăugat mama ei, iar Sandro s-a uitat în jos spre farfurie, afectat. Era de acord cu părinții lui și cu siguranță nu voia să părăsească Roma sau pe Elisabetta. Dar răsturnarea de situație îi zdruncinase încrederea în poziția sa.

– Ascultați-mă, pentru ultima oară. Rosa s-a aplecat. Ceea ce mă îngrijorează este că, la un moment dat, nu veți mai avea voie să emigrați. Am auzit lucruri la ambasadă și știu că veți spune că nu este oficial, dar este de încredere. Evreii din toată Europa fug de naziști. Și știu că spuneți că evreii vin în Italia și aveți dreptate, dar vor fi în aceeași situație teribilă. Cei care acționează rapid au o șansă de a pleca. Dacă veți întârzia, va fi doar mai dificil și mai periculos.

– Periculos?

Tatăl său a luat-o în derâdere.

– Da, tată. Rosa și-a strâns buzele. Alte țări fac deja ceva pentru a bloca refugiații. Statele Unite ale Americii au cote pentru evrei și ridică și mai multe restricții. Procedurile Departamentului lor de Stat sunt pline de întârzieri. Chiar dacă reușești să obții o viză, există reglementări cu privire

la suma de bani cu care poți pleca din Italia, iar dacă nu sunt suficienți pentru a te întreține, nimeni nu te va primi.

Tatăl său s-a încruntat, iar mama sa și-a arcuit o sprânceană, dar Rosa nu i-a lăsat să scoată un cuvânt.

– Nimeni nu vrea să-i primească pe evrei și chiar și britanicii le cer solicitanților să plătească mii de lire sterline pentru a obține o viză pentru Palestina. Dacă nu aș fi lucrat la ambasadă, mi-ar fi fost mult mai greu. Vă rog să veniți cu mine în Londra. Aceasta este ultima voastră șansă.

– Nu, mulțumesc, a spus tatăl său, clătinând din cap. Ți-am spus deja.

– Îmi pare rău, a adăugat mama lui.

Pe Sandro îl durea inima, dar vedea că sora lui era în pragul lacrimilor. O iubea, așa că știa ce avea de spus.

– Rosa, înțeleg de ce vrei să pleci. Ar trebui să faci ceea ce trebuie să faci.

– Mulțumesc! Rosa i-a zâmbit tremurând, apoi și-a întors atenția către părinții lor. Și mai este un lucru pe care trebuie să îl știți. M-am căsătorit cu David în Londra săptămâna trecută, așa că acum sunt soția lui.

– *Ce?* Tatăl său a rămas cu gura căscată. Ești căsătorită?

– Rosa? Ochii mamei sale s-au rotunjit în spatele ochelarilor. Doamne! De ce nu ne-ai spus?

Sandro s-a uitat, uimit, dar Rosa o lua de mână pe mama lor.

– Mamă, nu ți-am spus pentru că știu ce părere aveți tu și tata despre faptul că mă voi căsători cu cineva care nu este italian. Și nu ți se pare că această obiecție nu are nici o importanță, după tot ce s-a întâmplat? Conform manifestului, nu mai suntem italieni pentru că suntem evrei. Tată, vezi absurditatea?

– Nu. Tatăl său și-a încrucișat brațele. Manifestul încă nu este lege. Nimeni nu poate nega istoria. Noi suntem evrei italieni. Suntem romani.

Mama lui a dat din cap dezaprobator, uimită.

– Ai fi putut să ne spui, Rosa. Ai fi putut să ne anunți. Nici măcar nu am fost la nunta ta!

Rosa părea dezamăgită.

– Știam că ai fi încercat să mă convingi să nu o fac și nu am vrut să-ți dau ocazia. Trebuia să ne căsătorim acolo pentru a-mi îmbunătăți șansele de emigrare. Oricum, nu m-aș fi putut căsători aici.

Sandro înțelegea, deși era trist că nici el nu apucase să o vadă căsătorindu-se. Era fericit pentru Rosa, dar rămânea cu inima frântă pentru

că ea părăsea țara. Emoțiile îi zvâcneau în interior. Totul mergea prost. Tatăl său era furios, mama sa se clătina, iar el abia aștepta ca această zi îngrozitoare să se încheie.

Tatăl său a dat din cap dezaprobator.

– Rosa, el nu este italian. Cum ai putut?

– Ne iubim unul pe celălalt, așa am putut. Rosa s-a încruntat. Este un om minunat și ne-am căsătorit în cadrul unei ceremonii evreiești, cu părinții și fratele lui acolo.

– Asta nu înseamnă că e italian! Tatăl său a ridicat mâinile în sus. Ne doream nepoți italieni.

Dintr-odată, Sandro a simțit că emoțiile pe care le ținea înăuntru explodează.

– Tată, mai contează? Mai întâi spui că nu pot să o văd pe Elisabetta pentru că nu este evreică. Apoi spui că Rosa nu se poate căsători cu David pentru că nu e italian.

Tatăl său s-a întors spre el, rănit.

– Eu și mama ta avem dorințe pentru amândoi și avem dreptul la asta. Unde ți-e respectul, fiule?

– Te respect, desigur. Sandro și-a dat seama că trebuie să gândească singur, așa cum spusese Rosa, așa că a făcut-o. Dar nu pot să nu fiu de acord cu tine? Ceea ce s-a întâmplat astăzi nu demonstrează greșelile din logica ta? Oamenii nu sunt categorii și nu este moral să mă dai afară din școala mea pentru că sunt evreu. Asta rănește oamenii, la nesfârșit. Este pur și simplu *greșit*. Guvernul ne discriminează, așa că nu putem să discriminăm la rândul nostru, nu-i așa? Este lipsit de principii.

Mama lui s-a ridicat, strângându-și șervețelul în brațe, neobișnuit de agitată. Sprâncenele i se lăsaseră în jos, iar buza inferioară îi tremura.

– Urăsc agitația asta. Am vrut să-mi văd fiica căsătorindu-se. Acum, nu mai pot și nici nu voi mai putea.

Și-a ținut șervețelul la nas în timp ce începea să plângă, apoi s-a întors și a ieșit în grabă din cameră, cu Rosa pe urmele ei.

I-a lăsat pe Sandro și pe tatăl său singuri la masă și au tăcut, nici unul dintre ei nu vorbea pentru a umple golul. Sandro și-a privit farfuria, încercând să-și ordoneze emoțiile. Trebuia să recunoască o diminuare a respectului față de tatăl său, ale cărui păreri pur și simplu nu se potriveau

cu rațiunea. Sandro nu obișnuia să aibă niciodată astfel de discuții în contradictoriu cu el, cu excepția ultimei conversații despre Elisabetta.

Sandro ar fi vrut să rezolve problema, așa că și-a ridicat privirea, dar a fost surprins să-l găsească pe tatăl său stând țeapăn în scaunul său. Ochii tatălui său se micșoraseră în spatele ochelarilor, iar Sandro a simțit un val de regret. Niciodată până atunci nu-și văzuse tatăl plângând.

– Tată? a spus el, ridicându-se, dar tatăl său i-a făcut semn să rămână pe scaun.

– Când vei avea copii, vei înțelege.

Capitolul 36

ALDO

Octombrie 1938

Barul GiroSport era plin, iar Aldo lucra la automatul de cafea de la tejghea, alături de barmanița lor mai în vârstă, Letizia. Tatăl său lucra în zona de scaune de afară, având grijă de clienți și alungându-i pe acordeonistul și fotograful care încercau să facă bani de pe urma turiștilor. Marco servea o masă de asistente drăguțe, iar Aldo privea, amuzat. Marco se simțea întotdeauna în mod natural în largul său cu femeile, iar Aldo își dorea adesea să aibă farmecul fratelui său mai mic, dar acesta era ceva specific lui. Aldo îl iubea prea mult ca să fie invidios.

– *Due caffè ristretti*, a spus Letizia, însemnând două cafele, scurte și dense, iar Aldo a luat o ceașcă și a rotit maneta de la automatul de cafea înalt, marca Victoria Arduino, cu vulturul strălucitor în vârf.

Și-a pregătit cafeaua, gândurile lui rătăcind pe acolo pe unde rătăceau întotdeauna – la pericolul pe care îl reprezentau planurile antifasciștilor. Petrecerea de pensionare a lui Spada se apropia, iar Aldo era din ce în ce mai îngrozit pentru Marco. Spre groaza lui crescândă, antifasciștii repetau atacul la fiecare întâlnire, pretinzând că bastoanele erau arme, din moment ce nu fusese încă trimis la Orvieto. În fiecare dimineață și seară, se ruga la Dumnezeu pentru îndrumare, dar nu venise nici una.

Aldo i-a înmânat cafeaua Letiziei și a început să pregătească o altă ceașcă, complet preocupat. Încă nu reușise să-l convingă pe Marco să renunțe la slujbă, dar se gândise la un plan alternativ. Părea o nebunie, dar se gândea să-i dea lui Marco carne de porc alterată în ziua petrecerii de pensionare, făcându-l să fie prea bolnav pentru a merge. Singura problemă era că Marco avea un stomac de fier, așa că ar fi fost nevoie de foarte multă pentru a-l îmbolnăvi, iar Aldo nu voia ca frățiorul lui să ajungă la spitalul

de peste drum. Oricum, Marco ar fi mers la petrecere dacă nu ar fi fost cu adevărat foarte bolnav, pentru că abia aștepta să sărbătorească plecarea lui Spada.

Aldo i-a întins Letiziei a doua cafea, aruncând o privire afară. Privirea lui a căzut întâmplător asupra părului blond al unei femei care lua loc la una dintre mesele din zona lor de relaxare exterioară. A recunoscut-o. Era Silvia, soția lui Uno.

Aldo a privit în jos, ascunzându-și fața. Inima lui a început să bată cu putere. Silvia habar nu avea că el lucra aici. Dacă l-ar fi văzut, i-ar fi aflat adevărata identitate.

– O cafea, *senza schiuma*, a spus Letizia, adică o cafea fără spumă.

Aldo trebuia să se facă nevăzut.

– Letizia, poți să stai tu în locul meu? Trebuie să mă duc la baie.

– Sigur, a răspuns Letizia, iar Aldo a părăsit tejgheaua, pregătindu-se să intre grăbit în spate, când și-a dat seama că a ajuns prea târziu. Silvia se ridicase și vorbea cu tatăl său, întrebându-l probabil unde era baia. În clipa următoare, Silvia a intrat în bar, făcând o *bella figura* într-o rochie frumoasă, albastră, care se lipea de formele ei zvelte.

Lui Aldo i s-a uscat gura. Nu putea să o lase să-l vadă. Între timp, vederea ei îi întorcea capul lui Marco, căci fratele său nu rata niciodată o fată frumoasă. Aldo nu știa ce să facă. Nu putea să-l lase pe Marco să înceapă să vorbească cu ea. Cunoscându-și frățiorul, acesta ar fi adus vorba de slujba lui pentru *fascio* pentru a o impresiona și totul ar fi fost pierdut.

Aldo a înghețat. Silvia se îndrepta spre el și Marco. Nu putea să o evite. Dacă mergea la stânga sau la dreapta, ea îl vedea mișcându-se. Și-a întors capul ca și cum ar fi vorbit cu niște clienți. Cu coada ochiului, a fost îngrozit să o vadă pe Silvia privindu-l drept în ochi și a încetinit pasul.

Aldo s-a uitat și i-a întâlnit privirea, surprins. Silvia îl privea direct în ochi. În mod ciudat, expresia ei nu a înregistrat nici o surpriză, apoi a dat din cap aprobator ca și cum i-ar fi trimis un semnal. S-a îndreptat spre partea din spate a barului și a intrat în holul îngust, unde se aflau depozitul și toaletele. Din fericire, Marco și-a întors privirea, chemat de un client.

Aldo a urmat-o pe Silvia, cu mintea agitată. S-a întors pe hol, unde îl aștepta Silvia.

– Trebuie să vorbesc cu tine, a spus ea în șoaptă.

– Bine, în depozit. Aldo i-a arătat interiorul micuței încăperi de sub scara care era acoperită cu produse alimentare. A închis repede ușa și a aprins lumina. Silvia, ce faci aici?

– Uno m-a trimis să te văd, Aldo.

Aldo era șocat.

– De unde știi cum mă cheamă? Sau că lucrez aici?

– Uno a aflat pentru că trebuia să vorbim cu tine. Este urgent.

Aldo a dat înapoi.

– Dar cum a aflat?

– El are metodele lui.

Aldo și-a mascat starea de alarmare.

– Credeam că identitățile noastre sunt secrete. Credeam că avem încredere unul în celălalt. Nu ar trebui să ne spionăm unul pe celălalt.

– Sunt de acord cu tine, dar nu înțelegi riscurile pe care și le asumă Uno. De aceea am venit eu în locul lui. Fruntea Silviei s-a încrețit. Crede-mă, are motive întemeiate pentru modul în care acționează. Nu-ți voi mai ascunde nimic, așa că îți spun că știe că tatăl tău este un fascist din prima oră.

Aldo i-a mulțumit lui Dumnezeu că nu știau despre Marco. A răspuns în funcție de cele aflate.

– Sunt sigur că nu sunt singurul din grupul nostru care are un tată care este un fascist convins. Sunt propria mea persoană și, cu toate acestea, sunt loial cauzei noastre.

– Știm asta, însă nu de asta am venit. Am venit să îți spun să mergi la Orvieto în seara asta.

– În seara asta? Aldo a înghițit în sec, dezechilibrat. De ce în seara asta? Ce s-a întâmplat?

– A intervenit ceva, asta e tot ce pot spune.

Aldo ar fi vrut să poată trage de timp. Cu cât mai mult putea amâna aducerea armelor, cu atât mai bine.

– Dar nu știu dacă sunt pregătit.

– De ce nu?

Aldo a încercat să se gândească la o minciună, dar era un mincinos groaznic.

– Of, dar în seara asta e așa de repede.

– Nu aveam ce face.

– Dar trebuie să mă pregătesc.

– Ce să pregătești?

– Bicicleta mea. Trebuie să o pregătesc.

– Este stricată? Nu poți s-o repari?

– Nu, ei bine, nu e stricată, dar...

– Aldo, ți-e frică? Asta e? Ochii albaștri ai Silviei s-au ascuțit cu suspiciune. De aceea ai slăbit atât de mult? E din cauza anxietății?

– Da, a răspuns Aldo, simțind că femeia era prea deșteaptă ca să creadă o negare categorică. Dar nu am vrut să recunosc asta în fața celorlalți.

– Știam eu. Văd lucruri pe care soțul meu nu le vede. Silvia l-a mângâiat pe braț. Fii curajos! Este periculos, dar nu nejustificat. Ai spus că vei merge și trebuie să mergi. Soțul meu nu trebuie să facă totul. Fă-ți partea ta. Respectă-ți cuvântul dat.

– Bine.

Aldo s-a resemnat la gândul că trebuie să meargă, ca și cum asta nu aducea mai aproape data petrecerii de pensionare.

– *Bravo!* Silvia a zâmbit scurt. Pleacă după căderea nopții și întoarce-te până dimineață. Persoana noastră de contact te va aștepta la o tavernă numită Piccolo's, pe Via del Duomo, lângă Corso Cavour.

– Cum îl voi recunoaște?

– Îl cheamă Fabio și va purta o șapcă în carouri. Îți va da un pachet cu șase pistoale. Întoarce-te imediat la Roma și pune-le într-o gaură în mărăcinișul de lângă Terme di Caracalla, unde Viale delle Terme di Caracalla se intersectează cu Via Antoniniana. Îți este cunoscut locul?

– Nu.

– Tocmai ți-am spus locația. O vei găsi cu ușurință. Dacă nu este sigur din orice motiv, ascunde-te pe loc sau călătorește în noaptea următoare. Nu te întoarce la Orvieto să cauți persoana noastră de contact. Ai înțeles?

– Da.

– Mult noroc! La revedere!

Silvia a deschis ușa de la magazie și a plecat, iar Aldo a lăsat să-i scape un oftat. Pieptul i se părea prea mic pentru ca plămânii să i se umple cu oxigen, iar el avusese întotdeauna o respirație excelentă. A ieșit din depozit și a intrat în bar.

Marco s-a apropiat de el cu un zâmbet șiret.

– Aldo, ea este?

Aldo a înțeles încurcătura, care a lucrat în avantajul său.

– O, da.

– O blondă! Ce frumusețe!

– Mulțumesc! Aldo și-a dat seama că nu va putea merge acasă cu Marco în seara asta dacă va trebui să meargă la Orvieto. A venit să-mi spună că soțul ei pleacă din oraș, așa că pot să stau cu ea toată noaptea. Vrei să mă acoperi tu cu tata și cu mama?

– Da, bineînțeles. Dar cum rămâne cu dimineața, când nu ești acasă?

Aldo era nedumerit, dar fața lui Marco s-a luminat.

– Am o idee. Îi voi spune tatei că te-ai simțit bine și că te-ai decis să te antrenezi până mai târziu, ca și cum ai face o cursă de anduranță. Atunci, el și mama nu te vor mai aștepta. Doar să te întorci înainte să se trezească dimineața.

– Grozavă idee! a spus Aldo, forțând un zâmbet.

Nu scăpase din vedere ironia faptului că fratele său mai mic îl ajuta să obțină armele care urmau să se întoarcă împotriva lui.

– Acum spune-mi. Marco s-a aplecat mai aproape, cu ochii strălucind. Ce s-a întâmplat în depozit? Ați făcut ceva, așa de repede?

– Marco, nu!

Aldo a chicotit, deși se simțea rău de la stomac.

– Se poate face, frate. Știu asta cu siguranță.

Aldo nu i-a răspuns, decât pentru a-l împinge jucăuș.

Când s-a făcut noapte, Aldo a părăsit Roma și a găsit drumurile lăturalnice spre nord. Era atent la traficul din jurul său, asigurându-se că nu era urmărit, dar se simțea în siguranță. Mintea îi era foarte agitată în timp ce mergea, știind că fiecare mișcare a roților îl aducea mai aproape de ceva de care se temea. Trebuia să-l salveze pe Marco, iar carnea de porc alterată părea cea mai bună alternativă.

Trecuseră mai bine de trei ore pe bicicletă când Aldo a ajuns în sfârșit în orașul medieval Orvieto. A pedalat pe străzile sale pietruite și a găsit Piccolo's, un bar sărăcăcios pe o stradă îngustă, mărginită de magazine închise. Totul era întunecat, cu excepția tavernei, care arunca un fascicul eliptic de lumină pe trotuar. Prăbușit pe peretele de lângă intrare se afla un bărbat cu o șapcă în carouri, care bea dintr-o sticlă de vin. Trebuia să fie Fabio, care se dădea drept un bețiv. Pe jos, lângă Fabio, zăcea un pachet voluminos învelit în hârtie maro și sfoară. Armele.

Aldo a încetinit pasul, aruncând o privire în jur pentru a se asigura că nu este urmărit. Strada era pustie și nu era nimeni prin preajmă. Un câine lătra în depărtare, în rest era o liniște absolută.

În clipa următoare, Fabio s-a ridicat, șovăind, apoi s-a îndepărtat clătinându-se, prefăcându-se că se sprijină de perete pentru a se stabiliza. Pachetul împachetat a rămas pe jos.

Aldo nu a ezitat. A accelerat, s-a aplecat în timp ce trecea pe lângă el, l-a luat și a continuat să meargă. Era greu, astfel că l-a pus în coșul de pe ghidon.

Aldo și-a dat seama că inima îi bătea cu putere știind că avea pistoalele. Acum chiar nu mai era cale de întoarcere. A spus o rugăciune pentru iertare. S-a hotărât din nou să găsească o cale de a-l salva pe Marco. Acum era timpul să se întoarcă în Roma.

A cercetat strada, care rămăsese goală, întunecată și liniștită. A coborât de-a lungul ei, s-a întors și a pedalat pe drumul pe care venise, spre sud. Ochii lui au măturat străzile în timp ce pedala mai repede, îndreptându-se spre ieșirea din oraș. A ieșit din Orvieto și a continuat să meargă, fiecare mușchi încordat în timp ce ținea în mână ghidonul.

Coapsele lui au început să ardă și a accelerat, intrând în trombă în noaptea întunecată. Drumul lung pe care îl avea de parcurs șiroia încoace și încolo. Când a lovit o denivelare, pistoalele din pungă s-au ciocnit unul de altul, făcând zgomot.

Aldo și-a coborât partea superioară a corpului pentru a-și îmbunătăți aerodinamica. Și-a croit drum printre pășunile cu cai și vaci care pășteau în întuneric. Farurile unei mașini care trecea pe lângă el îl luminau, dar el a ignorat-o. A accelerat, apoi mașina a accelerat, dar nu l-a depășit. El nu înțelegea. A făcut semn mașinii să treacă pe lângă el, dar aceasta nu a trecut. Nu avea sens.

Aldo s-a ținut tare, cu mașina pe urmele lui, peste umărul drept. Farurile mari îl luminau. A aruncat o privire peste umăr și a văzut că era un sedan mare și întunecat. A simțit un tremur de spaimă. Și-a spus să se calmeze, dar nu funcționa. A încetinit, dar și sedanul a încetinit. A accelerat, dar și sedanul a accelerat. Dar tot nu l-a depășit.

Frica l-a străbătut, dându-i putere corpului său obosit. Sedanul i-a evitat roata din spate, jucându-se cu el. Aldo a pedalat mai tare, canalizându-și frica în efort. Sedanul s-a apropiat atât de mult încât a simțit căldura

emanând din motorul său mare. A auzit bărbați râzând. Poate beți, care se distrau pe seama lui. Nu era nimeni prin preajmă care să-l ajute. Era pe cont propriu.

Sedanul a ambalat motorul, ajungând pe lângă el. Nu putea spera să îi depășească, dar a continuat să pedaleze, cu inima bătându-i din ce în ce mai tare din cauza unei terori crescânde. Deodată, o sticlă i-a lovit umărul, iar bărbații au izbucnit într-un râs zgomotos.

Aldo s-a prins de ghidon, dar nu a căzut. Pneul din față s-a clătinat, dar și-a păstrat controlul. A încercat să se gândească la o cale de ieșire. Nu a găsit nici una. Se afla pe o porțiune lungă de drum, flancată de garduri și ferme, fără nici un drum secundar la stânga sau la dreapta. Bărbații din sedan probabil cunoșteau drumurile mai bine decât el. Era înspăimântat, dar se ruga să îl lase în pace.

Aldo abia dacă putea vedea în întuneric. În față, drumul se curba spre dreapta și dispărea. Vântul îl bătea din plin, iar norii se grăbeau să ascundă luna. A virat în curbă spre dreapta, apoi a văzut cu groază că drumul era blocat de un șir de mașini care se aflau față în față cu el. Aveau farurile stinse.

O ambuscadă.

Aldo a frânat cât de tare a putut. Mașinile și-au aprins farurile, inundându-l cu lumină și orbindu-l. A alunecat în cădere. Bicicleta a dispărut de sub el. Pachetul de arme a zburat din pungă.

Totul s-a întâmplat deodată. A căzut la pământ, pe jumătate rostogolindu-se și pe jumătate alunecând de pe șosea. Asfaltul i-a smuls tricoul și i-a jupuit pielea. O durere chinuitoare i-a sfâșiat brațele și picioarele. Nu mai putea să rețină nici măcar un gând.

Aldo s-a trezit oprit într-un șanț cu iarbă, lovindu-se de un stâlp al unui gard. A simțit miros de bălegar. A auzit tunetul de copite în timp ce caii fugeau.

S-a luptat să-și mențină cunoștința. Durerea era chinuitoare. Îl durea tot corpul. Simțea căldură pe toată fața lui. Știa că era propriul sânge. Și-a deschis ochii cu efort. Deasupra lui se înălța un șir de siluete întunecate, care fluturau bâte lungi.

Fasciștii.

Aldo a simțit cum îi plesnește inima de groază. Fasciștii trebuie să le fi descoperit planurile. S-a luptat să se ridice în picioare, dar picioarele i-au

cedat sub el. Durerea îi explodă în genunchiul drept. Probabil că era rupt. S-a aruncat în față și s-a prăbușit la pământ. A simțit în gură un gust metalic. Sânge.

Bărbații au râs, venind spre el.

– Porc bolșevic!

– Ești arestat, comunistule!

– Văd că are o armă, nu-i așa?

– Da, o văd și eu!

– Trebuie să ne apărăm!

Aldo și-a dat seama că aveau de gând să-l omoare, nu să-l aresteze. A încercat să se târască. Picioarele îi ardeau de agonie. A gâfâit și a mârâit ca un animal. S-a târât înainte cu degetele.

– Haide, băiete, fugi! Fă-o să fie distractiv!

O bâtă l-a lovit din spate. Și-a auzit omoplatul crăpând și sfărâmându-se. O durere atroce i-a străbătut tot corpul. A refuzat să strige. Dacă avea de gând să moară, ar fi făcut-o cu curaj.

– Haide, ridică-te și fugi, om bun de nimic!

Bărbații au început să-l lovească pe Aldo cu bâte, rupându-i coastele, cotul, picioarele. Se zvârcolea în agonie. Cineva l-a lovit cu piciorul în cap. A început să-și piardă cunoștința.

Dintr-odată, Aldo nu a mai simțit nici o durere. Viața lui a început să se scurgă. A recitat *Ave Maria*. Era ora morții sale. Sufletul i-a părăsit trupul și a simțit că se uită de sus la tânărul care zăcea pe marginea unui drum de țară, bătut de oamenii care îi furaseră țara.

S-a gândit la familia sa. Îi iubea atât de mult. A regretat că nu i-a lăsat niciodată să îl cunoască cu adevărat. Fusese introvertit.

Regreta că nu fusese niciodată iubit de o femeie. Ar fi fost cel mai devotat dintre soți. Nu ar fi vrut să-și părăsească viața atât de curând.

Cu toate acestea, știa că va avea o viață mai bună, o viață veșnică, în îmbrățișarea unui Dumnezeu drept și iubitor.

Și în ultima clipă a simțit cea mai profundă durere, pentru că acum nu-l mai putea proteja pe iubitul său Marco.

Capitolul 37

MARCO

Octombrie 1938

Era o dimineață liniștită la barul GiroSport, cu Marco la tejghea alături de Letizia, pentru că Aldo nu venise acasă aseară. Părinții lui fuseseră surprinși să se trezească în lipsa lui Aldo și își făcuseră griji, așa că Marco le spusese că Aldo se întâlnea cu o femeie căsătorită și că, fără îndoială, adormise acolo. Acum, ambii fii aveau probleme, cu părinții lor supărați pe ei pentru că au mințit și pe Aldo pentru că avea o aventură cu o femeie măritată. Marco a clocotit în fața ipocriziei totale a reacției tatălui său, iar resentimentul a fiert în el.

Și-a ridicat privirea de la tejghea, surprins să-l vadă pe șeful său, *Commendatore* Buonacorso, intrând în bar împreună cu tatăl său. Marco s-a întrebat dacă va fi promovat, din moment ce lucrurile mergeau atât de bine la serviciu. Tatăl său i-a făcut semn să înainteze, așa că Marco i-a cerut Letiziei să preia comanda, a părăsit tejgheaua și și-a salutat șeful.

– *Commendatore* Buonacorso, mă bucur să vă văd.

Buonacorso a dat din cap, cu o expresie neobișnuit de sumbră.

– Am venit să vorbesc cu tine și cu părinții tăi.

Marco i-a urmat pe tatăl său și pe Buonacorso în bucătărie, care avea un mic hol înainte de zona de gătit și de cuptorul din spate. Mama lui și-a ridicat privirea de la aragaz și și-a șters mâinile pe șorț în timp ce se apropia.

– *Commendatore*, a spus ea, zâmbind, mă bucur să vă văd. Pot să vă aduc ceva pentru micul dejun?

– Nu, mulțumesc, *signora*. Buonacorso și-a scos pălăria. Marco, ai cumva un scaun liber?

– Da, *Commendatore*. Marco a apucat un scaun vechi și l-a împins spre șeful său. Domnule, vă rog, luați loc.

– Nu, scaunul este destinat mamei tale. Buonacorso a făcut un gest. *Signora*, vă rog. Luați loc.

– Mulțumesc, ce grijuliu!

Mama lui s-a așezat ușor pe scaun, evident impresionată de manierele lui *Commendatore*.

Buonacorso și-a dres vocea.

– Beppe, Maria, Marco, îmi pare rău, dar am vești îngrozitoare. Nu există nici o cale de a îndulci cuvintele. Regret să vă informez că Aldo al vostru a murit. Era un antifascist. A fost ucis în timp ce transporta pistoale la Roma, probabil pentru camarazii săi.

Marco a răsuflat uimit și îngrozit. Nu era posibil. Nu-i venea să creadă ce auzea.

– Nu, a spus tatăl său cu voce răgușită. Nu se poate așa ceva. Trebuie să vă înșelați. Mâna mamei sale a zburat la gură, ochii i s-au mărit de groază, dar nu a scos nici un sunet.

– Incidentul a avut loc noaptea trecută, în afara orașului Orvieto, a explicat Buonacorso. Aldo a fost oprit în timp ce călătorea spre sud, spre Roma. Cinci pistoale au fost găsite într-un pachet aflat pe bicicleta sa. Avea, de asemenea, un pistol asupra sa. S-a opus arestării și a tras în ofițeri, aproape ucigându-l pe unul dintre ei. Aldo a fost ucis în legitimă apărare.

– Nu se poate așa ceva.

Tatăl său a dat din cap dezaprobator.

Mama lui și-a acoperit fața cu mâinile.

Mintea lui Marco se chinuia să înțeleagă. Buza inferioară îi tremura, dar și-a găsit vocea.

– Domnule, trebuie să fie o greșeală. Aldo a fost cu prietena lui aseară. Sunt sigur că este încă acolo. Vă promit că va fi acasă în orice moment.

– Marco, nu este nici o greșeală. Aceste fapte sunt adevărate.

– Dar știu că e cu prietena lui, a fost acolo aseară. Se duce acolo noaptea când ar trebui să se antreneze, e îndrăgostit...

– Nu acolo s-a dus, Marco. Buonacorso s-a încruntat. Nu pot divulga mai multe detalii, dar OVRA i-a supravegheat pe membrii unei celule antifasciste. Trădătorii s-au întâlnit de mai multe ori în catacombe. Aldo a fost identificat ca fiind acolo, în mod obișnuit, printre ei.

Marco a deschis gura, dar nu a rostit nici un cuvânt. Aldo dispăruse. Lacrimile i-au inundat ochii. Abia îl auzea pe *Commendatore*, care continua să vorbească.

– Corpul lui Aldo este pe drum. Avea asupra sa cartea de identitate și, Beppe, ți se va cere să faci identificarea finală a corpului său și să semnezi formularele corespunzătoare. Condoleanțele mele!

Tatăl său rămăsese în control din punct de vedere emoțional, cu o expresie rigidă.

– *Commendatore* Buonacorso, vă asigur că fiul meu Aldo nu este un *traditore*. Aldo l-a iubit pe Mussolini și țara noastră. Știți că sunt un fascist. Mi-am crescut familia în fascism. Marco este loial partidului nostru, iar Aldo este la fel.

– Beppe, înțeleg că este un șoc, așa că nu voi vorbi mai departe despre acest subiect. Acum îmi iau rămas-bun de la tine, ca să puteți plânge împreună. Buonacorso și-a pus pălăria la loc. Din motive de securitate, nu vom comunica presei detaliile acestei chestiuni. Vom raporta în schimb că Aldo a pierit într-un accident de bicicletă, iar cadavrul său a fost găsit de poliție.

Tămâia mocnită îngroșa aerul, iar Marco stătea în costumul său negru și rigid, cu fața spre altar. Slujba de înmormântare a lui Aldo era aproape gata, deși Marco nu auzise nici un cuvânt. Icoana colorată care înfățișa Fecioara cu Pruncul și Fecioara pe lapislazuli pâlpâia în lumina blândă a unor lumânări albe, iar singurul sunet era latina mormăită a părintelui Donato și tusea ocazională a congregației.

Marco, Emedio și mama lor plânseseră atât de mult în ultimele zile, dar tatăl lor nu vărsase nici măcar o lacrimă, chiar și după ce identificase cadavrul lui Aldo, care prezenta răni de glonț și semne de bătaie, probabil că poliția își descărcase furia pe cadavrul lui. Tatăl său era profund rușinat de faptul că Aldo murise ca antifascist. Acest lucru nu făcuse decât să alimenteze resentimentele lui Marco față de tatăl său, deoarece el îl plângea pe Aldo indiferent de politică, iar dragostea lui pentru fratele său nu avea să dispară niciodată.

Marco își amintea că se juca cu Aldo în Piazza San Bartolomeo all'Isola, apoi se îmbrățișa cu el noaptea, pentru că dormeau în același pat când erau mici. Aldo îl învățase cum să repare o roată și cum să folosească mașina de

cafea. Era imposibil să își imagineze viața fără prezența liniștită și constantă a lui Aldo, căci fratele său îl susținuse la fel ca pietrele de pavaj de sub picioarele lui Marco.

Sfânta Liturghie se încheiase, iar părintele Donato a legănat o cădelniță de argint pe un lanț, lăsând dâre înțepătoare de fum cenușiu. Marco a părăsit banca, apoi s-a aliniat lângă sicriul lui Aldo, alături de tatăl său și de ceilalți ce urmau să care sicriul. Au ridicat sicriul pe umeri cu un *uno, due, tre* în șoaptă și au ieșit încet, îndreptându-se spre un fascicul de lumină solară în mijlocul culoarului.

Marco a dus sicriul fratelui său afară, apoi l-a încărcat în dric. Cei în doliu au ieșit din biserică, iar el a observat-o pe Elisabetta printre ei, stând alături de Sandro și de părinții lui. Ochii ei frumoși și întunecați, inundați de lacrimi, îi vorbeau inimii lui. S-a îndepărtat pentru a merge către ea, dar a auzit vocea tatălui său răsunând în aer.

– Marco, nu, urcă în mașină!

Marco s-a întors, șocat să-l vadă pe tatăl său care se îndrepta spre el printre cei îndureraţi, roșu la față.

– Treci în mașină! Tatăl său l-a prins pe Marco de umăr și l-a smuls de lângă Elisabetta. Aceasta este înmormântarea fratelui tău!

– Tată, nu...

Tatăl său l-a pălmuit, iar mâna lui Marco a zburat spre obraz. Elisabetta a tresărit. Mama lui Marco și Emedio au dat înapoi, iar familia Simone s-a îndepărtat. Tatăl său l-a apucat pe Marco de umăr, dar Marco s-a smuls din strânsoarea tatălui său, înfruntându-l pe acesta.

– Vrei să-mi spui mie ce să fac, dar eu știu ce ai făcut! Știu cine ești! *Știu*!

Vizibil uimit, tatăl său l-a lovit pe Marco cu pumnul, direct în obrazul stâng, iar Marco s-a clătinat, lăsându-se pe spate, ameţit de durere. Mama lui plângea, Emedio țipa, iar cei care plângeau au izbucnit în comentarii îngrozite.

Marco le-a ignorat, iar toată furia și resentimentele care se intensificaseră în el au explodat. S-a năpustit cu putere asupra tatălui său, lovindu-l în tâmplă. Tatăl său s-a împiedicat, clătinându-se și lăsându-se pe spate, cu brațele agitate.

Emedio, Massimo și Sandro s-au grăbit să-i despartă, dar Marco și-a întors brațul drept.

Nu el a lovit cu pumnul.

Tatăl său l-a privit direct în ochi, apoi s-a năpustit asupra lui cu forța unui tren de marfă. Impactul aproape că l-a doborât pe Marco, dar Emedio, Sandro, Massimo și ceilalți îndoliați au năvălit în față și au reușit să-i despartă pe tată și pe fiu, însă amândoi se luptau împotriva strânsorii acestora, zbătându-se încontinuu.

Chiar și în haosul acela, Marco știa că nu se mai afla sub controlul tatălui său. Nimic între ei nu va mai fi la fel.

Capitolul 38

MASSIMO

Noiembrie 1938

Massimo se grăbea să urce scările de la sinagogă. Un alt set de legi privind rasele fuseseră emise în acea dimineață, iar Consiliul era în delir. Ajunseseră în Sala del Consiglio, sau sala de conferințe a consiliului, care era căptușită cu rafturi și dominată de o masă de conferință lungă și lustruită, dar și de scaune. Bărbații stăteau în grupuri, ținând în mână copii ale noii legi. Rabinul Zolli vorbea la telefon în biroul său, încercând să compună răspunsul comunității.

Massimo i-a văzut pe prietenii săi, Luciano și Armando, la masa de conferințe. Erau oameni de afaceri; Luciano lucra în domeniul imobiliar comercial și Armando în domeniul bancar. Luciano era înalt și slab, dar Armando era scund și rotund. Fețele lor erau la fel de grave.

– *Ciao*, Massimo, ia loc! Luciano a scos un scaun de lemn. Mulțumesc că ai venit atât de repede! Este o catastrofă.

– Știu, este foarte descumpănitor.

Massimo s-a așezat, deschizându-și servieta.

– Descumpănitor? E *înspăimântător*. Luciano a clătinat din cap, îndurerat. Când am ieșit din casă, soția mea era în lacrimi.

Armando s-a încruntat.

– Când am plecat de la birou, *partenerii* mei plângeau. Oricum, ce părere ai?

– Am un plan. Massimo a scos exemplarul său cu noile legi, „Măsuri pentru apărarea rasei italiene“. În primul rând, să le parcurgem rapid, pentru că finalul este cel care contează. Obiectivul legii se găsește la punctul 1, „Măsuri privind căsătoriile“, și la articolele de la 1 la 7, referitoare la căsătoriile mixte între evrei și cei ce nu sunt evrei. De acum înainte, „este

interzisă căsătoria unui cetățean italian de rasă ariană cu o persoană aparținând unei alte rase“.

– Cu alte cuvinte, fără căsătorii mixte.

– Exact. Lui Massimo nu-i scăpase din vedere că, în conformitate cu noua lege privind rasele, Sandro nu va mai avea voie să se căsătorească cu Elisabetta. Punctul 2 articolul 8 definește ce este un evreu, iar articolul 9 prevede că apartenența la rasa evreiască trebuie să fie raportată și înscrisă în registrele oficiale. Acest lucru a fost codificat înainte, dacă vă amintiți.

Luciano s-a încruntat.

– Este un tratament discriminatoriu. Cei care nu sunt evrei nu trebuie să facă așa ceva.

Armando a dat din cap.

– Sunt de acord. Massimo s-a întors la lege. Acestea sunt legi care codifică nedreptăți. Cu toate acestea, mergem mai departe. Articolul 10 prevede că evreii nu se pot înrola în armată, nu pot lucra în calitate de gardieni și nu pot fi proprietari sau manageri ai societăților privitoare la apărarea națională sau ai societăților de orice fel care angajează o sută sau mai multe persoane. Și-a ridicat privirea. Aceasta este o prevedere teribilă. Cei mai mulți dintre clienții mei dețin afaceri care se califică. Aceasta mă va ruina.

Luciano a gemut.

– Și pe mine.

Fața lui Armando era mută de uimire.

– Voi da faliment.

Massimo a rămas pe subiect. Prietenii lui aveau nevoie de îndrumarea lui, nu de emoțiile lui.

– Secțiunea D prevede că evreii nu pot deține terenuri cu o valoare mai mare de cinci mii de lire, ceea ce cred că avem cu toții. Secțiunea E prevede că evreii nu pot deține clădiri urbane cu o valoare impozabilă de peste douăzeci de mii de lire, ceea ce mă include și pe mine.

Luciano a strâns din buze.

– Locuim în suburbii, dar casa aparține familiei soției mele.

Armando și-a lăsat bărbia în mână.

– Și eu sunt proprietarul casei mele. Sau o dețineam, până astăzi.

Massimo a dat din cap.

– Se poate forma o entitate corporativă și transfera proprietatea către aceasta, se poate transfera proprietatea către membri neevrei ai familiei sau către prieteni de încredere sau chiar către o instituție de caritate.

Luciano a dat din cap.

– Dar asta nu ar fi considerat un transfer fraudulos?

– În teorie, dar nu și ca o chestiune practică. Din cercetările mele, există doar o mână de oameni desemnați să administreze această lege. Aceștia vor fi inundați de cereri privind invocarea de excepții. Mă îndoiesc că vor ajunge să pună sub semnul întrebării transferuri de proprietate, valabile la prima vedere.

Armando a adăugat:

– Este adevărat, nimeni nu a lăudat vreodată eficiența birocrației romane.

Massimo a continuat.

– Articolul 12 prevede că evreii nu pot angaja servitori care nu sunt evrei. O pierdem pe menajera noastră, Cornelia, care are nevoie de acest loc de muncă.

Luciano a dat din cap.

– Am angajat o asistentă pentru cel mai mic, de când soția mea s-a îmbolnăvit atât de tare.

Massimo și-a ridicat ochelarii.

– Articolul 13 îi exclude pe evrei de la angajarea în orice funcție publică, inclusiv în Partidul Fascist. Mulți oameni din comunitatea noastră își vor pierde locul de muncă. S-a îndreptat. Dar acum am ajuns la partea cea mai importantă. *Discriminazioni* – excepțiile sau cei cărora nu li se aplică legile. Există categorii de excepții. În primul rând, pentru diferite tipuri de veterani, iar la numărul 4, cei care au fost fasciști în anii 1919, 1920, 1921 și 1922, precum și în a doua jumătate a anului 1924.

Luciano s-a aplecat.

– Tu ești, nu-i așa, Massimo? Ești un fascist vechi, deci faci parte din categoriile de persoane exceptate, nu-i așa?

– Aproape, dar nu din punct de vedere tehnic. M-am alăturat în anul 1923.

– Noi nu suntem fasciști. Nu există excepții pentru noi.

– Ba da, există. Massimo a arătat spre ultima dispoziție. Acest lucru mă aduce la strategia mea. Există o excepție expresă pentru orice evreu cu „merite excepționale“, care vor fi evaluate în conformitate cu articolul 16.

Armando l-a luat în derâdere.

– Ăsta e un termen general. Nu înseamnă nimic.

– Nu sunt de aceeași părere, l-a corectat Massimo. Articolul 16 va fi salvarea noastră. Codul fiscal funcționează în același mod. Conține termeni care *invită* la ambiguitate, iar când îi văd, transform acest dezavantaj într-un avantaj. Și-a trecut degetul pe pagină. De exemplu, cred că excepția pentru merite excepționale vi se aplică amândurora. Ați servit amândoi în Marele Război și cred că unul dintre voi a primit chiar o medalie pentru vitejie, nu-i așa?

– Am primit, a răspuns Luciano cu mândrie.

– Ce altceva este o medalie, dacă nu un exemplu de merit excepțional? Am servit ca ofițer de armată în cadrul Infanteriei 29 Piedmont și voi avea grijă să includ serviciul meu militar în propria mea cerere. De asemenea, sunteți amândoi lideri în comunitatea de afaceri, ceea ce este excepțional, în sine. Massimo s-a simțit încurajat. Vedeți? Dispoziția trebuie să însemne *ceva*. Tot ce trebuie să facem este să găsim raționamente pentru a o interpreta într-un mod care să îi excepteze pe cei mai mulți dintre membrii comunității noastre.

Armando s-a încruntat.

– Dar această lege intenționează să îi discrimineze pe evrei. Nu ne vor încadra la excepții dacă îi ajutăm pe evrei, nu-i așa?

– Bună observație, dar această lege îi *clasifică* și pe evrei, după cum o demonstrează prevederile referitoare la ceea ce înseamnă un evreu. Așadar, vom depune cereri privind invocarea de excepție pentru cât mai mulți evrei și vom arăta cât de excepționali sunt aceștia. Massimo a făcut un gest în jurul camerei. Acești oameni sunt lideri de afaceri, savanți și profesioniști. Putem aduce argumente pentru toți.

Ochii negri ai lui Luciano s-au aprins.

– Știi, am putea oferi titluri care să sugereze că datoria pe care o îndeplinesc aduce beneficii comunității sau Romei.

– Bună idee!

Armando s-a înălțat, mobilizându-se.

– Bună idee! Massimo a zâmbit. Ne vom centraliza eforturile aici, la sinagogă. Toată lumea poate veni, iar noi îi vom intervieva, vom extrage date utile despre ei și vom redacta cereri privind invocarea de excepție pentru ei.

Armando a clipit.

– Dar, Massimo, noi nu suntem avocați. Ar trebui să ne supervizezi.

– O voi face, a fost de acord Massimo, deși nu supraveghease niciodată pe altcineva în afară de secretara sa. Domnilor, știu cât de nedreaptă este această lege și cât de gravă este poziția noastră, dar noi suntem liderii acestei comunități. Toată lumea contează pe noi. Trebuie să trecem la o soluție. Va fi nevoie de muncă, dar o putem face, așa cum am făcut-o și cu școlile.

– Massimo, ridică-te, chiar acum. Toată lumea, ascultați!

Luciano s-a ridicat, apoi a bătut din palme pentru a atrage atenția.

Massimo a rămas la locul lui, neobișnuit cu lumina reflectoarelor, dar Luciano l-a ridicat pe Massimo de braț și a început să vorbească:

– Prieteni, după cum probabil știți, Massimo Simone este unul dintre cei mai buni avocați din oraș. Tocmai mi-a spus o strategie prin care putem face față acestor teribile legi privind rasele.

– Care este aceasta? a strigat un bărbat, apoi i s-au alăturat și alții.

– Spune-ne!

– Ce putem face?

– Massimo vă va spune! a strigat Luciano, dându-se la o parte.

– Le voi spune? a întrebat Massimo, agitat.

– Massimo, tu explici mai bine decât mine. Spune-le!

Massimo și-a luat carnețelul cu o mână tremurândă.

– Voi începe prin a vă explica legea...

Capitolul 39

MARCO

Noiembrie 1938

Marco se plimba prin Piazza Navona mult mai încet decât oamenii de afaceri, negustorii și comercianții din jurul său. Era prima lui zi de lucru după înmormântarea lui Aldo și își simțea inima grea și îndurerată, după ce abia reușise să doarmă. Nu vorbea cu tatăl său și se evitau unul pe celălalt. Mama lui se dusese la culcare, îndurerată.

Marco s-a apropiat de marea boltă de la intrarea în Palazzo Braschi și a salutat.

– Bună dimineața, Nino!

– Îmi pare rău pentru fratele tău.

Nino și-a îndreptat privirea în față, neobișnuit de oficial.

– Mulțumesc! Marco a traversat intrarea boltită și a virat la dreapta spre ușile de sticlă, unde Giuseppe și Tino stăteau de pază, cu un comportament la fel de calm. Marco i-a salutat și el. Bună dimineața!

– Bună dimineața, Marco! Condoleanțe!

– Mulțumesc! Marco și-a dat seama că trebuie să fi auzit că Aldo murise ca antifascist, dar nu avea de gând să lase ochii lor duri să-l deranjeze. S-a îndreptat spre marea scară de marmură și a ajuns la ultimul etaj, care era inundat de lumina soarelui de la ferestrele din podea până în tavan. A mers spre biroul lui *Commendatore* Buonacorso, așa cum făcea întotdeauna înainte de începerea zilei.

– Bună dimineața! i-a spus Marco lui Pasquale, care stătea de pază lângă arc și s-au salutat reciproc.

– Condoleanțe! a spus Pasquale, iar Marco s-a dus la biroul șefului său și a bătut la ușa de mahon.

Buonacorso l-a poftit înăuntru, iar Marco a deschis ușa și a salutat, dar a fost luat prin surprindere la vederea lui. Șeful său stătea în spatele biroului său, dar lângă el se afla un ofițer OVRA, cu o constituție precum cea a unui urs, cu capul chel și o privire feroce. OVRA era poliția secretă a lui Mussolini.

Marco a simțit o furnicătură de teamă în timp ce se îndrepta spre birou.

– *Commendatore* Buonacorso, bună dimineața! Pot să vă aduc ceva?

– Nu. Buonacorso a făcut un gest. Ia loc.

– Da, domnule.

Marco s-a așezat, iar ofițerul de la OVRA doar l-a privit, fără să se prezinte, un semn rău.

Buonacorso s-a încruntat.

– Marco, ești concediat. Nu mai poți continua să lucrezi în cadrul sediului *fascio*, acum că știm că ai avut un frate subversiv.

Marco a dat înapoi.

– Dar Aldo nu era cu adevărat așa, vă dau cuvântul meu.

– Cum poți să-l aperi? Ochii întunecați ai lui Buonacorso sclipiră. A încercat să ucidă un ofițer al legii. A fost un antifascist violent și un complice comunist. Transporta arme pe care urma să le folosească împotriva *noastră*.

– Poate că da, dar a plătit prețul suprem și...

– Ceea ce este așa cum ar trebui să fie, a întrerupt Buonacorso cu severitate.

– Eu nu sunt fratele meu, domnule. Nu aveam nici o idee despre politica lui de stânga. Nu am discutat niciodată despre asta. A ținut-o pentru el.

– Este adevărat? Buonacorso și-a arcuit sprâncenele. Nu aveai nici o idee?

– Vă jur, domnule, nu am știut. Nu mă puteți concedia pentru ceea ce a făcut fratele meu.

– Este o chestiune de încredere, Marco. Nu mai pot avea încredere în tine.

– Domnule, puteți. O dovedesc în fiecare zi, lucrând pentru dumneavoastră. Am aflat informații confidențiale aici. Nu părăsesc niciodată această clădire.

Bam! Ofițerul OVRA și-a trântit mâna cărnoasă pe birou și a avansat spre Marco, aplecându-se spre fața lui.

– Fratele tău a fost un infractor subversiv! Trebuie să presupunem că și tu ești!

– Dar eu nu sunt.

– Ba da, ești! Privirea ofițerului OVRA l-a străpuns pe Marco. A făcut parte dintr-un grup antifascist și tu ești la fel!

Lui Marco i s-a uscat gura.

– Vă jur, nu știam nimic despre asta. Sunt un patriot, un bun fascist și îl iubesc pe Il Duce și partidul nostru. Nu aș face niciodată ceva împotriva...

– Nu te cred! Ești la fel ca fratele tău!

– Nu, nu, vă jur...

– Lucrezi aici ca să ne spionezi!

– Nu, nu este adevărat. Nu am știut.

– Te-ai dat mare la bar pentru *Commendatore* Buonacorso! L-ai păcălit, făcându-l să creadă că ești un patriot!

– Patriotismul meu nu este un truc.

Marco abia dacă a putut răspunde la acuzațiile fulgerătoare.

– Te aștepți să credem că nu ți-a spus *niciodată*? *Ai trăit* cu fratele tău! *Ai mers cu bicicleta* împreună cu el!

– A spus că se vede cu o femeie măritată.

– Ați venit acasă în același timp! Ați fost văzuți!

Marco a încercat să se gândească în ciuda fricii lui, care se intensifica.

– Așa am plănuit, pentru tatăl meu. L-am mințit.

– Deci, *recunoști* că ești un mincinos! Ne minți! Ai fost în cârdășie cu fratele tău și cu ceilalți porci murdari! Cine sunt ei?

– Nu știu, vă spun, nu știam că se întâlnește cu ei.

– De aceea tatăl tău s-a bătut cu tine la înmormântare! A aflat că ești un antifascist!

– Lupta nu a avut nimic de-a face cu Aldo. A fost vorba despre prietena mea. Marco s-a gândit scurt la Elisabetta, apoi s-a gândit la iubita lui Aldo sau oricine ar fi fost ea. Stați puțin, ascultați-mă, unul dintre antifasciști a venit la bar în acea zi. Era o blondă drăguță, cea cu care Aldo spunea că are o aventură, cea căsătorită...

– Ai văzut-o? Ofițerul OVRA a clipit. O femeie antifascistă?

– Da. Marco uitase de ea, în durerea lui. Ea este cea cu care trebuie să vorbești.

– Cum o cheamă?

– Nu știu, nu mi-a spus niciodată.

– Unde locuiește?

– Nu știu.

– Ai fost în cârdășie cu ea! Ofițerul OVRA i-a înfipt un pumn strâns în față lui Marco. *Asta* e ceea ce vrei? Aș putea să te duc la *Questura* chiar acum! Te voi bate până vei vorbi! Aș vrea, dar șeful tău spune nu. El e un gentleman, eu nu sunt!

– Numai puțin, ascultați-mă. Lui Marco i-a venit o idee. Pot să aflu cine este. Asta va dovedi că nu sunt un antifascist.

Ofițerul OVRA s-a gândit bine.

– Fă-o! Ai douăzeci și patru de ore la dispoziție! Vom fi cu ochii pe tine! Ai înțeles?

– Înțeleg.

– Douăzeci și patru de ore!

Capitolul 40

ELISABETTA

Noiembrie 1938

Elisabetta stătea în bucătăria de acasă, ștergându-și fruntea și privindu-și lucrarea. În sfârșit, terminase de împachetat pentru a se muta, iar grămezile de cutii o înconjurau. Vânduse toate lucrurile de care se putea lipsi, cum ar fi rochiile, pantofii și genților mamei sale, pe care obținuse o sumă frumușică de la vânzătorii ambulanți din ghetou. Hainele tatălui ei i-au adus mult mai puțini bani și, din motive sentimentale, a păstrat minunatele acuarele ale acestuia, din perioada de glorie a artistului.

Cea mai mare parte a mobilierului dispăruse, deoarece vânduse tot ce nu-i mai trebuia. De acum încolo va avea o singură cameră, ceea ce îi va simplifica viața. Încerca să privească înainte, nu înapoi. Astfel de gânduri erau mai productive decât să se gândească la moartea tatălui ei. Ajunsese să înțeleagă că îi era mai bine fără mama ei.

S-a scufundat în scaunul de lemn, realizând pentru prima dată că încăperea era foarte mică. Întotdeauna se gândise la bucătărie ca fiind foarte mare și i se părea, paradoxal, că bucătăria ar părea mai mică fără nimic în ea, dar era adevărat. Își vedea casa cu alți ochi, realizând că lăsa în urmă această parte a vieții ei, acum că era adultă și pe cont propriu. Împreună cu Rico.

Motanul s-a uitat de pe scaunul său din vârful unui munte de cutii, de unde o privea fără să dezaprobe sau să aprobe, ci doar cu atenție. Rico era suficient de inteligent ca să înțeleagă că ea pleca și că și el o însoțea, căci o văzuse împachetându-i vasele preferate, ceea ce ar fi risipit orice neliniște pe care ar fi putut-o avea.

– Nu-ți face griji, Rico, i-a spus Elisabetta oricum, dar singurul lui răspuns a fost să clipească, apoi să se întindă așa cum făcea întotdeauna,

mai întâi cu picioarele din față și arcuindu-și spatele, apoi cu cele din spate, cu coada dreaptă în aer ca un semn de exclamare.

S-a ghemuit, privind în jos de pe cutie, iar Elisabetta și-a dat seama că se pregătea să sară pe masă, dar locul unde stătea era prea înalt și masa era prea departe, în cealaltă parte a camerei, o traiectorie periculoasă.

– Rico, nu, a spus Elisabetta, avertizându-l.

Rico s-a așezat la loc, dezamăgit de ea pentru că îi anticipase actul de curaj și îndrăzneală sportivă. El avea să fie o companie bună în continuare, iar ea îi mai avea pe Marco și Sandro. Nu voia să riște să-l piardă pe unul sau să-l rănească pe celălalt, ceea ce urma să se întâmple dacă l-ar fi ales pe unul dintre ei.

Gândurile ei au fost întrerupte de Rico, care se hotărâse totuși să sară din turnul de cutii pe masă. În ciuda pericolului, a aterizat perfect, apoi s-a așezat și și-a înfășurat coada în jurul său într-un cerc perfect, formând un punct la sfârșitul propriei propoziții.

Elisabetta a chicotit, admirându-l pe Rico pentru că își asumase riscul, căci avea atâta încredere în el însuși. S-a trezit întrebându-se dacă putea învăța ceva de la el. Dacă ar avea mai multă încredere în ea însăși, poate că ar putea alege între Sandro și Marco. Și-a amintit ce îi spusese Nonna, că inima ei făcuse deja alegerea și că îi va spune secretul, atunci când va fi gata să asculte.

S-a trezit stând printre cutii, în coaja goală a casei sale, având drept confident doar un pisoi. A închis ochii, și-a liniștit gândurile și și-a deschis inima suficient de larg pentru ca aceasta să-și elibereze secretul, care a zburat ca un porumbel din colivie, care se îndreaptă spre cer.

În acel moment, Elisabetta a făcut o alegere și, imediat ce a făcut-o, inima ei i-a confirmat că a ales corect, pentru că decizia a rezonat în interiorul ei. Bucuria a cuprins-o, iar privirea ei fericită a întâlnit-o pe cea a lui Rico.

– *Prego*, a spus Rico din priviri.

Capitolul 41

MARCO

Noiembrie 1938

Marco a fugit acasă peste Ponte Fabricio și și-a găsit tatăl lucrând afară, în zona scaunelor. Nu-și vorbeau, dar era o urgență. Fără suflare, l-a luat pe tatăl său deoparte.

– Tată, îți amintești de o clientă blondă care a venit la bar în ziua în care Aldo a fost ucis? Era drăguță și a stat afară. S-a întâlnit cu el în acea zi.

Tatăl său s-a încruntat.

– Nu, nu-mi amintesc. De ce?

– Dar fotograful, care face poze turiștilor, pe bani? Cel pe care îl alungi mereu?

– Vrei să spui Corrado?

– Da, a fost aici în acea zi?

– Nu știu. E o pacoste, totuși.

– Știi unde locuiește?

– Nu, dar lucrează la un magazin de aparate foto din Trastevere. Pe Via della Lungaretta.

Marco a luat-o la fugă, trecând cu toată viteza peste Ponte Cestio spre Trastevere. A sărit pe lângă mame cu copii și curieri care împingeau cărucioare, apoi a făcut la stânga, grăbindu-se pe sub bolți de iederă. A alergat până când a zărit magazinul de aparate foto din față, cu o siglă și o vitrină pictate de mână.

A dat buzna pe ușă, speriindu-l pe bătrânul comerciant, care era micuț și avea părul alb și ciufulit. Citea ziarul cu lupa și și-a ridicat privirea din spatele unei vitrine în care se aflau o serie de aparate foto folosite, marca Leica, Bencini și Kine Exakta.

Marco nu avea timp pentru discuții mărunte.

– Domnule, lucrează aici un bărbat pe nume Corrado? Trebuie să vorbesc cu el.

– În camera obscură, în spate. Negustorul a lăsat jos lupa. Dar e ocupat.

– Nu pot aștepta.

Marco a ocolit tejgheaua, iar negustorul s-a dat înapoi, ridicându-și mâinile artrozice.

– Nu-mi faceți rău! a strigat el, ceea ce l-a surprins pe Marco. Uitase că unii oameni erau intimidați de uniforma lui.

– Nu v-aș face rău, domnule. Trebuie să-l văd fără întârziere. Este o chestiune urgentă, în legătură cu familia mea.

– Bine, să vă arăt calea atunci. Camera obscură trebuie să rămână etanșă la lumină. Comerciantul l-a condus pe Marco în spatele tejghelei până la o perdea grea, pe care a dat-o la o parte, apoi a bătut la o ușă, strigând: Corrado, este un om care vrea să te vadă. Spune că e urgent.

– Bine, a strigat Corrado dinăuntru.

– Folosiți ușa dublă. Negustorul a dat perdeaua la o parte, iar Marco a deschis ușa, trezindu-se într-un vestibul întunecat, cu o altă ușă, și apoi a închis prima ușă în urma lui. A deschis ușa următoare, intrând într-o încăpere complet întunecată, cu excepția unei mici lămpi portocalii care lumina un raft cu sticle și urcioare și o masă cu tăvițe cu lichid. Un miros chimic acru și steril a umplut aerul. O frânghie de rufe ținea la uscat printuri și benzi lungi de negative, care se încolăceau de jos.

Când ochii lui Marco s-au obișnuit cu întunericul, s-a apropiat de Corrado, care stătea în fața unei lupe, aruncând un con de lumină albă pe o foaie de hârtie fotografică.

– Corrado, eu sunt Marco Terrizzi.

– Și? Corrado a stins lumina albă, aruncându-i pe amândoi în întuneric, cu excepția lămpii portocalii.

– Familia mea deține barul GiroSport, iar tu faci poze cu clienții în zona de scaune de afară. Ai fost acolo joi după-amiază?

– De obicei stau pe acolo până când tatăl tău mă obligă să plec.

– Vreau să văd fotografiile pe care le-ai făcut în acea după-amiază.

– Am developat doar negativele. Nu fac printuri decât dacă cineva le comandă, iar nimeni nu a făcut-o.

– Atunci lasă-mă să văd negativele.

– Te va costa. Corrado a luat hârtia fotografică din aparat, a traversat camera obscură până la tăvile cu substanțe chimice și a introdus hârtia în lichid. Dacă vrei printuri, te va costa și asta.

– Plătesc. Dar trebuie să o faci chiar acum.

– Vei plăti și pentru asta. Lucrurile urgente se plătesc suplimentar.

– Bine.

Corrado s-a întors și a început să răsfoiască printre negativele atârnate de sfori. Fâșiile rigide scoteau un sunet ascuțit când se legănau și se loveau unele de altele. S-a oprit la una.

– Această rolă este din acea zi, cred.

– Pot s-o văd? Marco s-a apropiat, strângând din ochi în întuneric, iar Corrado a scos fâșia de negative și i-a înmânat-o, ținând-o de margini.

– N-o păta, în caz că mă sună cineva. Dau cărți cu numărul meu de telefon și uneori se răzgândesc.

– Bine. Marco a luat fâșia cu negative, iar Corrado i-a întins o lupă de fotograf.

– Du-te în vestibulul de afară. E o cutie cu lumini acolo. Poți să te uiți singur.

– Mulțumesc!

Marco s-a dus în vestibul, unde se afla o masă subțire cu o cutie cu lumini deasupra. A localizat un întrerupător pe cutie, iar aceasta a prins viață. A așezat fâșia cu negative pe cutie, care a luminat imaginile în avers, cu spații albe acolo unde era întuneric și invers.

Marco a plasat lupa deasupra benzii, iar imaginile s-au mărit și au fost puse în evidență. Primele câteva erau fotografii ale unor femei la întâmplare pe stradă, apoi cupluri la cafenelele de pe trotuar. A continuat până când a apărut insula Tiberina, apoi Piazza San Bartolomeo all'Isola. Spre finalul fâșiei erau imagini din zona de scaune din fața barului GiroSport.

Inima lui Marco a început să bată cu putere. Prima imagine era a unui cuplu mai în vârstă, iar a doua a unei familii, zâmbind la cameră. A treia era o fotografie a unei fete frumoase care trecea pe lângă el, iar în fundal era o masă goală din zona de scaune. S-a întrebat dacă era locul unde stătuse blonda antifascistă înainte de a merge în depozit cu Aldo.

Marco a mutat lupa la următorul cadru. Era o poză cu o altă fată frumoasă care trecea prin fața barului, dar în fundal era o fotografie clară a blondei, făcută în momentul în care ieșea din bar.

Marco a simțit un val de ușurare. Își putea dovedi loialitatea și nevinovăția. Fața blondei era vizibilă în întregime, iar fotografia ei, odată mărită, putea fi folosită chiar pentru a o identifica.

A privit-o prin lupă, iar chipul ei se uita la el, înfricoșător, ca și cum capul ei ar fi fost un craniu. Știa că, odată ce o va identifica, va fi arestată și bătută pentru informații.

Marco a făcut o pauză, reflectând. Aldo ar fi vrut ca el să o protejeze pe blondă, nu să o denunțe.

Dar Marco a simțit și el o flacără de furie. Blonda îl manipulase pe Aldo. Îl trimisese la Orvieto pentru arme. Aldo ar fi fost în viață dacă nu ar fi fost ea și cei ca ea.

Marco trebuia să se gândească și la el. Trebuia să-și restabilească buna reputație. Avea nevoie de slujba lui înapoi. Își pusese viitorul în joc la petrecere.

A luat o decizie.

– Corrado! a strigat el, stingând lumina.

Capitolul 42

ELISABETTA

Noiembrie 1938

Elisabetta s-a grăbit să ajungă în ghetou, sperând să-l vadă pe Sandro. Era sigură că acesta o evitase. El preda la școala evreiască, iar ea trecea pe la el după ore, dar el îi spunea mereu că este prea ocupat. Nu putea să mai lase să treacă încă o zi fără să-l vadă.

Elisabetta s-a grăbit până la la școală. Copii de toate vârstele se adunaseră la intrare, o adunătură de băieți și fete cu ghiozdane și eșarfe. L-a zărit pe Sandro în capătul de sus al treptelor, alături de ceilalți profesori, și inima i-a săltat de bucurie. Era chipeș, cu o jachetă maro de tweed, cămașă albă și cravată maro, ca un profesor.

– Sandro! a strigat Elisabetta, iar Sandro s-a întors în direcția ei.

A văzut-o, iar privirile lor s-au unit. O expresie dureroasă i-a apărut pe față și s-a întors în interiorul școlii, dispărând.

Ea s-a repezit pe scări, le-a urcat două câte două, grăbindu-se să ajungă înăuntru și l-a zărit la capătul holului. El a intrat într-o sală de clasă, iar ea l-a urmat. A alergat până la capătul holului și a intrat în clasă, care era o încăpere înghesuită, abia suficient de mare pentru mesele care fuseseră refolosite ca birouri, cu scaune vechi. Rafturi de cărți nepotrivite se aliniau pe peretele din stânga, iar pe partea dreaptă se aflau două ferestre care aruncau o lumină rece.

– Sandro, vreau să-ți vorbesc...

– Nu. Sandro stătea la pupitrul vechi al unui profesor, luând un pachet gros de hârtii din rucsac. Nu pot, sunt ocupat.

– Spui asta de fiecare dată.

– Pentru că e adevărat.

– Nu știu de ce mă eviți.

Elisabetta a ajuns în dreptul lui, atingându-i brațul. De aproape, a putut vedea că slăbise și că avea o expresie trasă.

– Nu te evit.

Sandro și-a strâns buzele.

– Ba o faci. Ce s-a întâmplat? Este ceva ce am făcut? Este din cauza lui Marco?

– Nu, nu.

Sandro a privit în altă parte.

– M-am gândit la tine, atât de mult. Mi-e dor de tine...

– Nu mai este timp pentru asta acum. Am prea multe de făcut și nu pot să aud cum ți-e dor de mine.

– Nu sunt aici pentru mine, sunt aici pentru tine. Știu cât de mult suferi, o pot vedea în ochii tăi.

Sandro și-a ferit din nou privirea, depărtându-se în același timp.

– Elisabetta, ce-i cu asta? Nu poți face nimic în privința asta.

– Pot să te ascult și să fiu cu tine.

– Asta nu schimbă nimic.

– Dar ajută. Elisabettei i s-a făcut milă de el. Îți amintești după conferința Deledda, când am vorbit? Ți-am povestit totul despre tatăl meu, iar tu m-ai ascultat. Nu l-a schimbat pe tatăl meu, dar pe mine m-a ajutat. Și după înmormântarea tatălui meu, la fel? Întotdeauna vorbim și asta face lucrurile mai ușoare și mai bune.

– Asta e în trecut și totul s-a schimbat. Lumea mea s-a schimbat. Tatăl meu își pierde clienții. Mama mea este epuizată. Rosa a plecat în Londra. Cornelia a plecat. Totul este diferit.

– Nu noi, noi încă suntem noi.

– Oamenii se schimbă. Oamenii te trădează. Expresia lui Sandro a devenit crispată și o nouă amărăciune i-a întinat tonul. Acum există o prăpastie între evrei și toți ceilalți. Zidurile ghetoului ar putea la fel de bine să fie ridicate din nou. Tu ești de partea cealaltă. Nu înțelegi.

– Deci, explică-mi și mie. Spune-mi cum te simți, spune-mi cum e. Elisabetta a simțit că i se umplu ochii de lacrimi, dar s-a abținut să plângă, pentru că trebuia să plângă el, nu ea. Întâi, să fii dat afară din școală, apoi această nouă lege...

– Cea care spune că sunt interzise căsătoriile mixte?

– Da, totul în legătură cu această lege este greșit, totul.

– Nu mai am aceleași drepturi ca toți ceilalți. Nu mă pot căsători cu cine vreau eu. Nu mă pot căsători cu o persoană care nu este evreu, tu ești oficial mai bună decât mine.

Elisabetta s-a simțit ca lovită.

– Nu, nu spune asta, nu este adevărat. Nu sunt, iar legea nu contează pentru mine.

– Bineînțeles că da, așa e legea.

– Legea nu contează între noi. Elisabetta l-a privit drept în ochi. Legea asta nu exista acum o lună și cine știe dacă va mai exista peste o lună.

– Știu eu și va continua să existe.

– Nu ai cum să știi asta. Elisabetta nu știa cum să relaționeze cu el sau chiar dacă putea. Nu știi ce îți rezervă viitorul. Ar putea fi mai bine.

– Sau ar putea fi și *mai rău*.

– Eu spun că legea este doar politică. Ea va veni și va pleca. Dar aceste sentimente pe care le avem unul pentru celălalt nu vor dispărea, ele există. *Eu* sunt aici, pentru tine.

– Ce înseamnă asta?

– Te iubesc, a răspuns Elisabetta, cu toată inima. Te iubesc și te voi iubi și când această lege nu va mai exista și când vom îmbătrâni și când orice altceva se va întâmpla sau indiferent de ce ne va aduce timpul.

– Vrei să spui că mă alegi pe mine? Sandro a clipit. Nu pe Marco?

– Da, tu ești, Sandro. Întotdeauna ai fost tu.

– Momentul ales de tine este imposibil, Elisabetta. Tocmai când nu mă poți avea, mă vrei. Sandro s-a încruntat, dând din cap dezaprobator. Ironia este prea mare. Legea o interzice. Părinții mei o interzic și...

– Nimic din toate astea nu contează pentru mine.

Elisabetta a făcut un pas mai aproape, sprijinindu-și mâna pe brațul lui.

– Contează pentru mine. Asta se termină acum.

– Ba nu se termină niciodată. Dăinuiește la nesfârșit, se numește dragoste.

– Nu mai este, nu pentru mine. Nu mai simt același lucru ca înainte pentru tine, nu mai simt. Sandro s-a îndreptat, fixându-și maxilarul. Îmi pare rău.

Pieptul Elisabettei s-a strâns.

– Nu vorbești serios.

– Ba nu, vorbesc serios. Sandro a privit-o, cu un fior în ochii lui albaștri. Tu ai făcut o alegere, dar am și eu dreptul la una.

– Sandro, chiar vorbești serios? a întrebat Elisabetta, cu inima frântă.

– Da, vorbesc serios. Sandro a aruncat o privire spre ușă, iar clamarea elevilor a răsunat pe hol. Clasa mea se întoarce. Te rog, nu face o scenă.

– Te implor, dă-ne o șansă.

– Nu, Elisabetta. Trebuie să pleci.

Elisabetta a ieșit în fugă din clasă, ștergându-și lacrimile din ochi, și s-a repezit pe coridor, trecând pe lângă elevi. Inima îi era în tumult, cu stomacul zdruncinat. Îl iubea, dar se hotărâse prea târziu. Era numai vina ei. Sandro era pierdut pentru ea acum.

Elisabetta a fugit de la școală și a traversat în grabă ghetoul, abia stăpânindu-și lacrimile. A fugit spre Trastevere, a ajuns acasă și a intrat în casă, evitând dormitorul Nonnei de la parter. A urcat în fugă la etaj și intrat în dormitorul ei, unde s-a prăbușit pe podea.

Într-un final putea să-și lase lacrimile să curgă.

Capitolul 43

SANDRO

Noiembrie 1938

Sandro stătea la masă, prea nervos pentru a corecta lucrări. Mama lui privea pe fereastră, simțind, fără îndoială, același lucru. Primul fel de mâncare, *concia di fiori di zucca*, flori de dovlecel prăjite, s-a răcit pe masă. Tatăl său întârzia, iar Sandro știa că asta o va scoate pe mama lui din minți mai mult decât de obicei, și pe bună dreptate.

Pe masă era așezat un plic alb, încă sigilat, care fusese livrat prin poștă în cursul zilei. Adresa de retur era Demorazza, care era agenția guvernamentală care administra legile privind rasele, așa că plicul trebuia să conțină decizia agenției privind aplicabilitatea excepției familiei lor. Tatăl său depusese o cerere în acest sens în numele lor și cu toții sperau că excepția se va aplica. Așteptaseră decizia și se rugau ca agenția să fie de partea lor. Sandro mai degrabă ar fi deschis plicul, în loc să stea în expectativă și să ghicească conținutul acestuia. Dar mama lui credea că plicul trebuia deschis de tatăl său.

Așa că au așteptat.

Mama lui și-a netezit părul întunecat, s-a jucat cu colierul de perle și și-a împreunat mâinile elegante în fața ei. El își puse deoparte hârtiile în tăcere, renunțând să mai facă ceva. Soarta familiei sale se afla în plic. Dacă nu li se aplica excepția prevăzută de legile privind rasele, urmau să-și piardă casa, căci evreii nu mai puteau deține proprietăți în baza acelor legi. Tatăl său urma să își piardă și el cabinetul de avocatură, deoarece evreii nu mai puteau deține nici afaceri. Dacă tatăl său nu ar fi putut lucra, veniturile familiei s-ar fi redus. Mai rău, părinților săi li s-ar frânge inima să piardă o casă care fusese în familie de generații întregi.

Sandro a suspinat. Din nefericire, chiar dacă li s-ar fi aplicat excepția, acest lucru nu i-ar fi permis să se întoarcă la școală, deoarece excepțiile se aplicau doar prevederilor legii privind proprietatea. Și nici nu i-ar permite să se căsătorească cu Elisabetta, la care se gândea tot timpul. Încă nu-i venea să creadă că ea îl alesese pe el în locul lui Marco, iar acesta era visul lui devenit realitate. Dar venise prea târziu. O trimisese departe pentru binele ei. O mințise când îi spusese că nu o mai iubea. Bineînțeles că o iubea în continuare, o va iubi întotdeauna. Dar nu mai era un soț potrivit pentru ea; nu mai avea slujbă, nu mai avea perspective și nici măcar nu se mai putea căsători cu ea. În mod ironic, o iubea prea mult ca să-i spună acest lucru, ceea ce îl făcea să se simtă nefericit și îndurerat, simțind un fel ciudat de durere care îi jelea chiar și pe cei vii.

Mama lui a întins mâna după scrisoare și a ridicat-o spre candelabru, încercând să citească prin plic.

– Nu pot să văd ce scrie.

– Mamă, deschide-o.

– Nu, tatăl tău vrea să fie cel care o deschide și i-am spus că îi vom respecta dorințele. Mama lui a pus plicul jos. Va fi triumful lui.

– Sper că da.

– Cred că vom beneficia de excepție, a spus mama lui, ca și cum i-ar fi liniștit pe amândoi. A fost practic un fascist de prim rang, un ofițer în Marele Război și servește comunitatea.

– Sunt sigur că vom beneficia de ea, a spus Sandro, deși nu era sigur.

– Îmi pare rău că nu-ți va permite să te întorci la școală.

– E în regulă, a spus Sandro, deși contrariul era adevărat.

– Îți place la școala evreiască?

Sandro știa răspunsul corect.

– Îmi place să predau și este bine să contribui la comunitate.

– Dar sunt sigură că ți-e dor de prietenii tăi și de munca pentru profesor.

– Viața este un compromis.

Mama lui a făcut o pauză.

– Asta spun mereu.

– Știu, de aceea am spus-o.

Sandro a zâmbit.

Mama lui i-a zâmbit și ea, cu ochii ei alungiți privindu-l din spatele ochelarilor.

– Mă întreb dacă asta înseamnă că mă asculți – sau că ai încetat să mă asculți.

– Înseamnă că te ascult.

– Ce mai face Marco?

– Este bine, lucrează mult.

Mama lui a făcut din nou o pauză.

– Și Elisabetta? Cum se simte?

– Bine, presupun. Nu mă văd cu ea. Nu mă mai interesează.

– O! Mama lui a clipit, iar expresia ei s-a înmuiat. Sper că ai înțeles obiecția noastră.

– Da, dar nu sunt de acord cu ea.

– Chiar și după asta? Aceste legi îngrozitoare privind rasele prevăd o interdicție împotriva căsătoriilor mixte. Mama lui a arătat cu un gest spre plicul alb, dar Sandro nu și-a putut reprima resentimentul care îi creștea în piept.

– Mamă, asta ar trebui să te facă să-ți pui la îndoială punctul de vedere.

– Despre ce vorbești? Legile privind rasele dovedesc necesitatea de a rămâne uniți ca evrei. Comunitatea noastră se află sub o amenințare gravă.

– Am ales să nu îi discriminez pe cei care discriminează. Este un principiu...

– O, Sandro, bine! a răbufnit mama lui. Ești prea deștept și nu vreau să mă indispun. Avem nevoie de mai multă supărare? Ar trebui să am mai multe griji decât ceea ce este în plicul acela?

– Atunci hai să îl deschidem. Sandro a ridicat plicul, supărat. Dacă tu nu vrei, o voi face eu.

– Nu, Sandro, nu. Îți interzic. Mama lui a întins mâna spre plic exact când Sandro și-a îndepărtat mâna. Plicul s-a rupt în două, ea ajungând să țină o jumătate și el cealaltă. În acel moment, ușa de la intrare s-a deschis și tatăl său a intrat, zâmbind până când și-a dat seama că Sandro și mama lui se certau. Tatăl său și-a lăsat servieta și s-a grăbit în sufragerie.

– Ce se întâmplă cu voi doi? a întrebat el, nedumerit. Ce e hârtia aia?

– Este de la Demorazza. Mama lui a strecurat cealaltă jumătate de plic din mâna lui Sandro și i-a înmânat ambele jumătăți. Îmi pare rău.

– Tată, și mie îmi pare rău, a spus repede Sandro. Este vina mea. Am vrut să îl deschid, iar mama a spus să nu îl deschidem.

– Ce ai făcut? Acesta este un document legal important! Consternat, tatăl său a scos cu grijă hârtia albă din jumătatea stângă și cea dreaptă a plicului, apoi a așezat ambele părți pe masă, potrivindu-le. Mama lui s-a așezat peste umărul stâng al tatălui său, iar Sandro a venit pe lângă umărul său drept. S-a uitat în jos și a văzut că jumătățile documentului erau neuniform potrivite, dar hotărârea era lizibilă și îngrozitoare.

NEGATO, se citește în scrisul de mână, cu majuscule.

– Nu, a spus tatăl său, în șoaptă.

Mama lui a tresărit.

Sandro s-a simțit ca lovit.

Tatăl său a mișcat ambele jumătăți ale hârtiei în sus și în jos, încercând să le realinieze, ca și cum asta ar fi schimbat rezultatul.

– Nu, nu, nu, nu, nu, nu! spunea el, iar și iar.

– O, nu!

Mama lui a pus o mână pe umărul noduros al tatălui său, dar acesta nu a părut să observe.

– Nu se poate să ne refuze *pe noi*! *Nu* ne-ar face asta! *Nu* mi-ar face asta! Tatăl său a continuat să rearanjeze cele două jumătăți ale deciziei. Sunt un fascist vechi! Am făcut tot ce am putut pentru partid! *Nu* ar face asta familiei mele! *Nu* mi-ar face asta *mie*!

– Massimo, te rog. Mama lui l-a mângâiat pe spate pe tatăl său. Vom găsi o cale...

– Il Duce nu mi-ar face asta. Țara mea...

Tatăl său și-a ridicat privirea, dând din cap dezaprobator, cu ochii sălbatici și buzele tremurânde.

Sandro se simțea alarmat, nu-și văzuse niciodată tatăl atât de frenetic. Lacrimile au apărut în ochii mamei sale și ea s-a îndepărtat, la fel de tulburată ca și el.

Sandro și-a dat seama că trebuie să facă ceva. L-a luat pe tatăl său de umeri și l-a întors astfel încât să fie unul în fața celuilalt.

– Tată, trebuie să gândim, așa cum o facem întotdeauna. Ne putem da seama ce trebuie să facem.

– Nu putem, nu putem, suntem ruinați! Nu știu ce să fac.

Sandro era surprins, dar și-a mascat spaima.

– Putem să facem apel? Există vreo prevedere pentru apelul acestor hotărâri, ca într-un proces obișnuit?

– Nu, nu, nu, nu, așa ceva nu e în lege! Deciziile sunt definitive!

Tatăl său se uita la Sandro fără să-l vadă cu adevărat, sau cel puțin așa i se părea lui Sandro.

– Tată, hai să ne gândim. Trebuie să existe o modalitate de a rezolva această problemă și o vom face.

– Am obținut aplicări de excepții pentru atât de mulți alții, cum au putut să mi refuze cererea mea? De ce ar fi refuzat-o pe a mea? De ce?

– Ești sigur că e definitivă, chiar dacă e scrisă doar de mână? Abia dacă pare oficială. Mă întreb dacă nu cumva e un fel de notă sau...

– Nu, nu! Este o hotărâre definitivă, multe dintre ele sunt refuzuri scrise de mână. Sunt simpli funcționari care decid aceste lucruri! Nu sunt avocați, sunt birocrați! Ei mâzgălesc! Tatăl său a început să dea din nou din cap. Poate că eu am fost un caz la limită, în sensul că nu m-am înscris în partid decât în anul 1923, iar asta este înainte de 1924, când au deschis din nou listele. Dar de ce s-ar fi bazat pe un asemenea amănunt tehnic? Cum ar fi putut să se întoarcă împotriva unuia dintre ai lor? Este un organism fascist, care decide împotriva unuia dintre cei mai loiali fasciști din comunitate, din toată Roma! Au permis atâtea excepții, cele pe care le-am scris eu, care erau mult mai puțin meritorii! Cum au putut să ne refuze? Este un dezastru!

– Deci nu există nici o cale de scăpare, conform legii?

– Nu!

Mintea lui Sandro a luat-o razna.

– Dar în afara legii?

– Ce vrei să spui?

– Cred că există o cale, a spus Sandro, preluând discuția.

Capitolul 44

BEPPE

Noiembrie 1938

Beppe s-a simțit ușurat să-i arate ultimului dintre clienți ieșirea din bar. Era gata de culcare, mereu epuizat în ultima vreme, căci îl plângea atât de mult pe Aldo. Durerea îl împovăra, dar o purta în intimitate, o povară de tată. Uneori simțea că se va prăbuși de greutatea ei; alteori îi amintea de perioada în care fusese în Marele Război. El servise în Divizia a treia a Bersaglieri, o unitate de infanterie formată din cicliști de elită care purtau în spate nu doar un rucsac, ci și o bicicletă. Fusese pe frontul Isonzo, în munții Dolomiți înzăpeziți, și la Caporetto, o înfrângere brutală care încă îi provoca coșmaruri. Bătălia de la Caporetto era infamă pentru dezertările sale, dar Beppe continuase să lupte, zi după zi, cu inamicul și cu propria disperare. Simțea același lucru, fiind îndurerat de moartea lui Aldo.

În timp ce termina de curățat, și-a răscolit creierii cu privire la ce greșise cu Aldo. Cum de îi scăpaseră atâtea semne. De ce fiul său mijlociu își trădase țara. Beppe se simțea de parcă nici măcar nu-l cunoscuse pe băiat, propriul său copil iubit. Nu ar fi crezut niciodată că Aldo ar fi recurs la violență pentru nici un motiv, cu atât mai puțin împotriva propriului său guvern. Îl dezamăgise pe Aldo ca tată.

Beppe a adunat un șervețel murdar și l-a pus pe tejghea. Marco și-a ridicat privirea de la curățarea aparatului de cafea, dar nu a spus nimic. De la bătaia cu pumnii de la înmormântarea lui Aldo, el și Marco nu mai vorbeau decât atunci când era nevoie. Beppe a simțit ruptura dintre ei ca pe o altă pierdere, deprimându-l și mai mult. Soția lui, Maria, se dusese la culcare, și nici Emedio, nici rugăciunea nu o puteau consola. Soții Terrizzi nu fuseseră niciodată atât de nefericiți, iar Beppe a simțit acest lucru ca pe

un eșec al său. Fericirea familiei unui bărbat era responsabilitatea lui, nu mai puțin decât să pună mâncare pe masă.

Se îndrepta spre ușă să o închidă când i-a văzut pe Massimo și Sandro grăbindu-se pe Ponte Fabricio spre bar. Era o oră neobișnuită pentru o vizită, dar Beppe le-a făcut cu mâna, iar Massimo i-a răspuns cu mâna. Când familia Simone a ajuns la piciorul podului, Beppe a deschis ușa pentru a le ura bun venit.

– *Buona sera*, Massimo, Sandro!

Massimo și Sandro l-au salutat, grăbindu-se să intre în bar.

Massimo s-a încruntat, neliniștea lui fiind evidentă.

– Ne pare rău că deranjăm atât de târziu.

– Deloc. Intrați, amândoi. Beppe a închis ușa în urma lor, transformând semnul de pe ușă în *CHIUSO*. Vă mulțumesc că ați venit la înmormântarea lui Aldo!

– Desigur, și vă transmitem cele mai sincere condoleanțe. Aldo a fost un tânăr minunat.

Massimo l-a mângâiat pe Beppe pe braț, iar Beppe a fost recunoscător că Massimo a avut suficient tact încât să nu menționeze lupta cu Marco.

– Vă rog, luați loc.

Beppe a scos scaunele de la cea mai apropiată masă, Massimo și Sandro s-au așezat, iar Marco a venit cu patru pahare de vin roșu pe o tavă.

– *Buona sera*.

Marco a pus vinul în fața lor, apoi s-a așezat.

Massimo și Sandro l-au salutat pe Marco, iar Beppe a văzut că pe Massimo îl preocupă ceva. Bătrânul său prieten a luat o înghițitură mare de vin.

– Massimo, ce s-a întâmplat?

– Am nevoie de ajutorul tău.

– Atunci îl vei avea, frate.

– Absolut, a adăugat Marco.

Massimo și Sandro păreau să se relaxeze, lăsându-și umerii în jos. Massimo a întâlnit privirea lui Beppe.

– Știi despre aceste noi legi privind rasele, care le interzic evreilor să dețină proprietăți sau afaceri.

– Da, și știi care este părerea mea. Sunt o rușine. Detest legile discriminatorii ale partidului nostru. Nu sunt de acord cu persecuția evreilor

italieni și este o direcție greșită pentru partid și pentru Italia.

– Mulțumesc că ai spus asta! Din păcate, s-a întâmplat ce-a fost mai rău. Mi s-a refuzat aplicarea excepției.

– O, nu! Beppe s-a lăsat pe spate, luat prin surprindere.

El și Massimo fuseseră destul de siguri că soților Simone li se va aplica excepția, iar el cu siguranță merita una.

– Dacă nu reușim să redresăm această situație, vom fi ruinați. Vom pierde casa și cabinetul meu.

– Există vreo modalitate de a face apel?

– Nici una din punct de vedere legal. Fruntea lui Massimo s-a încrețit. Mi-am bazat argumentul pe loialitatea mea față de partid. Îți amintești prima zi în care ne-am întâlnit, când s-a născut Sandro?

– Da, bineînțeles. N-aș putea uita niciodată. Beppe a făcut un gest în afara barului. Ne-am întâlnit chiar acolo, în acel loc. Tocmai ieșisem din spital, după ce stătusem acolo toată noaptea așteptând-o pe Gemma să-l aducă pe lume pe Sandro. Am stat în față, împreună. Era Marșul asupra Romei din 1922.

Massimo a dat din cap aprobator, cu ochii strălucindu-i scurt.

– Apoi am mers în Piazza Venezia și l-am văzut pe Il Duce vorbind. Mulțimea era strânsă cât vedeai cu ochii. Erai deja membru al partidului.

– Da, m-am alăturat în anul 1919. Beppe și-a înăbușit un junghi. Atât de multe se schimbaseră de atunci, și nu în bine.

Fascismul îi trădase pe evrei, iar Mussolini dusese partidul pe calea războiului, în alianță cu Hitler. Și acum Aldo dispăruse, pătându-l pe Marco cu suspiciunea de complicitate.

– Există o excepție de la legile privind rasele pentru fasciștii vechi, ca tine. Cei care s-au alăturat din 1919 până în anul 1922 și în a doua jumătate a anului 1924. Eu m-am alăturat în 1923, deși mergeam la reuniuni încă din primele zile. Așa că, vezi, faptul că mi s-a refuzat cererea este doar o chestiune tehnică.

– Este foarte adevărat. Te voi ajuta în orice fel pot. Cu ce te pot ajuta?

– Beppe, tu cunoști atâția oameni din partid. Mă întrebam dacă ai putea să vorbești cu cineva și să ateste loialitatea mea, din acele zile de început. Sunt sigur că cuvântul tău ar putea face diferența. Massimo s-a întors spre Marco. Și, Marco, tu lucrezi pentru *fascio*. Știu că ești bine văzut acolo. Este cineva cu care ai putea vorbi și pentru noi? *Commendatore*

Buonacorso mă cunoaște, pentru că, după cum îți amintești, eu i-am făcut cunoștință cu tine. Poate că ai putea să-i amintești de loialitatea mea?

– Bineînțeles, vom vorbi cu cineva, s-a grăbit să spună Beppe, deși momentul nici că putea fi mai prost ales. El și Marco nu mai aveau nici o influență de la trădarea lui Aldo, dar nu putea să le spună lui Massimo și Sandro adevărul despre moartea lui Aldo. Era confidențial și rușinos.

Marco a strâns din buze.

– Voi întreba și eu.

Massimo a răsuflat ușurat.

– Vă mulțumesc, amândurora!

Sandro a zâmbit.

– Mulțumesc, foarte mult!

Beppe l-a mângâiat pe Massimo pe braț.

– Acum, să bem ceva, în cinstea vechilor prieteni.

– Pentru vechii prieteni. Massimo și-a ridicat paharul.

– Pentru vechii prieteni, i-a spus Marco lui Sandro, ridicându-și vinul.

– Da, pentru noi, a spus Sandro, după o clipă.

Capitolul 45

MARCO

Noiembrie 1938

A doua zi dimineața, Marco s-a așezat lângă tatăl său pe o bancă în fața biroului lui *Commendatore* Buonacorso. Îi dăduseră fotografia antifascistei blonde a lui Aldo lui Buonacorso și li se spusese să aștepte aici. Asta se întâmplase cu două ore în urmă, timp în care diverși ofițeri fasciști, pe care Marco nu-i recunoscuse, se grăbeau să intre și să iasă din birou.

S-a cocoțat pe marginea scaunului, încordat. Tatăl său arăta sumbru în costumul pe care îl purtase la înmormântarea lui Aldo. Abia dacă-și adresaseră un cuvânt unul altuia. Marco își spunea că trebuie să se relaxeze, dar era imposibil. Totul era în joc astăzi.

– Domnilor, a spus un ofițer, apărând din birou. *Commendatore* Buonacorso dorește să vorbească cu dumneavoastră.

– Mulțumesc! au răspuns Marco și tatăl său, la unison. S-au ridicat, au intrat în birou și au făcut salutul fascist, pe care Buonacorso l-a făcut și el la rândul lui, apoi a făcut un semn spre două scaune capitonate din fața biroului său.

– Vă rog, domnilor. Luați loc. Iar ei au luat loc și Buonacorso s-a așezat în spatele biroului său. Sunt surprins să te văd aici, Beppe.

– Am venit să îl susțin pe Marco. Nici unul dintre noi nu avea habar de activitățile rușinoase și trădătoare ale lui Aldo. Ca tată al lui Aldo, ar fi trebuit să știu. Dacă cineva este de vină, eu sunt acela. Dacă cineva ar trebui să fie pedepsit, pedepsiți-mă pe mine.

Marco și-a întors privirea, emoționat de cuvintele tatălui său.

– Tată, eu sunt responsabil pentru mine însumi.

Tatăl său l-a ignorat, atenția sa fiind îndreptată spre Buonacorso.

– Ne înțelegem unul pe celălalt, ca veterani. Îți spun că loialitatea lui Marco este la fel de solidă ca și a mea. Am încredere că prezentarea fotografiei va servi drept dovadă.

Buonacorso a dat din cap sec.

– Beppe, apreciez cuvintele tale. Știm cu toții de loialitatea ta. Integritatea ta. Înțelegem acum că nici unul dintre voi nu a avut habar de trădarea lui Aldo. Prietenii noștri din OVRA au fotografia și o vor cerceta pe femeie. Suntem convinși că Marco nu colabora cu Aldo și cu ceilalți antifasciști.

– Vă mulțumesc! Atunci presupun că asta înseamnă că îșI primește slujba înapoi, în cadrul *fascio*.

Marco a tresărit, surprins de îndrăzneala tatălui său în favoarea lui.

Buonacorso și-a mângâiat mustața, apoi s-a întors spre Marco.

– Marco, da, ți-ai recăpătat slujba. Vom da uitării acest episod nefericit și nu vom mai vorbi despre el.

– Mulțumesc, domnule! Marco a zâmbit ușurat. Nu vă va părea rău, domnule.

Tatăl său a intervenit:

– Asta, garantez.

– Mulțumesc!

Buonacorso a aruncat o privire când ușa s-a deschis în spatele lor, iar Marco a presupus că intrase cineva, deoarece a simțit miros de fum de țigară.

– Încă un lucru, *Commendatore*, a spus tatăl său, ridicând un deget. Îl cunoașteți pe prietenul nostru comun, Massimo Simone. I s-a refuzat aplicarea excepției în ceea ce privește noile legi privind rasele, la care cred că are absolut dreptul. Sunt sigur că sunteți de acord.

– Refuzat, spui? Massimo?

– Da, și această nedreptate trebuie îndreptată. Ar fi trebuit să i se aplice excepția, având în vedere anii de serviciu și loialitatea sa față de partid. Garantez pentru el în toate privințele. Sperăm că îl veți ajuta.

Buonacorso a ridicat din umeri.

– Beppe, nu am nici un cuvânt de spus în astfel de chestiuni, oricât de mult aș vrea să ajut. Nu intră în sfera mea de competență.

– Mă așteptam să fie așa, așa că am scris o scrisoare în numele lui Massimo. Sper că o veți pune în mâinile cui trebuie. Tatăl său a băgat mâna în buzunarul de la jachetă, a extras un plic și l-a așezat pe birou.

– Așa voi face, mulțumesc!

Buonacorso a ridicat plicul și, chiar atunci, un râs aspru a izbucnit din spatele biroului.

Marco și tatăl său s-au întors când doi ofițeri în uniformă de la OVRA s-au îndreptat spre birou, cizmele lor negre pocnind pe parchet. Marco s-a cutremurat când l-a recunoscut pe unul dintre ei ca fiind ofițerul OVRA cu chip de urs care îl interogase în legătură cu Aldo. Celălalt ofițer OVRA era scund și slăbuț, ținând o țigară între degetele subțiri. Marco nu-l cunoștea, dar îi arunca priviri dure tatălui său.

– Îți amintești de mine, Beppe? a întrebat ofițerul slab de la OVRA.

– Carmine Vecchio, i-a răspuns tatăl său cu nonșalanță.

– Spune-mi, ești surprins să mă vezi ca ofițer superior?

– Nici un ofițer nu este superior unui veteran al tranșeelor.

Marco a înghițit în sec, căci membrii OVRA nu trebuiau provocați.

– *Bah!* Ofițerul Vecchio a tras din țigară. Nu te-ai schimbat, bătrânul meu cal de luptă.

– Mulțumesc! a ripostat tatăl său, fără să zâmbească.

– Cum îndrăznești? Ofițerul Vecchio a pufnit, iar jeturi de fum i-au scăpat din nări. Ar trebui să-mi arăți puțin respect și, de asemenea, colegului meu, ofițerul Stefano Pretianni. A făcut un gest către ofițerul cu chip de urs, care nu a reacționat. Și, apropo, nu ești în măsură să ceri favoruri pentru prietenii tăi evrei.

Tatăl lui Marco nu a clipit.

– Nu este o favoare atunci când este meritată. Massimo Simone este un fascist loial. A servit țara noastră...

– Ce știi *tu* despre loialitate, Beppe? Fiul tău, Aldo, aducea arme pentru subversivi chiar sub nasul tău. Dumnezeu știe ce pune Marco la cale cu adevărat.

Marco a sărit în picioare, din impuls.

– Sunt loial acestui partid, la fel ca și Massimo Simone. Merită să beneficieze de această excepție.

Tatăl său s-a ridicat lângă el, mai calm, cu privirea ațintită asupra lui Vecchio.

– Carmine, tu continui să cauți certuri inutile, iar eu continui să te ignor.

– Ce luptă este inutilă, Beppe? A fost Caporetto? De aceea ai fugit ca un laș?

– Nu am făcut așa ceva.

– Dovedește-o.

– Nu trebuie să-ți dovedesc nimic.

– Voi, cei din familia Terrizzi, nu mă păcăliți. Vă voi urmări în fiecare minut. Sunt cu ochii pe amândoi.

– Bucurați-vă de priveliște.

Tatăl său s-a întors cu spatele și a ieșit, cu Marco în urma lui. Au părăsit biroul, au traversat anticamera și au trecut pe lângă gardieni. Au coborât pe marea scară de marmură, unul lângă altul, aproximativ de aceeași înălțime și constituție, inconfundabil tată și fiu. Dar, după ceea ce tocmai se întâmplase, Marco s-a întrebat dacă nu cumva știa mai puțin despre tatăl său decât crezuse.

Au ajuns la parter, au trecut pe sub arcadă și au părăsit Palazzo Braschi. S-au oprit pentru a se despărți în Piazza Navona, aglomerată de oameni care fugeau încoace și încolo.

– Mă întorc la muncă.

Ochii tatălui său au devenit reci în lumina soarelui.

– Rămân aici, a spus Marco, proaspăt stânjenit. În alte circumstanțe și-ar fi îmbrățișat tatăl, recunoscător pentru ajutorul acordat în vederea recuperării locului de muncă. Dar ruptura dintre ei făcea ca acest lucru să fie imposibil. Apropo, de unde îl cunoști pe Carmine Vecchio?

– Nu contează.

– Crezi că familia Simone va beneficia de excepție?

– Ar trebui. Am plătit destul.

– Ce vrei să spui? a întrebat Marco, surprins.

– Ce credeai că e în plicul ăla, fiule?

Capitolul 46

MASSIMO

21 noiembrie 1938

Massimo stătea în biroul său, cu capul în mâini. Pe biroul din fața lui se afla încă un set de legi privind rasele. Prin decretul regal de astăzi, el nu mai era membru al Partidului Fascist. Fusese dat afară. A recitit principala prevedere a legii, sperând că sentințele se vor schimba. Totuși, ele au rămas aceleași, scrise cu litere de tipar alb-negru:

> *Cetățenii italieni care, conform legilor, sunt considerați ca aparținând rasei evreiești sunt excluși din PNF, Partito Nazionale Fascista.*

Massimo nu putea să înțeleagă ce avea în fața ochilor. Era un avocat, derutat de o lege. Fasciștii îl trădaseră, chiar dacă el și alți evrei îl ajutaseră pe Il Duce să ajungă la putere. Massimo îl crezuse pe Il Duce, chiar îl iubise. Dar Il Duce îl trădase și pe el. Ziarele o numeau o „epurare“ a evreilor.

Ușa de la biroul său era închisă, iar Massimo îi auzea pe Gemma și pe Sandro vorbind în bucătărie. Legea îi supărase, dar nu îi devastase, așa cum făcuse în cazul lui. Nu știa cine era dacă nu era un fascist. Pentru el, partidul era mai mult decât politică. Era o rubrică ca și legea însăși, un sistem de guvernare ordonată care permitea oamenilor să își realizeze potențialul maxim.

S-a gândit la Marșul asupra Romei, la începutul ascensiunii partidului. Se întâmplase în urmă cu numai șaisprezece ani. Avea legături la fel de vechi ca acestea. Chiar și pantofi. Era anul în care se născuse Sandro, iar Massimo simțise atât de multă speranță atunci, un nou tată pentru un nou fiu, martor al unui nou tată pentru țara lui. El crezuse că viața și vremurile

lui s-au întâlnit într-un mod minunat, de bun augur, mai ales ca roman. Se așteptase ca viitorul să strălucească luminos și glorios.

Privirea lui a rătăcit în jurul biroului său, cu diplomele înrămate și raftul plin de regulamente fiscale și manuale. Erau artefacte ale vieții lui trecute ca avocat fiscalist, precum un fragment dintr-o coloană de marmură din Forumul Roman. Devenise o ruină.

Și-a zărit reflexia în fereastră. Părea bântuit, și așa se și simțea. S-a gândit din nou la excepția pe care nu reușise să o obțină. Dacă ar fi reușit, ar fi fost în continuare membru al partidului, dar se dezamăgise pe sine și își dezamăgise și familia.

S-a rugat ca Beppe și Marco să poată face diferența.

PARTEA A TREIA

Nessun maggior dolore
che ricordarsi del tempo felice
nella miseria.

Nu există durere mai mare în vremuri de suferință decât să ții în inimă amintirea fericirii.

Dante Alighieri, *Inferno,*
Canto 5, 121-123

Capitolul 47

ELISABETTA

Iulie 1939

Elisabetta și Nonna aveau o rutină nocturnă, împărțind un pahar de lichior dulce de anason. Erau vremuri dificile pentru ele, deoarece zvonurile despre războiul iminent erau pe buzele tuturor. Afacerile luaseră o întorsătură proastă la Casa Servano, deoarece comerțul cu turiști era în scădere, iar evreii din Trastevere fuseseră prejudiciați de legile privind rasele, pe care *Trasteverini* le considerau o mârșăvie.

Elisabetta se gândea tot timpul la Sandro, cu inima frântă că el nu o mai iubea. Îl iubea încă și plângea noaptea, simțind lipsa lui și făcându-și griji pentru el. Îl evita pe Marco, pentru a nu-l duce cu zăhărelul, acum că știa că Sandro e alesul ei. Din fericire, Marco devenise mai ocupat la Palazzo Braschi.

– Eh, ce zi îngrozitoare!

Nonna s-a așezat ușor pe scaunul ei din capul mesei de nuc, unde o lampă suspendată din sticlă lăptoasă de Murano emitea un halou de lumină. Fereastra era deschisă, dar briza era caldă și abia mișca perdelele de dantelă. Via Fiorata era de obicei liniștită noaptea, iar singurul sunet care se auzea era Rico, care torcea pe scaunul capitonat, deasupra șervețelului care îl proteja de părul de pisică. Avea ochii închiși și lăbuțele strânse sub el, cu burta plină de resturi de biban de mare.

– Lucrurile se vor îmbunătăți, Nonna.

– Nu înainte de a se înrăutăți, fetiță.

Elisabetta sorbea anason dintr-un pahar minuscul sculptat, care era unul dintre sutele pe care Nonna le deținea. S-a dovedit că bătrâna colecționa tot felul de sticlărie și o multitudine de seturi de porțelanuri vechi, precum și dulapuri cu geam, comode și vitrine pentru a-și depozita colecția.

Dulapurile se aliniau în fiecare cameră din casa mică și veselă, așezate colț lângă colț, expunând seturi stivuite de Royal Doulton, Limoges, majolica, Capodimonte, Minton și alți producători de porțelanuri. Era oarecum excentric, dar făcea casa să se simtă surprinzător de confortabilă.

S-a auzit o bătaie în ușă, iar Elisabetta s-a ridicat, a traversat sufrageria și a deschis ușa pentru a-l găsi pe Marco în uniformă, cu un zâmbet pe față și cu o cutie mare, învelită frumos, sub braț.

– *Buona sera*, Elisabetta!

Marco a ridicat-o cu brațul liber și a sărutat-o pe obraz.

– Ce surpriză! a spus Elisabetta, agitată. Mă bucur să te văd.

– Elisabetta, unde-ți sunt manierele? a strigat Nonna. Cine e acolo? De ce nu-l inviți înăuntru?

– Marco, te rog, intră. Elisabetta a deschis ușa mai larg, iar Marco a intrat în sufragerie, uitându-se la înșiruirea de dulapuri fără să comenteze. Ea l-a condus în sufragerie. Nonna, el este Marco Terrizzi, iar Marco, ea este...

– *Signora* Servano. Ochii cu pleoape căzute ai Nonnei s-au îngustat. Nu cumva tatăl tău, Beppe, conduce barul GiroSport?

– Ba da.

Marco a zâmbit.

– Nu tu ești cel care i-a cântat serenade Elisabettei la restaurantul meu?

– Ba da.

Marco a dat din cap aprobator.

– Deci, o curtezi pe Elisabetta?

– Da, a zâmbit Marco.

– Care sunt intențiile tale? Sunt onorabile sau nerespectuoase?

Elisabetta a tresărit.

– Nonna!

Marco s-a îndreptat.

– Intențiile mele sunt onorabile și o iubesc.

Elisabetta s-a simțit emoționată, inima ei răspunzând, spre surprinderea ei.

Nonna s-a încruntat.

– Dar tu nu ai fost un pretendent prea sârguincios, nu-i așa, Marco?

El a clipit.

– Poftim?

– N-ai fost încă pe aici, nu-i așa? E aici de ceva vreme, știai?

– Da, dar a trebuit să muncesc.

– Atunci de ce vii să bați la ușă la ora asta?

– A trebuit să lucrez până târziu și...

– Doar nu te aștepți să iasă cu tine în seara asta, nu?

– *Beh*, speram să luăm o *gelato*.

– Nu știi că trebuie să lucreze dimineața? Crezi că poți să apari din senin și să faci cum vrei tu?

– Nu, nu, nu, eu nu...

– Să nu-ți vină vreo idee, *capito*? Știi că e o fată bună, nu-i așa? Ea nu e ca celelalte, înțelegi?

– Știu că nu este ca celelalte.

– Și atunci de ce o tratezi așa cum o tratezi tu? Dacă intențiile tale sunt onorabile, de ce ai venit atât de târziu, pentru prima dată?

Elisabetta ar fi vrut să poată fugi, dar Nonna era de neoprit, făcând deja cu mâna la cadoul împachetat al lui Marco.

– Oricum, ce ai acolo?

– O, asta e pentru ea.

Marco a luat ușor cadoul de sub braț.

– Doar nu crezi că o poți cumpăra, nu-i așa? Elisabetta, de ce nu-ți deschizi cadoul?

– O voi face. Elisabetta era prea umilită pentru a se uita în ochii lui Marco când acesta i-a înmânat cadoul. Mulțumesc, Marco! Cu ce ocazie?

– Dacă îți spun, atunci vei ști ce...

– *Basta!* i-a întrerupt Nonna, cu un bufnet. Vorbe, vorbe, vorbe! Mie mi-e somn! Grăbiți-vă!

Elisabetta a izbucnit în râs, la fel și Marco. Ea a rupt hârtia argintie, iar el a strâns-o în timp ce ea sălta capacul cutiei și desfăcea un strat de hârtie albă.

Nonna și-a întors capul.

– Cum pot să văd? De ce nu o ții în sus?

Elisabetta a tresărit când a deschis hârtia albă și a descoperit o frumoasă rochie roz, fără mâneci, cu decolteu adânc, cu o țesătură din șifon fin cu o panglică de satin roz în talie. A ridicat-o și părea mai ușoară decât aerul, făcută pentru o noapte pe care nu o va avea niciodată, pentru o viață pe care nu o va trăi niciodată, o rochie atât de elegantă, de feminină și de elegantă încât era potrivită pentru o prințesă, nu pentru o chelneriță.

Nonna l-a luat în derâdere.

– Acum, unde o să poarte *asta*?

– Nonna, te rog. Elisabetta și-a strâns rochia la piept, copleșită. Mulțumesc, foarte mult, Marco! Este o rochie frumoasă!

– Cu plăcere! Marco a zâmbit cu căldură, ochii lui negri strălucind. Eu am fost invitat la o petrecere și mă întrebam dacă ai vrea să mergi cu mine. Poți să porți rochia.

– Dar pantofii? Nonna a intervenit din nou. Crezi că are pantofi pentru o asemenea rochie? Sau te aștepți să meargă desculță?

– Nonna, o să-mi iau eu pantofii. Inima încă o durea din cauza lui Sandro, dar o petrecere elegantă suna amuzant, iar ea nu se mai distrase de atât de mult timp, muncind în fiecare zi și culcându-se devreme în fiecare seară.

Marco i-a atins brațul.

– Vrei să vii cu mine, Elisabetta?

– Da, a răspuns Elisabetta în mod impulsiv.

– Ajunge! Nonna s-a strâmbat, arătând spre ușă. Noapte bună, Marco! La revedere! Somn ușor!

Marco a chicotit.

– Noapte bună, *signora* Servano!

Elisabetta a pus rochia înapoi în cutie, împăturind-o cu grijă și netezind partea de jos.

– Marco, te conduc până la ușă.

– Nu, nu o vei face. Nonna a făcut semn cu mâna. Marco, du-te până la ușă, te rog. Nu e greu, nu-i așa? Ești văzător? În deplinătatea puterilor?

– *Signora* Servano, da, mulțumesc. Noapte bună, Elisabetta!

Marco s-a întins după mâna Elisabettei și a sărutat-o ușor, apoi s-a îndreptat spre ușă și a plecat.

Elisabetta a simțit că inima i se zbate. Marco o iubea, într-adevăr, și simțea că își dorea ceea ce el îi oferea, indiferent dacă era distracție, romantism sau dragoste adevărată, nu era sigură. Știa doar că se simțea fericită. S-a uitat la Nonna, dar bătrâna se încrunta.

– Nonna, ce s-a întâmplat? Nu-ți place de el?

– Nu este pentru tine, a ripostat Nonna, ridicând o sprânceană. Ți-am mai spus și înainte. Nu poți fi cu el.

– Dar de ce nu? a întrebat Elisabetta, nedumerită. De ce nu-ți place de el pentru mine?

Expresia Nonnei s-a înmuiat până la tristețe.
– Stai jos, dragă.

Capitolul 48

SANDRO

Iulie 1939

Sandro s-a grăbit să se întoarcă acasă de îndată ce a auzit că a fost emisă *încă* o lege privind rasele, care restricționa angajarea evreilor în numeroase profesii, inclusiv în cea de medic. Sandro se temea că mama sa își pierduse locul de muncă, deoarece evreii care nu beneficiau de excepții trebuiau să fie înscriși pe liste speciale, *elenchi speciali*, iar practica lor profesională era limitată exclusiv la clienți evrei. Mama sa lucra la Ospedale Fatebenefratelli, un spital catolic, iar Sandro se îndoia că aveau suficienți pacienți evrei pentru a justifica menținerea ei în funcție.

Sandro a traversat în grabă ghetoul, trecând pe lângă negustorii care se înghesuiau la ziare și gospodinele dezorientate. Atât de mulți evrei își pierduseră locurile de muncă, încât străzile erau pline de cerșetori, de comercianți de cârpe și de noii săraci care își vindeau bunurile. Via del Portico d'Ottavia trecuse de la o stradă plină de familii fericite la o piață a disperării.

Magazinele se închiseseră, iar măcelăria era în dificultate, deoarece măcelărirea cușer fusese interzisă în conformitate cu un set de legi privind rasele menite să-i împiedice pe evrei să-și practice religia. Publicațiilor periodice evreiești li se ordonase să înceteze publicarea, iar evreii din căsătorii mixte căutau să beneficieze de excepții pentru a se defini ca oameni ce nu sunt evrei. Congregațiile se diminuaseră pe măsură ce evreii emigraseră, iar rabinii emigraseră și ei. Barajul fascist de legi discriminatorii, cu intenția sa de a-i exclude pe evrei din viața de zi cu zi și de a-i alunga din Italia, își făcea treaba murdară.

Dintr-odată, Sandro și-a dat seama că mergea în direcția greșită, căci picioarele îl purtau în continuare spre vechea lor casă din Piazza Mattei. Nu

obținuseră niciodată încadrarea la categoria de excepții, așa că, din păcate, cabinetul de avocatură al tatălui său fusese închis și își pierduseră casa. Se mutaseră într-un apartament mai mic, aflat într-o casă mai mică, ce avea o fațadă cenușie și murdară, crăpată, ca multe altele de pe stradă, sordidă în comparație cu rafinata Piazza Mattei.

Sandro a ajuns în dreptul casei, a urcat în fugă treptele rupte până la etajul trei și a deschis ușa noului lor apartament. Aerul era sufocant, iar el și-a aruncat rucsacul pe podeaua bucătăriei înghesuite care servea și ca sufragerie, și ca dormitor. Foloseau sufrageria ca dormitor al părinților lui, iar Sandro a primit un dormitor abia suficient de mare pentru un pat. Poate că era un spațiu restrâns, dar cel puțin era luminos, întrucât fereastra din spate era orientată spre sud.

– Mamă, am auzit veștile. Te-au concediat cei de la spital?

Sandro s-a dus la părinții săi la masa din bucătărie.

– Da, a răspuns mama lui în liniște. Avea ochii roșii și umflați, iar fața îi căzuse într-o resemnare. Avea pe ea rochia de in gri și perlele, reușind să arate ca ea însăși, demnă, deși probabil că i se frângea inima.

– Îmi pare atât de rău. Sandro a îmbrățișat-o, apoi s-a așezat la masa mică de lemn. Vânduseră cea mai mare parte a celorlalte obiecte de mobilier – cu excepția unui raft de cărți înțesat cu cărțile de matematică ale lui Sandro, romanele de primă ediție ale Rosei și vechile manuale ale părinților săi – și toate obiectele lor de valoare, cu excepția unui vitrine care conținea o *menorah* a familiei și sfeșnicele de argint.

Mama lui a făcut o pauză, strângându-și buzele.

– Când s-a aflat vestea, tocmai dădusem naștere unei fetițe frumoase și zdravene. Mama lui a înghițit în sec. Este greu de acceptat că s-a terminat, pur și simplu. Am lucrat acolo atât de mult timp. Mi-a plăcut ceea ce am făcut. Iubeam asistentele de la travaliu și de la naștere, sunt un grup foarte special.

– Știu.

Sandro a dat din cap, după ce o auzise spunând asta de multe ori.

– Și mă simt îngrozitor că pacienții mei nu vor mai avea o femeie doctor. Mamele aflate la prima naștere, în principal. Ele se simt mai bine cu mine. Sunt tristă pentru că nu voi mai fi acolo să le ajut.

Sandro știa că, în calitate de femeie, se luptase cu discriminarea din partea celorlalți medici.

– Au fost concediați toți medicii evrei?

– Da.

– Și în celelalte departamente?

– Da, noi toți.

– Chiar înainte de data intrării în vigoare, a intervenit tatăl său, dând din cap dezaprobator.

Avea costumul și cravata obișnuite, dar reverele lui păreau uzate.

– Nu-i condamn pe administratori, a adăugat mama lui, cu un oftat. Nu au avut de ales. Ei trebuie să respecte legea. Giancarlo mi-a spus că nu le-a plăcut să o facă, iar Moro a plâns când am luat actele de eliberare din funcție. Alberto ne-a dus pe mine și pe ceilalți la o cafea după aceea. Sora Anna Domenica și celelalte asistente au cedat și au plâns.

Sandro îi cunoștea pe toți. Îi întâlnise pe majoritatea colegilor mamei sale, atunci când trecea pe la spital după școală.

– Mă învinovățesc pe mine. Tatăl său și-a trecut o mână prin păr. Dacă aș fi obținut încadrarea în excepție, ți-ai fi putut păstra slujba, Gemma. Ar fi trebuit să o obțin pentru noi. Eu o meritam. Noi o merităm.

– Ai făcut tot ce ai putut, la fel și Beppe. Am făcut tot ce am putut.

– Nu este adevărat. Tatăl său a dat din cap dezaprobator. Știi ce aud eu? Există zvonuri că unii își mituiesc calea spre încadrarea la excepții. Că există o escrocherie condusă de subsecretarul de stat de la Interne, Buffarini. Este un antisemit virulent, dar nu are nimic împotrivă să ne ia banii. A dat din nou din cap dezaprobator. Te-am dezamăgit, dragă.

– Nu ai făcut-o, Massimo. Nu există nici o garanție, nici măcar cu mită.

– Este numai vina mea, toată vina. M-am bazat pe rațiune. Pe lege. Pe justiție. Încă nu-mi vine să cred că m-au refuzat.

Ascultând, Sandro a început să se îngrijoreze în legătură cu tatăl său, care se schimbase după ce fusese dat afară din partid, devenind melancolic. Tot timpul, tatăl său aducea în discuție eșecul său de a obține încadrarea în excepție, îndoindu-se de el mereu. În ultima vreme, tatăl său începuse chiar să poarte cu el un dosar cu notițe, într-un mod aproape compulsiv. Așa cum Sandro știa că va face, tatăl său îl deschise și începu să citească cu voce tare, chiar și acum.

– Iată cele mai recente încadrări la excepție acordate până acum, care dovedesc punctul meu de vedere. Conform ultimului recensământ, 3 502 familii evreiești au fost încadrate într-o excepție. Această cifră se împarte în

406 familii ale celor uciși în luptă, 721 de familii de voluntari, 1 597 de familii ale celor decorați pentru merite militare și 3 familii de martiri fasciști. Tatăl său și-a trecut o unghie pe un rând de notițe scrise de mână. Dar, iată, începând de astăzi, 724 de familii de veterani fasciști au fost încadrați în excepții, dintre care noi ar fi trebuit să fim una. Noi ar fi trebuit să fim! *Am fi putut* fi noi, atât de ușor. Dacă interpretarea nu ar fi fost atât de strictă!

Mama lui a suspinat.

– Am făcut tot ce am putut și, chiar și fără slujba mea, nu suntem săraci. Încă mai avem economiile noastre și obligațiunile pe care ni le-au dat atunci când ne-au luat casa.

– Bine. Sandro a dat din cap aprobator, ușurat. Conform legilor, actul de proprietate al vechii lor case fusese transferat unui birou guvernamental special, EGELI, iar în schimb, părinții lui primiseră obligațiuni cu scadență după treizeci de ani. Tranzacția fusese o afacere proastă, deoarece obligațiunile nu erau la valoarea de piață corectă și nu ajungeau la scadență decât peste treizeci de ani.

– Massimo, nu-ți face griji. Mama lui a pus un braț în jurul umerilor tatălui său. Avem destul cât să ne hrănim un an și poate că până atunci, coșmarul acesta va trece. Tu te ocupi de bani, așa că știi mai bine decât mine.

– Gemma, trebuie să-ți spun ceva. Fața plină de riduri a tatălui său a pălit. Nu avem atât de mult pe cât crezi tu că avem. Avem mai puțin de jumătate.

– Ce vrei să spui?

Mama lui s-a încruntat nedumerită.

Sandro a simțit că îi pică stomacul în jos, dar nu l-a întrerupt.

– *Beh*, e greu de explicat. Tatăl său a început să răsfoiască hârtiile. Țin o evidență a banilor pe care i-am retras, de-a lungul timpului. E pe aici pe undeva.

– Ce? Mama lui s-a dat înapoi, îngrozită. Ai retras bani din contul nostru? Pentru ce?

– Am făcut împrumuturi la sinagogă.

– Pentru cine?

Ochii mamei sale s-au deschis în spatele ochelarilor.

– I-am împrumutat pe clienții mei, până când vor obține beneficiul excepției sau în caz că nu îl vor obține. Tatăl său continua să-și răsfoiască

hârtiile, iar cuvintele lui au început să se accelereze, grăbindu-se unele peste altele. Gemma, sunt atât de mulți oameni care o duc mai rău decât noi, iar când stau față în față cu ei, știind că noi avem mai mult decât ei, le întind o mână de ajutor. Este așa cum spune Tora, este *tzedakah*, dăruire dreaptă, caritate și dreptate, că ar trebui să împărțim ceea ce avem și am presupus că vei fi de acord.

– Dar nu vor putea niciodată să îi ramburseze. Nimeni nu mai are un loc de muncă.

– Nu am anticipat că îți vei pierde locul de muncă și chiar și așa, ar fi trebuit să obținem încadrarea în excepție, asta e chestia, a fost o nedreptate. Îți pot arăta pe cererea noastră inițială...

– Massimo, nu ar fi trebuit să dai bani sau să-i împrumuți când se vorbește de război. Dacă se va întâmpla asta, vom avea nevoie de fiecare bănuț.

– Ascultați, amândoi. Sandro s-a ridicat în picioare și un nou sentiment de calm l-a cuprins. Nu ne putem uita în trecut. Tată, nu poți continua să aduci în discuție încadrarea noastră în excepție. Mamă, poate că n-ar fi trebuit să împrumute bani, dar acum nu mai sunt. Trebuie să o luăm de la capăt, mergând înainte.

Mama lui a gemut, ca și cum ar fi fost lovită.

– Dar nu avem destul pentru a trăi.

– Mamă, eu fac niște bani. Avem jumătate din economii. O să mă așez, o să fac bilanțul și o să contabilizez totul. Mă pricep destul de bine la cifre, dacă îți amintești.

– Stați, dați-mi voie să mai verific un ultim lucru.

Tatăl său și-a întors atenția la dosarul cu notițe, dar Sandro i l-a smuls din mână.

– Tată, voi păstra acest dosar de acum încolo.

– Notițele mele? Nu, nu, nu, nu. Ochii tatălui său s-au aprins de consternare. Fiule, am nevoie de notițele mele...

– Le voi păstra eu pentru tine.

În timp ce tatăl său se uita fix la el, Sandro și-a dat seama că devenea capul familiei.

– Mulțumesc, Sandro! a spus mama lui, forțându-și un zâmbet.

Capitolul 49

ELISABETTA

August 1939

Elisabetta ar fi trebuit să fie fericită, dar simțea că nu mai poate respira. Ea și Marco se îndreptau spre petrecerea elegantă de la Palazzo Braschi, alăturându-se mulțimii de cupluri bine îmbrăcate care se înghesuiau înăuntru. Încă se simțea uluită de ceea ce îi spusese Nonna, că mama ei și tatăl lui Marco avuseseră o relație amoroasă pe când Elisabetta era doar un bebeluș. Întotdeauna bănuise că mama ei fusese infidelă, dar nu ar fi bănuit niciodată că fusese cu tatăl lui Marco.

Capetele se întorceau pentru a-i admira pe ea și pe Marco și ea presupunea că formau un cuplu atrăgător, ea în frumoasa ei rochie roz și pantofii noi, iar Marco în uniforma lui întunecată, cu părul strălucitor și fața bronzată de la soare. Nu știa dacă ar trebui să-i spună despre părinții lor sau chiar dacă ar trebui să se vadă cu el. Nonna era ferm împotrivă, dar Elisabetta spera să joace seara după ureche. Îi plăcea compania lui Marco, iar noțiunea de petrecere o captivase și pe ea. Trăise viața unei persoane mult mai în vârstă, muncind tot timpul, și se simțise atât de tristă după respingerea lui Sandro. Trebuia să înceteze să mai tânjească după el. El nu mai era.

Marco o ținea de mână în timp ce se apropiau de *palazzo*, amuzând-o cu povești vesele, iar când s-au apropiat de intrare, a făcut un gest către fațada elegantă a Palazzo Braschi, care fusese împodobită cu eșarfe tricolore și un steag masiv cu emblema fascistă *littorio*.

– Decorațiile sunt frumoase, nu-i așa? Am ajutat la montarea lor.

– Sunt frumoase.

– Mă bucur foarte mult că ai venit în seara asta. Mi-a fost dor de tine.

Marco și-a afișat zâmbetul său orbitor, iar Elisabetta s-a trezit întrebându-se dacă mama ei fusese la fel de fermecată de tatăl său. Asta o făcea să se simtă inconfortabil, nu voia să creadă că semăna cu mama ei și a simțit brusc că era greșit să fie cu el. Crezuse că ar putea continua cu el, dar acum nu mai era atât de sigură. Fumul de țigară și parfumul greu îi umpleau nările în timp ce petrecăreții se strângeau laolaltă, îmbulzindu-se la intrarea în *palazzo*. Simțea o greață ușoară.

– Va fi atât de distractiv, nu crezi? Șeful meu va fi promovat. Marco i-a strâns mâna, privind-o, apoi a înclinat capul. Elisabetta, te simți bine?

– Îmi pare rău.

Elisabetta i-a dat drumul mâinii lui Marco, s-a întors și s-a îndreptat înapoi prin mulțimea înghesuită.

– Elisabetta! Marco s-a repezit după ea, dar ea nu s-a oprit. A ajuns-o în fața fântânii și a luat-o de braț. Ce s-a întâmplat? Unde te duci?

– Trebuie să plec. Nu pot fi cu tine. N-ar fi trebuit să vin.

– De ce? Ce se întâmplă, *cara*?

Elisabetta a simțit cum secretul explodează în interiorul ei.

– Este ceva ce nu știi. Nonna mi-a spus ceva îngrozitor, despre mama mea...

– Știu deja. Marco i-a luat mâinile ușor, iar expresia lui s-a înmuiat. Știu despre tatăl meu și despre aventură.

– Ce? Cum? Elisabetta a simțit cum i se înfierbântă fața. Se simțea expusă și stânjenită. Este atât de jenant.

– Ia loc, te rog.

Marco a așezat-o pe marginea fântânii, ținând-o de mână.

– Mi-e atât de rușine că a făcut așa ceva!

– La fel și mie. Nu m-aș fi gândit niciodată la asta din partea tatălui meu. Abia dacă vorbesc cu el. Cu toate acestea, ceea ce s-a întâmplat între ei nu are nimic de-a face cu noi.

– Despre ce vorbești? Ei sunt părinții noștri.

– Exact. Părinții noștri nu sunt eu și cu tine.

– Nonna nu crede că putem fi împreună.

– Ești matură, Elisabetta. Marco i-a întâlnit privirea cu ochii lui întunecați neobișnuit de ficși. Tu și cu mine ne cunoaștem de când eram mici. Te iubesc de atât timp, îți jur. Noi suntem Marco și Elisabetta. Asta suntem și nimic nu s-a schimbat între noi.

– Nu știu. Elisabetta ar fi vrut să fie de aceeași părere cu el, dar fierbea pe interior. Cum putem fi împreună acum? Ce vor spune părinții tăi? Mama ta? Nonna spune că nu e practic...

– Nu-ți face atâtea griji. Iată-ne aici, tu și cu mine. Suntem în prezent, nu în trecut. Arăți superb în rochia asta și mergem la o petrecere frumoasă. Un zâmbet lent s-a răspândit pe chipul lui Marco, iar ochii lui au strălucit de răutate. Și vom dansa...

– Nu putem...

– ...exact așa!

Marco i-a înconjurat talia cu brațul și a ridicat-o în aer, învârtind-o în așa fel încât rochia ei flutura cu veselie, iar Elisabetta a simțit că ametește și râde, chiar dacă el o învârtea mai aproape de Palazzo Braschi. Vedea oamenii eleganți din jurul lor ca pe o ceață și s-a agățat de el, înfășurându-și brațele în jurul gâtului lui, iar când au ajuns la intrare, Marco a așezat-o sub arcadă, unde a sărutat-o ușor, alungându-i obiecțiile.

Marco a condus-o pe Elisabetta pe parchetul strălucitor, ghidând-o dans după dans, iar ea i-a urmat exemplul, trecând pe lângă pereții tapetați cu frize pictate, portrete în ulei și aplice din bronz lustruit care aruncau o lumină romantică. Sala de bal era grandioasă, iar cuplurile dansau pe fondul unei orchestre minunate care cânta în fața unei scene aflate sub o mare eșarfă tricoloră, înșirată între două coloane de marmură. Picturi murale pictate acopereau tavanul boltit, iar singurul moment în care se opreau din dans era pentru a accepta pahare de *spumante* cu bule de la chelnerii care treceau pe acolo.

Elisabetta și-a dat seama că se distrează și, la al treilea pahar de *spumante*, a început să se simtă mai puțin îngrijorată, deși a observat că mulți dintre foștii prieteni ai lui Marco păreau de treabă. Nu înțelegea de ce și nici nu știa dacă Marco observase. El se concentra doar asupra ei, asigurându-se că se simțea bine.

Brusc, entuziasmul s-a răspândit în mulțime și toată lumea a izbucnit într-o discuție animată, întorcându-se spre intrarea în sala de bal. Orchestra s-a lansat într-o interpretare entuziastă a piesei *Giovinezza*, în timp ce un grup de Cămăși Negre a intrat în sala de bal, iar petrecăreții s-au dat repede la o parte pentru a-i primi.

– Ce se întâmplă? a întrebat Elisabetta, stând în vârful picioarelor.

Marco a oftat.

– Il Duce este aici!

Mulțimea a salutat în modul fascist, scandând:

– Duce, Duce, Duce!

Marco s-a alăturat și el, iar Elisabetta s-a simțit uimită de ideea că se afla în aceeași încăpere cu un om atât de puternic. Și-a aplecat gâtul pentru a-l vedea, uimită să constate că Mussolini arăta exact ca în imaginea sa din fotografii, postere, timbre și monede. Avea ochii rotunzi și întunecați, o frunte proeminentă și un maxilar puternic – un chip agresiv, în contradicție cu ținuta sa formală, o haină neagră tip frac și o pălărie de top strălucitoare. Magnetismul său era de netăgăduit chiar și pentru Elisabetta, care nu era fascistă.

Mulțimea și Marco au aclamat puternic când Mussolini a urcat treptele scenei până la un pupitru, a privit petrecăreții care scandau, apoi a făcut un semn de tăcere când a început să vorbească.

– Doamnelor și domnilor! Salutări! În această seară sărbătorim promovarea lui *Commendatore* Buonacorso, care a servit partidul nostru glorios!

Dintr-odată, eșarfa tricoloră de deasupra scenei s-a desprins și a început să zboare în jos, îndreptându-se spre Mussolini. Petrecăreții au oftat, Cămășile Negre au strigat un avertisment, iar Mussolini s-a dat la o parte chiar înainte ca eșarfa să cadă pe pupitru.

Petrecăreții au comentat mirați, iar Cămășile Negre au sărit pe scenă. Mussolini s-a dat la o parte, iar Cămășile Negre au chemat un băiat pentru a pune eșarfa la loc. La pupitru era haos, toată lumea fugea încoace și încolo. Întâmplarea amenința să minimizeze ocazia importantă la o scenă caraghioasă de desen animat.

– Ce rușine pentru *fascio*, i-a murmurat Marco Elisabettei. Nu avem o scară suficient de înaltă pentru a pune eșarfa. Antreprenorul a luat scara mare cu el.

– Ce vor face?

– Scuză-mă, Elisabetta. Mă întorc imediat. Marco a plecat de lângă ea, s-a îndreptat spre partea din față a sălii, a vorbit cu unul dintre Cămășile Negre și s-a grăbit spre scenă. Ea a privit nedumerită cum petrecăreții au început să-l observe, întorcându-și capetele.

Pe scenă, Marco a ridicat capătul căzut al eșarfei, s-a grăbit cu el până la baza coloanei înalte și a început să se cațăre pe coloană ca pe un catarg de

steag, încălecând-o cu brațele și picioarele sale puternice.

Elisabetta a rămas cu gura căscată. Petrecărețiii au reacționat instantaneu, aclamându-l și aplaudându-l. Fanfara a intonat un marș entuziast și toată lumea a aplaudat în ritm, în timp ce Marco se strecura pe coloană, urcând până când a ajuns în vârful acesteia, unde a încercat să reatașeze eșarfa.

Toată lumea și-a ridicat privirea, așteptând să vadă dacă Marco va reuși. Elisabetta s-a mirat de bravada lui. Mulțimea l-a aclamat. În clipa următoare, eșarfa a fost fixată. Marco a semnalat că și-a făcut treaba, apoi a alunecat pe coloană într-un mod controlat, aterizând în siguranță la bază.

Mulțimea a urlat, la fel și Elisabetta. Mussolini însuși s-a îndreptat spre Marco, i-a strâns mâna și i-a vorbit o vreme, apoi l-a bătut pe braț. Marco a zâmbit larg, iar momentul a încurajat-o pe Elisabetta, deoarece știa că acesta era un moment unic pentru el. Mulțimea a strigat și a aplaudat, iar Marco rânjea când a părăsit scena. Cămășile Negre și prietenii lui s-au năpustit asupra lui, felicitându-l, iar Elisabetta și-a dat seama că el tocmai rezolvase tot ce îi deranjase, într-un mod în care numai el putea.

Mulțimea s-a liniștit, iar Mussolini a revenit la pupitru, începând prin a-i mulțumi lui Marco, pe nume. Marco i-a mulțumit pentru onoare cu un semn din cap, apoi și-a croit drum prin mulțime în timp ce Mussolini își relua discursul de unde îl lăsase.

Elisabetta nu a auzit nici un cuvânt. Se simțea atât de plină de mândrie față de Marco, care își ținea ochii pe ea chiar și în timp ce-și făcea loc prin mulțime. Petrecărețiii îl opreau, îi strângeau mâna și îl băteau pe spate, dar Marco continua să se uite la ea, ca și cum abia aștepta să se întoarcă lângă ea.

El a ajuns la ea zâmbind, iar ea practic i-a sărit în brațe, sărutându-l. El a sărutat-o și el la rândul lui, încet, apoi profund, iar Elisabetta a simțit că îi readuce inima frântă la viață. Se simțea cucerită, iar dragostea pe care o avea pentru el s-a reaprins.

Era tot acolo.

Capitolul 50

MARCO

Septembrie 1939

Marco se grăbea să se întâlnească cu Sandro, prinzând frânturi din conversațiile oamenilor de afaceri. Vorbeau în grupuri, cu îngrijorare, și toată lumea discuta despre izbucnirea războiului. Hitler invadase Polonia la începutul lunii, iar Europa era îmbrăcată în conflict și teamă. Marea Britanie și Franța declaraseră război Germaniei, iar romanii trăiau în suspans. Italia nu intrase încă în conflict, dar Palazzo Braschi era în alertă maximă. Marco lucrase non-stop, iar în aer se simțea volatilitatea.

S-a apropiat de Piazza Bocca della Verità, care se afla în afara drumului și avea un mic parc, neobișnuit de liniștit și de pașnic. Piața se afla într-una dintre cele mai vechi părți ale orașului, chiar în afara ghetoului, iar clădirile vechi făceau loc unui cer însorit din belșug. Doar câțiva oameni treceau pe acolo, iar traficul era lejer pe Via Luigi Petroselli și Via di Santa Maria in Cosmedin.

L-a zărit pe Sandro, așteptându-l pe o bancă de piatră, dar priveliștea îi dădea motive de îngrijorare. Prietenul său stătea aplecat deasupra unui ziar, citind, dar postura lui era neobișnuit de aplecată și părea mai în vârstă, îmbrăcat într-un sacou maro și o cravată uzată. Marco își făcea griji pentru el, motiv pentru care îl invitase să se întâlnească astăzi.

– Sandro! Marco l-a strigat. Îți amintești că ne jucam aici?

Sandro și-a ridicat privirea, apoi a schițat un zâmbet, lăsând deoparte ziarul.

– Exact ca pe vremuri, nu?

– Da, l-a salutat Marco, așezându-se. Obișnuiam să amețim atât de tare, alergând în jurul templului. Se referea la Templul lui Hercule Victor, o clădire mică, rotundă, din marmură grecească, aflată în piață, care era

înconjurată de coloane înalte ce susțineau un acoperiș din țiglă roșie. E un miracol că nu ni s-a făcut rău.

– Ți s-a făcut, nu-ți amintești? Ai vomitat.

– Am uitat. Marco a chicotit. Am petrecut mai mult timp aici decât la școală. Și ne-am distrat mai mult.

– Nu uita că acum vorbești cu un profesor.

– O, da! Marco s-a uitat spre el, privindu-l pe Sandro cu îngrijorare. Cum merge treaba, frate?

– Groaznic.

– *Dimmi tutto.* Spune-mi totul.

– Mama și-a pierdut locul de muncă și face voluntariat ca moașă. Tata își petrece toată ziua la sinagogă. Sandro a dat din cap dezaprobator. Ajută oamenii, dar ceva este în neregulă cu el. Nu se simte bine din punct de vedere mintal. Cred că pierderea casei a fost prea mult pentru el.

– O, nu! Inima lui Marco se simțea grea. Îmi pare foarte rău că nu ți-am făcut rost de încadrarea la excepții. Tatăl meu încă mai încearcă.

– Mulțumesc! Sandro a zâmbit, dar a dat din cap dezaprobator. Nu cred că va funcționa, totuși. Tatăl meu spune că au luat măsuri drastice. Este atât de groaznic să simți că nu-ți este locul acolo unde ai fost întotdeauna. Acum, pentru că sunt evreu, nu sunt italian. Asta schimbă totul.

– Pentru mine vei fi întotdeauna italian. Suntem la fel, tu și cu mine.

Buza inferioară a lui Sandro s-a încrețit.

– Nu, nu suntem, știu asta acum. Văd mai clar asta și multe altele.

– Ce vrei să spui? Suntem la fel. Întotdeauna am fost.

– Nu, sunt evreu și am fost întotdeauna. Sandro l-a privit în ambii ochi. Crezi că este la fel pentru că nu ești în situația mea. Viața ta nu s-a schimbat, dar a mea da. Nu suntem egali, conform fasciștilor.

– Dar nu toți fasciștii susțin legile privind rasele.

– Cu toate acestea, ei sunt responsabili pentru ele.

– Eu nu sunt, a spus Marco, îndurerat. S-a simțit brusc conștient de cămașa sa neagră. Eu nu sunt uniforma mea, și ai fost și tu fascist.

– Eu nu mai sunt și nici tatăl meu nu mai este. El încă vrea să fie, dar a fost dat afară din propriul partid.

Marco a simțit o strângere în piept, neștiind cum să răspundă, iar expresia lui Sandro s-a înmuiat.

– Uite, nu mă deranjează să fiu diferit. Sunt mândru de faptul că sunt evreu. Ceea ce vreau este să fiu egal, așa cum eram înainte. Este un sentiment teribil să nu fii și mă însoțește tot timpul. Acum mă simt inferior, mai puțin decât ceilalți. În afară. În mod oficial.

– Înțeleg, a spus Marco, dar nu era sigur că înțelegea cu adevărat. Sau că ar fi putut.

– Știi ce e mai rău? Nu mă mai simt în siguranță în afara ghetoului. Chiar și aici, unde obișnuiam să ne jucăm. Am emoții în orașul meu natal.

– Îmi pare foarte rău, sincer. Vei fi mereu în siguranță cu mine.

– Știu asta. Sandro a zâmbit, dar zâmbetul i-a dispărut repede. Dar lumea s-a schimbat, odată cu războiul. Crezi că vom intra? Auzi ceva la lucru, într-un fel sau altul?

Marco a suspinat, căci întrebarea îl frământa și pe el.

– Tot ce am auzit este că Il Duce nu crede că avem rezervele de aur necesare pentru război. Vrea ca Italia să rămână neutră.

– Doar dacă nu se răzgândește, ceea ce se întâmplă tot timpul.

– Cum? Marco a simțit o strângere de inimă defensivă, după ce îl cunoscuse chiar pe Il Duce. Nu avea să uite niciodată acea seară la bal, când reparase eșarfa. Mussolini îi strânsese mâna, îi mulțumise personal și îi spusese că era un exemplu excelent de tânăr fascist italian. Dar Marco nu-i putea spune asta lui Sandro niciodată. Cel mai bun prieten al lui nu avea nevoie de o altă lovitură, iar faptul că Elisabetta fusese cu el la bal l-ar fi rănit pe Sandro.

– S-a răzgândit în privința legilor privind rasele, nu-i așa? Mussolini nu avusese niciodată o problemă cu evreii înainte. De aceea tatăl meu a crezut în el, la fel și eu. S-a întors împotriva noastră. Este o trădare la rang înalt.

Marco a înghițit în sec. Era adevărat și trebuia să recunoască acest lucru.

– Ai dreptate, dar nu cred că se va răzgândi în privința războiului.

– Mi-e teamă să mă gândesc la Italia, vreodată, ca aliat al lui Hitler. Sandro a tresărit. Naziștii sunt antisemiți fără milă, violenți. S-au întors împotriva evreilor germani, iar zvonurile spun că îi atacă pe evreii polonezi.

– Dar asta nu se va întâmpla aici.

– Sunt îngrijorat.

– Nu fi. Marco i-a atins brațul. Sandro, ce pot să fac? Nu pot să te ajut în vreun fel?

– Nu, mulțumesc!

– Dar fac bani în aceste zile. Dacă ai nevoie, pot...

– Nu, nu, suntem bine.

Sandro s-a îndreptat în sus, iar Marco a schimbat subiectul pentru a nu-l ofensa.

– Ce mai face Rosa?

– Este încă în Londra. Soțul ei s-a înrolat în RAF. Primim scrisori din când în când. Sandro și-a mușcat buza, cu o expresie din nou gravă. Sper că nu este în pericol. Italia s-ar lupta cu soțul ei, dacă am intra.

– Dar nu o vom face.

– Din nou, sper că nu, a spus Sandro, cu o neliniște evidentă, iar Marco a simțit un val de tristețe. Nu ar fi prevăzut niciodată că anii adolescenței lui și ai lui Sandro vor fi despre chestiuni de viață și de moarte. A tăcut o clipă, la fel și Sandro, dar se înțelegeau fără cuvinte, așa cum numai prietenii vechi o pot face.

– Hai să mâncăm ceva, a spus Marco, rupând vraja. Mor de foame. Am muncit până la prânz.

– Vrei să mergem undeva?

– Nu, am luat ceva pentru noi, de pe stradă. Marco a băgat mâna în rucsac, a scos o pungă de hârtie, din care a scos o pungă maro de *supplì*, lăsând în aer o aromă delicioasă.

– *Supplì?*

Sandro s-a încruntat, cu buzele întredeschise.

– Da, îți plac, nu-i așa?

– Da, a răspuns Sandro, după o clipă. Dar nu mi-e foame.

– Ești sigur? a întrebat Marco, surprins. Am patru.

– Nu, mulțumesc!

– Cum vrei tu. Marco a băgat un *supplì* în gură și a mușcat din el, eliberând gustul delicios de sărat al orezului, roșiilor și brânzei.

– Am ceva să-ți spun despre Elisabetta. Sandro a făcut o pauză. Sentimentele mele pentru ea s-au diminuat. Sentimentele mai puternice pe care le aveam pentru ea au dispărut.

– *Davvero?* Marco aproape că a explodat de bucurie și l-a îmbrățișat. O iubea din ce în ce mai mult pe Elisabetta și ar fi fost minunat să nu mai fie nevoit să se lupte cu Sandro pentru ea. Ce s-a întâmplat?

– Nu știu, pur și simplu nu o mai iubesc.

Sandro a ridicat din umeri, dar Marco și-a dat seama ce trebuie să se fi întâmplat.

– Ai cunoscut pe altcineva, nu-i așa? Haide, spune-mi adevărul.

Sandro a ezitat, apoi a zâmbit.

– Da, am cunoscut pe altcineva.

– Ce veste minunată! Cum o cheamă?

Marco a simțit o fericire imensă pentru el, pentru că Sandro avea nevoie de o femeie mai mult decât credea. Orice bărbat avea nevoie.

– Anna.

– Unde ai întâlnit-o?

– La școală. Tocmai s-a mutat aici cu familia ei. E frumoasă.

– Și ea te place la rândul ei?

– Da.

– *Bravo*, Sandro! Inima lui Marco s-a înflăcărat peste măsură, pentru amândoi. Deci ai ieșit din competiția noastră? Promiți?

– Da. Sandro a dat din cap. Elisabetta e a ta.

– Mulțumesc, prietene! Acum putem fi amândoi fericiți! Marco a fost inundat de ușurare. Nopțile mele au fost albe, temându-mă că te va alege pe tine.

– Nu, Marco. Întotdeauna ai fost tu.

Sandro a zâmbit din nou, un pic trist.

– Îți doresc toate cele bune cu Anna.

– Și îți doresc toate cele bune cu Elisabetta.

– Rămânem prieteni pentru totdeauna, Sandro. Indiferent ce se întâmplă.

– Indiferent ce se întâmplă, a repetat Sandro, pecetluind legătura.

Capitolul 51

ELISABETTA

Octombrie 1939

Soarele de la sfârșitul zilei se strecura prin perdelele de dantelă din dormitorul Nonnei, iar Elisabetta a intrat să vadă ce face. Nonna se îmbolnăvise de bronșită și zăcea în pat în cămașa ei de noapte cu flori roz, acoperită de o cuvertură albă matlasată. Dormitorul ei era confortabil, deși aglomerat, cu patru vitrine de porțelanuri nepotrivite, precum și un pat convențional, un scaun cu spătar, o noptieră din lemn de pin și o comodă. Un crucifix din ceramică atârna deasupra căpătâiului ei, lângă o fotografie decolorată a ultimului papă, deși Nonna refuza să agațe vreuna a celui actual. Era romano-catolică, dar se considera o ființă superioară.

– Nonna, cum te simți?

Elisabetta a așezat un pahar cu apă pe noptieră.

– Nu-ți amintești de ultima dată când ai întrebat?

Elisabetta a netezit cuvertura, ascunzându-și îngrijorarea.

– Arăți mai bine azi. Îți revii.

– La ce te așteptai? Și când pot să mă întorc la muncă?

– De îndată ce doctorul spune că este permis.

– Ce știe *el*?

– Mai mult decât noi. Elisabetta a bătut-o ușor pe Nonna pe braț. Dacă Nonna era irascibilă, se simțea mai mult ca ea însăși. Pot să îți aduc ceva înainte să plec?

– Vrei te rog să nu mă mai întrebi nimic?

– Bine, voi veni acasă cât mai devreme posibil.

– Să mă chinui?

– Da, exact. Elisabetta a zâmbit. Paolo va avea grijă de tine cât timp voi fi plecată.

– Unde te duci? De ce ești atât de bine îmbrăcată?

– Mă întâlnesc cu Marco.

Elisabetta purta rochia ei de bumbac albastru pal cu nasturi tip perlă; venise acasă să se schimbe după serviciu.

– De ce? Ochii cu pleoape căzute ai Nonnei s-au îngustat în spatele ochelarilor. Cum rămâne cu tatăl lui și cu mama ta?

– Asta nu contează, a răspuns Elisabetta cu nonșalanță, nu pentru prima dată.

– Nu știi că faci o mare greșeală?

– Ți-am spus, nu vom trăi în trecut.

– Nu poți trăi în prezent fără să înțelegi trecutul. Nonna a luat-o în derâdere. Toți romanii trăiesc în prezent și în trecut, în același timp. Plimbă-te pe lângă vechea Basilica di Santa Maria din Trastevere. Nu te poți preface că nu există.

– Ce legătură are asta? Biserica este o clădire.

– Și? Asta îți permite doar să o vezi mai bine. Nonna a fluturat un deget noduroase spre ea. Dacă trecutul lui Marco ar fi o clădire, nu ai putea să-i negi prezența. Nu înțelegi ce vreau să spun? Cum te va primi tatăl lui? Cum o va face mama lui?

Elisabetta nu a vrut să se agite.

– Nu este trecutul lui Marco, ci al tatălui său.

– Dacă te căsătorești cu el, te căsătorești cu familia lui.

– Nonna, nimeni nu vorbește încă despre căsătorie.

– Dar așa începe totul. Nu ai înțeles până acum că am întotdeauna dreptate?

– Nonna, asta va fi singura dată când te înșeli. Oricum, trebuie să plec.

– De ce nu mă asculți?

– Dar o fac, Nonna. Doar că nu te ascult întotdeauna. *Ciao!* Elisabetta a sărutat-o pe obraz, apoi a mângâiat pisica, așezată la picioarele patului. Rico, să fii băiat cuminte!

– Când *nu* este băiat cuminte? Nonna și-a mutat degetul sub pătură, jucându-se cu el. E mai bun decât tine. El ascultă.

– Nu, nu ascultă. Elisabetta a ieșit din cameră cu un zâmbet. La revedere!

– El mă ascultă *pe mine*! a strigat Nonna după ea.

Elisabetta și Marco au plecat de la restaurant, un local cu fructe de mare de pe Lungotevere Aventino, în afara ghetoului. Orașul era încă plin de viață la această oră, iar cuplurile ieșeau din restaurante, râzând și vorbind zgomotos, conversațiile lor fiind animate de vin. Elisabetta simțise, chiar și la Casa Servano, că toată lumea se străduia prea mult să se distreze. Romanii erau îngrijorați tot timpul din cauza faptului că Europa era în război, temători că Italia va fi atrasă în conflict. Aerul nopții era răcoros, mirosind a gaze de mașină.

Elisabetta se plimba cu Marco, simțindu-se fericită alături de el, amândoi de mână. Arăta frumos într-un pulover gri-deschis și pantaloni, ca pe vremuri, iar strălucirea părului și albul zâmbetului său atrăgeau lumina lămpii când treceau pe lângă el.

– Deci, ți-a plăcut cina? a întrebat Marco, cu un zâmbet.

– Foarte mult, îți mulțumesc, a răspuns Elisabetta. Fusese o masă delicioasă de *orata alforno con finocchio*, doradă cu fenicul, în timp ce își povesteau unul altuia povești despre slujbele lor. Marco îl imitase în mod amuzant pe șeful său, ceea ce o făcuse să râdă, fermecând-o.

– Acum observi totul despre restaurante, ca un profesionist.

Marco a zâmbit din nou.

– Oare? a întrebat Elisabetta, deși își dădea seama că s-ar putea să aibă dreptate. Se simțea ca un critic de restaurant în alte restaurante. Le găsea pe toate deficitare în comparație cu Casa Servano.

– Ai remarcat că paharul cu apă era pătat, iar cămașa chelnerului nu era băgată în pantaloni.

– Chiar așa fost!

Elisabetta a râs, iar Marco i s-a alăturat.

– Hai să facem o plimbare, bine?

– Da, dar numai una scurtă. Nu pot sta prea mult timp departe de casă, având în vedere că Nonna nu se simte bine.

– Ce zici de Giardino degli Aranci? Este în apropiere.

– Ar fi grozav. Elisabettei îi plăcea Giardino degli Aranci, Grădina Portocalelor, deoarece era un parc cu o livadă naturală de portocali, o bijuterie mai puțin cunoscută a Romei.

– Obișnuiam să mă duc acolo noaptea, după ce Aldo a murit, și să mă uit la priveliște.

Elisabetta a auzit cum vocea lui Marco se înmoaie, ceea ce ea a recunoscut ca fiind durere. I-a strâns mâna cu blândețe.

– Îmi pare rău. Trebuie să fie atât de greu pentru tine.

– Și pentru tine la fel. Se spune că pierderile fac parte din viață, dar asta nu te face să te simți mai bine, nu-i așa?

– Nu. Elisabetta și-a dat seama că avea dreptate. Sunt îngrijorată pentru Nonna, e atât de bolnavă.

– Va fi bine. Este puternică. Femeile ca ea trăiesc veșnic, iar tu ai grijă de ea. Marco a făcut o pauză. Nu mă place, nu-i așa?

– Nu e vorba de tine, ci de ceea ce s-a întâmplat între părinții noștri. Elisabetta s-a gândit o clipă, în timp ce se plimbau. Ce mai fac părinții tăi?

– Mama mea încă îl plânge pe Aldo și sunt zile în care nu se ridică din pat. Doar Emedio poate vorbi cu ea.

– Îmi pare rău.

– Vom trece peste asta. Ai grijă, *cara*. Marco a pus un braț în jurul Elisabettei în mod protector, în timp ce un biciclist venea în viteză de după colț. Știi, am fost recent în acest cartier cu Sandro. Ne-am întâlnit vizavi de Bocca della Verità, ca pe vremuri.

– O, ce mai face? Elisabetta și-a mascat interesul. S-a întrebat dacă Sandro îi spusese ce se întâmplase între ei, apoi și-a dat seama că probabil nu o făcuse, pentru a nu-i răni sentimentele lui Marco.

– Este ocupat cu predatul. Privirea lui Marco s-a întristat. Legile privind rasele îl zdrobesc pe el și familia lui. Nu cred că va avea prea mult timp pentru nici unul dintre noi, pentru o vreme.

– Sunt sigură. Săracul Sandro. Elisabetta a simțit o durere profundă. Nu te deranjează că fasciștii adoptă legi atât de antisemite? Niciodată nu a mai fost așa, iar ei ruinează familia lui Sandro și a atâtor alții.

– Bineînțeles că mă deranjează. Urăsc asta, dar nu pot face nimic. Marco și-a strâns buzele. Nici unul dintre prietenii mei de la Palazzo Braschi nu crede că aceste legi sunt juste, dar nu avem nici un cuvânt de spus. Ne e teamă să ne exprimăm din ce în ce mai mult.

– Ți-e frică?

– Sincer, da. Marco s-a uitat spre ea, iar ochii lui negri îi căutau pe ai ei. Dar eu și tatăl meu am încercat să obținem o încadrare la excepție pentru familia lui Sandro și vom continua să încercăm.

– Mă bucur să aud asta, a spus Elisabetta, simțind un val de recunoștință.

Ea știa că Marco îl iubea pe Sandro.

– Să mergem pe aici. Marco a făcut un gest către biserică, pe Via di Santa Maria in Cosmedin. Au urcat dealul de-a lungul Clivo di Rocca Savella, o alee largă de piatră pavată lângă un zid înalt, cu suprafața sa aspră, cu pietre întunecate, cărămizi și fragmente de marmură de diferite dimensiuni. Traseul era mai abrupt, deoarece Giardino degli Aranci se afla pe colina Aventinului, una dintre cele șapte coline fabuloase ale Romei.

Elisabetta se ținea de mâna lui Marco. Se simțea relaxată și fericită, minunându-se de cât de ușor era să fie cu el. Briza era mai puternică la înălțime, purtând mireasma portocalelor amare, parfumând aerul în mod natural. Erau mai puțini oameni pe stradă, iar mașinile nu erau permise, așa că zgomotele din trafic se retrăgeau în fundal.

S-au plimbat în liniște și au intrat în Giardino degli Aranci, un parc mare plin de portocali și de pini umbrelă, care formau o boltă de frunze pe cerul întunecat. Lămpile cu gaz aruncau o lumină blândă în halouri moi, luminând o cărare cu pietriș fin care împărțea grădina, care ducea la un belvedere mare din cărămidă, o panoramă pitorească cu doar câteva alte cupluri.

Elisabetta se bucura de căldura degetelor lui peste ale ei, pașii lor scârțâind pe cărarea de pietriș. Au ajuns pe terasă și au admirat panorama frumoasă a Romei noaptea, mai mare și mai strălucitoare decât o mai văzuse Elisabetta până atunci, chiar și de la balconul de la Palazzo Braschi. În dreapta ei se aflau Forumul Roman și ruinele, marmura lor strălucind alb-crem în luminile de dedesubt, dar privirea ei s-a mutat de la ele la iubitul ei Trastevere, un petic mai umil de acoperișuri de țiglă roșie și cupole de biserici de peste Tibru, vegheat de cupola senină și strălucitoare a bazilicii Sfântul Petru.

– Nu-i așa că e magnific? a întrebat-o Marco.

– E frumos.

Elisabetta a inspirat o gură adâncă de aer.

– Te-am adus aici pentru un motiv. Marco și-a pus brațul în jurul ei, iar ea și-a înclinat fața în sus, așteptându-se ca el să o sărute, dar în schimb el i-a întins un inel cu diamant, care sclipea în lumina ambientală.

Elisabetta a clipit, șocată. Și-a simțit inima în gât. Nu se așteptase la așa ceva.

– Elisabetta, te iubesc și te-am iubit toată viața. Sentimentele mele au devenit tot mai puternice, în fiecare zi. Știu că te pot face fericită. Marco i-a zâmbit, cu ochii lui negri strălucind și cu o expresie intensă de emoție. Te iubesc, te apreciez și prețuiesc tot ceea ce este minunat la tine și am prețuit mereu, chiar de când eram mici. Promit să-mi petrec restul vieții mele făcându-te fericită. Nimic nu m-ar face mai fericit. Aș fi cel mai norocos bărbat din lume dacă ai accepta acest inel și ai spune „da“ cererii mele în căsătorie.

Elisabetta asculta, uimită. Alte cupluri începuseră să se uite, realizând că asistau la o cerere în căsătorie. Au început să ofteze, să zâmbească și să vorbească între ei cu entuziasm, ca și cum ar fi așteptat răspunsul ei pentru Marco, dar ea nu știa ce să spună. Nu voia să-l rănească pe Marco sau să-l facă de rușine, deși el nu-i observa, privirea lui fiind concentrată doar asupra ei, reflectând devotamentul pe care i-l arătase întotdeauna.

– Elisabetta, știu că te zbați, mereu pe cont propriu, și nu trebuie să mai faci asta. Am o slujbă adevărată și pot să te întrețin. Putem întemeia o familie, tu și cu mine, și putem rezista la toate necazurile pe care războiul, vremurile grele sau orice altceva le-ar putea aduce.

– Dar cum rămâne cu familia ta? Elisabetta a spus-o în grabă, trăgând de timp. Ai discutat cu ei despre asta?

– Nu, și nici nu trebuie să o fac. Părinții mei se vor obișnui cu ideea, iar dacă nu o fac, îi vom lăsa în urmă. Tu și cu mine vom locui împreună în propria noastră casă, iar dacă nu le va plăcea, va fi problema lor, nu a noastră. Marco s-a lăsat într-un genunchi, privind-o cu un zâmbet sfâșietor. Vrei să te căsătorești cu mine?

– Marco, nu mă așteptam la asta. Elisabetta i-a privit expresia întunecată, iar ea ura să-l rănească. Îl iubea, dar nu știa dacă voia să se căsătorească cu el, nu încă. Tocmai se obișnuia să-l revadă. Încerca să aibă grijă de Nonna și să muncească. Își amintea când visase să devină editorialistă sau romancieră. Încă mai avea acele visuri, undeva în interiorul ei, și nu le-ar fi putut împlini dacă se hotăra să se căsătorească.

– Elisabetta. Marco continua să se uite la ea, deși o încruntare îi apăruse pe frunte. Mă iubești, nu-i așa?

– Da, dar nu știu dacă mă simt pregătită pentru...

– Înțeleg. Marco părea îndurerat, dar expresia lui a rămas iubitoare. S-a ridicat din genunchi, ținându-i în continuare mâinile, și i-a pus inelul de

logodnă în palmă. Înțeleg, asta te-a luat pe nepregătite. Noi nu ne-am văzut suficient de mult. Am muncit prea mult și nu ne-am acordat timpul pe care îl merităm.

– Da, asta este, s-a grăbit Elisabetta să spună, deși o durea inima.

– Păstrează inelul până când te vei simți pregătită. Este doar o chestiune de timp.

– Ești sigur? a întrebat Elisabetta, dar când s-a auzit, și-a dat seama că nu era deloc întrebarea corectă. *Ea* era cea care nu era sigură. *Ea* nu știa dacă era doar o chestiune de timp. Și *ea* nu știa dacă ar trebui să ia inelul. Dar acesta era deja în mâna ei.

– Când ești gata, doar spune-mi.

Marco a sărutat-o ușor.

Capitolul 52

ROSA

Decembrie 1939

Era o zi însorită, dar rece, iar Rosa s-a simțit ușurată să se întoarcă pe pământ italian. Moralul i-a revenit când a văzut palmierii care străjuiau Tibrul, o priveliște care îi lipsea în Londra ploioasă, iar Tamisa nu se compara cu acest râu, verde ca mazărea și sărutat de soare. A mers pe Lungotevere de' Cenci, trecând pe lângă oameni pe trotuar, iubind sunetul muzical al limbii sale natale și observând emotivitatea compatrioților ei, care gesticulau în timp ce vorbeau. Nu-și dăduse seama cât de diferiți erau italienii până când nu trăise în Londra și, deși îl iubea pe David și cercul lor de prieteni britanici, era fericită să fie acasă, chiar și în acele circumstanțe.

Rosa plecase din Londra cu un zbor al ambasadei, fiind norocoasă că reușise să obțină un bilet spre Roma, deoarece călătoriile erau restricționate. David făcea parte din RAF, iar ea urmărise acasă știrile despre legile privind rasele, care îi privau sistematic pe evreii italieni de cetățenie, profesie și proprietate. Simțea că părinții ei aveau nevoie de ea, chiar dacă scrisorile lor nu spuneau niciodată acest lucru.

Rosa a ajuns la intrarea în ghetou și a trecut pe lângă mica biserică albă San Gregorio della Divina Pietà, o biserică veche, cu semnificații pentru evrei, deosebit de pregnante acum. În anii 1500, evreii din ghetou fuseseră forțați să participe la slujbă acolo în fiecare duminică, ca parte a campaniei de convertire a lor. Fațada de fildeș a bisericii prezenta o pictură cu un Hristos răstignit, deasupra unei inscripții biblice menite să le dea peste nas evreilor din ghetou:

„Toată ziua mi-am întins mâinile către un popor răzvrătit, care umblă pe o cale care nu este bună, urmându-și propriile lor planuri, un popor care mă

provoacă în față în mod continuu“.

Rosa și-a întors privirea, tremurând. A privit Tempio Maggiore, o sinagogă aflată chiar vizavi, cu calcarul său strălucitor ca o lămâie, de o nuanță aurie în lumina soarelui. Vitraliile de pe cupola sa pătrată străluceau multicolore, deși ea a admirat soliditatea edificiului în sine. Și din acea structură, ea își trăgea puterea.

Rosa a continuat să coboare pe Via del Portico d'Ottavia, șocată de cât de mult se deteriorase ghetoul. Bărbați și femei vindeau pantofi, haine și oale și tigăi uzate din roabe, cărucioare și tarabe. Via del Portico d'Ottavia fusese străjuită de magazine aglomerate, dar majoritatea erau închise. Oamenii scotoceau printre articole, se agitau, vorbeau sau chiar cerșeau. Toată lumea arăta zdrențuită în haine vechi sau care aveau nevoie de reparații. Dispăruseră familiile fericite, sănătoase și gălăgioase care duceau acasă saci plini de cumpărături, precum și aromele delicioase de *pollo arrosto*, pui prăjit, și *pesce fritto*, pește prăjit, care plutea din apartamente.

Rosa se simțea în mod ciudat ca și cum nu ar mai fi fost niciodată aici, iar capetele au început să se întoarcă în direcția ei în timp ce treceau pe lângă ea. Și-a dat seama că ieșea în evidență în haina ei fină de lână roșie, cu talia peplum la modă, pălăria asortată și pantofii maro. Era îmbrăcată pentru Londra, nu pentru ghetou.

A grăbit pasul, conștientă de sine. A trecut pe lângă tarabe, apoi ochiul i-a fost atras de un set de cărți la mâna a doua, care a tentat-o. O femeie era aplecată, despachetând mai multe cărți, iar Rosa a întrezărit părul cărunt al femeii, adunat într-o răsucire pe care Rosa a recunoscut-o imediat. Și-a dat seama cu un șoc mut că femeia era mama ei. Cărțile care se vindeau erau ale ei.

Rosa a încremenit, îngrozită. Mama ei îmbătrânise atât de mult, cu noi riduri gravate pe chipul ei minunat și cu paranteze tot mai adânci în jurul gurii. Purta vechiul ei impermeabil cafeniu, dar era pătat, iar pantofii ei din piele neagră se aplatizaseră din cauza uzurii. Mama ei a terminat de aranjat cărțile pentru expunere, deschizându-le astfel încât să stea în picioare, apoi și-a ridicat privirea și a zărit-o pe Rosa.

– Rosa, *tu* ești? Te-ai întors?

Mama ei și-a deschis brațele, cu ochii sclipindu-i de fericire în spatele ochelarilor cu ramă de sârmă.

– Da, mamă! Rosa și-a mascat descurajarea, a lăsat valiza jos și și-a îmbrățișat mama. Sunt atât de fericită să te văd!

– Și eu mă bucur atât de mult să te văd, dragă! Mi-a fost dor de tine!

Mama ei a îmbrățișat-o strâns, iar Rosa a simțit că slăbise semnificativ, dar și-a ascuns reacția în timp ce își elibera mama din îmbrățișare.

– M-am gândit să vă fac o surpriză. Nu eram sigură că voi reuși să prind zborul.

– Salută-i pe toți! Îți amintești de Vanda Della Seta di Veroli, iar aici este Celeste Sermonetta! Priviți cu toții, Rosa a mea e acasă!

Rosa și-a forțat un zâmbet în timp ce mama ei a început să o prezinte din nou tuturor, făcând conversații mărunte, ca și cum totul ar fi fost normal. Toate fețele păreau mai bătrâne, hainele erau zdrențuite, iar bărbații care obișnuiau să lucreze în timpul zilei erau aici. A presupus că vecinii ei și părinții prietenilor ei fuseseră alungați de la locul de muncă. Fuseseră meșteri, profesori, electricieni, contabili, agenți de transport, vânzători de fier vechi, proprietari de magazine, croitori, ascuțitori de cuțite, cizmari și brutari.

Rosa și-a amintit că-și lăsase valiza pe stradă. S-a întors să o aducă, dar aceasta dispăruse deja.

Rosa s-a așezat în vechiul ei loc la masa de lemn, dar în afară de asta, nimic nu mai era la fel. Apartamentul era mic și înghesuit, bucătăria abia dacă era suficient de mare pentru a cuprinde masa. Bineînțeles că nu exista nici un candelabru, ci doar un corp de sticlă care arunca o lumină aspră. Exista o fereastră, dar nu dădea spre fermecătoarea Piazza Mattei, ci doar spre un perete murdar de cărămidă. Sandro a subliniat că apartamentul era însorit, încercând să vadă partea plină a paharului, deși arăta la fel de secătuit și de slab ca și părinții ei.

– Poftim, dragă! Mama ei a așezat un castron care era plin doar pe jumătate cu spaghete, iar sosul de roșii subțiat cu apă. Nu era nici un alt fel de mâncare; nici pește, nici carne, nici cartofi, nici legume, nici pâine, nici vin. Dispăruseră mesele delicioase din vremuri mai bune, mâncărurile apetisante *braciola* sau *aliciotti con l'indivia*, caserola de anșoa și andive, servite fierbinți pe platouri.

– Arată minunat, mamă.

Rosa a schimbat o privire cu Sandro, care, fără îndoială, îi citea gândurile. Mama ei a împărțit porții mici și, după ce tatăl ei a spus o rugăciune deasupra mesei, au început să mănânce. Rosa a încercat să nu observe că înghițeau pastele, cu adevărat înfometați. A mâncat, observând că tatăl ei își întorcea atenția la un dosar gros de hârtii, făcând însemnări. O întâmpinase cu bucurie când venise acasă, dar de atunci abia își ridicase capul din dosar.

– Așadar, tată, a început Rosa cu blândețe. Ce-ai mai făcut?

– Bine, a răspuns fără să ridice privirea, ceea ce nu-i stătea în fire.

Întotdeauna fusese vorbăreț la masă, dar acum era complet preocupat. Era încă îmbrăcat în costum și cravată, dar acesta devenise prea mare pentru el, gulerul său sfrijit lăsând mult spațiu în jurul gâtului. De asemenea, era mai chel și cu părul mai alb.

– Ce e în dosar, tată? Ce faci?

Mama ei a intervenit:

– Tatăl tău pregătește cereri de invocare a excepției de la legile privind rasele pentru membrii comunității.

– O, asta e bine. Rosa s-a întors spre mama ei. Și tu ce mai faci, mamă?

– Și eu sunt bine.

– Cred că îți e dor de spital.

– Da, dar mă simt utilă aici. Sunt moașă și peticesc genunchii jupuiți. Mama ei a zâmbit scurt. Comunitatea s-a unit și ne ajutăm unii pe alții. Facem troc când putem, bunuri pentru servicii. Cineva ne lasă mâncare și bani într-o pungă la ușă. Credem că este unul dintre clienții tatălui tău, în schimbul serviciilor sale juridice.

– Asta e frumos.

Rosa știa că economiile ei le vor face bine.

– Fratele tău predă matematica la școala evreiască. Este un profesor înnăscut. Mama ei a dat farfuria goală la o parte, iar Rosa s-a întors spre Sandro, simțind un val de dragoste pentru el.

– Bravo ție!

– Mulțumesc! Predau la trei clase de aproximativ patruzeci de elevi fiecare. Copiii sunt de toate vârstele.

Sandro a zâmbit jucăuș, dar în ochii Rosei, și el părea slab. Obrajii îi erau scobiți pe chipul său frumos, punându-i în evidență ochii albaștri

remarcabili. Dar aceștia nu aveau strălucirea lor obișnuită, ca și cum greutățile le-ar fi diluat nuanța.

– Ai vești de la profesor?

– Nu.

Rosa a simțit o durere pentru el.

– Ce se întâmplă cu studiul tău independent? Lucrezi pe cont propriu?

– Nu, nu am timp. Trebuie să pregătesc planuri de lecții și să notez examenele.

Rosa a vrut să schimbe subiectul, dar fiecare părea mai rău decât precedentul.

– Ce mai face Marco, după moartea lui Aldo?

– Își revine.

Rosa suferise pentru pierderea lui Aldo, pe care îl plăcuse întotdeauna.

– Săracii Maria și Beppe. Și Emedio, de asemenea.

– Marco lucrează pentru *fascio*, la Palazzo Braschi. El și tatăl său au încercat să ne ajute să obținem o încadrare la excepție, dar nu au reușit. A fost frumos din partea lor că au încercat.

– Și ce mai face Elisabetta? Rosa și-a amintit că Sandro fusese nebun după Elisabetta. Ce s-a întâmplat între tine și ea?

– Și Marco a plăcut-o, iar ea l-a ales pe el. O încruntare a întunecat fruntea lui Sandro și, cumva, aceasta i s-a părut Rosei cea mai tristă veste dintre toate.

– Îmi pare foarte rău!

– Dacă trebuie să o pierd în favoarea cuiva, mă bucur că e el.

Rosa a putut vedea că Sandro era rănit, dar că încerca să pară curajos. Așadar, ai avut parte de prima inimă frântă. Sfatul meu este să mergi mai departe. Ești o partidă bună. Te vezi cu cineva?

– Nu. Sunt prea ocupat.

– Sunt o mulțime de pești în mare, Sandro.

Mama ei a intervenit:

– Asta îi spun și eu.

– Pește evreiesc, a adăugat Rosa, ca să-l facă pe Sandro să râdă, ceea ce s-a și întâmplat.

– Mă bucur că ești acasă, Rosa.

Rosa a zâmbit, fericită că și ea se întorsese acasă. Aveau nevoie de ea, fiind încercați într-un mod în care nu mai fuseseră niciodată înainte.

Sandro a întrebat:
– Cred că ești îngrijorată pentru David, nu?
– Da, bineînțeles, a răspuns Rosa, căci David era mereu în gândurile ei.
– Atunci ne vom face griji împreună. Sandro i-a întins mâna. Ca o familie.

Capitolul 53

MARCO

Februarie 1940

Era miezul nopții în ghetou și începea să cadă o ploaie rece, așa că Marco a accelerat pe bicicletă. Nu era nimeni pe străzi și toată lumea dormea, motiv pentru care întotdeauna își desfășura misiunea secretă la această oră târzie. De luni întregi lăsa alimente și bani la ușa lui Sandro. Mergea pe bicicletă până la noul lor apartament, alerga până la etajul al treilea, agăța punga de clanța ușii, apoi pleca pe furiș. El și tatăl său nu voiau ca familia Simone să știe că era din partea lor, pentru că s-ar fi simțit stânjeniți.

Marco pedala pe Via Catalana, strada largă care se întindea de-a lungul sinagogii, iar cauciucurile lui se clătinau pe cărările pietruite. Calcarul deschis al Tempio Maggiore se distingea în întuneric, iar cupola sa pătrată se înălța pe un cer furtunos. A virat la dreapta pe Via del Tempio și a trecut pe lângă apartamente, cu obloanele închise împotriva frigului. O familie dormea în pragul unei uși, înghesuindu-se sub o singură pătură.

Marco și-a întors privirea. Îi frângea inima să vadă lipsurile de pe străzile ghetoului și era îngrijorat că situația era pe cale să se înrăutățească. Șeful său și toți cei de la Palazzo Braschi credeau că Mussolini se răzgândise și că Italia urma să intre în război de partea Germaniei.

Marco se îndrepta spre casă pe Lungotevere de' Cenci, iar luminile de pe malurile sale păreau vagi în ceață. Și-a înclinat capul în jos împotriva ploii. Era puțin trafic, iar el a părăsit ghetoul. Nu mai mergea niciodată acolo în uniformă, nici măcar noaptea. Capetele se întorceau și expresiile variau de la spaimă la dezgust. Se simțea îngrozitor că evreii se temeau de fasciști, dar nu-i putea învinovăți.

A pedalat mai tare, apropiindu-se de Ponte Fabricio. Dormea prost în aceste zile. Credea în fascism, cu excepția noului său antisemitism, care îl

sfâșia pe dinăuntru. Nu știa ce altceva putea face, în afară de a se asigura că familia Simone nu moare de foame.

Tatăl său a simțit același lucru. Era singurul lucru pe care îl aveau în comun în aceste zile, abia dacă mai vorbeau.

Marco aproape ajunsese la Ponte Fabricio când a detectat o mașină în apropierea sa. A accelerat, enervat. Mașina a accelerat și ea. S-a uitat peste umăr și a văzut un sedan întunecat. Nu știa de ce îl hărțuia. A accelerat din nou, riscând pe asfaltul alunecos.

Mașina a pornit motorul și a trecut pe lângă el, iar Marco a înjurat. Dintr-odată, mașina a virat în fața lui și a frânat lateral, tăindu-i calea.

Marco a țipat, șocat. Nu a putut frâna la timp. Nu era suficient spațiu între el și mașină. Instinctiv, a tras de ghidon în sus. Bicicleta lui a sărit pe trotuar, ratând pentru puțin grila din față a mașinii. A coborât de pe bicicletă în loc să cadă. Bicicleta a alunecat în zidul de piatră care mărginea Tibrul.

– Ce naiba?

Marco s-a învârtit în jurul său, furios. Mașina era un sedan negru. Și-a dat seama că era de tipul celor folosite de OVRA, poliția secretă.

Șoferul și pasagerul au sărit din mașină, siluetele lor întunecate, simple umbre în penumbră. Au alergat spre el. A recunoscut silueta de urs a șoferului. Stefano. Micuțul slăbănog era Carmine.

– Ești un rahat!

Stefano l-a apucat pe Marco de guler și l-a țintuit pe zidul de piatră. Carmine îl privea, cu mâinile în șolduri. Între timp, un autobuz a început să claxoneze, drumul său fiind blocat de mașina lor. Mașinile de pe Lungotevere s-au îngrămădit, neputând să treacă.

– Lasă-mă!

Marco s-a smucit, rupându-și cămașa.

Puteau să-l ucidă chiar acum și să scape basma curată. OVRA opera cu impunitate.

– De ce ai fost în ghetou? Ești un iubitor de evrei!

– Ce fac eu nu e treaba ta!

Marco s-a întins spre bicicletă, dar Stefano l-a apucat din nou.

– Crezi că nu știm ce pui la cale? Prânzurile tale cu prietenul tău evreu? Vizitele tale de noapte? Există sancțiuni pentru fraternizarea cu evreii!

Crezi că regulile nu ți se aplică și ție! Ar trebui să mori așa cum a murit fratele tău!

Marco a explodat de durere și furie. L-a lovit pe Stefano, iar acesta i-a răspuns cu un pumn. Cei doi au început să se bată, căzând pe trotuar. Marco i-a aplicat o ploaie de lovituri bărbatului mai mare, scăpat de sub control. Stefano l-a lovit mai tare, grohăind. Traficul s-a încurcat pe Lungotevere, claxonând.

Marco a continuat să lovească, ignorând durerea agonizantă. Carmine i-a strigat lui Stefano. Stefano a sărit de pe Marco, lăsându-l pe trotuar.

Marco se clătină pe picioare. Sângele de pe față i se scurgea pe trotuar. Ploaia se revărsa pe spatele lui. Stefano și Carmine au sărit în mașina lor, au închis ușile și au plecat în viteză.

Odată ajuns acasă, Marco s-a spălat pe față în baie. Pometele drept i se umflase, iar pielea i se despicase. Mama lui dormea în pat, iar tatăl său stătea în ușă, cu brațele încrucișate pe pieptul gol, o figură formidabilă, chiar și în chiloți. Expresia de pe fața lui era gravă.

– Marco, au fost doi?

– Carmine și animalul lui de companie, Stefano.

Marco a clătit sângele din chiuvetă.

– Stefano a fost informator. A fost dat afară până a ajuns în OVRA. Se spune că e sadic.

Sună bine. Marco simțise că lui Stefano îi făcuse plăcere să-l bată.

– Deci, te-au urmărit.

– Evident. Marco a oprit apa și și-a tamponat față, cu grijă. Să se ducă dracului. Nu putem să lăsăm familia Simone fără ajutor.

– Bineînțeles că nu. Voi hrăni tot ghetoul, ca să le fac în ciudă.

Marco se uită, surprins să-și vadă tatăl zâmbind.

– Îți place asta?

– Absolut. Tatăl său a chicotit. Nimic nu se compară cu o luptă bună.

Marco a zâmbit, simțindu-se mai aproape de tatăl său. Aveau un dușman comun, mai degrabă decât unul pe celălalt. A clătit sângele de pe prosop și l-a agățat pe suport.

– Și acum ce facem?

– Același lucru ca înainte, dar mai inteligent.

– Cum așa?

– Am niște idei.

Marco și-a descheiat cămașa și și-a privit reflexia în oglindă. Vânătăi de culoare roz i se umflau pe piept și pe abdomen.

– Dar cum e bicicleta?

Capitolul 54

ELISABETTA

Martie 1940

Elisabetta a zăbovit în fața dormitorului Nonnei, în timp ce doctorul Pastore își termina examinarea, deoarece bronșita Nonnei se agravase. Elisabetta se simțea la limita puterilor, îngrijorată pentru Nonna, și și-a amintit de doctorul Pastore din ziua în care tatăl ei murise. Doctorul Pastore nu menționase acest lucru, iar ea încerca să îndepărteze acum amintirile acelei dimineți îngrozitoare. De atunci, doctorul Pastore devenise mai chel, mai lat și mai distant, deși venea ori de câte ori Nonna avea nevoie de el, chiar și seara, fiindcă era atât de bine privit în cartier.

– Giuseppina, noapte bună! Doctorul Pastore stătea în pragul dormitorului Nonnei, ținând în mână geanta lui neagră și uzată. Dormi puțin.

– Atunci de ce mă țineți trează?

Nonna a strigat înapoi, iar doctorul Pastore a ieșit din dormitor, închizând ușa în urma lui.

– Cum se simte? a întrebat Elisabetta, ținându-și respirația.

– Obișnuita ei fire dificilă.

Doctorul Pastore s-a dus către ușa din față, iar Elisabetta i-a urmărit pașii, simțindu-se în defensivă pentru Nonna.

– Nu-i place să fie bolnavă. Știe că restaurantul are nevoie de ea. Trăiește pentru responsabilitățile ei. E bolnavă de ceva vreme...

– Va fi bine, în timp. Trebuie să se odihnească și să-și continue medicația.

– De ce nu se face bine? Ce se întâmplă cu ea? Asta se întâmplă de luni întregi.

– Acum are pneumonie.

– O, nu! Este pneumonia mai bună sau mai rea decât bronșita?

– Înseamnă că are mucus în plămâni.

Doctorul Pastore a deschis ușa de la intrare, dar Elisabetta l-a oprit, apucându-l de mâneca sacoului său de la costum.

– Sunt îngrijorată. Când m-am întors de la serviciu, era letargică. Nu-i stă în fire.

– Nu era letargică acum, a spus doctorul Pastore, fără menajamente.

– Pentru că se înveselește când vă vede pe dumneavoastră și pe fiul ei. Elisabetta credea uneori că era singura persoană care o înțelegea cu adevărat pe Nonna. O văd zi de zi. Sunt îngrijorată că ascunde cât de rău se simte. Nu este o femeie tânără.

Nonna a strigat:

– Elisabetta, vrei să taci, te rog? Sunt bolnavă, nu surdă!

Doctorul Pastore și-a dat ochii peste cap.

– Vezi? Nu e letargică. Medicamentele necesită timp. Chiar trebuie să plec. La revedere!

– Vă sun dacă se înrăutățește?

– Da. Doctorul Pastore s-a întors, plecând în trombă pe stradă. Noapte bună!

Elisabetta tocmai se pregătea să închidă ușa când l-a zărit pe Marco, care venea spre ea îmbrăcat într-un sacou și pantaloni frumoși. Trebuiau să iasă să bea ceva în seara asta, dar ea uitase după ce venise acasă și o găsise pe Nonna și mai bolnavă.

– *Buona sera*, Elisabetta!

Marco a sărutat-o rapid pe buze, mirosind a o loțiune după ras picantă pe care ajunsese să o prefere, dar nu în seara asta.

– O, Marco, îmi pare rău, nu pot ieși.

– De ce nu? Dezamăgirea lui Marco se putea citi pe față. Este o noapte frumoasă.

– Nonna are pneumonie, iar doctorul tocmai a plecat. Trebuie să se odihnească. Ar trebui să stau acasă.

– Bine, atunci, de ce nu vin eu în vizită? Nu trebuie să ieșim.

– Nu, asta nu va funcționa. O vom deranja, iar ea trebuie să se odihnească.

– Ce-ar fi să ne plimbăm puțin?

Marco i-a atins ușor brațul.

– Nu, nu vreau să o las singură.

– Nu va dura mult, doar o stradă.

Nonna a strigat din dormitor:

– Pleacă sau rămâi, dar te rog frumos să mă lași să dorm, da?

Marco a zâmbit, luând-o de mână pe Elisabetta.

– Haide, *cara*!

– Bine.

Elisabetta s-a lăsat condusă afară din casă, închizând ușa din față în urma ei. Via Fiorata era una dintre cele mai fermecătoare străduțe din Trastevere, cu case cu două etaje și fațade de culoarea piersicii, roz și verde mentă. Căsuțele cu flori erau umplute cu margarete și iedera care curgea ca o cascadă. Aerul mirosea a proaspăt, iar cerul nopții era înstelat, dar Elisabetta era preocupată din cauza pneumoniei.

– Deci, ce-ai mai făcut?

Marco i-a sărutat mâna.

– Ocupată cu Nonna.

– Știi, ea nu este responsabilitatea ta.

Elisabetta s-a uitat, surprinsă.

– O iubesc, Marco.

– Înțeleg, dar tot nu este responsabilitatea ta. Îl are pe Paolo.

– Dar eu locuiesc cu ea.

– Știu, dar nu poți trăi *pentru* ea.

– Nu o fac, a ripostat Elisabetta, în defensivă.

– Nu o faci? Marco i-a strâns mâna. Am putea ieși mult mai des, dar tu vrei mereu să stai acasă și să ai grijă de ea.

Elisabetta știa că are dreptate, dar asta o deranja.

– Eu am obligații pe care tu nu le ai.

– Ai și inelul meu. Aș vrea să îl porți. Marco i-a ridicat mâna, privindu-i degetele goale. Ar arăta atât de frumos pe mâna ta.

Elisabetta nu a avut un răspuns imediat. Păstra inelul în cutia de bijuterii și îl încerca din când în când. Dar niciodată nu îl păstra mult timp pe deget.

– Deci, ce părere ai, despre căsătorie? Te simți pregătită?

– Nu chiar, îmi pare rău, s-a forțat Elisabetta să spună.

– De ce nu?

– Din același motiv pentru care nu mai pot ieși atât de des. Am atât de multe responsabilități. Este o perioadă dificilă pentru mine.

Marco se opri, privind-o cu acei ochi negri și o expresie blândă.

– Pentru asta sunt eu, pentru a face mai ușoare acele momente grele. Vreau să fac asta pentru tine, pentru tot restul vieții tale. Muncești atât de

mult, iar eu vreau să-ți ușurez sarcina.

Elisabetta se simțea emoționată, dar nu-și putea ignora sentimentele. Apreciez asta, dar trebuie să mă ocup singură de treburile mele.

– Nu trăim o veșnicie. Războiul pare o certitudine acum. Marco s-a încruntat. Cu atâtea perturbări, nu ar fi bine să avem ceva pe care să ne putem baza? Noi doi, ca soț și soție? Locuind în același loc?

– Dar nu pot să mă mut de la Nonna. Ea nu are pe nimeni în afară de mine.

– Din nou, Paolo ar trebui să facă mai mult. Tu nu faci parte din familia ei.

Elisabetta s-a simțit înțepată, fără să știe de ce.

– Mă simt ca și cum aș face parte din familia ei.

– Nu ești. Sângele e sânge.

– Paolo are o soție și o familie, așa că este mai ocupat decât mine. Nonna e pe cont propriu, Marco. Eu locuiesc cu ea și nu pot să-i întorc spatele. Nu o voi face.

– Bine. Marco a luat-o de braț. Dar tot nu înțeleg de ce nu vrei să porți inelul meu.

Elisabetta a înghițit în sec.

– Nu mă simt pregătită să spun da, încă.

– Marco a suspinat, îndurerat. E vorba de Sandro?

– Nu, a răspuns Elisabetta, dar nu era chiar sigură. Sunt lucruri de care trebuie să mă ocup și pe care trebuie să le fac, înainte de a mă căsători.

– Cum ar fi?

– Cum ar fi să devin jurnalistă sau romancieră.

– Dar tu nu scrii nimic, nu-i așa?

– Nu acum, doar pentru că am fost foarte ocupată. Responsabilitățile mele vin înainte de lucrurile pe care mi le doresc pentru mine, chiar și de căsătorie. Nu poți înțelege asta?

– Nu, nu pot, a răspuns Marco, blând, dar insistent. Pot să te sprijin, ca să nu mai trebuiască să muncești atât de mult.

– Dar acestea sunt obligațiile mele. Viața mea. Elisabetta vorbea serios, dar o durea și să vadă dezamăgirea care îi pâlpâia pe chipul frumos. Îți vrei inelul înapoi?

– Nu, bineînțeles că nu. Păstrează inelul, *cara*. Marco și-a deschis brațele, a cuprins-o într-o îmbrățișare și i-a sărutat fruntea. Voi avea mai multă

răbdare.

– Mulțumesc! Elisabetta s-a cuibărit la pieptul lui. Te rog, încearcă să înțelegi.

– Așa voi face, a spus Marco, cu un oftat resemnat.

Capitolul 55

MARCO

Aprilie 1940

Marco se grăbea pe trotuarul aglomerat spre Piazza Venezia, cu inima bătându-i de nerăbdare. Fusese chemat să se întâlnească cu *Commendatore* Buonacorso, care fusese promovat să lucreze pentru Partito Nazionale Fascista, Partidul Național Fascist. Biroul lui *Commendatore* se afla acum în Palazzo Venezia, care era chiar sediul puterii fasciste, situat în inima Romei. Il Duce însuși își avea biroul acolo și își rostea discursurile de la balconul său emblematic.

Zeci de ofițeri fasciști în uniforme negre intrau și ieșeau în grabă din Palazzo Venezia, urcându-se în mașinile care îi așteptau sau plecând în grupuri. Exista o prezență militară mai puternică în capitală și un iz de urgență, acum că războiul era în toi. Palazzo Venezia devenise cea mai importantă clădire din întreaga Italie, iar Marco abia aștepta să vadă interiorul. Fusese construit în anii 1400 și avea un aspect medieval, cu o linie a acoperișului crenelată ca un castel și cu o turlă care se înălța spre cerul albastru.

Gărzile înarmate flancau intrarea, comportamentul lor exemplificând profesionalismul militar, spre deosebire de gărzile joviale de la Palazzo Braschi. Marco i-a salutat cu tact, ei l-au salutat la rândul lor, apoi a fost condus într-un birou de securitate, unde s-a legitimat. Ofițerii fasciști alergau încoace și încolo, cu expresii grave și conversații purtate în șoaptă. Nu se vorbea, nu se râdea și nu se glumea, spre deosebire de Palazzo Braschi.

Marco a fost condus în Sala de Isprăvi a lui Hercule, un hol boltit magnific din marmură, acoperit cu frize pictate cu Hercule luptându-se cu lei, boi, dragoni, cerbi și un centaur. A privit cu admirație marile picturi

murale, realizând că se afla la mică distanță de biroul lui Mussolini, Sala del Mappamondo. Il Duce lucra mult, așa că luminile rămâneau aprinse până noaptea târziu, deși unii bârfeau că era pentru spectacol. Il Duce avea, de asemenea, un dormitor privat atașat biroului său, unde se zvonea că se culca cu amanta sa și cu alte femei.

Marco se străduia să audă vocea lui Il Duce, poate în conversație sau la telefon, dar holul era liniștit. Nu știa dacă să creadă bârfele, căci unii erau geloși pe Il Duce și toată lumea știa povești despre el. Marco simțea o legătură personală cu Il Duce de când îi strânsese mâna. Bineînțeles că Marco detesta legile antisemite privind rasele, dar poate că, dacă ar lucra aici, ar putea face ceva pentru a le schimba.

Noul birou al lui Commendatore Buonacorso era mai mare și mai elegant decât cel vechi, cu parchet lustruit, picturi în ulei, statui de marmură și un candelabru de cristal. Biroul său era mai mare și mai luxos, sculptat ornamental, iar Buonacorso părea mai puternic doar pentru că stătea în spatele lui. În rest, înfățișarea sa nu se schimbase și încă își purta mustața tunsă și unsă cu ulei, uniforma neagră, bine călcată, și cizmele înalte și strălucitoare.

Buonacorso a rămas în picioare, fără să zâmbească, cu o expresie formală. A făcut un gest către scaunul din fața biroului său.

– Marco, ia loc.

Marco s-a supus.

– Știi că am o părere foarte bună despre tine. Am grijă de tine.

– Mulțumesc, domnule!

Marco se aștepta la o promovare, dar avea impresia că se înșelase.

– Norocul tău a fost schimbător cu partidul, nu-i așa?

– Da, domnule.

– Am fost foarte mândru de tine în seara discursului lui Il Duce, când ai sărit atât de rapid la acțiunea corectivă. Ai transformat o situație jenantă într-o victorie pentru *fascio*. Buonacorso l-a privit în ochi, din nou sever. Cu toate acestea, am aflat că ai avut o întâlnire recentă cu OVRA. Ai fraternizat cu evreii, oferindu-le ajutor și asistență.

Marco a înțepenit. Carmine și Stefano trebuie să îi fi raportat lui Buonacorso despre cursele lui de la miezul nopții.

– Marco, cei care fraternizează cu evreii pot fi excluși din partid. Trebuie să știi acest lucru. Sute de persoane au fost deja date afară. *Pietisti* nu mai sunt tolerați. Asta se aplică și în cazul tău.

Inima lui Marco s-a strâns. *Pietisti* erau cei care aveau compasiune față de evrei.

– Ți-am luat apărarea în ceea ce-l privește pe fratele tău, Aldo. Nu o pot face din nou, dacă tu continui să fraternizezi cu evreii.

– Dar aceștia sunt familia Simone. Sunt prieteni apropiați ai familiei mele. Îl cunoști pe Massimo. Fiul său, Sandro, este cel mai bun...

– *Basta!* Buonacorso a ridicat o mână. Nu vreau să știu astfel de lucruri. Ai înțeles?

– Da, domnule.

Buonacorso s-a încruntat.

– Te-am chemat aici ca să te ajut. Cred că viitorul tău pare foarte promițător. Te-am pregătit pentru un loc în partidul nostru. Nu a fost ușor, având în vedere trădarea fratelui tău. Mi-am pus în joc propria reputație pentru tine. E timpul să te maturizezi, fiule.

Marco a înghițit în sec.

– Când ne maturizăm, lăsăm copilăria în urmă. Colegii de clasă trebuie să fie dați uitării. Acestea sunt doar relații ce aparțin trecutului și trebuie să dispară. Nu poți trăi în trecut și să mai ai un viitor. Mă înțelegeți?

– Da, a răspuns Marco, dar nu era sigur că era de acord.

– Marco, te cunosc bine. Buonacorso și-a îngustat ochii. Pot spune că nu ești de acord cu mine. Îți urmezi inima și nu capul. Fii înțelept! Nu fi un *testardo*. Dacă va mai exista un astfel de raport de la OVRA, vei fi exclus din partidul nostru. Și tatăl tău, de asemenea. Ce va face familia ta atunci? Dacă familia Terrizzi nu se va mai bucura de o reputație bună, vom găsi un alt bar. Puteți pierde barul GiroSport.

Marco a clipit, zguduit. Era adevărat, chiar dacă era tulburător.

– Acum mă asculți. Buonacorso a zâmbit strâns. Fă cum îți spun eu. Ai încredere în judecata mea. Am planuri pentru tine aici. Am de gând să-ți ofer un post, în eventualitatea în care Italia va intra în război.

Război. Cuvântul a răsunat cu gravitate, mai ales în aceste săli.

– Miza este mai mare pentru tine acum. Pe timp de război, deciziile pe care le ia cineva sunt cruciale. Acest lucru este valabil atât pe front, cât și

pe frontul de acasă. De acum înainte, dacă ajuți familia Simone, o riști pe a ta.

Lui Marco i s-a strâns stomacul.

– Totul se reduce la tine sau la ei, Marco. Alege cu înțelepciune.

Capitolul 56

SANDRO

Mai 1940

Sandro nu avea habar de ce Marco voia să se întâlnească pe Treptele Spaniole, care erau pline de studenți în această noapte temperată. Și-a căutat cel mai bun prieten printre mulțimea care vorbea, bea, fuma, cânta, se săruta, cânta la chitară și poza în fața Chiesa della Trinità dei Monti, biserica din vârful scărilor, cu fațada de alabastru și turlele gemene luminate.

Nici urmă de Marco.

Sandro a coborât pe palierul care era plin de oameni care stăteau unul lângă altul. Marco nu se afla nici aici. Sandro a început să coboare cele aproximativ o sută de trepte, croindu-și drum printre ele.

Nici urmă de Marco.

În cele din urmă, Sandro și-a zărit cel mai bun prieten lângă peretele lateral, așezat printre un grup de turiști olandezi cu pălării portocalii strălucitoare. Marco purta și el o pălărie portocalie, amestecându-se cu olandezii. Sandro a presupus că Marco făcea o glumă, așa că s-a îndreptat spre el și s-a înghesuit lângă el.

– Marco, ce-i cu pălăria?

– Este nouă. Marco a scos o altă pălărie portocalie și a pus-o pe capul lui Sandro. Uite una și pentru tine.

– Glumești? Nu am nevoie de o pălărie.

– Țineți-o pe cap. Îți stă bine cu ea. Aveți grijă, doamnelor!

Sandro a râs. Ce se întâmplă? De ce ne întâlnim aici, dintre toate locurile? E atât de multă gălăgie încât abia te aud. Erai prin cartier?

– Nu.

Marco a aruncat o privire peste umăr.

– Atunci de ce?

– Să văd ce mai faci, de când ne-am întâlnit ultima dată.

– Sunt bine, cred, a răspuns Sandro, nedumerit. Rosa a venit acasă și mă ajută.

– Asta e bine. Ce mai fac părinții tăi? Tatăl meu îți transmite salutări.

– Lucrurile se înrăutățesc, dar ne descurcăm.

– Și Anna?

– Cine?

– Anna, fata pe care o placi.

Sandro uitase de prietena lui fictivă.

– O, Anna e bine.

– Ești îndrăgostit?

– Aproape.

– Un bărbat nu poate fi *aproape* îndrăgostit. Marco a râs. Ori iubește, ori nu iubește.

Sandro trebuia să schimbe subiectul.

– Ce-ai mai făcut?

– Bine. S-ar putea să obțin o slujbă la Palazzo Venezia. Șeful meu a fost promovat și încearcă să mă aducă aici.

– *Davvero?* a reușit Sandro să spună, abținându-se să vorbească mai departe despre subiect. Bravo ție!

– Mulțumesc, dar știu cum te simți. Expresia lui Marco a devenit serioasă sub pălăria portocalie prostească. Sper ca într-o zi să fiu în măsură să mă lupt cu aceste legi oribile privind rasele.

– Și eu sper asta, a spus Sandro, deși nu și-l putea imagina pe Marco având vreodată o asemenea putere.

– Lucrurile sunt tensionate la serviciu, iar eu am ajuns să fiu de acord cu părerea ta despre război. Înainte mă înșelam. Cred că vom intra.

– Sunt de acord.

Sandro se temea că, dacă războiul ajungea în Italia, lucrurile s-ar fi înrăutățit pentru evrei, deși nu știa cum ar fi fost posibil așa ceva. Nimeni din ghetou nu avea de lucru, mâncarea era din ce în ce mai puțină, iar fiecare zi părea să aducă o nouă lege privind rasele.

– Nu-ți face griji. Te voi ține la curent. Te voi anunța imediat ce aflu ceva. Fața lui Marco s-a luminat. Ghici ce, am cerut-o în căsătorie pe Elisabetta.

– Felicitări!

Sandro l-a bătut pe Marco pe spate, mascându-și angoasa. Nu bănuise că Marco o va cere în căsătorie atât de repede, dar ar fi trebuit să o facă. O va iubi pe Elisabetta pentru totdeauna, dar făcuse ceea ce trebuia când a lăsat-o să plece. El nu-i putea oferi nimic, iar Marco îi putea oferi totul. Ea ar fi fost în siguranță și fericită dacă se căsătorea cu Marco.

Marco a strâns din buze.

– Singurul lucru este că nu a spus „da“, dar nu a spus nici „nu“. A spus că are nevoie de timp de gândire.

– Așa că dă-i timp.

Sandro s-a întrebat dacă decizia Elisabettei avea vreo legătură cu el. Pe de o parte, spera că nu avea. Totuși, spera să aibă.

– Am de gând să o fac, dar nu văd ce importanță are timpul. Marco și-a dat ochii peste cap. Ar trebui să ne căsătorim fără întârziere. Eu o iubesc, iar ea mă iubește. Face totul pe cont propriu, ca întotdeauna. Îmi pare rău pentru ea, iar acum trebuie să aibă grijă de Nonna, care este bolnavă.

– Ce-i cu graba asta?

– Aș prefera să fiu fericit mai repede, tu nu ai dori la fel? O iubesc și o ador. Și am și eu nevoi. Marco a pufnit frustrat. Roma este plină de fete frumoase, dar eu o aștept pe Elisabetta. Fratele meu a făcut un jurământ de castitate, dar eu nu.

– Ai răbdare.

Sandro nu putea suporta gândul că Elisabetta s-ar fi putut afla în pat cu Marco. Și-a alungat gândul din minte.

– Și vorbește despre faptul că vrea să fie scriitoare sau ceva de genul ăsta.

– Vrea să fie romancieră.

Sandro și-a amintit de momentul de după conferință, când el și Elisabetta stătuseră afară, vorbind. Acum i se părea o noapte magică din alte timpuri.

– Ar trebui să aștept ca ea să-și termine romanul? Unul pe care nici măcar nu l-a început?

– Se pare că e prea ocupată să scrie, cu Nonna bolnavă.

– Hm! Dacă ar fi vrut să scrie, ar fi scris.

Sandro a simțit durere pentru Marco și pentru Elisabetta. Îi iubea pe amândoi și dorea ca Elisabetta să fie fericită și în siguranță. Îl frapase faptul că Marco o putea ține în siguranță, dar el însuși putea să o facă fericită. Dintr-odată i-a venit o idee. Vrei sfatul meu?

Marco a zâmbit strâmb.

– Tu, să-mi dai *mie* sfaturi despre femei?

Sandro și-a mușcat limba. Nu avea să-i spună niciodată lui Marco că Elisabetta îl alesese pe el.

– Frate, încurajeaz-o să scrie.

– Cum?

– Ziua ei de naștere este luna viitoare. Cumpără-i un carnețel deosebit.

– Cum o va face *asta* să se mărite cu mine?

– Nu o va face.

– Atunci de ce să o fac?

– O va face să înceapă să scrie și va fi mai fericită. Nu asta îți dorești?

– Dar *eu* o pot face fericită. Tot ce trebuie să facă este să spună „da".

– Scrisul o va face fericită și poate că, dacă va fi fericită, își va reveni mai repede.

– Ar trebui să plec. Brusc, Marco a aruncat o privire peste umăr. Când mă ridic, vreau să-mi iei rucsacul.

– De ce?

– Este pentru familia ta.

– Ce este înăuntru?

Marco și-a împins rucsacul cu piciorul.

– Alimente și alte lucruri.

Sandro s-a simțit sfâșiat. Familia lui avea nevoie de alimente, dar nu voia să accepte pomană.

– Nu, mulțumesc! Familia mea este responsabilitatea mea.

– Te rog să o iei, Sandro. Tata mă va ucide dacă mă întorc acasă cu rucsacul ăla.

– Spune-i că am insistat, atunci. Avem bani și facem troc. Toată lumea face asta. Unul dintre clienții tatălui meu ne lasă alimente în schimbul ajutorului juridic.

Marco și-a strâns buzele, iar Sandro i-a citit expresia, întrucât Marco nu-și putea ascunde niciodată emoțiile.

– Marco, *tu* ești cel care lasă mâncarea la ușa noastră? Și banii?

– Da, dar să nu faci din asta o mare problemă.

Sandro s-a simțit recunoscător, dar rușinat că avea nevoie de ajutor.

– De ce nu mi-ai spus?

– Pentru că nu le-ai fi acceptat.

Marco s-a uitat din nou peste umăr, iar Sandro și-a dat seama ce se întâmpla.

– Ei știu că ne ajuți, nu-i așa? Te-au urmărit, nu-i așa? Ne întâlnim pe Treptele Spaniole, unde nu mergem niciodată, purtând aceste pălării... Nu te pot lăsa să faci asta.

Sandro și-a dat jos pălăria și i-a împins rucsacul înapoi lui Marco.

– Ia rucsacul, te rog.

– Nu, mulțumesc!

– Pentru prietenia noastră. Marco s-a ridicat. Te rog. Trebuie să plec. Nu mai pot să mă cert pe tema asta.

Sandro a cedat, cu un oftat.

– Bine. Mulțumesc!

– Bine. Bicicleta mea e după colț și nu cred că am fost urmărit. Totuși, așteaptă cinci minute, apoi pleacă.

– La revedere, Marco! Ai grijă de tine.

Sandro l-a privit pe Marco cum își croia drum printre elevi cu pălăria portocalie în buzunarul de la spate.Sandro a scos un oftat adânc. Era disperat că lucrurile ajunseseră în situația asta, cu familia lui care se zbătea și cu Marco riscând atât de mult pentru a-i ajuta. Nu era viața pe care o prevăzuse pentru el, Marco sau Elisabetta. S-a rugat ca ei să supraviețuiască indiferent ce le rezerva viitorul. Îl îngrozea gândul că toți trei se îndreptau spre război, în gura deschisă a unui monstru care i-ar putea înghiți cu totul, precum fusese Iona înghițit de balenă.

Sandro a luat rucsacul și a plecat, cu inima îndoită.

Capitolul 57

ELISABETTA

9 iunie 1940

Elisabetta s-a trezit în zgomotul tusei Nonnei și s-a întins în pat, așteptând să se oprească. Starea ei de sănătate fusese mai mult sau mai puțin bună, dar doctorul Pastore spusese că vremea caldă îi va face bine. Elisabetta a dat la o parte cearșaful, dar și-a amintit că astăzi e ziua ei de naștere. A pus cearșaful la loc și și-a acordat un moment de odihnă.

Lumina soarelui îi lumina dormitorul, iar privirea i-a căzut pe acuarelele tatălui ei din Trastevere, care atârnau pe peretele de vizavi de patul ei. Nu se putea simți complet fericită de ziua ei de naștere fără el. Întotdeauna făcuse tam-tam în acea zi, deși nu avusese bani pentru cadouri. O făcuse să se simtă specială, iar ea încă îl plângea.

Sandro i-a venit în minte, ca de obicei, dar a îndepărtat acest gând. Nu avea rost să se gândească la el, dacă el nu o dorea. Marco o scotea în această seară la cină în oraș și, deși abia aștepta, știa că el avea să o întrebe din nou despre inel. Îl iubea, dar îi era teamă de presiune, pentru că nu putea să-i dea încă răspunsul pe care el îl aștepta.

Rico s-a îndreptat spre ea, torcând, iar ea l-a mângâiat pe spate, simțind vertebrele de dedesubt.

– Elisabetta!

Nonna a strigat-o de jos și ea și-a aruncat cearșaful alarmată...

– Vin imediat jos!

Elisabetta a sărit din pat, și-a pus halatul de baie și a coborât în grabă scările, cu Rico pe urmele ei. S-a grăbit spre dormitorul Nonnei, deschizând ușa, a găsit-o pe Nonna sprijinită pe perne, ținând în poală o pisicuță mică și albă.

– La mulți ani!

– O, Doamne! a oftat Elisabetta, fermecată instantaneu. O pisicuță! Mulțumesc!

– Nu-i așa că e drăguță?

Nonna a mângâiat pisicuța, care avea o față triunghiulară perfectă, cu ochi rotunzi și albaștri ca marea, un nas roz și spongios și urechi albe și pufoase.

– Este! Elisabetta s-a așezat pe pat și a mângâiat pisicuța, care a început să toarcă imediat, un sunet de mulțumire. De unde ai luat-o?

– Pisica Teresei a fătat mai mulți pisoi, care aveau nevoie de un cămin. Teresa a adus-o mai devreme în această dimineață.

– Dar nu ai voie să te dai jos din pat. Dacă vei cădea?

– Crezi că nu pot să merg?

Nonna a luat pisicuța căzută și a așezat-o în poala Elisabettei. Rico a ridicat privirea din ușă, cu coada încolăcită într-un semn de întrebare.

– O, nu, mă întreb ce va crede Rico.

– I-am spus deja. Trebuie să se obișnuiască cu ea, așa cum m-am obișnuit eu cu el. Pisicile bătrâne ca noi își pot schimba obiceiurile. Nonna a chicotit, dar râsul ei s-a transformat într-o tuse.

– Ești bine?

– Da și mă simt bine astăzi. Ce nume vrei să-i pui pisicuței tale?

– Nu știu. E albă ca făina și dolofană ca o găluște.

– Deci, ce zici de Gnocchi?

– Perfect.

Elisabetta a râs.

– Știu că vei avea grijă de ea, pentru că ai grijă de mine.

– Mulțumesc, Nonna! Elisabetta a sărutat-o pe obraz. Te iubesc.

– Și eu te iubesc. La mulți ani! Și să nu-mi spui că ieși cu Marco pentru a sărbători. Nonna i-a fluturat un deget arătător artritic. Dacă o ții tot așa, te va cere în căsătorie.

Elisabetta a simțit o strângere de inimă vinovată. Nu-i spusese Nonnei despre propunerea lui Marco, pentru că nu se hotărâse ce să facă.

– Atunci îi voi spune că am nevoie de timp să mă gândesc la asta.

– O, bună idee! Italienilor le place să aștepte. Nonna a strâmbat din nas. Apropo, ți-a lăsat un cadou în această dimineață. L-am văzut când am luat pisica de la Teresa.

– Marco, un cadou?

– Da. Se străduiește foarte mult, nu-i așa? Nonna s-a întors spre noptiera ei, a luat cadoul învelit în hârtie argintie și i l-a înmânat.

Elisabetta a citit felicitarea de deasupra, recunoscând scrisul de mână al lui Marco, supradimensionat și neglijent, cu unele litere orientate în sens invers.

Elisabetta, la mulți ani!
Începe un roman senzațional azi!
Te iubesc,
Marco

Elisabetta a simțit o undă de iubire pentru el, apreciind faptul că încerca să o încurajeze să scrie. A rupt hârtia de împachetat, iar cadoul era un caiet cu pagini liniate și cu o floarea-soarelui pictată pe copertă.

– Nu-i așa că e drăguț?

– De ce este scrisul lui de mână atât de prost? E prost?

– Nu, a răspuns Elisabetta, în defensivă. Este foarte inteligent.

– Atunci de ce nu știe să scrie? Literele lui arată ca ale unui copil.

– Băieții nu au niciodată un scris de mână frumos.

Elisabetta a dus caietul la piept, iar Rico a sărit în pat. S-a uitat să vadă cum îl va primi Rico pe nou-venit, la fel și Nonna. Gnocchi a preluat inițiativa, mergând spre Rico, care torcea zgomotos.

– Uite, îi place de ea!

– Ți-am spus, mă ascultă.

*

Elisabetta a ajuns acasă după serviciu, după ce plutise pe un nor de ziua ei de naștere. Paolo, soția sa, Sofia, și băieții de la autobuz îi cumpăraseră un tort, iar clienții ei obișnuiți îi dăduseră bacșișuri generoase pentru această ocazie. Fusese o zi minunată și urma să fie o noapte minunată. Se gândise doar la Marco și abia aștepta să-l vadă.

S-a dus să o verifice pe Nonna, dar femeia dormea. Rico și Gnocchi erau ghemuiți împreună la picioarele patului ei, așa că Elisabetta a fugit la etaj să se pregătească. Și-a descheiat rochia de lucru în grabă și s-a îmbrăcat cu frumoasa ei rochie roz de petrecere, pentru că urmau să meargă la un restaurant de lux. A sărit în pantofii ei frumoși, s-a repezit la biroul ei și s-a

dat cu un parfum nou, un parfum de frezie. S-a uitat în oglindă, iubind felul în care arăta rochia și recunoscătoare că Marco i-o cumpărase.

A făcut o pauză, și-a deschis cutia de bijuterii și a scos inelul de logodnă. Și-a strecurat diamantul pe deget și și-a întors mâna în toate părțile, privind cum fațetele prind lumina. Era minunat și, chiar mai mult decât inelul, se simțea mișcată de faptul că Marco îi dăruise caietul în această dimineață. Acel gest simplu i-a arătat că el o înțelegea cu adevărat.

Elisabetta a luat o decizie. Și-a luat poșeta și a strecurat inelul înăuntru, chiar în momentul în care a auzit bătăi la ușa de jos. A zburat din dormitor și a coborât scările, s-a grăbit prin sufragerie și a deschis ușa pentru a-l găsi pe Marco în uniformă, zâmbind și ținând în mână un singur trandafir roșu.

– La mulți ani, *cara*!

Marco i-a dăruit trandafirul.

– Mulțumesc, e minunat!

– Ca și tine!

Marco a sărutat-o pe ambii obraji, apoi a îmbrățișat-o, iar Elisabettei i-a plăcut senzația caldă de a fi din nou în brațele lui, respirând mirosul familiar al loțiunii lui după ras.

– Mulțumesc și pentru caiet! A fost foarte drăguț din partea ta.

– O, cu plăcere! Va mai fi și un alt cadou la desert. Mergem?

– Da, a răspuns Elisabetta, punând trandafirul jos. Au plecat împreună, mergând de mână. Se simțea atât de fericită, iar Via Fiorata nu arătase niciodată mai frumoasă, cu iasomie, oleandri roz și albi și mușcate roșii înflorind în jardinierele de la ferestre. Aerul era revigorant, iar soarele de la sfârșitul zilei bronza casele mici de stuc verde mentă și pepene galben.

Din impuls, Elisabetta s-a oprit sub o boltă parfumată de glicine la capătul străzii.

– Marco, am ceva să-ți spun.

– Ce?

Marco s-a întors spre ea cu un zâmbet.

– Te iubesc și sunt gata să mă căsătoresc. Elisabetta a auzit cuvintele ieșindu-i din gură și au sunat exact cum trebuie. Și-a băgat mâna în poșetă, a scos inelul și i l-a înmânat. Vrei să mi-l pui pe deget?

– Bineînțeles! Ochii negri ai lui Marco s-au mărit și a schițat un zâmbet imens. A luat inelul și i l-a strecurat pe deget. Elisabetta, vrei să te

căsătorești cu mine?

– Da, vreau!

Elisabetta a râs, amețită, iar Marco a îmbrățișat-o și a sărutat-o ușor.

– Acum putem sărbători ziua ta de naștere *și* logodna noastră. Sunt atât de fericit!

– Și eu!

Elisabetta l-a luat pe Marco de mijloc, iar el și-a strecurat mâna în jurul mijlocul ei, reluându-și mersul.

– Ține-ți sus inelul. Lasă-mă să-l văd.

Elisabetta și-a întins mâna, mișcând degetul, iar micul diamant a sclipit în lumina soarelui.

– Arată ca o stea, nu-i așa?

– Da, arată.

Dintr-odată, atenția le-a fost atrasă de un bărbat mai în vârstă, cu părul roșcat, care se îndrepta spre ei. Ea l-a recunoscut ca fiind unul dintre vechii prieteni de pahar ai tatălui ei, care fusese la înmormântarea acestuia. Era evident în stare de ebrietate, iar privirea lui nefocalizată se tot deplasa de la ea la Marco și înapoi. Era prost îmbrăcat, cu trăsături grosolane și un nas marcat de capilare sparte.

– Tu! Roșcatul a arătat spre Elisabetta, cu fruntea încruntată. Tu ești fiica lui Ludovico D'Orfeo, nu-i așa? Arăți ca el!

– Da, sunt, a răspuns Elisabetta, surprinsă. Nu avea nici o idee de ce roșcatul părea supărat pe ea. Domnule, îmi pare rău. Nu-mi amintesc numele dumneavoastră.

– Dar eu îl știu pe al tău! Îți spunea Betta. Uită-te la tine acum! Roșcatul s-a încruntat. Dacă tatăl tău ar trăi, i-ar fi *rușine* cu tine!

– Ce? Scuzați-mă, domnule. Cine sunteți?

Marco s-a încruntat.

– Nu-i vorbi așa, prietene.

Roșcatul a pufnit.

– Eu nu sunt prietenul tău. Nu vreau să mă cunoști și nici eu nu vreau să te cunosc. Știu tot ce trebuie să știu după uniforma ta.

– Atunci ar trebui să-mi spui frate, dacă ești loial Italiei și lui Il Duce.

– Sunt două chestiuni foarte diferite! Să îndrăznesc să spun mai mult? Mă vei bate? Ludovico *îi ura* pe cei ca tine pentru ceea ce faceți țării noastre! Roșcatul s-a întors spre Elisabetta, cu ochii strălucind de intensitatea beției.

Fasciștii l-au bătut pe tatăl tău fără milă! L-au călcat în picioare pe mâini! I-au rupt toate degetele! Și totuși, astăzi ești cu un membru jegos al Cămășilor Negre!

Elisabetta a făcut un pas înapoi, îngrozită.

– Nu, nu, nu, nu este adevărat. Nu așa și-a rupt mâinile. A avut un accident de bicicletă...

– Ba da, așa este! Îl cunoșteam atunci. Fasciștii au făcut-o, dar el nu a vrut ca tu să știi. Nu a vrut să te pună în pericol din cauza acelor huligani! Acum îți împarți patul cu unul dintre ei!

Elisabetta a tresărit.

Marco a făcut un pas spre roșcat.

– Domnule, plecați și voi uita că mi-ați insultat logodnica.

– Logodnică? Roșcatul s-a întors spre Elisabetta și a rânjit. Te măriți cu un golan! Îl dezonorezi pe Ludovico! Îl faci de rușine!

– Nu, nu. Elisabetta se simțea zguduită numai la acest gând. Eu onorez memoria tatălui meu. Pur și simplu te înșeli. De ce i-ar fi rupt fasciștii mâinile? El nu avea nimic de-a face cu fasciștii. Era un om pașnic, un pictor...

– Și tu ești o curvă!

– Domnule! a intervenit Marco, ridicându-și pumnul. Nu mă obligați!

Roșcatul a înjurat, apoi a plecat clătinându-se.

Elisabetta s-a simțit brusc zguduită de o frântură de amintire. Ea și-a amintit de una dintre ocaziile în care tatăl ei încercase să se lase de băutură. A suferit de *delirium tremens*, tremurând incontrolabil, îngrozit că vin fasciștii să îl bată. Ea se temea că își pierdea mințile și a considerat-o o iluzie. Dar poate că nu fusese așa.

Marco i-a aranjat părul.

– Îmi pare rău pentru idiotul ăla. E doar beat și spune povești.

– Dar tocmai mi-am amintit ceva ciudat, a spus Elisabetta, apoi i-a povestit lui Marco. Îi spusese același lucru și lui Sandro, după ce plecase în lacrimi de la acea conferință. Poate că exista un motiv pentru care amintirea îi rămăsese întipărită în minte. Poate că era vorba de adevăr, refuzând să se ascundă.

– A fost, fără îndoială, o halucinație. Nu înseamnă nimic.

Marco a luat-o de mână și și-au reluat mersul. Să nu lăsăm ca asta să ne strice sărbătoarea.

– E ciudat, totuși. Degetele tatălui meu... erau îndreptate în direcții diferite. Întotdeauna spunea că se vindecaseră prost sau că articulațiile se blochează sau ceva de genul ăsta. Am întrebat când eram mică. Elisabetta își putea aminti în detaliu mâinile tatălui ei. Chiar și așa diforme cum fuseseră, degetele lui fuseseră lungi, mâini de artist. Spunea că e din cauza modului în care a căzut de pe bicicletă, dar putea fi cauzat de cineva care l-a călcat pe mână. Dacă stau să mă gândesc, are mai mult sens.

– De ce i-ar călca un fascist pe mâini? Fără nici un motiv?

– Nu știu, dar dacă e adevărat?

Elisabetta se simțea pierdută și dezorientată. Crezuse că singurul secret pe care părinții ei îl ascunseseră de ea era aventura mamei sale. Asta se simțea ca un alt șoc. Nu putea să-l dea uitării atât de ușor.

– Nu-mi sună a adevăr. Marco a clipit în timp ce mergeau pe jos. Tatăl tău nu era un om politic.

– Dar nu-l plăcea pe Mussolini.

– Recunosc, partidul avea astfel de porniri. Dar asta nu înseamnă că băteau oamenii fără nici un motiv.

– Dar acele răni l-au ruinat. A fost momentul în care a început să bea. Nu a mai putut picta din nou. S-a pierdut pe sine. Nu a mai putut să ne întrețină. A fost motivul pentru care mama mea a trebuit să lucreze, chiar și motivul pentru care căsnicia lor s-a destrămat.

– Căsătoriile se destramă din multe motive. A noastră nu se va destrăma. Marco a zâmbit, când au ajuns la restaurant. Iată-ne aici. Să sărbătorim!

Elisabetta a continuat să fie preocupată, iar Marco le-a găsit o masă lângă fereastră. Mintea ei nu se putea opri, chiar și când el a comandat *spumante*, apoi a vorbit pe parcursul cinei, delectându-se cu poveștile lui de obicei amuzante despre muncă. Îi privea buzele mișcându-se, dar nu auzea nimic. Toate declamațiile tatălui ei despre Mussolini au început să capete mai mult sens, iar ea le privea într-o altă lumină.

Marco a continuat să vorbească, dar privirea ei s-a mutat de la chipul lui frumos la negrul absolut al uniformei lui. Nu se putea gândi decât la moarte. Știa că fasciștii ajunseseră la putere prin violență. Nu se putea abține să nu se întrebe dacă tatăl ei fusese una dintre victimele lor, cu mâinile sale elegante rupte sub cizmele unei Cămăși Negre. Ca și Marco.

– Elisabetta, te simți bine? Nu ai mâncat prea mult.

– Nu mi-e foame.

Elisabetta și-a forțat un zâmbet.

– Inelul tău arată atât de frumos.

– Mulțumesc!

Elisabetta a aruncat o privire la diamant, care părea să-și fi pierdut strălucirea.

– Nu spui prea multe.

– Sunt obosită, cred. Am avut o zi plină la serviciu.

Marco a dat din cap.

– Și eu la fel și nu am dormit deloc noaptea trecută.

– De ce nu? a întrebat Elisabetta, încercând să se mobilizeze.

– Șeful a avut o întâlnire devreme în afara orașului. A trebuit să-l iau la patru și jumătate dimineața ca să ajungă la timp.

Elisabetta nu a înțeles.

– L-ai luat la patru și jumătate? Atunci când mi-ai lăsat caietul?

Marco a clipit.

– Ce vrei să spui?

– Caietul pe care mi l-ai lăsat la ușă, de ziua mea. Când l-ai lăsat, dacă a trebuit să-l iei pe șeful tău atât de devreme?

Zâmbetul lui Marco s-a estompat.

Elisabetta nu înțelegea ce se întâmpla.

Marco a strâns din buze, regretul său fiind evident.

– Bine, recunosc, nu ți-am oferit eu caietul.

– Ce? a întrebat Elisabetta, luată prin surprindere. Credeam că este de la tine. Ai spus că este.

– Are vreo importanță?

– Bineînțeles. Mă simt dezamăgită. Am încredere în tine, întotdeauna am avut. Vrei să spui că m-ai mințit?

– Îmi pare rău! Marco s-a încruntat, din nou nerăbdător. Nu știam ce să spun și m-ai luat prin surprindere. Erai atât de fericită și nu am vrut să recunosc că nu era de la mine.

– Dar asta nu e bine.

Elisabetta nu știa ce să spună. Îl lăudase pe Marco pentru caiet. Crezuse că asta arăta că o înțelegea. Fusese lucrul care o făcuse să se decidă să poarte inelul lui cu diamant. Dar adevărul era că el nu-i dăduse caietul. Mințise.

– Este doar un caiet.

– Nu, e mai mult decât atât. E vorba de tine și de mine. Elisabetta se străduia să se gândească la emoțiile ei. M-am săturat de minciuni, Marco. Mama mea m-a mințit. Tatăl meu m-a mințit, dacă roșcatul ăla are dreptate. Și acum și tu? Tu?

– Am făcut-o ca să te fac fericită.

– Cum? De ce? Minciunile nu mă fac fericită. Elisabetta vorbea din inimă. Nu mă mai fac.

– Atunci îmi pare rău că am mințit.

– Asta nu șterge ce ai făcut cu nimic.

Elisabetta și-a dat seama atunci cine trebuie să fi lăsat caietul. Mai era o singură persoană care putea falsifica scrisul lui Marco și care știa că era ziua ei de naștere. Și-a scos inelul cu diamant.

– Ce faci?

– Îmi pare rău. Elisabetta a așezat inelul pe masă. Nu mă pot căsători cu tine. Nu mă mai simt sigură...

– Pentru un caiet stupid? Ochii lui Marco au sclipit de furie. Eu te iubesc, iar tu mă iubești pe mine!

– Ți-am spus, e mai mult decât caietul.

– Este din cauză că sunt fascist? Știai că sunt fascist și înainte!

– Dar nu știam că mă vei minți.

– Bine! Nu vrei să te căsătorești cu mine? Marco a luat inelul de pe masă și l-a pus în buzunar. După ce te-am așteptat, în tot acest timp! După ce ți-am fost credincios!

– Marco...

– Știi cât de mult te ador? Și așa te porți cu mine?

Marco și-a luat paharul de apă și l-a aruncat spre perete, unde s-a spart. Apa a țâșnit, cioburile au zburat.

Elisabetta a sărit în sus. Ceilalți oameni au oftat, șocați. Ospătarul și managerul au început să alerge spre ei.

Marco s-a îndreptat furtunos spre ușă, a deschis-o și a trântit-o în urma lui.

Capitolul 58

SANDRO

9 iunie 1940

S-a auzit un ciocănit în ușă, iar Sandro și-a ridicat privirea de la hârtiile pe care le corecta pe masă. Terminaseră cina, iar Rosa și mama lui spălau vasele, în timp ce tatăl său își făcea notițe în dosarul lui gros.

– Mă duc eu.

Sandro s-a ridicat și a răspuns la ușă, șocat să o găsească pe Elisabetta în prag. Avea ochii roșii de parcă ar fi plâns, dar era mai frumoasă ca niciodată într-o rochie roz. Abia putea să stea atât de aproape de ea fără să o ia în brațe.

– Sandro, pot să vorbesc cu tine?

– Mă întorc imediat, a strigat Sandro peste umăr, apoi a închis ușa în urma lor, încercând să înțeleagă ce se petrece. Îmi pare rău, e greu să găsești intimitate pe aici.

– Poate departe de ușă?

– Vor auzi totul.

– Afară?

– Mai rău. Să mergem pe palier.

Elisabetta a coborât scările, lăsând în urmă un parfum care mirosea frumos, iar Sandro a urmat-o, cu inima îndurerată. Îl ucidea s-o vadă din nou, iar emoțiile pe care și le reprimase de atât timp năvăliseră înapoi. Au ajuns pe palier și ea s-a întors, împreunându-și mâinile în față într-un mod formal, ca și cum ar fi avut ceva de spus.

– Sandro, mi-ai lăsat azi-dimineață un caiet pe trepte, de ziua mea? Ai falsificat o felicitare ca să mă faci să cred că Marco a scris-o?

Sandro s-a simțit ca lovit. Elisabetta avea dreptate, iar el nu știa ce să spună. Nu credea că ea își va da seama. Îi luase caietul de notițe, știind că

Marco probabil n-o va face. Voise doar să-l facă pe Marco să arate bine în fața ei.

– Sandro, te rog să răspunzi.

– El te iubește, Elisabetta. Căsătorește-te cu el.

– Eu nu-l iubesc. M-am despărțit de el în seara asta.

Sandro a gemut, îndurerat.

– Ți-am spus, nu te iubesc.

– Nu te cred, a ripostat Elisabetta, apoi s-a lipit de el și l-a sărutat pe buze.

Sandro a sărutat-o și el, simțind toată dragostea din inima lui frântă.

– Ce naiba? Marco a apărut pe palierul inferior, cu fața roșie de indignare. Vă vedeți pe la spatele meu?

Sandro s-a îndepărtat brusc de lângă Elisabetta.

– Marco...

Elisabetta a dat din cap în semn de dezaprobare.

– Marco, ascultă...

– Nu! Privirea agonizantă a lui Marco s-a umplut cu lacrimi. Sandro, ai făcut-o intenționat! Ai lăsat caietul fără să-mi spui! Ai făcut-o ca să mă sabotezi! A arătat cu degetul spre Elisabetta, rănit. M-ai trădat cu cel mai bun prieten al meu! Mult noroc împreună!

Marco s-a întors și a zburat pe scări în jos. Sandro s-a dus după el, dar Marco a fugit în stradă.

– Marco, așteaptă!

Sandro s-a grăbit după el, observând că vecinii se apropiau de ferestrele lor.

– Lasă-mă în pace! Marco s-a răsucit, pe fugă. E a ta! Am terminat cu voi doi!

Sandro s-a oprit din alergat. Știa că Marco era dincolo de rațiune atunci când era atât de agitat, pentru că întotdeauna fusese condus de inima lui.

– Voi toți evreii sunteți niște mincinoși! a strigat Marco. Mincinoși împuțiți!

Sandro a tresărit la cuvintele urâte, care au răsunat în case. Vecinii lui s-au retras înapoi în casele lor, închizând obloanele. El a rămas afară, urmărind cum Marco dispărea în întuneric, uniforma lui neagră devenind noapte.

Sandro s-a întors și a plecat acasă.

Pentru a o trimite pe Elisabetta departe, din nou.

Capitolul 59

MARCO

9 iunie 1940

Marco se grăbea prin ghetou, cu ochii plini de lacrimi. Inima îi bătea cu putere, iar pieptul îi era greu. Tremura de furie, împiedicându-se de pietricele. Nu fusese niciodată atât de rănit. Elisabetta și Sandro erau împreună. O văzuse cu ochii lui.

Un bărbat care trecea pe lângă el l-a ocolit, iar Marco și-a ținut capul plecat. Îi iubise atât pe Elisabetta, cât și pe Sandro, atât de mult. Avusese încredere în amândoi, fără îndoială. Trădarea lor îl înjunghia ca o lamă.

Și-a dat părul pe spate, amețit și furios. Vinul îi întuneca judecata. Nu ar fi trebuit să strige asemenea insulte. A fost singurul lucru pe care l-a regretat. Voise să-l rănească pe Sandro, așa cum îl rănise Sandro pe el.

A trecut în grabă pe lângă sinagogă, ștergându-și ochii, apoi a auzit o agitație în spatele lui. S-a întors și i-a văzut pe Carmine și Stefano, ofițerii OVRA, ieșind din umbră, chiar pe urmele lui.

– Înapoi în ghetou, nu? Stefano l-a prins pe Marco de umărul drept, iar Carmine de cel stâng. Băiete, continuă să mergi.

Marco a simțit un fulger de groază. Ofițerii OVRA l-au flancat, împingându-l în față. Probabil că îl urmăriseră. Nu știa ce să facă. Ei erau înarmați, iar el nu era. Fusese nebun să se ducă la Sandro. Fusese beat, furios și orbit de dragoste. Și acum avea să-l coste.

– Așadar, Marco, a spus Carmine, în sinea lui. Se pare că, în sfârșit, ți-ai dat seama care-i treaba cu evreii.

– Era și timpul.

Stefano l-a împins înainte.

– Unde mergem?

Marco a simțit un fulger de groază.

– Palazzo Venezia. Buonacorso te caută.
– De ce? a întrebat Marco, surprins.
– Mâine, Italia intră în război.

PARTEA A PATRA

È facile saper vivere.
Grande saper morire.

Este simplu să știi cum să trăiești.
Dar este eroic să știi cum să mori.

Arrigo Paladini

Capitolul 60

MARCO

10 iunie 1940

Marco se afla pe hol, în spatele unei mulțimi de fasciști care umplea etajul al doilea al Palazzo Venezia. Mussolini urma să țină un discurs de la balcon, declarând război Marii Britanii și Franței. Lui Marco i se învârtea capul din cauza răsturnării de situație, care se desfășurase într-o singură noapte. Se afla în fruntea mulțimii a doua zi de dimineață după ce trecuse prin cele mai rele dintre cele mai rele momente, surprinzându-și logodnica în brațele celui mai bun prieten al său. Trădarea îi răscolise stomacul, dar și-a împietrit inima. A jurat să nu-i mai vadă niciodată pe nici unul dintre ei.

Marco lucrase toată noaptea fără să fi dormit o clipă. Fusese pus la treabă pentru a aduce cafea, apă îmbuteliată, mâncare, telegrame și tot ceea ce Buonacorso și oricine altcineva avea nevoie pentru ziua în curs. Lui Marco îi venea greu să creadă că se afla aici, în această ocazie importantă. Mulțimea uriașă din Piazza Venezia scanda atât de zgomotos, încât reverbera în interiorul clădirii.

– Duce, Duce, Duce, Duce! strigau ei.

Ofițerii din fața lui Marco s-au năpustit înainte, iar Marco a privit din spate, încercând să-l zărească pe Mussolini. Se zvonea de mult timp că Italia ar intra în război, iar Marco avusese parte de o priveliște din culise asupra discuțiilor grăbite, a apelurilor telefonice desfășurate în țipete și a ofițerilor cu capetele aplecate asupra hărților și a memorandumurilor. Agitația momentului îi străbătea corpul ca o încărcătură electrică. Se îmbarca într-o mare aventură, la fel ca și țara sa.

– Duce! Duce! Duce!

Ofițerii din jurul lui Marco au tăcut, iar de la balcon se auzea cum era prezentat Il Duce. Mulțimea striga atât de tare ca răspuns, încât ofițerii și-

au acoperit urechile și s-au întors unul spre celălalt rânjind, cu ochii mari. Mulțimea a continuat să urle până când, în sfârșit, a început discursul.

– Luptători pe uscat, pe mare și în aer! a strigat Mussolini. Cămăși Negre ale revoluției și ale legiunilor! Bărbați și femei din Italia, din imperiu și din Regatul Albaniei! Ascultați!

Marco era vrăjit în timp ce Mussolini continua să vorbească, vocea sa fiind amplificată de difuzoarele care transmiteau discursul în toată Roma și în fiecare oraș italian important.

– O oră marcată de destin răsună pe cerul de deasupra patriei noastre! Ora deciziilor irevocabile! Declarația de război a fost deja înmânată ambasadorilor Marii Britanii și ai Franței...

– Marco, a spus cineva în spatele lui, iar Marco s-a întors și l-a văzut pe ofițerul DiFillipo, un funcționar minor. Du-te în sala de comunicații. Acolo se află o telegramă pentru mine. Adu-o sus.

– Da, domnule.

Marco a ieșit din cameră, a intrat în hol și a coborât pe scara imensă în sunetul vocii lui Mussolini, care ricoșa din pereții de marmură. A ajuns la subsol, a coborât pe hol până la sala de comunicații și a intrat în camera fără ferestre, plină ochi cu aparate de telegraf. În încăpere nu se afla nici un membru al personalului, deși cu o seară fusese prezent un funcționar în vârstă, care îi dăduse lui Marco toate telegramele pe care le ceruse, întrucât el însuși nu le putea citi.

Marco s-a dus la primul aparat, dar nu era nici o telegramă. S-a dus la următorul aparat, dar nici acolo nu erau telegrame. La fel și la al treilea aparat. Marco a presupus că erau colectate de cineva, din moment ce noaptea trecută fuseseră atât de multe. A observat o ușă în peretele îndepărtat, a traversat camera și a deschis-o, surprinzând o secretară drăguță la birou, care scria la mașină în timp ce mânca *tiramisù*.

– Domnule, o, Doamne, pot să vă ajut?

Secretara a sărit în picioare, apoi s-a mutat în fața prăjiturii, ca și cum ar fi vrut s-o ascundă.

– Da, căutam o telegramă pentru ofițerul DiFillipo.

– O, tocmai am scos-o pe asta! Secretara a luat o telegramă și i-a înmânat-o lui Marco, ștergându-și în grabă crema mascarpone de pe buza inferioară.

– Mulțumesc! Nu trebuie să-ți ascunzi desertul de mine.

Marco a zâmbit, observând că avea niște ochi verzi încântători, un păr roșcat, închis la culoare, care îi flutura până la umeri și un corp care îi umplea fiecare curbă a uniformei.

– Vă rog să nu-i spuneți șefului meu. Am pregătit mâncarea pentru recepție, dar ar trebui să fie pentru șefi.

– Cine poate rezista tentației unui *tiramisù*?

Marco s-a trezit flirtând, pentru prima dată după mult timp. Se simțea ciudat, mai ales cu inelul de logodnă al Elisabettei în buzunar.

– Nu eu. Este preferatul meu.

– Și al meu. Cum te cheamă?

– Fiorella, iar eu știu deja cine ești, tu ești Marco. Fiorella a zâmbit. Te-am văzut cățărându-te pe stâlp la petrecerea lui *Commendatore* Buonacorso. Ai fost uimitor.

– Serios? a întrebat Marco, înviorându-se.

A început să se simtă bine, ca pe vremuri. Fiorella era o fată frumoasă și erau atâtea deserturi pe care le refuzase, la nesfârșit. De acum încolo, avea de gând să mănânce totul.

– Îl cunosc pe Tino de la Palazzo Braschi și mi-a spus că ai o prietenă.

– Nu mai am.

Marco a alungat-o pe Elisabetta din mintea lui, printr-un simplu act de voință.

– Ai un iubit?

– Nu, nu știu.

– Atunci asta este ziua mea norocoasă.

Marco a îndepărtat o șuviță de păr de pe ochii ei frumoși. Pot să gust din *tiramisù* al tău?

– Da, bineînțeles.

Fiorella s-a întins spre farfurie, dar Marco a oprit-o cu o atingere blândă, apoi s-a aplecat pentru un sărut.

Venise seara, iar Marco a plecat spre casă printr-un oraș încărcat de emoție. Oamenii umpleau străzile, restaurantele și barurile, sărbătorind, certându-se și discutând despre veștile uimitoare ale zilei. Nu se simțise niciodată mai bine în uniformă și, deși își dorea să fie suficient de mare pentru a se înrola și a lupta, se mulțumea să lucreze la Palazzo Venezia. Era

plin de adrenalină și de mândrie, față de el însuși și față de țara sa. Italia mergea la război și avea de gând să câștige.

Marco a ajuns la Ponte Fabricio și a urcat pe pod, respirând umezeala familiară a Tibrului. Gândurile i s-au îndreptat către Elisabetta, deoarece mergea spre Trastevere, și și-a strecurat o mână în buzunar, pipăind inelul cu diamant. Era încă acolo, dar ea aparținea trecutului său. O mulțime de alte fete erau în viitorul lui. Avea în față un început rapid cu Fiorella.

Marco a coborât pe partea cealaltă și l-a văzut pe tatăl său care se grăbea de la un client la altul, aflați la mesele de afară. Dacă ar fi fost în relații mai bune, Marco ar fi fost încântat să-i povestească despre faptul că a fost angajat la Palazzo Venezia. S-a întrebat dacă acele zile se terminaseră cu adevărat.

A ajuns la bar și s-a dus la tatăl său.

– Tată, ai fost în Piazza Venezia pentru discurs?

– Nu, am fost ocupat aici. Tatăl său s-a încruntat. Unde ai fost?

– Buonacorso m-a adus aici. Acum lucrez la Palazzo Venezia. Am fost în aceeași cameră cu Il Duce. A fost o zi minunată pentru Italia.

– Războiul poate fi necesar, dar niciodată minunat. Tatăl său și-a strâns buzele. Și am auzit că aseară ai fost în fața casei lui Massimo, spunând cele mai odioase lucruri. Să-ți fie rușine!

Lui Marco i s-a uscat gura.

– Nu am vrut să spun asta, eram supărat...

– Du-te și pune-ți un șorț, șmecherule.

Capitolul 61

ELISABETTA

Septembrie 1940

Elisabetta își bea cafeaua în timp ce femeile se așezau în jurul unei mese lungi la Casa Servano, pregătite pentru întâlnire. Războiul continuase pe parcursul verii, cu bombardamente îngrozitoare în Londra și în alte orașe. Roma fusese cruțată până acum, iar viața de zi cu zi din capitală continuase în mare parte neschimbată. Afacerile locale prosperau datorită afluxului de demnitari și militari. Existau lipsuri de oameni și de alimente, iar Elisabetta era deranjată de amândouă lucrurile. Terminase cu dragostea.

Nonna stătea în capul mesei, fiind acum sănătoasă, vindecată de pneumonie.

– Doamnelor, liniștiți-vă. Trebuie să începem.

Elisabetta s-a așezat în spatele mașinii sale de scris Olivetti, neagră și strălucitoare, cu litere negre pe frumoasele taste albe. Femeile își linișteau copiii și își luau bebelușii în brațe. Erau șapte, toate mame care conduceau restaurante în Trastevere de când soții lor plecaseră la război. Nonna formase o asociație informală a restaurantelor pentru a le ajuta, căci o bombardaseră cu întrebări. Acum se ocupa doar de Casa Servano, pentru că fiul ei, Paolo, se înrolase în armată.

– Vom începe de unde am rămas. Elisabetta, te rog să citești procesul-verbal de la ultima ședință.

Elisabetta a început.

– Noi, cei din domeniul restaurantelor, întâmpinăm dificultăți în a obține făină, ulei de măsline și unt de la furnizorii noștri obișnuiți. Raționalizarea a afectat făina, untul, uleiul de măsline, orezul și pastele. Principala noastră problemă este să obținem făină de la furnizorii noștri obișnuiți la prețuri rezonabile. Italia a produs întotdeauna cantități abundente de grâu pentru

făină. După cum probabil știți, guvernul a conceput planul *ammassi*, prin care fermierii care produc grâu îl dau unui colectiv central, care se asigură că alimentele sunt distribuite în mod egal.

– Adică, să se asigure că *mita* a fost distribuită uniform, a intervenit Nonna, și toată lumea a râs, apoi Elisabetta a continuat.

– Fermierii sunt trimiși la război, iar fermele sunt închise, astfel că producția de alimente are de suferit. În provincie, familiile devin subnutrite. Elisabetta a simțit durere pentru că acest lucru se întâmplă în țara ei. Rezervele de grâu și făină sunt în scădere, iar scăderea ne afectează. A apărut o piață neagră, dar nu este o alternativă pentru noi, deoarece avem nevoie de cantități mari. Unii dintre noi au raportat prețuri ridicole, cum ar fi acestea: făină, 260 de lire pe kilogram. Zahăr, 450 de lire pe kilogram. Unt, 700 de lire pe kilogram. Ulei, 800 de lire pe kilogram. Parmezan, 600 de lire pe kilogram. Sare, 350 de lire pe kilogram. Orez, 250 de lire pe kilogram. Ouă, 15 lire bucata.

Nonna a cloncănit, iar femeile din jurul mesei au dat din cap dezaprobator. Bebelușii din poala lor mângâiau fața de masă sau se jucau cu șervețelele.

– La ultima noastră întâlnire, am distribuit o listă cu furnizorii pe care Casa Servano i-a găsit ca fiind cei mai de încredere și la prețuri mici. Puteți să îi folosiți. Acesta este sfârșitul activităților comerciale anterioare. Putem trece la cele noi... Elisabetta s-a oprit din vorbit când a auzit ușa deschizându-se și și-a ridicat privirea, șocată să vadă că era Beppe Terrizzi.

Trupul lui musculos umplea ușa, luminat din spate de lumina soarelui, iar constituția sa era o versiune mai veche a lui Marco. Toate femeile s-au holbat la el, reacționând la frumusețea lui întunecată și la prezența lui puternic masculină. Elisabetta a înțeles instantaneu ce văzuse mama ei la el, pentru că și ea însăși văzuse aceleași lucruri la Marco. Gândul a deranjat-o și și-a coborât privirea la mașina de scris.

Nonna l-a recunoscut cu o mișcare din cap.

– *Ciao*, Beppe! A trecut mult timp.

– Da, așa este, Giuseppina. Am auzit despre întâlnire și m-am gândit că aș putea participa, pentru a ajuta.

– Bine. Ia loc.

– Mulțumesc!

Beppe a adus un scaun și s-a așezat în celălalt cap al mesei, vizavi de Nonna.

Nonna a făcut un gest.

– Doamnelor, acesta este Beppe Terrizzi, proprietarul barului de mare succes GiroSport, de pe insula Tiberina. Prezentați-vă repede și spuneți numele restaurantului dumneavoastră.

– Sunt Isabella, de la Franco's Ristorante, a început prima femeie, iar Elisabetta a tăcut din gură, adunându-se. Nu-i mai văzuse pe Marco sau pe Sandro de la ziua ei de naștere și îi exilase pe amândoi în străfundul minții. Întrebase în jur să vadă dacă cineva știa dacă fasciștii îi rupseseră mâinile tatălui ei. Nimeni nu avea nici un răspuns, nici măcar Nonna.

După ce s-au terminat prezentările, Nonna s-a uitat la Beppe.

– Săptămâna trecută am distribuit o listă cu furnizorii cu care am avut interacțiuni bune. Mă voi asigura că vei primi una.

Beppe a ridicat din sprâncene.

– Îți împarți furnizorii cu concurența?

Nonna a clipit în spatele ochelarilor.

– Noi nu ne considerăm ca fiind în competiție. Ne ridicăm sau cădem împreună. Mă aștept să aduci la următoarea întâlnire o listă a furnizorilor tăi.

Beppe a dat din cap, cu o expresie impasibilă.

– Acum, există ceva noutăți?

Nonna s-a uitat în jurul mesei.

– Am ceva, a spus Gaia, o mamă tânără, brunetă, cu un copil mic în brațe. Am niște pancarte. Cred că ar putea crește numărul de clienți ai restaurantelor noastre.

– Excelent.

Nonna a zâmbit, iar capetele din încăpere au aprobat.

– Le-am tipărit pentru toată lumea. Unchiul meu este tipograf și a făcut-o gratuit. Vă arăt. Gaia a scormonit în geanta ei, a scos un teanc de pancarte tipărite și a ridicat una dintre ele. NEGOZIO ARIANO sau AFACERE ARIANĂ scria, ceea ce însemna că magazinul era deținut de cei ce nu erau evrei, iar nu de evrei.

Elisabetta s-a oprit din scris.

Nonna și-a dres vocea.

– Eu nu aș pune niciodată acea pancartă în fereastra mea. Este jignitor. Mulți dintre vecinii noștri din Trastevere sunt evrei.

Gaia s-a încruntat.

– Cu tot respectul, pun una. Mai vrea cineva o pancartă, pe gratis?

Leandra a ridicat mâna.

– Eu vreau, te rog. Pun familia mea înainte.

Isabella a ridicat și ea mâna.

– Am trei copii de hrănit. Nu-mi pot permite aceste amabilități.

Gianna a dat din cap aprobator.

– Voi lua două pancarte, una pentru mine și una pentru vecina mea. Ea are un magazin de rochii.

Nonna s-a aplecat în față, punându-și mâinile artrozice pe masă.

– Doamnelor, vă rog să vă mai gândiți. Trastevere este casa pictorilor, a muzicienilor și a scriitorilor, o adevărată colonie de artiști. Efectul legilor privind rasele asupra artiștilor evrei a fost devastator. Nu li se permite să lucreze la radioul public, în teatru, în muzică sau în sectorul de divertisment privat. Manualele școlare scrise de autori evrei nu mai sunt folosite și nici hărțile semnate de evrei. Ei sunt vecinii noștri, prietenii noștri.

– Sunt de acord.

Elisabetta a dat din cap aprobator.

– Bineînțeles că ești de acord, lucrezi pentru ea.

Gaia a zâmbit, îmbrățișându-și copilul. Leandra s-a încruntat.

– Nu noi am scris legile privind rasele. Noi avem afaceri.

Nonna și-a strâns buzele, supărarea ei devenind evidentă.

– Când am format această organizație, am făcut-o pentru a salva Trastevere, nu doar afacerile noastre.

– Trastevere va supraviețui dacă noi supraviețuim, a ripostat Gaia.

Nonna s-a încruntat.

– Nu. Trebuie să ne ridicăm privirea de la propriile farfurii. O comunitate este formată din oameni, din toți oamenii ei.

Gaia i-a netezit părul copilului ei.

– Giuseppina, știm că ai multe case în cartier. Vei avea întotdeauna un acoperiș deasupra capului. Eu nu pot spune același lucru.

Femeile au dat din cap în jurul mesei, fiind de partea Gaiei.

– *Se posso*... a început să spună Beppe, apoi toate femeile s-au uitat la el, deoarece era cunoscut ca fiind un fascist proeminent. Nici o pancartă pentru mine.

În cele din urmă, toți au luat câte o pancartă. Singurii doi care nu au făcut-o au fost Nonna și Beppe, care nu căzuseră de acord în privința nici unui alt

lucru.

Abia la sfârșitul zilei, Elisabetta a avut ocazia să își finalizeze notițele de la întâlnire. Stătea în spatele mașinii de scris Olivetti, dar nu se putea opri din a se gândi la Beppe Terrizzi. Prezența lui persista, o fantomă în capul mesei, iar pentru ea el părea mai mare decât viața, de vreme ce trecutul lui se intersecta cu al ei. Se întreba cât timp durase aventura lui cu mama ei și cât de mult timp din copilăria ei ocupase. De ce începuse sau cum se terminase. Se îndoia că va ști vreodată.

Nonna a intrat în sufragerie, ținând în mână poșeta și o pungă de hârtie mirosind a resturi de pește.

– Nu ai terminat? E timpul să mergem acasă.

– Nu încă.

– Cât timp poate dura? Nonna a aruncat o privire la pagina dactilografiată. Nu ai început. Ce ai făcut?

– Am fost distrasă. Mă gândeam la întâlnire.

– Acea pancartă dezgustătoare? Nonna s-a așezat ușor pe scaun, lăsându-și lucrurile jos. Oamenii slabi abundă, cei puternici rămân.

Elisabetta o mai auzise spunând asta înainte, de multe ori.

– Întotdeauna au existat antisemiți, așa cum au existat întotdeauna purici. Amândoi sunt nesemnificativi și fără creier, neavând alt scop decât acela de a-și chinui superiorii. Mă rog ca într-o zi să scăpăm de ei, dar până atunci, nu putem decât să ne spălăm, pentru a-i ține la distanță.

– A fost ciudat la întâlnire, cu Beppe acolo.

Nonna a zâmbit șiret.

– O, da, aproape că l-a omorât să fie de acord cu mine.

– A fost de acord datorită prieteniei sale cu Massimo Simone, tatăl lui Sandro.

– Nu, a fost de acord pentru că am dreptate. Nonna a strâmbat din nas. Frumosul Beppe Terrizzi. Le-ai văzut pe femeile acelea? Cele care nu salivau aveau lactație.

Elisabetta a chicotit.

– Deci, asta te-a distrat? Marco din nou? Sau Sandro? Când ai de gând să îi lași în urmă? Crezi că nu te aud noaptea, plângând ca un bebeluș? Ua-ua-ua-ua. Nonna a imitat-o.

Elisabetta s-a simțit luată prin surprindere.

– Asta nu e frumos.

– Pare că nu mă cunoști. Nonna și-a arcuit o sprânceană cenușie. Nu crezi că e timpul să mergi mai departe?

– Nu mă simt pregătită să încep să mă întâlnesc din nou cu cineva.

– Vorbeam eu despre bărbați? De ce trebuie să fie mereu vorba de bărbați? Nu-ți amintești când ți-am spus: „păstrează-ți independența“?

– Nonna, nu pot fi mai independentă decât sunt. Trăiesc ca o călugăriță.

– Virginitatea și independența nu sunt același lucru. Sexul, dragostea, romantismul, bărbații – asta e tot ce-ți umple capul. Ce zici de asta, sub nasul tău? Nonna a făcut un gest spre mașina de scris Olivetti. Îți amintești când ai vrut să devii scriitoare? Când ți-am făcut cunoștință cu Gualeschi? Când Marco, Sandro sau cine o fi fost ți-a cumpărat un caiet? De câte încurajări ai nevoie, Elisabetta? Câți alții îți vor visa visurile în locul tău? De ce va fi nevoie pentru ca tu să devii femeia ce Dumnezeu a vrut să fii?

Elisabetta s-a simțit rănită, căci Nonna părea să aibă dreptate.

– Ce mai aștepți? Când vrei să-ți începi viitorul? Ce moment este mai bun decât cel de acum? Nonna a bătut în mașina de scris cu unghia ei curbată. Dacă ai fi evreică, nu ți s-ar fi permis să scrii. Dai cu piciorul unui drept refuzat altora, fără nici un motiv. De către *purici*.

Elisabetta s-a simțit rușinată. Era adevărat.

– Dar nu știu dacă pot să scriu sau despre ce să scriu.

– Trăiești niște vremuri fascinante. Scrie despre ele la o mașină de scris fabricată de familia Olivetti, care urăște fascismul. Dacă nu poți să scrii acum, nu ești fiica mea.

– *Fiică?*

Nonna trebuie să se fi exprimat greșit, dar Elisabetta nu avea de gând să o corecteze.

Nonna s-a ridicat de pe scaun.

– Hai să mergem acasă! Pisicile ne așteaptă, iar mașina de scris este portabilă dintr-un motiv anume.

Capitolul 62

SANDRO

Octombrie 1940

Sandro și Rosa mergeau pe Via del Portico d'Ottavia, sub un cer cenușiu. Se îndreptau să cumpere pâine de la persoana lor de contact de pe piața neagră, o tranzacție care presupunea ca amândoi să fie acolo. Sandro făcea cumpărăturile în timp ce Rosa stătea la pândă, metoda fiind o necesitate, deoarece evreii prinși cumpărând de pe piața neagră erau amendați, iar dacă nu puteau plăti, arestați. Nu aveau de ales decât să cumpere de pe piața neagră, deoarece alimentele și alte lucrurile esențiale erau puține, mai ales în ghetou, unde atât de multe magazine se închiseseră.

Își salutau vecinii în timp ce treceau pe lângă aceștia, dar artera principală era mai goală ca niciodată. Nimeni nu mai vindea nimic pe stradă, după ce un alt set de legi privind rasele revocase licențele pentru comerțul ambulant de orice fel, ceea ce avusese ca efect negarea veniturilor chiar și comercianților de cârpe. Mai rău decât atât, cu o săptămână în urmă, Mussolini ordonase tuturor evreilor să părăsească țara. Majoritatea evreilor ignoraseră legea, deoarece erau prea săraci pentru a călători în orice țară care i-ar fi acceptat.

– Ce crezi că ar trebui să facem în legătură cu noua lege? a întrebat Sandro, uitându-se la sora sa.

Deseori discutau chestiuni importante în afara casei, pentru a nu-și supăra părinții, mai ales pe tatăl lor.

– Cred că fasciștii ne vor afară. Au făcut-o oficial.

Rosa a dat din cap, mergând mai departe. Avea părul răsucit, iar fața ei era frumoasă, deși mai slabă. La fel ca toți, slăbise, așa că haina ei roșie îi venea lejer. Culoarea sa strălucitoare se stinsese, iar cusăturile de la rever se desprinseseră.

– Nu avem bani să emigrăm acum, chiar dacă am vrea.

– Corect.

Sandro cunoștea cifrele, iar acestea îl țineau treaz noaptea. Ținea cu dinții de fiecare liră care le mai rămăsese.

– Și nu avem unde să imigrăm, acum că războiul a început. Nu mai putem merge în Marea Britanie sau în Franța, iar Polonia și Olanda se află deja sub dominația nazistă. Rosa s-a uitat în jur. Singura opțiune rămasă este Palestina, dar am auzit că lista de așteptare este prea lungă.

– Nu-mi vine să cred că s-a ajuns la asta. Tot nu-mi vine să cred.

– Mie îmi vine să cred.

– M-am înșelat, iar tu ai avut dreptate, tot timpul.

– Nu te simți prost. Nu ai vrut să crezi. Îți iubești țara. Nu ți-ai putut imagina că se va întoarce împotriva ta. Rosa a ridicat din umeri. Ce este o țară dacă nu poporul ei?

– Bine. Sandro a simțit un val de considerație pentru ea. Știi, nu trebuia să te întorci. Te-ai băgat singură în asta, din nou.

– Sunt alături de familia mea.

Rosa a zâmbit, dar Sandro știa că doar vrea să pară curajoasă.

– Tata e mai rău, nu crezi?

– Da, este neliniștit și preocupat, tot timpul.

– Nu știu cum să-l ajut, în afară de ceea ce fac deja.

– Nu e nimic în plus de făcut, Sandro. Faci destule.

Au luat-o la dreapta, apoi la stânga, ieșind din ghetou, și Sandro a simțit că intră într-o altă lume. Afară, magazinele și afacerile erau înfloritoare, iar romanii bine îmbrăcați își vedeau de treburile lor cotidiene, trăind viața pe care și familia Simone o trăise.

Rosa mergea cu capul plecat, o încruntare marcându-i trăsăturile frumoase.

– Am primit o scrisoare de la una dintre prietenele mele britanice, în care îmi spunea că este groaznic în Londra în acest moment. Orașul este bombardat și toată lumea se ascunde noaptea în metrou. Acum că Hitler a cucerit Franța, Marea Britanie este singură. Churchill nu se va preda niciodată, dar nu știu dacă britanicii îi pot opri pe naziști.

– Ce înfricoșător!

Sandro a tresărit.

– Mă îngrozește faptul că Italia este de partea lui Hitler, iar eu sunt căsătorită cu un britanic. Propria mea țară încearcă să-mi ucidă soțul. Cum se poate așa ceva?

– Totul este cu susul în jos. Aliații sunt de partea bună, iar noi suntem de cea greșită.

– Aveam vești despre David. A fost mutat la un grup numit SOE, o divizie de operațiuni speciale. Ei merg în spatele liniilor pentru a perturba inamicul în orice fel pot, aruncând în aer linii de cale ferată și altele asemenea.

Sandro și-a ascuns consternarea.

– Dar este diplomat.

– Știu. L-au ales pentru cunoștințele sale diplomatice și competențele lingvistice. Am auzit asta de la vechii noștri prieteni de la ambasadă. Restul este strict secret. Nici măcar nu știu unde se află.

Rosa și-a mușcat buza și, văzându-i anxietatea, Sandro a oprit-o și a îmbrățișat-o cu căldură.

– Va fi bine.

– Chiar așa? Rosa i-a dat drumul, cu ochii înlăcrimați. Și-au reluat mersul, iar ea a suspinat. Sandro, vorbim tot timpul despre David și despre mine. Dar nu vorbim niciodată despre tine și Elisabetta. De fiecare dată când aduc vorba despre ea, tu schimbi subiectul. Ce s-a întâmplat în noaptea aceea, de ziua ei?

– Nimic.

Pe Sandro îl durea sufletul.

– Haide! M-ai mințit. Rosa a ridicat din sprâncene. Mi-ai spus că ea l-a ales pe Marco, dar am auzit ce ți-a spus în acea seară. Te-a ales pe tine, iar tu ai alungat-o.

– A fost pentru binele ei.

– Ea nu este de aceeași părere. Ea te vrea pe tine. Ți-a zis asta.

– Marco este mai bun pentru ea.

– Asta e decizia ei, nu a ta. Tu o iubești. Ar fi trebuit să-i spui asta.

– De ce?

– Este adevărul. Nu ai nevoie de un motiv pentru adevăr.

Sandro și-ar fi dorit să fie atât de simplu.

– Nu aș putea să o văd acum, chiar dacă aș vrea. Cuplurile mixte sunt supravegheate în aceste zile. Nu putem lăsa ca OVRA să ne supravegheze.

Dacă ar face-o, nu ne-am putea întâlni cu persoana noastră de contact. Cum am putea face rost de mâncare sau de orice altceva de care avem nevoie?

Rosa a tăcut o clipă, mergând alături de el.

– Ne-am descurca. Elisabetta nu a renunțat niciodată la tine. Probabil că încă nu a renunțat.

Sandro nu voia să creadă că este adevărat. Nu voia să creadă că ar putea să o aibă înapoi pe Elisabetta, pentru că asta nu făcea decât să-i păstreze durerea vie. Toate motivele pentru care renunțase încă existau, indiferent dacă ea se vedea sau nu cu Marco.

– Sandro, ar trebui să te duci la ea. Spune-i că o iubești și lasă restul să se așeze cum trebuie.

– O, ăsta e sfatul tău?

Sandro a zâmbit, amintindu-și de o perioadă mai fericită când ea îl sfătuise în legătură cu Elisabetta.

– Da, și du-i flori.

Rosa i-a răspuns zâmbind.

– I-am dus o carte. Și a funcționat.

– Ha!

Sandro a zărit persoana lor de contact, un omuleț murdar, cu șapca trasă, stând la colțul străzii.

– Iată-l! Ne așteaptă.

– Sandro, chiar ar trebui să-i spui Elisabettei.

– Ajunge. Fii atentă la poliție.

Capitolul 63

BEPPE

Decembrie 1940

Beppe a dus două pahare de vin la masa lui Massimo, în spatele barului gol. Cei doi bărbați intraseră într-o rutină, iar Massimo se strecura pe la intrarea laterală după ora închiderii, pentru a mânca ceva și a duce acasă o pungă cu alimente.

– Cum a fost *panino*?

Beppe s-a așezat, observând că fiecare firimitură din sendviș dispăruse. Bătrânul său prieten slăbise, iar costumul său maro uzat atârna pe el. Omniprezentul său dosar de hârtii zăcea deschis lângă el, fiind și mai stufos ca înainte.

– A fost delicios. Maria l-a făcut?

Massimo a împins farfuria ușor.

– Nu, Letizia.

– Ce mai face Maria? Tot sus?

– Da, dar ea iese mai mult. Merge la slujbă. O duce Emedio.

– Trebuie să fie greu. Îmi pare rău!

– Războiul înrăutățește situația. Citește ziarele, rapoartele despre morți. Vede care dintre ei sunt de vârsta lui Aldo sau dacă sunt mai tineri sau mai bătrâni. Îi plânge ca și cum ar fi ai ei.

– Ce trist!

– E ciudat să fii acasă pe timp de război, nu-i așa?

– Da.

Privirea lui Beppe și a lui Massimo s-au întâlnit, ca de la soldat la soldat. Vechea rană la genunchi al lui Beppe l-a împiedicat să se înroleze de data aceasta, iar evreii nu aveau voie să o facă.

Massimo a suspinat adânc.

– Deși trebuie să recunosc, când aud că războiul merge prost pentru noi, nu știu dacă să mă bucur sau să plâng.

– Înțeleg. Beppe a sorbit din vinul său. Am început cu stângul în Mediterană. Înfrângerea navală de la Taranto a fost o rușine. Sper ca frontul egiptean să meargă mai bine, dar am și sentimente contradictorii.

– Am înțeles.

Massimo și-a deschis dosarul, a scos un stilou din buzunar și a scris o notă.

– Pe de altă parte, mă doare să recunosc că germanii au avut succes. Blitzkrieg-ul lor este ceva nou, cu totul nou. Hitler ocupă o mare parte din Europa de Vest.

– Da.

Massimo a mai scris o notă.

– Regret ziua în care ne-am unit forțele cu naziștii. Suntem vasalii lui Hitler, atâta tot. Beppe îl privea pe Massimo luând notițe, lucru care devenea tot mai frecvent. Ce scrii, Massimo?

– Lucrurile importante pe care trebuie să le țin minte, trebuie să le scriu. Massimo a întors dosarul și i-a arătat lui Beppe un rând de cifre. Vezi, acesta este recensământul, în august 1938. Au fost cincisprezece mii de cereri de exceptare de la legile privind rasele...

– Massimo, îl întrerupse Beppe. Mi-ai spus asta deja, de multe ori.

– O, da? Massimo a clipit. Ți-am arătat familiile care au fost exceptate pe baza unor merite excepționale?

– Da. Massimo, cum te simți, frate?

– Cât de bine se poate în situația dată. Massimo a întors dosarul cu susul în jos. Sunt mândru de munca mea, sunt capabil să ajut comunitatea. Știi, am obținut încadrări la excepții pentru multe dintre acele familii. Au fost acordate pe baza unor cereri pe care le-am pregătit sau pe care le-am supravegheat. Mi-aș fi dorit să o pot face pentru propria mea familie, o meritam pe baza faptelor. Doar că am ratat acel an. Mi-aș fi dorit să mă alătur mai devreme partidului, ca și tine.

– Am discutat acest lucru, de multe ori. Nu este vina ta. Beppe a făcut o pauză. Sunt îngrijorat pentru tine. Nu pari a fi tu însuți. Ai nevoie de o pauză.

– *O pauză?* Ochii lui Massimo s-au aprins în spatele ochelarilor. Nu mai e ca pe vremuri la birou. Comunitatea are nevoie de mine, suferă. Nimeni nu

are de lucru, nu sunt bani și ne luptăm zilnic să mâncăm. Cuvintele lui s-au accelerat, alergând unele peste altele. Am instruit oameni pentru a depune cererile. Șaisprezece oameni lucrează pentru mine la sinagogă, dar de fiecare dată când depunem o cerere, găsim o altă familie care are nevoie de una. Nu se termină niciodată.

– Înțeleg asta, dar nu poți rezolva totul singur. Am impresia că încerci să-ți repari greșeala pentru că nu ai obținut încadrarea la excepție.

– Poate că da, dar ce e rău în asta? Nu vreau ca o altă familie să se afle în situația noastră.

– Îți voi spune ce este rău. Beppe și-a păstrat tonul fără judecată. Încerci să-ți repari greșeala pentru ceva ce nu a fost vina ta. Îți neglijezi familia în acest timp. Stai mai mult acasă. Acolo e locul tău.

– Dar nu mă pot opri pur și simplu.

– Nu spun să te oprești. Spun să reduci timpul petrecut făcând asta. Beppe a închis dosarul lui Massimo. Te gândești tot timpul la munca ta.

– Asta spune și Sandro.

Massimo s-a încruntat.

– Fiul tău are dreptate. Vorbește cu mine despre el, nu despre acest dosar. Ce mai face Sandro zilele astea?

– Nu prea îl văd. Sunt la sinagogă. El este plecat cu Rosa sau la școală. El conduce casa.

– Ce vrei să spui?

– S-a ocupat de finanțele gospodăriei, așa cum sunt ele, ca să pot lucra.

– Dar nu este treaba lui. Beppe s-a încruntat. Tu ești capul familiei Simone. Amintește-ți cine ești. Reia-ți rolul care ți se cuvine. Restul se va aranja. Îți va face bine.

– Poate că o voi face. Massimo s-a îndreptat, clipind. Ce mai face Marco?

– Îi place să lucreze la Palazzo Venezia, iar noaptea se vede cu fete. Beppe a făcut o pauză. Încă o dată, îmi pare rău pentru lucrurile pe care le-a spus la tine acasă. Mi-e rușine.

– Bineînțeles că nu a vrut să spună asta. Ți-ai cerut deja scuze. Acestea sunt vremuri întunecate și grele. Există suferință și război.

– Dar războaiele se termină. Asta știm. Asta am trăit.

– Da, se termină. Massimo și-a strâns buzele. Și apoi, începe din nou.

În timp, Beppe l-a strecurat pe Massimo pe intrarea laterală, apoi a închis.

A plecat să urce la etaj când a auzit bătăi în ușa din față. S-a întors și l-a văzut pe Carmine Vecchio prin geam, o siluetă firavă în uniforma sa întunecată specifică OVRA.

Beppe s-a dus la ușă și a descuiat-o, blocând pragul.

– E închis, a spus el, fără menajamente.

– Îl hrănești pe evreul ăla mic. Te-am văzut. Te cunosc.

Ochii lui Carmine străluceau de răutate.

– Eu hrănesc fiecare client. În ziua în care acest lucru va deveni ilegal, aruncați-mă în închisoare.

– Simone nu este un client, ci un prieten. Crezi că poți scăpa pentru că Marco lucrează la Palazzo Venezia.

– Fiul meu nu are nimic de-a face cu asta. Ranchiuna ta față de mine este veche. Ai fost un derbedeu atunci și ești un derbedeu și acum.

Carmine a dat din deget.

– Să nu crezi că nu pot ajunge la tine.

– Dă-i drumul. Încearcă.

– Sau la micul tău prieten evreu.

– Să nu îndrăznești să-l atingi.

Carmine a chicotit.

– Familia Simone este călcâiul lui Ahile al tău. E scris pe fața ta.

– Te avertizez, nu-l atinge.

– Am în spate OVRA. Ce-mi vei face?

– Mai bine să nu afli, a răspuns Beppe, printre dinții strânși. De nicăieri, i-a venit gândul să-l omoare pe Carmine cu mâinile goale, chiar atunci și chiar acolo. Era un instinct făurit în luptă, reflexul unui soldat de a-și proteja un frate din compania sa. O făcuse în război. De multe ori.

– Nu mă sperii, Beppe.

– Pentru că ești prost.

Beppe a făcut un pas înapoi și a închis ușa, privindu-l pe Carmine prin ochelari. Beppe crezuse întotdeauna că există bătălii pe care un om trebuie să le evite și bătălii în care un om trebuie să intre.

Carmine tocmai intrase în categoria a doua.

Capitolul 64

ELISABETTA

Martie 1941

Elisabetta și Nonna stăteau la masa din sufragerie, sorbindu-și paharele cu anason. Casa era tăcută și liniștită, iar briza, care pătrundea prin fereastra deschisă, flutura perdelele de dantelă. Rico dormea pe scaunul lui, iar Gnocchi pe al ei, pernele lor de scaun acoperite cu milieuri albe pentru a strânge părul de pisică, care era o cauză pierdută.

Nonna a dat din cap.

– Ne-am descurcat bine în această săptămână. Am ieșit pe zero, așa că ne ținem bine.

– Meriți laude.

Elisabetta a zâmbit, mulțumită.

– Sunt eu de altă părere? Nu!

Nonna a râs, iar Elisabetta i s-a alăturat.

Casa Servano încă funcționa datorită strategiei Nonnei, care servea doar specialitatea casei, pastele. Toate celelalte feluri de mâncare fuseseră eliminate, iar Elisabetta făcuse troc cu tot ce aveau pentru făină și ouă. Alții din asociația de comerț îi urmaseră exemplul, concentrându-se pe diversele lor specialități. Beppe nu mai venise niciodată la o altă întâlnire, deși le lăsase lista sa de furnizori.

– Elisabetta, cum merge cu cartea ta?

– Bine, mulțumesc!

Elisabetta a terminat ultima gură de anason, care avea un gust ca de lemn dulce. Începuse să scrie în noaptea în care adusese pentru prima dată acasă mașina de scris Olivetti, iar ceea ce începuse ca o distracție se transformase într-o disciplină. Se apuca să scrie după ce se culcau și nu se oprea până nu

termina cinci sute de cuvinte. În unele nopți îi lua până la ora unu dimineața, iar în altele până aproape de zori.

– Când mă vei lăsa să o citesc?

– Când voi termina, a răspuns Elisabetta cu fermitate, pentru că avuseseră această conversație de multe ori.

– De ce durează atât de mult?

– Este nevoie de timp.

– Doar nu scrii așa, de pomană, nu-i așa?

– Nu, sper că nu. Elisabetta s-a ridicat, zâmbind. Acum trebuie să mă apuc de treabă.

– De ce nu pot să o citesc acum? Nu-ți dai seama că voi avea sugestii valoroase?

– Sunt sigură și poți să mi le oferi când termin.

Elisabetta și-a luat paharul, dar Nonna a oprit-o.

– Crezi că nu știu să spăl un pahar? Acum spune-mi, despre ce este cartea ta?

– Vei afla în curând. Noapte bună!

Elisabetta a sărutat-o pe Nonna pe obraz, a luat mașina de scris Olivetti și a urcat la etaj, gândurile ei întorcându-se deja la carte. Povestea îi captase complet imaginația și și-a dat seama că Nonna avusese dreptate. Scrisul îi dăduse ceva la care să se gândească în afară de Sandro sau Marco.

A intrat în dormitor, a aprins lumina și a așezat mașina de scris Olivetti pe birou. Și-a pus cămașa de noapte, ca să nu-și șifoneze rochia, apoi s-a așezat pe scaunul ei și și-a scos manuscrisul, așezându-l lângă mașina de scris. Titlul era *O fată vorbăreață*, iar sub acesta se afla ceva ce voia să scrie de ani întregi: „De Elisabetta D'Orfeo".

Și-a trecut palma peste pagina netedă și rece, apoi a sprijinit-o de manuscris, ca și cum i-ar fi simțit bătăile inimii. Personajul principal era o fată pe nume Zarina, care semăna foarte mult cu ea, deși Elisabetta nu intenționase asta. Inventase intriga pe parcurs, iar Zarina dobândise o mamă vanitoasă și nepăsătoare, un tată iubitor, dar nepăsător, și un animal de companie pe care îl iubea foarte mult, numai că nu era o pisică, ci un peruș. Iar când Zarina se îndrăgostise de un tânăr care se îndrăgostise și el de ea, Elisabetta înțelesese că scria tot ce ținea în suflet, toate lucrurile pe care le gândea, dar nu le spunea, și atunci își dăduse seama că era o fată vorbăreață care nu avea cu cine să vorbească.

Iar când ajunsese la mijlocul romanului, se trezise scriind despre un înger care apăruse de nicăieri, ceea ce era ciudat, pentru că Elisabetta nu intenționase să aibă elemente magice în cartea ei. Apoi își adusese aminte că Grazia Deledda avea elemente magice în romanele ei, așa că a continuat să scrie, iar când Zarina se afla în cea mai cumplită situație, îngerul zburase lângă ea, o luase de mână și îi arătase calea spre a se afla în siguranță, iar atunci Elisabetta și-a dat seama cine era îngerul.

A luat o foaie de hârtie, a pus-o în mașina de scris și a rulat-o. În ciuda a ceea ce îi spusese Nonnei, terminase de scris întregul roman, cu excepția dedicației. Se gândise la ea toată ziua, pentru că voia să o redacteze perfect. A scris la mașină:

„Pentru Nonna, îngerul meu iubit“

Ochii i se încețoșaseră din cauza lacrimilor, iar inima i se umpluse de recunoștință. Mulțumită Nonnei, renunțase la tot ceea ce fusese închis în ea, își iertase mama pentru că plecase și tatăl pentru că băuse. Se eliberase, ca să poată în sfârșit să respire, și o făcuse, inspirând și expirând, o singură dată.

Bine. Sfârșit.

A derulat pagina cu dedicația, a strecurat-o sub pagina de titlu și a aranjat teancul de hârtii. S-a ridicat cu manuscrisul, a ieșit din dormitor și a coborât în picioarele goale, pentru a o surprinde pe Nonna cu vestea. S-a dus la ușa Nonnei, unde lumina era încă aprinsă, deoarece Nonna citea întotdeauna până târziu.

Elisabetta a intrat în dormitor, dar Nonna adormise cu ochelarii pe ochi și cu cartea deschisă pe piept. Elisabetta a pus manuscrisul pe pat și s-a dus lângă ea. Nonna dormea cu capul ușor spre dreapta. Elisabetta a ezitat să o trezească, dar știa că Nonna ar fi vrut să o facă.

– Nonna, trezește-te.

Nonna nu s-a mișcat, dar avea un somn adânc.

– Nonna?

Elisabetta i-a atins umărul, iar capul Nonnei a alunecat în jos, dar nu s-a trezit.

Privirea Elisabettei a căzut pe corpul Nonnei, care era nemișcat. Pieptul ei nu se mișca și nici nu sforăia, așa cum făcea adesea.

Elisabetta a întins mâna spre Nonna, dar Nonna nu s-a trezit.

Elisabetta și-a dat seama ce se întâmplase. A simțit cum i se umple inima cu cea mai adâncă tristețe. A ținut-o pe Nonna de mână ca și cum ar fi fost un mod de a o lega pe Nonna de pământ, chiar dacă devenise un înger, cu adevărat.

– Mi-am terminat cartea, a spus Elisabetta cu voce groasă, clipind din ochii plini cu lacrimi. Îmi pare atât de rău că am așteptat să ți-o arăt.

Nonna nu a răspuns, bineînțeles, iar Elisabetta și-a dat seama ce avea de făcut, căci era ultima dată când aveau să fie împreună. I-a dat drumul mâinii Nonnei, și-a dat jos ochelarii și i-a împăturit cu grijă, apoi i-a așezat pe noptieră. A luat cartea Nonnei de pe pieptul ei și a așezat-o și pe aceasta pe noptieră.

Și-a luat manuscrisul.

– Nonna, titlul cărții mele este *O fată vorbăreață*, așa că știi că este despre mine, chiar dacă este ficțiune. A inspirat adânc, liniștindu-se. Așa că ți-o voi citi și știu că vei auzi și că ești cu mine acum, împreună în casa noastră, cu pisicile și porțelanurile noastre. Și știu că nu mă vei părăsi niciodată, niciodată. Pentru că întotdeauna m-ai iubit, Nonna, mai mult decât suficient.

Elisabetta și-a șters ochii pe mâneca cămășii de noapte. Avea să-i ia toată noaptea să citească cartea, și abia când va termina avea să dezvăluie dedicația, deși bănuia că Nonna știa deja și asta.

– Capitolul unu, a spus Elisabetta, dregându-și vocea.

Capitolul 65

MARCO

13 aprilie 1941

Barul GiroSport era închis pentru duminica Paștelui, iar Marco a urcat scările spre apartament, întârziind la masa de sărbătoare. Nu mai fusese acasă din ziua precedentă și lipsise de la slujba de dimineață, fiind în pat cu o femeie care nu era genul care să meargă la biserică.

A intrat în bucătărie și i-a găsit pe tatăl său și pe Emedio la masă, care mâncaseră deja primul fel de mâncare. Amândoi bărbații l-au privit cu dezaprobare, dar Marco s-a prefăcut că nu observă.

– *Buona Pasqua*, Emedio! Marco s-a dus la fratele său și l-a îmbrățișat. Nu ne mai vizitezi niciodată. Papa nu poate face nimic singur?

Emedio i-a dat drumul din îmbrățișare, cu maniere de judecător în mantia sa neagră.

– De ce nu ai venit la slujbă? E cea mai sfântă dintre toate zilele.

– Am avut de lucru, a mințit Marco.

Nu putea spune adevărul în fața mamei sale.

– În ziua în care se sărbătorește *Pasqua*? Este biroul deschis?

– Nu în mod oficial, dar am avut lucruri de făcut pentru șefi.

– Asta nu e o scuză.

– Ești părintele meu acum, părinte? Marco a făcut o glumă proastă, apoi s-a dus la tatăl său, îmbrăcat de sărbătoare, în costum și cravată. *Buona Pasqua*, tată!

– Și ție, Marco. Ai nevoie să te bărbierești.

– Îmi pare rău!

Marco era în continuare distant față de tatăl său, dar acest lucru conta mai puțin pentru el decât obișnuia să conteze. Își petrecea tot timpul la Palazzo Venezia, unde primea promovare după promovare. Toată lumea era

încântată de performanțele sale, iar el era cel mai tânăr asistent din administrația aprovizionării. Noul său șef era mai sus decât Buonacorso, iar Marco era pregătit pentru conducere.

– *Buona Pasqua, figlio!*

Mama lui a adus *abbacchio* la masă, un picior de miel cu rozmarin, vin alb și anșoa, servit cu cartofi prăjiți.

– *Buona Pasqua,* mamă! Îmi pare rău că am ratat primul fel!

Marco a sărutat-o pe obraz și i-a luat farfuria grea, inspirând aroma delicioasă a acesteia. A așezat-o pe masă, lângă o bucată de pâine maro-aurie, împodobită cu ouă fierte tari, vopsite în roz și verde. Îl satisfăcea să știe că abundența mesei i se datora lui, care aducea acasă cupoane de mâncare în plus de la serviciu.

– Ai lipsit de la slujbă?

Mama lui a început să servească mielul. Starea ei de spirit părea mai bună, poate datorită sărbătorii. Purta cea mai bună rochie neagră, cu părul negru, împletit.

– Îmi pare rău!

– Domnul nostru s-a jertfit pentru voi.

– Știu, îmi pare rău!

– Am aprins lumânări pentru Aldo.

Mama lui a terminat de servit și s-a așezat.

– Bine.

Marco s-a așezat, aruncând o privire spre scaunul lui Aldo din reflex, pe care se afla doar un ziar.

Emedio i-a surprins privirea.

– E greu să sărbătorim astăzi fără el aici.

– Nu, nu este, a ripostat Marco.

Își împietrise inima față de Aldo, după ceea ce aflase despre antifasciști la Palazzo Venezia. Uciseseră soldați și distruseseră materiale și echipamente. Trebuia să muncească de două ori mai mult pentru a-i face pe șefi să uite ce făcuse Aldo. Mulți știau, din cauza bârfelor de gelozie.

– Aldo a fost fratele nostru, a spus Emedio, cu un ton corectiv. Încă îl plângem.

Mama lui s-a încruntat.

– Marco? De ce ai vrea să...

Tatăl său a ridicat mâna, ceea ce a redus-o la tăcere.

– Cu toții îl plângem pe Aldo al nostru.

Mama lui a confirmat.

– Bineînțeles că da, întotdeauna o vom face. Dumnezeu să-l odihnească în pace. Emedio, te rog să spui rugăciunea.

Emedio a spus rugăciunea în timp ce Marco a tăcut.

Tatăl său a dat din cap aprobator, ridicându-și furculița.

– Să începem.

Marco a mușcat din carne, iar aceasta avea un gust suculent și aromat.

– Așadar, Emedio, cum îți mai merge zilele astea?

– Războiul ne ține foarte ocupați la Curia.

Tatăl său a intervenit:

– Merge prost pentru Italia. Am fost înfrânți în Egipt și alungați din Grecia și din Albania.

Marco cunoștea detaliile, chiar mai bine decât tatăl său.

– Adevărat, dar germanii au fost un aliat puternic. L-au trimis pe Rommel și trupele sale germane din Africa (Afrika Korps) pentru a recuceri Africa de Nord. Noul meu șef spune că până și britanicii îl admiră pe Rommel...

– Marco, l-a întrerupt tatăl său, încruntându-se. Succesele naziștilor nu sunt ale noastre. Noi nu suntem germani.

– Înțeleg. Marco a uitat că tatăl său îi ura pe germani, încă din timpul Marelui Război. Am vrut să spun doar că ne sprijină. Au invadat Grecia și Iugoslavia și sunt mereu la Palazzo Venezia. M-am împrietenit cu unul dintre asistenți. Este de vârsta mea și se numește Rolf Stratten.

Tatăl său se uită în jos la farfurie, încordându-și maxilarul.

Mama lui a mestecat în tăcere.

– Ești prieten cu naziștii acum? Emedio a întins mâna spre ziarul care fusese pe scaunul lui Aldo și a arătat spre prima pagină. Ai văzut asta?

Marco s-a încordat. Nu a putut citi titlul, dar a recunoscut o fotografie a orașului Ljubljana, din Slovenia.

– Uită-te la asta! Un mândru schimb de mesaje între Il Duce și Führer. Ce părere ai despre asta?

– Ce vrei să spui?

Marco a făcut un gest disprețuitor cu mâna.

– Citește și vei vedea.

– Nu trebuie să o fac. Cine crezi că le dă ziarelor informațiile pe care le tipăresc? Eu lucrez la Palazzo Venezia, frate. Știu mai multe decât tine

despre acest război. Și, fie că vă place sau nu, germanii sunt aliații noștri.

– Destul cu nemții.

Tatăl său s-a încruntat, iar Marco s-a temut de ceea ce avea să-i spună în continuare.

– Tată, noul meu șef m-a căutat, în legătură cu tine. Bănuiesc că informațiile lui provin de la Carmine.

Emedio a intervenit:

– Cine e Carmine?

– Carmine este un ofițer OVRA care știe că tata îi dă mâncare și bani lui Massimo. Poliției secrete OVRA nu-i place asta. Și nici noului meu șef. A menționat asta de câteva ori.

Tatăl său a mai mestecat o bucată de miel.

– Ignoră-ți șeful, Marco. Spune asta pentru că așa trebuie, în mod oficial. Așa operează ofițerii. Lor le pasă doar de lanțul de comandă. Sunt șefi peste șefi la Palazzo Venezia.

– Poate, dar, tată, ar trebui să te oprești.

Tatăl său nu i-a răspuns, stând aplecat asupra farfuriei.

Emedio era îngrozit.

– Marco, vrei ca tata să nu mai ajute familia Simone?

– Da.

Inima lui Marco se împietrise și față de familia Simone. Nu dorea să-l ierte niciodată pe Sandro pentru că îl trădase cu Elisabetta. Durerea se înrăutățise cu timpul, nu se îmbunătățise. În mod ironic, îi era dor de amândoi. Îi ura și pentru asta.

Tatăl său a rămas tăcut, mâncând în continuare.

Mama lui s-a uitat în jos.

Marco nu putea să renunțe.

– Tată, dacă continui să ajuți familia Simone, ai putea să-mi faci probleme. Îmi pui în pericol cariera.

Tatăl său și-a ridicat ochii din farfurie, având privirea lui întunecată.

– Astăzi este o zi plină de bucurie. Mama ta a pregătit această masă pentru noi. Din respect pentru ea și pentru Domnul nostru, voi ignora ceea ce tocmai ai spus.

Marco l-a privit direct în ochi pe tatăl său.

Mama lui și-a mușcat buza, dar nu a spus nimic.

Emedio a rupt tăcerea.

– Bravo ție, tată! Dacă poți să ajuți familia Simone, continuă tot așa. Această persecuție a evreilor este imorală.

Marco s-a uitat spre el.

– O, ce face Biserica pentru a-i ajuta pe evrei?

– Sfântul nostru Părinte se opune naziștilor tocmai din cauza antisemitismului lor. Dacă vă amintiți, nu cu mult timp în urmă, pe când era cardinal secretar de stat, a ajutat la scrierea enciclicei adresate bisericilor germane, *Mit Brennender Sorge*. Ca represalii, naziștii s-au opus alegerii sale ca papă. Germania a fost singura țară care nu a trimis un reprezentant la inaugurarea sa.

– Nu-mi răspunzi la întrebare. Acum când cardinalul Pacelli a devenit Pius al XII-lea, ce a făcut pentru evrei?

Emedio s-a încruntat.

– Nu ai auzit predica lui, transmisă astăzi? A spus că războiul este „un spectacol lamentabil al conflictului uman“. Și că a fost „o luptă nemiloasă“ și „atroce“. A cerut caritate pe frontul de acasă.

– Dar în predica sa a vorbit în mod special despre evrei? Mă îndoiesc.

Emedio și-a strâns buzele.

– Asta pentru că Vaticanul trebuie să-și păstreze neutralitatea și are o preocupare valabilă în legătură cu amenințarea comunistă. Există temeri că vor avea loc represalii împotriva evreilor dacă Sfântul nostru Părinte vorbește prea specific. Chiar și așa, sunt unii care îndeamnă la un rol mai activ, iar eu sunt unul dintre ei. Îl condamn pe Mussolini pentru legile privind rasele. Acestea provoacă suferințe de nedescris.

Marco a simțit cum furia îi explodează în piept.

– Nu crezi că este ipocrit să-i ceri tatei să continue să-i ajute pe evrei când Vaticanul nu mișcă un deget? De ce ar trebui să sufăr eu pentru familia Simone?

Ochii întunecați ai lui Emedio s-au mărit.

– De când îți faci griji pentru cariera ta și nu pentru cel mai bun prieten al tău?

– Nu este prietenul meu. Din partea mea, poate să meargă în iad.

– Marco! Mama lui a lăsat jos paharul, zguduită. Ce ți s-a întâmplat? Nu trebuie să-l critici pe Sfântul Părinte, mai ales în ziua de *Pasqua*. Ai acceptat cu prea multă ușurință această părere fără Dumnezeu...

– Maria, lasă-mă pe mine să mă ocup de asta. Tatăl său a ridicat din nou mâna. Marco, Emedio, nu este ziua potrivită pentru această discuție. Lăsați-o baltă!

Emedio a înțepenit.

– Tată, încerc doar să înțeleg de ce Marco s-a schimbat atât de mult...

– Nu m-am schimbat. Întotdeauna am fost un fascist.

– Înainte, îl iubeai pe Sandro, dar acum îi întorci spatele. Te împrietenești cu naziștii și urmezi orice spune Mussolini.

– Mussolini are întotdeauna dreptate, a ripostat Marco, dar chiar și el și-a dat seama că era din decalog. Cine ești tu, să mă acuzi *pe mine* că îmi urmez liderul fără să pun întrebări? Dar tu?

– Eu? Eu sunt preot. Acum te porți ca un om important, în uniforma ta.

– Nu mai mult decât o faci tu în a ta.

Emedio a bătut în retragere, făcând o grimasă.

– Eu îl slujesc pe Dumnezeu. Tu pe cine slujești?

– Il Duce și Italia.

– Te cunosc mai bine de atât, frățioare. Nu dragostea de țară te motivează. Este dragostea de sine.

Marco s-a simțit ca înțepat, sărind în picioare.

– Aș putea spune același lucru despre tine. Întotdeauna fiul perfect, preotul perfect, care respectă regulile...

– Ce te-a apucat? Emedio s-a ridicat. Inima ți s-a înnegrit ca și cămașa ta.

– Nu, nu s-a înnegrit!

Marco s-a trezit mergând în jurul mesei spre Emedio, dar Emedio a rămas pe loc, cu ochii sclipind.

– Ai devenit ca unul din mulțimea care l-a răstignit pe Hristos în loc de Baraba. Mulțimea fascistă care îl urmează orbește pe lider...

– Cine ești tu să judeci? Ești un preot, nu Dumnezeu însuși!

– ...și tu ești prea prost ca să pui întrebări... a început să spună Emedio, dar Marco l-a apucat de umeri și l-a împins înapoi, spre peretele bucătăriei, dând jos calendarul Learco.

Tatăl său a sărit în picioare.

Mama a început să plângă.

– Să nu îndrăznești! a răbufnit Marco la un Emedio uimit, apoi tatăl său a reușit să-l tragă.

Mama lui și-a acoperit fața.

Marco a fugit din apartament în sunetul plânsului ei.

Capitolul 66

ELISABETTA

Aprilie 1941

Elisabetta măturase sufrageria, ca să fie casa cât mai prezentabilă. Sofia, soția lui Paolo, îi spusese astăzi la serviciu că una dintre verișoarele familiei, o refugiată din țară, urma să se mute în vechea cameră a Nonnei. Elisabetta se temea la gândul că cineva va dormi în patul Nonnei, în cămăruța ei confortabilă, printre porțelanurile ei minunate. Elisabetta nu avusese nici un cuvânt de spus în această privință și își spunea să fie bună, căci războiul făcea ravagii în provincie, obligând oamenii să fugă la oraș. Locuințele erau prea puține, iar populația Romei se mărise de la un milion și jumătate la două milioane.

Elisabetta pusese mizeria în făraș, simțind greutatea din inima ei. Nonna se stinsese din viață cu puțin timp în urmă, iar durerea devenise o parte din trupul ei, pliată în sufletul ei, ca un ou frământat în aluat. Rico și Gnocchi o plângeau și ei pe Nonna, căutând-o fără odihnă în dormitorul ei sau mieunând la ore ciudate din noapte. În rest, o urmau pe Elisabetta peste tot și chiar și acum o priveau din sufragerie, ghemuiți pe scaunele lor, deasupra milieurilor. Ea nu îi certase niciodată și, fiind pisici, aveau libertatea de a-și exprima ceea ce simțeau, spre deosebire de oameni.

S-a auzit o bătaie puternică în ușă și voci ascuțite pe treptele din față. A sprijinit fărașul și mătura de perete și s-a dus la ușă, aranjându-și părul. A deschis ușa, luată prin surprindere să găsească două femei de vârstă mijlocie, una scundă și una înaltă – și cu ele erau opt copii neîngrijiți, băieți și fete de vârste diferite. Hainele lor erau ponosite și fețele murdare și aveau niște saci umflați și o pătură rulată cu lucrurile lor.

Elisabetta aștepta o singură persoană, dar ar fi fost nepoliticos să spună asta.

– *Piacere*, eu sunt Elisabetta și tu trebuie să fii...

– *Madonna!* Femeia înaltă a pășit în casă, cu gura căscată. Trăsăturile îi erau simple, pielea îi era îmbătrânită și își purta părul lung și negru într-o împletitură până la brâu, în stil țărănesc. Și-a pus sacul pe podea. Ce casă frumoasă!

– *Che bella!* Uită-te la covoarele astea, la mobila asta!

Femeia scundă a intrat înăuntru după ea, cu fața zgrunțuroasă și corpul osos, cu părul șaten și zbârcit și o rochie maro uzată. S-a uitat în jur cu uimire, iar copiii s-au îngrămădit în spatele lor, lăsându-și gențile și sacii jos, ca o mică invazie. S-au repezit la vitrine și au început să deschidă și să închidă ușile, lăsând amprente murdare pe geamurile de sticlă.

Neliniștită, Elisabetta a rămas cu ochii pe copii.

– Îmi pare rău, doamnelor. Nu v-am reținut numele.

– Eu sunt Nedda Rotunno, iar cumnata mea este Martina Bellolio. Femeia înaltă a scanat vitrinele, cu ochii ei întunecați și agitați. Giuseppina a trăit ca o regină! Avem noroc. O să ne placă la nebunie aici.

Elisabetta și-a ascuns consternarea.

– Vrei să spui că vă mutați *cu toții*? Nu există decât un singur dormitor la parter, iar eu îl am pe cel de la etaj. Mi s-a spus că doar o singură femeie...

– Ne vom strecura cu ușurință. Nedda s-a întors spre Martina, încântată. Cât de norocoase suntem? Porțelanul ăsta va aduce un ban frumușel. Vom fi bogate!

– Poftim? a întrebat Elisabetta, îngrozită. Nu puteți vinde porțelanurile Nonnei. Sunt antichități.

– Bineînțeles că putem. Nedda a făcut un gest în jurul camerei. Aceasta este o mină de aur. Totul va fi vândut, la fel și aceste vitrine. Vom face o avere!

– Nu, nu. Elisabetta a simțit o strângere în piept. Nonna colecționa porțelanuri. Alesese fiecare farfurie și fiecare model pentru un motiv anume. Unele dintre ele sunt vechi de zeci de ani. I-au trebuit ani de zile ca să adune...

– *E allora?* Nedda a întrerupt-o cu un gest din mână. Nu mai e aici, nu-i așa?

– Asta e lipsă de respect. Elisabetta s-a strâmbat. Nu trebuie să spui astfel de lucruri și nu poți să-i vinzi colecția. Sofia nu-ți va permite.

– Ba da, a făcut-o deja. Sofia a aranjat totul. Evaluatorul vine săptămâna aceasta și ne va oferi un preț.

– Nu se poate să fie corect. Elisabetta a dat înapoi. Sofia nu mi-a spus, iar ea nu are dreptul legal de a dispune de bunurile Nonnei. Doar Paolo are.

– *Beh*, Paolo nu e aici, nu-i așa?

– Nu, este plecat la război, dar se va întoarce. Elisabetta s-a luptat cu lacrimile. Porțelanurile sunt ceea ce iubea Nonna cel mai mult. Erau ale ei și nu ceruse nimic de la nimeni. Le-a câștigat singură.

– Elisabetta, asta nu e treaba ta. Ești doar o profitoare. Nedda s-a încruntat, și chiar atunci una dintre fetițe a scăpat o farfurie, una dintre cele marca Staffordshire, cu model albastru, pe care Nonna le îndrăgise, care s-a spart pe podea.

– O, nu!

Elisabetta a întins mâna după mătură, apoi s-a grăbit să facă curat. A îngenuncheat, a adunat bucățile și le-a pus în făraș. *Pocnetul* caracteristic al cioburilor ar fi putut fi sunetul propriilor oase ale Nonnei, deoarece porțelanul era făcut din os și cenușă.

– Fată neîndemânatică! Nedda a lovit-o pe fetiță peste față, provocând un geamăt. Știi cât a costat vasul acela? Am fi putut mânca săptămâni întregi! Nu te atinge de farfurii!

– Nu atingeți farfuriile!

Martina i s-a alăturat, iar copiii au intrat în sala de mese ca o hoardă.

– Uite, o pisică albă! a urlat un băiețel, întinzând mâna spre Gnocchi, care a sărit alarmată de pe scaun, apoi a înghețat sub masă, arcuindu-și spatele.

– Nu, las-o în pace!

Elisabetta a scăpat mătura și a fugit în sufragerie.

– Sunt *două* pisici! a strigat una dintre fetițe, când l-a descoperit pe Rico pe scaun. Două! Două!

– Prindeți-le, prindeți-le! a strigat un băiat, iar copiii s-au năpustit după pisici. Rico s-a strecurat inteligent spre casa scării, dându-și seama că acești omuleți murdari trebuiau evitați cu orice preț.

– Opriți-vă! Elisabetta le-a blocat calea copiilor în timp ce Rico și Gnocchi fugeau pe lângă ei și urcau scările. Trebuie să lăsați pisicile în pace!

– Pisici! Pisici! Două pisici! Copiii au explodat în discuții entuziaste. Una e albă și una cu dungi!

– Nedda, Martina, vă rog, am o rugăminte. Elisabetta trebuia să găsească o modalitate de a trăi cu aceşti oameni. Vă rog să nu-i lăsaţi pe copii să necăjească pisicile. Ele sunt obişnuite cu o viaţă liniştită.

– *Boh!* Nedda a luat-o în derâdere. Copiii doar se joacă.

Martina a dat din cap aprobator.

– Le plac pisicile. Noi aveam o pisică.

– Am mâncat-o! a strigat un băieţel.

Elisabetta a dat înapoi, îngrozită.

– Glumeşti, nu-i aşa?

Băiatul a izbucnit în râs.

– Ne-a plăcut la nebunie! A fost delicioasă!

Nedda a strâmbat din nas.

– Elisabetta, nu fi atât de îngâmfată. Bombele ne-au distrus ferma. Vaca şi caprele noastre au fost ucise. Soţii noştri sunt în armată. Eu mi-am ţinut familia în viaţă, la fel şi Martina. Tu nu ai o familie, aşa că păstrează-ţi părerile pline de înfumurare pentru tine.

– Bine, a spus Elisabetta, în defensivă. Ţineţi-vă copiii departe de pisici. Nu li se poate face rău acestor pisici. Sunt ale mele şi ale Nonnei.

Nedda a zâmbit.

– Nu a fost *bunica ta*.

– Nici a ta nu a fost. Sofia mi-a spus să mă aştept la o femeie, o verişoară. Numele voastre de familie sunt toate diferite.

– Ai grijă ce vorbeşti! Martina a ridicat tonul. Am putea să te aruncăm în stradă! Îi vom spune Sofiei!

– Mult noroc! a ripostat Elisabetta. Sofia nu poate conduce restaurantul fără mine, aşa că nu mă va da niciodată afară.

– Vom vedea asta!

– Faceţi-o! Dar nu vă lăsaţi copiii să le facă rău acestor pisici.

– Atunci urcă-ţi fundul sus! Dă-te din calea noastră, târfă!

– Voi să nu vă băgaţi în calea mea.

Elisabetta s-a îndreptat spre scări, supărată.

– Şi nu mai poţi folosi bucătăria! Nu ai voie!

– Eu oricum mănânc la restaurant!

Elisabetta a fugit la etaj şi a încuiat uşa dormitorului ei, hotărându-se să nu mai lase pisicile să mai coboare niciodată. De acum încolo, le va hrăni şi

le va muta litiera în camera ei. S-a așezat pe pat, mângâindu-le și încercând să se liniștească. Toți trei ascultau gălăgia care venea de la parter.

Brusc, și-a amintit că la etajul al doilea exista un dulap, unde Nonna își ținea supierele prea mari pentru vitrine. Elisabetta nu putea permite ca și acestea să fie vândute. A ieșit din dormitor și s-a repezit la dulap. A luat o supieră și a dus-o înapoi în dormitor, apoi s-a întors la dulap din nou și din nou, până când a mutat toate supierele într-un loc sigur.

Când a terminat, a încuiat ușa dormitorului în urma ei și a numărat frumoasele supiere, care acopereau podeaua. Erau treizeci și patru, fiecare cu capacul și polonicul potrivit. Le-a scrutat cu un ochi iubitor, amintindu-și cum Nonna i le arătase pe fiecare în parte, educând-o în privința vechimii și a producătorului. Era o supieră Capodimonte ornamentată, de la un producător italian, cu flori roz și galbene și mânere în formă de gât de lebădă. O supieră mai veche din majolică, cu flori portocalii și verzi strălucitoare, cu caneluri în bol. O supieră Haviland Limoges, cu flori roz și accente aurite pe margine, mânere și piedestal. Preferata Nonnei era un Minton autentic din perioada Renașterii Rococo, un model rar de flori albastre și albe, cu capacul său elegant canelat și filigranat cu aur.

– Bine, să mergem, le-a spus Elisabetta pisicilor.

A luat una dintre supiere și s-a dus la ușa mică din partea cealaltă a dormitorului ei, care ducea spre o scară de incendiu. Aceasta se afla în spatele casei și ducea spre acoperiș, unde avea o grădină cu ierburi aromatice în ghivece pentru restaurant. Singura cale de acces era prin camera Elisabettei, așa că nimeni nu putea merge acolo în afară de ea și de pisici. Rico și Gnocchi adorau sanctuarul lor privat și urcau, cu cozile lor drepte ca niște semne de exclamare.

Elisabetta a ajuns pe acoperiș și a așezat supiera printre oale, apoi s-a întors jos, a luat o altă supieră și a adus-o sus. A făcut asta până când toate supierele au ajuns pe acoperiș, iar când a terminat în sfârșit, a respirat ușurată. Grădina avea să fie și mai frumoasă, pentru că acum avea să aibă în componență supierele Nonnei, plantate în memoria ei.

Elisabetta a simțit cum privirea îi călătorește în sus, spre cupola cerului nopții, în forma unui capac de supieră. Știa că Nonna o privea de sus, iar Nonna a înțeles că Elisabetta nu ar mai fi putut face nimic altceva, în afară de salvarea a treizeci și patru de supiere.

Capitolul 67

SANDRO

Ianuarie 1942

Sandro se afla în fața casei modeste, pe o stradă rezidențială din Ostiense, în sud-vestul Romei. Profesorul Tullio Levi-Civita murise în casă, cu doar câteva zile în urmă. Profesorul avea șaizeci și opt de ani, iar un atac de cord îi luase viața. În aceste zile, Sandro ieșea rar din ghetou, dar venise după ce citise anunțul de deces în ziar, publicat fără nici un fel de fanfară. Levi-Civita nu primise nici una dintre comemorările pe care le merita, micul om care fusese un gigant în domeniul său. Sandro se întreba dacă cineva va mai ști vreodată de Levi-Civita sau dacă fasciștii vor reuși să-l șteargă cu totul din istorie.

O femeie în vârstă, îmbrăcată în haine la modă, a trecut pe lângă el, iar când a aruncat o privire spre el, Sandro s-a văzut pe sine prin ochii ei, un tânăr subțirel, cu obrajii supți, cu un fular uzat și haine ponosite. S-a întrebat dacă ea își putea da seama că era evreu, pentru că acum își simțea religia mai mult decât o făcuse vreodată, un efect paradoxal al legilor privind rasele.

Era o zi friguroasă, iar Sandro și-a înfășurat mai bine fularul, privind cu atenție casa. Urmărise cariera lui Levi-Civita sau ce mai rămăsese din ea, după ce profesorii fuseseră exmatriculați. Lui Levi-Civita nu i se permisese să predea nicăieri, dar papa Pius al XII-lea îl invitase să transmită de la postul de radio al Vaticanului, cu privire la noile evoluții din domeniul științei. Levi-Civita devenise primul evreu care făcuse acest lucru, dar Sandro nu putuse să se înscrie pentru că era profesor.

Își aducea acum omagiile, cât de bine putea, un doliu solitar. Simțea pierderea profesorului pentru el însuși și pentru țara pe care o iubeau. Nimeni nu va ști vreodată ce alte progrese revoluționare ar fi făcut Levi-

Civita dacă i s-ar fi permis să continue să lucreze, să predea și să publice lucrări. Nimeni nu va putea spune vreodată ce studenți ar fi îndrumat Levi-Civita, care ar fi adus progrese ulterioare, așa cum știința se construiește pe ea însăși precum cărămizile într-un zid. Sandro sperase să se numere printre acei studenți, dar acel moment trecuse.

Se gândea la ceilalți profesori exmatriculați de la Universitatea din Roma, ca și cum ar fi trecut printr-un cimitir, citind pietre funerare. Era Enrico Fermi, care câștigase Premiul Nobel pentru Fizică în 1938. Soția sa, Laura, era evreică, așa că emigrase. Era Leo Pincherle, nepotul matematicianului Salvatore Pincherle, care a fondat analiza funcțională în Italia. Federigo Enriques. Bruno Rossi. Emilio Segre. Sergio De Benedetti. Ugo Fano. Eugenio Fubini. Bruno Pontecorvo. Giulio Racah. Franco Rasetti. Și atâția alții de la celelalte catedre ale universităților din Roma, precum și din Torino, Bologna, Pavia, Padova, Trieste și Milano.

Sandro se întreba dacă ar fi reușit vreodată să realizeze ceva la fel de strălucit ca Tullio Levi-Civita. Se îndoia, dar știa cu siguranță că ar fi încercat. Își dorise să încerce, încă de când era tânăr, încă de când *professoressa* Longhi îi spusese despre studiul independent. Nu avea să uite niciodată ziua în care a primit biletul de la Levi-Civita însuși.

Sandro s-a uitat pentru ultima oară la casă. În față era un zid scund din stuc gri, cu stâlpi care flancau o poartă de fier la intrare. A mers cu bicicleta până la poartă, a spus o rugăciune tăcută și a scos o piatră mică din buzunar, apoi a pus-o pe stâlp.

O amintire plină de dragoste, de la un matematician evreu la altul.

Capitolul 68

ELISABETTA

Mai 1943

Elisabetta a numărat banii și cartelele de rație pentru cină, mulțumită de faptul că se ajunseseră din nou cu banii, un succes în aceste zile dificile. Penuria de alimente decima restaurantul, dar ea a reușit să-l țină deschis făcând ea pastele și angajând doar o chelneriță și primind ajutor ocazional de la Sofia. Zahărul și cafeaua erau imposibil de obținut, dar ea făcuse un substitut de cafea din cicoare și lungise făina, adăugând pleavă și coji de cartofi măcinate. Adusese ierburi proaspete din grădina de pe acoperiș, care continua să fie un refugiu pentru ea și pentru pisici, la adăpost de Nedda, Martina și copii.

Sofia a intrat în bucătărie, dându-și jos șorțul. Era o femeie frumoasă, dar îmbătrânise de când Paolo plecase la război. Ochii ei căprui păreau obosiți, cu colțurile lăsate, iar șuvițe cenușii îi pătau părul negru.

– Am terminat în sala de mese. Trebuie să mă duc acasă.

– Veşti bune. Am făcut la fel de mult ca aseară.

Elisabetta a băgat lirele într-o pungă de pânză și i le-a dat.

– Mulțumesc! Sofia s-a întins spre geantă și a pus punga cu bani înăuntru. Cât îi detest pe clienții noștri naziști. În fiecare zi sunt tot mai mulți. Mă tratează ca pe un gunoi.

– *Beh*, gluma este pe seama lor, din moment ce noi le luăm banii.

Elisabetta îi ura și ea pe naziști, așa că crescuse prețurile. Șefii naziști de top deveniseră clienți obișnuiți, chiar și ambasadorul german la Vatican, baronul Ernst von Weizsäcker.

– Știu că sunt aliații noștri, dar a fost o căsătorie proastă de la început. Sofia s-a încruntat. Între timp, scrisorile lui Paolo se înrăutățesc. Spune că

este o cauză pierdută. Mă rog în fiecare seară ca războiul să se termine curând. Nici măcar nu-mi pasă dacă pierdem.

– Și eu simt la fel. Cred că ne apropiem de sfârșit, indiferent de propaganda din ziare.

Elisabetta simțea că valul se întoarce împotriva fasciștilor, după înfrângerile de la Stalingrad și din Tunisia. Toată lumea șoptea că Mussolini dusese țara pe căi greșite. S-a întrebat dacă loialitatea lui Marco față de fascism se clătina, dar a înlăturat gândurile despre el. Nu și-a dat seama niciodată cum de mâinile tatălui ei fuseseră zdrobite.

– Îmi fac griji pentru Paolo tot timpul.

– Sunt sigură. Și Elisabetta își făcea griji pentru Sandro tot timpul. Legile privind rasele îi măcinaseră pe evreii din Roma, iar ea nu putea decât să-și imagineze cum o duceau Sandro și familia lui. Obișnuise să se plimbe prin ghetou, sperând să-l zărească, dar încetase să o facă. Totuși, nu a încetat niciodată să-l iubească. Fasciștii nu-i puteau controla inima.

– Copiilor le este dor de tatăl lor. Las radioul închis, altfel pun prea multe întrebări.

– Îmi pare rău! Elisabetta a îmbrățișat-o scurt. Dacă te face să te simți mai bine, am scuipat în pastele pe care le servim naziștilor.

– Da?

Sofia a izbucnit într-un râs surprins.

– Nonna m-a învățat. Am învățat de la cea mai bună.

– Asta, ai făcut-o. Expresia Sofiei s-a înmuiat. Și mie mi-e dor de ea.

– Mergem mai departe pentru ea, a spus Elisabetta, mângâind-o pe spate. Noapte bună!

– Noapte bună!

Sofia a plecat, iar Elisabetta a simțit un fior. S-a uitat prin bucătărie, lăsându-și privirea să zăbovească asupra cămării care fusese sala de tron a Nonnei. S-a trezit intrând în cămară, trecându-și vârful degetelor de-a lungul suprafeței de lemn a mesei, apoi folosindu-și unghia pentru a curăța făina înfiptă în blatul acesteia. Se simțea ca și cum ar fi atins-o pe Nonna însăși și astfel au rămas împreună, în viață și în moarte.

Elisabetta a auzit un zgomot în spatele ei.

– Sofia, ai uitat ceva? a întrebat ea, întorcându-se, dar nu era Sofia.

În picioare, în bucătărie se afla un bărbat mare, brunet. Ea a simțit un fior de teamă, realizând că uitase să încuie ușa de la intrare după terminarea

programului. Criminalitatea era foarte răspândită în Roma în aceste zile, dar bărbatul nu părea rău intenționat. Era subțire ca un rulou, iar jacheta și pantalonii lui ponosiți atârnau pe el.

– Domnule, vă rog să plecați, a spus Elisabetta oricum.

– Vă rog, dacă aveți ceva de mâncare, v-aș mulțumi. Soția mea a fost ucisă când ferma noastră a fost bombardată, iar eu nu am nimic. Am servit în armată până când m-am rănit la picior.

– Îmi pare rău, dar nu am nimic de dat și am un restaurant de condus.

– Nu cer pentru mine, ci pentru copiii mei. Doi băieți și o fată, cea mai mică. Nu vor mânca mult, promit. Dacă ați putea să-i hrăniți, măcar de data asta, nu v-aș mai deranja niciodată. Bărbatul a făcut un gest spre sufragerie. Sunt afară, piele și os. Dacă nu mă credeți, vedeți cu ochii dumneavoastră.

– Bineînțeles că vă cred, a spus Elisabetta, cedând. Vă rog, domnule, mergeți să vă așezați. Vă voi pregăti niște paste.

Nu avea nevoie să vadă copiii.

Ea știa deja cum arătau.

Capitolul 69

MARCO

Iunie 1943

Marco mergea în același ritm cu prietenul său, Rolf, de-a lungul Tibrului, pe Lungotevere dei Sangallo. Marco lucrase non-stop la Palazzo Venezia și avea nevoie de o pauză într-o zi atât de frumoasă. Soarele urcase sus pe un cer albastru strălucitor, iar el se simțea întotdeauna refăcut pe malul râului, o oază naturală departe de zgomot, trafic și griji. Palmieri înalți se aliniau pe zidul de piatră, care era așezat la înălțime deasupra malului râului. O briză umedă și familiară sufla dinspre apă, făcându-le să le foșnească frunzele.

A inspirat o nouă gură de aer, iar Rolf a sorbit din sticluța de argint. Obrajii cu gropițe ai nazistului aveau o vioiciune pe care femeile o adorau, deși pasiunea sa pentru bere îi dăduse o burtă care încorda nasturii uniformei. În rest, Rolf avea o statură atletică, fiind un jucător de fotbal excepțional în orașul său natal, Osnabruck, în nordul Germaniei.

– Ești tăcut, Marco, a spus Rolf în germană.

S-a uitat la el, cu ochii lui căprui înguști care se mișcau sub borul negru al șepcii. Buzele lui, care erau subțiri, formau o linie plată, neobișnuit de lungă.

– Sunt obosit, a răspuns Marco, tot în germană. Rolf îl învățase limba, iar el ajunsese să o vorbească fluent. Dar când era obosit, simțea că face un efort deosebit. Te deranjează dacă vorbim în italiană?

– Deloc, a răspuns Rolf, schimbând ușor limbile. Vorbea italiana ca un nativ, mulțumită lui Marco.

– Șeful meu mă scoate din minți. Chiar aveam nevoie să ies astăzi.

– Poftim!

Rolf i-a oferit sticluța lui Marco, care a dat din cap că nu.

– Șeful ar simți-o în respirația mea. Stă atât de aproape când vorbește, încât îi miros usturoiul.

– Al meu nu ar ști niciodată.

Rolf a astupat sticluța.

– Germanii nu stau atât de aproape ca italienii.

– *Genau*, a spus Rolf, ceea ce însemna „exact“, un cuvânt pe care germanii îl foloseau de multe ori, cam pe cât de des foloseau italienii *allora*.

S-a uitat în jur, cu un zâmbet. Este un oraș atât de frumos.

– Era mai frumos înainte, s-a auzit Marco spunând, deși nu-și dăduse seama că simțea așa.

– Cum așa?

Marco a tăcut, după ce văzuse atâtea schimbări în Roma de când Italia intrase în război. Orașul funcționa și magazinele rămâneseră deschise, dar cozile pentru alimente și alte produse de primă necesitate erau interminabile, iar romanii păreau chinuiți, fețele lor arătând tensiunea. Hainele tuturor erau uzate, iar prezența militară domina trotuarele și străzile, cu personal în uniformă și vehicule peste tot. Îi era dor de fetele drăguțe și lipsite de griji, care se plimbau încoace și încolo, de îndrăgostiții care se sărutau la o cafenea și de școlarii gălăgioși cu *gelato* care le curgea pe degete. Roma obișnuia să aibă *brio*, o viață și un spirit unice pentru acest oraș remarcabil, dar dispăruse.

– Marco? a întrebat Rolf, nedumerit.

– Este doar diferit, atâta tot.

– Ei bine, îmi place aici. Când se va termina războiul, cred că mă voi muta aici, ca și von Weizsäcker. El iubește Roma.

Marco știa că se referea la baronul Ernst von Weizsäcker, ambasadorul german la Vatican, care venea din când în când la Palazzo Venezia. Weizsäcker îi plăcea cu adevărat pe italieni, spre deosebire de șefii naziști, care se purtau cu un aer nedisimulat de superioritate. Intrarea Statelor Unite în război le atrăsese atenția, dar naziștii rămâneau încrezători în victorie.

– Șeful meu se bucură că lucrurile merg atât de bine pentru noi.

– Merg bine? Marco s-a gândit la tatăl său, care se dovedea a avea dreptate în privința unui lucru. Exista o diferență în modul în care priveai războiul, în funcție de faptul că erai german sau italian. Bombardamentele Aliaților distrug sudul Italiei și Sicilia. Aliații nu se vor lăsa.

– Ei țintesc sudul pentru că sprijină frontul nord-african.

– Oricare ar fi motivul, este devastator pentru noi.

Marco și-a dat seama că Rolf nu simțea aceeași simpatie pentru că Italia nu era țara lui.

– Privește partea bună a lucrurilor. Nu au bombardat orașe mari precum Roma, Veneția și Florența. Mă îndoiesc că o vor face.

– Dar au bombardat Genova și este un oraș important. În plus, șeful meu a spus că nu este vorba doar de țintele pe care le aleg Aliații, ci și de modul în care bombardează. Zboară în mai multe misiuni, aruncând mai multe bombe mai mici. Marco auzise zilele trecute o conversație telefonică. Este o campanie brutală, necruțătoare. Nu există hrană și nici adăpost. Italienii sunt îngroziți. Ei nu s-au așteptat la așa ceva. Se simt trădați. Își pierd curajul și credința în război.

Marco s-a auzit spunând *ei*, dar era italian, așa că ar fi trebuit să spună *noi*.

– Aliații încearcă să convingă Italia să renunțe pentru a slăbi axa. Ei cred că Italia este veriga slabă.

– Nu suntem, a ripostat Marco, în defensivă.

– Deci, atunci, nu va funcționa. Italia nu va renunța.

– Bineînțeles că nu, a spus Marco, dar nu era sigur.

A simțit o tensiune în aer la Palazzo Venezia și un curent de vinovăție care a dus la tot felul de înjunghieri pe la spate și de controverse. Șeful său se plângea în particular că Italia intrase în război nepregătită și că Il Duce își petrecea după-amiezile în dormitorul său privat cu femei, cuvinte care nu ar fi fost rostite niciodată înainte. Marco începuse să pună la îndoială cele mai fundamentale precepte fasciste. Poate că Mussolini nu avea întotdeauna dreptate.

– Să ne oprim un minut.

Rolf și-a dat jos pălăria și a sprijinit-o de perete. Și-a șters sudoarea de pe frunte, zbârlindu-și părul scurt și castaniu.

Marco stătea în picioare și privea spre Tibru, urmărind curentul în mișcare al apei. Îi plăcea culoarea ei de jad tulbure și micile valuri albe cu spumă. Își amintea zilele lenețe și fără griji pe malul râului cu Elisabetta, Sandro și colegii săi de clasă. Îl durea inima să se gândească la asta acum.

– La ce te uiți?

– La nimic. Marco a ridicat din umeri. Obișnuiam să fac trucuri cu bicicleta pe malul râului, pentru a impresiona o fată.

– Ai impresionat-o?

– Marco s-a gândit bine la asta.

– Nu.

– Imposibil de crezut. Rolf și-a scos pachetul de țigări și și-a băgat una între buze. Ce s-a întâmplat?

– Nu mai contează acum.

Marco voia să o păstreze pe Elisabetta în trecutul său.

– Pierderea ei, nu?

Marco nu a răspuns. Elisabetta era pierderea lui, pentru totdeauna. Privirea lui cu inima frântă s-a întors spre Tibru, apoi a zărit un grup de oameni care scoteau nisip cu lopata pe dig, în aval. Bărbații erau dezbrăcați până la brâu, iar unii aveau eșarfe pe cap ca să se protejeze de soare. Unul dintre ei purta o pălărie făcută din ziare împăturite.

Lui Marco i-a trecut prin minte o amintire. Elisabetta purtase o pălărie ca aceea pe malul râului, odată. S-a trezit mergând de-a lungul zidului pentru a-l vedea mai de aproape pe bărbat.

– Unde te duci?

Rolf și-a aprins țigara în spatele unei mâini înmănușate.

– Vreau să văd ce fac ei, jos.

Marco s-a oprit când a ajuns destul de aproape. Bărbatul cu pălărie de hârtie slăbise foarte mult, dar Marco l-ar fi recunoscut oriunde. Era Sandro.

Marco s-a simțit ca lovit. Știa că o lege privind rasele îi obliga pe evreii din ghetou la muncă forțată, dar nu se concentrase asupra acestui aspect până atunci. Îl îngrozea gândul că vechiul său prieten, care era un geniu autentic, săpa ca un muncitor de rând. Inima îl durea de dragostea pe care o avusese pentru Sandro, care trebuie să fi stat în adormire până acum.

Dintr-odată, Sandro și-a ridicat capul și s-a uitat la Marco, întâlnindu-i privirea. Lui Marco i s-a uscat gura și, în acel moment, s-a văzut pe sine însuși așa cum îl vedea Sandro, martor al propriilor sale acțiuni, un fascist care stătea alături de un nazist. Iar Marco nu s-a recunoscut pe sine.

Sandro și-a reluat săpăturile, dar Marco a avut o revelație. Nu mai știa cine era. Nu mai știa ce devenise. Se descurcase atât de bine la Palazzo Venezia în ultimul an, o stea în ascensiune. Dar tatăl său avusese dreptate și în privința asta; existau șefi peste șefi, ca o scară care nu se termina niciodată. Marco nu știa de ce se mai urca pe ea. Nici măcar nu știa unde ducea.

Se simțea amărât de rușine, pentru tot ceea ce spusese și făcuse, pentru tot ceea ce devenise. Îi spusese odată lui Sandro că el nu era uniforma lui, dar se înșelase. Devenise uniforma lui, iar acum, era dezgustat de el însuși.

– Marco, îl cunoști pe unul din tipii ăia?

Marco a clipit, zguduit.

– Da. Cel cu pălăria de hârtie.

– Cine este?

Rolf a suflat un con de fum de țigară.

– Cel mai bun prieten al meu.

Rolf s-a încruntat.

– Cel mai bun prieten al tău e evreu?

– Da. Marco și-a ferit ochii. Să mergem.

– Unde? Înapoi la muncă?

– Nu știu, a răspuns Marco, pierdut.

Capitolul 70

ELISABETTA

19 iulie 1943

Elisabetta mergea pe jos, îndreptându-se spre San Lorenzo pentru a se întâlni cu o nouă persoană de contact de pe piața neagră. San Lorenzo era un cartier mai aglomerat decât Trastevere, iar oamenii de afaceri se grăbeau pe trotuarele aglomerate. Mamele trăgeau copiii de mână, iar femeile în vârstă cărau cărucioare de cumpărături în urma lor. Mașinile, autobuzele și tramvaiele claxonau pe străzile largi.

A virat pe Via Cesare de Lollis, la granița cu La Sapienza, care îi amintea de Sandro. I se părea că trecuse o veșnicie de când fusese cu el la conferința Deleddei. Pe atunci, grija ei era să aleagă între doi bărbați minunați.

Dintr-odată, o sirenă de raid aerian a răsunat prin difuzoarele de pe stradă. A auzit un zumzet înfiorător, vibrând în aer. Și-a ridicat privirea speriată, la fel ca toți ceilalți. O flotă de bombardiere americane a acoperit cerul, țintind direct spre San Lorenzo. Fortărețele zburătoare. Știa din fotografiile din ziar.

A izbucnit haosul. Femeile au țipat de groază. Bărbații au urlat. Toată lumea alerga pentru a părăsi stradă. Sirena aeriană răcnea. Avioanele se îndreptau spre ei. Motoarele lor răsunau din ce în ce mai tare, un vuiet înfricoșător.

Elisabetta s-a învârtit, fără să știe dacă exista vreun adăpost. Bărbați și femei o bruscau, împrăștiindu-se în toate direcțiile. A alergat împreună cu mulțimea panicată spre cea mai apropiată clădire, un magazin de pantofi. Oamenii se împingeau și se luptau pentru a intra înăuntru, frenetici și disperați.

Ea s-a împins alături de ei, ascultându-și instinctul de supraviețuire. Zgomotul avioanelor o asurzea. Toată lumea își acoperea urechile, țipând, strigând, rugându-se și plângând. Mamele își strângeau copiii în brațe, ghemuindu-se. Avioanele au întunecat cerul și au eclipsat soarele.

Bum! Un fulger orbitor de lumină a explodat în mijlocul străzii. Explozia percutantă a trimis-o în aer. Cărămida și pietrele au țâșnit ca dintr-un vulcan. A aterizat la pământ împreună cu toți ceilalți, o masă uimită, gemând, plângând, țipând, sângerând.

Elisabetta a rămas conștientă. Capul îi zvâcnea cu putere. Nu putea auzi nimic. Era ca și cum ar fi devenit surdă. Și-a spus că trebuie să se miște. Trebuia să găsească un adăpost. A încercat să se ridice, dar o femeie stătea deasupra ei, nemișcată.

Elisabetta a încercat să o strige, dar femeia nu a răspuns. Elisabetta și-a dat seama că femeia era moartă. O fetiță zăcea în apropiere, cu capul însângerat.

A mai avut loc o explozie, apoi încă una. Pământul s-a cutremurat. Fumul negru s-a ridicat. Acoperișul magazinului s-a îndoit și s-a prăbușit.

Elisabetta a țipat de spaimă. Încă nu se auzea pe ea însăși. S-a zbătut să se ridice în picioare. Pietrișul și resturile îi acopereau corpul. Tăieturi îi acopereau brațele și picioarele. Poșeta ei dispăruse. Îi lipsea un pantof.

Bum, bum, bum! Bombele explodau în tot cartierul. Exploziile au zguduit pământul. Molozul a zburat peste tot. Ferestrele de sticlă au sărit în aer din vitrinele magazinelor.

Elisabetta nu putea vedea prin fum. Incendiile izbucniseră în clădiri, sclipiri de un portocaliu înfiorător printre dărâmături. Aerul se supraîncălzea. Fumul negru se rostogolea peste dărâmături, plin de particule. O usturau ochii, iar nările i se înfundaseră. Tușea, gâfâind. Oamenii se clătinau ca niște umbre într-un infern.

Exploziile au continuat. A fugit încoace și încolo, ciocnindu-se de oameni îngroziți care făceau același lucru. Toată lumea fugea, țipând. S-a învârtit în jurul ei, pierzându-și orice simț al direcției. A auzit plânsete și și-a dat seama că veneau de la ea. Genunchii i s-au îndoit. A căzut la pământ, deasupra dărâmăturilor, și și-a pierdut cunoștința.

Elisabetta și-a ridicat privirea, clipind, încercând să-și adune simțurile. Capul o durea. Întregul corp o durea. Era întinsă pe spate pe betonul spart,

cu fața în sus. Cerul abia se vedea prin fum.

Creierul ei se chinuia să funcționeze. Bombardierele americane plecaseră. Atacul se încheiase. Habar nu avea cât timp stătuse întinsă aici. Auzea plânsete slabe. A încercat să se miște. O durea, dar picioarele și brațele nu erau rupte.

S-a ridicat încet, pipăindu-și fața. Sângele cald îi umezea mâinile. Brațele și picioarele îi erau sfârtecate. Hainele și corpul ei erau acoperite de funingine. Nu putea să respire, avea nările pline. A suflat muci negri. Gura ei avea un gust de nisip și murdărie.

S-a ridicat, clătinându-se pe picioare, privind în jur cu groază. San Lorenzo fusese distrus. Putea vedea până la strada următoare. Incendiile se aprindeau și ardeau printre dărâmături și ruine. Oamenii și autoritățile încercau să stingă flăcările. Magazinele fuseseră reduse la grămezi de cărămidă, marmură, piatră și metal răsucit.

Carnagiul o înconjura. Membrele tăiate zăceau pe stradă ca niște simple bucăți de carne. Bărbați, femei și copii zăceau morți printre dărâmături și moloz, sângerând din cauza unor răni îngrozitoare. Personalul spitalicesc și autoritățile alergau de colo-colo cu brancarde și genți medicale negre.

Sângele era împroșcat peste tot. Hainele tuturor erau îmbibate și pătate, rupte și sfâșiate. Unii oameni erau încă în viață, gemând și plângând, contorsionându-se în agonie din cauza rănilor de moarte. Printre ei se aflau rămășițele vieții umane. Un caiet cu spirală. O poșetă maro. Ochelari cu rame de corn. O servietă.

Femeia de lângă ea zăcea nemișcată, cu privirea fixată spre cer. Un băiețel zăcea lângă femeie. Părul îi era năclăit de sânge. Lacrimile se uscau ca niște râulețe în murdăria de pe fața lui. Buzele i s-au mișcat, iar Elisabetta și-a dat seama că era viu.

Ea s-a dus lângă el, îngenunchind.

– Ești bine? a întrebat ea, iar ochii băiețelului s-au deschis; erau de un maro-închis, injectați cu sânge. Gura lui a format cuvinte pe care ea nu le putea auzi. Și-a ridicat slab brațele, topindu-i inima, iar ea l-a luat în brațe.

– Mama, a șoptit răgușit băiețelul.

– Bine, bine.

Elisabetta i-a scanat trupul micuț în căutarea rănilor. Era plin de tăieturi pe tot corpul. A observat un ciob de sticlă zimțată în coapsa lui. Sângele i se scurgea din rană, curgându-i constant pe picior.

– Ajutor! a strigat Elisabetta, răguşită.

Personalul medical nu a venit. Toţi cei în viaţă strigau după ajutor. A început să scoată ciobul, dar s-a oprit. Instinctiv, ştia că ar trebui să rămână la locul lui. Îi astupa vena. Trebuia să oprească sângerarea. Putea să sângereze până la moarte.

– Mama, mama, mama, mama, şoptea băieţelul, iar şi iar.

– Sunt aici, a spus Elisabetta, frenetică.

Îl ţinea pe băiat într-un braţ şi cu celălalt îşi rupea cămaşa, smulgându-şi astfel mâneca. L-a aşezat pe băiat în poala ei, a folosit ambele mâini pentru a răsuci mâneca şi a legat-o rapid în jurul coapsei, făcând un garou deasupra ciobului de sticlă.

– Mama, a şoptit băieţelul, cu ochii daţi pe spate.

Trebuia să fi intrat în stare de şoc.

Elisabetta a strigat din nou după ajutor, dar personalul medical era ocupat. Şi-a amintit că spitalul nu era departe. Putea să-l ducă acolo. L-a strâns în braţe, s-a ridicat cu greu în picioare şi a început să se îndrepte. Băiatul a încetat să se mai mişte, iar buzele lui au continuat să rostească cuvântul „mama“, iar şi iar.

– Ajutor! a strigat Elisabetta, împiedicându-se printre dărâmături.

Firele electrice scânteiau. Lemnul ardea şi se făcea scrum în jurul ei. Fumul cenuşiu îi întuneca drumul.

S-a împiedicat şi aproape că a căzut. Îl ţinea pe băieţel la piept. Picioarele lui atârnau. Picioarele lui erau goale. Sângele curgea din rana de la coapsă, dar mai puţin decât înainte. Garoul ei funcţiona.

A continuat să meargă, cerând ajutor. Nu era nici o cărare, nici o stradă. A trecut pe lângă trupuri mutilate printre resturile clădirilor, ziduri prăbuşite şi maşini strivite. Se auzeau gemete şi ţipete din grămezile de moloz, unde oamenii fuseseră îngropaţi de vii. A văzut o mulţime adunându-se la capătul străzii. Se părea că acolo se aflau şi autorităţile. S-a îndreptat în acea direcţie şi a continuat să meargă. Mulţimea striga la ceva ce ea nu putea vedea. Aproape că ajunsese.

– Mama... a şoptit băieţelul şi, dintr-odată, trupul lui a devenit moale în braţele ei.

Elisabetta a privit în jos, speriată. Capul îi căzuse peste braţele ei, gâtul îi era întins. Ea a continuat să meargă, ţinându-l mai strâns. Lacrimile i se revărsau din ochi.

– Ajutor, vă rog! a strigat Elisabetta, iar capetele s-au întors în spatele mulțimii.

Fețele erau murdare și însângerate, iar expresiile lor erau ametite și demente.

– Regele este aici! a strigat un bărbat.

– Ce rege? a întrebat Elisabetta, simțindu-se ca și cum ar fi pășit într-un coșmar.

Băiețelul se lăsase în brațele ei, fără viață.

– Regele Italiei! Vittorio Emanuele! Papa a fost aici acum o oră!

Elisabetta și-a înclinat gâtul. A zărit gărzile republicane în uniformă și fasciștii, care formau o escortă de protecție pentru regele Vittorio Emanuele al III-lea, cu barba sa căruntă. Era bizar, un rege în mijlocul acelei scene infernale, strălucind în uniforma sa cu nasturi de alamă strălucitoare, panglici fanteziste și epoleți împletiți cu aur. Soția sa elegantă se afla în limuzina lor neagră și strălucitoare, iar un ajutor în uniformă dădea bani mulțimii.

– Păstrează-ți banii, ticălosule! Mulțimea i-a aruncat înapoi, hulind și scuipând. Vrem pace!

– Nu ești bun de nimic! i-a strigat o femeie regelui. Uite ce i-ai fă-cut Italiei!

– E vina ta! Un alt bărbat a aruncat cu moloz în limuzină. Tu ai făcut ca soția și fiica mea să fie ucise! Sângele lor este pe mâinile tale!

– Ne-ai trădat! a strigat o bătrână. Ne-ai cuv scurteruinat!

– Jos cu regele! Jos cu Mussolini! Mulțimea a început să arunce cu pietre, devenind violentă.

Elisabetta s-a îndepărtat cu teamă și durere. S-a prăbușit în genunchi pe dărâmăturile dure, ținându-l pe băiat la piept. Totul era prea oribil. Război și moarte. Regi și papi. Bombe. Nonna. Băiatul. Nu a mai putut suporta. Se simțea de parcă își pierdea mințile.

Lacrimile îi curgeau pe obraji. A sărutat fața dulce a băiatului și i-a spus că mama lui îl iubește foarte mult.

Și a rămas cu el până când a venit o asistentă și i-a luat pe amândoi.

Capitolul 71

MARCO

25 iulie 1943

Marco se afla la etajul al doilea al Palazzo Venezia, alături de o mulțime de ofițeri. La primele ore ale dimineții, Marele Consiliu votase o moțiune de cenzură împotriva lui Mussolini, iar Il Duce era escortat spre marea scară de marmură. Mulți au spus că acesta era sfârșitul lui Mussolini și că regele Vittorio Emanuele al III-lea va prelua comanda forțelor armate. Italienii sperau că războiul se va încheia pentru Italia. Afară, în Piazza Venezia, mii de oameni sărbătoreau.

Marco a privit zdruncinat cum Mussolini trecea pe lângă el. Il Duce era tras la față, îmbrăcat într-un costum albastru zdrențuit și nu mai exista nici o urmă a bărbatului puternic și magnetic care îi strânsese mâna în acea seară și care condusese țara timp de peste douăzeci de ani. Italia primise lovituri majore odată cu invazia Aliaților în Sicilia și cu bombardamentul de la San Lorenzo. Peste două mii de oameni fuseseră uciși și alte mii fuseseră răniți în bombardamentul care durase mai bine de două ore. Aliații trimiseseră aproximativ nouă sute de bombardiere deasupra căii ferate din San Lorenzo și Littorio, precum și două baze aeriene la Ciampino. Se pare că unul dintre avioanele B-17 fusese pilotat de actorul american Clark Gable.

Marco a auzit strigătele de afară, ceea ce i-a spus că mașina lui Mussolini părăsise Palazzo Venezia. Strigătele continuau și continuau, nu mai era vorba de scandările „Duce, Duce, Duce“, ci de huiduieli, urlete și înjurături de neînțeles. Toată lumea îl învinovățea pe Mussolini pentru că dusese țara în război.

Marco a coborât scările de marmură, ignorându-i pe ofițerii care se grăbeau încoace și încolo. Aveau să încerce o sarcină herculeeană, aceea de

a îndrepta un guvern național. Se zvonea că regele era pe cale să-l numească pe mareșalul Badoglio noul prim-ministru, dar Marco crescuse auzindu-l pe tatăl său înjurându-l pe Badoglio. Badoglio era un ofițer de carieră slab, responsabil de umilitoarea înfrângere de la Caporetto, în Marele Război. Badoglio trebuia să negocieze condițiile capitulării Italiei, fără a duce la represalii din partea naziștilor sau fără a atrage mânia Aliaților. Nimeni de la Palazzo Venezia nu credea că Badoglio putea face treaba asta.

Marco a lăsat totul în urmă, coborând încet treptele. Nu știa nimic despre ziua de mâine. Se înșelase atât de mult când crezuse în Mussolini. Era îngrozit că sprijinise războiul, care provocase moarte, foamete și distrugere. Regiuni întinse din țara sa natală zăceau sub dărâmături. Torino, Milano, Bologna, Palermo, Messina, Brescia, Catania și Napoli fuseseră bombardate. Jumătate de milion de italieni muriseră.

Marco a părăsit Palazzo Venezia, uimit de mulțimea veselă, haotică și beată care împânzea piața, arzând în soare. Bărbații, femeile și copiii dansau, fluturau steaguri și pancarte, cântau, țineau în mâini postere cu regele și cântau la trompete și trâmbițe.

S-a strecurat printre ei, epuizat. Biletele fluturau în aer, iar sticlele de vin erau ridicate la înălțime. Bărbații au urcat pe scări pe clădiri și au distrus emblemele fasciste. Afișele cu Mussolini au fost smulse de pe chioșcuri. Un bust din ghips al lui Il Duce a zburat de la o fereastră și s-a prăbușit pe stradă, în hohotele de râs ale unui bețiv. Un camion a trecut pe lângă el, cu platforma plină de oameni care aplaudau, fluturând steaguri italiene și pancarte ale regelui.

Marco și-a făcut loc printre mulțimea de oameni. O femeie l-a sărutat, iar o alta i-a dat o sticlă de vin, pe care a băut-o cu sete. A ajuns în cele din urmă la capătul pieței, sperând să lase mulțimea în urma lui, dar tot mai mulți oameni inundau străzile din toate direcțiile. Nu putea să le împărtășească bucuria, pentru că sărbătoreau soții și fiii care se întorceau acasă, dar el nu se putea gândi decât la cei care nu o făceau. Nu știa pentru ce muriseră concetățenii săi italieni. Toți crezuseră în aceeași iluzie tragică.

Nu și Aldo.

Lacrimile i-au inundat ochii. Marco și-a dat seama că nu-l va mai vedea niciodată pe Aldo, nu va mai pedala niciodată alături de el, nu-l va mai tachina niciodată la cină. Își ținuse dragostea pentru fratele său închisă

înăuntru, împreună cu dragostea pentru Elisabetta și Sandro, și era atât de multă dragoste închisă în el, prea multă, încât inima lui pur și simplu nu mai avea spațiu pentru a o cuprinde și nu mai putea fi stăpânită.

A aruncat cu sticla de vin într-o clădire, unde s-a spart în zeci de bucățele. O femeie a râs zgomotos, iar Marco a continuat să meargă, făcându-și loc prin mulțimea dezlănțuită, mai mult clătinându-se decât mergând. A ajuns la Ponte Fabricio, a mers în sus și apoi în jos pe pasarelă, zărindu-l pe tatăl său în fața barului GiroSport, purtând șorțul său lung și organizând o mulțime dezlănțuită în afara restaurantului.

Marco nu fusese niciodată atât de fericit să-și vadă tatăl, ceea ce i-a dat o adâncă senzație de vinovăție.

Nu-și mai vorbiseră aproape deloc de atât timp, dar s-a lăsat purtat de picioare la vale, ca o mașină care rămâne fără combustibil.

– Tată? a strigat Marco, iar capul tatălui său s-a întors instantaneu, privindu-l cu o expresie care îi oglindea propria dragoste, angoasă și propriul regret.

Tatăl său a alergat în întâmpinarea lui și l-a luat în brațele sale puternice, îmbrățișându-l ca și cum ar fi fost din nou un băiețel, iar Marco și-a îngropat fața în gâtul mare, cald și transpirat al tatălui său, începând să plângă.

– Știu, fiule, a spus tatăl său în liniște. Știu.

Capitolul 72

SANDRO

26 iulie 1943

Vestea uimitoare îi atrăsese pe toți în stradă pentru a sărbători. Mussolini era pe picior de plecare și se părea că Italia avea să iasă din război. Evreii din ghetou puteau vedea sfârșitul lungului și oribilului lor calvar. Familia Simone s-a așezat printre vecinii lor, care cântau, râdeau și se îmbrățișau la mesele aranjate pentru o petrecere improvizată.

Strada lor era prea îngustă pentru a se bucura de întregul soare, dar o fărâmă de lumină era tot ce le trebuia. Nu aveau mâncare de prisos, dar au împărțit. Nu exista vin sau cafea adevărată, dar se mulțumeau cu apă și cu orice altceva aveau. Suferiseră timp de cinci ani, deposedați de cetățenie, profesii, locuri de muncă, case și economii. Fuseseră în pragul foametei, al bolilor grele și al lipsurilor. Le fusese refuzată dreptatea și toate drepturile, dar au perseverat pentru a vedea această zi glorioasă.

– Pentru Italia! a spus Sandro, ridicându-și paharul cu apă.

– Pentru Italia!

Tatăl său, mama și Rosa au ridicat paharele.

Sandro a sorbit din apă. Își putea doar imagina emoțiile pe care le simțea sora lui. Probabil că era îngrijorată în legătură cu David, deoarece nu mai primise vești de la el de când intrase în grupul de operațiuni speciale. Poate că Italia se retrăsese din război, dar războiul făcea ravagii pentru Marea Britanie și Aliații împotriva Germaniei și Japoniei.

Sandro i-a atins mâna.

– Rosa, știu că David se va întoarce curând acasă.

– Sunt de acord. Rosa i-a răspuns cu un zâmbet, jucăuș. Sfârșitul este aproape acum.

– Da, este, dragă, a spus mama lor, punându-și brațul în jurul ei.

– Trebuie să fie. Ochii tatălui lor dansau în spatele ochelarilor. Sper că legile privind rasele vor fi abrogate, ca o primă decizie pe ordinea de zi. Comunitatea a trimis deja un emisar la guvernul Badoglio.

– Mi-ar plăcea să mă întorc la școală. Sandro s-a luminat, așteptându-se ca facultatea evreiască să se întoarcă la La Sapienza – chiar dacă Levi-Civita nu mai trăia pentru a vedea această zi.

– Pot să mă întorc la spital, a spus mama lui, cu încântarea gravată pe trăsăturile ei obosite.

Tatăl său a zâmbit.

– Îmi pot reface cabinetul.

Sandro s-a aplecat în față.

– Deci, tată, cât timp va dura negocierea armistițiului?

– Nu știu sigur. Este o chestiune complicată. Badoglio este la conducere, așa că va fi prost executată. Dacă va trage de timp, Aliații îi vor da o lecție.

Mama lor a dat din cap aprobator.

– Să sperăm că va dura puțin.

Gândurile lui Sandro s-au îndreptat spre Marco, înapoi la ziua în care săpase nisip pe malul râului și își ridicase privirea și îl văzuse pe Marco alături de un nazist. Priveliștea îl îngrozise, dar știa că prietenul său cel mai bun era încă acolo, undeva sub uniforma fascistă. Probabil că nu aveau să mai fie niciodată apropiați, deoarece Marco bănuia că se văzuse cu Elisabetta pe la spatele lui.

Inima lui Sandro se strângea la gândul ei. Își amintea când ea îi mărturisise dragostea, la școală. Până acum, probabil că ea cunoscuse un alt bărbat, poate că era chiar căsătorită. Elisabetta nu va deveni niciodată soția lui, dar inima lui îi va aparține întotdeauna.

– Pentru un viitor mai luminos! a spus tatăl său, ridicând paharul.

Capitolul 73

MARCO

August 1943

Era aproape miezul nopții, dar Marco se îndrepta spre casă, epuizat. Se întorsese la muncă la Palazzo Venezia, dar deja își regreta decizia. Guvernul Badoglio nu-și găsise încă echilibrul și încă nu semnase acel armistițiu. Incapabilul Badoglio întârzia să aleagă între germani și Aliați, încercând să obțină ca Roma să fie declarată oraș deschis sau zonă neutră. Ambele părți își pierdeau răbdarea cu Italia. Germanii se retrăseseră la periferia Romei, sub comanda feldmareșalului Kesselring, iar Aliații lansaseră pliante asupra orașului, avertizând că vor relua bombardamentele dacă Badoglio nu semnează.

Marco se plimba pe Ponte Fabricio, fără să reușească să dea uitării melancolia. Încă nu știa cine era. Nu mai știa în ce să creadă. Fascismul fusese identitatea lui atât de mult timp încât nu mai avea altă alternativă. Guvernul Badoglio nu-i oferea nici una.

A trecut pe lângă o familie fericită pe pod și s-a întrebat dacă va avea vreodată o soție și copii. Se culcase cu femei, dar starea lui de spirit devenea tot mai întunecată. Încă se gândea la Elisabetta și trecea pe lângă restaurantul ei. O iubea, dar știa că ea îl iubește pe Sandro. Chiar dacă nu era cu Sandro, ea era pierdută pentru Marco.

A traversat podul și l-a văzut pe tatăl său închizând zona de ședere exterioară. Când a ajuns la bar, a spus:

– Tată, voi lua un șorț și te voi ajuta să faci curățenie.

– S-a făcut. Adu niște vin și hai să stăm înăuntru.

Marco s-a dus înăuntru, a turnat vin roșu și l-a dus la o masă lângă intrarea laterală. S-a așezat și a sorbit din vin, dar nu i-a îmbunătățit starea

de spirit. Tatăl său a intrat, a încuiat ușa și s-a apropiat, așezându-se cu greutate.

– Marco, ce s-a întâmplat?

– Palazzo Venezia. Ofițerii și politicienii. Badoglio este un idiot, așa cum ai spus.

Tatăl său a luat o gură de vin.

– Atunci de ce nu îți dai demisia? Lucrează pentru mine.

Marco nu dorea să se certe. Abia de curând se înțelegeau mai bine.

– Tată, nu vreau să fiu lipsit de respect, dar nu vreau să lucrez la bar toată viața mea. E afacerea ta, nu a mea.

– Atunci ce vrei să faci?

– Dacă îți zic că nu știu, vei fi dezamăgit. Știu că nu mă ridic la nivelul așteptărilor tale. Abia dacă mai merg cu bicicleta, lucrez la Palazzo Venezia. Mi-au schimbat titlul, dar este aceeași slujbă. „Iar eu abia știu să citesc“, s-a gândit Marco, dar nu a spus-o.

– Și? Tu nu ești meseria ta, fiule. Viața rareori ne îndeplinește așteptările. Crezi că eu le-am îndeplinit pe ale mele? Oare Mussolini le-a îndeplinit pe ale noastre? Tatăl său a dat din cap dezaprobator, cu privirea dezamăgită. Am făcut o greșeală teribilă.

– Am făcut aceeași greșeală.

– Dar ar fi trebuit să știu mai bine. Tu ai fost învățat să-l urmezi pe Mussolini, dar eu am ales să o fac. Mă întreb de ce, iar și iar. Acum cred că știu.

– De ce?

– Cu ani în urmă, Unificarea a încercat să ne transforme într-o singură Italie. Dar noi nu știam ce înseamnă asta. Nu aveam o singură identitate națională. Tatăl său l-a privit în ochi, îndurerat. Italia a trebuit să-și dea seama cine este, iar Mussolini i-a spus că ea este măreția care a dat naștere Romei. S-ar putea să fi avut dreptate, dar și-a pierdut calea.

Marco a simțit cuvintele răsunând. Și el încercase să afle cine era. Își pierduse calea, ca și pământul pe care îl iubea.

– Mussolini este un bătăuș și voi regreta că m-am alăturat partidului său atât timp cât voi trăi. Am avut îndoieli când a promovat legile privind rasele, dar am fost de acord. Atât de mulți oameni au suferit. Bietul Massimo.

– Cum se simte?

Marco știa că tatăl său încă mai ducea mâncare și bani familiei Simone pe furiș.

– Se roagă pentru ca Badoglio să abroge legile privind rasele.

– Și Sandro ce mai face?

– E în regulă. Tatăl său a făcut o pauză. Așa că, din punctul meu de vedere, am făcut greșeli, dar avem ocazia să le îndreptăm. Știi ce spun mereu, nu orice bătălie merită să fie purtată. Dar unele merită. Noi avem una acum, pentru Italia.

– Sunt de acord. Asta le spun oamenilor de la serviciu, dar ei nu mă ascultă.

– Sunt politicieni. Știi cine nu sunt politicieni?

– Cine?

– Naziștii. Tatăl său a sorbit din vinul său. Naziștii nu vor lăsa Roma să plece. Acest oraș este premiul. Locul de naștere al civilizației occidentale. Casa Vaticanului. Orașul Etern. Kesselring este un italofil. Vrea să dețină Roma, să o posede. Va încerca să o cucerească, mai devreme sau mai târziu.

Marco a simțit asprimea din cuvintele tatălui său.

– Ce vrei să spui?

– Am format un grup, majoritatea veterani ai Marelui Război. Acolo mă duc seara, când spun că am întâlniri cu vânzătorii.

– Cu ce vă ocupați? a întrebat Marco, uimit.

– Acte de sabotaj.

Marco a rămas cu gura căscată.

– *Tu ești* un antifascist?

– Da, în propria noastră celulă, o rețea de partizani. Se formează multe alte rețele. Fronte Militare Clandestino della Resistenza sub conducerea lui Montezemolo. Comitato di Liberazione Nazionale. Există un vid de putere în Palazzo Venezia. Politicieni și ofițeri oferă vorbe. Noi apărăm orașul.

Marco a simțit cum i se accelerează pulsul.

– De cât timp se întâmplă asta?

– De luni întregi.

– Mama știe?

– Nu. E mai bine pentru ea să nu știe.

– De ce nu mi-ai spus?

– Nu erai pregătit. Acum ești. Mi-am dat seama după felul în care ai mers pe pod în seara asta. Te-am privit mergând spre casă de când erai mic. Îți

amintești când te-am văzut cum te-ai ferit de pisica aia, mergând spre casă? Atunci am știut că ești gata să concurezi. Acum știu că ești gata să lupți. Vino alături de mine.

Marco și-a dat seama că și el își urmărise tatăl, așteptând mereu să-l vadă la piciorul podului.

– Am luptat pentru fascism, acum voi lupta pentru Italia.

– *Bravo!* Tatăl său a zâmbit. Dar trebuie să-mi urmezi ordinele. Eu sunt la comandă.

– De acord. Marco și-a ridicat paharul, apoi a avut un gând sfâșietor. Pentru Aldo!

Tatăl său a ridicat un pahar.

– Pentru Aldo al nostru!

Capitolul 74

MARCO

10 septembrie 1943

Marco stătea alături de tatăl său și de partizani într-un subsol din Testaccio, un cartier situat la sud de centrul Romei. Naziștii erau în marș spre oraș. Vestea invaziei lor iminente se răspândise peste noapte. În mod rușinos, mareșalul Badoglio și regele Vittorio Emanuele al III-lea fugiseră din capitală spre Brindisi, în afara oricărui pericol. Badoglio nu lăsase în urmă nici măcar un plan de luptă pentru apărarea orașului. Armata italiană era pe cont propriu, avându-i ca sprijin doar pe partizani.

– Poftim, Marco!

Tatăl său i-a înmânat o pușcă M91 Carcano. Mâna lui Marco îi simțea greutatea, iar acesta a simțit gravitatea misiunii lor. Trăsese cu puști în Balilla, dar nu se confruntase niciodată cu un inamic viu.

Tatăl său îi scruta pe bărbați cu o privire fixă.

– Aveți întrebări înainte de a pleca?

– Beppe, câți voluntari sunt? a întrebat unul dintre partizani.

– Câteva mii, desfășurați în tot orașul.

– Câți sunt cu noi?

– Poate o mie.

– Care dintre diviziile armatei noastre sunt cu noi?

– Alături de noi, în sud, sunt diviziile Piacenza și Granatieri di Sardegna. În ceea ce-i privește pe naziști, ne luptăm cu obișnuitul Wehrmacht și Fallschirmjäger, parașutiștii. Cei mai mulți dintre voi le cunoașteți reputația de infanterie de elită. Trupele noastre îi depășesc numeric pe naziști în mod semnificativ.

Tatăl său a făcut o pauză, i-a scrutat pe bărbați în căutarea altor întrebări, apoi a continuat:- Domnilor, nu sunt genul care să vorbească. Misiunea

noastră este clară. Să ținem Porta San Paolo. Trebuie să-i împiedicăm pe naziști să treacă prin poartă spre oraș. Infanteria noastră va fi pe teren cu armament greu. Vom trage de pe acoperișuri și din case. Avem un plan de luptă. Îl vom executa. Această luptă ar putea dura toată ziua. La sfârșitul ei, vom ieși victorioși. Luptăm pentru libertate și pentru magnificul nostru oraș. Vom apăra Roma.

– *Viva l'Italia! Viva Roma!*

Au strigat cu toții în același timp. Marco și-a pus arma la umăr, înghițind în sec.

Partizanii au ieșit din casă și au alergat pe stradă. Era un cartier din clasa de mijloc inferioară, format din fabrica de ambalare a cărnii și case de stuc greu de descris. Nici un sunet nu se auzea din case sau din magazine. Obloanele și grilajele lor metalice erau închise. Locuitorii așteptau să înceapă bătălia, deoarece știau că naziștii vor încerca să intre în oraș pe aici. Invadatorii făcuseră acest lucru încă din zilele antice ale Romei, încă de pe vremea vizigoților.

Marco a alergat pe stradă, uitându-se înainte. Porta San Paolo, Poarta Sfântului Paul, era un edificiu masiv din cărămidă, numit Castelletto, deoarece semăna cu un castel medieval, cu un vârf crenelat peste o poartă de acces flancată de turnulețe mari. În centru se afla arcul porții, care ducea la o bifurcație ce oferea două căi de intrare în Roma, Via Mamorata la vest și Viale della Piramide Cestia la est. La sud, artera principală dinspre Porta San Paolo era Via Ostiense, iar acolo se așteptau ca naziștii să atace. Lângă Porta San Paolo se afla vechea piramidă a lui Cestius, care era încastrată în zidul aurelian, parte a primelor fortificații ale orașului. Marmura sa albă strălucea în lumina dimineții devreme, iar vârful său împungea soarele care răsărea.

Marco a putut vedea armata italiană ocupându-și pozițiile în jurul Porții Sfântului Paul și al piramidei. Soldații se grupau în formații libere, verificându-și echipamentul. O flotă de tancuri și de vehicule de asalt motorizate italiene se aflau în fața Porții Sfântului Paul, iar un tanc era staționat sub bolta porții. Soldații au încărcat un șir de tunuri autopropulsate, Obice 100 mm Howitzers, au poziționat tunurile lungi în fața porții și au montat trepiede pentru mitraliere de-a lungul Via Ostiense.

– Marco, vino, a spus tatăl său, făcându-i semn.

Marco și-a urmat tatăl și pe vechiul prieten al tatălui său, Arnaldo, un alt veteran. Cei trei au format un grup și, conform planului tatălui său, ceilalți partizani s-au împărțit în grupuri mici și s-au împrăștiat printre case. Au început să bată la uși, rugându-i pe locuitori să le permită să folosească ferestrele și acoperișurile.

– Deschideți ușa! a spus tatăl său, bătând într-o ușă îmbătrânită de vreme la capătul cel mai sudic al blocului.

– Nu! a strigat o voce tremurândă dinăuntru. Nu vrem probleme!

– Te apărăm pe tine și pe familia ta! Deschide! Este datoria ta de italian!

Ușa s-a deschis și au fost întâmpinați de o femeie în vârstă, nervoasă și trasă la față. Tatăl lui Marco a convins-o să îi lase să folosească casa, i-a spus să se ascundă în pivniță, apoi i-a condus până pe acoperiș, care era plat, cu excepția unei mici magazii cu o scară.

Tatăl său a făcut un gest cu mâna.

– Arnaldo, tu mergi cu mine în partea de sud. Marco, tu ia partea de nord, dar stai în spatele șopronului. Folosește-l ca acoperire.

– Dar, tată, am crezut că voi lupta alături de tine.

Tatăl său i-a aruncat o privire.

– Fă cum îți spun eu. Nu trage până nu dau eu ordinul.

Marco a vrut să protesteze, dar nu a făcut-o.

– Când ajung?

– Vom vedea. Războiul ne așteaptă. Du-te la postul tău.

Marco s-a grăbit spre șopron și și-a ocupat postul în același timp cu tatăl său, de cealaltă parte a clădirii. Naziștii urmau să vină pe Via Ostiense dinspre sud, așa că tatăl său și Arnaldo erau mai aproape de acțiune. Tatăl său îl proteja, punându-l în spate. Dar când au început împușcăturile, Marco știa că va merge înainte. Nu mersese atât de departe ca să se ascundă.

S-a uitat în vizorul puștii sale, țintind pe Via Ostiense. A vizualizat trupele naziste și tancurile lor invadându-i orașul. Abia îi venea să creadă că se afla aici. Stătuse pe tușă tot războiul, pentru a lupta doar după ce fusese anunțat armistițiul.

„Mai bine mai târziu decât niciodată“, s-a gândit Marco.

A început lupta. Armata italiană și voluntarii săi civili au avut un avantaj încă de la început, trăgând asupra naziștilor imediat ce aceștia au mărșăluit pe Via Ostiense. Italienii au dus o luptă curajoasă și sângeroasă, iar fumul

și ceața au umplut aerul, zgomotul fiind asurzitor. Au început bombardamentele, iar soldații au căzut de ambele părți, zăcând morți în fața porții Castelletto și a piramidei.

Marco a continuat să tragă, fără ezitare. A rămas fără gloanțe și a fost reaprovizionat de un alergător, deși îl frustra poziția sa din spatele șopronului. Nu-și putea da seama din punctul său de vedere dacă gloanțele sale își găsiseră ținta. La o pauză în acțiune, a alergat înainte și a început să tragă din fața acoperișului, de lângă tatăl său.

– Marco, întoarce-te! a strigat tatăl său peste focurile de armă.

– Pot să trag mai bine de aici!

– Du-te înapoi! Urmează-mi ordinele!

– Ai spus că pot lupta! De ce nu mă lași?

– Înapoi la postul tău!

Marco s-a grăbit să se întoarcă în șopronul său și a reînceput să tragă, supărat pe tatăl său pentru că îl trata ca pe un băiețel. Ar fi fost mai eficient dacă ar fi avut un punct de observație mai bun, căci era un trăgător excelent. Bătălia se prelungea, însă lucrurile începeau să meargă în favoarea naziștilor. Wehrmachtul era implacabil, iar tancurile lor erau rapide ca fulgerul. Naziștii împușcau și ucideau italienii răniți care zăceau pe stradă.

Marco a început să se teamă că bătălia e pierdută, dar a continuat să lupte. Tatăl său trăgea cu arma ca un robot, cu Arnaldo lângă el.

Dintr-odată, doi naziști au dat buzna pe ușa magaziei și au urcat pe acoperiș, înaintea lui Marco. Și-au ridicat puștile pentru a-i împușca pe tatăl lui Marco și pe Arnaldo, dar Marco a reacționat instantaneu.

Pac, pac, pac! Marco i-a împușcat pe ambii naziști înainte ca aceștia să poată trage. S-au învârtit îngrozitor, tresărind din cauza impactului gloanțelor, apoi s-au prăbușit pe acoperiș, sângerând din cauza rănilor mortale. Ambuscada lor s-a încheiat într-o clipită.

Marco și-a coborât arma, tremurând de adrenalină.

– Marco, vino aici! i-a strigat tatăl său.

– Da, domnule! a strigat Marco.

Luptele au continuat și, deși italienii au luptat cu curaj, au început să piardă teren și să rămână fără muniție. Tatăl lui Marco a fost anunțat că armata italiană negocia o capitulare. Acesta a dat ordinul de retragere și împreună cu Marco și cu Arnaldo au fugit de pe acoperișul din Testaccio și s-au grăbit spre casă.

Capitularea italiană a fost semnată la sfârșitul după-amiezii, iar armata a rămas pe cont propriu. Guvernul se afla în stare de colaps, iar italienii se ascundeau în casele lor. Înfrângerea le-a frânt inima lui Marco și tatălui său.

Naziștii au invadat Orașul Etern, îndreptându-și furia asupra cetățenilor și jefuind magazinele.

Roma era pierdută.

Capitolul 75

ELISABETTA

Septembrie 1943

Era o dimineață caldă și înnorată, iar Elisabetta se grăbea să meargă la serviciu. Germanii invadaseră și ocupaseră Roma, iar noaptea trecută, naziștii beți jefuiseră magazinele și vandalizaseră proprietățile, sărbătorindu-și triumful. Romanii rămăseseră înăuntru de frică, ascunzându-se după obloane. Tancuri și camioane germane străbăteau Lungotevere Sanzio, iar focuri de armă la întâmplare răsunau în depărtare.

A trecut în grabă pe lângă brutărie, unde câteva femei începuseră deja să formeze o coadă. Majoritatea magazinelor rămăseseră închise, cu ferestrele acoperite cu scândură pentru a preveni alte acte de vandalism. Pe stradă erau împrăștiate cioburi de sticlă și ghivece de flori sparte, iar mesele din zonele de relaxare în aer liber fuseseră sparte. Paradisul ei din Trastevere nu mai exista.

Doi naziști stăteau la celălalt capăt al străzii, așa că Elisabetta a virat la dreapta pentru a-i evita, luând-o pe drumul cel mai lung. Erau peste tot, chiar dacă Roma fusese declarată oraș deschis. Naziștii ar fi trebuit să se afle doar în ambasada germană, la postul de radio din Roma și la centrala telefonică germană.

Elisabetta a ajuns la Casa Servano și a deschis ușa pentru a o găsi pe Sofia așteptând-o la bar, îmbrăcată în rochia ei maro, dar fără șorț.

– *Ciao*, Sofia!

Sofia a venit spre ea, vădit agitată.

– Nu cred că ar trebui să deschidem astăzi. Mi-a fost foarte teamă să vin aici.

– Trebuie să deschidem. Nu putem pierde încă o zi. Bugetul nostru este aproape de zero.

– Dar Rinaldo nu vine azi. Nu putem găsi un alt bucătar într-un timp atât de scurt.

– Atunci voi găti eu. Vine Michele?

– Mă îndoiesc.

– Atunci, vom servi singure mesele. Sofia, noi amândouă putem conduce localul singure.

– Dar nu este sigur. Cine crezi că va veni?

– Cine vine va primi mâncare. Oamenii se așteaptă ca restaurantul nostru să fie deschis. Avem o reputație. Am rezistat atât de mult, pe când alții nu au rezistat. Eu nu pot supraviețui dacă locul ăsta dă faliment, tu poți?

– Da, am salariul lui Paolo.

Răspunsul a prins-o pe Elisabetta pe picior greșit.

– Atunci ne aflăm în situații diferite. Astăzi deschid eu.

– Nu pot să te conving să nu o faci?

– De ce ai vrea să faci asta?

Sofia și-a strâns buzele.

– Vorbești ca Nonna, răspunzând la o întrebare cu altă întrebare.

Elisabetta nu a răspuns, neplăcându-i sarcasmul ocazional al Sofiei despre Nonna. În secret, nu avea cum să o ierte vreodată pe Sofia pentru că vânduse porțelanurile iubite de Nonna.

– *Ascolta*, Elisabetta, eu am copii. I-am lăsat din nou cu vecina mea. Sofia și-a băgat poșeta sub braț. Nu mai vreau să lucrez. Îmi pare rău, mi-am dat demisia.

– Pentru totdeauna? a întrebat Elisabetta, consternată. Dar cum rămâne cu restaurantul? Ce ar spune Paolo? Este al familiei sale.

– Va înțelege. Dacă ai fi fost mamă, ai fi înțeles.

Elisabetta se simțea ca o mamă pentru Rico și Gnocchi, dar nimeni nu credea că este același lucru, în afară de ea.

– Bine, atunci... mulțumesc!

Sofia s-a încruntat, întâlnindu-i privirea.

– Nu te-ai săturat să cerșești ulei de măsline de la furnizori? Să fii înșelată de piața neagră pentru ouă și făină? Să nu ai suficient gaz pentru gătit și să numeri chibriturile? Să nu ai sare timp de săptămâni întregi? Să nu ai ceai din frunze de mure și coajă uscată de portocală? De ce nu renunți pur și simplu?

– Este aceasta o opțiune?

Elisabetta a muncit toată dimineața pentru a face paste, doar *ravioli*, care să fie servite cu sos *pomodoro* proaspăt și Castelli Romani, singurul vin. Cina s-a prelungit, iar atmosfera era de sărbătoare, deoarece naziștii jubilau pentru victoria lor. Vinul le-a sporit starea de spirit și au cântat cântec după cântec. Ea se afla în bucătărie când l-a auzit pe Hitler însuși vorbind la radio, amenințând că Italia va plăti scump pentru trădarea Germaniei și că măsurile de represalii naziste vor fi „foarte dure".

Elisabetta a luat un platou cu *ravioli* aburinde și s-a grăbit să iasă în sala de mese. A reușit să hrănească clienții, să mențină paharele pline și mesele întoarse, iar după ce ultimul client a plecat, a încuiat ușa și s-a grăbit să se ducă în bucătărie pentru a face curat. S-a grăbit să pună deoparte mâncarea în plus, având grijă să păstreze fiecare rest. În timp ce lucra, Sandro îi era în minte și se simțea speriată pentru el. Naziștii erau mai răi decât fasciștii, mai ales când era vorba de evrei.

A început să pună pâinea deoparte, dar s-a oprit. A ras pâinea, a adunat niște pulpă de roșii, orez și brânză, apoi a pus puțin ulei de măsline într-o tigaie și a început să prăjească. În scurt timp, făcuse douăsprezece *supplì*, le-a învelit în hârtie cerată, le-a împachetat, apoi a făcut curat și a plecat. S-a grăbit prin Trastevere și peste Tibru și, deși era după ora stingerii, restauratorii au primit o permisie informală.

A ajuns în ghetou, care era pustiu. S-a repezit la casa lui Sandro, a urcat în fugă scările și a așezat *supplì* în pragul ușii lui. Nu a lăsat un bilet pentru că el ar fi știut că erau de la ea. A sperat că-l va consola. Ar fi știut că era iubit, chiar dacă el nu o mai iubea pe ea, iar ea a vrut să-i ofere acest sentiment, pentru că era tot ce avea de oferit.

S-a grăbit să plece din ghetou. Inima ei se simțea fericită și plină, și așa a învățat că dragostea încălzește inima atunci când este dăruită, indiferent dacă este primită sau nu.

Doar câteva minute mai târziu, șobolani înfometați au ieșit din umbra casei lui Sandro. S-au năpustit asupra delicateselor *supplì* și le-au devorat pe toate, inclusiv punga.

Capitolul 76

MARCO

13 septembrie 1943

Marco s-a încordat când un soldat nazist s-a apropiat de tejgheaua de la barul GiroSport. Simpla vedere a uniformei Wehrmachtului a declanșat în el o ură viscerală. Armistițiul fusese semnat cu o săptămână în urmă, iar lui Marco i se făcea rău la stomac să vadă naziști înghesuindu-se peste tot pe insula Tiberina. Cu doar câteva zile înainte, îi împușcase de pe un acoperiș, iar acum trebuia să le ia comenzile de cafea.

– *Kaffe, bitte*, a spus nazistul, ajungând la tejghea.

– *Danke*, a ripostat Marco din reflex.

– *Sie sprechen Deutsch?*

– *Nur ein bisschen*, a răspuns Marco, adică puțin.

A apăsat un buton de pe aparatul de cafea strălucitor, încălzind apa sub presiune. Confuzia domnea astăzi la Palazzo Venezia, cu șefii care se resimțeau din cauza ocupației naziste. Marco intrase pentru a afla informații utile partizanilor.

– Poftim, a spus Marco, trecând la italiană în timp ce îi dădea cafeaua nazistului.

Nazistul a luat cafeaua fără să plătească.

– Îmi ești dator pentru asta.

Nazistul a râs, apoi s-a întors.

Mânia a înflăcărat în pieptul lui Marco. I-a surprins privirea tatălui său în timp ce se îndrepta spre tejghea, cu o expresie sumbră. Tatăl său ascultase un radio secret în magazie și se îndreptase spre tejghea, apoi a venit în spate.

– Am noutăți, a spus el în șoaptă. Mussolini a fost salvat de germani. A fost ținut în Gran Sasso.

Marco și-a mascat șocul, în caz că vreun client ar fi observat.

– Înființează un regim fascist în nordul țării. Îl numește Republica Salo, după numele orașului Salo. Este un guvern marionetă, iar naziștii îl susțin.

– Încearcă să revină la putere?

– Da. Tatăl său a luat o cârpă, ca acoperire. Badoglio va încerca să rămână la putere în sud, în absență, susținut de câțiva ofițeri ai armatei.

Marco a rămas cu gura căscată.

– Deci, vor exista două guverne italiene, care vor concura între ele?

– Da, iar ofițerii fasciști care au votat pentru ca Mussolini să rămână la putere au fost eliberați din închisoare, inclusiv Buonacorso. Asta face ca activitățile tale cu partizanii să fie mai riscante.

Gândurile lui Marco au început să gonească.

– Dar și eu pot învăța mai mult ca niciodată. Buonacorso are încredere în mine.

– Știu, dar mă tem pentru tine. Pot continua fără tine. Îți ofer această alegere.

– Sunt cu tine, a răspuns Marco, fără ezitare.

Tatăl său a pus o mână pe umărul lui, iar Marco s-a încălzit la atingere. Nici unul dintre ei nu a trebuit să mai spună vreun cuvânt. Timpul pentru discuții trecuse. Acum era timpul pentru acțiune. Naziștii infestau Roma, prezentând noi ținte de oportunitate.

Marco era pregătit.

De data aceasta, pentru a face dreptate.

Capitolul 77

SANDRO

Septembrie 1943

Sandro s-a simțit intimidat, pentru că nu fusese niciodată la birourile Uniunii Comunităților Evreiești din Italia. În fruntea mesei de conferință strălucitoare stătea Dante Almansi, președintele Uniunii, care fusese anterior șef adjunct al poliției sub Mussolini. Alături de el stătea Ugo Foà, care era președintele Comunității Evreilor din Roma, și el fost magistrat fascist. În fața lor se afla rabinul-șef al Romei, Israel Zolli, cu ochii săi caracteristici căzuți în jos și ochelarii rotunzi, cu rame de corn. Rabinul-șef, Zolli, îl rugase pe tatăl lui Sandro să fie prezent și să-i servească drept consilier juridic.

Sandro s-a așezat pe un scaun sculptat, lângă perete, care era căptușit cu rafturi de mahon pline de volume, cu coperți de piele, în ebraică și în italiană. O vitrină de sticlă conținea o *menorah* antică din argint, sfeșnice ornamentale și o serie de alte obiecte iudaice neprețuite. Perdele elegante de brocart flancau ferestrele înalte, care erau deschise spre după-amiaza blândă, în timp ce începea ședința.

– Deci. Președintele Almansi a zâmbit politicos. Rabinule-șef Zolli, este întotdeauna o plăcere să vă văd, dar care este scopul acestei întâlniri? Ați convocat-o în mare grabă, provocând unele perturbări pentru președintele Foà și pentru mine.

– Îmi cer scuze, dar acestea sunt vremuri teribile pentru comunitatea noastră. De fapt, sunt vremuri dificile, iar chestiunile cotidiene nu pot fi stăpânite. Rabinul-șef Zolli s-a deplasat în față. Evreii romani se află sub o gravă amenințare de la ocupația nazistă. Am studiat chestiunea și, după părerea mea, trebuie să-i încurajăm să evacueze și să emigreze. Trebuie să dispersăm și să desființăm evreimea italiană.

Almansi a replicat, alarmat.

– Ce sugestie extremă! Nu vă împărtășesc îngrijorarea.

– Nici eu, a adăugat Foà, cu o încruntare adâncă. Ce vreți să spuneți? Să fugim? Noi trăim aici! Chiar și așa, domnule rabin-șef, unde s-ar duce toată lumea? Cine are mijloacele de a călători sau de a se deplasa?Sandro își dădea seama că nici Almansi și nici Foà nu aveau să fie de acord cu rabinul-șef Zolli, care fusese întotdeauna un străin. Spre deosebire de Almansi și de Foà, născuți din familii italiene de renume, rabinul-șef Zolli era un italian naturalizat din Europa de Est, iar comportamentul său avea tendința de a fi ușor iritabil, spre deosebire de Almansi și Foà, care erau foarte rezervați. Nici măcar tatăl lui Sandro nu era de acord cu el.

– Pot să vorbesc despre aceste preocupări, a răspuns, agitat, rabinul-șef Zolli. Eu zic să închidem sinagoga și biroul nostru, să tragem din contul bancar al comunității și să folosim banii pentru a finanța plecarea în siguranță a membrilor noștri. De asemenea, putem convinge Vaticanul să ascundă mai mulți dintre noi în biserici și mănăstiri. Trebuie să acționăm imediat.

Buzele lui Almansi se despărțiră cu neîncredere.

– Sinagoga, închisă? Dar slujbele din zilele de sărbătoare?

– Trebuie să le anulăm. Este prea periculos să le ținem. Naziștii ar putea să se năpustească asupra noastră. Suntem prea vulnerabili atunci când ne adunăm într-un singur loc.

Almansi a aruncat mâinile în sus.

– Nu este nevoie de astfel de acțiuni cumplite și fără precedent. Veți răspândi frica și isteria. În plus, ar fi o provocare nejustificată pentru naziști.

Foà a intervenit:

– Rabinule Zolli, vă panicați fără motiv.

Rabinul-șef Zolli s-a încruntat.

– Nu mă panichez, ci reacționez. Tu nu faci nimic!

Almansi a ridicat o sprânceană căruntă.

– Nu e nimic de făcut. Detestăm faptul că suntem ocupați, dar asta nu necesită nici un apel la acțiune. Naziștii au instituit legea marțială, așa că ordinea este regula zilei. Trebuie să ne menținem cursul...

– Nu, nu este așa! a ripostat rabinul-șef Zolli. Subestimați amenințarea. Evreii italieni sunt în pericol de moarte, acum că naziștii au cucerit Roma.

Nu mă mai simt în siguranță când merg pe străzile ghetoului. Mulți dintre membrii congregației mele se simt la fel. Nu aveți nevoie de mine să vă spun despre deportările din alte părți.

Almansi a dat din cap dezaprobator.

– Roma a stat întotdeauna pe picioare diferite. Vom rămâne așa, datorită prezenței Vaticanului.

– Trebuie să repet, cred cu adevărat că subestimați amenințarea.

Almansi a ezitat.

– Rabinule-șef Zolli, dacă vreți să știți, am primit asigurări că nu vor fi probleme, de la cei în care avem o încredere de nezdruncinat, foarte bine plasați în guvern.

Rabinul-șef Zolli l-a luat în derâdere.

– Atunci cer prin prezenta să distrugem lista comunității cu evreii rezidenți în Roma. După cum probabil știți, există două liste, una a celor care contribuie la comunitate la impozitul progresiv pe venit, care include aproape toți evreii din oraș. Lista secundară este reprezentată de fișele care conțin numele, adresele, zilele de naștere și genealogia fiecărui evreu care locuiește în Roma.

– Să le distrugem? Nici nu se pune problema. Ochii cu pleoape căzute ai lui Almansi s-au aprins. Acestea sunt evidențele oficiale ale comunității. Ele reprezintă istoria membrilor noștri.

– Atunci nu vă cer permisiunea. Indiferent de cordul vostru, intenționez să distrug aceste liste, să închid sinagoga și să spun congregației mele să se disperseze...

– Nu, nu puteți și nu veți face asta. Almansi s-a încruntat. Rabinule-șef, nu aveți putere asupra unor astfel de lucruri. Jurisdicția dumneavoastră se referă la chestiuni religioase ridicate în cadrul comunității evreiești din Roma. Acțiunile pe care le propuneți nu au nimic de-a face cu chestiuni religioase. Ca atare, ele se află în afara sferei de competență a autorității dumneavoastră.

Rabinul-șef Zolli s-a întors spre tatăl lui Sandro.

– Massimo, este corect?

– Permiteți-mi să verific.

Tatăl său i-a făcut semn lui Sandro, care i-a adus servieta grea, a așezat-o jos și a desfăcut-o. Tatăl său a răsfoit dosarele și a extras un teanc de hârtii, în timp ce Sandro se întorcea la locul lui.

Tatăl său a citit documentele, apoi și-a ridicat privirea.

– Rabinule-șef Zolli, președintele Almansi și președintele Foà au dreptate. Ei au puterea în ceea ce privește guvernarea și chestiunile administrative ca acestea. Dumneavoastră aveți putere doar în ceea ce privește chestiunile religioase.

– Hm! Rabinul-șef Zolli și-a întors atenția către președintele Almansi și președintele Foà. Cu toate acestea, ați invoca un astfel de detaliu juridic împotriva mea? Eu sunt liderul congregației mele. Distincțiile avocățești nu ar trebui să anuleze opinia mea.

– Din nou, nu suntem de acord. Gura lui Almansi s-a așezat într-o linie fermă. În vremuri ca acestea, trebuie să ne păstrăm calmul. Trebuie să transmitem încredere și siguranță de sine. Vom supraviețui ocupației așa cum am supraviețuit întotdeauna, ca o comunitate.

– Dar...

– Întâlnirea s-a încheiat.

Sâmbătă dimineața, Sandro și tatăl său au intrat în sinagogă în mijlocul unei mulțimi de bărbați, cu capetele acoperite cu *capellini* albe sau tichii și umerii acoperiți cu *tallit* albe sau șaluri de rugăciune. Slujba era pe cale să înceapă, iar mama sa și Rosa au urcat treptele spre balcoanele femeilor, în timp ce Sandro și tatăl său s-au dus la locurile lor de la etajul principal.

Tatăl său și-a salutat prietenii, iar Sandro a privit sinagoga cu alți ochi. Privirea lui a surprins coloanele de marmură albă de la *bimah*, perdeaua de brocart auriu de deasupra chivotului care ținea sulurile sacre ale Torei și candelabrul ornamentat din alamă, care răspândea o lumină blândă. Deasupra tuturor se afla cupola pătrată, cu bolta sa pictată într-un curcubeu de culori superbe, culminând cu o fereastră de sticlă spre cer. Frumoasa sinagogă întruchipa pacea pe care Sandro o găsise de curând în iudaism, ca un balsam vindecător.

Înainte de a se așeza, tatăl său l-a luat pe Sandro deoparte.

– Am vești proaste. Azi este un rabin înlocuitor.

– Unde este rabinul-șef Zolli?

– Nimeni nu știe.

– E bolnav?

– Nu, a răspuns tatăl său cu gravitate. S-a ascuns.

Capitolul 78

MARCO

Septembrie 1943

– Marco, vino. Tatăl lui Marco i-a făcut semn, intrând în bar pe ușa laterală. Localul tocmai se închisese, iar tatăl său se întâlnise cu partizanii.

– Ce se întâmplă? Marco a părăsit tejgheaua și l-a urmat în magazie, unde au închis ușa.

– Uite!

Tatăl său și-a dat jos rucsacul și a extras un mănunchi de fire încâlcite, care arăta ca o grămadă de vechituri. A desprins din grămadă o chestie mare de fier și a ridicat-o.

– Ce-i asta?

– Un *quattropunto*, un cui cu patru vârfuri. Este făcut din două cuie lungi de fier îndoite în două și lipite, cu un vârf ascuțit la fiecare capăt.

– Ce face?

– Sparge cauciucurile. Dacă îl arunci pe un drum, un vârf ascuțit va fi întotdeauna orientat în sus. Se sprijină întotdeauna pe alte trei vârfuri, ca un trepied. Este primitiv, dar eficient. A fost folosit de armata romană. Noi l-am folosit în Marele Război, dar uitasem de el.

– Este atât de simplu. Marco a testat cu degetul ascuțișul țepușei. L-a înțepat instantaneu, scoțând o bulă de sânge.

– După bătălia de la Porta San Paolo, unul dintre luptătorii noștri, Lindoro Boccanera, s-a ascuns în muzeul militar de acolo. A observat o expoziție de artefacte din Marele Război, printre care și *quattropunto*. A propus să reluăm producția acestuia.

– De unde ai luat astea?

– De la un potcovar din Trastevere. Le face pentru noi.

Trastevere. Marco a fost distras, gândindu-se la Elisabetta. O asocia întotdeauna cu cartierul, pe care acum îl evita.

– Urmează să lovim...

Tatăl său a tăcut când ușa s-a deschis, apoi s-au uitat amândoi.

Mama lui stătea în prag, cu părul ușor dezordonat de la curățenia din bucătărie. Starea ei de spirit se îmbunătățise în mod constant, deși Marco simțea că nu va mai fi niciodată la fel. Tatăl său îi spusese că ea își dăduse seama că erau partizani după Porta San Paolo, dar că va închide ochii. Marco nu credea că părea să fie oarbă acum.

Tatăl său a spus:

– Maria, te rog să închizi ușa.

– Nu-mi spuneți ce să fac în propria mea casă. Mama lui i-a privit cu o privire rece. Ce e gunoiul ăla de pe podeaua mea?

– *Quattropunti.*

– Arme?

– Da.

Ochii ei închiși la culoare s-au îngustat.

– Plănuiți ceva nou?

– Da.

Și-a strâns buzele.

– Beppe, dacă i se întâmplă ceva lui Marco, să nu mai vii acasă.

– Înțeleg, a spus tatăl său, fără menajamente.

– *Niciodată.*

– Știu.

Mama lui a închis ușa fără să mai spună nimic.

Marco a trebuit să zâmbească.

– Nu vorbește serios, nu-i așa?

– Ba da.

– Nu, nu vorbește serios.

– Tu nu o cunoști așa cum o cunosc eu.

– Ce ar face dacă ai veni acasă fără mine? Te-ar părăsi?

– Nu, m-ar ucide.

Tatăl său a chicotit, dar Marco nu a putut lăsa gluma să treacă, gândindu-se la infidelitatea tatălui său.

– Tată, ce s-a întâmplat între tine și mama Elisabettei?

Fața tatălui său a fost acoperită de uimire.

– Nu sunt mândru de asta.

– Cum s-a întâmplat?

– A început cu Ludovico, tatăl Elisabettei. Pe atunci era doar un copil, ca și tine. Tatăl său s-a sprijinit pe un teanc de cutii, așezând *quattropunte* pe podea. L-am cunoscut pe Ludovico când a venit în Piazza San Bartolomeo all'Isola, pentru a picta bazilica. Era foarte talentat, iar eu îi aduceam cafea. Apoi, într-o zi, în drum spre casă, a vopsit emblema partidului pe un perete din Trastevere. A acoperit-o cu o pictură perfectă a bazilicii.

– O, nu!

Expresia tatălui său s-a întunecat.

– Știi, în acele vremuri, bătăușii erau peste tot. Carmine Vecchio era unul dintre ei.

Marco a ciulit urechile.

– Ofițerul OVRA?

– Da. A văzut tabloul, dar nu știa cine l-a făcut. M-a întrebat dacă a venit cineva să picteze bazilica, dar i-am spus că nu. În acea noapte l-am avertizat pe Ludovico să plece din oraș. Atunci am întâlnit-o pe Serafina și m-am... îndrăgostit.

Marco se simțea inconfortabil, deoarece era greu de auzit.

– Dragoste adevărată?

– Nu aș fi fost infidel pentru mai puțin. Dar ea nu era cine credeam eu că este. Era egoistă. Acum, știu mai bine. Știu cât de norocos sunt.

– Și tu și mama sunteți fericiți?

– Da. Căsătoria este o muncă grea, dar merită. Tatăl său a zâmbit, ușurarea lui fiind evidentă. Oricum, le-am spus lui Ludovico și Serafinei să plece din oraș, dar el s-a întors mai devreme și a fost prins într-o ambuscadă. I-am suspectat pe Carmine și pe Stefano Pretianni, dar nu am putut dovedi asta niciodată. I-au zdrobit mâinile, așa că nu a mai putut picta. A fost crud și nedrept.

Marco a tresărit. Deci fusese adevărat ceea ce-i spusese roșcatul Elisabettei.

– Au fost pedepsiți?

– Nu, au fost promovați. Tatăl său a dat din cap dezaprobator. Ludovico s-a pierdut după aceea. Nu mai putea picta, nu mai putea câștiga bani. A început să bea. I-am dat tot ce am putut. Nu mă puteam opri să nu mă gândesc la Serafina. Atunci a început totul. Tatăl său și-a strâns buzele, dar

a continuat să-l privească pe Marco în ochi. Mi-e ruşine să spun că i-am trădat pe el şi pe mama ta.

– Cum a aflat?

– M-a urmărit într-o noapte, cu un cuţit.

– Mama, *un cuţit*? a întrebat Marco, neîncrezător.

– Nu te lăsa înşelat în privinţa ei. Mama ta este ceva deosebit. Îşi proteja familia. Tatăl său a scos un oftat care i-a umplut pieptul mare. Am făcut o greşeală teribilă. I-am frânt inima. O să-mi petrec restul vieţii încercând să mă revanşez faţă de ea.

– Cum a aflat tatăl Elisabettei? El este cel care mi-a spus.

– Ludovico? Probabil că Serafina i-a spus. Nu a fost prima ei aventură. Am auzit că l-a părăsit pentru altcineva. Probabil că m-a învinovăţit pe mine pentru tot, iar eu accept asta. E în trecut.

Marco nu a putut fi de acord.

– Nu, nu este.

– Ba da, este.

– Dacă ar fi fost aşa, nu ar fi contat pentru tine dacă aş fi văzut-o pe Elisabetta. Nu ai vrut să o văd pentru că era fiica Serafinei. De aceea m-ai lovit la înmormântarea lui Aldo, nu-i aşa? Trecutul tău a devenit prezentul meu, tată.

Tatăl său a tresărit.

– Ai dreptate. Mi-a fost ruşine de faptul că tu ştiai.

– Deci, m-ai înţeles.

– Bineînţeles. Nu ţi-ai putut ascunde niciodată sentimentele, încă de când erai mic. Puteam vedea ura în ochii tăi. Lipsa de respect pentru mine.

Marco a simţit un val de dragoste pentru tatăl său.

– Nu mai este aşa.

A zâmbit.

– În ceea ce o priveşte pe Elisabetta, îţi este mai bine fără ea.

Marco nu a putut rămâne tăcut.

– Nu, tată, nu îmi este.

Capitolul 79

MASSIMO

26 septembrie 1943

Era duminică seara, iar Massimo și-a mascat nervozitatea când a coborât din mașină împreună cu președinții Almansi și Foà. Fuseseră chemați de locotenent-colonelul Herbert Kappler, șeful SS din Roma, la o întâlnire la Villa Wolkonsky, o proprietate istorică italiană din sud-estul orașului, care servea acum drept ambasadă germană. Almansi și Foà îi ceruseră lui Massimo să îi însoțească în calitate de consilier, dar nici unul dintre ei nu cunoștea scopul întâlnirii.

Gărzile i-au escortat pe proprietate, iar Massimo a trecut pe lângă o pancartă nazistă masivă cu o svastică neagră. Groaza l-a cuprins, dar și-a amintit să rămână calm.

Bărbații au fost escortați pe o cărare de piatră până la vila masivă, care fusese reședința ambasadorului britanic înainte de război. Terenul era frumos amenajat, iar Massimo ura să vadă această bijuterie romană în mâinile naziștilor. Amplasată pe dealul Esquiline, se spunea că Villa Wolkonsky cuprindea cinci hectare pline de verdeață. Lumina slabă a soarelui se filtra printre frunzele numeroșilor săi palmieri, iar parfumul lămâilor și al teilor parfuma aerul. În depărtare se vedeau cele treizeci și ceva de travee ale unui apeduct roman construit de împăratul Claudius, iar Villa Wolkonsky se afla chiar în față, o casă magnifică cu aripi pătrate, balustrade clasice și o intrare cu portic.

Au ajuns la intrare, o ușă grandioasă flancată de soldați naziști, apoi au fost escortați într-un birou elegant dominat de un birou antic sculptat ornamental, cu scaune tapițate în partea din față. Massimo a simțit cum inima începe să-i bată cu putere când locotenent-colonelul Kappler s-a ridicat din spatele biroului și s-a îndreptat spre ei. Nazistul era înfricoșător

în uniforma sa gri, cu gulerul negru brodat cu însemnele runice SS. Părea să aibă în jur de patruzeci de ani, cu o chelie care se întrevedea prin părul șaten-deschis, care încadra o față largă cu ochi mari. Avea un nas drept, buze subțiri încastrate într-un maxilar puternic și o cicatrice care se întindea pe obrazul stâng.

– Bună seara, domnilor!

Locotenent-colonelul Kappler a întins o mână, iar Foà a strâns-o cu un gest din cap.

– Eu sunt președintele Foà. Bună seara!

– Vă mulțumesc că ați venit! Este bine să ne întâlnim față în față. Vă rog să mă prezentați colegilor dumneavoastră.

Foà a făcut prezentările, apoi Kappler a dat mâna cu Almansi și cu Massimo, care a simțit furnicături de dezgust la atingerea nazistului.

Kappler a făcut un gest către scaunele din fața biroului său.

– Vă rog să luați loc.

Foà, Almansi și Massimo au făcut acest lucru, iar Kappler s-a așezat în spatele biroului. Un steag nazist se afla în spatele scaunului de birou, alături de rafturile de nuc pline cu cărți.

– Domnilor, regret orice neplăcere pe care acest lucru ar fi putut să o provoace programului dumneavoastră.

Foà a dat din cap.

– Suntem bucuroși să ne aflăm aici.

– Dacă vreți, mai întâi oferiți-mi câteva informații de fond. Câți evrei sunt în Roma?

– În jur de douăsprezece mii, a răspuns Foà. În Italia sunt poate cincizeci de mii de evrei, în total.

– Credeam că sunt mai mulți în Roma. Kappler și-a înclinat capul. Majoritatea evreilor din oraș locuiesc în ghetou?

Foà a dat din cap dezaprobator.

– Nu, mulți s-au mutat.

– Dar contrariul este adevărat, nu-i așa? Toți cei care locuiesc în ghetou sunt evrei, nu-i așa?

– Da.

– Deci. Expresia lui Kappler s-a întunecat rapid, ca o furtună bruscă. Voi trece la subiect. Poate că sunteți italieni, dar asta nu are nici o importanță pentru mine sau pentru Germania. Noi vă considerăm evrei, indiferent de

naționalitatea voastră. Prin urmare, sunteți dușmanul nostru. Vă vom trata ca atare.

Foà nu a răspuns, și nici Almansi nu a răspuns. Lui Massimo i s-a uscat gura.

Kappler a adulmecat.

– V-am chemat aici pentru a vă transmite o cerere. Avem nevoie de aur pentru arme noi. În termen de treizeci și șase de ore, ne veți plăti cincizeci de kilograme de aur. Dacă plătiți, nici unul dintre voi nu va păți nimic. Dacă nu plătiți, două sute de evrei vor fi arestați și deportați în Germania, apoi trimiși la granița rusă sau în altă parte.

Foà și Almansi au făcut un schimb de priviri îngrozite. Massimo și-a ascuns teroarea, refuzând să-i dea satisfacție lui Kappler. Nazistul își prezentase cererea sa exorbitantă ca și cum ar fi fost o simplă tranzacție comercială, ca și cum aurul ar fi putut fi tranzacționat pentru ființe umane. Cincizeci de kilograme era o cantitate atât de astronomică de aur, încât Massimo se îndoia că evreii din ghetou ar fi putut să se apropie de ea într-un timp atât de scurt sau chiar vreodată. Fuseseră sărăciți de legile privind rasele din timpul fascismului, iar condițiile se înrăutățiseră și mai mult sub ocupația nazistă. Printre cei două sute de oameni care urmau să fie deportați se puteau număra Gemma, Rosa, Sandro sau el însuși. Vecinii, prietenii sau clienții săi. Comunitatea sa. Oricine.

Kappler a rupt tăcerea.

– Domnilor, dacă nu aveți întrebări, puteți pleca.

Foà și-a dres vocea.

– Am o întrebare sau două. Când începe să curgă timpul la cele treizeci și șase de ore?

– Acum.

Foà a dat înapoi, îngrozit.

– Domnule colonel Kappler, va fi imposibil să găsim atât de mult aur într-un timp atât de scurt. Nu există nici o posibilitate de a prelungi termenul limită?

– Depinde. Kappler s-a lăsat pe spate în scaunul său. Dacă observ că procedați cu promptitudine, aș putea fi flexibil. Aș putea, de asemenea, să vă pot pune la dispoziție mașini și camioane ușoare pentru a transporta aurul în condiții de siguranță.

– Nu, mulțumesc! Foà făcu o pauză. În loc de aur, am putea plăti echivalentul în lire?

– Nu. Dolarii americani sau lirele sterline sunt bune, dar nu lirele italiene. Pot să tipăresc oricât de mulți bani doresc.

– În cazul în care nu vom putea obține aurul la timp, cele două sute de evrei deportați îi vor include pe cei convertiți la catolicism sau pe cei rezultați din căsătorii mixte?

– Nu fac nici o distincție. Kappler și-a strâns buzele. Toți evreii sunt dușmanii Germaniei. Am desfășurat deja mai multe operațiuni de acest tip și s-a terminat bine, până acum. O singură dată nu s-a întâmplat așa. Atunci, câteva sute de evrei au plătit cu viața.

Foà și Almansi păreau răvășiți, iar Massimo se străduia să-și controleze emoțiile.

Kappler s-a ridicat, făcându-i semn gardianului.

– Domnilor, această întâlnire s-a încheiat. Ne vom vedea aici marți la prânz, cu aurul. Până atunci, la revedere.

Massimo s-a simțit zguduit până în măduva oaselor în timp ce gardianul îi escorta pe el, pe Foà și pe Almansi înapoi prin grădini. Își ținea capul sus, dar genunchii îi tremurau. Cei trei bărbați au fost conduși la sedanul lor și au plecat. Nimeni nu a scos nici un cuvânt până când Villa Wolkonsky a dispărut din oglinda retrovizoare.

Foà, care era la volan, a vorbit primul.

– Cum vom face rost de atât aur? Până marți la prânz? Nu este posibil!

Almansi și-a clătinat capul.

– Dacă răul are un chip, acela este al lui Kappler.

– Pot să vă sugerez un plan? a vorbit Massimo de pe bancheta din spate, după ce își adunase gândurile. În primul rând, ar trebui să lucrăm toată noaptea, să-i sunăm pe puținii noștri membri bogați și să înființăm un centru de donații la etajul doi al sinagogii. În al doilea rând, ar trebui să convocăm o ședință a consiliului pentru mâine-dimineață. În al treilea rând, ar trebui să facem mâine un anunț în comunitate, astfel încât toată lumea să poată contribui. Vom face tot ce ne stă în putință.

– Sunt de acord, a spus Almansi, după un moment. Bună gândire organizatorică, Massimo.

– Da.

Foà s-a uitat la Massimo în oglinda retrovizoare.

Mintea lui Massimo începuse să lucreze.

– Ar trebui să sunăm și la Palazzo Venezia și la Vatican. Ar trebui să fie forțați să ne ajute.

– De acord, au spus Foà și Almansi, la unison.

Massimo s-a uitat pe fereastră. Întunericul cobora în timp ce mașina se îndrepta cu viteză spre ghetou. Cei trei bărbați au tăcut din nou, fiecare lăsat în voia propriilor temeri. Sarcina care li se pusese în față nu putea fi mai imposibilă. Ei fuseseră însărcinați să protejeze bărbați, femei și copii nevinovați. Aveau să încerce cu toată puterea, voința și inima lor colectivă să reușească.

Era duminică seara.

Aveau timp până marți la prânz.

Ceasul ticăia.

PARTEA A CINCEA

I-am iubit prea mult pe italieni. Acum îi urăsc.

Feldmareșalul Albert Kesselring

Apoi unul dintre ei m-a luat de braț și s-a uitat la numărul meu, apoi amândoi au râs și mai tare. Toată lumea știe că 174 000 sunt evreii italieni, evreii italieni bine-cunoscuți care au sosit acum două luni, toți avocați, toți cu diplome, care erau mai mult de o sută și acum sunt doar patruzeci; cei care nu știu să muncească și se lasă furați de pâine și sunt pălmuiți de dimineața până seara.

Primo Levi, *Mai este oare acesta un om?* (1958)

Capitolul 80

SANDRO

26 septembrie 1943
Duminică seara

Sandro și-a dat seama că ceva nu era în regulă când a auzit pași grăbiți pe scări. Și-a ridicat privirea din hârtiile sale, iar Rosa și-a pus un deget între paginile cărții. Mama lor își usca mâinile pe o cârpă de vase chiar în momentul în care tatăl său a dat buzna pe ușă. Părul lui rar era zburlit, iar felul de a fi era panicat.

– Avem aur? a întrebat el, cu ochii rotunzi de îngrijorare.

– Aur? a răspuns mama lui, nedumerită. Ești nebun?

– Gândește-te, dragă. Trebuie să avem ceva. Ce zici de bijuteriile tale? Verigheta ta?

– Totul s-a dus, știi asta. Mi-am dat inelul pentru războiul din Etiopia și am vândut restul bijuteriilor mele.

– *Trebuie* să avem niște aur pe undeva. Tatăl său s-a repezit la Rosa. Nu ți-a mai rămas nici o bijuterie? Ceva ce ți-a dat David?

– Nu, am vândut până și verigheta mea. Nu mai am nimic de valoare. De ce?

– Comunitatea trebuie să vină cu cincizeci de kilograme de aur până marți la prânz. Dacă nu o facem, naziștii vor deporta două sute dintre noi.

Mama lui a oftat, îngrozită.

– Despre ce vorbești? Nu poate fi adevărat.

Rosa s-a ridicat încet în picioare.

– Naziștii vor să facă un schimb? Cincizeci de kilograme de aur? Pentru *oameni*?

– Da, și nu avem timp de pierdut. Tatăl său a înghițit în sec, mărul lui Adam urcând și coborând pe gâtul lui slab ca un lift. L-am sunat pe Angelo,

aurarul. A spus că cincizeci de kilograme de aur înseamnă cam douăsprezece mii de inele.

Mâna mamei sale a zburat spre față.

– O, nu!

Buzele Rosei s-au întredeschis cu indignare.

– Ăsta e șantaj, pur și simplu! Cum vom face rost de atât aur?

Sandro nu a spus nimic, încercând să-și păstreze cumpătul. Știa că comunitatea nu putea produce atât de mult aur într-un timp atât de scurt. Nimeni nu avea bani, cu atât mai puțin aur. De la ocupația nazistă, condițiile merseseră din rău în mai rău. Evreii din ghetou căutau zilnic mâncare, iar unii mureau de foame. Tuberculoza era răspândită în spații atât de apropiate, iar mama sa adusese pe lume copii care se născuseră morți. Toată lumea se ruga pentru salvare, numărând zilele până când Statele Unite ale Americii ajungeau la Roma, luptând spre nord dinspre Sicilia.

– Massimo, de ce vor atât de mult aur? De ce acum?

– Au nevoie de bani pentru efortul lor în război. Gemma, nu avem timp să discutăm despre asta. Trebuie să căutăm aur. Tatăl său a trecut la dulapul de lângă paturi, care obișnuia să țină *menorah* și sfeșnicele antice.

– Dar spune-mi, cum s-a întâmplat asta? a întrebat mama lui, urmărindu-l.

– Kappler ne-a chemat pe Foà, Almansi și pe mine la Villa Wolkonsky. Ne-a spus cererea.

Tatăl său a început să caute în dulapul în care se aflau actele și hainele lor.

– Massimo, l-ai cunoscut pe *Kappler*?

Sandro a simțit un fulger de frică. Kappler era șeful notoriu de brutal al Gestapoului, care își avea sediul în cealaltă parte a orașului, pe Via Tasso, unde oamenii erau bătuți, torturați sau chiar mai rău. Toată lumea spunea că țipetele puteau fi auzite în tot cartierul.

Rosa stătea nemișcată, cu privirea îngrozită.

– Tată, cum îi vor alege pe cei două sute? Și unde vor fi deportați?

– Nu știu mai mult decât ți-am spus. Ajută-mă să caut! S-ar putea să fie un cercel, un bibelou, un talisman, oricât de mic.

Tatăl său scormonea prin dulap, aruncând hârtii și cămăși. Rosa și mama lui i s-au alăturat.

Sandro îi privea, știind că această căutare era inutilă. Nu știa ce să facă. Se presupunea că este un geniu, dar nu avea nici un răspuns. Nu știa cine dintre ei va fi deportat. Știa doar că Elisabetta va fi în siguranță.

– Sandro, ajută-ne! a răbufnit mama lui. Grăbește-te!

Capitolul 81

SANDRO

27 septembrie 1943
Luni dimineața

A doua zi dimineața, vestea despre cererea de aur din partea naziștilor s-a răspândit, iar în ghetou s-a instalat panica. Președintele Foà, președintele Almansi și tatăl lui Sandro au sunat toată noaptea familiile, cerând contribuții. Solicitaseră, de asemenea, guvernului municipal din Roma, dar acesta refuzase. O mulțime de familii umplea piața din fața sinagogii, așteptând ca ușile să se deschidă și gata să dea puținul aur pe care îl aveau.

Înăuntru, sinagoga zumzăia de activitate. Foà și Almansi continuau să telefoneze pentru contribuții în birourile lor, iar Sandro și tatăl său au înființat o stație de colectare în Sala del Consiglio. Au mutat masa de conferințe, astfel încât donatorii să stea de o parte, iar de cealaltă parte să se afle personalul, care îl includea pe aurar, Angelo Anticoli, și pe cei doi asistenți ai săi, pentru a cântări aurul și a-i verifica calitatea, și pe Renzo Levi, un *ragioniere*, un contabil, pentru a ține evidența fiecărei donații. Sarcina lui Sandro era să verifice de două ori calculele, iar el stătea la capătul mesei. Și-a aranjat creioanele ascuțite și hârtia în fața lui, ca și cum ar fi fost vorba de cel mai important test din viața lui.

– Să începem colectarea, a spus tatăl lui Sandro, cu o autoritate pe care fiul său nu o văzuse niciodată la el.

Ușile sinagogii au fost deschise la parter, iar bărbații și femeile au urcat și au început să formeze o coadă pentru a-și aduce contribuțiile. Erau evrei din ghetou, deoarece locuiau cel mai aproape. Frica le încordase expresiile, hainele lor erau ponosite, iar ei își țineau puținele comori în mâini strânse, în poșete sau în genți. Unii își ridicau de la gât Steaua lui David și alte

coliere, iar alții își desfăceau cercei mici din aur. Un bărbat mai în vârstă și-a scos din gură o punte de dinți falși pentru a oferi plombele de aur.

Inima lui Sandro se ușura cu fiecare contribuție. Toată lumea din jurul mesei privea cum fiecare inel, broșă sau colier era cântărit, calitatea sa era notată, se scria o chitanță și cifrele erau verificate de două ori. După câteva contribuții, cineva întreba cât de mult aur fusese colectat până atunci, iar Sandro începea să anunțe o numărătoare continuă.

Tatăl său i-a salutat pe cei de la coadă, iar mama sa și Rosa au venit să ajute. Sandro și ceilalți au mulțumit fiecărui donator, indiferent cât de mică era contribuția lor, iar comunitatea era atât de apropiată, încât el cunoștea familiile. Ascoli. Sermonetta. Piperno. Piazza. Sonnino. Limentani. Fiorentino. Funaro. Caviglia. Di Tivoli. Del Monte. Sabatello.

Sandro crescuse alături de ei toți și, înainte ca legile privind rasele să îi priveze de proprietăți și de mijloacele de trai, fuseseră negustori, tinichigii, brutari, vânzători, tăbăcari și vânzători ambulanți. Fuseseră la școală împreună, făcuseră cumpărături împreună și se închinaseră împreună. Erau prietenii și vecinii lui și îl îngrozea gândul că două sute dintre ei ar putea fi deportați.

Dimineața s-a scurs, iar entuziasmul inițial a început să scadă. Coada s-a subțiat la câțiva donatori, apoi la o bătrână cu un medalion. Aritmetica simplă i-a spus lui Sandro că, dacă strângeau aur în acest ritm, le va lua o lună întreagă pentru a acumula greutatea necesară. A încetat să mai anunțe socoteala în curs de desfășurare, deoarece răspunsurile le intensificau anxietatea colectivă. Familiile din ghetou dăduseră tot ce aveau, dar aveau mult prea puțin.

Sandro a făcut un schimb de priviri grave cu tatăl său, care stătea alături de mama sa și de Rosa. Nici unul dintre ei nu a trebuit să spună vreun cuvânt, pentru că adevărul terifiant era limpede la vedere...

Tatăl său s-a dus lângă Sandro și s-a aplecat lângă urechea lui.

– Fruntea sus, pentru binele nostru.

Sandro a forțat un zâmbet.

– Trebuie să ies, fiule. Mă întorc în câteva ore.

– Unde te duci?

– Îți voi spune mai târziu. Continuă să faci treabă bună și ai încredere.

Capitolul 82

MASSIMO

27 septembrie 1943
Luni după-amiază

Massimo a ajuns în orașul Vatican, cu respirația tăiată de la mers, apoi s-a grăbit să urce pe maiestuoasa Via della Conciliazione. Mulțimile umpleau masiva piață Sfântul Petru, iar printre ele l-a zărit pe Emedio, care îl aștepta în fața bazilicii Sfântul Petru. Massimo îi telefonase, îi spusese despre cererea lui Kappler și îi ceruse ajutorul.

Massimo s-a grăbit spre el, cu cravata zburând, iar Emedio s-a repezit în față, cu mantia fluturându-i. S-au întâlnit la mijloc și s-au îmbrățișat, agățându-se unul de celălalt încă o clipă, așa cum fac bărbații în momente de restriște.

Massimo i-a dat drumul.

– Îți mulțumesc pentru că ai fost de acord să ne vedem!

– Bineînțeles. Îmi pare rău pentru necazul vostru teribil.

– Este îngrozitor, dar facem tot ce putem. Îți mulțumesc că ai răspuns apelului meu, Emedio! Massimo s-a prins. Scuze, ar trebui să îți spun părinte Terrizzi aici, nu?

– Nu, nu e nevoie. Emedio a zâmbit cu căldură. Hai să mergem. Știu că fiecare minut contează.

– Absolut. Massimo și-a verificat ceasul și era deja două și cinci minute.

– Pe aici. Emedio a făcut un gest spre stânga bazilicii, iar ei au mers în sincron spre Colonada lui Bernini. Am auzit că Almansi și Foà au cerut deja ajutorul Sfântului Părinte. Cred că tocmai au plecat.

– Ce a spus Sfântul Părinte? Va ajuta Vaticanul?

– Sper că da, dar nu am acces la această informație. Mă bucur că m-ai sunat, totuși. Uneori, un canal secundar poate realiza ceea ce o metodă

oficială nu poate realiza, mai ales în Vatican. Diplomația este cuvântul de ordine aici.

– Așa am gândit și eu. Massimo s-a grăbit să țină pasul cu Emedio, care avea picioare lungi. Ți-aș fi recunoscător pentru orice poți face. Cincizeci de kilograme este o cantitate enormă de aur.

– Da, știu. Vino pe aici.

Emedio l-a condus pe sub Colonada lui Bernini. Mergem la Collegium Teutonicum, Colegiul German.

– *În interiorul* Vaticanului?

Massimo nu ajunsese niciodată între zidurile Vaticanului.

– Nu din punct de vedere tehnic. Colegiul German se află pe un teren extrateritorial, ca și Cimitirul German și Sfântul Oficiu, unde lucrez eu.

– O! Lui Massimo i s-a părut totuși remarcabil și s-au grăbit să treacă pe sub un arc flancat de gărzile elvețiene în uniforme de luptă. Deci, care este ideea ta?

– Ți-l voi prezenta pe monseniorul Hugh O'Flaherty. El a ajutat o mulțime de evrei străini să ajungă la biserici și mănăstiri. I-a ajutat chiar să se mute în orașul Vatican.

– Locuiesc evrei în orașul Vatican? a întrebat Massimo, uimit. Au trecut în grabă pe lângă un mic cimitir așezat pe o colină cu iarbă, înconjurat de chiparoși țepoși și palmieri grațioși.

– Da. Emedio a dat din cap. Avem mulți refugiați evrei care locuiesc în Colegiul Cardinalilor. Există peste o mie de camere în Vatican, dar doar vreo două sute sunt ocupate. Monseniorul O'Flaherty a ascuns, de asemenea, evrei străini în apartamente din tot orașul, unde trăiesc liber.

– Cum reușește să facă asta?

Massimo s-a grăbit să țină pasul cu Emedio. Se îndreptau spre o clădire mare din stuc vopsită într-o nuanță aurie pală, care se înălța cu șase sau șapte etaje spre cer. Două niveluri de arcade boltite îi marcau intrarea, care se afla de cealaltă parte a unei curți frumos amenajate.

– Gradul monseniorului O'Flaherty la Vatican este de *scrittore*, scriitor, dar el face tot ce crede că este necesar, din proprie inițiativă. Între noi fie vorba, mă îndoiesc că ar putea opera fără aprobarea tacită a Sfântului Părinte. Monseniorul a cultivat o rețea confidențială de *padroni di casa* care să-l ajute, vreo cincizeci de preoți și studenți teologi.

– Cum închiriază monseniorul apartamentele?

– Sub nume false, susținute de documente false.

Lui Massimo i s-a părut ingenios.

– De unde face rost de bani?

– De la donatori bogați care vor să ajute. Cunoaște o mulțime de oameni din înalta societate pentru că este un jucător de golf expert. L-a învățat chiar și pe ginerele lui Mussolini, contele Ciano, să joace la clubul de golf din Roma.

– Cum rămâne cu naziștii? Cum de a scăpat cu asta?

– Este foarte periculos. Emedio s-a încruntat cu îngrijorare. Kappler însuși l-a luat în vizor pe monsenior, dar el este dedicat. Se deghizează pentru misiunile sale, așa că noi îl numim Pimpernelul de Vatican.

Inima lui Massimo s-a umplut cu speranță.

– Pare a fi un om extraordinar. Crezi că ne va ajuta?

– Nu vă pot promite nimic, dar cred că îl poți convinge.

– Și eu la fel, a spus Massimo, deși nu era sigur. Au ajuns la intrarea în Collegium Teutonicum, unde preoți și călugărițe stăteau de vorbă în grupuri mici. Un monsenior cu ochelari rotunzi, cu rame de sârmă, sub pălăria neagră cu cozorocul jos, într-o robă neagră lungă cu laterale roșii se afla sub o arcadă. În mod remarcabil, avea constituția unui atlet de talie mondială, având o înălțime de aproximativ un metru și nouăzeci de centimetri.

– Acela este monseniorul O'Flaherty, a spus Emedio, arătând cu degetul.

– E atât de înalt!

– La fel ești și tu, Massimo.

– În interior, poate.

– Dar acolo contează, nu-i așa?

Capitolul 83

SANDRO

27 septembrie 1943
Luni după-amiază

Sandro a verificat calculele pentru un colier din aur oferit de familia De Veroli, apoi le-a mulțumit și le-a înmânat chitanța. Dar nu mai era nimeni altcineva la coadă. Pur și simplu nu mai existau alte contribuții.

Mama lui și Rosa își păstrau zâmbetele, dar Sandro știa că era un efort. Nimeni nu știa încotro să se uite, ferindu-și ochii unul de celălalt. Angajații de la masă se ocupau să îndrepte hârtiile sau să șteargă praful. Angelo a tușit, singura întrerupere a tăcerii. Tristețea împovăra încăperea, ca și cum aerul însuși ar fi căpătat o greutate măsurabilă pe unul dintre cântare.

A fost agitație când au sosit noi donatori, iar Sandro a ridicat privirea și a văzut că erau Beppe, Maria și Marco. Gâtul i s-a îngroșat și s-a simțit emoționat că veniseră cei din familia Terrizzi. Privirea lui s-a îndreptat în cealaltă parte a camerei, la cea a lui Marco, și a putut vedea durerea și compasiunea gravate în expresia celui mai bun prieten al său.

Mama sa și Rosa i-au îmbrățișat pe membrii familiei Terrizzi.

– Maria, Beppe, vă mulțumesc, a spus Rosa, ștergându-și ochii sub ochelari.

Maria a îmbrățișat-o pe Rosa.

– Vom face tot ce ne stă în putință pentru a ajuta.

Fața aspră a lui Beppe s-a înmuiat.

– Ne pare foarte rău, Gemma. Este revoltător ca acest lucru să se întâmple în Roma.

Sandro nu-și dăduse seama până în acel moment cât de mult îi lipsise cel mai bun prieten al său. Revederea lui Marco îi aducea aminte de vremuri mai bune, mai dulci, de un trecut pe care îl împărtășeau, mergând pe

bicicletă, prostindu-se pe stradă și plimbându-se împreună prin Roma, de când erau mici.

Mama lui i-a condus pe membrii familiei Terrizzi la masă.

– Uite cine e aici, Sandro, a spus ea, liniștindu-se.

– Marco... Sandro a vrut să spună ceva, dar cuvintele și-au pierdut valoarea. S-a ridicat, a venit în jurul mesei și l-a îmbrățișat pe vechiul său prieten.

– Mi-a fost dor de tine, frate. Îmi pare rău că se întâmplă și asta. Îmi pare rău pentru ce am spus în acea noapte.

– Mulțumesc! Sandro l-a eliberat din îmbrățișare pe Marco, emoționat. Și în legătură cu Elisabetta, vreau să știi că niciodată...

– Nimic din toate astea nu mai contează acum, l-a întrerupt Marco cu blândețe, privirea lui sclipind în timp ce îl strângea de brațe pe Sandro. Suntem cei mai buni prieteni, tu și cu mine. Am spus-o mai demult, dar am uitat de legătura noastră. Eu sunt alături de tine. Suntem împreună.

Sandro a clipit. Și el simțea la fel și putea observa o nouă maturitate la vechiul său prieten.

– Mulțumesc!

– Poftim, ia asta! Marco și-a dus mâna în jurul gâtului și a scos un lanț din aur cu un crucifix mic, pe care Sandro îl vedea la gâtul lui încă din copilărie.

Maria și-a luat colierele din aur, unul cu o cruciuliță filigranată și celălalt cu un *corno*.

– Ia-l și pe al meu.

Beppe i-a înmânat un plic gros, apoi și-a scos lănțișorul, cu un crucifix și o medalie din aur a unui sfânt.

– Sper că banii vă vor fi de folos dacă veți avea nevoie să cumpărați aur suplimentar.

Sandro a acceptat plicul și colierele.

– Vă mulțumesc tuturor!

Capitolul 84

MARCO

27 septembrie 1943
Luni după-amiază

Marco a părăsit sinagoga împreună cu părinții săi, trecând printre familiile care umpleau piața, adunate în grupuri disperate, vorbind și îmbrățișându-se. Inima lui era alături de ei și a simțit o undă adâncă de rușine pentru că a purtat vreodată o uniformă fascistă. Nu avea să se ierte niciodată pentru răul și daunele pe care le făcuse.

Dintr-odată, o limuzină neagră a oprit în piață. Era o priveliște fără precedent în ghetou. Capetele s-au întors când limuzina a parcat, iar Marco și părinții lui s-au uitat și l-au văzut pe nimeni altul decât pe Massimo, ieșind de pe bancheta din spate, cu fața sa ca o mască în caz de urgență.

Massimo a închis ușa limuzinei, a salutat în grabă câteva familii, apoi i-a zărit pe cei din familia Terrizzi. S-a repezit spre ei, deschizându-și larg brațele.

– Beppe, Maria, Marco! Sunteți aici?

– Bineînțeles. Tatăl lui Marco l-a îmbrățișat pe Massimo. Am venit imediat ce am aflat. L-am văzut pe Sandro și am făcut o contribuție.

– Mulțumesc, vă iubesc pe toți! Emedio ne-a ajutat și el. Uite ce am.

Massimo a băgat mâna în buzunar și a extras un teanc de coliere din aur, care îi curgeau între degete. Acestea sunt de la prieteni ai monseniorului O'Flaherty. Unul dintre ei chiar și-a pus șoferul să mă ducă acasă.

– *Bravo*, Massimo! au spus tatăl și mama lui, încântați.

Marco a privit cu atenție bijuteriile, temându-se că acestea nu vor face o mare diferență față de suma colosală pe care o ceruseră naziștii.

– Trebuie să plec.

Massimo a pus bijuteriile înapoi în buzunar, aruncând o privire la ceas.

– Mult noroc! a zis Marco, reușind să se forțeze să zâmbească.

Capitolul 85

ELISABETTA

27 septembrie 1943
Luni seara

Casa Servano a fost plină la cină, iar Elisabetta fusese ocupată în bucătărie încă din momentul în care intrase de dimineață. Meniul ei cu un singur fel de paste devenise o rutină, iar penuria de alimente se agravase de la ocupația nazistă. În seara asta serveau *spaghetti alle vongole*, spaghete cu sos de scoici, iar ea făcuse pastele, curățase scoicile și tocase usturoi proaspăt, oregano și pătrunjel.

Bucătăria s-a umplut de aburi, iar Elisabetta și-a șters fruntea, stând în picioare în spatele cazanelor cu apă clocotită, unul pentru a găti paste și celălalt pentru a fierbe scoici la aburi. Pe un al treilea arzător se afla o cratiță grea pentru sosul de scoici, cu focul suficient de mic pentru a încălzi uleiul de măsline, dar nu suficient de mare pentru a rumeni usturoiul. Sincronizarea era totul, iar Nonna spunea întotdeauna că *spaghetti alle vongole* erau un fel de mâncare pe care doar cei mai buni bucătari îl gătesc bine.

Noua chelneriță, Antonia, s-a grăbit să intre în bucătărie și și-a golit tava. Avea optsprezece ani, cu o față dulce și lată, cu ochi negri și păr negru și creț, pe care îl purta împletit. Era nouă în Roma, o refugiată cu mâinile bătătorite de la culesul grâului.

– Elisabetta, am nevoie de două porții. Antonia a trecut la aragaz. Tocmai am așezat masa șapte. Este acel baron german elegant. Știi tu, cel obișnuit.

– Baronul von Weizsäcker.

Elisabetta a aruncat două mâini de paste în apa clocotită, a pus câteva mâini de scoici în aburi și a mărit focul la uleiul de măsline, adăugând usturoi proaspăt.

– Corect. E aici cu un alt nazist. N-o să ghicești niciodată ce l-am auzit spunând.

– Ce? a întrebat Elisabetta fără să vrea, amestecând pastele cu o lingură de lemn.

Își dădea seama după mirosul apei fierbinți că avea cantitatea potrivită de sare, nu prea multă.

– Naziștii îi șantajează pe evrei. Dacă ghetoul nu le dă 50 de kilograme de aur până mâine, vor deporta două sute dintre ei.

Elisabetta și-a ridicat privirea, îngrozită. Primul ei gând a fost la Sandro.

– Nu se poate așa ceva. Ești sigură că i-ai înțeles? Cât de bună este germana ta?

– Și eu am mai auzit despre asta. Am crezut că e un zvon.

Elisabetta nu auzise nimic, fiindcă stătuse în casă toată ziua.

– Dă-mi tava ta. Îi voi servi chiar eu.

– De ce?

– Vei vedea.

Elisabetta a luat tava și, când pastele au fost gata, le-a luat din apa clocotită, le-a strecurat și le-a așezat pe platou. A pus scoicile pe paste, a stropit uleiul de măsline fierbinte cu usturoi peste porții, apoi a amestecat fiecare fel de mâncare și le-a acoperit cu pătrunjel proaspăt. A așezat farfuriile pe tavă și a ieșit în grabă din bucătărie.

Baronul von Weizsäcker stătea la o masă cu un ofițer nazist, în uniformă. Weizsäcker purta un costum în loc de uniformă, așa cum obișnuia, deși avea întotdeauna insigna nazistă la rever.

Elisabetta s-a îndreptat spre masa lui.

– Bună seara, baron von Weizsäcker! Ce plăcere să vă văd! În seara asta vă servim unul dintre preparatele dumneavoastră preferate.

– Am auzit, Elisabetta! *Alle vongole*.

Weizsäcker a zâmbit, cu dinți frumoși și uniformi. Italofil, avea ținuta unui aristocrat cultivat, cu părul subțire și blond-cenușiu, cu ochii cu pleoape căzute așezați aproape unul de celălalt, cu un nas patrician și buze rafinate.

Elisabetta a așezat mâncarea în fața lui.

– *Buon appetito*, baroane!

– *Grazie!* Prezentarea este minunată. Pătrunjelul pare atât de proaspăt.

– Mulțumesc. Cultiv ierburile în grădina mea.

– Bineînțeles că o faceți. Fiecare detaliu este perfect.

Weizsäcker a făcut un gest către colegul său de masă, un nazist voinic cu o cicatrice longitudinală pe obrazul stâng.

– Elisabetta, acesta este colonelul Kappler.

– Încântată de cunoștință, colonele Kappler.

Elisabetta a tresărit în sinea ei. Kappler era temutul șef al Gestapoului și, dacă era prin preajmă, zvonul despre ghetou putea fi probabil adevărat.

– Mă bucur să te cunosc.

Colonelul Kappler a dat din cap cu rigiditate.

Weizsäcker a intervenit:

– Elisabetta, i-am spus colonelului Kappler că la Casa Servano se servește cea mai bună mâncare din Roma. Nonna a făcut cele mai bune paste pe care le-am gustat vreodată, iar tu ești o ucenică foarte demnă.

– Vă mulțumesc! *Buon appetito*, colonele Kappler!

Elisabetta s-a întins peste masă cu farfuria aburindă, apoi s-a prefăcut că se împiedică. Farfuria a zburat în aer, s-a răsturnat și a aterizat cu susul în jos în poala lui Kappler.

– Aoleu!

Kappler a sărit în sus, făcând o grimasă. Uleiul fierbinte îl pătase între picioare, ca și cum ar fi urinat, lucru pe care Elisabetta nu l-ar fi putut plănui nici dacă ar fi încercat. Și-a curățat spaghetele de pe pantaloni, iar scoicile s-au rostogolit pe podea.

– O, nu!

Weizsäcker s-a dat înapoi. Ceilalți clienți și-au încovoiat gâturile, iar un murmur nervos s-a răspândit în restaurant.

Elisabetta a simulat un oftat.

– Domnule colonel Kappler, îmi pare atât de rău! Ce neîndemânatică am fost!

– Elisabetta, adu o cârpă! a zbierat Weizsäcker.

– Da, domnule!

Elisabetta a fugit în bucătărie.

După închiderea restaurantului, Elisabetta s-a grăbit să ajungă în ghetou, unde a găsit piața din fața sinagogii plină de familii care se îmbrățișau și vorbeau în grupuri. Bărbații se grăbeau să intre și să iasă din sinagoga, care

era deschisă. Lumina pătrundea prin ferestrele înalte de sticlă colorată, strălucind în portocaliu, galben, verde și albastru pe cerul nopții.

Elisabetta l-a căutat pe Sandro în mulțime, dar nu l-a văzut. A zărit un cuplu tânăr în haine maro uzate și s-a dus la ei.

– Scuzați-mă, a spus ea. Pot să vă întreb dacă știți ce se întâmplă? Am auzit un zvon teribil că evreii trebuie să strângă aur pentru a-l da naziștilor.

– Da, este adevărat, a răspuns femeia.

– Este un coșmar. Soțul ei a dat din cap, cu gura coborâtă într-o barbă deasă. Fiecare familie contribuie, dar puțini mai au obiecte de valoare sau bani.

– Aș vrea să vă ajut. Elisabetta a scos din poșetă un plic care conținea câștigurile zilei. Nu am aur, dar am bani.

– Ce drăguț din partea dumneavoastră. Puteți să vă aduceți contribuția la etajul al doilea al sinagogii. Întrebați de un avocat pe nume Massimo Simone.

Elisabetta și-a ascuns reacția. Dacă tatăl lui Sandro era acolo, atunci și Sandro ar fi fost acolo. I-ar fi plăcut să-l vadă, dar se îndoia că el ar fi vrut să o vadă pe ea. Nu o contactase după ce ea îi lăsase *supplì*.

I-a înmânat bărbatului plicul.

– Vreți să îl duceți dumneavoastră în locul meu?

– Dacă doriți. Bărbatul a acceptat plicul. Care este numele dumneavoastră? Le voi spune că ați contribuit.

– Nu, mulțumesc! Elisabetta s-a întors, ieșind în grabă din ghetou.

Capitolul 86

SANDRO

28 septembrie 1943
Marți dimineața

Mai erau câteva ore până la termen, iar Sandro, familia sa, președinții Foà și Almansi, Angelo, Anticoli și asistenții săi, contabilul Renzo Levi și secretara Rosina Sorani se aflau în Sala di Consiglio, epuizați. Strânseseră aurul puțin câte puțin ore în șir. Speranțele lor crescuseră și se prăbușiseră, dar dăduseră mai multe telefoane, bătuseră la mai multe uși și luaseră urma fiecărui membru al comunității pentru contribuții. Cumpăraseră chiar și cincisprezece kilograme de aur cu banii pe care îi strânseseră.

Acum stăteau în jurul mesei, așteptând să vadă dacă și-au atins scopul. Angelo a așezat un singur cercel pe cântarul de alamă. Pivotul a scârțâit cât de puțin. Cu toții și-au ținut respirația.

Angelo s-a îndreptat, zâmbind.

– Am reușit!

Toată lumea a aplaudat. Sandro și-a îmbrățișat tatăl. Femeile au izbucnit în lacrimi, agățându-se una de cealaltă. Almansi și Foà și-au strâns mâinile, radiind de bucurie. Angelo, asistenții săi și Renzo s-au bătut pe spate.

În pofida dificultăților, reușiseră mai repede decât se așteptase cineva. Aurul a umplut zece cutii pe masă, cu câte cinci kilograme în fiecare. Le mai rămăseseră chiar suficienți bani pentru a pune 2 021 540 de lire în seiful comunității, în sinagogă. Seara trecută, Vaticanul se oferise să le împrumute orice lipsea, dar comunitatea spera să se bazeze doar pe ei înșiși.

– Fiule. Tatăl lui Sandro i-a dat drumul, cu ochii sclipind în spatele ochelarilor. Bine lucrat.

– Și tu, tată.

Foà și-a dres vocea.

– Vă mulțumesc tuturor pentru eforturile depuse! Am făcut asta împreună. Este un tribut adus iubirii, forței și puterii comunității noastre.

Almansi a dat din cap aprobator.

– Voi suna la Vatican și îi voi mulțumi papei, dar sunt extrem de mândru că nu am dat greș. Acestea fiind spuse, încă mai avem timp, așa că aș întârzia înainte de a anunța minunata noastră veste comunității. Oricât de mult mi-aș dori să le ușurez suferința, cred că ar trebui să continuăm colectarea, pentru siguranță. De asemenea, cred că ar trebui să-l sunăm pe colonelul Kappler și să cerem o prelungire. Nu vreau să creadă că i-am respectat prea ușor termenul limită.

– Foarte înțelept. Foà s-a întors spre tatăl lui Sandro. Massimo, ești de acord?

– Da, în toate privințele. Dacă le spunem naziștilor că am îndeplinit cererea lor, vor cere mai mult și ne vor trimite înapoi de unde am plecat. Tatăl său s-a întors spre Sandro. Fiule, ce părere ai?

– Sunt de acord, a răspuns Sandro, bucuros că a fost întrebat.

Naziștii au sfârșit prin a prelungi termenul limită, iar când a sosit momentul, Foà, Almansi și Massimo au călătorit la Villa Wolkonsky cu aurul. Dintr-un motiv necunoscut, Kappler nu era acolo, iar ei au fost redirecționați către biroul său din Via Tasso, o întorsătură nedorită a evenimentelor. La început, naziștii au pretins că aurul nu avea o greutate suficientă, dar, după proteste, au cântărit din nou cantitatea și au trebuit să cedeze.

Evreii din Roma fuseseră salvați.

Capitolul 87

MARCO

29 septembrie 1943

Era chiar înainte de răsărit, iar cerul era de un portocaliu-auriu cald la orizont, răcorindu-se până la un albastru pur pe măsură ce se subția în atmosferă. Luna era ca o semilună subțire, abia o linie albă curbată, ca imaginea aversă a unei umbre. Marco, tatăl său și partizanii tocmai își ocupaseră pozițiile de tragere, sprijiniți pe coate și culcați pe burtă de-a lungul drumului de pământ pustiu, cu un deal abrupt. Așteptau să întindă o ambuscadă unui convoi nazist, care urma să treacă în jumătate de oră.

Marco a privit în jos pe vizorul armei sale lungi, pe care a țintit-o spre creasta dealului. Tatăl său aflase de convoi noaptea trecută târziu, așa că partizanii se mobilizaseră rapid. Stăteau ascunși după un deal care mărginea drumul, iar în spatele lor se afla o livadă de lămâi abandonată. Lămâile în putrefacție acreau aerul. Albinele bâzâiau în jurul capului lui Marco.

Tatăl său s-a întors spre el.

– Marco, când începe, ține capul jos.

– De cine ți-e mai frică, de naziști sau de mama?

– Chiar trebuie să întrebi?

Tatăl său a zâmbit.

Marco se simțea mai aproape de tatăl său ca niciodată.

– Tată, ai grijă și tu.

– Am supraviețuit la Caporetto, pot supraviețui în orice situație.

Marco a fost surprins, deoarece tatăl său nu rostise niciodată cuvântul Caporetto cu voce tare.

– Pregătește-te. Tatăl său a țintit. Vin.

– De unde știi?

– Simt vibrația în pieptul meu.

Marco a tăcut și a simțit vibrația revelatoare. Nu după mult timp, vuietul mecanic al unor motoare grele venea din partea cealaltă a dealului, o pantă abruptă. Convoiul era format din trei camioane acoperite care transportau provizii, escortate de două autovehicule VW Kubelwagen, unul în față și unul în spate. Angrenajele au început să trosnească în timp ce camioanele urcau cu greu panta de pe partea cealaltă.

Marco s-a încordat, reajustându-și ținta. Sunetul motorului s-a intensificat, iar el a așteptat ordinul de a trage. Acesta urma să vină de la tatăl său. Planul de luptă prevedea ca partizanii să nu deschidă focul până când întregul convoi nu se afla pe panta descendentă a dealului.

Marco s-a uitat în josul țevii și și-a amintit să aibă răbdare.

În clipa următoare, un autovehicul Kubelwagen a ajuns pe creasta dealului.

Marco a înghițit în sec, ținându-și capul plecat. În Kubelwagen se aflau patru soldați naziști. Coborâse dealul, prinzând viteză.

Marco a simțit cum îi bate inima. Un camion a trecut dealul cu doi soldați naziști în cabină. Acesta urmărea îndeaproape autovehiculul Kubelwagen. Cel de-al doilea camion a trecut dealul, apoi al treilea.

Lui Marco i s-a uscat gura. Un alt autovehicul Kubelwagen, în care se aflau soldați naziști, a ajuns pe creasta dealului. Întregul convoi se deplasa rapid pe lunga pantă descendentă.

Dintr-odată, partizanii de la poalele dealului au aruncat pe șosea o grămadă de *quattropunti*. Vehiculele naziste aveau prea mult avânt pentru a se opri. Primul Kubelwagen a lovit *quattropunti*. Anvelopele sale au pocnit și au început să se dezumfle.

– Foc! a strigat tatăl său.

Marco și partizanii au început să tragă. Naziștii din Kubelwagen au fost prinși pe nepregătite și au fost împușcați în timp ce se întindeau după arme.

Primul camion s-a izbit de Kubelwagen, prea greu pentru a se opri. Al doilea camion s-a alăturat carambolului. Al treilea camion a încercat să iasă de pe șosea. Dealurile le-au blocat pe ambele părți. Șoferul celui de-al doilea autovehicul Kubelwagen a încercat să se abată din drum. Avântul l-a dus în jos, în carambol.

Partizanii au tras o ploaie de gloanțe asupra convoiului. Fumul a umplut aerul. Naziștii au ripostat, dar au căzut sub baraj.

Marco și partizanii au continuat să tragă. Naziștii au sărit din camioane, dar au fost doborâți. La scurt timp, nici un nazist nu mai riposta.

– Încetați focul! a strigat tatăl său, făcând semn.

Marco și partizanii au încetat să mai tragă. Unul dintre partizani fusese lovit în mână, dar nu pierduseră nici un om.

Bătălia s-a încheiat. Marco a simțit cum adrenalina i se scurge din corp, făcându-l să tremure. S-a lăsat la pământ și a lăsat arma jos. *Quattropunti* își făcuseră treaba. Partizanii câștigaseră.

Tatăl său s-a așezat lângă el, punându-și un braț în jurul lui. Nici unul dintre ei nu a scos nici un cuvânt. Partizanii au alergat până la drum, urcându-se în camioanele acoperite pentru a vedea ce provizii aveau.

Naziștii zăceau morți și muribunzi, cu trupurile în poziții îngrozitoare. Ochii lor nevăzători se holbau la cer. Uniformele Wehrmacht se înnegriseră de sânge. Fumul plutea deasupra măcelului, iar mirosul de pușcă a copleșit mirosul de citrice.

Marco nu-și putea lua ochii de la scena macabră. Această bătălie era diferită de cea de la Porta San Paolo. Aici, el era aproape de soldații pe care îi omorâse. Le putea vedea fețele, și erau tineri ca și el. Nu cu mult timp în urmă, ei fuseseră aliații lui. Prietenii lui. Rolf.

Marco a simțit disperare, în ciuda victoriei. El crezuse în fascism, iar ei crezuseră în nazism. Cu toate acestea, el era în viață, iar ei erau morți. Nu exista nici o diferență între el și ei. Erau cu toții tineri care credeau în ceva greșit.

Marco s-a rugat ca acesta să fie ultimul război, dar știa că nu va fi așa. Oamenii sunt falibili și întotdeauna vor crede în lucruri greșite. Simțea că tocmai aflase ceva ce tatăl său știa deja, dar nici unul dintre ei nu a vorbit.

Soarele a început să răsară, trimițând raze aurii printre chiparoși și lămâi. Tatăl și fiul s-au întors instinctiv să privească răsăritul.

Marco și-a ținut ochii spre soare până când l-au durut.

Capitolul 88

ELISABETTA

29 septembrie 1943

Elisabetta se grăbea spre muncă. Nu dormise pentru că își făcea griji pentru Sandro. Ziarele nu conțineau nici o știre despre cererea de aur a naziștilor și nici radioul nu oferea nimic. Întrebase deja doi bărbați de pe stradă dacă știau dacă ghetoul adunase suficient aur. Nici unul dintre ei nu avea idee despre ce vorbea.

A zărit un bătrânel care mergea, purtând un costum închis la culoare și un *capellino*, o tichie. L-a ajuns din urmă, atingându-i cotul.

– Scuzați-mă, domnule, pot să vă pun o întrebare?

– Bineînțeles, domnișoară.

– Știți dacă ghetoul a reușit să facă rost de aur?

– Da, a răspuns el, cu un zâmbet care îi încrețea fața ridată. Am reușit.

– Slavă Domnului!

Elisabetta și-a aruncat brațele în jurul lui.

Nu părea să îl deranjeze.

Capitolul 89

SANDRO

29 septembrie 1943

În această seară era ajunul lui Rosh Hashanah, iar Sandro și tatăl său se aflau la sinagogă dis-de-dimineață, aranjând Sala di Consiglio împreună cu secretara, Rosina. Sandro se simțea fericit și mândru că evreii din ghetou supraviețuiseră calvarului. Niciodată nu-și admirase mai mult tatăl, după ce îl văzuse ridicându-se la înălțimea provocării.

Dintr-odată, dinspre piață s-a auzit un zgomot de motoare grele. Sandro a făcut un schimb de priviri cu tatăl său, iar ochii Rosinei s-au aprins în semn de alarmă. Cei trei s-au repezit la fereastră și au privit afară cu groază.

Tancuri Panzer cu tunuri lungi se îndreptau chiar spre ușile sinagogii. În spatele lor se aflau autovehicule Kubelwagen pline de naziști și două camioane mari acoperite.

Rosina a scos un strigăt speriat.

– O, nu! Sandro a simțit un impuls de teroare.

– Ce fac? a întrebat tatăl său, agățându-se de pervazul ferestrei.

Au văzut cum naziști în uniforme au sărit din vehicule, au descărcat caprele din camion și au izolat piața. Un sedan negru cu steaguri naziste a oprit, iar de pe bancheta din spate a ieșit un căpitan al Gestapoului, cu un președinte Foà vădit agitat. Familiile din piață au început să se adune în spatele cordonului.

– Să mergem.

Tatăl său a deschis drumul și s-au grăbit să coboare scările, au ajuns la parter și s-au întâlnit cu Foà și cu ofițerul Gestapoului când au intrat în sinagogă.

Foà a făcut un gest spre nazist, încordat.

– Acesta este căpitanul Mayer, de la SS. Căpitane Mayer, permiteți-mi să vă prezint...

– Nu am timp de pălăvrăgeală, l-a întrerupt Mayer, fără să zâmbească. Trebuie să căutăm echipamente radio în sinagogă. Credem că voi, evreii, ați fost în contact secret cu guvernul Badoglio.

Foà a adăugat:

– Oamenii căpitanului Mayer mi-au percheziționat casa în această dimineață, căutând astfel de dovezi. Bineînțeles, nu au găsit nici una. L-am asigurat că nici unul dintre noi nu are astfel de interacțiuni.

– Bineînțeles că nu. Tatăl lui Sandro s-a întors spre Mayer. Nu există nici un motiv pentru a percheziționa sinagoga. Acesta este un loc de cult. Nu există aici nici un echipament radio sau ceva de genul acesta. Este revoltător.

Sandro și-a mușcat limba, speriat pentru tatăl său. Soldații naziști, înarmați cu mitraliere, se revărsau deja pe ușă, poziționându-se în spatele lui Mayer, într-o demonstrație de forță letală.

– Dați-vă la o parte, le-a spus Mayer, apoi a lătrat un ordin în germană. Soldații naziști și-au îndreptat armele spre Sandro, tatăl său și Rosina.

Tatăl său s-a îndreptat.

– Căpitane Mayer, nu trebuie să ne amenințați în acest fel. Am vrut doar să vă explic...

– Dă-te la o parte!

Ei au făcut acest lucru, iar Mayer a dat un alt ordin, determinându-i pe soldații naziști să își lase armele jos. La următorul ordin, naziștii au inundat sanctuarul, au alergat pe coridoare în cizmele lor negre și au răscolit scaunele din lemn sculptat. La fiecare scaun se aflau cutii de lemn încuiate care conțineau cărți de rugăciune, iar ei au spart capacele cu armele lor.

Sandro și ceilalți priveau, îngroziți și consternați. Un grup de naziști s-a repezit la cutiile de pomană, de asemenea încuiate, și le-au spart în același mod. Un alt grup s-a grăbit spre partea din față a sinagogii, a urcat treptele până la *bimah* și s-a îndreptat spre chivotul care ținea pergamentele sacre ale Torei și alte cărți sfinte, în spatele unei perdele de brocart.

Sandro s-a agățat de brațul tatălui său, iar ei au rămas uimiți și neîncrezători în timp ce naziștii dădeau cortina la o parte, expunând cărțile sfinte. Au luat două pergamente și le-au aruncat pe podea, o înjurătură.

Tatăl lui Sandro a oftat.

– Căpitane Mayer, ăsta e vandalism! Acei soldați se află într-o zonă sacră, unde numai rabinii au voie să intre. Nu există nici un echipament radio!

Ochii lui Foà s-au rotunjit în semn de alarmă.

– Căpitane Mayer, nu puteți face asta! Aceasta este o încălcare a legii iudaice și nu pot aproba...

– Liniște! a strigat Mayer. Am ordin să percheziționez sinagoga de sus până jos. Ați pierdut războiul și acum sunteți sub legea marțială. Tăceți sau vă voi duce pe Via Tasso.

Inima lui Sandro a bătut cu putere în piept și s-a uitat, îngrozit să vadă naziști care se înghesuiau pe casa scării, alergând în sus și în jos.

– Acum, mergem sus, toată lumea!

Mayer a făcut un gest spre casa scării, iar Sandro și ceilalți l-au urmat și au urcat la etajul al doilea, doar pentru a fi întâmpinați de o priveliște îngrozitoare.

Naziștii răscoliseră rafturile din sala de conferințe, aruncând cărți și hârtii pe podea. Pe o parte a camerei se aflau dulapuri cu dosare închise, iar naziștii le-au spart și au răscolit conținutul.

Alți naziști au sosit cu cutii de carton și au început să împacheteze documentele și dosarele.

Tatăl lui Sandro s-a încruntat.

– Căpitane Mayer, acestea sunt evidențele comunității. De ce sunt confiscate? Ați spus că ați vrut doar să căutați.

– Putem căuta mai eficient în afara sediului. Mayer a arătat spre raftul de cărți de pe peretele îndepărtat. Foà, ce sunt acele volume legate?

Foà a ezitat.

– Procesele-verbale ale ședințelor Consiliului Evreiesc și evidențele financiare.

Mayer a dat ordine într-o germană rapidă, iar naziștii au smuls volumele și evidențele financiare de pe rafturi și le-au încărcat în cutii.

– Foà, ce sunt aceste fișe?

Fața ridată a lui Foà s-a posomorât.

– Numele, adresele și informațiile genealogice ale membrilor noștri.

Mayer a dat mai multe ordine, iar naziștii au început să împacheteze fișele.

– Foà, știu că comunitatea are un seif. Unde este?

Foà a suspinat resemnat.

– În biroul meu.

– Arată-mi. Doamnă, rămâneți aici, vă rog. Ceilalți, veniți cu mine.

Foà a traversat spre biroul său și a deschis ușa, urmat de Sandro și de tatăl său. În încăpere se aflau un birou acoperit de hârtii, un dulap din lemn și un raft plin de cărți, fotografii și o *menorah* din argint gravat. Sandro nu mai fusese niciodată în birou.

Foà a deschis ușa dulapului, dezvăluind un seif negru.

– Poftim!

– Deschide-l!

– Cheia este în biroul meu.

Foà a scos sertarul biroului său, a scos o cheie mică din aur, apoi a descuiat seiful.

Mayer s-a uitat înăuntru.

– Câți bani sunt ăștia?

– Aproximativ două milioane de lire.

– Pleacă! Trebuie să folosesc telefonul.

Mayer le-a făcut semn să iasă și a închis ușa, în timp ce ei așteptau într-o tăcere forțată. Sandro a făcut un schimb de priviri cu tatăl său, care părea mai furios decât îl văzuse vreodată. În jurul lor, naziștii răscoleau dulapuri și confiscau dosare, hârtii și fișe. Sandro se străduia să tragă cu urechea la apelul telefonic al lui Mayer, dar nu putea desluși cuvintele în germană.

După câteva minute, Mayer a deschis ușa și a făcut un semn către seif.

– Foà, am primit noi ordine de la colonelul Kappler de a confisca acei bani. Ia o cutie mică și împachetează-i pentru mine.

– Dar sunt ai noștri. Buzele lui Foà s-au întredeschis cu consternare. I-am colectat ca răspuns la cererea sa de aur.

Tatăl lui Sandro a intervenit:

– Căpitane Mayer, nu aveți nici un temei legal pentru a lua proprietatea comunității. Ați numit-o confiscare, dar este un furt obișnuit, un act criminal.

Mayer l-a privit fix.

– Atâta sfidare! Te voi raporta colonelului Kappler.

Sandro a tresărit, îngrozit pentru tatăl său.

– Căpitane Mayer, a lăsat el să-i scape, tatăl meu este avocat și încearcă doar să protejeze comunitatea.

– Căpitane Mayer, vă rog, mă voi supune.

Foà a luat repede o cutie de corespondență de pe birou, dar Mayer i-a luat-o și a aruncat scrisorile pe covor.

– Ieșiți afară, o vom face noi!

Mayer le-a făcut din nou semn să iasă, iar ei s-au dat la o parte în timp ce el le lătra ordine soldaților săi, care au adus mai multe cutii și au început să golească conținutul biroului lui Foà.

Pe măsură ce dimineața se scurgea, căpitanul Mayer și soldații naziști au încărcat documentele, dosarele, evidențele de procese-verbale, registrele financiare și alte bunuri ale comunității în camioanele acoperite din piață. Sandro, tatăl său, Foà, Rosina și familiile din piață, printre care mama lui Sandro și Rosa, au privit într-o tăcere îngrozită.

I-a atras atenția că în seara aceasta era Rosh Hashanah și Anul Nou evreiesc 5704. Spera ca lucrurile să fie mai bune.

Acum, se temea că vor fi și mai rele.

*

Mai târziu, Sandro s-a reunit cu părinții săi și cu Rosa în jurul mesei din bucătărie, după ce terminaseră un prânz sărac de *spaghetti* cu sos *pomodoro* diluat. Sandro era tulburat după ce îi văzuse pe naziști vandalizând sinagoga sa, un lăcaș de cult sacru. Ura faptul că nimeni nu putea face nimic pentru a-i opri pe naziști, în nici un fel. Dacă fasciștii îi ruinaseră pe evreii din ghetou, naziștii intenționau să-i distrugă.

Rosa și-a clătinat capul.

– Trebuie să recunosc, după ce am văzut tancurile alea, mi-e frică cu adevărat pentru viețile noastre. Ar trebui să ne ascundem. Cunoaștem oameni care ne pot ajuta, cum ar fi Emedio și monseniorul O'Flaherty.

– Așa crezi? a întrebat Sandro, nesigur.

– Da, absolut. Și alții au făcut-o, chiar și rabinul-șef Zolli. De ce să nu o facem noi? Ar putea fi ultima noastră șansă.

– Ei bine. Tatăl lui Sandro a suspinat, cu o expresie grav tulburată. Recunosc, ceea ce am văzut astăzi mi-a deschis ochii. Naziștilor... *le-a plăcut* să vandalizeze sinagoga. Scuza aia cu radioul a fost un pretext pentru a ne teroriza și a ne fura. Lăcomia i-a alimentat, dar și ura. Întotdeauna am crezut că vom fi în siguranță în Roma, dar nu am anticipat niciodată că naziștii ne vor ocupa. Îmi pare rău, ar fi trebuit să o fac. Tatăl său s-a uitat

la mama sa, apoi s-a întors spre Sandro și Rosa. Voi doi ar trebui să știți că eu și mama voastră am vorbit. Credem că ar fi prudent ca amândoi să vă ascundeți.

– Ce? Rosa a dat înapoi. Cum rămâne cu tine și cu mama?

– Rămânem aici. Ne punem credința în Dumnezeu.

Sandro a dat din cap dezaprobator.

– Nu vom pleca fără tine.

Mama lui i-a atins mâna lui Sandro.

– Puteți și trebuie să o faceți. Eu nu pot pleca, iar tatăl tău simte la fel. Dar nu vrem să ne asumăm alte riscuri cu voi doi.

Rosa i-a atins mâna.

– Mamă, veți fi amândoi blocați aici.

– Nu suntem blocați aici, este nevoie de noi aici. Sunt singurul obstetrician din ghetou și știți că multe dintre nașterile mele sunt complicate în aceste zile, din cauza malnutriției și a bolilor. Am o pacientă care va intra în travaliu în orice zi, Cecilia de după colț. Este primul ei copil și a fost bolnavă de pneumonie. Nu pot să o abandonez.

Rosa s-a încruntat.

– Dar după ea? Nu poți pleca atunci?

– Nu, vor fi Regina și Clara. Amândouă sunt în luna a noua. Sunt pur și simplu prea multe femei aici care au nevoie de mine.

Sandro s-a întors spre tatăl său.

– Tată, și tu?

– Voi sta cu mama ta. Tatăl său a reușit să zâmbească, mobilizându-se. Nu pot să le întorc spatele când toată lumea are cea mai mare nevoie. Atât de mulți evrei din ghetou sunt lipsiți de avantajele noastre. Nu ar putea să se ascundă, chiar dacă ar vrea. Acum mă admiră. Voi rămâne să-i ajut pe Foà și pe ceilalți...

– Atunci rămânem și noi, l-a întrerupt Rosa, care părea la fel de hotărâtă să rămână pe cât fusese de hotărâtă să plece.

Sandro i-a înțeles schimbarea de opinie.

– Da, rămânem cu toții.

Privirea tatălui său a întâlnit-o pe a lui.

– Fiule, ești sigur?

– Da. Sandro nu știa că simte așa ceva până în acel moment. Noi suntem evrei de ghetou. Aici ne este locul, cu comunitatea noastră.

Tatăl său a întins mâna, cu palma în sus.
– Atunci să ne rugăm.

Capitolul 90

SANDRO

30 septembrie 1943

Sandro, tatăl său și președintele Foà au stat în sanctuar în timp ce tâmplarii reparau cutiile de valori, croitoresele reparau cortina și cei de la curățenie curățau podeaua. Naziștii făcuseră pagube semnificative, iar Sandro își petrecuse dimineața încercând să găsească registrele care mai existau, apoi gândindu-se cum va plăti comunitatea pentru restaurare, având în vedere că naziștii le furaseră și banii.

Sandro s-a speriat la zgomotul brusc al mașinilor care se apropiau de sinagoga din piață. El, tatăl său și Foà s-au întors spre ușile deschise, iar muncitorii s-au oprit brusc. Toată lumea a înțepenit văzând naziștii care se opreau într-un șir de autovehicule Kubelwagen.

Foà a clătinat din cap.

– Ce vor acum?

Tatăl lui Sandro a răspuns:

– Bănuiesc că orice lucru de valoare. Bibliotecile, argintăria.

Sandro s-a întors spre tatăl său.

– Nu-i putem opri, tată?

– Putem încerca.

Tatăl său a deschis drumul și s-au grăbit pe culoar, întâlnind doi căpitani naziști care intrau în sinagogă, în fața unor soldați înarmați. Căpitanii erau amândoi cu ochelari, subțiri și neînarmați și, deși purtau uniforme Wehrmacht, nu păreau a fi oameni de luptă. Sandro a detectat în ei un aer erudit, asemenea profesorilor pe care îi întâlnise la La Sapienza.

Tatăl său i-a întâmpinat, dar nu le-a întins mâna.

– Domnilor, eu sunt Massimo Simone, iar aceștia sunt președintele Foà și fiul meu, Sandro. Care este motivul vizitei dumneavoastră de astăzi?

Căpitanul nazist mai înalt și-a strâns buzele subțiri.

– Suntem de la ERR, de la Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg, o divizie a Wehrmachtului responsabilă pentru artefacte și cărți rare. Suntem orientaliști, iar eu însumi sunt profesor de studii de limbă ebraică la Hohe Schule din Berlin. Înțeleg că aveți două biblioteci foarte importante aici, Biblioteca Comunità și Biblioteca del Collegio Rabbinico Italiano. Dorim să parcurgem colecțiile.

– Și care este motivul?

– Interesul nostru academic.

Tatăl său a dat din cap dezaprobator.

– Acest lucru nu este posibil. Librăriile sunt private și securizate...

– Arată-ne bibliotecile. Căpitanul nazist a făcut un gest către soldații din spatele său. Vom utiliza forța, în cazul în care refuzați.

– Dacă insistați, a spus tatăl lui Sandro cu subînțeles.

Foà a adăugat:

– Trebuie să urmați procedurile adecvate în manipularea acestor artefacte.

Căpitanul nazist a pufnit ca și cum s-ar fi simțit insultat.

– Cunoaștem procedurile de manipulare a unor astfel de obiecte. Am adus mănuși de pânză.

Foà, Massimo și Sandro i-au condus pe căpitanii și soldații naziști la etajul al treilea, unde Sandro nu mai fusese niciodată, deoarece era interzis. Scara se transformase într-o mică sală de conferințe care conținea o masă rotundă de mahon și scaune. Dincolo, se afla o încăpere mare, cu un perete care avea sticlă pe jumătatea superioară, astfel încât Sandro putea vedea înăuntru. Se asemăna mai degrabă cu o sală de cărți rare decât cu o bibliotecă, căptușită cu rafturi pline de cărți și dulapuri pentru documente, cu jaluzele verzui peste ferestre pentru a filtra lumina soarelui.

Foà s-a îndreptat spre bibliotecă.

– După cum am spus, trebuie să aveți grijă...

– Permiteți-mi să confirm faptele esențiale, a întrerupt nazistul mai înalt, în timp ce mergeau. În ceea ce privește valoarea, am înțeles că Biblioteca della Comunità conține una dintre cele mai importante colecții din Europa. Se spune că ar conține texte rare, pergamente ilustrate și manuscrise din vremea cezarilor și desene originale ale primilor papi. Este adevărat?

– Da, a recunoscut Foà cu reticență, când au ajuns în bibliotecă.

– Este, de asemenea, adevărat că, luate împreună, colecțiile reprezintă artefacte și istoria iudaismului timpuriu și a creștinismului timpuriu?

– Da.

Foà a suspinat, scoțând un breloc din buzunar.

– Unde sunt cataloagele acestor comori?

Foà a arătat cu degetul spre geam.

– Pe raftul din stânga, deși nu am catalogat totul încă.

– Vom confisca cataloagele.

– Ce?

Foà a dat înapoi.

Tatăl lui Sandro a intervenit:

– Dar ați spus că vreți doar să vă uitați. Nu aveți voie să confiscați nimic din colecție.

– Cataloagele nu fac parte din colecție în sine. Ele sunt în esență indici realizați de dumneavoastră. Dorim să intrăm acum în bibliotecă. Voi rămâneți aici.

Cei doi naziști au intrat în bibliotecă, apoi au închis ușa în urma lor.

Sandro, tatăl său și Foà stăteau de partea lor de geam, privind. Unul dintre naziști a trecut la cataloage, iar celălalt a început să scruteze cărțile. Sandro ura să se simtă atât de neajutorat, iar el putea să-l vadă pe tatăl său fumegând, cu pielea lui subțire și pestriță de emoție și cu privirea ațintită asupra căpitanilor naziști.

– Este un dezastru, a gemut Foà. Trebuie să-i împiedicăm să jefuiască biblioteca. Vor expedia totul în Germania. Jefuirea unor articole atât de prețioase ar fi o pierdere pentru evreii italieni și pentru cultura italiană pentru totdeauna. Este patrimoniul nostru.

Tatăl lui Sandro a dat din cap aprobator.

– Vom riposta, folosind toată forța legii. Pot să pregătesc actele pe care să le depun astăzi, prin care să interzic ERR-ului în instanță orice acțiune de confiscare. Voi trimite prin curier o scrisoare de autorizare lui Almansi pentru a o semna, deoarece numai Uniunea are autoritatea de a administra aceste biblioteci.

Foà a dat din cap aprobator.

– Avem nevoie de aliați, așa că aș putea trimite prin curier o scrisoare și la Vatican. Ar trebui să dorească să păstreze colecțiile în Roma. *Questura* și guvernul Badoglio ar trebui să aibă același interes.

Sandro a intervenit:

– Putem chiar să sunăm la La Sapienza și la alte instituții academice. Toate acestea ar trebui să dorească să păstreze colecția în Roma. Are o valoare educațională enormă.

– Bine. Foà părea încurajat. Când începem?

La unison, Sandro și tatăl său au răspuns:

– Acum.

Capitolul 91

MARCO

6 octombrie 1943

Marco avea de rezolvat ceva pentru șeful său și s-a grăbit să coboare pe trotuar. A cotit, dar a fost oprit de o mulțime mare care bloca trotuarul. Păreau să privească la ceva ce se întâmpla peste drum, cu spatele la el. Starea lor de spirit era sumbră, se adunaseră pe trotuar și se revărsau în stradă. Traficul fusese deviat, ceea ce era foarte neobișnuit în acest cartier aglomerat.

Marco știa că ceva nu e în regulă. Pe cealaltă parte a străzii se afla sediul carabinierilor, poliția militară din Roma. S-a grăbit să ocolească mulțimea și a avut o vedere clară asupra unei priveliști înfiorătoare. Soldații naziști înconjurau intrarea în sediul carabinierilor, poate o sută dintre ei. Un șir lung de camioane acoperite, poate cincisprezece, staționa în fața clădirii și pe câteva străzi, escortate de autovehiculele Kubelwagen. Naziștii păzeau vehiculele, delimitând cartierul general.

Marco a privit, șocat, cum, în clipa următoare, un grup de naziști a ieșit din clădire cu treizeci de carabinieri în cătușe. Nu știa ce se întâmpla; nu-și putea imagina că făcuseră ceva greșit. Un murmur furios a răsunat în mulțime, iar mulți îi înjurau pe naziști sau făceau gesturi obscene cu mâna la adresa lor. Naziștii i-au încărcat pe carabinieri în spatele unui camion acoperit.

Marco a continuat să privească, îngrozit să vadă un alt grup de naziști părăsind clădirea cu și mai mulți carabinieri arestați. Naziștii au încărcat al doilea grup de carabinieri într-un alt camion acoperit, apoi a urmat un alt grup și încă unul și încă unul, în valuri de arestări. De îndată ce un grup de carabinieri era încărcat, camionul pleca și un alt grup era scos, încărcat și dus în arest.

Marco și-a dat seama cu groază că naziștii arestau întreaga forță de poliție. Gândul acesta fusese de neconceput, până acum. Aceasta era o operațiune majoră, în centrul Romei, dar naziștii reușiseră să facă din asta o surpriză totală. Nu auzise nici măcar o șoaptă despre asta la Palazzo Venezia. Nici partizanii nu știau despre asta.

Marco s-a simțit îngrozit pentru orașul pe care îl iubea și pentru concetățenii săi romani, care, de acum înainte, aveau să fie complet lipsiți de apărare împotriva naziștilor. Mulțimea privea cu teamă, cu mâinile la gură. Unii înjurau sau plângeau, iar alții se întorceau, disperați.

Marco s-a oprit din numărat la cinci sute de carabinieri arestați. Se îndoia că mai rămăseseră mulți înăuntru, asta dacă mai rămăsese vreunul. A alergat spre casă.

Capitolul 92

SANDRO

13 octombrie 1943

Sandro stătea alături de mama sa, Rosa, și de celelalte familii îndurerate în spatele unei baricade ridicate de naziști, în jurul pieței. Soldații naziști înarmați păzeau intrarea în sinagogă, într-o demonstrație terifiantă de forță letală. Naziștii erau pe cale să confiște conținutul Bibliotecii Comunității și al Bibliotecii Colegiului Rabinic Italian, aproximativ zece mii de cărți și artefacte de o valoare inestimabilă. Opoziția legală pentru a împiedica jefuirea nu avusese nici un rezultat, deoarece naziștii erau mai presus de orice lege. Nici o instituție nu intervenise: nici Vaticanul, nici guvernul Badoglio, nici Questura, nici La Sapienza.

Tatăl lui Sandro se afla în sinagogă împreună cu președinții Foà și Almansi, într-un ultim efort de a-i opri pe naziști. Sandro știa că va fi zadarnic. Singura lui consolare era că tatăl său și ceilalți luaseră problema în propriile mâini în ultimele zile, anticipând că metodele legale vor eșua. Ascunseseră unele dintre cele mai prețioase artefacte din colecție în casele și grădinile unor familii simpatizante, în toată Roma. Goliseră chiar și *mikveh*-ul sau baia rituală din sinagogă și angajaseră un faianțar pentru a ascunde artefacte în pereții acesteia.

Dar în această dimineață, fără nici un avertisment, ghetoul s-a trezit și a găsit două vagoane de marfă masive parcate vizavi de sinagogă, pe Lungotevere de' Cenci, pe șinele liniei de troleibuz Circolare Nera. Naziști înarmați păzeau o altă baricadă în jurul trenului de marfă și deviau traficul de pe bulevardul în mod obișnuit plin de viață. Insigna de pe tren era emblema căii ferate naționale germane, așa că toată lumea știa de unde venea trenul și încotro se îndrepta. Naziștii angajaseră Otto & Rosini, o

companie internațională de transport maritim, pentru a transporta colecția în Germania, iar muncitorii O&R se aflau în sinagogă, împachetând.

Tatăl lui Sandro a ieșit din sinagogă și a traversat piața. A ținut capul sus când a trecut pe lângă soldații naziști și, dacă îi era frică, nu a lăsat să se vadă. Sandro a simțit un val de admirație pentru el. Îl văzuse pe tatăl său crescând în statură în timpul acestor zile întunecate, iar comunitatea ajunsese să-l considere un lider.

Tatăl său s-a apropiat de baricadă, cu o expresie sumbră, iar familiile s-au năpustit asupra cordonului, strigându-i întrebări.

– Massimo, cum pot să ne ia bibliotecile? Ele aparțin comunității! Noi am plătit aurul! Cât mai pot să ne ia? Ați reușit să opriți asta? Este o crimă în plină zi!

Tatăl lui Sandro a făcut semn să se calmeze.

– Prieteni, am vești dezamăgitoare. Nu am putut opri această confiscare, deși am făcut tot ce am putut. A făcut o pauză în timp ce familiile reacționau cu gemete și murmure, apoi a reluat. Cu toate acestea, i-am avertizat că vom lua măsuri legale dacă vreunul dintre artefactele noastre va fi vândut, după ce vor fi ieșit din țară. Germanii ne-au asigurat că nu au nici o intenție de a face acest lucru. În plus, am cerut în mod oficial returnarea artefactelor după război...

Familiile au izbucnit în discuții, întrerupându-l, când un bărbat de la O&R, îmbrăcat într-un costum de lucru, a ieșit din sinagogă cu o cutie. Acesta a fost urmat de un alt bărbat O&R cu altă cutie, apoi de un altul. Muncitorii s-au îndreptat spre trenul de marfă, cărțile fragile și manuscrisele vechi de secole fiind transportate în cutii, ca și cum ar fi fost niște oale și tigăi obișnuite.

Dintr-odată, o carte a zburat de la o fereastră deschisă la etajul superior al sinagogii. Cartea s-a deschis în aer, iar paginile sale vechi au fluturat ca o pasăre ce nu putea să zboare.

Tatăl lui Sandro s-a răsucit, strigând:

– Nu, se va rupe!

Sandro a tresărit când tatăl său a fugit spre sinagogă, ridicându-și brațele. În mod uimitor, tatăl său a prins cartea din zbor. Familiile au aclamat, aplaudând.

În mod inexplicabil, naziștii au aruncat o altă carte neprețuită de la o altă fereastră. Tatăl lui Sandro s-a întors, apoi s-a grăbit să prindă și acea carte.

A făcut acest lucru la fix, chiar înainte ca aceasta să se lovească de pietriș. Chiar atunci, o altă carte a zburat de la o altă fereastră.

Bucuria familiilor a început să se stingă pe măsură ce naziștii continuau să arunce cărți neprețuite pe ferestre, din ce în ce mai repede. Tatăl său alerga înainte și înapoi în costum, cu cravata zburând. A încercat în zadar să prindă toate cărțile, dar era imposibil. În scurt timp, a început să plouă cu cărți rare. Tatăl său se chinuia să țină cărțile pe care le prinsese deja, aproape împiedicându-se.

– Tată, oprește-te! Sandro privea, consternat. Naziștii jucau un joc umilitor. Familiile au reacționat cu strigăte de furie. Gărzile naziste își fluturau armele spre familii. Situația a devenit periculos de instabilă. Sandro trebuia să facă ceva.

– Domnule! Sandro l-a strigat pe un nazist. Lăsați-mă să-l chem pe tatăl meu, vă rog?

– Du-te!

Nazistul s-a încruntat, făcând semn cu pistolul său lung.

Sandro s-a strecurat pe sub baricadă, s-a repezit la tatăl său și i-a luat o parte din cărți.

– Tată, oprește-te!

– Cărțile astea sunt vechi de sute de ani! a spus tatăl său, amărât și fără suflare, cu ochelarii strâmbi.

– Oprește-te acum!

Sandro și tatăl său au dat cărțile unui om de la O&R care a venit cu o cutie. Naziștii continuau să arunce cărțile pe fereastră. Paginile se desprindeau, zburau prin aer și se răspândeau pe jos ca niște gunoaie.

Sandro l-a luat de braț pe tatăl său și s-au grăbit să se întoarcă la baricadă. În jurul lor, cărți prețioase se prăbușeau în piață și se destrămau pe străzile pietruite, cu cotoarele dezlipindu-se. Mulțimea s-a năpustit asupra baricadei, încercând să ridice paginile.

Naziștii au strigat în germană, îndreptându-și armele spre familii.

Familiile s-au liniștit de frică, plângând și rugându-se. Sandro și-a grăbit tatăl, trecându-l pe sub baricadă, unde mama lui și Rosa l-au întâmpinat, îndreptându-i ochelarii. Tatăl său și-a recăpătat repede calmul, iar familiile s-au năpustit asupra lui, punându-i din nou întrebări.

Sandro a zărit o tânără în partea cealaltă a mulțimii, cu capul întors. Buclele ei întunecate străluceau în lumina soarelui, iar ea purta o rochie

drăguță cu carouri albastre, așa cum obișnuia să poarte Elisabetta. Inima i-a sărit în gât și s-a trezit că își croiește drum spre ea.

– Elisabetta? a spus Sandro, dar când femeia s-a întors cu fața la el, nu era deloc Elisabetta.

– Poftim?

– Îmi pare rău... Am crezut că ești altcineva.

Sandro s-a întors înapoi în mulțime. Ar fi trebuit să știe mai bine de atât. O refuzase pe Elisabetta, iar ea probabil că nu se gândea niciodată la el. Dragostea ei pentru el era de domeniul trecutului.

Își amintea de acea noapte la La Sapienza, cum se sărutaseră sub stele. S-a trezit întrebându-se dacă ea a scris vreodată cartea pe care își dorise să o scrie.

Sandro s-a îndreptat spre familia lui, încercând să o uite.

Capitolul 93

SANDRO

15 octombrie 1943

Sandro stătea lângă patul Rosei, îngrijorat pentru sora lui. Era bolnavă de mai bine de o săptămână, o durea stomacul. Abia putea să mănânce. Fața ei frumoasă era trasă și palidă, iar ochii își pierduseră strălucirea.

Mama lui și-a așezat palma pe fruntea Rosei.

– Draga mea, febra ta este prea mare. Cred că trebuie să te ducem la spital cât încă mai poți merge.

– Voi fi bine, a spus Rosa cu slăbiciune.

– Nu, ai nevoie de tratament.

Sandro era cu mama sa.

– Mamă, ce crezi că s-a întâmplat?

– Nu o pot diagnostica corect fără teste. Ar putea fi atât de multe lucruri.

– Ce ar trebui să facem? Tata nu se va întoarce acasă până târziu.

Sandro îl lăsase pe tatăl său la sinagogă, care aranja lucrurile după jefuirea bibliotecii.

– Noi doi o putem lua. Nu vreau să-l aștept pe tata. Îi vom lăsa un bilet.

Sandro a dat din cap aprobator.

– Bine, să mergem.

– Mamă, nu. Rosa a dat din cap dezaprobator. Nu am nevoie să merg și e după stingere. Sandro, spune-i că nu. Stingerea...

– Nu vă faceți griji. Dacă ne vor opri, le vom spune că este o urgență medicală. Presupunând că le pasă, a murmurat mama lui.

Sandro a stat cu mama sa în sala de așteptare, în timp ce Rosa era examinată. Doctorul Salvatore Cristabello, unul dintre foștii colegi ai mamei sale, fusese încântat să o revadă, deși remarcase rochia ei maro

ponosită și schimbarea aspectului. Sandro își dăduse seama că mama lui trecuse de la zveltă la slabă, iar când își zări reflexia într-o fereastră de sticlă, văzu că și el era la fel.

Doctorul Cristabello a ieșit pe ușă, profesionist în halatul său alb și impecabil, cu părul rar și cărunt și ochelari bifocali groși. Avea o față caldă și prietenoasă, dar expresia lui părea gravă în timp ce se îndrepta spre ei.

– Cum se simte?

Mama lui s-a ridicat în întâmpinarea lui, urmată de Sandro.

– Va fi bine, iar semnele vitale sunt bune, dar o voi interna. Cred că este o boală gastrointestinală, un parazit sau ceva de genul ăsta. Vedem o mulțime de astfel de cazuri, având în vedere contaminarea aprovizionării cu alimente.

– Și eu mă gândeam la același lucru.

– Îi dăm lichide și îi facem analize de sânge și urină. Va dura ceva timp până când vom primi rezultatele. Ar trebui să te duci acasă și să dormi puțin.

– Aș dori să rămân peste noapte, dacă se poate.

– Bine. Cred că pot să te strecor înăuntru.

– Mulțumesc, Salvatore! Mama lui s-a întors spre Sandro, atingându-i brațul. Du-te acasă, dragă. Ține-i companie tatălui tău.

– Dar și eu vreau să rămân. I-am lăsat un bilet.

Doctorul Cristabello a intervenit:

– Sandro, pot să trag câteva sfori pentru a o lăsa să stea în camera surorii tale, dar nu și pe tine.

– Bine, a fost de acord Sandro, cu reticență.

– Bun băiat, a spus mama lui, sărutându-l pe gât.

Sandro a părăsit spitalul, iar Ponte Cestio se afla la doar câțiva pași, ducând spre Trastevere și Elisabetta. Un val puternic de emoție l-a cuprins și a tânjit după ea. Nu-și putea închipui cum reușise să trăiască atât timp fără ea.

Sandro nu-și mai putea nega sentimentele nici un minut. Inima i-a deschis calea și a virat la dreapta pe Ponte Cestio, traversând podul și intrând într-un Trastevere pe care abia îl recunoștea. Străzile erau pustii, iar restaurantele și magazinele erau permanent închise. Ferestrele caselor erau întunecate, înnegrite în caz de raid aerian. Gunoaiele și molozul zăceau pe străzi, iar ghivecele de flori erau făcute bucăți. Jardinierele erau fără plante,

iar lamelele lor rupte se agățau de pereți. O boltă de iederă atârna deasupra capului, un singur supraviețuitor care nu avea nevoie de îngrijire și, prin urmare, nu primea nici una. Ca și el.

Sandro mergea ca într-un vis febril, pașii lui îl conduceau spre femeia pe care o iubea. O va implora să-l primească și să-l adăpostească, o va strânge în brațe și vor fi împreună în sfârșit, așa cum trebuiau să fie, așa cum a vrut Dumnezeu înainte ca omul să intervină, precum și fasciștii, naziștii, ura, legile și nedreptatea. S-a apropiat de casa ei și a continuat să meargă, rugându-se ca, într-un fel, visul lui să se împlinească și să fie în sfârșit cu ea.

Sandro a cotit pe strada ei, însă nu se vedea nici un suflet. A ajuns la casa ei, o bucată de stuc auriu cu două etaje care radia ca o rază de soare. Luminile erau stinse și obloanele închise. Elisabetta trebuia să fi adormit.

S-a gândit să procedeze ca Marco, să-i cânte o serenadă, dar Sandro nu știa să cânte. Nu mai avea nici un cântec, nu mai avea nimic. Disperarea l-a cuprins și și-a dat seama că nu avea nici un viitor de oferit, nici realizări, nici un presupus geniu, nici măcar un corp sănătos și se simțea golit până în măduva oaselor, nimic altceva decât sinele său cel mai crud, tânjind după ea.

Sandro s-a prăbușit în genunchi, aterizând pe strada pietruită. S-a prăbușit, cu capul plecat, iar lacrimile pe care și le reținuse îi ardeau ochii. S-a îndoit, prăbușindu-se, incapabil de altceva decât de tristețe.

– Sandro?

Sandro ar fi putut jura că a auzit-o pe Elisabetta strigându-i numele. Era o voce pe care o iubea de atât de mult timp și care venea de departe, de deasupra străzii, poate chiar din cer. Trebuie să fi avut halucinații, să fi coborât cu adevărat în nebunie.

Cu toate acestea, și-a ridicat privirea.

Capitolul 94

ELISABETTA

15 octombrie 1943

Cu puțin înainte de culcare, Elisabetta s-a dus pe acoperiș cu pisicile, ținând în mână o lumânare într-un borcan pentru lumină. Plouase în timp ce ea era la lucru, ceea ce a reprezentat o problemă pentru florile din supiere, deoarece acestea nu se bucurau de nici un drenaj. Trebuia să le dreneze, pentru că nu putea lăsa apa să le putrezească rădăcinile. Acesta era probabil unul dintre motivele pentru care neprețuitele supiere nu erau folosite pentru plantare.

A așezat lampa pe masă și s-a apucat de treabă, înclinând fiecare supieră și lăsând apa să se scurgă pe acoperiș. Gnocchi și Rico își croiau drum din oală în oală, bazându-se pe lăbuțele delicate pentru a evita bălțile. Nasurile lor absorbeau diferitele mirosuri, dându-le informații pe care doar ei le primeau, deoarece animalele aveau capacități care îi depășeau cu mult pe oameni, mai ales pisicile. Și mai ales Gnocchi și Rico, care erau genii chiar și printre ai lor.

Elisabetta a ajuns la supiera Capodimonte, apoi a observat că Gnocchi se îndrepta spre cornișa îngustă din jurul acoperișului. Elisabetta își făcea griji ori de câte ori pisicile pășeau pe cornișă, deoarece se temea că ar putea cădea.

– Gnocchi, te rog, dă-te jos, a spus Elisabetta, dar Gnocchi nu avea de gând să se oprească din ceea ce făcea, chiar și dacă era atât de periculos. Atât de puternică era voința lui Gnocchi și încrederea ei în sine.

Elisabetta s-a apropiat cu prudență de pervaz, fără să vrea să provoace chiar dezastrul pe care încerca să-l prevină. A îngenuncheat lângă cornișă, întinzând mâna, dar Gnocchi doar s-a întors cu spatele, arătându-și *didietro* blănos, căci putea fi obraznică în acest fel.

Elisabetta s-a uitat peste pervaz, surprinsă să vadă un bărbat în fața casei. Era înalt și slab, iar părul îi era suficient de deschis pentru a prinde lumina lunii. Ceva din interiorul ei l-a recunoscut instantaneu, în ciuda întunericului. S-a întrebat dacă era chiar el sau dacă se afla într-un fel ciudat de vis pe care îl avea cu ochii deschiși. Nu avea nici un sens ca el să se afle în fața casei ei în mijlocul nopții.

În clipa următoare, bărbatul a căzut în genunchi.

Elisabetta a tresărit.

– Sandro?

Bărbatul și-a ridicat privirea și era el.

– Elisabetta? Sandro s-a ridicat, privind în sus. Chiar tu ești?

– Da! Ești chiar *tu*?

– Unde ești? De ce ești acolo sus?

– De ce ești acolo *jos*? a strigat Elisabetta, emoționată. Urcă și vino să mă vezi! Mergi două case mai jos și ocolește prin spate, e o alee.

– Vin imediat!

Sandro a fugit.

Elisabetta a sărit în picioare, a traversat în grabă acoperișul și a ajuns pe palierul scării de incendiu. Câteva minute mai târziu, Sandro venea în fugă pe alee, o siluetă alergând spre ea, iar ea a simțit cum inima ei se preda iubirii pe care o simțea pentru el de atât de mult timp.

– Te iubesc!

Sandro a strigat spre ea.

– Și eu te iubesc!

Elisabetta a simțit cum inima îi este inundată de fericire, iar Sandro a ajuns la scara de incendiu, s-a prins de partea de jos și a urcat pe cel mai de jos palier. A sărit în sus pe trepte, iar Elisabetta s-a întins spre el exact când el a luat-o în brațe, ridicând-o de pe scări, legănând-o pe acoperiș și sărutând-o o dată, apoi din nou.

Elisabetta l-a sărutat și ea, cu ardoare, îmbrățișându-l. Brațele lui au învăluit-o, și toată durerea, frica și îngrijorarea s-au topit, iar ea a simțit bucurie pură în îmbrățișarea lui. În clipa următoare, el a pus-o din nou în picioare, a privit-o cu un zâmbet și i-a cuprins chipul în mâini ca și cum ar fi fost ceva prețios, la fel de delicat ca un porțelan antic.

– Mi-a fost atât de dor de tine, Elisabetta.

– Mi-am făcut atâtea griji pentru tine.

– Suntem în viață. Și cred că ce a fost mai rău a trecut.

– Slavă Domnului, a spus Elisabetta repede, ca și cum nu ar fi putut să vorbească despre toate destul de repede.

– Ai auzit de aur?

– Da, am fost acolo, am dat bani.

– Ai dat? De ce nu mi-ai spus?

– Și *supplì*, ți-au plăcut *supplì*?

– Care *supplì*? Ce vrei să spui? Sandro i-a mângâiat obrazul. Mă bucur atât de mult că ești aici, nu-mi vine să cred că ești aici, chiar pe acoperiș, dintre toate locurile. S-a uitat în jur, minunându-se. Ce este acest loc? Miroase atât de minunat! Ce ai aici sus? Flori? Plante? Simt miros de busuioc!

– Cultiv ierburi...

– Ardei? Roșii? Mâncare! Sandro i-a dat drumul și s-a întors spre plantele de roșii. A apucat o roșie și a mușcat din ea, râzând. Doamne, e delicioasă! E atât de bună încât îmi vine să plâng! Tu cresti toată mâncarea asta? Și busuioc? Ador busuiocul proaspăt! Mi-e atât de dor de el!

– Da, aici. Elisabetta a rupt o crenguță de busuioc și a înfipt-o în butoniera sacoului său. La fel de bun ca orice floare.

– Mai bine! Și florile astea? Miroase a rai! Doamne, Elisabetta, ăsta e paradisul! O oază! Ești un vis!

Elisabetta s-a întins spre el, l-a sărutat, simțind gustul roșiilor pe buzele și pe limba lui, iar Sandro a îmbrățișat-o, sărutând-o la rândul lui, aruncând roșiile, lăsându-le să cadă pe acoperiș, iar ea îi simțea mâinile și degetele la fel de înfometate ca și el, coborându-i pe corp, dorind-o.

– Elisabetta, ascultă, a spus Sandro cu blândețe, cu o expresie blândă. În seara asta, putem uita trecutul, să lăsăm deoparte tot ce a fost înainte și tot ce va veni? Nu știu ce ne rezervă viitorul. Tot ce pot să-ți ofer este dragostea mea, cea mai profundă dragoste, din adâncul inimii mele și tot ceea ce sunt eu înăuntru. Asta e tot ce am, draga mea. Poți să accepți asta? Poți să mi-o oferi pe a ta? Poți să mi-o oferi în seara asta?

– Da, da, da.

Sandro a sărutat-o, Elisabetta l-a sărutat și ea cu toată dăruirea și apoi l-a condus la șezlongul ei cu perne înflorite, ascuns sub glicina care îi înconjura ca o cameră parfumată făcută din flori și tot nu s-au oprit din sărutări nici când s-au întins, Sandro i-a arătat tandrețe, pasiune și alinare

când a făcut dragoste cu ea, iar Elisabetta a acceptat darul care i se oferea și i-a oferit în schimb darul ei.

Și după aceea au adormit unul în brațele celuilalt, sub stele, printre flori, plante și pisici.

Capitolul 95

SANDRO

15 octombrie 1943

Sandro s-a trezit, ținând-o în brațe pe Elisabetta. A simțit o ploaie rece pe picioare și și-a dat seama că începuse să plouă. Erau amândoi dezbrăcați pe șezlong, iar bolta de glicine îi acoperea. Cerul era încă întunecat, deși nu știa ora. Lumânarea din borcan nu se consumase prea mult. Nu dorea să plece, dar tatăl său avea să fie acasă, îngrijorat pentru Rosa.

– Elisabetta? a spus el încet, dar ea nu s-a mișcat.

S-a desprins de lângă ea, s-a îmbrăcat repede și i-a strâns hainele. S-a dus la șezlong și a ridicat-o, legănând-o la pieptul lui.

Ea a murmurat în somn, îngropându-și fața în gâtul lui, iar el a purtat-o pe scara de incendiu, cu pisicile în urma ei. La primul palier era o ușă întredeschisă, iar el a intrat într-un dormitor mic, a coborât-o pe pat și a acoperit-o. A aruncat o privire împrejurul camerei ei, care era la fel de ordonată și de frumoasă, așa cum s-ar fi așteptat, cu un birou lipit de perete.

Elisabetta s-a întors, departe de lumina palidă care intra prin ușa deschisă, iar el a mai zăbovit încă o clipă, lăsându-și privirea să absoarbă fiecare centimetru din ea, dorindu-și să își poată aminti fiecare detaliu pentru totdeauna.

Sandro i-a așezat rochia pe spătarul scaunului și a găsit un creion pe birou, ca să-i lase un bilet. Privirea i-a căzut pe caietul pe care i-l lăsase la ușă de ziua ei. L-a deschis, așteptându-se să găsească paginile acoperite cu scrisul ei de mână, dar în schimb era gol. I-a scris un bilet, s-a întors la pat și a sărutat-o ușor pe obraz. Încă mai simțea mirosul de glicină care se agăța de părul ei.

– Te iubesc, a șoptit el, iar Elisabetta a mormăit ceva ce nu a putut înțelege.

A plecat, închizând ușa în urma lui. A coborât pe scara de incendiu, apoi a ajuns jos, s-a agățat de cea mai joasă treaptă și s-a lăsat la pământ. Burnița s-a transformat în ploaie, iar el s-a grăbit pe alee, găsind o nouă putere. A zburat pe străzile întunecate din Trastevere, într-o lume a lui, un paradis pe care viața îl deschide pentru tinerii îndrăgostiți, un loc lipsit de stingeri și de naziști.

A alergat spre casă, a urcat scările până la apartament și a deschis ușa pentru a-l găsi pe tatăl său adormind în fotoliu, în costumul și cravata lui uzate. Luminile erau aprinse, iar în poala lui se afla un ziar. Sandro s-a dus lângă el.

– Tată?

Tatăl său a deschis ochii, îngrijorat.

– O, cred că am ațipit. Ce mai face Rosa? M-aș fi dus la spital dacă nu ar fi fost ora de stingere. Unde este mama ta?

– Rosa este bine. Are ceva intestinal, iar mama a decis să rămână la spital.

– Bine. Îngrijorarea tatălui său s-a mai domolit. Te așteptam mai devreme. Ai fost la spital în tot acest timp?

– Nu. Sandro nu a ezitat. M-am dus să o văd pe Elisabetta și, înainte să spui ceva, eu o iubesc și ea mă iubește. De îndată ce legile privind rasele vor fi abrogate, o voi cere în căsătorie.

Tatăl său a ridicat o sprânceană căruntă.

– *Mazel tov.*

Sandro a clipit.

– Nu dezaprobi?

– După toate prin câte am trecut? Războiul ăsta m-a obosit să lupt. Dacă o iubești, atunci căsătorește-te cu ea. Ești un fiu minunat. Ar trebui să fii fericit.

Tatăl său și-a deschis brațele, iar Sandro l-a îmbrățișat, emoționat.

– Mulțumesc, tată!

– Acum, hai să mergem în pat.

Așa au făcut, iar Sandro a adormit în sunetul ploii, cu un somn adânc și liniștit. Dar după doar câteva ore, el și tatăl său au fost treziți de o bătaie în ușă.

Capitolul 96

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro s-a trezit. I-a luat o clipă să realizeze că cineva bătea la ușa lor. Somnul său fusese atât de adânc încât îl durea capul. Cu doar câteva ore în urmă, fusese cu Elisabetta în grădina ei de pe acoperiș.

A sărit din pat, a aprins lumina și s-a grăbit spre ușă. Tatăl său s-a grăbit în spate, agățându-și ochelarii după urechi. Sandro a început să înțeleagă că ceva era greșit. Băieții Pontecorvo plângeau la parter. Afară se auzeau strigăte în limba germană. Cizmele trosneau pe pavaj. Motoarele grele ale camioanelor răsunau în depărtare.

Sandro a răsucit clanța chiar în momentul în care ușa a zburat și s-a deschis. Doi naziști cu cască au dat buzna în apartament, unul scund și unul înalt, înarmați cu mitraliere.

– *Mani in alto!* a strigat nazistul scund, îndreptându-și arma spre Sandro și tatăl său.

Sandro a înghițit în sec de frică. El și tatăl său au ridicat mâinile, amândoi îngroziți, stând în chiloți. Sandro s-a luptat cu spaima pentru a gândi limpede. Nu știa ce voiau naziștii. S-a întrebat dacă avea legătură cu sfidarea lor față de căpitanul Mayer. Dar zgomotul de afară i-a spus că nu erau singuri.

Nazistul scund ținea arma îndreptată spre ei. Ploaia îi pătase casca și paltonul de lână. Nazistul înalt s-a dus la telefon și a tăiat firele, apoi a început să cerceteze apartamentul.

Inima lui Sandro bătea cu putere. Nu a îndrăznit să se uite la tatăl său. Cel puțin mama lui și Rosa erau în siguranță.

Nazistul scund a scormonit în buzunarul hainei sale, a scos o foaie de hârtie încrețită și le-a aruncat-o fără cuvinte.

Cu mâinile încă în aer, Sandro și tatăl său au privit hârtia. Era o listă cu toți cei care locuiau în casa lor, cu vârstele și datele de naștere. Trebuie să fi provenit din registrele comunității, luate de la sinagogă. Numele lui și al tatălui său erau alături de cel al mamei sale și al Rosei.

– *Wo?* Micul nazist a arătat cu degetul spre numele mamei sale și al Rosei. *Wo? Wo?*

Sandro știa că acest cuvânt înseamnă „unde“ în germană. Nazistul întreba unde sunt mama sa și Rosa.

– *Todt*, a răspuns el rapid, ceea ce însemna mort.

– *Was ist?*

Nazistul înalt a arătat spre patul Rosei, pe care îl înghesuiseră lângă cel al lui Sandro.

Sandro s-a gândit repede.

– *Todt* amândouă, săptămâna trecută.

– *Hier!*

Nazistul scund i-a întins lui Sandro o altă hârtie.

Sandro și tatăl său au citit-o împreună, îngroziți:

(1) Tu şi familia ta şi toţi ceilalţi evrei care fac parte din casa ta veţi fi transferaţi.
(2) Trebuie să aduceţi:
(a) Hrană pentru cel puțin opt zile;
(b) Cartele de rație;
(c) Carte de identitate;
(d) Pahare de băut.
(3) De asemenea, puteţi aduce:
(a) O valiză mică cu obiecte personale, haine, pături, etc.;
(b) Bani şi bijuterii.
(4) Închideţi şi încuiaţi apartamentul/casa. Luaţi cheia cu voi.
(5) Invalizii, chiar şi în cele mai grave cazuri, nu pot rămâne în urmă din nici un motiv. Există infirmerii în cadrul lagărului.
(6) La douăzeci de minute după prezentarea acestui card, familia trebuie să fie pregătită să plece.

Mâna lui Sandro tremura în timp ce ținea hârtia. Erau duși într-un lagăr de muncă.

– *Zwanzig Minuten!* a strigat nazistul scund, apoi naziștii au plecat, trântind ușa în urma lor.

Sandro s-a întins spre tatăl său și s-au agățat unul de celălalt. Tatăl său nu se simțise niciodată atât de slab și de fragil. Sandro a vrut să plângă, dar nu

se putea să se lase pradă emoțiilor.

– Slavă Domnului că mama și Rosa sunt la spital. Sunt în siguranță.

– Da, dar am avut o înțelegere cu Kappler. Tatăl său a rupt îmbrățișarea lor, agitat. Ne-am respectat partea noastră de înțelegere.

– Crezi că vor lua două sute de oameni ca noi? Asta e ceea ce se întâmplă?

– Trebuie să fie. Ei nu onorează înțelegerea. Este vorba de rea-credință. O încălcare materială, din punct de vedere juridic.

– Dar ce putem face acum? Trebuie să plecăm. Nu putem aduce un argument legal.

– Trebuie să existe o lege. Trebuie să existe onoare. Ne-am întâlnit cu Kappler însuși.

– Tată, trebuie să ne pregătim. Nu avem timp pentru o discuție juridică. Legea nu ne va ajuta acum. Naziștii sunt legea.

Sandro s-a grăbit să se întoarcă în patul său.

– Am încheiat un contract verbal, fiule. Tatăl său stătea nemișcat, clătinând din cap. Ne-am îndeplinit partea noastră de înțelegere. Aceasta este o încălcare *clară*.

– Tată, trebuie să ne îmbrăcăm.

Sandro și-a pus cartea de identitate și hainele într-un rucsac, iar tatăl său s-a dus la dulap și și-a scos cămașa.

– Presupun că Almansi și Foà îl vor suna pe Kappler. Va avea multe de explicat, asta e sigur.

– Nu-ți uita cartea de identitate. Sandro a împachetat paharele de băut și cartelele de rație. Mă ocup eu de restul.

– Mă întreb cum va justifica Kappler acest lucru. Este pur și simplu de neiertat.

– Am cheile. Sandro le-a luat din sertar și le-a băgat în buzunar. Vom lăsa ușa descuiată pentru mama și Rosa.

– Vaticanul va interveni, bineînțeles. Tatăl său și-a pus cămașa pe el, clătinând din cap. Justiția va învinge, în timp. Vom fi trimiși acasă din lagărele de muncă. Cuvântul colonelului Kappler a fost valabil.

Sandro și-a luat caietul, a rupt o pagină albă și a luat un creion, realizând că acesta va fi al doilea bilet pe care îl lăsa în seara asta. A început să scrie numele mamei sale și al Rosei, apoi și-a amintit că le spusese naziștilor că erau moarte. A scris în schimb:

Nu vă faceți griji pentru noi. Ne vom vedea când vom putea. Vă iubim.

Sandro a lăsat creionul jos.

– Ești gata?

– Aproape. Tatăl său și-a făcut nod la cravată. Pune biletul în cutia de ceai, ca să-l găsească mama ta. Știi cât de mult îi place ceaiul ei.

– Bună idee, spuse Sandro, întrebându-se din nou despre starea de spirit a tatălui său.

Se îndoia că mama lui ar fi făcut ceai când ar fi ajuns acasă și i-ar fi găsit plecați.

A lăsat biletul pe masă.

Capitolul 97

MARCO

16 octombrie 1943

Marco s-a trezit și l-a găsit pe tatăl său aplecat deasupra patului, deja îmbrăcat. Dintr-un motiv oarecare, lumina era aprinsă în dormitorul lui.

– Ce e, tată? Ridică-te, trebuie să plecăm. Expresia tatălui său era sumbră. Naziștii se mobilizează în jurul ghetoului.

Marco s-a gândit instantaneu la Sandro. A dat la o parte cearșaful și a sărit din pat. O auzea pe mama lui rugându-se în dormitorul lor.

– *Mi s-a părut* că a fost prea liniște aseară. Tatăl său și-a strâns buzele, clătinând din cap. Ar fi trebuit să-mi dau seama că pun ceva la cale.

– Vin și ceilalți?

Marco s-a dus spre scaun, și-a luat pantalonii și i-a tras pe el.

– În timp. Noi suntem cel mai aproape, așa că suntem pe cont propriu. Naziștii au izolat ghetoul. Au instalat baraje la sinagogă, pe Via del Portico d'Ottavia, Via di Sant'Angelo in Pescheria, Piazza Costaguti și Piazza Mattei.

Frica i-a strâns pieptul lui Marco. Sandro și familia sa locuiau la Piazza Costaguti. Și-a aruncat cămașa pe el și i-a încheiat nasturii.

– Un convoi german se îndreaptă spre Lungotevere de' Cenci.

Marco a sărit în pantofi.

– Cât de mare este convoiul?

– Treizeci de camioane cu escortă și mai vin și altele.

Tatăl său a ieșit din dormitor, iar Marco a fugit după el.

– O, nu! Este o operațiune uriașă.

– Da, iar camioanele sunt goale. Naziștii le vor umple cu oameni.

Tatăl său s-a grăbit să coboare pe scări cu Marco.

– Cum se poate așa ceva? Ghetoul le-a dat aurul. Asta a fost înțelegerea. Cred că înțelegerea a fost un șiretlic pentru a câștiga timp. Nu au avut niciodată intenția de a o respecta.

– Ce, de ce?

– Este nevoie de timp pentru a pune în scenă o operațiune atât de mare. Probabil că o plănuiau de ceva timp. De aceea i-au arestat pe carabinieri.

Tatăl său a ajuns la capătul scărilor și s-a grăbit spre depozit, cu Marco pe urmele lui.

– Deci, crezi că vor lua două sute de evrei?

Tatăl său a deschis ușa magaziei și a aprins lumina, fără să răspundă.

– Tată? Iau cele două sute de persoane oricum?

Tatăl său i-a întâlnit privirea, având o expresie pe care Marco nu o mai văzuse niciodată pe chipul său, un amestec de tristețe, furie și determinare.

– Fiule, cred că sunt prea multe camioane pentru doar două sute.

– Ce vrei să spui? a întrebat Marco, cu inima bătându-i cu putere. Ce vrei să spui?

– Cred că naziștii îi iau pe toți evreii. Cred că vor goli întregul ghetou, așa cum fac în Germania. Este un *rastrellamento*.

Marco a înjurat.

– Nu! Nu se poate! Toată lumea?

– Toată lumea. Tatăl său a întins mâna după conservele de pe rafturi, unde își ascundeau pistoalele.

Marco s-a simțit șocat, lovit de groază. Dar apoi a trăit o emoție mai întunecată. Furie pură.

Tatăl său a luat două pistoale, a băgat unul în buzunar și i l-a dat pe celălalt lui Marco.

– Este încărcat.

– Să mergem, a spus Marco, punând mâna pe pistol.

Capitolul 98

MARCO

16 octombrie 1943

Marco și tatăl său au alergat pe Ponte Fabricio. Ploaia cădea în fâșii, udându-le capetele și umerii. Au ajuns pe creasta podului și au aruncat o primă privire asupra ghetoului. Priveliștea i-a îngrozit și i-a înfuriat.

Sute de naziști au năvălit pe cealaltă parte a râului. O baricadă a izolat ghetoul de restul Romei. Un șir lung de camioane acoperite a blocat Lungotevere de' Cenci. Autovehiculele Kubelwagen erau parcate peste tot. Naziștii păzeau o baricadă la poalele podului, iar acolo se adunase o mulțime.

Marco și-a dat seama că tatăl său avusese dreptate. Trebuia să fie un *rastrellamento*, o razie a evreilor din ghetou. Erau prea mulți naziști, prea multe camioane și prea multă activitate ca să fie altfel. Nu ar fi crezut niciodată că cineva, chiar și naziștii, ar fi putut face asta în Roma, sub nasul Vaticanului.

Marco și tatăl său au coborât în fugă pe pod, încetinind pe măsură ce se apropiau de spatele mulțimii, care era înnebunită. Bărbații și femeile se consolau unii pe alții, agățându-se unii de alții, rugându-se și plângând. Marco se străduia să își controleze emoțiile. Camioanele grele vuiau în gol, scuipând gaze de eșapament. Pur și simplu nu putea permite ca Sandro și familia lui să fie încărcați în ele și duși într-un lagăr de muncă.

Marco i-a șoptit tatălui său:

– Trebuie să facem ceva.

– Nu. Așteptăm.

– Pentru ce? Nu putem sta aici.

Degetele lui Marco au înconjurat mânerul pistolului din buzunar.

– Nu o face. Vei face ca toată lumea să fie ucisă. Ai răbdare.

Dintr-odată, o rafală de focuri de armă a venit din partea de nord a ghetoului, unde locuia Sandro.

– Nu! a strigat Marco, speriat.

– Tatăl său i-a aruncat o privire.

Un val de teamă a străbătut mulțimea. Femeile gâfâiau, bărbații îi înjurau pe naziști. Un bătrân a dat din cap dezaprobator, cu lacrimile umplându-i ochii tulburi. O femeie și-a acoperit fața, plângând.

– Tată, am o idee.

– Ce?

– Urmează-mă!

Capitolul 99

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro a ieșit din casă împreună cu tatăl său, cu o mică geantă cu lucruri personale și niște pâine. Naziștii au umplut Piazza Costaguti, strigând ordine, împingând familii îngrozite în rânduri și ținând în brațe ciobănești germani care lătrau. Strigăte și plânsete răsunau de pe alte străzi. Mai devreme se auziseră focuri de armă.

Sandro și tatăl său s-au alăturat șirului de familii care se formau în diagonală, de-a lungul pieței. Naziștii îi țineau sub amenințarea armelor, cu fețele umbrite de căști. Familiile zdrențăroase se înghesuiau în ploaia torențială, cu expresiile lor trase de frică.

Sandro și-a reprimat groaza în timp ce tatăl său tremura lângă el. I-a zărit pe ceilalți locatari din casa lor în rând. Familia Pontecorvo cu cei trei băieți ai lor, Giacomo, Carlo și Datillo, care nu încetau să plângă. Familia Lanzana cu fetele lor, Amelia și Aida, și băieții, Alvaro și Giuseppe.

Naziștii scoteau vecinii din casele lor. Familia DiConsiglio; Ester cu Ada, în vârstă de șase ani. Marco, de numai patru ani. Bebelușul Mirella, de nici un an. Familia Sabatello; Giovanni cu Graziella, Letizia, Italia și Franco. Liana, în vârstă de numai opt ani.

Sandro a văzut câțiva dintre elevii săi, cu fețele lor tinere terorizate de frică. Familiile se agățau unele de altele. Soții și-au consolat soțiile. Mamele își adăposteau copiii de ploaie, ca niște găini care își desfăceau aripile. Toată lumea ținea în mână valize și genți mici. Erau puși să aștepte în timp ce alte familii erau împinse la coadă sub amenințarea armelor.

Sandro și-a dat seama că naziștii nu numărau oamenii. Asta însemna că nu luau doar două sute de evrei. Erau deja mai mulți decât atât, aliniați în Piazza Costaguti.

A cercetat scena și a ajuns la o concluzie terifiantă. Probabil că naziștii i-au luat *pe toți* evreii din ghetou. Era o oroare de neconceput, dar dovezile erau peste tot în jurul lui. Bărbați, femei, copii, fără excepție. Bătrâni și tineri, apți de muncă și infirmi, cărați în scaune de membrii familiilor lor. Putea să vadă dovezile, peste tot în jurul său. Era un *rastrellamento*, o razie.

Sandro și-a învins frica. Nu putea să cedeze acum. Trebuia să-și salveze tatăl și pe el însuși. S-a luptat cu panica pentru a găsi o cale de scăpare.

A evaluat împrejurimile. Linia lor era orientată spre sud, spre Via del Progresso. Probabil că naziștii îi vor conduce pe acea stradă, apoi pe Via del Portico d'Ottavia, intrarea principală în ghetou. Trebuie să existe camioane parcate pe Lungotevere de' Cenci, așteptând să îi transporte. Asta ar explica freamătul mecanic care vibra în aer, chiar și în ploaie.

Mintea lui Sandro a început să caute soluții. Trebuia să existe o cale de ieșire. Un grup de naziști păzea un baraj rutier chiar în spatele lor, care tăia Via Arenula, spre nord. A numărat câți erau. Zece naziști. Prea mulți ca să treacă.

În față se afla o stradă mai mică și îngustă, Via in Publicolis, care ducea spre Via del Piatto. Un nazist se afla la capătul dinspre Via in Publicolis, dar nici un blocaj nu fusese organizat. Naziștii din Piazza Costaguti nu se uitau în direcția asta. Nimeni nu se uita. Toată atenția era îndreptată spre Via del Progresso.

Sandro a rămas cu ochii pe nazistul de pe Via in Publicolis. Șirul familiilor s-a deplasat în față, dar el l-a luat de braț pe tatăl său și l-a reținut discret. Și-au păstrat poziția, lăsând alte familii să treacă în fața lor.

Tatăl său a ridicat privirea, întrebător. Ploaia îi păta ochelarii și îi lipea părul rar pe cap.

Sandro a dat ușor din cap, în semn de „nu". Se întreba dacă el și tatăl său ar putea doborî un nazist. Șansele erau mici.

Dar existau totuși niște șanse.

Capitolul 100

GEMMA

16 octombrie 1943

Ploaia lovea fereastra camerei de spital, iar Gemma s-a trezit pe scaunul de lângă patul Rosei. Dormise surprinzător de bine, de vreme ce spitalul le hrănise pe amândouă noaptea trecută, prima masă bună din ultimii ani. S-a simțit ușurată să o vadă pe Rosa dormind încă liniștită, cu o culoare ușor ameliorată.

Salvatore a apărut în prag, cu o expresie gravă. Haina lui albă era zbârcită, deoarece era sfârșitul turei sale. I-a făcut semn să vină pe hol, iar Gemma s-a ridicat și s-a dus spre el.

– Ce s-a întâmplat, Salvatore? Ai primit rezultatele testelor?

– Nu, dar am vești groaznice. Salvatore a pus o mână fermă pe umărul ei. Naziștii capturează ghetoul. Au început dis-de-dimineață.

– Ce? a întrebat Gemma, șocată. Lacrimile i-au țâșnit din ochi. A scuturat din cap. Nu! *Rastrellamento*? Nu se poate întâmpla așa ceva, nu se poate. Massimo și Sandro sunt acasă. Trebuie să plec.

– Nu, Gemma, nu, ești mai în siguranță aici. Avem un plan.

– Despre ce vorbești?

– Naziștii sunt în drum spre noi. Vin să ia pacienții evrei. O vom muta pe Rosa, imediat.

– Nu! a oftat Gemma, uimită.

– Trebuie să acționăm rapid. Am înființat o secție de izolare pentru pacienții evrei...

– De ce? Gemma a dat înapoi. Vei face munca naziștilor pentru ei.

– Ne cunoști mai bine de atât. Expresia lui Salvatore s-a înmuiat, iar în ochii lui se citea mila. Giovanni are un plan pentru a îi salva pe Rosa și pe toți ceilalți.

– Cum? Ce fel de plan?

Gemma știa că se referea la doctorul Giovanni Borromeo, administratorul spitalului. Giovanni era un medic și profesor de medicină strălucit, dar ea voia detalii.

– Dă-mi voie să îți explic.

Capitolul 101

MARCO

16 octombrie 1943

– Iată ce cred eu. Marco a fugit cu tatăl său înapoi pe Ponte Fabricio. Ghetoul este izolat la Lungotevere de' Cenci. Acolo sunt camioanele. Acolo îi aduc naziștii pe toți. Nu-i așa?

– *È vero.*

Tatăl său fugea, fără să fie deranjat de ploaie. Au ajuns pe insula Tiberina, au trecut în fugă pe lângă barul GiroSport și s-au dus pe Ponte Cestio.

– Așa că ar trebui să ne apropiem de capătul nordic al ghetoului, dinspre Piazza Costaguti. La capătul opus, departe de acțiune. Acolo vor fi baraje, dar vor fi mai puțin păzite.

– Am înțeles. Naziștii vor fi ocupați în partea de sud a ghetoului, nu în nord. Marco și tatăl său au luat-o la dreapta și au luat-o la fugă pe Lungotevere degli Anguillara, pe malul vestic al Tibrului.

– Da, iar partea de nord este mai aproape de casa familiei Simone. Dacă naziștii îi aliniază, acolo vor fi Sandro și familia lui.

Tatăl său s-a uitat spre el, cu buclele lui întunecate picurând.

– Să ne grăbim.

Marco a grăbit pasul. Luminile se aprindeau în casele de pe malul râului. Telefoanele sunau. Oamenii urmau să se trezească și să audă aceste vești îngrozitoare.

Inima îi bătea ca un piston. Picioarele i se agitau. Respirația i-a devenit ritmică. Picăturile de ploaie îi plesneau față, începțoșându-i vederea. Le-a scuturat și a continuat să meargă.

Mergea în același ritm cu tatăl său, pas cu pas.

Capitolul 102

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro a rămas cu ochii pe gardianul nazist singuratic de pe Via in Publicolis. Coada se deplasase destul de mult înainte. El și tatăl său se aflau chiar vizavi de intrarea în stradă.

Sandro și-a mutat privirea spre naziștii care îi păzeau. Stăteau la distanță, lângă partea din față a cozii. Nu se uitau în direcția lui.

A verificat din nou Via in Publicolis. Nazistul de acolo se întorsese și el. Era timpul ca Sandro să facă o mișcare.

A strâns brațul tatălui său, făcându-i semn. Tatăl său și-a ridicat privirea. Sandro și-a mutat privirea. Au făcut un pas spre Via in Publicolis.

În acel moment, alți doi naziști s-au apropiat de nazistul de pe Via in Publicolis. Unul dintre ei și-a aprins o țigară, acoperind flacăra împotriva ploii.

Inima lui Sandro a tresărit. Era prea riscant acum. Și-a împins repede tatăl înapoi în rând cu celelalte familii.

Și-a răscolit creierii pentru a găsi o altă cale de scăpare. Avea nevoie de un fel de subterfugiu. Poate le-ar putea spune naziștilor că a lăsat gazul deschis. Gazul era pornit la orele de masă, iar acum era în jurul orei micului dejun. Naziștii nu ar fi vrut să pornească un incendiu care ar fi putut scăpa de sub control.

A decis că nu va funcționa. Probabil că naziștii nu i-ar fi lăsat pe amândoi să se întoarcă în apartament, ci doar pe Sandro. El nu voia să-și părăsească tatăl.

Șirul lor s-a lungit, ajungând să se întindă aproape în toată piața. Privirea i-a căzut pe celelalte familii. Le cunoștea pe toate. Bătrânul Angelo Fornani cu Alberto și micuțul Alberto, în vârstă de șase ani. Bunicuța Teresa

Campagnano cu Vito și micuțul Donato. Augusto Capon, un domn mai în vârstă, a cărui fiică se căsătorise cu fizicianul Enrico Fermi, laureat al Premiului Nobel.

Familia Scudi a fost împinsă să intre în acest șir, dar Matteo Scudi avea probleme în a-și controla bătrâna mamă, Aurelia, care devenise senilă și spunea adesea lucruri nepotrivite. Aurelia a început să strige înjurături la adresa naziștilor, iar Matteo a încercat să o reducă la tăcere, punându-i mâna pe gură. Sandro, tatăl său și celelalte familii s-au întors să privească scena, alarmați.

Gărzile naziste s-au repezit la Matteo și Aurelia și i-au despărțit cu forța. Aurelia i-a înjurat mai tare pe naziști. Matteo a implorat-o să se oprească. Dintr-odată, unul dintre naziști a lovit-o pe Aurelia în cap cu tocul armei sale. Un jet de sânge i-a țâșnit din cap. A căzut pe pietriș, a avut spasme, apoi a rămas nemișcată.

Matteo a țipat, iar soția lui l-a ținut în brațe, întorcându-l de la priveliștea chinuitoare. Aurelia era moartă.

Sandro a simțit că lacrimile îi umplu ochii. Tatăl său și-a acoperit gura, uimit. Șirul s-a retras, iar copiii au plâns mai tare. Ploaia i-a udat trupul, iar sângele ei s-a revărsat în crăpăturile dintre pietricele împreună cu apa de ploaie. Naziștii au călcat peste ea. Au lăsat-o întinsă acolo, cu cruzime.

Sandro și-a întors privirea, șocat și îngrozit. Gândurile lui erau frenetice. Trebuia să se gândească la ceva. El și tatăl său trebuiau să scape.

Și trebuia să fie curând.

Capitolul 103

GEMMA

16 octombrie 1943

Gemma s-a grăbit să împingă targa care o purta pe Rosa pe holul spitalului. Naziștii erau pe drum. Rosa și ceilalți pacienți evrei primiseră un sedativ pentru a evita riscul oricărei izbucniri emoționale, conform planului lui Giovanni. Gemma trebuia să spere că va funcționa. Ea miza viața Rosei pe succesul acestuia.

Gemma a încercat să nu se gândească la ceea ce se întâmpla în ghetou. Nu putea decât să se roage ca Massimo să aibă grijă de Sandro și de el însuși. Nu putea părăsi spitalul până când Rosa nu era în siguranță. Se simțea sfâșiată între cei doi copii ai ei, amândoi în pericol de moarte.

Și-a amintit că Sandro a vrut să rămână la spital, noaptea trecută. Dacă ea ar fi spus da, el ar fi fost aici, în siguranță. În schimb, abia îl sărutase de rămas-bun. A încercat să-și amintească ultimul lucru pe care i-l spusese. Credea că era „*băiat bun*“. Ar fi trebuit să-i spună „*te iubesc*“. Cum de nu-i spusese „*te iubesc*“?

A luat-o la dreapta pe un alt coridor, lângă vechea ei aripă de Obstetrică și Ginecologie. Anii în care a practicat medicina i-au revenit în minte. Cunoștea pereții albi proaspăt zugrăviți. Podeaua de gresie cerată. Avizierul cu afișe pentru conferințele la care era prea ocupată pentru a participa. Avusese un astfel de sentiment de scop în acele zile, dar nimic nu mai conta ca astăzi.

Întregul spital intrase în acțiune, executând planul lui Giovanni. Călugărițele și asistentele pregăteau secția de izolare. Pacienții evrei au fost identificați și mutați acolo. Personalul lucra ca un singur om, căci nimeni nu era mai bun într-o situație de urgență decât medicii și asistentele.

A luat-o la stânga și s-a aliniat în spatele altor doctori, călugărițe, asistente și infirmiere. A zărit medici pe care îi cunoștea de la secțiile Endocrinologie și Reumatologie, precum și călugărițe și asistente de la secția Travaliu și naștere. Cu toții mutau pacienți evrei în secția de izolare. Nu se simțise niciodată mai onorată să se afle printre ei.

La timp, Gemma a dus-o pe Rosa în salonul de izolare, într-un pat lângă fereastră. Rosa dormea adânc, iar Gemma a sărutat-o pe frunte, străduindu-se să își păstreze controlul emoțional. Cu ajutorul lui Dumnezeu, aceasta nu avea să fie ultima dată când își săruta fiica.

Gemma a ajutat la mutarea tuturor celorlalți pacienți evrei în secția de izolare și, după ce aceasta a fost umplută, medicii s-au întors la turele lor și asistentele la posturile lor. Totul se desfășura conform planului lui Giovanni, care le cerea să se poarte de parcă ar fi o zi normală la spital.

Se afla în fața ușii închise a secției de izolare împreună cu sora Anna Domenica. Amândouă s-au uitat și l-au văzut pe Salvatore venind spre ele, cu o expresie sumbră.

– Doamnelor, e timpul. Salvatore a ajuns la ele. Naziștii sunt jos, sunt douăzeci. Vorbesc cu Giovanni. Le va spune povestea și va trage de timp cât mai mult. Leonida dactilografiază acum o listă de pacienți. Toate numele vor fi false. Va trage și ea de timp.

Gemma și-a înăbușit spaima. Gândul la naziști în spital o îngrozea.

– Gemma, trebuie să te ascundem.

– Bineînțeles. Gemma fusese atât de concentrată pe Rosa și pe ceilalți, încât nu se gândise la ea însăși. Ce zici de un dulap cu provizii?

– Nu, vor căuta peste tot.

– Ce ar trebui să fac? Să mă dau drept pacient în secția de izolare?

– Nu, avem nevoie de tine.

– Dar între hainele mele și greutatea pe care am pierdut-o, vor ști că sunt evreică dacă mă vor găsi.

Sora Anna Domenica a intervenit:

– Gemma, nu te vor găsi dacă faci ce-ți spun eu.

Capitolul 104

MARCO

16 octombrie 1943

Marco și tatăl său au urcat în fugă în sus, pe Ponte Garibaldi. Ploaia se revărsa în rafale de pe Tibru. Norii au înnegrit cerul.

Roma se trezea la realitate. Oamenii apăreau pe stradă sub umbrele. Traficul se întețea.

Marco se temea că nu mai au timp. A grăbit pasul, la fel și tatăl său. Au ajuns la capătul podului și au luat-o la fugă pe Via Arenula, o arteră majoră la nord de ghetou.

Tatăl său a aruncat o privire, cu pieptul larg și bombat.

– Marco, nu vom ajunge la timp. Trebuie să ne schimbăm planurile. Ia-o pe Via del Pianto.

– Bine.

– Da. Chiar și așa, s-ar putea să nu mai fie timp.

– Trebuie să încercăm.

– Bineînțeles.

Capitolul 105

GEMMA

16 octombrie 1943

Gemma și Salvatore se aflau în fața ușii închise a secției de izolare. Conform planului lui Giovanni, Salvatore pretindea că este medicul-șef al secției, iar ea e o asistentă medicală, îmbrăcată în haina surorii Anna Domenica. Aceasta s-a dovedit a fi deghizarea perfectă, deoarece faldurile sale negre voluminoase disimulau subțirimea nesănătoasă a trupului Gemmei, iar gluga și vălul rigid îi acopereau părul.

Giovanni și un ofițer nazist se îndreptau spre ei, urmați de un grup de soldați. Gemma a înțepenit de frică și nici măcar vederea vechiului ei prieten, Giovanni, nu a liniștit-o. Avea în jur de patruzeci de ani, părul cărunt și subțire, ochi mari, negri și migdalați, o mustață gri și un zâmbet liniștitor. Nazistul îl domina, un bărbat greoi, cu maxilarul pătrat, într-un pardesiu presărat cu apă de ploaie.

Giovanni i-a făcut semn nazistului.

– Căpitane Weber, fă cunoștință cu doctorul Cristabello și sora Anna Domenica.

– Căpitane Weber, încântat să vă cunosc, a spus Salvatore, întinzând o mână.

– Asemenea.

Căpitanul Weber i-a strâns mâna.

Giovanni și-a dres vocea.

– Doctore Cristabello, căpitanul Weber și oamenii lui sunt aici pentru a-i aresta pe pacienții noștri evrei. L-am informat că nu ținem nici o evidență a religiei pacienților noștri. El și oamenii lui au percheziționat spitalul. Nu au găsit nici un pacient evreu. Secția de izolare, pentru pacienții cu

sindromul K, este singurul loc rămas de verificat. Cu toate acestea, l-am informat despre natura extrem de contagioasă a virusului sindromul K.

– Mulțumesc, doctore Borromeo! Salvatore s-a întors spre nazist, cu un comportament profesionist. Căpitane Weber, eu sunt responsabil de secția de izolare și...

– Vorbește-mi despre virusul sindromul K.

– În termeni simpli, sindromul K este un virus letal și foarte transmisibil. Dacă dumneavoastră sau oricare dintre oamenii dumneavoastră intrați în această secție de izolare, veți contracta virusul. În plus, dacă un soldat infectat duce virusul înapoi în unitatea sa, îi va infecta pe toți cei din apropiere.

Gemma își ținea buzele pecetluite. Nu exista un astfel de virus al sindromului K. A fost un șiretlic genial fabricat de Giovanni, exploatând fobia naziștilor față de germeni. Numele virusului *ersatz* era o glumă internă, deoarece K din sindromul K se referea la feldmareșalul Kesselring, comandantul nazist.

Weber a dat din cap, cu buzele strânse.

– Cum se răspândește virusul?

– Se transmite prin aer, care este cel mai ucigător mijloc de transmitere. Noi credem că atacă creierul. Simptomele timpurii apar în două sau trei zile. Sunt dureri de cap de o gravitate atroce, apoi paralizie și moarte. Salvatore și-a dres vocea. Bănuim că sindromul K a călătorit aici din Africa, prin intermediul unei gazde umane. După cum știți, soldații italieni au luptat în Africa de Nord. Libia, El Alamein, Benghazi. Nu ne putem imagina decât bacteriile cu care s-au întors, iar tulpina sindromului K este străină de solul european. Letalitatea sa este de așa natură încât nici un medic nu intră în acea secție. Nici măcar familiile acestor pacienți nu au voie să îi viziteze.

– Cum îi tratați? a întrebat Weber, în timp ce soldații naziști care stăteau în spatele lui schimbau priviri nervoase.

– Există o călugăriță în vârstă care s-a oferit voluntar pentru această sarcină. Ea intră doar cu o mască și un echipament adecvate, dar aceasta este o protecție insuficientă. Are deja dureri de cap. În curând va fi ea însăși un pacient.

– Sunteți un adevărat laș, domnule doctor.

Salvatore nu a clipit.

– Trebuie să mă gândesc la binele suprem. Nu ne putem permite să pierdem un medic. Suntem în deficit de personal din cauza războiului. Sincer, nimic nu-i ajută pe acești sărmani. Mor în două săptămâni, în agonie.

Weber s-a încruntat.

– Doresc să văd cu ochii mei.

Salvatore nu s-a mișcat.

– Vă implor, nu intrați în secție. Vă puteți uita prin geamul de sticlă.

Weber a aruncat o privire în salon, prin geam. Ochii albaștri și reci ai nazistului au scanat paturile, inclusiv pe cel al Rosei. Gemma a simțit că inima îi bate mai tare. Secundele treceau ca niște ore.

Weber a adulmecat.

– Pacienții par doar adormiți.

– Vă asigur că sunt pe moarte. Sunt puternic sedați cu morfină. Este vreunul dintre ei evreu?

– Nu știu. Suntem un spital catolic. Tratăm bolnavii. Putem să vă oferim o listă cu numele lor. Cred că o secretară pregătește lista chiar în acest moment.

– Așa mi s-a spus, dar durează prea mult. Ordinele mele sunt să arestez pacienții evrei, indiferent cât de bolnavi sunt. Weber s-a încruntat, iar naziștii din spatele lui au făcut un schimb de priviri nervoase.

Salvatore și-a încrucișat brațele.

– Înțeleg că aveți ordine. Totuși, vă avertizez, oamenii dumneavoastră vor muri ca urmare a respectării lor. Merită să-i omorâți pentru poate un singur evreu, care va muri oricum? Nu vă vor învinovăți superiorii dacă vor contracta sindromul K? Ce se va întâmpla cu dumneavoastră în acest caz?

Weber a tăcut, adâncit în gânduri.

Gemma și-a ținut respirația.

Soldații naziști își mișcau picioarele, neliniștiți.

Weber a dat din cap.

– Vom pleca acum, domnule doctor.

– O alegere prudentă, căpitane.

Capitolul 106

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro se agita, dar nu reușea să inventeze un plan de scăpare.

Naziștii năvăliseră peste tot cu arme și câini. Nu exista nici o cale de scăpare realistă. Ar fi fost împușcați. Mai multe familii au fost forțate să se alinieze sub amenințarea armelor.

Sandro se lupta cu o panică tot mai mare, gândindu-se dacă într-adevăr mergeau într-un lagăr de muncă. Nu înțelegea cum ar putea munci copiii sau bebelușii. Fiecare casă era golită. S-a deplasat în față când clanul Spizzichino s-a alăturat cozii. Settimia, Adelaide, Allegra și Alberto, cu copiii Enrica, Franca și micul Mario, care abia începuse să meargă.

Privirea lui Sandro a poposit asupra tatălui său, care stătea lângă el, cu capul înclinat în jos în fața ploii. Părul tatălui său i se scurgea în șuvițe pe gât, lăsând la vedere rozul scalpului. Ceafa i se subțiase atât de mult încât era greu de înțeles cum își ținea capul ridicat.

Sandro și-a pus un braț în jurul tatălui său, iar acesta și-a ridicat privirea prin ochelarii pătați de ploaie.

– Tată, te iubesc, a spus simplu.

– Și eu te iubesc, fiule. Tatăl său a zâmbit tremurând. Nu ne pot lua asta, nu-i așa?

– Nu, nu pot, a răspuns Sandro.

Dar a gândit: „Chiar dacă vor lua tot restul“.

Capitolul 107

GEMMA

16 octombrie 1943

Gemma a alergat spre ieșirea din spital, disperată să ajungă la Massimo și la Sandro. Hainele negre fluturau în urma ei, căci rămăsese în haina de călugăriță ca deghizare. Nu apucase să-și ia rămas-bun de la Rosa, care era încă sub efectul sedativelor, dar se simțea asigurată că fiica ei va fi în siguranță, acum că șiretlicul cu sindromul K funcționase.

Gemma a ajuns la ușă, a deschis-o și s-a aruncat în ploaia torențială. Auzea zgomotul motoarelor grele din Trastevere. Barul GiroSport era închis. A luat-o la fugă pe Ponte Fabricio, îndreptându-se spre ghetou. Nimeni altcineva nu se afla pe panta ascendentă a podului. Ploaia rece îi uda vălul și umerii. Focuri de armă aleatorii răsunau dinspre ghetou. Inima îi bătea cu putere de groază.

A alergat pe pod cât de repede a putut. Veșmintele ei deveneau grele pe măsură ce se uda. Corpul ei slăbise atât de mult. A ajuns pe creasta podului Ponte Fabricio. Priveliștea a lăsat-o fără suflare de groază.

Naziștii izolaseră întregul ghetou. Dincolo de baricadă, bărbații, femeile și copiii erau aliniați sub amenințarea armelor, înghesuindu-se ca niște umbre cenușii în ploaie. Naziștii îi îngrămădeau pe toți în camioanele care blocau întreaga lungime a Lungotevere de' Cenci.

Gemma și-a dat seama că Massimo și Sandro ar putea fi printre ei. Era prea departe pentru a le distinge fețele în ploaia torențială.

Lacrimi de spaimă îi curgeau din ochi. A simțit că ceva se rupe în interiorul ei. Fusese antrenată pentru o situație de urgență, dar niciodată pentru una ca aceasta. Acesta era cel mai rău lucru pe care și-l putea imagina vreodată. Massimo și Sandro erau luați de aici? Toți evreii din ghetou? Toți cei pe care îi cunoștea?

A luat-o la fugă pe panta podului. A ajuns la o mulțime de curioși și s-a împins în față. Bărbați și femei s-au dat repede la o parte pentru ea, făcându-și semnul crucii pe piept.

Gemma a continuat să meargă, începând să plângă. Se simțea de parcă își pierdea mințile. Nu-i venea să creadă că se întâmpla așa ceva. Trebuia să ajungă la Massimo și la Sandro.

A ajuns la baricadă, care era păzită de naziști înarmați.

– Massimo, Sandro!

Gemma s-a trezit apucând capra și încercând să o dea jos. Naziștii s-au întors cu fața spre ea, cu armele ridicate.

Capitolul 108

MARCO

16 octombrie 1943

Marco și tatăl său au ajuns pe Via del Piatto, o stradă îngustă și pietruită, mărginită de case în partea de nord a ghetoului. S-au oprit din alergat, gâfâind puternic din cauza efortului. Nu exista nici un baraj rutier și doar un nazist singur păzea drumul, întors cu fața spre Piazza Costaguti.

Marco a căutat pistolul din buzunar. S-a gândit să îl atace pe nazist.

Tatăl său i-a oprit mâna, din nou.

– Nu o face. Am ajuns prea târziu. Privește.

Marco și-a întors privirea. Dincolo de gardian, un șir de familii ieșea din piață, spre zona de încărcare din partea de sud a ghetoului.

– Schimbare de planuri.

– Ce?

– După ce naziștii i-au arestat pe carabinieri, i-au ținut la Collegio Militare înainte de a-i expedia în nord. Același lucru îl vor face și acum. Sunt creaturi ale obișnuinței. Nici un alt loc în afară de Collegio Militare nu poate ține atât de mulți în siguranță.

– De acord. Marco a înțeles. Fusese de multe ori la Collegio Militare când lucrase la Palazzo Venezia. Collegio Militare era folosit de Ministerul Apărării pentru a pregăti ofițeri, iar ceremoniile speciale aveau loc în curtea sa elegantă. Nu-și putea imagina cum arăta plin de sute de civili.

– Am putea ajunge la Collegio Militare în cincisprezece minute, peste Ponte Mazzini. Dacă am pleca acum, am fi pe poziții înainte de sosirea camioanelor.

Marco nu a fost de acord.

– Poate, dar eu vreau să mă întorc la intrarea în ghetou. Vreau să văd familia Simone cu ochii mei. Mai există încă o șansă ca ei să nu fie luați.

– Nu există nici o șansă, fiule.

– Dar eu îl cunosc pe Sandro. Se va gândi la o modalitate de a scăpa.

– Nu și de data asta. Tatăl său părea îndurerat. Sunt luați cu toții.

– Vreau să-l văd pe Sandro. Marco a vorbit din inimă. Am nevoie de asta.

– Bine. Ne întoarcem.

Tatăl său s-a întors și cei doi au pornit în fugă, înapoi pe Via Arenula, peste Ponte Garibaldi și pe Lungotevere degli Anguillara. Camioanele naziste străbăteau străzile zonei Trastevere, arestând evrei și acolo.

Marco și tatăl său au alergat mai repede, alimentați de disperare. Erau atleți și cicliști de anduranță. Parcurseseră kilometru după kilometru pe drumuri de țară, drumuri de oraș și drumuri secundare. Niciodată până atunci nu ceruseră atât de mult de la corpurile lor. Niciodată nu li se ceruse atât de mult până atunci.

Au coborât și au zburat. Piepturile lor se umflau de efort, dar au ignorat acest lucru. Coapsele lor ardeau, dar nu simțeau. Aveau vântul care îi purta. Aveau energie de ars.

Au grăbit pasul prin ploaie și furtună.

Capitolul 109

GEMMA

16 octombrie 1943

Naziștii și-au îndreptat armele spre Gemma, în timp ce aceasta încerca să dărâme blocajul rutier. Unul dintre naziști a amenințat-o, ridicând patul armei.

– Oprește-te, este o călugăriță! Nu o poți împușca. Dumnezeu te va pedepsi, porc nazist!

Nazistul a îndreptat patul armei spre ea, dar un bărbat din mulțime a tras-o pe Gemma înapoi. Patul armei a trecut de capul ei, dar a aterizat pe antebraț.

Gemma a strigat. Durerea a uimit-o.

Spectatorii au reacționat cu groază, strigând din nou la naziști. Naziștii au amenințat mulțimea cu armele lor.

Bărbații au dus-o pe Gemma departe de orice pericol, prin mulțime. Lacrimile îi curgeau din ochi, iar plânsul îi zguduia trupul. Nu se putea gândi decât la Massimo și la Sandro. S-a luptat să se întoarcă la baricadă, chiar și atunci când bărbații au adus-o pe marginea podului și au coborât-o cu ușurință.

– Soră, ce-ți face brațul? au întrebat-o. Este rupt? L-au rupt ticăloșii ăia?

– Dați-mi drumul! Vreau să mă întorc! Gemma a scuturat din cap, plângând. Massimo! Sandro!

– Soră, nu poți. Te vor împușca. Trebuie să rămâi aici.

Dintr-odată, Gema a văzut două figuri alergând peste pod, trăsăturilor lor inconfundabile. Erau Beppe și Marco. S-au oprit la auzul strigătelor ei, apoi s-au întors spre ea.

– Gemma?

Beppe a strigat-o, fără să înțeleagă.

Capitolul 110

MARCO

16 octombrie 1943

Marco, tatăl său și Gemma stăteau împreună pe Ponte Fabricio, privind cum naziștii își făceau de cap. Au condus un șir de familii spre camioane, amenințându-le cu arme și câini care lătrau. Tații din șir își protejau copiii, care plângeau cu groază. Soțiile se agățau de soți și plângeau. Bunicile își acopereau fețele. Invalizii și bătrânii erau purtați în brațe sau pe scaune de lemn.

Naziștii încărcau familiile ca pe niște vite. Odată plin, un camion pleca, mergând spre nord pe Lungotevere de' Cenci, îndreptându-se spre Collegio Militare. Marco, tatăl său și Gemma s-au îmbrățișat, rugându-se ca Massimo și Sandro să nu fie printre ei. Stăteau cu o teamă mută în timp ce familie după familie era urcată în camioane, iar camion după camion pleca, îndreptându-se spre nord. Șirul părea să se micșoreze în timp, fără nici un semn de Massimo sau Sandro.

Marco a simțit că speranțele îi cresc, în pofida situației. Poate că Massimo și Sandro scăpaseră, așa cum făcuseră Gemma și Rosa, și se ascundeau undeva în siguranță.

Dar apoi au apărut Massimo și Sandro, mergând unul lângă altul în ploaie. Gemma gemea de durere, iar tatăl lui Marco o strângea în brațe.

– Sandro! a strigat Marco.

Și-a fluturat brațele.

Sandro și-a întors capul, l-a zărit pe Marco și a dat din cap. Alături de el, Massimo a făcut un mic semn cu mâna, apoi tatăl și fiul au fost încărcați în spatele camionului acoperit.

Gemma s-a prăbușit, iar tatăl lui Marco a luat-o în brațe și a dus-o acasă.

Marco a rămas în urmă, în calitate de martor. Sandro și tatăl său erau luați de acolo, iar el nu putea face nimic pentru a-i ajuta. Nu se simțise niciodată în viața lui atât de înfuriat și nici atât de neajutorat. Lacrimile îi inundaseră ochii.

Naziștii au încărcat camionul lui Sandro până când acesta s-a umplu, apoi i-au închis partea din spate și au tras prelata de pânză, ca și cum crima ar fi putut fi acoperită de o simplă pânză.

Marco a privit cum camionul în care se aflau Sandro și tatăl său a demarat în trombă și a dispărut pe Lungotevere de' Cenci, iar ceilalți se îndreptau spre Collegio Militare.

Lacrimile lui Marco se revărsau, ca ploaia.

Capitolul 111

ELISABETA

16 octombrie 194

Elisabetta dormise ca un copil, visând că ea și Sandro se căsătoresc. Se vedea pe ea într-o frumoasă rochie albă, pe Sandro într-un costum închis la culoare și pe toată lumea adunată în jurul lor, zâmbitoare și fericită, chiar și pe Nonna.

Părinții Elisabettei erau și ei acolo, privind și zâmbind, fericiți și întregi, împreună ca un cuplu. Mama ei era frumoasă, iar tatăl ei arăta bine în felul lui boem, cu barba tunsă și cu ochii sclipind cu vioiciune, iar nu stinși de băutură.

Marco era și el în vis, frumos și întunecat în costumul lui negru, pentru că era cavalerul de onoare al lui Sandro și, într-un fel, era și al ei. Ea îl va iubi mereu pe Marco, iar Marco o va iubi mereu pe ea, iar ea, Sandro și Marco se vor iubi unul pe celălalt așa cum o făcuseră mereu, de când cunoșteau viața.

Gnocchi și Rico erau și ei acolo, privindu-i din propriul lor nor care nu se afla nici pe departe la marginea vreunui acoperiș, iar în jurul lor creșteau plante înalte de roșii și ardei, busuioc și oregano, iar trandafiri albi se cățărau pe spaliere și bougainvillea roz acoperea pereții, iar glicina alb-violetă curgea dintr-un foișor parfumat, printre chiparoși și palmieri înalți și curbați.

În visul ei, dragostea era o grădină pe care o cultivase pentru Sandro.

Elisabetta s-a trezit singură, în patul ei. Și-a dat seama că Sandro trebuie să o fi dus în brațe, apoi a plecat. A simțit un fior de regret că nu și-a luat rămas-bun, dar un val de iubire caldă a cuprins-o. Își amintea gustul sărutului lui pe buzele ei și atingerea lui pe trupul ei.

Lumina difuză gri îi umplea dormitorul și ea s-a întins să îi scarpine bărbia lui Gnocchi. Gnocchi își răsucea capul, asigurându-se că nu-i scăpa nici un punct, după ce observase că oamenii deveneau adesea distrași în timpul sesiunilor prelungite de întindere.

Elisabetta a auzit un țipăt de femeie afară. Gnocchi s-a întors, iar Rico s-a trezit. S-a ridicat, și-a aruncat pe ea halatul de baie și s-a grăbit să urce scările până pe acoperiș. A trecut în fața acoperișului, îngrozită de scena de pe stradă.

Naziștii îi arestau vecinii, familia Diorio. Michele Diorio, soția sa, Augusta, și cele două fetițe ale lor. Michele a încercat să o protejeze pe Augusta, iar fetițele plângeau în timp ce erau urcate cu forța într-un camion acoperit. Alte familii se aflau deja înăuntru, agățându-se unele de altele.

Elisabetta a tresărit. Nu-și putea imagina ce se întâmpla, în afară de faptul că știa că membrii familiei Diorio sunt evrei. Zgomotul puternic al camioanelor grele emana din Lungotevere Sanzio, reverberând în ploaie.

A simțit frică, gândindu-se la Sandro. S-a grăbit să coboare, s-a îmbrăcat repede și a ieșit pe ușă.

Capitolul 112

MARCO

16 octombrie 1943

Marco și tatăl său au fugit în sus spre Lungotevere Sanzio, după ce au lăsat-o pe Gemma acasă cu mama lui. Camioanele acoperite se îndepărtau de ghetou, urcând pe Lungotevere de' Cenci și făcând stânga pe Ponte Mazzini.

Marco și tatăl său au zărit Collegio Militare, o clădire masivă dreptunghiulară cu o fațadă de piatră gri la intrare și la etajele inferioare, care se schimba în stuc mai deschis la balconul de la etajul al doilea și la etajele superioare. Gratii încrucișate îi acopereau ferestrele alungite, fiind o prezență sumbră în Piazza della Rovere, la doar un kilometru distanță de bazilica Sfântul Petru din Vatican.

Marco s-a întrebat ce se întâmplă în spatele zidurilor Vaticanului. Spera ca Emedio și ceilalți încercau să ajute. S-a rugat ca papa să intervină în favoarea evreilor. Nimeni nu o făcuse înainte, nici măcar după legile privind rasele. Evreii erau pentru totdeauna pe cont propriu.

Marco a continuat să alerge, luptându-se cu teama.

Capitolul 113

ELISABETTA

16 octombrie 1943

Elisabetta alerga prin Trastevere, trecând pe lângă naziști pe motociclete. Evreii erau adunați din tot cartierul. Obloanele și magazinele au rămas închise. Nimeni nu se afla pe stradă. Trebuia să ajungă în ghetou.

A continuat să alerge, stropindu-se prin bălți, ajungând în cele din urmă la insula Tiberina. A luat-o la stânga pe Ponte Cestio și a trecut în fugă pe lângă barul GiroSport. Era întuneric și închis. Marco și familia lui trebuiau să știe deja.

Elisabetta a continuat să alerge, tulburată. Se ruga ca acesta să nu fie *rastrellamento*. Spera să nu fi ajuns prea târziu. S-a dus în sus pe Ponte Fabricio. Ploaia îi lovea fața și îi uda rochia.

A ajuns la mijlocul podului și a văzut o scenă înfiorătoare. În fața ghetoului se afla un baraj rutier. Naziștii ordonau bărbaților, femeilor și copiilor să urce în camioane acoperite, care se îndepărtau. A alergat pe pod, disperată. O mulțime stătea în fața barajului rutier. A sărit în sus și în jos, sperând să-l vadă pe Sandro. Dar nu l-a văzut.

A bătut o femeie mai în vârstă pe umăr, care se afla lângă ea.

– Dumnezeule, ce se întâmplă? Este... *rastrellamento*?

– Da, a răspuns femeia, abătută. Tocmai l-am văzut pe cel mai vechi prieten al meu încărcat într-un camion ca un animal.

Elisabetta a simțit că i se frânge inima.

– Nu, nu, nu poate fi adevărat. Nu-i vor luat pe toți, nu-i așa? Nu se poate!

– Îți spun eu că asta fac. Am stat aici toată dimineața. Își iau toți evreii pe care pot pune mâna. Golesc ghetoul.

Elisabetta nu se putea lăsa pradă panicii.

– Iubitul meu locuiește în Piazza Costaguti. Au luat deja din partea de nord?

– Nu știu. Sfatul meu este să te duci la Collegio Militare. Acolo îi duc naziștii. Iubitul tău s-ar putea să fie deja acolo.

Elisabetta s-a întors și a plecat.

Capitolul 114

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro scruta curtea de la Collegio Militare, încercând să găsească o cale de scăpare. Nu mai fusese niciodată aici, dar începuse să se descurce. Clădirea era un edificiu elegant, cu două etaje, format din săli de clasă cu ferestre din podea până în tavan, fiecare dintre ele fiind încununată de o volută complicată. O colonadă boltită înconjura o curte vastă, din piatră, iar în fața colonadei se aflau cinci arcade grațioase, sub mottoul latin *ROMANA VIRTUS ROMAE DISCITUR*. „Valoarea romană se învață în Roma".

Clădirea adăpostea ororile utilizării sale din aceste zile. Familiile terifiate umpleau interiorul sălii de clasă, iar restul se aflau afară, în curte, precum Sandro și tatăl său. Ei stăteau sub colonade, încercând să se ferească de ploaie. Stăteau în grupuri, acoperindu-și capetele cu jachete, haine și ziare. Femeile țineau copiii și alăptau sugarii. Bărbații stăteau în picioare și se rugau în cerc, căci astăzi era Sabat.

Naziștii se sfătuiau la un birou de securitate din fața curții sau se plimbau printre oameni, fluturându-și armele și intimidându-i. La intervale regulate soseau noi camioane încărcate cu familii, iar alți bărbați, femei și copii îngroziți se înghesuiau în curtea care era deja plină până la refuz. Rudele, prietenii și vecinii se recunoșteau unii pe alții și se reuneau cu lacrimi în ochi.

– Sandro, te rog să te odihnești puțin.

Tatăl său stătea sub colonadă, cu spatele lipit de peretele clădirii.

– Sunt bine.

– La ce te uiți?

– Doar mă uit.

– E bine de știut că mama ta și Rosa sunt la spital. Putem doar să ne rugăm să fie în siguranță acolo. Acum te rog, ia loc.

– Sunt bine, tată. Sandro a privit curtea, întrebându-se dacă Elisabetta găsise biletul lui. Inima i se strângea la gândul de a le părăsi pe ea, pe Rosa și pe mama lui.

– Domnule, eu nu sunt evreică! a strigat o femeie, croindu-și drum prin mulțime până la biroul de securitate din față.

Sandro a privit-o pe femeie vorbind cu naziștii, apoi s-a alăturat unui grup de oameni aliniați pe stânga. Și-a dat seama că naziștii îi eliberau pe cei ce nu erau evrei și care fuseseră arestați din greșeală.

Sandro a clipit. Poate că exista o cale.

Capitolul 115

ELISABETTA

16 octombrie 1943

Elisabetta a fugit înapoi pe Ponte Fabricio, îndreptându-se spre Collegio Militare. Inima i s-a oprit în gât. Nu se putea gândi decât la Sandro. A ajuns la insula Tiberina și a continuat să meargă, făcând dreapta pe Lungotevere Sanzio.

Mintea îi era plină de întrebări. Când plecase? De ce nu se trezise? Un val de vinovăție a copleșit-o. Dacă ar fi fost trează, l-ar fi putut convinge să rămână. Ar fi putut să-l întârzie. Dacă ar fi făcut-o, Sandro ar fi fost în siguranță cu ea acum.

S-a împiedicat și aproape că a căzut. S-a îndreptat și a început să alerge din nou. Trebuia să ajungă la el. Trebuia să vadă dacă îl putea ajuta. Trebuia să-i spună că îl iubește și că îl va iubi mereu.

A continuat să înainteze, alergând cu putere prin ploaie.

Capitolul 116

MARCO

16 octombrie 1943

Marco și tatăl său au ajuns la Collegio Militare, unde naziștii înarmați păzeau intrarea în clădire. O mulțime dezorientată se înghesuia în fața baricadei. Bărbați și femei fluturau bilete în aer, sperând să comunice cu cei dragi aflați înăuntru.

– Marco, ascultă. Tatăl său l-a apropiat de el, cu pieptul bombat. Tu rămâi aici, eu mă duc pe partea cealaltă. Sper că unul dintre prietenii noștri va fi aici.

Marco știa că tatăl său se referea la colegii lor partizani.

– Mă voi uita și eu.

Tatăl său a plecat, iar Marco a continuat să scruteze fețele din jurul său, dar nu a văzut nici un partizan. Și-a croit drum spre partea din față a mulțimii, apoi a auzit doi gardieni naziști vorbind de cealaltă parte a baricadei, purtând o conversație banală în limba germană. Nazistul din stânga spunea că îi plăcea *cervelatwurst*, dar nazistul din dreapta prefera *bratwurst*, spunând că soția lui nu-l prăjea niciodată excesiv.

Lui Marco i-a venit o idee.

S-a apropiat de nazistul din dreapta, care avea ochi căprui înguști și o față marcată de acnee adolescentină.

– Sunt de acord cu tine, prietene, a spus el în germană. Urăsc *bratwurst*-ul prea prăjit.

Nazistul a înclinat capul, impresionat.

– Vorbești excelent germana.

– Eu sunt german. Am fost crescut acolo, dar m-am mutat aici când eram mic. Sunt din nord, din Osnabrück. Marco știa de oraș de la vechiul său

prieten, Rolf. Este un oraș minunat. Obișnuiam să facem excursii în Bremen în weekend.

– Sunt din Köln, a zis nazistul, dar Marco nu știa nimic despre Köln, așa că a trecut la subiect.

– Mama mea m-a trimis aici. Sper că îmi puteți da niște informații. Una dintre prietenele ei cunoaște un evreu care a fost trimis aici. Unde sunt trimiși de aici? Dă-mi niște informații ca să-i închid gura. Știi cum cicălesc.

Nazistul a dat din cap aprobator.

– Vor merge într-un lagăr de muncă în nord, în afara țării.

– Când?

– Luni dimineață, în jurul orei nouă.

Marco și-a ascuns starea de alarmă. Era mai devreme decât se așteptase să audă.

– Fă-mi încă o favoare. Nu există o modalitate prin care să pot vorbi cu tipul ăsta? Îl cheamă Sandro Simone.

Nazistul a pufnit în nas.

– Nu, nu este permis. Sunt cam o mie de evrei acolo, așa că oricum nu-l pot găsi.

– Dacă mă lași să intru, îl pot găsi.

– Ha! Ai tupeu, prietene.

Nazistul s-a întors și s-a îndreptat spre prietenul său, iar în acel moment, Marco a auzit o femeie strigând în spatele mulțimii.

– Sandro, Sandro!

Marco s-a întors și a zărit-o în ploaie, fluturând un bilet în aer. Ar fi trebuit să știe că va veni. Reușise să fie frumoasă, chiar și cu părul ud care i se lipise de față.

– Elisabetta!

– Marco?

Marco s-a îndreptat spre ea, iar Elisabetta a venit în întâmpinarea lui. El a îmbrățișat-o, emoționat de lacrimile ei.

– Sandro e aici? a întrebat ea, plângând, când el i-a dat drumul.

– Da, cu tatăl său. Mama lui este la mine acasă.

– Ce putem face?

Elisabetta și-a șters ochii.

– Hai să mergem acasă, putem vorbi despre asta.

– Nu, vreau să-i dau biletul meu. Vrei să mă ajuți?

– Pot să încerc, dar chiar dacă l-aș putea convinge pe gardian să îl ia, nu vor ști care este el.

– Ba da, vor ști. Are busuioc la butoniera sacoului. L-am pus acolo, aseară.

Lui Marco i s-a uscat gura. Nu știa de când Elisabetta și Sandro începuseră să se culce împreună, dar până și un prost își putea da seama că ea era profund îndrăgostită.

– Dă-mi biletul atunci.

– Mulțumesc! Elisabetta i-a întins o bucată de hârtie mototolită. Scrie că îl iubesc.

– Am presupus asta, *cara*, a spus Marco, mascându-și durerea.

Capitolul 117

MARCO

16 octombrie 1943

Marco, părinții săi, Elisabetta și Gemma s-au adunat în jurul mesei din bucătăria familiei Terrizzi. Mama lui a servit rulouri cu gem, iar ei erau la a doua cană de cafea. El și tatăl său se schimbaseră de hainele ude, iar mama lui Marco îi împrumutase o rochie închisă la culoare Elisabettei și una înflorată Gemmei, care se prăbușise la masă, cu ochii umflați în spatele ochelarilor fără rame. Avea brațul învinețit și îl odihnea sub o pungă cu gheață. Barul GiroSport era închis, singura dată de la înmormântarea lui Aldo.

– Hai să ne adunăm gândurile, a spus tatăl său, expirând greu.

– Da. Mama lui Marco a pus un braț în jurul umerilor înclinați ai Gemmei. Trebuie să ne păstrăm speranțele. M-am rugat toată dimineața.

– Mulțumesc, Maria!

Gemma plângea, atât de deznădăjduită în rochia veselă încât arăta ca un morman de flori rupte. Ea le povestise cum spitalul îi salvase pe Rosa și pe ceilalți pacienți evrei cu șiretlicul sindromului K. În orice alte circumstanțe, li s-ar fi părut amuzant.

Mama lui a adăugat:

– L-am sunat pe Emedio și l-am rugat să vadă ce poate face pentru Massimo și Sandro. A spus că va vorbi cu cei care au putere.

Gemma și-a șters o lacrimă de sub ochelari. Nu pot suporta să mă gândesc la Massimo și la Sandro într-un lagăr de muncă. Am auzit povești oribile despre condițiile de acolo.

Tatăl lui Marco a mângâiat-o pe Gemma pe mână.

– Nu putem lăsa să se întâmple asta. Trebuie să-i eliberăm.

– Ai de gând să încerci? a întrebat Gemma, plină de speranță. Serios?

– Bineînțeles. Trebuie să ne gândim la o cale. Tatăl său a aruncat o privire spre Marco. Nu-i așa, fiule?

– Da, a răspuns Marco fără ezitare.

A simțit o suferință intensă când și l-a amintit pe Sandro cum era încărcat în camion și scurtul adio al lui Massimo.

– Iată care este problema. Tatăl său și-a terminat cafeaua. Collegio Militare este prea sigur, prea bine protejat pentru a-i putea ajuta pe Massimo și Sandro să evadeze. Ar fi dezastruos.

Gemma s-a dezumflat, cu gura căscată.

– Luni dimineață, sunt în trenuri spre nord. Tatăl său s-a încruntat în gând. Totuși, trenurile trebuie să oprească o dată sau de două ori înainte de a părăsi țara. Am putea afla unde se opresc de la partizanii din nord. Am putea să luăm cu asalt trenurile într-una dintre stații.

Marco a dat din cap dezaprobator.

– Tată, asta nu va funcționa.

– Știu.

S-ar pierde prea multe vieți nevinovate și nu am ști în ce vagon se află Massimo și Sandro.

– Păcat că nu merg într-un lagăr de muncă în Italia, precum Fossoli. Am avea o șansă acolo.

Tatăl său a clipit, nedumerit.

– Ce lagăr la Fossoli, fiule?

– Este un lagăr de tranzit, folosit pentru detenție temporară. Naziștii trimit prizonieri de război acolo. Șeful meu de la Palazzo Venezia a fost implicat în supervizarea construcției sale. A fost construit anul trecut, la doar șase kilometri de gara Carpi. Ultima dată când am auzit despre asta, se construia o nouă secțiune.

Gemma s-a mobilizat.

– Cunosc orașul Fossoli. Este în Carpi, un orășel de lângă Modena. Eu am crescut în Reggio, iar părinții mei aveau o *acetaia* și făceau *balsamico*.

Ăsta e locul. Marco a dat din cap aprobator.

Tatăl său și-a strâns buzele.

– Nu contează. Nu vor fi trimiși la Fossoli. Vor pleca din țară.

Elisabetta s-a ridicat brusc.

– Trebuie să plec.

Gemma s-a uitat, nedumerită.

– Unde?

Maria s-a încruntat, îngrijorată.

– De ce?

Marco s-a ridicat în picioare.

– Elisabetta, nu te duci acolo singură. Nu este sigur.

Tatăl său s-a ridicat în picioare, alături de el.

– Nici unul dintre voi nu pleacă nicăieri fără mine.

– Puteți veni amândoi. Elisabetta și-a luat geanta și s-a grăbit spre casa scării. Dar eu conduc misiunea.

Capitolul 118

ELISABETTA

16 octombrie 1943

Elisabetta a fost condusă într-un birou decorat cu bun-gust, cu draperii din brocart, scaune acoperite cu damasc, rafturi cu cărți cu coperte din piele și peisaje în ulei din Toscana în rame grele și aurite. Le ceruse lui Marco și tatălui său să o aștepte vizavi, deoarece avea o relație personală cu baronul von Weizsäcker, de la restaurant. Știa că baronul ținea la ea și spera să se folosească de această bunăvoință pentru a-i ajuta pe Sandro și pe tatăl său. Se gândise la un plan, iar Marco și tatăl său fuseseră de acord că ar putea funcționa. Acesta era primul pas.

Weizsäcker s-a ridicat din spatele unui birou împodobit, cu părul său blond-cenușiu perfect aranjat. Ochii lui cu pleoape căzute aveau o strălucire plăcută, deși nedumerită, la vederea prezenței ei, iar el era în mod obișnuit bine îmbrăcat într-un costum închis la culoare, cu o cravată de mătase gri. Avea un aer aristocratic care înainte ar fi făcut-o pe Elisabetta să conștientizeze originile ei mai umile, dar războiul o schimbase. Clasa socială conta mai puțin pentru ea decât înainte, și învățase că exista o singură clasă care contează în timpul unui război. Supraviețuitorii.

– Elisabetta, intră și ia loc.

Weizsäcker a zâmbit cu dinții lui frumoși și uniformi, făcând un gest către scaunul de vizavi de biroul său.

– Mulțumesc!

Elisabetta a luat loc, iar Weizsäcker s-a întors la scaunul capitonat din spatele biroului său.

– M-am obișnuit să te văd peste un antreu delicios, nu peste un birou.

– Știu. Elisabetta a reușit să zâmbească. Vă mulțumesc că ați acceptat să mă primiți!

– Chiar nu trebuie. Ce doreai să discutăm?

– În primul rând, vreau să-mi cer scuze pentru ultima dată când ați fost la restaurant, cu colonelul Kappler. Îmi pare rău pentru stângăcia mea!

– O? Weizsäcker a ridicat din sprâncene. Nu cred că a fost întâmplător.

Elisabetta a ezitat, dezarmată.

– Aveți dreptate. Noi doi ne cunoaștem de mult timp. Nonna v-a numit întotdeauna un gentleman. Colonelul Kappler nu este la fel ca dumneavoastră.

– Discreția îmi dictează să-mi păstrez opiniile pentru mine. Weizsäcker și-a strâns buzele. Acum, de ce ai dorit să mă vezi?

– Am venit să vă cer o favoare. Evreii au fost adunați astăzi din ghetou și aduși la Collegio Militare. Unul dintre ei este prietenul meu, Sandro Simone, iar celălalt este tatăl său, Massimo.

Expresia lui Weizsäcker s-a întunecat, dar nu a întrerupt-o.

– Sandro este un matematician strălucit, iar tatăl său este un avocat fiscalist respectat. Nu există nici o modalitate de a scoate familia Simone de acolo?

– Nu. Weizsäcker s-a încruntat, lăsându-se pe spate în scaun. Îmi confunzi funcția. Sunt ambasadorul german pe lângă Sfântul Scaun, membru al Ministerului de Externe al guvernului meu. Ca diplomat de carieră, scopul meu este de a aplana diferendele, nu de a le crea.

– Dar trebuie să fie ceva ce puteți face. Sunteți atât de respectat, atât de important. Trebuie să aveți *o anumită* influență. Vă rog, ajutați familia Simone. Vă implor.

Elisabetta s-a aplecat în față, neputând ascunde urgența situației, dar expresia lui Weizsäcker a rămas neschimbată.

– Nu aș putea, chiar dacă aș vrea. Pur și simplu nu intră în sfera mea de competență.

– Dar este oribil ce s-a întâmplat astăzi. Este greșit, este un act criminal. Trebuie să știți asta. Nu puteți fi de acord cu asta. Nu puteți să le faceți asta evreilor din Roma. Sunt sigură că papa nu...

– Din nou, nu am puterea de a ordona eliberarea lor.

Elisabetta a înghițit în sec, încercând să-și păstreze calmul. Dacă nu reușea aici, totul era pierdut.

– Atunci, am o solicitare mult mai modestă. Dacă nu puteți obține eliberarea familiei Simone, nu puteți măcar să îi trimiteți într-un lagăr de

muncă în Italia, în loc să îi trimiteți în afara țării? Există un lagăr de muncă la Fossoli. Este în orașul Carpi, lângă Modena.

– Din nou, vă înșelați. Weizsäcker și-a întins palmele. Lagărul de la Fossoli nu este un lagăr de muncă. Este un lagăr de tranzit, o stație de trecere înainte de deportare.

– Dar evreii italieni sunt trimiși acolo, nu-i așa?

– Da, dar numai temporar.

– Și am înțeles că lângă lagăr se construiește și o nouă secție. Presupun că folosește prizonieri pentru muncă, nu-i așa?

– Habar n-am. Weizsäcker și-a înclinat capul. De unde știi toate astea?

– Am întrebat diverși oameni. Trebuie să îi ajut pe Sandro și pe tatăl său. Vă rog, nu puteți să trimiți familia Simone la Fossoli? Ei pot ajuta la construirea noii secțiuni. Sunt amândoi puternici și capabili.

– Ce contează pentru tine, dacă se duc la Fossoli sau în afara țării?- Dacă familia Simone se duce la Fossoli, îmi dă mai mult timp să cer eliberarea lor. Intenționez să le cer tuturor celor care pot. Sunt atât de mulți oameni importanți printre clienții noștri, ca și dumneavoastră. Am de gând să-i rog pe fiecare dintre ei să mă ajute. Am o șansă dacă Sandro și tatăl său sunt trimiși la Fossoli, dar nu și dacă sunt deportați. Elisabetta a făcut o pauză. Și am prieteni în Carpi, producătorii noștri de oțet balsamic. Vă place oțetul balsamic pe care îl servim. Nonna folosea doar cea mai bună *acetaia* de acolo. Poate că aș putea să-l vizitez pe Sandro, dacă ar fi trimis la Fossoli.

– Mă pui într-o situație îngrozitoare.

– Știu, dar nu mă pot abține. Elisabetta a simțit lacrimi în ochi. Îl iubesc pe Sandro, iar el mă iubește pe mine.

Weizsäcker s-a încruntat, dar nu a avut nici un răspuns.

– Domnule baron, fac apel la dumneavoastră, în calitate de gentleman. Avem o relație, nu-i așa? Una de respect reciproc? Dacă îmi refuzați această cerere, cum veți mai putea să mă priviți în ochi?

Weizsäcker a ridicat din sprâncene, ușor amuzat.

– Țineți Casa Servano ca o garanție?

– Da, a ripostat Elisabetta, fără să zâmbească. A simțit o mică schimbare în echilibrul de putere dintre ei. S-a trezit că stătea în picioare, în loc să se milogească. Dacă îmi refuzați această cerere, nu mai puteți mânca la restaurantul meu, niciodată.

Capitolul 119

BEPPE

16 octombrie 1943

Beppe a urcat scările spre apartamentul lor, cu Marco și Elisabetta în urma lui, dar când a ajuns în bucătărie, ceea ce a găsit l-a lăsat fără suflare de furie. Stefano Pretianni de la OVRA, cu chip de urs, o ținea cu forța pe Gemma, apăsându-i un cuțit pe gât. Ochii ei se rotunjiseră de groază în spatele ochelarilor. Carmine Vecchio stătea în spatele Mariei, cu mâna prinsă pe umărul ei. Soția lui stătea încremenită pe un scaun, cu fața ei ca o mască de groază mută.

Carmine a rânjit.

– Bine ai venit acasă, Beppe!

Beppe și-a înăbușit furia din piept. Știa instinctiv că trebuie să procedeze cu prudență.

– Lasă femeile să plece. Lupta ta e cu mine.

Marco a adăugat:

– Și cu mine.

Ochii negri ai lui Carmine străluceau de răutate.

– În sfârșit, te-am adus unde vreau, Beppe. Te predau pe tine și familia ta. Ascunzi o evreică. Primește ceea ce merită.

– Nu! a strigat Beppe, dar Stefano a trecut cu cuțitul peste gâtul Gemmei.

Ochii Gemmei s-au aprins în agonie. Sângele a țâșnit din tăietura înfiorătoare. Ea a scos un gâlgâit hidos.

Beppe a răcnit, lansându-se spre Carmine și Stefano. Marco a apărut lângă el, alergând spre ei. Stefano a eliberat-o pe Gemma, care s-a prăbușit pe podea, sângerând. Maria și Elisabetta s-au repezit spre ea, țipând de groază.

Beppe l-a lovit pe Stefano cu pumnul în față. Stefano s-a rostogolit înapoi, țâșnindu-i sânge din nas. Și-a scăpat cuțitul.

Marco l-a lovit cu capul pe Carmine, care s-a prăbușit, uimit. Apoi l-a lovit cu pumnul, dar Beppe l-a văzut pe Carmine strecurându-și mâna în buzunar. Beppe știa că era o armă, așa că l-a atacat pe Carmine. Arma s-a descărcat cu un zgomot asurzitor.

Beppe l-a apucat pe Carmine de urechi și l-a izbit cu capul de perete, lăsându-l fără cunoștință. Carmine a mai tras un foc de armă în timp ce aluneca în jos.

Beppe a luat cuțitul lui Stefano de pe podea și l-a înfipt adânc în pieptul lui Carmine. Carmine a făcut ochii mari.

Între timp, Marco l-a lovit pe Stefano, care l-a lovit și el mai tare. Marco s-a clătinat. Stefano s-a întors spre casa scării ca să fugă.

Beppe s-a năpustit asupra lui, l-a dezechilibrat, apoi l-a aruncat în perete, cu capul înainte. Impactul l-a uimit pe Stefano. Marco l-a lovit din nou pe Stefano cu pumnul, aruncându-l pe bărbatul mare înapoi. Brațele lui Stefano se agitau. A căzut, gemând. Sângele îi curgea din nasul spart.

Beppe a luat un scaun, s-a apropiat de Stefano și l-a bătut cu scaunul până când a putut să-i zărească craniul. Stefano a rămas nemișcat, iar Beppe a lăsat scaunul pe podea cu zgomot.

– Beppe! a strigat Maria, în spatele lui. Sângerezi! Ai fost împușcat!

– Sunt bine, i-a spus Beppe, dar sângele cald îi bolborosea în gât.

Își amintea gustul de cupru din timpul Marelui Război.

– Tată, nu! a strigat Marco, cu ochii mari.

– Nu vă faceți griji.

Beppe a privit în jos și a văzut pe pieptul lui explozii purpurii, înflorind ca niște flori grotești. Nu a simțit nimic. Știa că pierdea sânge rapid.

– Beppe!

Maria s-a repezit lângă el.

Beppe a căzut în genunchi. Era în stare de șoc. Văzuse destule ca să știe. Oamenii muriseră din cauza unor astfel de răni la Caporetto.

– Beppe, nu pleca!

Maria a plâns.

Beppe a încercat să o liniștească, dar a căzut pe o parte.

Maria a îngenuncheat lângă el și l-a așezat pe spate. Lacrimile ei curgeau pe fața lui.

– Te iubesc, soția mea, i-a spus Beppe, cu cuvintele înecate în sânge.

– Tată! Marco a apărut de cealaltă parte a lui, tulburat. Nu!

Beppe s-a întins spre brațul lui Marco.

– Ai grijă de mama ta.

Beppe a închis ochii, simțind cum sufletul i se îndepărtează de ei, căutând mâinile lui Dumnezeu. S-a consolat cu gândul că îl va revedea pe Aldo în curând.

A renunțat la viața sa de muritor și la toți anii pe care îi petrecuse călcând pe străzile pietruite ale Romei și pe pământul stâncos din Abruzzo, încheind suma totală a zilelor pe care i le acordase Dumnezeu, fiecare dintre ele petrecută într-o Italie pe care o iubise și pentru care sângerase, o țară a pasiunii și a emoției, la fel de glorios de tumultoasă ca și inima umană.

Sufletul său s-a înălțat spre o viață mai dreaptă și mai bună.

Una care nu avea să se termine niciodată.

Capitolul 120

MARCO

16 octombrie 1943

Patru oameni zăceau morți în bucătăria familiei Terrizzi, iar scena macabră l-a determinat pe Marco să acționeze, în ciuda durerii sale. L-a sunat pe Emedio și i-a spus vestea îngrozitoare, iar Emedio a venit și a consolat-o pe mama lor. Apoi l-a chemat pe Arnaldo, vechiul camarad de război al tatălui său, care a sosit cu o mașină, a înfășurat cadavrele lui Carmine și Stefano în pături și le-a luat din apartament, pentru a le arunca în Tibru, la periferia orașului. Era planul lui Marco, care exploata, în mod ironic, lipsa carabinierilor și preocuparea nemiloasă a naziștilor de a-i strânge pe evrei.

După aceea, Marco l-a sunat pe Nino Venuti, un antreprenor de pompe funebre local, care a fost de acord cu o poveste falsă despre moartea tatălui său. Publicului i se va spune că Beppe Terrizzi, fostul ciclist profesionist și popularul proprietar al barului GiroSport, a murit subit, la el acasă, în urma unui atac de cord. Luni va avea loc priveghiul său, iar trupul său va fi așezat într-un sicriu deschis, îmbrăcat într-un costum care să-i ascundă rănile. Slujba de înmormântare și înmormântarea urmau să aibă loc a doua zi dimineață și nimeni nu putea bănui adevărul.

Marco ar fi preferat un antreprenor de pompe funebre evreiesc pentru Gemma, dar naziștii îi luaseră pe toți. A trebuit să se mulțumească cu Nino, care a sosit acasă la el cu doi asistenți, bărbați mai în vârstă decât el, chelioși și îmbrăcați în costume negre.

– Doamne!

Nino a privit bucătăria, îngrozit.

Marco își ferea privirea, ca să nu cedeze emoțiilor.

– Dar pentru *dottoressa* Simone? Ți-am spus că era evreică. Mi-ai spus la telefon că vei face ce trebuie pentru ea.

– O vom înmormânta mâine-dimineață, la timp, conform legii evreiești. Am un sicriu simplu din lemn de pin și am aranjat un loc de veci lângă zona evreiască din Verano. Ar fi prea periculos să o îngropăm în secțiunea evreiască. Am falsificat certificatul ei de deces. Este tot ce putem face, având în vedere circumstanțele.

Mama lui și-a ridicat privirea de la masă, în lacrimi.

– Îți mulțumesc, Nino. Gemma a fost o prietenă foarte dragă a familiei noastre.

– Cele mai profunde condoleanțe, Maria!

Nino a făcut un gest către Gemma. Acum, dacă îmi permiteți, eu și asistenții mei o vom lua mai întâi pe *dottoressa* Simone.

– Ne-am luat un ultim rămas-bun de la ea.

Mama lui a dat din cap, dar ea și Elisabetta au început să plângă din nou când Nino și asistentul său s-au dus la Gemma cu un sac de catifea neagră, împodobit cu panglici de aur. L-au întins pe podea, l-au desfăcut și i-au așezat cu grijă trupul înăuntru. Au închis fermoarul sacului de catifea, au adus o targă de pânză, au așezat corpul Gemmei pe ea, apoi au dus-o jos.

Marco și-a dres vocea.

– Ar trebui să-mi iau rămas-bun de la tata acum, înainte să îl ia.

Mama lui s-a uitat la el, strâmbând din nas.

– Nu trebuie să o faci acum. Ne vor da timp înainte de vizionare.

– Corect.

Emedio a dat din cap aprobator, cu brațul în jurul ei, iar Marco și-a dat seama că nu avusese ocazia să le spună despre planul lor.

– Mamă, îmi pare rău, dar nu pot rămâne la vizionare sau la înmormântare.

– Ce? a întrebat mama lui, șocată. Ce vrei să spui? Trebuie să fii acolo. Este înmormântarea tatălui tău.

– Nu pot să rămân. Credem că Elisabetta l-a convins pe baronul von Weizsäcker să-i trimită pe Sandro și pe Massimo la Fossoli, în loc să plece din țară. Asta înseamnă că trebuie să fiu la fața locului înainte de sosirea trenului lor. Trebuie să plec astăzi.

– O, nu! Mama lui a dat din cap, abătută. Buza ei inferioară tremura, iar Emedio a îmbrățișat-o mai strâns. Ea a dat din cap în semn de resemnare. Presupun că tatăl tău ar înțelege.

– Da, ar face-o. Am vorbit despre asta cu el în drum spre casă, înainte de...

Marco nu a putut termina propoziția.

– Și Gemma ar face la fel. Îi cinstești memoria, încercând să-i ajuți pe Massimo și Sandro. Mama lui s-a încruntat, ștergându-și ochii. Dar nu te duci singur la Fossoli, nu-i așa? Arnaldo nu poate merge cu tine?

– Nu, trebuie să se ocupe de Carmine și de Stefano.

– Mă duc eu cu el, a intervenit Elisabetta, și toți s-au întors spre ea.

Marco a dat din cap în semn de dezaprobare.

– Elisabetta, nu poți. Este periculos.

– Atunci va fi periculos pentru amândoi.

Marco a privit-o o clipă îndelungată, apoi s-a întors spre zgomotul produs de Nino și de asistenții săi care urcau scările. Antreprenorii de pompe funebre au intrat în bucătărie cu targa și un alt sac de catifea neagră. Mama lui Marco a început să plângă încet, iar ei au așezat sacul de catifea pe jos, lângă tatăl lui Marco. Erau pe punctul de a-l muta când Marco a făcut un pas înainte.

– Lasă-mă pe mine să am grijă de el, s-a auzit Marco spunând.

Nino s-a uitat la el, înțelegător.

– Nu, Marco. Putem.

– Vreau să o fac.

Marco a traversat spre tatăl său, a îngenuncheat lângă el și și-a pus mâinile sub umărul mare al tatălui său, apoi l-a mutat pe sacul de catifea. Apoi a făcut aceleași lucru cu celălalt umăr, mișcându-l încetul cu încetul.

Tatăl său era greu, dar Marco și-a concentrat efortul. Îl tot deplasa, apoi trăgea peste el sacul de catifea. A acoperit ambele părți ale corpului, apoi a închis sacul parțial, de jos în sus.

Își auzea mama și pe Elisabetta plângând și pe Emedio rugându-se, dar inima lui era concentrată asupra acestei ultime sarcini. Lacrimile îi cădeau pe catifea, deși nu-și dăduse seama că plângea. A închis fermoarul sacului până când a ajuns la bărbia tatălui său.

Marco și-a lăsat privirea să cuprindă pentru ultima oară chipul tatălui său. Beppe Terrizzi fusese un bărbat puternic, cu trăsături puternice, cu pielea veștejită de soare și marcată de bătrânețe, având încă cicatricea de pe buză, de unde îl mușcase lupul în copilărie. Privind acea cicatrice, Marco și-a dat seama că tatăl său se născuse cu o inimă care lupta și iubea cu aceeași

ferocitate, așa că era poate inevitabil ca el și tatăl său să se lupte uneori, dar și să se iubească mereu, la fel de puternic.

Marco știa că, dintre cei trei fii Terrizzi, el îi semăna cel mai mult tatălui său și de aceea tatăl său aștepta cel mai mult de la el. Pentru că tatăl său aștepta întotdeauna cel mai mult de la el însuși.

Și-a sărutat tatăl pe frunte, simțind căldura care se scurgea de pe pielea tatălui său.

– Te iubesc, tată, a șoptit el, printre lacrimi.

Și știa că tatăl său l-a auzit.

Capitolul 121

ROSA

16 octombrie 1943

Rosa a strâmbat din nas, lacrimile ei încetând în cele din urmă. Maria venise la spital pentru a-i spune că mama ei murise, împreună cu Beppe, și că tatăl ei și Sandro fuseseră arestați.

Vestea o copleșise pe Rosa, acoperind-o cu tristețe și durere. Maria o consolase și chiar plânsese cu ea, ceea ce a ajutat-o să treacă peste șocul inițial. Vestea uciderii mamei sale s-a răspândit până la doctorul Cristabello, la sora Anna Domenica și la foștii colegi ai mamei sale, care veniseră să-și prezinte omagiile. Chiar și acum, călugărițele se uitau cu compasiune în timp ce măturau prin salon, cu hainele lor negre contrastând cu albul.

Rosa și-a șters ochii, încercând să înțeleagă pierderea. Nici măcar nu apucase să își ia rămas-bun de la mama ei, dar toată lumea îi spusese povestea uimitoare despre șiretlicul sindromului K și despre mama ei deghizată în haina surorii Anna Domenica. Mama ei își riscase propria viață pentru a o salva pe cea a Rosei, iar Rosa o iubea atât de mult. Și-ar fi dorit ca David să fie aici, dar și el era în pericol. Teama pentru el a făcut-o să îi vină să plângă din nou.

– Îmi pare atât de rău.

Maria îi ținea mâna, cu ochii umflați și injectați de sânge. Avea o rochie neagră, dar nu purta bijuterii, iar Rosa și-a amintit de crucifixul din aur cu care contribuise pentru a satisface cererea nazistă de aur, ceea ce fusese o minciună crudă.

– Ce zi îngrozitoare! Rosa și-a șters ochii cu batista Mariei. Și tata și Sandro...

– Nu am vrut să te împovărez când ești bolnavă. Dar am simțit că ar trebui să știi cât mai curând posibil.

– Apreciez asta, mulțumesc!

Rosa și-a suflat nasul, cu ochii înlăcrimați. Pieptul i se simțea gol și lipsit de orice, gura îi era uscată. Avea încă febră, dar propria ei boală nu mai conta acum.

Maria i-a strâns mâna.

– Este atât de greu să-ți imaginezi că mama ta nu mai este, și la fel și Beppe. Este imposibil.

– Îmi pare atât de rău pentru Beppe.

Rosa nu se simțise niciodată mai aproape de Maria. Cele două familii fuseseră mereu prietene, dar acum erau unite pentru totdeauna, având o tragedie în comun. Un val de disperare a cuprins-o pe Rosa, știind că nu se va face dreptate nici pentru uciderea mamei sale, nici pentru cea a lui Beppe. Războiul încurajase și ascunsese cele mai odioase crime.

– Beppe a încercat să o salveze. Știu că a murit așa cum și-a dorit, ca un luptător.

Rosa i-a mângâiat mâna.

– A fost un om remarcabil, un stejar, și știi că tatăl meu l-a iubit.

Maria a dat din cap, reușind să zâmbească.

– Marco este devastat. E greu pentru el, după Aldo.

– Sunt sigură. Rosa și-a amintit de Aldo, cu o strângere de inimă. Îi sunt recunoscătoare lui Marco pentru că a încercat să-i salveze pe Sandro și pe tatăl meu. A făcut o pauză, cu capul încețoșat de durere. Dar cine îl ajută pe Marco, dacă nu Beppe?- Elisabetta.

– Asta e tot? Rosa nu și-a putut ascunde disperarea. Trebuia să existe o modalitate prin care să poată ajuta. A început să se ridice, dar s-a lăsat pe spate, slăbită și amețită. Poate că aș putea vorbi cu doctorul...

– Nu, trebuie să te faci bine. Maria i-a mângâiat mâna. Până când vei fi gata să părăsești spitalul, Emedio va avea documente false pentru tine și un loc unde să locuiești în Vatican.

– Cum aș putea să plec, cu tata și Sandro în pericol?

– *Trebuie* să pleci, pentru ei. Maria s-a aplecat în față, cu ochii ei negri sclipind. Tatăl tău și Sandro te iubesc și le va ușura povara să știe că ești în siguranță.

– Cum vor ști unde sunt?

– Marco va ajunge la ei și va găsi o modalitate de a le spune. Gândește-te la mama ta, Rosa. Știu, ca mamă, că ea ar fi vrut să trăiești viața pe care ți-

a dat-o Dumnezeu. Supraviețuirea ta va fi triumful ei. Maria și-a înclinat bărbia în sus, într-o sfidare plină de lacrimi. Trăiește în cinstea memoriei ei.

Rosa a ascultat, tăcută. Aproape că o putea auzi pe mama ei spunând aceleași cuvinte.

– Rosa, știu că nu avem aceeași religie, dar amândouă credem într-un Dumnezeu drept și iubitor. Cred că El ne-a adus pe toți împreună, astfel încât să putem fi o familie unul pentru celălalt, acum. Maria a privit-o, dragostea ei se citea clar în ochii ei chinuiți. Și gândește-te și la tatăl tău. Am împărțit pahare de vin cu el, la bar. Ce spunea el?

Rosa știa răspunsul.

– *L'Chaim!*

Maria a dat din cap aprobator.

– Pentru viață!

Lacrimile i-au umplut ochii Rosei. Le simțea adevărate, iar ea le-a lăsat să curgă.

Capitolul 122

ELISABETTA

16 octombrie 1943

Elisabetta stătea lângă Marco în gară, așteptând trenul spre Carpi. Se simțea chinuită de evenimentele îngrozitoare ale zilei, iar el trebuia să se simtă și mai rău. Nici unul dintre ei nu vorbea, iar ea nu-l văzuse niciodată atât de posomorât. Se uita în jur, cu ochii uscați, dar privirea lui întunecată nu se îndrepta spre nicăieri, ca și cum nu s-ar fi putut odihni, nici măcar pentru o clipă. De obicei stătea drept, dar umerii lui largi erau aduși de parcă s-ar fi prăbușit peste el însuși.

Bărbații și femeile din jurul lor de pe peron vorbeau, fumau și citeau cărți și ziare. Elisabetta scruta titlurile, dar nu a văzut nici o știre despre *rastrellamento*. Vaticanul nu făcuse încă nici o declarație și începea să se teamă că nu o va face.

Elisabetta s-a întrebat dacă ea și Marco aveau o șansă reală de a-i salva pe Sandro și pe tatăl său. Marco avea un plan, dar nu i-l împărtășise încă, iar ea nu insistase asupra subiectului, având în vedere durerea lui. Evident, el fusese partizan, așa că, probabil, avea experiență de luptă, dar ea nu avea.

S-a uitat la ceas, îngrijorată de faptul că nu se urcaseră încă în tren. A consultat orarul trenului, care era tipărit în trei foi și afișat în fața lor, într-o vitrină cu partea din față de sticlă.

– Marco, uită-te la asta. Nu ar trebui ca trenul să plece deja? Au trecut zece minute de când trebuia să plece. Crezi că s-a întâmplat ceva?

Marco nici măcar nu se uitase la program.

– Nu știu. Vrei să întreb pe cineva?

– Nu, e în regulă.

Elisabetta a observat că nu a citit programul trenului. Ea și-a amintit scrisul lui de mână urât, plin de greșeli de ortografie.

– Poftim, suntem pe cale să ne urcăm. Marco a arătat cu degetul în timp ce călătorii se grăbeau spre tren, iar el și Elisabetta li s-au alăturat. El a ajutat-o să urce treptele, apoi s-a urcat în spatele ei. Vagonul de tren era fierbinte, murdar și plin de fum în interior. Au găsit două locuri și s-au așezat.

Trenul a pornit, iar ea s-a uitat pe geamul murdar. Cerul se întuneca pe măsură ce după-amiaza se scurgea, iar ei nu aveau să ajungă în Carpi decât la noapte.

Marco și-a schimbat poziția pe scaun.

– Ar trebui să tragi un pui de somn. Este posibil să trebuiască să stăm treji toată noaptea.

– Nu sunt obosită.

– Ba da, ești.

– De unde știi?

– Știu cum arăți când ești obosită. Ochii tăi se îngustează. Privești chiorâș.

Elisabetta s-a întrebat dacă avea dreptate. S-a uitat spre el, dar Marco îi scruta pe ceilalți pasageri, care continuau să vorbească, să fumeze și să citească. Trenul a prins viteză într-un ritm zgomotos de pocnituri și au lăsat Roma în urmă.

– Elisabetta, închide ochii. Te voi trezi când ajungem acolo.

Elisabetta nu putea să doarmă și știa că nici Marco nu va dormi.

– Îmi pare rău pentru tatăl tău.

– Mulțumesc!

– Putem vorbi despre asta dacă vrei. Știu cât de mult l-ai admirat. A fost un om mare.

Macro s-a uitat în jos la ea.

– Și tatăl tău a fost grozav. Știu asta acum.

Elisabetta nu a înțeles.

– Ce vrei să spui?

– Îți amintești seara aceea, când mergeam la cină? Ne-am întâlnit cu bărbatul cu părul roșcat, care a țipat la tine? Care a spus că mâinile tatălui tău au fost rupte de fasciști?

– Da.

Elisabetta și-a amintit, intrigată. Era noaptea în care îi dăduse inelul înapoi lui Marco.

– Spunea adevărul. Tata mi-a spus povestea.

– Serios? a întrebat Elisabetta, neîncrezătoare. S-a mișcat pe scaun. Ce s-a întâmplat?

– Tatăl tău a pictat peste un slogan fascist, pe un zid din Trastevere. De aceea i-au rupt mâinile. Tata l-a avertizat, iar el a plecat din oraș, dar s-a întors prea repede. Marco și-a coborât vocea. Știi ofițerii OVRA care i-au ucis pe tatăl meu și pe Gemma? Ei au fost cei care au făcut-o.

– O, Doamne! Elisabetta a tresărit. Nu știam nimic. Despre nimic din toate astea.

– Tatăl tău nu a vrut ca tu să știi. Asta a spus bărbatul. A mințit ca să te protejeze.

– Nu am bănuit niciodată că a mințit. L-am crezut. Pieptul Elisabettei s-a încovoiat cu regret. M-am înșelat atât de mult.

– Nu, ar fi trebuit să-l crezi. L-ai iubit.

– Dar eu nu l-am apreciat. Nu îl cunoșteam atât de bine pe cât credeam. Sunt mândră de el, dar aflu asta prea târziu.

– Nu este prea târziu. Poți să ai un sentiment de mândrie față de el tot restul vieții tale. Este bine că ai aflat, chiar și acum.

Elisabetta a simțit un junghi, uitându-se la peisajul rural care se scurgea pe lângă fereastră.

Marco și-a dres vocea răgușită.

– Asta simt și eu pentru tatăl meu. Voi fi întotdeauna mândru de el.

Ochii Elisabettei s-au umplut cu lacrimi, dar s-a abținut să plângă. Se simțea profund tristă pentru tatăl ei, pentru Marco, pentru tatăl lui și pentru Gemma. Pentru Sandro și Massimo. Pentru Nonna. Pentru evreii din ghetou. Pentru Roma.

– Și am un plan. Îți voi da detalii când vom ajunge acolo. Tu îl vrei pe Sandro, așa că ți-l aduc eu. Marco își ținea ochii în față. Îl iubești, nu-i așa?

– Da.

– Și eu îl iubesc. Și eu l-aș fi ales pe el. Marco a făcut o pauză. Dar asta nu înseamnă că nu te iubesc.

Elisabetta și-a ridicat privirea spre el.

Marco a reușit să schițeze un zâmbet șovăitor.

– Acum du-te la culcare, *cara*.

Capitolul 123

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro și tatăl său stătuseră toată ziua în curte. Ploaia se oprise, dar cerul rămăsese înnorat. Familiile stăteau în grupuri, flămânde, însetate și speriate. Sandro le urmărise toată ziua și, în sfârșit, se gândise la un plan.

– Tată, ridică-te.

– De ce?

– Am o idee.

Sandro i-a întins o mână și l-a ridicat în picioare.

– Ce idee?

– Uite, naziștii lasă să plece pe oricine care nu este evreu. Sandro a arătat spre partea din față a curții, unde ofițerii naziști își aveau biroul de securitate. În spatele lor se afla un șir scurt de oameni care nu erau evrei și *Mischlinge*, termenul german pentru cei ce erau doar jumătate evrei, care erau pregătiți pentru eliberare.

– Nu putem să-i convingem că nu suntem evrei. Eu am fost membru al consiliului. Numele meu trebuie să apară în toate registrele pe care le au.

– Știu, dar ascultă-mă. Sandro s-a aplecat aproape de tatăl său. Am urmărit toată ziua, i-am văzut pe prietenii și vecinii noștri. Am tot privit familiile care sunt aici, dar apoi mi-am dat seama că fac o greșeală. Ar fi trebuit să observ familiile care *nu sunt* aici.

– Ce vrei să spui? și-a ridicat privirea tatăl său, intrigat.

– Știi pe cine *nu am văzut*? Pe Matteo și Giovanni Rotoli.

– De peste drum?

– Da.

Tatăl său a ridicat din umeri.

– Probabil că nu erau acasă când au venit naziștii.

– Exact. Sandro a simțit că inima îi bate mai repede. Matteo și Giovanni nu sunt aici, așa că ne putem asuma identitatea lor. Nu uita, Matteo nu este evreu, doar soția lui, Livia, este. Asta îl face pe Giovanni, fiul său, pe jumătate evreu. Dacă naziștii îi vor căuta pe Matteo și pe Giovanni Rotoli pe orice listă, vor apărea ca *Mischlinge*. Noi ne putem da drept ei. Știm totul despre ei.

– Ai dreptate. Tatăl său a zâmbit, îndreptându-se. Ar trebui să încercăm.

– Urmează-mă.

Sandro și-a croit drum prin mulțime, cu tatăl său în urma lui. Au ajuns în fața curții, unde un ofițer nazist stătea la un pupitru.

– Ce vrei?

Nazistul s-a încruntat sub borul șepcii.

Sandro s-a forțat să rămână calm.

– Domnule, eu sunt Giovanni Rotoli și acesta este tatăl meu, Matteo. Eu sunt *Mischlinge*, iar tatăl meu nu este evreu, ci romano-catolic. Locuim în Piazza Costaguti și am fost luați din întâmplare.

– De ce nu ai spus-o mai devreme?

– Eram într-o sală de clasă. Vă rog, locul nostru nu este aici.

– Arătați-mi cărțile de identitate.

– A trebuit să plecăm fără ele, în grabă.

Sandro și-a ținut respirația în timp ce ofițerul nazist a început să răsfoiască hârtiile de pe pupitru. În spatele lui, alți naziști îi aliniau pe cei care nu erau evrei pentru a fi eliberați. Diferența dintre deportare sau mântuire era de doar câțiva centimetri.

– A, deci Rotoli. Nazistul a arătat cu degetul spre numele de familie Rotoli de pe hârtii, apoi a aruncat o privire în sus. Bine. Treceți la rând, grăbiți-vă. Mergeți.

Sandro și-a mascat ușurarea care i-a inundat inima. S-a întors pentru a-l lua de braț pe tatăl său și împreună au ocolit un alt nazist.

– Treceți la rând! a spus gardianul nazist, apoi s-a uitat înapoi la Sandro. Hei tu, ce ai la butonieră?

Sandro s-a uitat la geaca lui. La butonieră avea busuiocul din grădina Elisabettei, care acum se ofilea. Ea i-l dăduse aseară.

– E doar niște busuioc.

– De unde l-ai luat.

– De la prietena mea, a răspuns Sandro, nedumerit.

– Ha! Mi-a dat un bilet pentru tine. Tu ești Sandro Simone?

Sandro a încremenit la auzul numelui său adevărat. Tatăl său s-a uitat cu teamă spre el.

Nazistul de la pupitru și-a întors capul.

– Simone? Evreu împuțit, ai spus că te cheamă Rotoli!

El l-a tras cu putere pe Sandro din șir, iar apoi și-a ridicat brațul pentru a-l lovi cu pumnul.

Sandro a ridicat mâna pentru a se proteja.

A urmat lovitura.

Capitolul 124

MARCO

16 octombrie 1943

Marco și Elisabetta au coborât în Carpi și s-au trezit într-o mică gară părăsită, care semăna mai degrabă cu o magazie, deschisă pe trei laturi. Singura lumină provenea de la un bec gol din tavan, iar aerul avea un miros de bălegar de cal și un miros ciudat de acid, poate de *balsamico*. Și-a luat lanterna și busola din rucsac.

Elisabetta s-a uitat în jur.

– Aici e chiar în mijlocul pustietății.

– Sunt doar podgorii, așa cum a spus Gemma.

Marco a simțit o tresărire de durere, dar și-a reprimat emoția. Era în misiune, iar Gemma ar fi vrut ca el să reușească.

– Deci, pe unde mergem?

– Stai așa. Marco și-a consultat busola, apoi a început să meargă. Pe aici. Lagărul de tranzit de la Fossoli se află la nord-est, de cealaltă parte a orașului Carpi.

Elisabetta mergea în același ritm cu el, iar Marco lumina cu lanterna în fața lor. Mergeau pe un drum de pământ, iar de o parte și de alta nu era nimic, nici case, nici podgorii. La aproximativ doi kilometri în față, putea vedea Carpi, un mic grup de lumini și acoperișuri de țiglă umbrite.

Elisabetta s-a uitat spre el.

– Și acum ce facem?

– Aș vrea să mă apropii cât mai mult posibil de lagărul de tranzit, să văd cum funcționează și să mă familiarizez cu terenul.

– Cât va dura să ajungem acolo?

– Probabil o oră, poate mai puțin.

Au mers mai departe și, în timp, au trecut printr-o intersecție și un indicator cu săgeți care indicau direcții diferite.

– Un indicator.

Elisabetta a arătat cu degetul.

– Văd.

– Scrie că Fossoli este drept înainte.

– Într-acolo vom merge.

Marco a continuat să meargă, inspirând aerul de țară, care îi amintea de Abruzzo, de unde erau părinții lui. Familia lui se ducea acolo ocazional pentru a-și vizita bunicii. Tatăl lui vorbea mereu despre cum el și mama lui se îndrăgostiseră acolo și se mutaseră împreună în Roma, ca și cum viața ar fi fost o mare aventură.

– Marco, de ce nu mi-ai spus că nu știi să citești?

I s-a uscat gura. Fața i s-a încălzit.

– Nu e nimic de care să îți fie rușine.

Marco nu știa ce să spună. Bineînțeles că era ceva de care trebuia să-i fie rușine. Mergea drept înainte, astfel încât ea nu-i putea vedea expresia.

– Marco?

– Știu să citesc.

– Nu cred că știi.

Tonul Elisabettei era înțelegător, nu acuzator, ceea ce nu făcea decât să-l facă să se simtă și mai rău.

– Ei bine, știu.

– Atunci ce scrie pe semnul acela?

– Nu am nevoie de el. Mă bazez pe busola mea. Am un excelent simț al orientării.

– Spune-mi doar ce scrie.

– A spus că mergem pe drumul cel bun.

– Știi că nu asta e ideea. Scria numele orașelor din apropiere și distanțele.

– Uite, recunosc, nu citesc la fel de bine ca tine sau ca Sandro. Tu citești cărți, iar el este un geniu. Eu sunt deștept, dar nu la fel de deștept ca voi.

– Ba da, ești.

– Nu, nu sunt. Marco a vrut să creadă că ea avea dreptate, dar nu era așa. Programul blestemat al trenului îl dăduse de gol.

– Marco, haide, ești foarte deștept. Te cunosc, văd ce faci. Uită-te la ce ai făcut astăzi.

– Astăzi a murit tatăl meu.

Elisabetta i-a atins brațul.

– Chiar și așa, ai găsit o poveste pentru Nino, antreprenorul de pompe funebre, și un plan pentru Arnaldo. Ai vorbit suficient de bine limba germana încât să-l păcălești pe nazist. L-ai convins chiar să accepte să-i dea lui Sandro biletul meu.

– A făcut-o pentru că ești frumoasă. Chiar și naziștilor le plac fetele frumoase. Marco a dat din cap dezaprobator. Și oricum mă îndoiesc că i l-a dat lui Sandro.

– Ceea ce vreau să spun este că ești foarte inteligent.

– Atunci ce s-a întâmplat? a izbucnit Marco, pentru că era o întrebare pe care și-o pusese de nenumărate ori. De ce îmi este mai greu să citesc?

– Spune-mi ce se întâmplă când citești.

Marco a suspinat, îndurerat.

– Nu știu.

– Ce vezi pe pagină?

– Totul pare amestecat.

– Crezi că e vorba de ochii tăi? Ai nevoie de ochelari?

– Nu, văd bine. Marco eliminase deja aceste posibilități.

– Ce se întâmplă când scrii?

– Nu știu ce să scriu. Nu știu cum să fac să arate ceva.

– Pun pariu că te pot ajuta.

– Pun pariu că nu poți. Marco a mers mai repede. Lasă-mă să-ți spun planul. Asta e ceea ce contează acum.

*

Marco și Elisabetta au ajuns la Fossoli, au găsit o podgorie și s-au întins pe burtă printre rândurile de viță-de-vie, în spatele unei tufe dese. Lagărul de tranzit se afla vizavi de ei, suficient de departe pentru a nu fi văzuți. Luminile sale luminau cerul nopții, nefiresc de strălucitoare în mediul rural. Aveau o priveliște neobstrucționată, deoarece strugurii din podgorii fuseseră recoltați, pământul fiind lucrat în rânduri.

Marco a scanat cu privirea lagărul de tranzit cu ajutorul binoclului, în recunoaștere. Lagărul era un dreptunghi lung, așezat longitudinal pe Via dei Grilli, de la est la vest și înconjurat de trei straturi de garduri cu sârmă ghimpată. Nu existau turnuri de pază sau de supraveghere. Barăcile

prizonierilor erau case lungi din cărămidă cu ferestre pătrate mici, situate în rânduri pe partea de est a lagărului și așezate perpendicular pe drum. Existau zece barăci pe rând și opt rânduri de barăci, care flancau un culoar ce trecea prin mijlocul lagărului, paralel cu Via dei Grilli.

Și-a mutat binoclul pentru a se concentra pe partea de vest a lagărului de tranzit, unde se aflau structuri mai mici, evident birouri și barăci pentru gărzile naziste. În spatele lagărului de tranzit, în partea de sud-vest, situat de-a lungul Via Remesina, se afla un șantier de construcții, aparent unde naziștii construiau extinderea. Canalele fuseseră săpate pentru fundații, încadrate cu lemn. Cărămizi, lemn și materiale de construcție stăteau îngrămădite lângă cadre și lopeți, târnăcoape, lopeți și alte unelte.

Marco și-a întors atenția asupra lagărului de tranzit propriu-zis. Era târziu și nu era nici un prizonier prin preajmă, așa că trebuie să fi fost în interiorul barăcilor. Naziștii păzeau perimetrul, staționând la fiecare al optulea post. Unii se uitau în jur, alții fumau. Unul a ieșit pe lângă poarta de sud, a dispărut în întuneric și a reapărut după câteva clipe, încheindu-și centura, așa că, probabil, se dusese să urineze.

– Ce vezi? a șoptit Elisabetta.

– Amenajarea și alte detalii. Este ceea ce mă așteptam.

– Pot să mă uit?

– Da.

Marco i-a înmânat binoclul, iar Elisabetta l-a ridicat la ochi.

– Este un lagăr atât de mare.

– Nu chiar.

– Sunt o mulțime de gardieni.

– Nu prea mulți.

– Ești sigur că putem face asta?

– Da, a răspuns Marco, deși nu era. Lasă-mă să mă descurc singur. E prea periculos, ți-am spus.

– Nu, eu vreau să o fac. Ai nevoie de mine pentru plan, acum.

– Totuși, mă pot gândi la un alt plan. Ești sigură?

– Da.

Elisabetta a ridicat binoclul.

Mai târziu au mers pe jos în lumina lunii, traversând podgorii și pășuni pentru cai. Au ajuns la o *acetaia* mare, cu o mică fermă de piatră, un

hambar, un coteț de pui și două anexe. S-au strecurat printre rândurile de viță-de-vie până la anexe, iar Marco și-a aprins lanterna și a luminat înăuntru.

Prima anexă conținea butoaie de *balsamico*, mirosind a oțet în fermentație, iar cealaltă adăpostea saci de pânză groasă stivuiți. Au ales-o pe cea din urmă și au intrat înăuntru. Aerul mirosea a mucegai, iar pânzele de păianjen atârnau de grinzile joase.

Marco a îndreptat lanterna spre sacii de pânză groasă.

– Putem dormi aici. Vom pleca până în zori.

– Bine. Elisabetta s-a relaxat pe podeaua de pământ, sprijinindu-se de saci. Sunt atât de obosită, încât aș putea dormi stând în picioare.

– Te voi trezi când va fi timpul. Întotdeauna știu.

Marco s-a așezat lângă ea, stingând lanterna și scufundându-i în întuneric. Ochii lui s-au adaptat la mediul înconjurător. Lumina lunii se strecura prin fereastra mică.

Elisabetta nu a răspuns.

Marco s-a uitat spre ea și a văzut că deja adormise. A expirat, apoi și-a permis să își simtă singur frica și angoasa. Misiunea lor era periculoasă, cu șanse mici de reușită. Și-ar fi dat viața pentru Sandro și Massimo, dar nu și-ar fi iertat-o niciodată dacă i s-ar fi întâmplat ceva Elisabettei. S-a gândit să se furișeze în timp ce ea dormea și să execute planul singur, dar chiar avea nevoie de ea. Iar ea ar fi fost furioasă pe el.

S-a sprijinit pe sacii de pânză groasă, a închis ochii și și-a repetat planul în minte. Ziua următoare era primul pas și cu cât se gândea mai mult la asta, cu atât se gândea mai puțin la moartea tatălui său și a Gemmei.

Capitolul 125

ELISABETTA

17 octombrie 1943

Elisabetta se plimba pe Via Remesina, legănând o sticlă de vin. Albinele bâzâiau în podgorii, iar aerul mirosea a *balsamico* în fermentație și a pământ proaspăt cultivat. Era o după-amiază însorită de duminică, perfectă pentru ca o tânără să-și viziteze bunicii, ceea ce era povestea ei falsă. Acesta era următorul pas al planului lor, iar succesul lui depindea exclusiv de ea. Își aranjase rochia și își pieptănase părul, căci trebuia să arate cât mai bine. Marco o urmărea prin binoclul său, din râpă.

S-a încordat la vederea naziștilor înarmați, cu câinii alături, în fața lagărului de tranzit. Un grup dintre ei păzea prizonierii care munceau pe șantier, în spatele lagărului. Camioane cu anvelopele pline de noroi erau parcate pe șantier, iar cheresteaua și uneltele fuseseră stivuite ici și colo. A ajuns la șantier, iar câinii au început să latre la ea.

Gărzile și prizonierii naziști au privit-o trecând. Prizonierii se întorceau la munca lor, dar naziștii îi zâmbeau sau îi făceau cu ochiul. Un nazist i-a suflat un sărut, ceea ce a revoltat-o, dar ea i-a răspuns, făcându-i cu mâna.

A continuat să meargă, amintindu-și că avea un rol important de jucat. Se simțea mai puternică după ce aflase adevărul despre cum îi fuseseră rupte mâinile tatălui ei. Acum era mai degrabă mândră de el, decât rușinată. Se sacrificase pentru a rezista fasciștilor. Se simțea ca și cum era cu adevărat fiica lui, jucându-și rolul ei pentru a-i sfida pe naziști.

A ajuns la capătul șantierului, a mers de-a lungul lagărului de tranzit și a virat la dreapta pe Via dei Grilli, îndreptându-se spre intrarea principală. Înăuntru, naziștii care intrau și ieșeau din birouri se opreau să o privească trecând, zâmbind și salutând. Ea a zâmbit și a salutat la rândul ei. Porțile erau deschise pentru traficul de construcții, iar un grup de naziști a năvălit

în față pentru a o întâmpina, salutând-o în germană și într-o italiană stricată.

A zâmbit, a făcut cu mâna și a intrat în contact vizual cu cât mai mulți naziști posibil. Nu se pricepea niciodată la flirt, dar nu era nevoie să fie, căci ei păreau înfometați după atenția feminină. Dintr-odată, unul dintre câini s-a năpustit asupra ei, arătându-și dinții.

Elisabetta a sărit înapoi, speriată.

– O!

– Îmi pare foarte rău, domnișoară, a spus nazistul, într-o italiană proastă. L-a mustrat pe câine, care s-a liniștit. Este într-adevăr foarte prietenos. Vreți să-l mângâiați?

– Nu, mulțumesc!

Elisabetta a făcut o față amuzantă, iar naziștii au râs, evident încântați.

– Locuiți în apropiere, domnișoară?

– Nu, bunicii mei locuiesc în apropiere. Sunt în vizită. Elisabetta se simțea mulțumită că făcuse o impresie suficient de bună. Ei bine, ar fi bine să plec acum. La revedere!

– Vă întoarceți aici?

– Voi încerca, a răspuns Elisabetta, știind că se va întoarce mai repede decât se așteptau.

Capitolul 126

MARCO

17 octombrie 1943

Era aproape miezul nopții. Întunericul îi ascundea pe Marco și pe Elisabetta, care se ascundeau în râpă, unul lângă altul, pe burtă. Marco își ținea binoclul la ochi, urmărind lagărul de tranzit. Prizonierii se aflau în barăcile lor. Șantierul era liniștit. Naziștii își păzeau posturile de-a lungul gardului.

– Ce se întâmplă? a întrebat Elisabetta, uitându-se în jur.

– Nimic. Marco îi privea pe naziști, care își examinau unghiile, își ștergeau murdăria de pe haină sau fumau câte o țigară. Stau acolo, privind aceleași podgorii noapte de noapte. Asta ne va ajuta, când va veni vremea. Se plictisesc de moarte.

– De aceea au fost atât de interesați de mine astăzi.

Marco a coborât binoclul.

– Nu de aceea. Ești o fată frumoasă, care transportă vin. Este ceea ce visează bărbații.

– Bărbaților le place atât de mult vinul?

– Nu. Bărbaților le plac femeile cărora le place atât de mult vinul. Marco a întors binoclul la ochi. Totuși, te-ai descurcat bine. Ai fost curajoasă.

– Mulțumesc!

– Următorul pas va fi mai greu și există întotdeauna posibilitatea ca baronul von Weizsäcker să nu fi reușit să-i trimită pe Sandro și pe tatăl său aici. Dacă baronul ne-a dezamăgit, vom avea probleme.

– Eu cred că a făcut-o.

– De ce?

– Fac cele mai bune paste din Roma.

Marco a zâmbit, îndrăgostindu-se din nou de Elisabetta. Inima lui îl durea pentru ea și se temea că aceste sentimente nu-l vor părăsi niciodată.

I-a furat o privire în lumina lunii, dar ochii ei erau ațintiți asupra lagărului.

Capitolul 127

MARCO

18 octombrie 1943

A doua zi, Marco și Elisabetta se ascundeau în râpă. Era deja trecut de amiază și încă mai așteptau să apară Sandro și tatăl său. Dacă trenul plecase din Roma în această dimineață, atunci Sandro și tatăl său ar fi trebuit să ajungă deja, presupunând că se aflau în tren.

Marco a încercat să nu se descurajeze. Elisabetta rămăsese tăcută. Și-a îndreptat binoclul pe Via Remesina, drumul dinspre stația Carpi. Nu era nici un semn de la nimeni. Până acum, singurul trafic pe acel drum sau pe Via dei Grilli fusese o căruță cu catâri, un fermier călare și un camion vechi de la o *acetaia*.

S-a îndreptat spre stânga, spre lagărul de tranzit. Arăta ca și cum treburile se desfășurau ca de obicei, cu naziștii la postul lor în perimetru. Un grup de naziști păzea șantierul de construcții, unde lucrau prizonierii. Nu se făceau pregătiri pentru a primi noi prizonieri, ceea ce l-a îngrijorat.

Marco a privit și a așteptat, apoi, în cele din urmă, a observat ceva care cobora pe Via Remesina spre lagărul de tranzit. În clipa următoare și-a dat seama că era vorba de câteva autovehicule Kubelwagen, o escortă nazistă. Trebuie să fi venit din Modena sau din altă parte. Poate că asta explica întârzierea.

Inima lui a început să bată cu putere. Vehiculele se apropiau. Putea vedea că în spatele lor mergea o procesiune zdrențuită de bărbați, femei și copii.

– Vin.

Marco a ținut binoclul la ochi.

– Îl vezi pe Sandro? a întrebat Elisabetta, emoționată.

– Nu încă.

Marco a inspectat priveliștea schimbătoare a familiilor care se străduiau să meargă pe drum. Se agățau unele de altele, abătute. A cercetat fiecare chip, sperând că era al lui Sandro sau al tatălui său. Capetele se legănau și se mișcau, o masă schimbătoare de bărbați, femei și copii.

L-a zărit pe Sandro, care mergea cu brațul în jurul lui Massimo, care șchiopăta ușor.

– Îl văd!

– Slavă cerului! Pot să mă uit?

– Nu încă. Nu vreau să-l pierd din vedere. Marco a privit cum autovehiculele Kubelwagen și șirul de familii dădeau colțul spre intrarea în lagărul de tranzit. Naziștii au deschis porțile și au permis ca autovehiculele Kubelwagen să intre în interior. Alți naziști s-au grăbit să ajungă la rând și au grăbit familiile să meargă înăuntru, cu arme și câini care lătrau.

Marco a privit cum oamenii intrau. Între timp, Sandro și tatăl său intraseră în lagărul de tranzit și fuseseră îmbrânciți înăuntru. Naziștii au forțat restul familiilor să intre, apoi au închis porțile. Familiile s-au adunat în fața barăcilor, formând instinctiv un grup. Câinii lătrau și se încordau pe lese, îngrozindu-i pe copii. Mamele legănau bebelușii, iar tații ridicau copiii mici.

Naziștii care fluturau arme îi separau pe bărbați de femei și copii, trimițându-i pe bărbați în partea de est și pe femei în partea de vest a barăcilor. Soții și soțiile se întindeau unul spre celălalt, plângând că fuseseră despărțiți. Copiii țipau după tați și bunici. Erau forțați să se despartă sub amenințarea armelor sau a capetelor puștilor.

– Ce se întâmplă?

– Naziștii separă bărbații de femei.

– Și Sandro?

– El și tatăl său se așază la coadă pentru barăci.

Marco a așteptat să vadă la ce baracă au fost repartizați Sandro și tatăl său. Curând au fost împinși în fața celei de-a treia barăci de la est și forțați să se alinieze afară. Baraca avea un semn alb pe care Marco nu-l putea citi.

– Pot să mă uit și eu, te rog?

– Da. Este în fața celei de-a treia barăci de la capăt, pe stânga. Marco i-a întins binoclul. Fiecare baracă are un semn alb. Ce număr are baraca lor?

Elisabetta a ridicat binoclul.

– Îl văd! Și încă mai are busuiocul! Mă întreb dacă a primit biletul meu.

– Ce număr are baraca lor?

– Cincisprezece. Aș vrea să putem intra acolo chiar acum.

– Nu până la căderea nopții. Respectă planul.

– O, nu, ceva nu e în regulă cu fața lui! a gemut Elisabetta. Crezi că l-au bătut?

Marco simțea furie la acest gând.

Era timpul să treacă la acțiune, iar seara asta nu putea veni prea curând.

Capitolul 128

ELISABETTA

18 octombrie 1943

Un nor a acoperit luna, iar Elisabetta și Marco au înaintat în întunericul total. Hainele lor erau închise la culoare. Au traversat în fugă o pășune deschisă spre partea de est a lagărului de tranzit. Nu existau vii sau râpe în care să se ascundă, iar ei erau vulnerabili, acoperiți doar de noapte. S-au apropiat de lagărul de tranzit, ghemuindu-se. S-au oprit în dreptul unui pin umbrelă înalt, lângă intrarea din spate, aproape de baraca lui Sandro.

În lagărul de tranzit era liniște. Prizonierii se aflau în barăci, dormind la această oră. Gărzile naziste stăteau la posturile lor obișnuite. Elisabetta nu le putea vedea fețele sub căști, dar nu conta dacă și le amintea. Conta doar dacă ei își aminteau de ea, de când se prefăcuse că este o fată de la țară, care transporta vin.

Elisabetta și Marco s-au despărțit la pinul umbrelă, fără să schimbe un cuvânt. Nu era nimic de spus și amândoi cunoșteau planul. Ea a rămas în spatele copacului, în timp ce Marco a fugit spre șantier, în partea de vest a lagărului de tranzit. Șantierul nu avea nici un gard perimetral, iar noaptea nu era păzit. Câteva lămpi de acolo fuseseră cablate pe stâlpi, dar nu erau aprinse.

Elisabetta s-a ghemuit în spatele copacului, ascunzându-se. Marco urma să ajungă la fața locului în orice moment. Ar fi aprins un mic foc, care ar fi crescut, dându-i timp să se întoarcă la ea.

Ea trebuia să numere timp de cinci minute, apoi să intre în acțiune. Inima îi bătea cu putere în piept și s-a forțat să numere încet. Și-a spus să rămână calmă. Va face tot ce trebuie pentru a-l salva pe Sandro.

Nu-l văzuse pe Marco, dar trebuia să aibă încredere că va veni la timp. A numărat până la două minute, apoi trei, patru și cinci.

Era timpul.

– Hei, tu!

Elisabetta l-a chemat pe cel mai apropiat gardian nazist, ieșind din spatele copacului, cu un zâmbet.

Nazistul și-a ridicat pistolul, iar un fulger de frică i-a străbătut corpul.

– Sunt doar eu, a strigat ea, făcând cu mâna.

Nazistul și-a coborât arma, iar Elisabetta a răsuflat mai ușor, amintindu-și frazele în germană pe care Marco o învățase.

– Îmi amintesc de tine, frumosule. Tu îți amintești de mine?

– *Natürlich*, a răspuns nazistul, cu voce joasă.

A aruncat o privire în spatele lui, verificând dacă nu cumva îi urmărea cineva.

– Îmi place cel mai mult de tine. Am nevoie de un bărbat. Elisabetta s-a luptat cu frica ei să-și amintească cuvintele în limba germană. Mă simt atât de singură.

Nazistul stătea nemișcat, fără să răspundă sau să se miște.

Elisabetta își ținea respirația, neștiind ce să facă. A trebuit să improvizeze. Și-a ridicat fusta în față, fără să lase nici o îndoială asupra intenției sale.

– Te rog, îmi placi cel mai mult. Am nevoie de un bărbat. Mă simt atât de singură.

Nazistul s-a întors în direcția celuilalt gardian, apoi i-a strigat într-o germană rapidă. Elisabetta s-a rugat la Dumnezeu să nu o denunțe. Celălalt gardian doar a dat din cap, deci evident că nu urma să o facă.

Nazistul a început să se îndrepte spre ieșirea din spate a lagărului de tranzit, apoi a ieșit pe poartă, desfăcându-și centura ca și cum ar fi trebuit să meargă la baie.

Elisabetta s-a strecurat înapoi în spatele copacului, privindu-l pe nazist cum se apropie. Inima îi bubuia în piept. A verificat șantierul. Nu a putut vedea dacă focul începuse. Nu putea decât să spere că Marco se întorcea la ea.

Nazistul părea o siluetă terifiantă care înainta spre ea. A vrut să țipe, dar în schimb și-a forțat un chicotit obraznic.

Umbra nazistului a devenit tot mai mare. Îl auzea chicotind, emoționat. Cureaua lui a zornăit și și-a desfăcut pantalonii.

Elisabetta se străduia să își controleze panica. Nazistul era aproape de ea, spunând ceva în limba germană. Ar fi trebuit să întindă brațele, dar era prea speriată. Nu l-a văzut pe Marco nicăieri.

Nazistul a îmbrățișat-o cu brutalitate. A sărutat-o puternic pe gură, cu gust de țigări. Mâna lui s-a strecurat pe sub rochia ei, alunecându-i pe coapsă până la lenjeria intimă.

Ea s-a forțat să nu se zbată. Nazistul și-a împins limba în gura ei. Lacrimile îi curgeau pe obraji. Nazistul a aplecat-o pe spate, apoi a pus-o la pământ.

Elisabetta s-a zbătut. Nazistul a crezut că îl tachinează. El a fugit după ea, chicotind. A prins-o de braț, a tras-o sub el și s-a urcat pe ea cu toată greutatea sa.

Dintr-odată, capul nazistului a fost smucit pe spate. Corpul lui a fost ridicat de pe ea. Marco s-a materializat deasupra nazistului, apucându-i capul.

Nazistul a făcut ochii mari de frică. Marco a răsucit capul nazistului cu îndemânare, rupându-i gâtul cu un pocnet de vertebre.

Elisabetta s-a rostogolit, înghițindu-și groaza.

Nazistul s-a prăbușit, mort.

Capitolul 129

MARCO

18 octombrie 1943

Marco s-a îndreptat spre ieșirea din spate a lagărului de tranzit. Își ținea fața în jos, sub casca nazistului mort. Uniforma nazistului îi venea bine, iar când s-a apropiat de lagărul de tranzit, și-a pus centura cu catarame, ca și cum ar fi urinat. Gardianul nazist i-a deschis poarta, iar Marco a mârâit de mulțumire. A intrat în lagărul de tranzit, a traversat până la postul nazistului mort și a stat de pază.

A aruncat o privire spre șantier, rugându-se ca focul să se extindă curând. Îl pusese lângă niște cabluri electrice, în spatele unei grămezi de cărămizi, apoi amestecase solvent inflamabil și cârpe uleioase. Focul nu s-ar fi văzut până când nu s-ar fi extins suficient, iar naziștii ar fi presupus că fusese neglijență, mai degrabă decât intenționat. Nu voia să pară un sabotaj, altfel ar fi închis lagărul de tranzit.

Marco stătea în spatele barăcilor lui Sandro, unde era liniște. Planul funcționa, deocamdată. Ajunsese la Elisabetta la timp. Părea îngrozită, dar își făcuse treaba. A verificat pinul umbrelă, știind că ea se ascundea în spatele acestuia, revenindu-și.

Și-a mutat privirea spre șantier. A observat o strălucire portocalie slabă în spatele grămezii de cărămizi. Zdrențele trebuie să fi luat foc. Începuseră să ardă.

Marco s-a întors, a patrulat prin barăcile lui Sandro și a tras cu ochiul pe la ferestre, așa cum îi văzuse pe naziști făcând. A aruncat o privire la prima fereastră, apoi la a doua. Singurul lucru pe care l-a putut distinge în întuneric erau formele adormite, în rânduri aspre de paturi din lemn. Spera să-l zărească pe Sandro înăuntru, dar era prea întuneric.

Marco a trecut de a treia fereastră și a auzit un sforăit, un sunet specific uman care i-a sfâșiat inima. Ar fi vrut să-i poată salva pe fiecare dintre ei.

S-a întors la postul său. A aruncat o privire spre șantier. Luminozitatea era din ce în ce mai mare. Nici unul dintre naziști nu se uita în acea direcție.

„Războiul ne așteaptă“, se gândea la ce spunea tatăl său.

Primul impuls al lui Marco a fost să își reprime gândurile despre tatăl său, dar în schimb a folosit amintirea lui pentru a-i da putere. Cu siguranță că tatăl său era cu el acum, veghind asupra lui. Tot ceea ce învățase despre bine și rău, despre dreptate și nedreptate provenea de la tatăl său.

În această seară, Marco s-a rugat să facă dreptate.

Capitolul 130

MARCO

18 octombrie 1943

– Foc! a strigat un nazist.

Panica s-a răspândit printre gardieni. Toate capetele cu cască s-au întors spre șantier. Naziștii au alergat spre focul care aprinsese solventul și cârpele. Flăcările portocalii au năvălit spre cer, lingând aerul nopții.

– Foc, foc! li s-a alăturat Marco, cu o germană impecabilă.

A arătat cu degetul spre foc. Naziștii din jurul lui și-au părăsit posturile și au fugit acolo unde arăta el.

Marco a fugit la baraca lui Sandro și a rupt ușa. Bărbații dinăuntru au dat înapoi îngroziți, dar el nu a putut dezvălui că nu era un nazist adevărat. Nu putea să riște o reacție a oamenilor. Nimic nu putea merge prost acum.

– Înapoi! a strigat Marco în germană. S-a uitat cu sălbăticie în jur după Sandro și tatăl său. Bărbații se înghesuiau unii lângă alții, ghemuiți de frică. L-a zărit pe Sandro lipit de perete cu Massimo, care își punea ochelarii.

– Voi, veniți cu mine!

Marco s-a repezit la ei, apucându-i pe Sandro cu o mână și pe Massimo cu cealaltă. I-a îmbrâncit spre ușă și a scanat lagărul pentru a vedea dacă era sigur să plece. Toți gardienii naziști erau pe șantier, încercând să stingă focul. Unii încercau cu pături, alții cu apă. Nu mai era timp de pierdut.

– Sandro, Massimo! a șoptit Marco, conducându-i afară. Veniți cu mine. Grăbiți-vă.

– Marco? Sandro a rămas cu gura căscată. L-a luat de brațul tatălui său. Tată, el ne scoate de aici.

– Dar nu pot să merg pe gleznă. Massimo șchiopăta. E mai rău ca înainte.

– Trebuie să plecăm.

Marco a aruncat o privire spre șantier. Focul se întețea și mai tare, iar naziștii încercau să-l stingă. Nimeni nu se uita în direcția lor.

Massimo s-a întors spre Sandro, afectat.

– Fiule, du-te fără mine. Sunt prea lent. Nu pot ține pasul.

Sandro a dat din cap cu dezaprobare.

– Tată, nu te pot părăsi.

– Trebuie. Pleacă. Te iubesc.

– Massimo, te rog, a spus Marco.

– Marco, ia-l pe Sandro. Ochii lui Massimo au strălucit. Fă-o pentru mine. Te implor.

– Nu, a insistat Sandro, dar Massimo și-a smuls brațul din strânsoarea fiului său și a fugit înapoi în baracă.

– Tată!

Sandro s-a dus după el.

– Sandro. Vino cu mine, acum.

Marco l-a apucat de braț pe Sandro, fără a-i de de ales. Naziștii erau la foc. Erau încă ocupați, dar nu avea să dureze mult.

Marco l-a împins pe Sandro spre ieșire, a rupt poarta și a închis-o. Și-a păstrat strânsoarea brațului lui Sandro și l-a obligat să alerge până la pinul umbrelă.

Elisabetta s-a arătat, luându-l de mână pe Sandro.

– Sandro!

– Elisabetta? a întrebat Sandro, șocat.

Dar nu era timp de conversație.

Marco, Sandro și Elisabetta au alergat în întuneric.

Capitolul 131

SANDRO

18 octombrie 1943

Ochii lui Sandro s-au umplut de lacrimi în timp ce fugeau din lagărul de tranzit. Elisabetta îl ținea de un braț, iar Marco îl ținea de celălalt. Se simțea chinuit de faptul că își abandonase tatăl. Vinovăția îi îndoia genunchii, slăbindu-l. Știa că ar trebui să meargă cu Marco și Elisabetta, dar voia să se întoarcă și să fugă înapoi.

– Tatăl meu...

Sandro nu a putut termina propoziția.

– Nu am avut de ales.

– Am fi putut să-l obligăm să vină.

– Nu.

– Am fi putut încerca.

– Nu, Sandro. Niciodată nu ar fi putut parcurge acest drum. Trebuie să alergăm în următoarea oră, peste pășuni și podgorii. Era prea mult pentru el.

– Nu se vor răzbuna pe el, nu-i așa?

– V-au verificat numele când v-au repartizat barăcile?

– Nu, au numărat doar capetele.

– Deci, ei nu știu cine ești. Tatăl tău este un om strălucit. Va avea grijă de el însuși.

Elisabetta l-a strâns de mână, iar strânsoarea ei i-a dat lui Sandro puterea de a continua să alerge. Lacrimile îi curgeau pe obraji. Totul în jurul lui era negru ca smoala. Picioarele i se simțeau slăbite. Respirația îi devenise neregulată. Inima îi bătea cu putere din cauza efortului. Se străduia să țină pasul.

– Sandro, ascultă, a spus Marco, în timp ce fugeau. Naziștii își vor da seama că lipsește un gardian. Îl vor găsi cu ușurință pe gardianul mort. Vor căuta în lagărul de tranzit și în casele din Fossoli și Carpi. Nu putem rămâne în zonă.

– Corect, a spus Sandro, cu pieptul greu.

– Nu putem merge la gara din Carpi. La asta se așteaptă.

– Deci, unde mergem?

– Spre sud, până la gara din Modena. Ultimul tren spre Roma este peste o oră și cincisprezece minute. Ți-am programat evadarea pentru a ajunge la tren. Dacă îl pierdem, va trebui să ne ascundem peste noapte.

– Bine.

Sandro a înțeles mesajul. Trebuiau să ajungă la tren. Era o chestiune de viață și de moarte.

– Nu cred că naziștii din Fossoli vor fi trimiși la Modena. Nu se pot lipsi de oameni.

– Ar putea fi naziști în Modena.

– Știu. Am acte false pentru tine. Noul tău nume este Giovanni Longhi.

– După *professoressa* Longhi.

Sandro și-a amintit de profesoara de matematică, pe care o cunoscuse cu o viață în urmă.

– Am un schimb de haine și pentru tine. Când ajungem la gară, ne despărțim. Ne prefacem că nu ne cunoaștem. Tu și Elisabetta veți merge împreună. Veți fi un cuplu.

Elisabetta s-a uitat la Sandro.

– Suntem un cuplu.

Marco abia mai gâfâia.

– Voi fi cu ochii pe voi doi, dar sunteți pe cont propriu.

– Vor ști naziștii de la Modena că a avut loc o evadare?

– Da, presupun că da. Speranța mea este că se vor aștepta să ne ascundem în jurul localității Fossoli, mai degrabă decât să încercăm să fugim spre Modena. Așa că avem din nou un element surpriză în favoarea noastră. Dacă vom continua să călătorim spre sud, peste câmpuri, vom fi bine.

Elisabetta l-a strâns de mână pe Sandro.

– Acest plan a fost conceput de Marco. Cum să te scoată din lagăr, totul.

– Nu este adevărat. Marco s-a uitat spre ea. Elisabetta face niște paste grozave.

– Ce? a întrebat Sandro fără suflare. Marco, îți mulțumesc! Nu știu cum aș putea să te răsplătesc.

– Să ai grijă de ea, așa poți.

Capitolul 132

ELISABETTA

18 octombrie 1943

Elisabetta îl ținea de mână pe Sandro în timp ce mergeau pe străzile pietruite din Modena spre gară. Marco se afla la o stradă distanță în fața lor, iar bărbații și femeile treceau pe lângă ei. Ea își scuturase murdăria de pe pantofi, iar Sandro se schimbase în cămașa albă a lui Marco și în pantalonii închiși la culoare, strânși cu o curea. Arăta bine, în afară de vânătaia de pe obrazul drept, de la lovitura nazistă.

Elisabetta se simțea groaznic că îl lăsase pe Massimo în urmă, iar Sandro era posomorât. În față, Marco s-a alăturat oamenilor care se îndreptau spre gară, o clădire lungă, pătrată, cu o serie de arcade la intrare. Și-a dat seama că îi va fi greu să găsească peronul lor, întrucât nu știa să citească orarele trenurilor. A sperat că își va da seama sau că va întreba pe cineva.

Elisabetta și Sandro au traversat strada și au intrat în gară.

Tavanul era boltit și era un spațiu mare, cu uși în partea cea mai îndepărtată, care duceau la șinele de cale ferată. Erau doar o mână de călători, care cărau valize și ziare. Din fericire, nu erau naziști la vedere.

– Giovanni, hai să verificăm numărul de cale ferată, a spus Elisabetta, folosind numele fals al lui Sandro, în caz că cineva ar fi auzit.

El și-a strâns buzele, iar ea și-a dat seama că era agitat, așa că l-a strâns de mână.

Sandro a privit cu atenție programul.

– Trenul nostru va ajunge aici în orice clipă, la linia șapte. Am ajuns la timp.

– Bine. Elisabetta a aruncat o privire în jur, pentru a-l vedea pe Marco trecând prin ușa care ducea spre platforme. Hai să așteptăm afară, da? E o noapte frumoasă și sunt sigură că putem plăti în tren.

– Bună idee.

Sandro a forțat un zâmbet și s-au îndreptat spre exterior. Au traversat spre peronul pentru linia șapte. Trenul lor se apropia, cu o lumină rotundă care se îndrepta spre ei. Călătorii s-au ridicat în picioare și au format un șir.

Inima Elisabettei s-a umplut de fericire. Tot ce trebuiau să facă ea și Sandro era să se urce în tren și să se comporte ca un cuplu îndrăgostit, ceea ce și erau. Erau aproape de casă.

Dintr-odată, doi naziști au ieșit din gară, fumând țigări. Ea i-a zărit cu coada ochiului, dar și-a păstrat zâmbetul. Sandro trebuie să-i fi văzut și el. El a înțepenit, întorcându-se.

Elisabetta și-a făcut griji pentru el. Din impuls, l-a sărutat. A sărutat-o și el, surprins la început, apoi a simțit că ia foc. Ea s-a lipit de el, simțind toată dragostea pe care i-o purta.

– Te iubesc, a murmurat Sandro, când i-a dat drumul.

– Și eu te iubesc, i-a spus ea.

Trenul a intrat în gară. Ceilalți călători spre Roma s-au aliniat pentru a se îmbarca. Ea l-a ținut pe Marco în vizor, iar el a zăbovit în lateral și în spatele lor, prefăcându-se că citește un ziar. Ea știa că el îi văzuse pe cei doi naziști și că nu se va urca în tren decât după ce ea și Sandro o vor face, asigurându-se că sunt în siguranță.

Naziștii s-au îndreptat spre peron, aparent pentru a urca în tren. Discutau și fumau relaxat, dar Sandro se uita fix în față, cu spatele drept. Elisabetta s-a simțit alarmată de reacția lui Sandro și a aruncat o privire către Marco. Privirile lor s-au unit și ea știa că și el avea aceeași îngrijorare. În clipa următoare, Marco și-a așezat ziarul pe bancă.

Șirul de călători s-a deplasat înainte, urcând în tren. Elisabetta și Sandro au avansat, iar Sandro și-a păstrat postura complet dreaptă. Naziștii s-au alăturat rândului din spatele lor, râzând împreună, ca și cum ar fi împărtășit o glumă. Elisabetta nu înțelegea ce spuneau, iar Marco era prea departe pentru a auzi.

Sandro a continuat să se uite drept înainte. Elisabetta l-a mângâiat pe braț, încercând să-l liniștească. Marco s-a deplasat mai aproape de cei doi, dându-și jos rucsacul.

Elisabetta știa că Marco avea o armă.

Coada de oameni s-a deplasat înainte.

Elisabetta s-a apropiat de tren, la fel și Sandro. Naziștii i-au urmat, apoi unul dintre ei i-a vorbit lui Sandro.

Capitolul 133

MARCO

18 octombrie 1943

Marco și-a strecurat mâna în rucsac. Degetele sale au înconjurat mânerul armei. S-a forțat să aștepte. Doi naziști se aflau în spatele lui Sandro și al Elisabettei. Unul dintre naziști îi spunea ceva lui Sandro, încercând să-i atragă atenția.

Sandro stătea ciudat de țeapăn.

Marco s-a apropiat suficient de mult pentru a auzi ce spuneau.

Primul nazist a chicotit.

– Te-a lovit prietena ta? l-a întrebat pe Sandro, într-o italiană stricată.

Sandro s-a întors, țeapăn. Nu a râs. Gura i s-a strâns.

– Nu... ăăă.... M-am rănit când... când...

– A căzut pe scări, a intervenit Elisabetta, cu un zâmbet șiret. Dacă l-aș fi lovit, ar fi lăsat o urmă mai mare!

Naziștii au izbucnit în râs. Sandro a reușit să zâmbească, dar tremura. Marco și-a pus degetul pe trăgaci.

Primul nazist i-a făcut cu ochiul Elisabettei.

– Nu te cred. Cred că tu l-ai lovit.

– Așa! Al doilea nazist și-a înclinat brațul și s-a prefăcut că-l lovește pe Sandro, dar acesta a tresărit din reflex de frică.

Zâmbetul primului nazist a dispărut.

– De ce ești atât de îngrijorat?

Al doilea nazist l-a privit cu atenție pe Sandro.

– Arată-ne cartea ta de identitate.

– Bineînțeles.

Sandro a băgat mâna în buzunar, a scos cartea de identitate falsă și le-a întins-o, dar mâna îi tremura vizibil.

Elisabetta a înțepenit.

Marco ținea degetul pe trăgaci.

Nazistul nu a făcut nici o mișcare pentru a lua cartea. În schimb, a privit mâna lui Sandro tremurând, prelungind momentul chinuitor.

Controlorul a apărut în scara trenului.

– Toată lumea la bord, toată lumea la bord!

Nazistul i-a aruncat conductorului o privire severă.

– Opriți trenul. Nu suntem încă pregătiți să plecăm.

Conductorul a dat din cap nervos, apoi a dispărut.

Nazistul și-a ridicat privirea de la cartea tremurândă la Sandro.

– Pari foarte agitat. Ce ascunzi? Ce ai făcut?

Sandro a înghițit în sec.

– Nu am făcut nimic.

– Ceva îmi spune că da. Nazistul a smuls cartea de identitate din mâna lui Sandro, a răsfoit-o și era pe punctul de a o returna. Dar de îndată ce Sandro a întins mâna după cartea de identitate, nazistul a tras-o înapoi, jucându-se cu el.

Mâna lui Sandro tremura, suspendată în aer.

Marco și-a îndreptat arma, aflată încă în rucsac.

Nazistul a scos pistolul spre Sandro.

– Tu vii cu noi.

Marco și-a scos arma.

Nazistul s-a răsucit, a țintit spre Marco și a tras.

– Nu!

Sandro s-a aruncat în calea glonțului, iar acesta l-a lovit în piept...

Cămașa lui Sandro s-a umplut cu sânge. A zburat înapoi în aer, cu brațele fluturând.

Elisabetta a țipat de neliniște.

Marco i-a împușcat pe ambii naziști, cu focuri rapide. Aceștia au căzut pe platformă, morți.

– Nu! Elisabetta a alergat spre Sandro, care zăcea sângerând pe peron.

S-a aruncat peste el, îmbrățișându-l. A izbucnit în lacrimi, țipând și plângând în hohote.

Marco s-a dus în grabă, îngrozit, lângă Sandro. Ochii albaștri ai lui Sandro priveau spre cer. Trupul său era complet nemișcat.

Marco a simțit că i se frânge inima. Cel mai bun prieten al său era mort, după ce își dăduse viața pentru el.

– Nu, nu, nu! a strigat Elisabetta, cu capul lipit de pieptul lui Sandro.

Sângele lui îi păta fața și îi mânjea obrajii.

Marco s-a forțat să gândească, în ciuda agoniei lui. Trenul plecase pentru a evita problemele, fără îndoială. Bărbații și femeile fugiseră de pe peron spre gară. El ucisese doi naziști. În curând aveau să mai vină și alții.

Marco trebuia să o scoată pe Elisabetta de aici. Nu știa unde și cum. Și-a pus arma deoparte, și-a pus rucsacul pe umeri și s-a uitat în jur.

Șinele au început să vuiască. A apărut un tren de marfă, care se îndrepta spre sud. Pe locomotivă era o umbră întunecată care se îndrepta spre gară. Se afla la câteva linii mai departe, călătorind prea repede pentru a se opri în Modena. Era singura lor șansă.

Marco a apucat-o pe Elisabetta de umeri.

– Vino cu mine!

– Nu, nu! Elisabetta nu-i dădea drumul lui Sandro. Plângea, ținându-i trupul în brațe, chiar dacă pieptul lui sângera.

– Trebuie să plecăm!

– Nu pot să-l părăsesc! Nu vreau!

– Trebuie să o facem! Acum!

Marco a smuls-o pe Elisabetta de lângă Sandro și a aruncat-o pe umărul lui, în timp ce aceasta plângea și țipa. A sărit cu ea de pe peron și s-a grăbit să traverseze calea ferată.

Trenul de marfă a pornit în trombă spre ei. Goarna a sunat, avertizându-l să se îndepărteze de șine.

Marco a scanat vagoanele trenului. Primele câteva erau din lemn, cu ușile închise. Apoi a zărit un vagon de cărbune cu partea superioară deschisă și cu o scară pe o parte laterală.

Locomotiva de marfă a ajuns la ei și a trecut în viteză. A strâns-o și mai tare pe Elisabetta. Vântul, murdăria și fumul îi suflau în față.

Marco s-a pregătit. Elisabetta a țipat. Vagonul cu cărbune se apropia cu viteză.

S-a aruncat spre scară, ținând-o în brațe pe Elisabetta.

Capitolul 134

MARCO

18 octombrie 1943

Trenul se grăbea spre sud, iar Marco și Elisabetta zăceau în vârful cărbunelui. El o ținea în brațe în timp ce ea plângea, cu trupul zdruncinat de hohote de plâns. Vuietul trenului îl asurzea.

Vântul zbura peste ei, trimițând peste tot particule de cărbune, înțepându-le ochii și umplându-le nările. Cărbunele le mânjea hainele și le acoperea brațele, făcându-i pe amândoi negri, de parcă ar fi căpătat nuanța doliului.

Marco privea cerul, chinuit că l-a pierdut pe Sandro. Norii ascundeau luna și stelele. Tot ce putea vedea deasupra era întunericul, impenetrabil. Se întreba unde se termina negrul sau dacă se termina vreodată, ca și durerea însăși, neavând nici capăt, nici vârf, nici laturi, ci fiind fără limite, fără granițe, înconjurându-l.

Elisabetta a plâns, iar Marco i-a simțit suferința, pentru că se dusese la Fossoli să i-l aducă pe Sandro. Ea îl iubea pe Sandro, iar Sandro o iubea pe ea, iar ei erau făcuți unul pentru celălalt. Marco plănuise să se sacrifice pentru Sandro, dar planul său eșuase. În schimb, Sandro se sacrificase pentru Marco. Omul nepotrivit a murit, iar Marco știa asta.

A privit cerul negru și gol. A închis ochii și a văzut aceleași vid. A plâns cu Elisabetta, până la Roma.

Capitolul 135

MARCO

19 octombrie 1943

Marco s-a prăbușit pe scaunul din bucătărie, cu inima frântă. Praful de cărbune îi acoperea hainele și îi înțepa ochii. Mama lui a pus o altă ceașcă de cafea în fața lui. Plânsese împreună cu el, după ce îi spusese ce se întâmplase în Modena. Arăta complet secătuită și epuizată, încă în rochia neagră pe care o purtase la priveghiul tatălui său.

Emedio stătea la masă, într-o tăcere înlăcrimată. Elisabetta era încă în baie, plângând în cadă.

Mama lui s-a așezat lângă el, atingându-i brațul.

– Marco, bea-ți cafeaua.

– Nu vreau, mulțumesc!

– Ai făcut tot ce ai putut. Nu te poți învinovăți. Sandro nu te-ar învinovăți. El te-a iubit.

Emedio a dat din cap aprobator, la fel de secătuit.

– Îmi pare rău, frate!

Marco își sorbea cafeaua, care nu făcea nimic pentru a spăla particulele de cărbune, un element iritant pe care nu-l putea ignora. Durerea, vinovăția și furia formau un nod care i se pusese în gât. S-a uitat peste masă la fratele său.

– O, Emedio, ce drăguț! Și te vei ruga? Te vei ruga pentru Sandro?

Emedio a clipit.

– Bineînțeles, m-am tot rugat.

– Și la ce a folosit? La ce au folosit rugăciunile tale pentru Sandro? Ce bine i-au făcut lui Massimo sau celorlalți evrei? Sau tatălui meu sau Gemmei?

– Marco, ești supărat...

– Da, sunt. De ce nu face nimeni nimic? Dacă ar fi făcut-o, Sandro ar fi fost în viață. La fel și tata și Gemma. Massimo ar fi fost aici. E o nebunie! De ce nu oprește nimeni asta? Marco s-a trezit ridicându-se, emoțiile sale ajungând la punctul de fierbere. Nu mă lua pe mine cu rugăciuni, frate! Nu-mi oferi compasiune! Tata a luptat pentru ceea ce credea! Și eu la fel! Aș ucide până la ultimul nazist cu mâinile goale! Sandro a murit pentru că nimeni nu a făcut nimic!

– Nu, a spus Emedio, pe un ton șoptit. Trebuie să cauți dragostea și pe Dumnezeu...

– Nu fi atât de naiv! Marco a explodat. Nu a existat dragoste acolo, ci doar ură! Unde era Dumnezeu când glonțul i-a sfâșiat inima lui Sandro? De ce nu m-a luat Dumnezeu pe mine în schimb? Am vrut să o facă!

Mama lui a tresărit.

– Marco, nu spune asemenea lucruri!

– Marco, ascultă-mă. Emedio și-a ridicat privirea, zguduit. Sandro a făcut alegerea de a te salva. Dumnezeu era acolo, în el. Sandro era iubire, nu ură. Nu-l trăda acum. Nu răspunde cu ură la dragostea pe care a arătat-o.

Marco era uimit de cuvintele fratelui său. Impactul lor l-a oprit. Se simțea rușinat că striga la mama și la fratele său, în noaptea de priveghi a tatălui său. Expresiile lor chinuite îi spuneau că greșise.

S-a prăbușit pe scaun. Se simțea dezorientat, devastat, zdrobit. Capul i-a căzut în mâini. Privirea lui a găsit pata palidă care întuneca parchetul. Era de la sângele tatălui său.

În spatele lui, ușa de la baie s-a deschis, iar Elisabetta a ieșit într-o rochie nouă, cu o expresie afectată.

– Vreau să mă duc acasă, a spus ea încet.

Capitolul 136

ELISABETTA

19 octombrie 1943

Elisabetta a urcat scările spre dormitorul ei, amorțită de durere. Marco o însoțise până acasă, dar nu-și spuseseră nici un cuvânt. Existau într-un iad care era comun, dar și cumva privat.

A ajuns în dormitorul ei, a descuiat ușa, apoi a închis-o în urma ei. Dormitorul era întunecat, cu excepția unei raze palide de lună care se infiltra prin fereastră, atât de slabă încât părea fantomatică.

Gnocchi și Rico au început să miaune, în parte salut, în parte protest. Rico a rămas la picioarele patului, cu umbra lui la fel de întunecată ca și cărbunele din tren. Gnocchi era vizibilă, cu blana ei albă strălucind în lumina lunii.

Elisabetta simțea că îi vine să plângă, dar nu mai avea lacrimi în ea. Doar un gol și o sfâșiere în piept, care se simțea de parcă și ea fusese împușcată în inimă. Fusese șocată când Sandro plonjase în fața glonțului, dar nu ar fi trebuit să fie. Așa era Sandro, ca bărbat. Și Marco, de asemenea. Fiecare și-ar fi dat viața pentru celălalt, și pentru ea, iar Sandro chiar o făcuse.

A început să-și descheie rochia, îndreptându-se spre scaunul ei. A observat caietul de notițe care zăcea deschis pe birou, ceea ce era ciudat. A aprins lumina și a văzut un bilet, pe care scria:

> *Elisabetta,*
> *Am avut o singură noapte, dar vreau o veșnicie de nopți. Te iubesc pentru totdeauna.*
> *Sandro al tău*

Gâtul i s-a blocat de emoție. Lacrimile i-au umplut ochii. Și-a trecut degetele peste scrisul de mână, simțindu-l la atingere. A luat caietul deschis

și l-a ținut la piept. Știa că îl va iubi pe Sandro mereu. Nu se va opri doar pentru că el nu mai era.

S-a trezit mergând spre ușa din spate și urcând pe scara de incendiu. A traversat grădina până la șezlongul ei și s-a întins, ținând caietul la piept. Și-a închis ochii înlăcrimați și, în clipa următoare, a auzit un fâlfâit puternic și o fluturare deasupra ei, pe cer.

Și-a ridicat privirea și a văzut sute de sturzi zburând în fața lunii, siluetele lor răsucindu-se, întorcându-se și formând tot felul de forme elegante. Știa că ei erau un stol de sturzi, un fenomen natural care nu era neobișnuit în această perioadă a anului, dar era totuși remarcabil. Apărând în această noapte sfâșietoare, se simțea ca un semn de la Sandro, la fel de sigur ca biletul pe care îl ținea la piept.

A privit cum se mișcau stelele și formau parabole și elipse alungite, formele matematice pe care el le iubea atât de mult. Și-a dat seama că Sandro era încă alături de ea și că va fi mereu, chiar dacă el era sus și ea jos, el în ceruri și ea pe pământ, printre plantele, florile și animalele ei.

Împreună erau pământul și cerul, lumea întreagă.

Și era o lume a iubirii și a pierderilor.

Capitolul 137

MARCO

19 octombrie 1943

Marco, mama sa și Emedio se aflau pe culoarul clădirii care adăpostea cavoul tatălui său. Aproape două sute de persoane în doliu erau prezente. Căldura și umiditatea după-amiezii intensificau parfumul îmbâcsit al buchetelor de flori care căptușeau peretele. Aproape că îl amețeau pe Marco. Nu dormise deloc noaptea trecută, resimțind o epuizare emoțională care totuși făcea somnul imposibil.

Tatăl său urma să fie înmormântat într-unul dintre cavourile de marmură gri care se aflau pe ambele părți ale culoarului, stivuite câte cinci. Fiecare avea un metru pătrat și aproximativ trei metri adâncime, conținând un sicriu. Pe partea din față era fixată o placă de bronz, pe care erau gravate numele defunctului și datele nașterii și morții, pe care Marco nu le putea citi. Placa tatălui său nu era gata, așa că Nino pusese o bucată de hârtie cu numele tatălui său. Marco nu se putea abține să nu simtă că tatăl său merita mult mai mult. Cavourile îi aminteau de dulapurile cu dosare de la Palazzo Venezia.

Mama lui stătea lângă el, după ce plânsese pe tot parcursul slujbei de înmormântare, sprijinindu-se de Emedio. Marco abia dacă ascultase slujba, deși îngenunchease și răspunsese când i se ceruse, apoi purtase sicriul tatălui său și acceptase condoleanțe din partea celor îndurerați. Printre ei se numărau și partizanii, veterani ai Marelui Război, vechii prieteni ai tatălui său de la ciclism, vecinii lor, clienții obișnuiți ai barurilor, furnizorii, angajații spitalului, foștii fasciști și *tifosi*.

Tifosi se refereau la tatăl său pe numele propriu, Giuseppe Terrizzi, după ce citiseră despre el, îi colecționaseră fotografiile și îi memoraseră timpii de cursă.

Ar fi putut fi unul dintre cei mari, a spus unul dintre ei.

A fost, a spus Marco, apoi a tăcut de teamă să nu spună ceva greșit. Era tot ce putea să facă în ultima vreme, lucrurile greșite. Planul lui eșuase. Își omorâse cel mai bun prieten. Elisabetta venise astăzi la înmormântare, lucru pe care l-a apreciat, dar nu putea să o privească în ochi. Nu știa cum să meargă mai departe. Îi plângea pe Sandro, pe tatăl său, pe Gemma și pe Aldo. Inima lui îndurerată îngrămădea pierderile una peste alta, iar greutatea lor colectivă îl îngropa.

După cimitir, a avut loc un prânz de familie la barul GiroSport, în timpul căruia Marco abia dacă a putut vorbi. Prezența sa era doar trupească, iar acțiunile sale erau mecanice. A mâncat puțin, apoi a strâns mesele, iar când s-a terminat, știa ce avea de făcut. A trecut alături de mama sa, punându-i o mână pe braț.

– Mamă, pot să fiu eu cel care se duce să-i spună Rosei?

Marco mergea pe coridorul spitalului. Își petrecuse atât de mult timp în uniforma militară, încât costumul de civil i se părea ciudat. Îi trecea prin minte că un costum era un alt fel de uniformă, cea a unui om de succes, iar dacă era așa, o purta așa cum un actor poartă un costum. El nu avea succes în nimic. Eșuase, iar acum avea să îi spună Rosei că fratele ei era mort și tatăl ei lăsat în urmă.

A ajuns la capătul holului și la o ușă închisă, cu un geam de sticlă. Îi spusese deja doctorului Cristabello despre Sandro și Massimo, ceea ce îl întristase. Doctorul Cristabello îi spusese că spitalul își menținea povestea cu sindromul K în cazul în care se întorceau naziștii.

Marco s-a uitat pe fereastră și a zărit-o pe Rosa, care se odihnea într-un pat lângă fereastră. A pus mâna pe clanță, dar s-a oprit când și-a văzut propria reflexie în fereastră. Părea bântuit, ca o fantomă prinsă în sticlă. Cum ar putea să-i spună că el l-a ucis pe Sandro? Va trebui să găsească puterea, pentru ea. Îi va spune despre curajul fratelui ei și despre sacrificiul său.

Marco a deschis ușa.

Capitolul 138

MASSIMO

22 octombrie 1943

Massimo a tresărit, gândindu-se că a fi așa scund a dat roade. Familiile din lagărul de tranzit erau transportate într-un vagon de marfă din lemn, altfel folosit pentru animalele de fermă. Pe o parte a unei laturi erau șipci ascuțite, care făcea o mică deschidere, iar Massimo își ținea nările lipite de gaură, respirând aer curat. A fost o șansă, căci duhoarea era dezgustătoare, deoarece toată lumea trebuia să defecheze și să urineze în colțurile vagonului.

Călătoria a fost de coșmar, petrecută în întuneric total. Massimo nu mai mâncase de zile întregi. Îi era atât de sete încât se simțea amețit. O dată sau de două ori, genunchii îi cedaseră, dar nu era loc de așezat, iar glezna luxată îi pulsa. Copiii încetaseră să mai ceară mâncare și apă, dar bebelușii continuau să plângă, un sunet sfâșietor. Un bebeluș de lângă el murise în brațele mamei sale.

A ațipit stând în picioare, dar din când în când se uita prin deschizătură. Putea să vadă încotro se îndreptau, era mai mult țară, apoi munți, fără îndoială Alpii.

Nu știa care era destinația lor, dar presupunea că era spre nord, căci aerul devenise din ce în ce mai rece, apoi friguros. Toți cei din vagon erau obișnuiți cu un climat mai cald și erau îmbrăcați prea lejer. Din nou, Massimo se considera norocos, deoarece încă mai avea pe el jacheta de costum și era singurul bărbat care purta cravată, pe care o considera ca fiind ultima rămășiță a demnității sale.

Pocnitul ritmic al roților a început să încetinească. Massimo a simțit că ajunseseră în sudul Poloniei. Bănuia că vor ajunge în lagărul de muncă, deoarece auzise zvonuri că și ceilalți evrei din ghetou erau trimiși acolo. S-

a înseninat, sperând că acolo va găsi mâncare și băutură. Poate că naziștii îi vor lăsa să se odihnească înainte de a-i pune la muncă. Se zvonea că numele lagărului de muncă era Auschwitz.

Massimo a sperat că lagărul va avea nevoie de un avocat. S-a hotărât să facă cunoscută profesia sa celor aflați la conducere. Era convins că până și naziștii i-ar recunoaște valoarea și l-ar folosi pentru facturare, ținerea evidențelor contabile sau altele asemenea. Întotdeauna reușise să transforme orice dezavantaj într-un avantaj. De data aceasta nu va fi diferit.

Oamenii au început să observe că trenul încetinește și au început discuțiile nervoase și lacrimile de spaimă. Familiile se strângeau unele lângă altele, dar Massimo se simțea norocos, din nou, că familia sa fusese scutită de lagărul de muncă. Sandro reușise să scape de la Fossoli chiar la timp. Naziștii îl găsiseră pe gardianul mort, dar nu știau cine scăpase. Chiar în dimineața următoare, Massimo și ceilalți evrei fuseseră duși în marș la gara din Carpi, îngrămădiți în trenurile de marfă și trimiși spre nord.

Inima lui Massimo s-a umplut de ușurare gândindu-se la Sandro, Gemma și Rosa în Roma, în siguranță la spital sau la familia Terrizzi. Ca tată, putea fi liniștit doar dacă își știa familia în siguranță și mulțumită. Știa că se putea baza pe Beppe să aibă grijă de Sandro, Gemma și Rosa până când se va întoarce de la Auschwitz.

Massimo spera ca perioada sa în lagăr să treacă repede. Dacă trebuia să presteze muncă manuală, rezista. Supraviețuise fascismului și va supraviețui nazismului. Războiul se va sfârși, iar familia sa se va reuni din nou în Roma, unde familia Simone trăise timp de secole.

Trenul s-a oprit. Massimo a pus ochiul la deschidere pentru a vedea ce se întâmpla. Era întuneric.

Dar în depărtare se vedea lumină.

Capitolul 139

ELISABETTA

Noiembrie 1943

Elisabetta lucra singură în bucătăria restaurantului, deoarece era prea devreme pentru ca toți ceilalți să sosească. Făcea paste, întorcea oul în aluat, apoi îl frământa. Acesta se înmuia și se încălzea în palmele ei, aproape ca un lucru viu, o inimă umană modelată cu degetele ei.

Îl jelea pe Sandro, dar păstra acest lucru pentru ea. Nu se putea opri să nu se gândească la cât de violent murise. Nu putea să se împace cu gândul că îl lăsase în gară. Uneori își amintea de momentele fericite, stând cu el la La Sapienza sau rememorând primul lor sărut, pe malul râului. Indiferent dacă se gândea la momentele fericite sau la cele triste, ea plângea. I se părea paradoxal faptul că fie fericirea, fie tristețea aduceau cu ele lacrimile.

A mai presărat făină peste aluat, apoi a reluat frământarea. Avea încă o afacere de condus. Mergea la muncă în fiecare zi, căutând provizii de la furnizori, negociind cu vânzătorii de pe piața neagră și ajustând registrul contabil. Ajunsese să înțeleagă că suferința făcea parte din război, din viață. Toată lumea suferea. Bărbații, femeile și copiii din ghetou încă nu se întorseseră. Îi era dor de Massimo, de Gemma, de familia Diorio de peste drum și de clienții ei evrei care dispăruseră în acea zi. Nu avea curaj să se întoarcă în ghetou. Nu putea să înfrunte goliciunea de acolo.

A continuat să frământe, aproape că terminase. Nu voia să lucreze prea mult aluatul și nici să se lase purtată de gânduri. De la moartea lui Sandro, naziștii deveniseră din ce în ce mai opresivi și mai violenți, iar în fiecare zi dădeau noi ordine. Arestările și bătăile în stradă deveniseră ceva obișnuit. Toată lumea se ruga pentru mântuire, crezând că Aliații vor ajunge acolo până la iarnă, dar era aproape Crăciunul. În fiecare zi soseau tot mai mulți refugiați, strămutați și înfometați.

Și-a șters praful de făină de pe mâini, iar gândurile ei s-au îndreptat spre Marco. El era singura persoană care înțelegea cât de îngrozitor se simțea, iar el simțea la fel. Lucra la barul GiroSport cu același simț amorțit al datoriei pe care îl avea și ea. El trecea pe la restaurant o dată sau de două ori pe săptămână, iar ea începuse să-l învețe să citească. Începuse cu numele lui și exersaseră și exersaseră. Nu știa de ce nu putea să citească mai bine, dar știa că se străduia.

Elisabetta și-a șters mâinile pe o cârpă de vase. S-a îndreptat spre micuța baie de lângă bucătărie, a închis ușa și a folosit toaleta. Când și-a scos chiloții, a observat că aceștia erau încă albi și nepătați.

Menstruația îi întârziase.

Ei nu îi întârzia niciodată.

Până acum.

Capitolul 140

ELISABETTA

Decembrie 1943

O lună mai târziu, Elisabetta ieșea din bucătărie, uscându-și mâinile pe șorț. A intrat în sufragerie, care era goală, cu excepția lui Marco, care stătea singur la o masă, pregătit pentru lecția sa. Restaurantul se închisese pentru noapte, iar ea și Marco aveau acum o rutină confortabilă. El venea la sfârșitul zilei de lucru, iar ea îi dădea o foaie de exerciții de citit și scris, apoi făcea curat în bucătărie în timp ce el termina. În timp ce scria, el înghițea o farfurie de paste din ziua respectivă, iar în seara asta nu mai rămăsese nimic din mâncarea lui preferată, *spaghetti a cacio e pepe*, spaghete cu brânză pecorino Romano și piper.

Elisabetta s-a apropiat de masă, iar capul lui Marco era aplecat peste foaia de exerciții. Avea pe el un pulover de lână cu pantalonii, iar părul lui negru și des reflecta lumina lustrei de deasupra mesei. Se concentra cu putere, strângând creionul și ținând limba într-o parte, așa cum obișnuia să facă atunci când era la școală.

– Cum merge treaba? a întrebat Elisabetta, așezându-se în fața lui.

– Tocmai am terminat.

– Arată-mi.

Marco a întors foaia, ca să o poată citi. Literele erau supradimensionate, dar lizibile:

MARCO TERRIZZI

– *Bravo!* a spus Elisabetta, încântată. Ai reușit!

Marco a zâmbit, cu o mândrie evidentă. Mi-a luat prea mult timp, nu-i așa?

– Nu, asta nu contează. Nu este o cursă.

Marco a strâmbat din nas.

– Nu, o cursă este ușoară. A scrie este o tortură. Am terminat și cealaltă foaie de exerciții.

– Deja? Lasă-mă să văd.

– Stai așa. Marco a strecurat o bucată de hârtie din rucsacul său, apoi a pus-o în fața ei. Cu litere supradimensionate și imperfect formate, scrisese:

MĂRITĂ-TE CU MINE, ELISABETTA

Ea a oftat.

– Marco, ce e asta?

– Să ți-o citesc? Pot să o citesc eu. Mama m-a ajutat. Expresia lui Marco a devenit serioasă, iar ochii lui negri serioși. Elisabetta, te iubesc și te-am iubit întotdeauna. Știu că Sandro a fost prima ta alegere și l-am iubit și eu.

Elisabetta a simțit un val de durere și vinovăție, ca și cum îl trăda pe Sandro chiar și numai când asculta propunerea lui Marco, dar nu l-a întrerupt.

– Recunosc, pe vremuri, nu-mi plăcea să fiu pe locul doi în fața oricui, chiar și a lui. Dar asta nu mai este valabil. Era vorba de ego și mândrie, nu de dragoste. Nimic din toate astea nu mai contează acum. Nu mă deranjează să fiu a doua ta alegere, dacă, în final, ajung să fiu soțul tău.

Elisabetta a simțit atât de multe emoții încât nu le putea ordona. Inima ei a răspuns cuvintelor lui. Se întâmplaseră atât de multe de la prima dată când o ceruse în căsătorie, în grădina de portocale. Îl alesese pe Sandro în locul lui și purta în pântece copilul lui Sandro, deși nu se vedea încă. Se simțea jenată, neavând nici o idee cum să-i spună despre copil.

Elisabetta s-a îmbărbătat.

– Ascultă, e ceva ce nu știi...

– Știu că ești însărcinată.

– Ce, cum?

– Te privesc de când erai mică. Văd schimbările. Rochia ta este strâmtă în jurul taliei, iar fața ta pare mai plină, la obraji și bărbie. Marco a întins mâna spre mâna ei, mângâindu-i degetele. Crezi că nu mi-am dat seama? Pot să-mi dau seama. M-am uitat la tine toată viața.

Elisabetta nu știa ce să spună. Se simțea rușinată, dar și văzută și înțeleasă.

– Este al lui Sandro.

– Bineînțeles că este, *cara*. Îmi amintesc că ai fost cu el în acea noapte. Tu mi-ai spus. Marco a zâmbit ușor. Știu că nu va fi ușor, atât de curând după ce l-am pierdut, dar ne putem ajuta unul pe celălalt. Amândoi l-am pierdut și amândoi l-am iubit. La asta m-am gândit și asta mă ajută. Îmi dă putere, îmi dă speranță și un viitor.

Elisabetta a simțit că inima i se umple de fericire.

– Dar te-ar deranja să crești copilul lui Sandro?

Marco i-a strâns mâna, întâlnindu-i direct privirea.

– *Vreau* să cresc copilul lui Sandro. Nimeni nu e mai bun decât noi doi pentru a crește acest copil.

Elisabetta a rămas fără cuvinte. Marco fusese mereu așa, o surprindea, iar acum părea mai matur, chiar mai perspicace.

– Elisabetta, nu asta ar fi vrut Sandro? Ca noi doi să ne căsătorim, să ne iubim și să creștem copilul lui ca și cum ar fi al nostru? Ochii lui Marco se umpleau cu lacrimi, expresia lui fiind suavă, dar determinată. Îți promit că îi voi iubi copilul așa cum l-am iubit pe Sandro. Îl iubesc pe copil în onoarea lui.

Emoția de pe chipul lui Marco era crudă, iar Elisabetta a simțit ca și cum el își deschidea inima și sufletul în fața ei.

– Și știi ce mai cred eu, Elisabetta? În fiecare relație, există unul care așteaptă. Odată ți-am spus că te-aș fi așteptat o veșnicie, dar nu aș fi făcut-o pe atunci. Eram nerăbdător. Mândru. Înfumurat.

Elisabetta a zâmbit, surprinsă că Marco putea recunoaște așa ceva.

– Ei bine, acum sunt diferit și totul este diferit acum. Mă simt diferit, în interior. M-a distrus tot ceea ce s-a întâmplat. Mi-am pierdut fratele, tatăl, cel mai bun prieten... La naiba, Elisabetta, am pierdut *un război*. M-am înșelat în privința lui Mussolini și în privința multor lucruri. Asta m-a făcut umil. Marco s-a ridicat, a mers spre ea și s-a pus în genunchi. Privește. Aștept acum. Te voi aștepta, atât timp cât va fi nevoie. Cred că, într-o zi, mă vei iubi așa cum te iubesc eu. Nu încă, poate nu când se va naște copilul, dar într-o zi. Și pot să aștept.

Elisabetta a simțit o undă de iubire pentru el, iar Marco a privit-o direct în ochi, a băgat mâna în buzunar și a scos inelul cu diamant pe care i-l oferise

cu mult timp în urmă. Piatra prețioasă a captat lumina, strălucind.

– Te rog să păstrezi inelul meu de data aceasta. Te rog să fii soția mea. Te iubesc din toată inima mea. Marco a privit-o direct în ochi. Vrei să te căsătorești cu mine?

Iar Elisabetta a răspuns, cu inima îndurerată:

– Da.

Capitolul 141

MARIA

Ianuarie 1944

Maria considera că masa de nuntă arăta perfect, *rigatoni* cu sos *pomodoro*, apoi miel la grătar cu cartofi prăjiți și morcovi proaspeți, cu pătrunjel proaspăt, busuioc și roșii din grădina Elisabettei. Au fost prezente doar câteva persoane apropiate, iar Maria a fost încântată să îi găzduiască în sala de mese a barului GiroSport, care fusese închisă pentru o zi, de data aceasta pentru o ocazie fericită.

Rosa purta o rochie albastră frumoasă, așezată lângă Emedio, care oficiase ceremonia de la biserică, una foarte frumoasă. Emedio binecuvântase masa și turnase vin spumant în pahare, dar nimeni nu era foarte sigur cine va ține toastul, deoarece Elisabetta nu avea părinți, iar Beppe nu mai era.

– Scuzați-mă. Maria s-a ridicat, aranjându-și rochia elegantă. M-am gândit că ar trebui să spun ceva. Cineva ar trebui să o facă în această zi. Nu sunt genul care să țină discursuri. Nu am făcut așa ceva niciodată în viața mea. Dar cred că cineva ar trebui să vorbească, din generația mea. A făcut o pauză, adunându-se. Nici lui Beppe nu-i plăceau discursurile. Știu ce ar fi spus el astăzi, dar nu voi spune asta. Ar fi fost scurt. Eu nu pot să vorbesc succint, dar pot să nu complic lucrurile. Voi spune ceea ce gândesc și asta e tot ce pot spune.

Toată lumea s-a uitat la Maria, iar zâmbetele lor erau încurajatoare. Probabil că ar fi trebuit să discute acest lucru cu ei înainte, dar nu știa dacă va avea curajul necesar când va veni ziua nunții. După cum s-a dovedit, nu avea, dar s-a ridicat oricum.

– Mă uit în jurul mesei la această ocazie fericită, nunta a doi tineri minunați, Marco și Elisabetta. Ei se iubesc unul pe celălalt. Suntem atât de

fericiți pentru ei. Îl iubim pe Marco și îi urăm bun venit Elisabettei în familia noastră.

Marco și Elisabetta au zâmbit. Marco era atât de chipeș în costumul și cravata lui întunecată. Elisabetta radia în rochia de mireasă pe care i-o dăruise Maria și pe care o purtase când se căsătorise cu Beppe. Elisabetta fusese mândră să o poarte, iar Maria se bucurase că noua ei noră simțea la fel. Trecutul fusese iertat.

– Sfânta Liturghie a fost frumoasă, Emedio. Suntem recunoscători pentru binecuvântarea lui Dumnezeu asupra acestei căsătorii. Suntem fericiți astăzi. Maria a făcut o pauză, adunându-și încrederea pentru ceea ce avea să urmeze. Totuși, mă uit în jurul mesei și văd ochi înlăcrimați. Zâmbete care tremură. Inimile noastre sunt frânte, în adâncul sufletului. Noi suferim. Atât de mulți dintre oamenii pe care îi iubim lipsesc. Beppe. Aldo. Massimo. Gemma. Sandro. Nonna. Ludovico. Serafina. Prieteni și vecini. Oameni pe care i-am iubit foarte mult. Oameni pe care i-am pierdut. Ne este dor de ei. Ei nu sunt aici, dar noi suntem. Nu trebuie să ne prefacem că această ocazie nu este dulce-amară.

Maria a observat că Rosa a privit în jos, încercând să își controleze emoțiile. Rosa locuia în Vatican, dar Massimo nu se întorsese încă din lagărul de muncă și nu se știa nimic despre el.

Maria și-a dres vocea.

– Nu toți mă cunoașteți bine. Sunt mereu în bucătărie. Sunt în bucătărie la restaurant sau în bucătărie la apartament. Cred că nu părăsesc niciodată o bucătărie, fie că e la parter sau la etaj.

Toată lumea a chicotit, lucru la care Maria nu se așteptase.

– Nu sunt un bucătar de lux sau o *professoressa* în materie de paste ca Elisabetta a noastră, noua și minunata mea noră.

Elisabetta i-a zâmbit.

– Iar barul GiroSport este un bar, nu un restaurant. Am fost angajată ca bucătăreasă pentru că lucrez pe gratis.

Toată lumea a chicotit din nou, ceea ce a bucurat-o pe Maria. Și-a dat seama că a ține un discurs însemna doar să vorbească cu oamenii și să spună adevărul, noțiune care i-a dat curaj să continue.

– Vreau să spun că sunt doar o bucătăreasă normală, ca orice mamă, ca orice femeie. Și în fiecare zi, înainte de fiecare masă, deschid frigiderul și văd ce am. Întotdeauna îmi lipsesc ingredientele de care chiar am nevoie și

pe care mi le doresc cu adevărat. Îmi lipsesc tot timpul. Niciodată nu a fost acest lucru mai adevărat ca acum, cu războiul. Așa că, în fiecare zi, înainte de fiecare masă, întrebarea mea este aceeași. Ce pot să fac cu ce am? Maria a dat din cap, simțind adevărul cuvintelor ei. Eu îmi pun această întrebare, de fiecare dată când încep să gătesc. Întotdeauna am făcut-o, chiar și atunci când băieții erau mici. Ce pot să fac cu ceea ce am?

Marco, Elisabetta și Rosa ascultau cu atenție. Emedio s-a încruntat, îngrijorat pentru ea sau poate întrebându-se ce voia să spună. Maria însăși nu era sigură, din moment ce vorbea din inimă. Nu știa dacă îi va ieși bine.

– Oricum, în fiecare zi, la fiecare masă, pun laolaltă ingredientele pe care le am, tot ce am. Orice resturi sau rămășițe, orice mărunțișuri. Fac o masă din resturile mele și întotdeauna iese mai bună decât am crezut. Mă surprinde, de fiecare dată. La fiecare masă. Vă rog să nu credeți că mă laud. Știm că gloria îi revine lui Dumnezeu. El lucrează prin mine și, de fiecare dată, mă aleg cu o mâncare pe care sunt mândru să o servesc.

Maria și-a clarificat gândurile, iar emoțiile au dispărut.

– Viața în doliu este așa. Nu avem tot ceea ce ne dorim. Nu avem tot ceea ce avem nevoie. Ne lipsesc atât de multe lucruri. Ne lipsesc cei pe care îi iubim. Inima noastră suferă tot timpul.

Buzele Mariei tremurau. Nu era sigură că putea continua. S-a forțat, înghițindu-și nodul din gât.

– Dar mă uit în jurul mesei și văd aici niște ingrediente minunate. Maria și-a mutat privirea plină de dragoste către Marco, Elisabetta, Emedio și Rosa, la fiecare pe rând. Văd ingrediente care se potrivesc foarte bine cu alte ingrediente. Știu că, dacă ne adunăm cu toții, așa cum suntem acum, cu ajutorul lui Dumnezeu, vom face o masă frumoasă și delicioasă, care ne va susține pe toți, cu dragostea celorlalți.

Toată lumea a zâmbit, iar ochii Mariei s-au umplut cu lacrimi, mai degrabă de fericire decât de tristețe. Își atinsese scopul. Și-a ridicat paharul.

Propun un toast în cinstea iubitului meu fiu, Marco, și a noii sale soții, Elisabetta. Îi iubim și le respectăm căsătoria și familia pe care o formează astăzi. Cred că viitorul lor va fi minunat, încât îi va surprinde chiar și pe ei. Pentru Marco și Elisabetta.

Și toată lumea a ridicat un pahar.

Capitolul 142

MARCO

4 iunie 1944

Marco stătea cu Elisabetta la fereastra incubatorului, înmărmurit. De cealaltă parte a geamului se afla micuțul lor fiu rozaliu, care se născuse în miez de noapte, înainte de termen. Bebelușul dormea sub pătura lui albă, dar trăsăturile lui semănau cu ale Elisabettei, deși în miniatură. Trupul bebelușului semăna mai degrabă cu cel al lui Sandro, iar Marco a simțit o adâncă durere pentru că Sandro nu trăise să-și vadă copilul născut. Elisabetta simțea același lucru, știa el, pentru că discutaseră de multe ori despre asta. Nașterea bebelușului le reaprinsese durerea comună, amestecându-se acum cu bucuria lor.

– Un fiu.

Marco a pus o palmă pe geam, în timp ce privea copilul.

– Un fiu, a repetat Elisabetta, cu un suspin fericit. Ești sigur că va fi bine? E sănătos? Așa a spus doctorul?

– Da, este sănătos. Este doar nerăbdător, ca și mine.

– Și ești fericit, acum că e aici?

– Sunt absolut sigur. Nu aș putea fi mai fericit, *cara*.

Marco a sărutat-o, iar Elisabetta s-a cuibărit pe umărul lui.

– Este încă în regulă dacă îl numim Alessandro?

– Bineînțeles, a spus Marco. Alessandro Terrizzi. Este un nume minunat.

Elisabetta s-a aplecat, iar Marco a ținut-o mai aproape. Erau singuri în micul hol, care nu avea ferestre. Din stradă se auzeau râsete și strigăte, pentru că Italia era în sărbătoare în jurul lor. Aliații ajunseseră în Roma chiar în această zi, iar orașul izbucnise de bucurie. Războiul din Roma se încheiase în sfârșit.

Marco a chicotit.

– Nu putea avea o zi de naștere mai specială, nu-i așa?

– Toată Roma îi sărbătorește nașterea. Elisabetta a izbucnit în râs. Îți sunt atât de recunoscătoare, Marco.

– Și eu la fel.

Marco și-a înfășurat brațele în jurul ei, strângând-o în brațe.

În acel moment, clopotele bazilicii Sfântul Petru au bătut în Vatican, iar mulțimea din fața spitalului a izbucnit în urale, strigăte și cântece, în mijlocul zgomotului puternic al mașinilor, camioanelor și tancurilor.

Elisabetta i-a dat drumul, cu un zâmbet.

– Trebuie să fie pe Lungotevere. Nu vrei să mergi să vezi? Și să le spui celorlalți despre copil?

– Ești sigură? a întrebat Marco, nedumerit. Pot să stau cu tine.

– Te rog, du-te, trebuie să mă odihnesc. Elisabetta i-a mângâiat obrazul. Te iubesc.

– Și eu te iubesc.

– Acum, du-te și sărbătorește pentru noi, vrei?

– Mama, e băiat!

Marco și-a îmbrățișat mama, în mijlocul unui bar GiroSport plin ochi.

– Am un nepot, iar Roma este liberă! Mulțumesc lui Dumnezeu!

Mama lui și-a deschis brațele, l-a îmbrățișat pe Marco și l-a sufocat cu sărutări. Clienții l-au aclamat și au aplaudat.

– Mamă, cheamă-i pe Emedio și pe Rosa pentru mine, vrei? Trebuie să plec!

Mama lui l-a sărutat, iar Marco s-a grăbit să iasă din bar, s-a alăturat mulțimii care se revărsa pe insula Tiberina și s-a lăsat pradă emoției, exultând, bucurându-se și simțind cum fericirea îi inundă corpul. Războiul se terminase în Roma, iar clopotele Sfântului Petru continuau să bată, un sunet de bucurie. Soarele revărsa aur peste toată lumea, aurind orașul, o binecuvântare din cerul de sus.

Marco a traversat Ponte Fabricio împreună cu mulțimea, în timp ce fluturau steaguri, făceau semne de victorie, cântau, strigau și se sărutau între ei. Cineva a stropit cu *spumante* și toată lumea a râs. Aplaudau în timp ce americanii în jeepuri, camioane și tancuri umpleau Lungotevere Sanzio și Lungotevere de' Cenci.

Mulțimea s-a îndreptat spre americani, dar Marco s-a trezit traversând în grabă Lungotevere de' Cenci spre ghetou, atras acolo de ceva mai profund. A intrat în ghetou și a coborât pe Via del Portico d'Ottavia, unde sărbătoarea veselă și plină de urale continua, dar nu a recunoscut nici unul dintre oameni. Măcelarul cușer, brutarul și toți ceilalți negustori pe care îi cunoscuse dispăruseră, fiind deportați în timpul raziei. Rosa și majoritatea evreilor din Roma rămăseseră în continuare ascunși, temându-se pentru viața lor. Nu se mai auzise nimic de Massimo și nici de celelalte familii deportate în acea zi. Familia Della Rocca. Familia Terracina. Familia DiCavi. Familia Sermonetta. Familia Toscano. Nimeni nu știa dacă se vor mai întoarce vreodată și toată lumea se temea că naziștii au făcut ce era mai rău.

Lui Marco i s-au umplut ochii cu lacrimi, iar inima îl durea. Picioarele îl duceau acolo unde trebuia să meargă și, în timp, s-a trezit în Piazza Mattei, cu frumoasa Fontana delle Tartarughe. Oamenii se înghesuiau în jurul fântânii, cântând, dansând și aplaudând, dar Marco era tăcut, plângând din nou.

S-a uitat la casa lui Sandro, iar privirea i s-a îndreptat spre fereastra de la etajul trei, unde se afla înainte apartamentul celui mai bun prieten al său. Fereastra era deschisă și goală, dar Marco nu o vedea așa cum era acum. În schimb, a văzut-o așa cum era atunci, când erau amândoi băieți, iar el se plimba cu bicicleta până aici și striga...

– Sandro! a strigat Marco, iar lacrimile i s-au revărsat pe obraji. Cu ochii minții, l-a văzut pe Sandro făcându-i cu mâna și strigându-l înapoi, iar Marco și-a dat seama de ce venise aici, pentru că avea de făcut un jurământ. Cu privirea fixată pe fereastră, a făcut un jurământ în șoaptă: Sandro, ai un fiu, care se numește după tine. Îți promit că îl voi iubi ca pe al meu și îl voi crește ca să te cunoască și să te onoreze. Și promit că voi avea grijă de Elisabetta așa cum ai fi făcut-o tu, cu toată dragostea din inima mea.

Marco și-a șters ochii, dar privirea i-a rămas la fereastră, la etajul trei al unei clădiri care stătea în picioare de secole, în mijlocul unui oraș vechi de milenii întregi, lângă un râu care curgea din timpuri străvechi și care va curge și în viitor. Cu toate acestea, învățase că Roma, oricât de magnifică ar fi fost, nu era decât un simplu spectator al gloriei și al ororilor săvârșite de om și că așa era lumea, acum și în veci.

Războiul era etern, dar și pacea.

Moartea era eternă, dar și viața.
Întunericul era etern, dar și lumina.
Ura era eternă, dar mai presus de toate, la fel era și iubirea.

Capitolul 143

MARCO

Iunie 1950

Marco stătea în fața barului, purtând un șorț și un zâmbet de mulțumire. Soarele strălucea, iar clienții începuseră să se îndrepte spre zona de scaune de afară pentru micul dejun. Îi plăcea să conducă barul și deja dăduse un avans pentru un alt loc în Trastevere. Schimbase numele barului GiroSport în barul Terrizzi, iar visul său era să dețină un șir de baruri Terrizzi, care să se adreseze *tifosilor* în memoria tatălui său. Era un fiu nu numai al lui Lazio, ci și al lui Beppe Terrizzi.

Marco s-a dovedit a fi un excelent om de afaceri și, în curând, vor avea suficienți bani pentru a se muta într-un apartament al lor. Un medic i-a diagnosticat problemele de citire ca fiind „orbire a cuvintelor“ sau dislexie, o afecțiune neurologică care nu are nimic de-a face cu inteligența înnăscută. Diagnosticul îl făcuse să se simtă mai bine, iar abilitățile sale de citire se îmbunătățiseră, ca urmare a exercițiilor pe care i le dăduse medicul.

A aruncat o privire spre malul râului de mai jos, unde tânărul Sandro și un grup de prieteni se jucau pe malul Tibrului. Părul șaten-deschis al lui Sandro strălucea în timpul verii, unele șuvițe devenind aurii ca soarele, iar băiatul ieșea în evidență ca fiind cel mai înalt și cel mai slab din clasa lui, clădit ca un creion ascuțit, așa cum fusese tatăl său.

Inima lui Marco s-a umplut de pace, iar gândurile îi curgeau liber. Își ținuse jurământul făcut lui Sandro, iubind-o pe Elisabetta din toată inima și pe micul Sandro ca pe propriul său copil. Erau la fel de apropiați ca orice tată și fiu, deși el și Elisabetta nu-i spuseră încă lui Sandro despre paternitatea sa. Intenționau să o facă, dar Marco o lăsa pe ea să decidă când va fi momentul potrivit.

Anii de război fuseseră devastatori și, deși acele vremuri trecuseră, amintirile lor erau mereu cu el. Se gândea în fiecare zi la tatăl său, la Aldo, la Sandro, la Massimo și la Gemma, al cărei mormânt îl mutase în secțiunea evreiască. Rosa și David locuiau acum în Londra cu cei doi copii ai lor, vizitând Roma din când în când. Mama lui, care încă lucra în bucătărie, se bucura de nepoții ei și păstra vie amintirea celor pe care îi pierduseră.

Massimo nu s-a mai întors niciodată, iar oroarea Holocaustului a fost dezvăluită lumii. Evreii din ghetou, care fuseseră adunați la 16 octombrie 1943 în timpul *rastrellamento*, fuseseră trimiși la Auschwitz, iar din cei 1 200 de bărbați, femei și copii care fuseseră deportați în acea zi, doar 16 supraviețuiseră – 15 bărbați și o femeie, Settimia Spizzichino. Naziștii efectuaseră racolări ulterioare, dar, în ciuda acestora, aproximativ zece mii dintre cele douăsprezece mii de evrei din Roma au supraviețuit, ascunzându-se la Vatican, în mănăstiri, biserici și case.

Pe Marco l-a deranjat întotdeauna faptul că nu au avut loc procese globale, precum cel de la Nürnberg, pentru a obține justiție pentru uciderea evreilor din ghetou. Un tribunal militar l-a judecat pe locotenent-colonelul Kappler în Roma și a primit cincisprezece ani de închisoare pentru că a cerut aur de la evreii din ghetou. De asemenea, a fost condamnat la închisoare pe viață pentru un alt masacru pe care l-a ordonat la Peșterile Ardeatine. Marco fusese surprins să afle că un vizitator obișnuit al lui Kappler în închisoare era monseniorul Hugh O'Flaherty, pe care Kappler încercase din răsputeri să îl ucidă. Monseniorul și nazistul ajunseseră să se cunoască, iar în timp, Kappler s-a convertit la catolicism.

– Marco, îl lași să se joace acolo jos, lângă râu?

Elisabetta a apărut lângă el cu un zâmbet ironic.

– De ce nu? Noi am făcut-o.

Marco a pus un braț în jurul ei, ținând-o aproape. Astăzi, ea purta o rochie pe care el o iubea, una cu carouri galbene, și era mai frumoasă ca niciodată, de când era însărcinată în trei luni. Erau amândoi încântați că Sandro urma să aibă un frățior sau o surioară, lui Marco îi era indiferent atât timp cât copilului îi plăceau bicicletele.

– Dar cum poți ajunge la el, dacă se întâmplă ceva?

– Nu se va întâmpla nimic. Oricum, te-am așteptat să cobori. Am o surpriză. Marco a sărutat-o pe obraz, apoi s-a întors spre geanta maro de

lângă el, a luat pachetul gros și l-a așezat pe peretele de piatră. Cred că asta îți aparține.

– Vechiul meu manuscris? Ce amuzant! Elisabetta a zâmbit, trecând o mână peste pagina cu titlul. *O fată vorbăreață*. Unde l-ați găsit?

– În pivniță, într-una din cutiile de la vechea ta casă. Mi-ai spus că ai scris o carte, dar nu mi-ai arătat-o niciodată.

– Nu a fost foarte bună.

– Nu cred asta, iar tu obișnuiai să vorbești despre faptul că vrei să fii scriitoare.

– Toate fetele tinere vorbesc așa. Elisabetta a ridicat din umeri, dar Marco a văzut tentația sclipind prin ochii ei frumoși.

– Nu te gândești să scrii, totuși?

– Nu, sunt prea ocupată, iar bebelușul va fi aici în curând.

– Dar tu ești la restaurant doar dimineața, iar eu te pot ajuta mai mult. Știu exact de ce ai nevoie pentru a începe.

Marco a băgat mâna în geantă, a luat vechea ei mașină de scris și a așezat-o în vârful zidului de piatră, în cutia ei neagră și subțire de carton acoperit.

– Mașina mea de scris Olivetti?

Elisabetta a izbucnit într-un râs plin de uimire.

– Da, tocmai am luat-o. Am recondiționat-o.

Marco a deschis capacul, iar partea superioară neagră a acesteia strălucea în soare. A zâmbit în sinea lui, gândindu-se la momentul în care Sandro îl îndemnase să-i cumpere un caiet, pe vremuri. Marco se gândise la acel sfat atunci când îi venise această idee, așa că Sandro încă îl ajuta și acum.

– De ce ai recondiționat-o?

– Pentru a o face ca nouă. Am luat și panglici și hârtie. Nu vrei să începi să scrii din nou?

– Nu fi prostuț.

Elisabetta i-a făcut semn să plece, dar Marco a simțit că tot ce avea nevoie era o încurajare.

– De ce nu?

– N-aș mai ști despre ce să scriu.

– Îți este doar frică, dar nu-ți fie. Îți amintești când ai stat pe pervazul de la Palazzo Braschi? Sau când ai condus mașina șefului meu? Și atunci ți-a fost frică, dar întotdeauna te-ai descurcat bine. Încearcă doar să riști. Marco

a făcut un gest spre manuscris. În plus, dacă ai scris o carte, poți să scrii alta. Citești tot timpul și vorbești mereu despre un nou autor. Cum o cheamă, cea care a câștigat premiul acela?

– Elsa Morante. A câștigat Viareggio.

– Despre ce scrie ea?

– Despre familii și dragoste.

– Și cum rămâne cu celălalt autor, cel mai în vârstă, cel care a câștigat Premiul Nobel?

– Grazia Deledda.

– Despre ce scrie ea?

– Despre familii și dragoste.

Marco a zâmbit, dar nu a spus nimic.

Elisabetta i-a răspuns zâmbind.

– Crezi că ar trebui să scriu despre familii și dragoste?

– Dacă asta îți place, da. Marco a pus capacul la loc pe mașina de scris, a așezat manuscrisul deasupra și i l-a înmânat. Începe acum. Voi avea grijă de Sandro. Vei deveni următoarea mare scriitoare italiană.

– Nu este atât de ușor.

– Ai făcut lucruri mai grele. Urcă pe acoperiș să lucrezi. E liniște acolo sus. Marco mutase grădina Elisabettei pe acoperișul barului Terrizzi. Familia lor, inclusiv Gnocchi și vechiul Rico, se bucurau să cultive ierburi și flori proaspete. Începe și vezi ce se întâmplă. Mă voi asigura că băiatul nu cade în Tibru.

– Poate că o voi face. Elisabetta a zâmbit. Te iubesc.

– Și eu te iubesc, a spus Marco, dându-i încă un sărut.

Ea a plecat fericită, iar el a privit-o plecând, gândindu-se în sinea lui: „Mulțumesc pentru sfaturi, Sandro! De data aceasta, am ascultat“.

EPILOG

ELISABETTA

Mai 1957

Elisabetta terminase de povestit fiului ei, iar Sandro o ascultase, absorbit complet, căci moștenise puterea de concentrare caracteristică tatălui său. Începuse povestea de la început, în acea după-amiază pe malul Tibrului, când hotărâse că Marco va fi primul care o va săruta, apoi fusese sărutată de Sandro. Îi luase cea mai mare parte a dimineții pentru a spune povestea și o încheiase cu ziua în care Marco îi dăduse mașina de scris Olivetti recondiționată. Fiul ei mai auzise o parte dintre povești, dar niciodată în contextul aflării adevărului despre tatăl lui.

Expresia lui nu se schimbase decât foarte puțin pe tot parcursul istorisirii, cu excepția faptului că izbucnise într-un râs complice la povestea lui Marco care se urcase pe stâlp pentru a recupera steagul fascist în timpul petrecerii de la Palazzo Braschi, iar o încruntare tulbure îi încrețise fruntea tânără la partea despre aurul Romei și *rastrellamento*-ul din ghetou. Lacrimile îi umpluseră ochii căprui și calzi spre sfârșitul poveștii, când Elisabetta îi povestise ce se întâmplase în gara din Modena, unde Sandro fusese ucis, salvându-i astfel viața lui Marco, dar el nu plânsese, și nici ea nu plânsese, controlându-și emoțiile pentru el.

Soarele pătrundea prin fereastra sufrageriei, umplând-o cu o căldură aurie. Îi plăcea să aibă un apartament mare, pe care și-l puteau permite datorită succesului lui Marco cu barul Terrizzi. Gnocchi dormea pe scaunul ei de la masă, deși Rico se stinsese din viață, după ce trăise o viață lungă și admirabilă.

Elisabetta a respirat.

– Ei bine, asta e toată povestea. Știu că este mult de auzit dintr-odată, iar unele părți sunt foarte triste, dar am vrut să știi adevărul, acum că ești destul de mare. Ai înțeles?

– Da.

Sandro a dat din cap, îndepărtându-și de pe frunte o buclă de un șaten-deschisă.

– Și înțelegi că Sandro este tatăl tău, nu-i așa?

– Da.

Sandro a dat din nou din cap, cu buzele determinate.

– Știu că poate te simți ciudat auzind asta. Așa este?

– Puțin. Sandro a ridicat din umeri inconfortabil. Tu și tata vorbiți despre el, dar eu nu știam asta.

– Înțeleg. Acum că știi, nu înseamnă că tata te iubește mai puțin. Te iubește ca pe propriul său fiu și așa a fost întotdeauna, de când erai bebeluș. Înțelegi asta, nu-i așa?

– Da, iar eu îl iubesc pe tata.

Sandro s-a luminat la față ceea ce a liniștit-o pe Elisabetta, căci se temea că această dezvăluire îl va îndepărta de Marco.

– Acum, vrei să mă întrebi ceva?

Sandro a ezitat.

– Asta înseamnă că sunt evreu?

Elisabetta era pregătită pentru întrebare.

– Înseamnă că ai sânge evreiesc, iar dacă vrei să mergi la sinagogă și să înveți despre iudaism, tata și cu mine te vom sprijini. Ar trebui să se întoarcă acasă din clipă în clipă.

– Unde este?

– La piață cu Giuseppina. Aveam nevoie de verdețuri pentru cină.

– Mamă, asta e cartea ta?

Sandro a făcut un gest spre manuscrisul pe care Elisabetta îl așezase în capătul celălalt al mesei, lângă mașina de scris Olivetti.

– Da.

– Ai terminat?

– Da, a răspuns Elisabetta, deși nici ea nu putea să creadă că era adevărat.

Lucrase la roman timp de șapte ani, scriind pe alocuri după ce se născuse fiica lor.

– *Brava*, mamă! Sandro a schițat un zâmbet. Este bun?

– Sper că da.

– Și titlul este *Dragoste eternă*?

– Da.

– Acum vrei să-mi spui despre ce este vorba? Când te întreb, tot ce spui este despre familii și dragoste.

– Este. Este povestea pe care tocmai ți-am spus-o.

– Pot să o citesc?

– Bineînțeles, mi-ar plăcea să o faci.

Elisabetta a zâmbit, mulțumită că Sandro îi moștenise dragostea pentru cărți. Îl ajuta chiar și pe Marco cu exercițiile de lectură, pe care le primeau de la un specialist.

– Ai de gând să încerci să o publici?

– Nu știu încă.

Sandro a clipit.

– De aceea îmi spui acum despre tatăl meu? Pentru că e gata?

– Da, cred că da. Elisabetta își pusese aceeași întrebare. Sună ciudat, dar eu nu am cunoscut povestea în întregime până când nu mi-am spus-o mie însămi. Tu ești primul care o aude și așa este normal să fie. Te iubesc.

– Și eu te iubesc, mamă.

Sandro a sărit în sus și și-a aruncat brațele în jurul gâtului ei, agățându-se de ea încă o clipă.

Elisabetta i-a dat drumul când au auzit ușa de la intrare deschizându-se și pe Marco și pe Giuseppina intrând cu zgomotul unui lanț de bicicletă care zornăia, întrucât Marco păstra bicicleta Bianchi a tatălui său în apartament. Giuseppina sporovăia, o fetiță adorabilă care avea zâmbetul tatălui ei și *bocca larga* a mamei ei, care devenise mai acceptabilă în vremurile moderne.

– Tată!

Sandro a ieșit în fugă din sufragerie, iar Elisabetta s-a ridicat și ea. L-a urmat în sufragerie pentru a-și vedea fiul aruncându-se în brațele lui Marco, cu mai multă emoție decât de obicei. Era surprinsă, deoarece Sandro fusese bine cu doar un minut în urmă, dar emoțiile lui trebuie să fi ieșit la iveală la vederea lui Marco.

– *Ciao*, Sandro!

Marco l-a îmbrățișat la rândul lui, căutând cu nedumerire privirea Elisabettei.

– Marco, i-am povestit ce s-a întâmplat în timpul războiului.

Marco a dat din cap, înțelegând. L-a eliberat pe Sandro din îmbrățișarea lor, ciufulindu-i părul.

– Deci, ce părere ai, fiule?

– Tată, mă iubești? a întrebat Sandro, apoi s-a uitat la Giuseppina. Chiar dacă, știi tu...

– Bineînțeles că da. Marco și-a pus mâinile pe umerii lui Sandro și l-a privit direct în ochi. Sandro, te iubesc, iar această iubire mă face tatăl tău. Te voi iubi întotdeauna, iar omul după care ți-am pus numele te-ar fi iubit și el. El mi-a salvat viața și l-am iubit ca pe un frate. A fost un erou.

– Dar și tu ești un erou. Te-ai dus să-l salvezi.

Marco a reușit să zâmbească.

– Nu cred că sunt.

– Ba da, a ripostat Sandro, îmbrățișându-l din nou pe Marco.

Lacrimile i-au umplut ochii Elisabettei și a înțeles cât de norocoasă era că a fost binecuvântată cu o căsnicie minunată și o familie fericită. Și-a dat seama în acel moment că nu ar fi putut scrie niciodată despre familii și dragoste dacă nu ar fi experimentat dragostea acestei familii. Romanul ei a fost povestea lor, pentru că fiecare familie are o poveste, iar povestea fiecărei familii începe cu dragostea. Și, în mod unic, povestea familiei ei a început cu două iubiri.

Elisabetta și-a imaginat povestea familiei sale alăturându-se atâtor altora, suprapunându-se una peste alta de-a lungul timpului, un palimpsest de povești care să cuprindă întreaga lume, o adevărată istorie a omenirii povestită de la o generație la alta, construindu-se una pe alta.

Și toate cu dragoste eternă.

NOTA AUTOAREI

Mi-am dorit să scriu acest roman încă de pe vremea când eram studentă la Facultatea de Limba Engleză a Universității din Pennsylvania, unde am urmat un seminar de un an predat de regretatul Philip Roth. Primul semestru al seminarului s-a numit „Literatura Holocaustului“, iar domnul Roth ne-a prezentat cărțile lui Primo Levi, un chimist evreu italian care a fost deportat la Auschwitz, dar a supraviețuit și a scris memoriile fundamentale *If This Is a Man* („Mai este oare acesta un om?“), publicate în Statele Unite sub titlul *Survival in Auschwitz* („Supraviețuirea în Auschwitz“). Subiectul m-a bântuit timp de decenii și știam că voi reveni la el într-o zi. În cele din urmă, după ce am scris treizeci și ceva de romane în care am explorat teme legate de familie, dragoste și justiție, am decis să încerc. Acest efort se numește *Dragoste eternă*.

Întotdeauna mi-a plăcut să citesc ficțiune istorică, iar una dintre întrebările pe care mi le pun mereu când termin de citit ficțiune istorică este: cât din acest roman este adevărat? Așadar, permiteți-mi să diferențiez ficțiunea din romanul *Dragoste eternă* de realitatea istorică.

În primul rând, familiile D’Orfeo, Simone și Terrizzi sunt produse ale imaginației mele, la fel ca Elisabetta, Marco și Sandro. Majoritatea personajelor minore ale romanului sunt, de asemenea, imaginare, cu excepția celor descrise mai jos. Cu toate acestea, am făcut cercetările necesare pentru ca discursul, îmbrăcămintea și alte atribute ale acestora să fie în concordanță cu epoca lor.

Dar o mare parte din ceea ce se întâmplă în aceste pagini este fidel trecutului.

Cel mai important este faptul că oribilul *rastrellamento* al ghetoului și al altor cartiere din Roma a avut loc cu adevărat în data de 16 octombrie 1943, așa cum este descris în roman. Bărbați, femei și copii evrei au fost scoși cu forța din casele lor sub amenințarea armelor, apoi au fost trimiși la Collegio

Militare și, în cele din urmă, la Auschwitz. De fapt, familiile pe care Sandro le vede atunci când este luat sunt numele unor familii evreiești reale care au ajuns în transportul nazist de la Roma la Auschwitz. Doar șaisprezece persoane au supraviețuit.

Evenimentele care au precedat *rastrellamento* au avut loc cu adevărat, așa cum sunt descrise în roman. Naziștii au șantajat într-adevăr comunitatea evreiască pentru a obține aur, iar comunitatea și-a îndeplinit cererea în ciuda unor șanse imposibile. Președintele Ugo Foà și președintele Dante Almansi au fost oameni reali, iar eforturile lor eroice pentru a salva comunitatea și patrimoniul său neprețuit sunt prezentate în acest roman. Rabinul-șef Zolli a fost o persoană reală, la fel ca și aurarul Angelo Anticoli, contabilul Renzo Levi și secretara Rosina Sorani.

Tullio Levi-Civita a fost un matematician adevărat, cunoscut ca „Einstein al Italiei“, iar ceea ce i s-a întâmplat în urma legilor privind rasele, precum și multor alți profesori evrei străluciți, este descris în roman.

Doctorul Giovanni Borromeo, administratorul Ospedale Fatebenefratelli, a fost un adevărat medic și profesor de medicină. În mod uimitor, el a conceput cu adevărat un șiretlic incredibil pentru a-i păcăli pe naziști, fabricând virusul sindromului K pentru a salva pacienții evrei ai spitalului.

Locotenent-colonelul Herbert Kappler a fost o persoană reală, el fiind cel mai înalt ofițer al Schutzstaffel sau SS din Roma. Cuvintele sale din conversația cu Massimo și cu președinții Foà și Almansi la Villa Wolkonsky sunt preluate din cercetările mele istorice, în special din cărțile de nonficțiune ale lui Robert Katz. Monseniorul Hugh O'Flaherty a fost un monsenior real la Vatican în perioada respectivă și a fost numit „Pimpernelul stacojiu al Vaticanului“, deoarece s-a deghizat pentru a se sustrage naziștilor în timp ce îi proteja pe evreii italieni. De asemenea, este adevărat că monseniorul Hugh O'Flaherty l-a vizitat pe Kappler în închisoare și că, în cele din urmă, Kappler s-a convertit la catolicism.

Baronul Ernst von Weizsäcker a fost, de asemenea, o persoană reală, un italofil și ambasadorul german la Sfântul Scaun în perioada respectivă. Conversațiile sale cu Elisabetta sunt, desigur, fictive, dar cercetările mele despre el arată că sunt în concordanță cu personalitatea sa.

Lagărul de tranzit de la Fossoli a existat, la fel ca și alte lagăre de tranzit și de concentrare din Italia. Lagărul de la Fossoli se află în afara orașului Carpi, în apropierea orașului Modena, așa cum este descris în roman. Când

am vizitat Italia pentru a face cercetări pentru acest roman, am explorat Carpi și ceea ce a mai rămas din lagărul de tranzit și a fost o experiență care m-a impresionat în mod profund. În Carpi există un muzeu memorial despre lagărul de tranzit, Museo al Deportato, care conține exponate ce au ajutat cercetarea mea, precum și un memorial pentru cei pierduți. Am filmat videoclipuri în lagăr și în muzeu, care pot fi văzute pe site-ul meu.

Cele mai multe dintre celelalte locuri din roman sunt locuri reale din Roma, cu excepția locului exact a casei din copilărie a Elisabettei și a casei Nonnei din Trastevere. Am inventat aceste străzi, deși Trastevere este un cartier remarcabil de fermecător din Roma și tot ceea ce am descris despre el în acest roman este adevărat. Casa Servano este fictivă, deși oricine care vizitează Roma vă poate spune că pastele sunt incredibile, iar carbohidrații se numără printre cele trei miliarde de motive pentru a merge.

De asemenea, am explorat și am filmat ghetoul, sinagoga, insula Tiberina, râul Tibru și Trastevere, precum și La Sapienza, Via Tasso, Collegio Militare și catacombele. Puteți găsi aceste videoclipuri pe site-ul meu.

Scenele de preparare a pastelor le-am preluat din orele petrecute în bucătărie cu iubita mea mamă, Maria, care făcea „paste de casă“ în fiecare duminică dimineața. Era o femeie plină de viață din Chieti, în regiunea Abruzzo, un trecut pe care l-am împrumutat pentru Maria. Mama Maria a fost o adevărată *professoressa* în materie de paste și am scris despre ea în memoriile mele de nonficțiune, pe care le scriu împreună cu fiica mea, Francesca Serritella. Și, ca și Nonna, mama Maria răspundea întotdeauna la o întrebare cu altă întrebare.

La urma urmei, de ce nu?

MULȚUMIRI

Aceasta este șansa mea de a le mulțumi experților care m-au ajutat cu acest roman intitulat *Dragoste eternă*, dar mai întâi, câteva detalii.

Pentru a scrie acest roman, a trebuit să mă documentez pe larg despre ascensiunea și, în cele din urmă, căderea fascismului în Italia, în special despre barajul de legi privind rasele promulgate împotriva evreilor italieni. Am citit toate cărțile care mi-au căzut în mână și am cumpărat atât de multe încât a trebuit să construiesc rafturi noi. Iubitorii de carte vor recunoaște că aceasta este o problemă foarte mare.

După ce am citit cât de mult am putut, am căutat unul dintre cei mai importanți istorici pe această temă, Stanislao Pugliese, bursier Fulbright și profesor de istorie europeană modernă și profesor distins Queensboro UNICO de studii italiene și italo-americane la Universitatea Hofstra. În ciuda programului încărcat al lui Stan, a citit romanul meu, *Dragoste eternă*, de mai multe ori pentru acuratețe, făcând multe sugestii și corecturi extraordinare, pentru care îi sunt veșnic recunoscătoare. Îți mulțumesc foarte mult, Stan!

Pentru cei interesați de acest subiect, recomand cu tărie cărțile lui Stan, deoarece sunt foarte bine scrise și accesibile. Este autorul sau editorul a cincisprezece cărți despre fascism și istoria evreilor italieni, inclusiv *Fascism, Anti-Fascism and Resistance in Italy* („Fascismul, antifascismul și rezistența în Italia“); colecția „The Most Ancient of Minorities: The Jews of Italy“ („Cea mai veche dintre minorități: evreii din Italia“); *Bitter Spring: A Life* („O primăvară amară: o viață“) de Ignazio Silone; Carlo Rosselli: *Socialist Heretic and Antifascist Exile* („Eretic socialist și exil antifascist“) și multe altele.

Alte cărți importante pe această temă sunt *Benevolence and Betrayal: Five Italian Jewish Families Under Fascism* („Bunăvoință și trădare: cinci familii evreiești italiene în perioada fascismului“) de Alexander Stille,

Black Sabbath: A Journey Through a Crime Against Humanity („Sabbath-ul negru: o călătorie de-a lungul unei crime împotriva umanității“) de Robert Katz și *Under His Very Windows: The Vatican and the Holocaust in Italy* („Sub ferestrele lui: Vaticanul și Holocaustul în Italia“) de Susan Zuccotti. Le mulțumesc și acestor cercetători minunați, deoarece cărțile lor m-au ajutat să înțeleg subiectul. Puteți găsi o bibliografie completă a unor cărți similare pe site-ul meu, deoarece sunt prea numeroase pentru a le reproduce aici.

Îi mulțumesc Ilariei Mazzaferro, traducătoarea în italiană a multora dintre cărțile mele anterioare, pentru că am norocul de a fi publicată în Italia. I-am cerut ajutorul pentru că ea a făcut întotdeauna un efort suplimentar, trimițându-mi adesea pe e-mail întrebări despre un cuvânt sau o expresie. Îi datorez Ilariei o imens recunoștință pentru că a făcut ca totul în romanul *Dragoste eternă* să fie cât mai autentic posibil. Ilaria a făcut corecturi și a răspuns la toate întrebările mele cu buna ei dispoziție caracteristică și îi mulțumesc foarte mult pentru tot ajutoru.

Profesorul Andrea Dall'Aglio este profesor asociat de matematică la Catedra de Matematică Guido Castelnuovo, Universitatea din Roma, cunoscută sub numele de La Sapienza. L-am întâlnit pe Andrea în timpul cercetării mele despre matematicianul italian în viață reală, Tullio Levi-Civita, care a predat acolo. Profesorul Dall'Aglio a avut amabilitatea de a-și face timp pentru a discuta cu mine despre Levi-Civita și de a-mi răspunde la întrebări, care au stat la baza caracterizării lui Levi-Civita și a personajului fictiv Sandro. Îți mulțumesc foarte mult, Andrea!

Mulțumesc, de asemenea, colegului său, profesorul Enrico Rogora, de asemenea profesor asociat de matematică la La Sapienza, care a împărtășit cu mine prelegerea și cercetarea sa despre Levi-Civita.

Iubesc bibliotecile și sunt o mare susținătoare a acestora, ținând discursuri în cadrul lor și strângând fonduri ori de câte ori pot. Așa că, atunci când am avut nevoie să fac cercetări despre aceste subiecte istorice, am apelat la una dintre cele mai bune biblioteci academice din țară, biblioteca Charles Patterson Van Pelt de la Universitatea din Pennsylvania. Îi mulțumesc foarte mult bibliotecarului Matthew Pilecki, care m-a ajutat să localizez volume din arhivele Vaticanului recent publicate, telegrame și corespondență referitoare la Holocaustul din Italia și la chestiuni conexe,

care au fundamentat contextul acestui roman. Matthew a fost cel mai răbdător și perfect ghid, iar toți bibliotecarii sunt cei mai buni.

Mulțumiri speciale pentru Centro Primo Levi din New York, o organizație dedicată educării publicului cu privire la moștenirea lui Primo Levi și a evreilor italieni. Directorul adjunct Alessandro Cassin și cei de acolo m-au primit cu drag în comunitatea lor și la multe dintre programele și conferințele lor, iar bibliotecarii m-au ajutat și ei în cercetările mele. Mulțumesc Centro și personalului său extraordinar, în special lui Alessandro Cassin, directorul adjunct, care a răspuns întrebărilor mele la conferințe.

Mulțumesc frumoasei Egidia Barbetta, fiica regretatului mare ciclist italian Giuseppe Pancera. Egidia și-a făcut timp să se întâlnească și să discute cu mine despre ciclismul italian din anii 1920 și 1930, ceea ce m-a ajutat la caracterizarea familiei Terrizzi. De asemenea, mi s-a părut utilă lucrarea *The Story of the Giro d'Italia* („Povestea turului Italiei"), volumul 1 (anul 2011), de Bill și Carol McGann.

Acum se știu mult mai multe despre dislexie decât în perioada în care a apărut acest roman, dar pentru a afla mai multe despre dislexie, am apelat la experta Diane Reott, pe atunci director executiv al filialei din Pennsylvania a Societății Internaționale de Dislexie. Diane m-a ajutat foarte mult nu numai în ceea ce privește istoria dislexiei, ci și în ceea ce privește impactul emoțional al acesteia asupra tinerilor. Îi mulțumesc foarte mult Dianei!

Acestea fiind spuse, toate greșelile din roman îmi aparțin.

Mulțumesc mult echipei incredibile de la editura mea, G.P. Putnam's Sons, începând cu Ivan Held și Christine Ball, care m-au susținut atât de mult atunci când le-am spus că vreau să scriu romanul istoric la care am visat dintotdeauna. Îl cunoșteam și îl admiram pe Ivan de mult timp, iar el m-a pus în legătură cu marele Mark Tavani, un editor strălucit și, pe deasupra, un tip minunat. Mark mi-a ținut discursuri de încurajare în timpul procesului de scriere, deoarece chiar și scriitorii presupus profesioniști au nevoie de susținere. Mark a făcut, de asemenea, o editare extraordinară la o primă versiune a manuscrisului, care a mărit de o mie de ori impactul emoțional al acestuia, și îi sunt foarte recunoscătoare pentru asta și pentru toate celelalte lucruri.

Mulțumesc restului echipei, inclusiv lui Allison Dobson, Sally Kim, Ashley McClay, Alexis Welby, Laura Wilson, Katie Grinch, Emily Mlynek,

Anthony Ramondo, Danielle Dieterich și designerului Lorie Pagnozzi.

Îi mulțumesc foarte mult agentului meu extraordinar, Robert Gottlieb, de la Trident Media Group, pentru că el a fost prima persoană căreia i-am spus această poveste. Alți agenți ar fi putut să se teamă de acest risc, dar nu și Robert. El a fost atât de entuziasmat încât m-a făcut să simt că pot să o fac, iar ceea ce îmi place cel mai mult la el este că este extrem de pozitiv. Acest roman nu ar fi fost scris fără sprijinul lui. Îi mulțumesc echipei sale incredibile de la Trident: Erica Silverman, Nicole Robson, Caitlin O'Beirne și Sulamita Garbuz.

Sunt destul de norocoasă să am prieteni/asistenți și am avut nevoie de ei pentru romanul *Dragoste eternă*. Îi mulțumesc foarte mult Laurei Leonard, care nu numai că m-a încurajat să scriu romanul, dar m-a și însoțit la Roma, unde am cercetat tot ce am putut și am bătut la uși pentru a primi răspunsuri la întrebările noastre.

Am pătruns chiar și ilegal o dată pe o proprietate privată, dar am primit răspunsul, ceea ce este atât de tipic Laurei. Știe cât de mult o iubesc și o ador, așa că nu voi fi prea sentimentală aici, dar îi mulțumesc mult pentru tot.

Îi mulțumesc foarte mult lui Nan Daley, care a trebuit, de asemenea, să răspundă la atâtea întrebări pe care le aveam, cum ar fi ce mașină de scris ar fi folosit Elisabetta în Roma anilor 1930. Am ajuns să cumpăr mașina de scris de epocă și puteți vedea un videoclip despre istoria ei pe site-ul meu. Îi mulțumesc lui Katie Rinda, care s-a ocupat de toate pentru ca eu să pot intra în hibernare scriitoricească.

Mulțumesc și toată dragostea mea pentru prietenii și familia mea, cum ar fi cea mai bună prietenă a mea, Franca, cea care m-a încurajat neîncetat în timp ce scriam această carte și de-a lungul întregii mele vieți. Dumnezeu să îi binecuvânteze!

Toată dragostea mea se îndreaptă către minunata mea fiică, Francesca, cea care a fost coautorul meu timp de zece ani și care acum este o romancieră independentă. Vorbește italiana, a fost în Italia cu mine și m-a ajutat cu romanul, făcând sugestii editoriale cu adevărat grozave. Mai mult decât atât, este cea mai bună fiică și cea mai bună prietenă pe care o mamă și-ar putea dori-o vreodată. Romanul *Dragoste eternă* îi este dedicat ei, pentru că nu ar fi fost scris fără ea, deoarece cea mai bună încurajare pentru oricare

dintre noi, mamele, este curajul fiicelor noastre. Îți mulțumesc și te iubesc foarte mult, Francesca!

Datorez mulțumiri deosebite memoriei victimelor evreiești italiene ale Holocaustului și familiilor acestora. Sper că i-am onorat pe ei și povestea lor, pentru că asta contează cel mai mult pentru mine. În prezent, există o placă și un mic muzeu în ghetou pentru a-i onora, pe care poate doriți să le vizitați dacă mergeți în Roma. Și în tot ghetoul veți vedea cărămizi memoriale din alamă, numite *Stolpersteine*, care au fost instalate de artistul Gunter Demnig în fața caselor celor care au fost uciși.

Așadar, pentru victime și familiile lor, ofer un moment de reculegere.

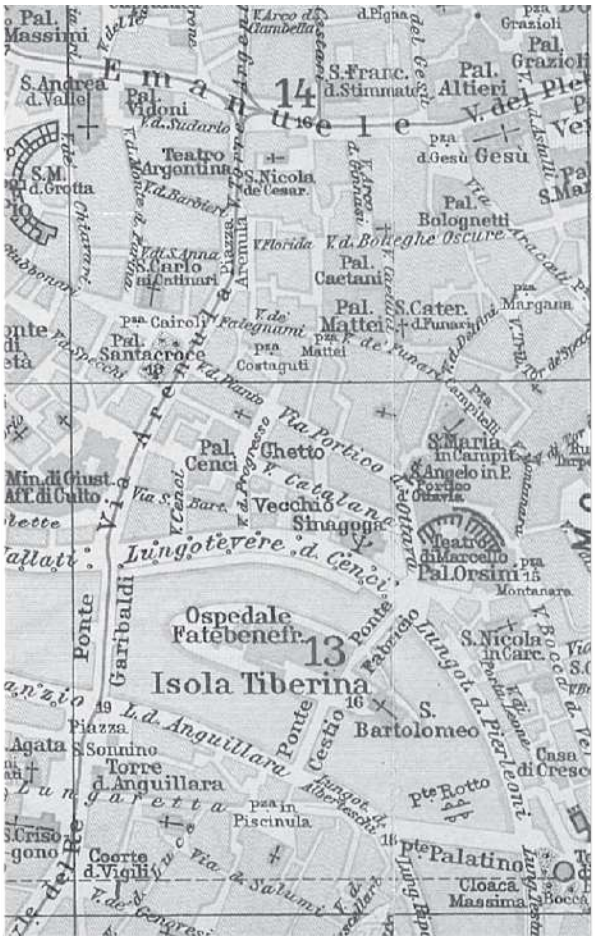
Pal. Massimi
S.Andrea d.Valle
Pal. Vidoni
Teatro Argentina
S.M. d.Grotta
S.Carlo ai Catinari
Pal. Santacroce
Pal. Cenci
Ghetto
Vecchio
Sinagoga
Min. di Giust. e Aff. di Culto
Ospedale Fatebenefr.
Isola Tiberina
Ponte Garibaldi
Ponte Fabricio
Ponte Cestio
Lungotevere d. Cenci
Lungot. d. Pierleoni
Piazza S.Sonnino
Torre d. Anguillara
Coorte d. Vigili
S. Bartolomeo
S.Nicola in Carc.
Pal. Orsini
Teatro di Marcello
S.Maria in Campit.
S.Angelo in P.
Pal. Caetani
Pal. Mattei
Pal. Bolognetti
Pal. Altieri
S.Franc. d.Stimmate
S.Nicola de Cesar.
Gesù
Pte Rotto
Pte Palatino
Cloaca Massima
Via Arenula
Via Florida
Via Portico d'Ottavia
Via Progresso
Via Catalana
Via Plebiscito
Via del Gesù
Via d. Astalli
Via d. Bocca d. Verità
Via d. Bottari
Via d. Bolleghe Oscure
Via d. Funari
Via d. Pettinari
Via d. Cappellari
Via d. Cenci
Via d. Specchi
Via d. Cenacoli
Via d. Barbieri
Via d. Sudario
Via d. Arco d. Ciambella
Via d. Arco d. Gonfalone
Via d. Arco d. Tolomei
Via d. Arco d. Ginnasio
Via d. Arco d. Monte
Via d. Arco d. Banchi Vecchi
Via d. Arco d. Banchi Nuovi
Via d. Arco d. Farnesina
Via d. Arco d. Acquasparta
Via d. Arco d. Piacenza
Via d. Arco d. Pace
Via d. Arco d. Ripetta
Via d. Arco d. Ripetta
Via d. Arco d. Ripetta
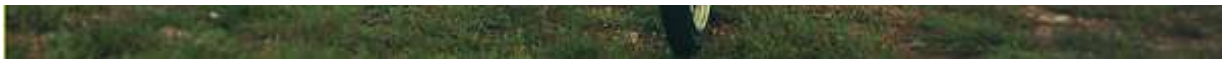
LISA SCOTTOLINE
DRAGOSTE ETERNĂ
O poveste pasionantă despre prietenie, loialitate și eroism nestăvilit.
— PAM JENOFF
LITERA
blue MOON